

Ioan Marin MĂLINAȘ

PENTARHIA, vol. III
ΠΕΝΤΑΡΧΪΑ, τόμος III

**Regestele patriarhale și imperiale de la
Constantinopol, privind Crimeea și țărmul
nordic al Mării Negre**

Πατριαρχική και αυτοκρατορικά έγγραφα από την
Κωνσταντινούπολη, σχετικά με την Κριμαία και τη βόρεια ακτή
της Μαύρης Θάλασσας

PRESA UNIVERSITARĂ CLUJEANĂ
Πανεπιστήμιο Εκδοτική Τύπου Κλουζ

IOAN MARIN MĂLINAȘ
PENTARHIA – ΠΕΝΤΑΡΧΙΑΣ, Vol. III

PENTARHIA – ΠΕΝΤΑΡΧΙΑΣ

de

Ioan Marin MĂLINAȘ

Volumele din colecție apărute:

1. Volumul I: Dipticon sau cronologie patriarhală și imperială [Pentarhia, vol. I – Πενταρχίας, τόμος I], Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2006, 398 p., incl. il. + trei referate von Prof. Dr Mircea Păcurariu, Prof. Dr. Constantin Voicu și Conf. Dr. Constantin Mălinaș.
2. Volumul II/1: PENTARHIA, vol. II/1 – ΠΕΝΤΑΡΧΙΑΣ, τόμος II/1. Biserica Catholică Ortodoxă și patriarhii acesteia până în secolul al VIII-lea. Între moștenirea Chalcedonului și încercarea de codificare a dreptului canonic prin Sinodul quinisexet 691-692 – Η Καθολική Ορθόδοξη Εκκλησία και οι Πατριάρχες αυτής μέχρι και τον 8ο αιώνα Μεταξύ της κληρονομίας της εν Χαλκηδόνι Οικουμενικής Συνόδου (451) και της προσπάθειας συντάξεως του Κανονικού Δικαίου από την Πενθέκτη Οικουμενική Σύνοδο 691-692, Presa Universitară Clujeană, 2009, 421 p., incl. il., pl. și hărți.
3. Volumul II/2: PENTARHIA, vol. II/2 – ΠΕΝΤΑΡΧΙΑΣ, τόμος II/2, Regeste imperiale și patriarhale privitoare la Sinoadele Ecumenice, 325-787, Presa Universitară Clujeană, 2009, 168 p., incl. il., pl. și hărți.
4. Volumul II/3: PENTARHIA, vol. II/3 – ΠΕΝΤΑΡΧΙΑΣ, τόμος II/3, Privitor la instituția canonică a pentarhiei patriarhilor, Presa Universitară Clujeană, 2010, 477 p., incl. il., pl., hărți. Περί των κανονικών θεσμών της Πενταρχίας των Πατριαρχών, Κλουζ-Ναπόκα, 2010, Πενταρχία, τόμος 2/3.
5. Volumul II/4: PENTARHIA, vol. II/4 – ΠΕΝΤΑΡΧΙΑΣ, τόμος II/4, Patriarhii latini de Roma Veche, Aquileia, Grado, Veneția și cei din Orient (Constantinopol, Alexandria, Antiohia și Ierusalim), Η Λατινική πατριάρχες της Παλαιάς Ρώμης, Αγγειλλίας και Γραδο, Βενετία και την Ανατολή (Κωνσταντινουπόλεως, Αλεξανδρείας, Αντιοχείας και Ιεροσολύμων), Presa Universitară Clujeană, 2011, Πανεπιστήμιο Εκδοτική Τύπου Κλουζ-Ναπόκα, 275 p., incl. il., pl., hărți.
6. Volumul II/5: PENTARHIA, vol. II/5 – ΠΕΝΤΑΡΧΙΑΣ, τόμος II/5, Tronul Ecumenic, Ohrida și Biserica Românească, până în anul 1453, Documente patriarhale și imperiale, de la Constantinopol, până în anul 1453, traduceri și comentarii; Οικουμενικού Θρόνου, Αχρίδα και Ρουμανική Εκκλησία, μέχρι το 1453, Πατριαρχική και αυτοκρατορικά έγγραφα από την Κωνσταντινούπολη μέχρι το 1453, μεταφράσεις και σχόλια, Presa Universitară Clujeană, 2014, Πανεπιστήμιο Εκδοτική Τύπου Κλουζ-Ναπόκα, 390 p., incl. il., pl., hărți.
7. Pentarhia, vol. III: Πενταρχία, τόμος III. Regestele patriarhale și imperiale de la Constantinopol, privind Crimeea și țărnul nordic al Mării Negre; Πατριαρχική και αυτοκρατορικά έγγραφα από την Κωνσταντι-νούπολη, σχετικά με την Κριμαία και τη βόρεια ακτή της Μαύρης Θάλασσας, Cluj-Napoca, 2016, Κλουζ-Ναπόκα, Presa Universitară Clujeană, Πανεπιστήμιο Εκδοτική Τύπου Κλουζ, 240 p.

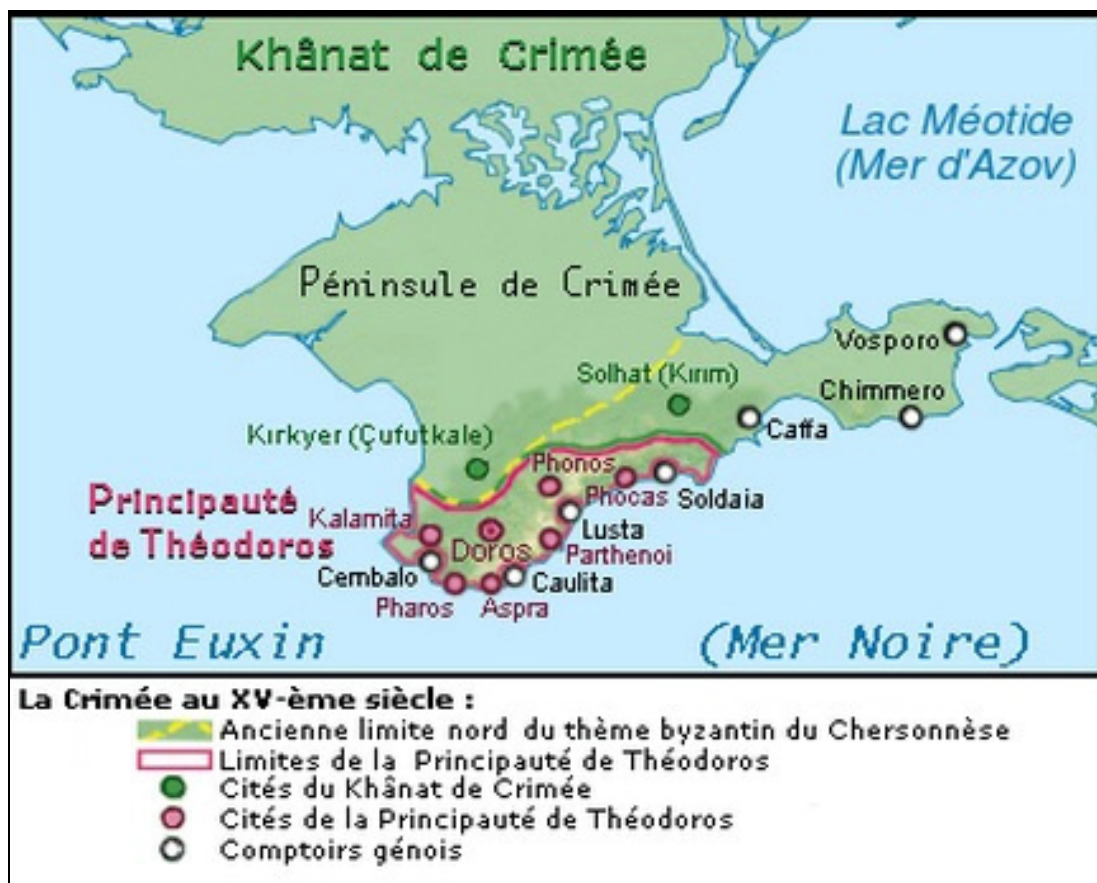
În încheierea acestei lucrări, doresc să mulțumesc celor care m-au ajutat financiar pentru acoperirea cheltuielilor de tipărire a volumului III, din Pentarhia. Vreau să mulțumesc în acest sens Doamnelor Brigitte Schnabel și Margareta Fassl, din Ternitz, Doamnei Prof. Dr. Ilse Tillmann, din Obergrabern (Hollabrunn) și Familiei Johann și Erna Kögl, din Mannersdorf am Leithagebirge, Austria.

ΙΟΑΝ ΜΑΡΙΝ ΜĂΛΙΝΑŞ

PENTARHIA – ΠΕΝΤΑΡΧΙΑΣ, vol. III

Regestele patriarhale și imperiale de la Constantinopol,
privind Crimeea și țărmul nordic al Mării Negre

Πατριαρχική και αυτοκρατορικά έγγραφα από την Κωνσταντινούπολη,
σχετικά με την Κριμαία και τη βόρεια ακτή της Μαύρης Θάλασσας

Harta peninsulei Crimeea în secolul al XV-lea

(Luat din: [http://www.timpul.md/articol/\(crimeea-nu-este-pamant-rusesc\)-un-principat-din-peninsula-e-locul-de-batina-a-mariei-din-mangop-a-doua-soie-a-lui-tefan-cel-mare-56234.html](http://www.timpul.md/articol/(crimeea-nu-este-pamant-rusesc)-un-principat-din-peninsula-e-locul-de-batina-a-mariei-din-mangop-a-doua-soie-a-lui-tefan-cel-mare-56234.html))

Ilustrații:

Coperta I:

Pocrov sau portret funerar, poate autoportret ? al Mariei de Mangup:

Principesa Maria Asanina Paleologhina din Mangup (Doros, Δόρος sau Theodoro, Θεοδόρο) de Theodoro, Θεοδόρο sau Gothia Γοθία (?-1477), Doamna Moldovei (1472-1476/7), a doua soție a Domnitorului Ștefan cel Mare (1457-1504). Portretul sau autoportretul? Doamnei Maria de Mangop, pe acoperământul de mormânt brodat, pocrov, покров, καλίμματα, τὰ, țol, lințóliu, linteolum (lat.), giulgiu, de la Mănăstirea Putna, o broderie cu fir de aur, argint și mătase colorată pe un fond de atlas roșu dublat cu pânză de in, în culoare naturală. Are o căpтуșeală din mătase albă. Dimensiuni: 190x102 cm, executat în atelierul de broderie al Mănăstirii Putna.

Coperta IV:

1. Icoana Maicii Domnului, în tempera, pe lemn, ferecată în argint aurit (șters), făcătoare de minuni, din tezaurul Mănăstirii Putna, originară din Constantinopol, adusă în Moldova în anul 1472, odată cu zestrea Doamnei Maria de Mangup a Moldovei (1472-1476/7). Icoana a fost adusă fie direct de la Constantinopol, fie de la Trapezunt, via Mangup, Doros, Δόρος –Theodoro, iar în anul 1488, Ștefan cel Mare a dăruit-o ctitoriei sale, Sfânta Mănăstire Putna, spre veșnică pomenire.
2. Mormântul Doamnei Maria de Mangup, a doua soție a lui Ștefan cel Mare (1472-1476/7), în necropola de la Mănăstirea Putna, pe latura de nord. Alături se află lespede, care indică mormântul celor doi copii ai lor: Petru și Bogdan.
3. Mănăstirea rupestră de la Șuldan, din fostul Principat de Theodoro-Mangup, fondată în secolele VIII-IX, de călugării bizantini iconoduli, refugiați în Crimeea, originari din Constantinopol și din alte zone afectate de persecuțiile iconoclaste.
4. Ruinele Palatului Princiar din cetatea Mangup, Doros, Δόρος, capitala Principatului de Theodoro, Θεοδόρο (1204-1475), oraș situat la sud de Bahcisarai (Palatul Grădinilor), Μπακτσισαράϊ, Бахчисарай, reședința hanilor tătari, din Crimeea (Qırım), Баққасарай, (tătară), construit în secolele XVI-XVIII.
5. Harta Imperiului Bizantin și a Europei, după Constantin VII Porphyrogenetul (913-919 și 944-959), *De Administrando Imperio*, din 948-952.

Latina: Imperii Orientalis et Circumjacentium Regionum, sub Constantino Porphyrogenito et ejus praedecessoribus descriptio. Auctore Guillelmo Del'Isle e Regia Scientiarum Academia, ad novam editionem Libri Constantini Porphyrogeniti de Administrando Imperio quae prodit studio Anselmi Bandurii, Monachi Benedictini Ragusini Melitensis cum ejus dem note et animadversionibus. (Paris: Guillelmo Del'Isle, 1715?).

Sursa: David Rumsey, *Historical Map Collection*.

Titlul pe scurt: Imperii Orientalis et Circumjacentium Regionum, 1715.

Autori: Banduri, Anselmo Maria (1675-1743) și Lisle, Guillaume de (1675-1726).

(Luat din: <http://www.davidrumsey.com/luna/servlet/detail/RUMSEY~8~1~2898~300034>)

Size of this preview: 800 × 528 pixels. Other resolutions: 320 × 211 pixels | 640 × 423 pixels | 1,024 × 676 pixels | 1,280 × 846 pixels | 10,710 × 7,075 pixels.

Original file (10,710 × 7,075 pixels, file size: 12.78 MB, MIME type: image/jpeg);

ZoomViewer: flash/no flash

IOAN MARIN MĂLINAȘ

PENTARHIA – ΠΕΝΤΑΡΧΙΑΣ, vol. III

Regestele patriarhale și imperiale de la Constantinopol,
privind Crimeea și țărmul nordic al Mării Negre

Πατριαρχική και αυτοκρατορικά έγγραφα
από την Κωνσταντινούπολη, σχετικά με την Κριμαία
και τη βόρεια ακτή της Μαύρης Θάλασσας

7 Sfinții Mucenici Episcopi din Chersones, Crimeea [Χερσόνησος (gr. veche), Chersonesus (lat.), Χερσών (gr. med.), Χερсонес (rusă și ukr.), Χερσόνα (gr. mediev.), Χερσον, Herson (turc.), Χερсон (tătară), Корсунь (slavona de est: Efrem, Vasilevs, Evghenie, Agatador, Capiton, Elpidie și Eterie, prăznuți cu slujbă și sinaxar, în data de 7 martie

(Luat din <http://basilica.ro/7-l-sfintii-mucenici-episcopi-din-cherson-efrem-vasilevs-evghenie-agatador-capiton-elpidie-si-eterie/>)

PRESA UNIVERSITARĂ CLUJEANĂ

2016

Referenți științifici:

Prof. † Dr. Virgil Bercea, Episcop Greco-Catolic de Oradea
Prof. univ. dr. Remus Rus

ISBN 978-606-37-0044-6

© 2016 Autorul volumului. Toate drepturile rezervate.
Reproducerea integrală sau parțială a textului, prin orice mijloace, fără acordul autorului, este interzisă și se pedepsește conform legii.

Universitatea Babeș-Bolyai
Presă Universitară Clujeană
Director: Codruța Săcelean
Str. Hasdeu nr.51
400371 Cluj-Napoca, România
Tel./fax: (+40)-264-597.401
E-mail: editura@editura.ubbcluj.ro
<http://www.editura.ubbcluj.ro/>

Cuvânt înainte

Lucrarea Părintelui Arhimandrit Dr. Ioan Marin Mălinaș, *Regestele patriarhale și imperiale de la Constantinopol, privind Crimeea și țărmul nordic al Mării Negre*, este gândită ca o continuare a prezentării istorice a evoluției instituțiilor Bisericii din ciclul *Pentarhia*. Gândite din perspectiva istoriei organizării eclesiale specifică emergenței centrelor patriarhale antice și medievale, lucrările din ciclul *Pentarhia* ne prezintă o serie de detalii și aspecte cercetate de autor. Lucrarea de față este dedicată situației teritoriilor pontice, aflate în siajul Constantinopolitan-Bizantin, până în sec. al XVIII-lea.

Volumul pe care îl avem în față începe printr-o introducere amplă, rezumativă, care ne deschide drumul spre celelalte capitole în care sunt prezentate argumentările și sursele bibliografice. Lucrarea este structurată în patru capitole.

Capitolul I, intitulat *Scaune episcopale românești, din regiunile de vest ale Mării Negre*, tratează despre Arhiepiscopia Tomisului, Arhiepiscopia Justiniana Prima, Ohrida - Ahrida ca și continuatoare a Primei Justiniane (1018-1767), Vicina, *Mitropolia Vicinei* (c.1215-1359), Brăila: *Mitropolia Proilaviei* (î. 1580-1840) și sufragana acesteia *Episcopia Hotinului* [1757 (1758) – (1806) 1810], Cetatea Albă. Ni se propune o schemă de reconstituire a listei ierarhilor din Mitropolia sinodalo-imperială a Ungrovlahiei, între Curtea de Argeș, Ohrida, Halici și Constantinopol, d.1371? – 1500 și similar, schema de reconstituire a listei ierarhilor din Mitropolia sinodalo-imperială a Moldovei, între Curtea de Argeș, Ohrida, Halici și Constantinopol, d.1371? – 1500.

Capitolul II este dedicat prezentării Provinciei mitropolitane Zichia, Sudul Crimeiei și nord-estul Mării Negre, în timp ce capitolul III ne introduce în istoria instituțiilor eclesiale din Provincia Alaniæ [Alania (Osetia)] și subsidiar, Provincia Abasgiæ. [Abhazia (Georgia)].

Capitolul IV, intitulat *Scaune Episcopale pe teritoriul Peninsulei Crimeea*, prezintă procesul de arondare teritorială a Bisericii din Crimeea, cu momentele emergenței canonice a trei mitropolii, *Chersones*, *Gotthia* (sau Goția, Doros, Mangup) și *Souгдаia* (azi Sudak în estul peninsulei), între secolele XIII-XIV, autorul oferindu-ne detaliile privitoare la jurisdicția acestora.

Asemenea celorlalte volume din ciclul *Pentarhia*, lucrarea este însoțită de fotografii ale operelor de artă reprezentative pentru tematicile tratate, precum și hărți ale regiunilor respective, care ne ajută să vizualizăm situația „în teren” a epocii respective.

Elementul de noutate îl constituie abordarea istoriei instituțiilor eclesiale din perspectiva jurisdicției canonice, aceasta revelând în primul rând filiația față de „instituția mamă” și spiritualitatea specifică, dar și nuanțele ulterioare generate de specificul etnic sau de centrele de putere care introduc anumite teritorii în siajul lor.

Munca de cercetare, studiu și compilare a izvoarelor bibliografice în scopul refacerii imaginii despre trecutul instituțiilor eclesiale aduce literaturii de specialitate o contribuție reală, deschizând calea spre aprofundarea cercetărilor în direcțiile deschise de autor.

Ținând cont de valoroasa contribuție adusă domeniului cercetării, de firul logic al ciclului *Pentarhia* care reflectă și *Weltanschauungul* autorului și interesul pentru reconstituirea urzelii jurisdicțiilor canonice ale Bisericii, recomand cartea Părintelui Arhimandrit Dr. Ioan Marin MĂLINAȘ, *Pentarhia, Πενταρχία, τόμος III: Regestele patriarhale și imperiale de la Constantinopol, privind Crimeea și țărmul nordic al Mării Negre, Πατριαρχική και αυτοκρατορικά έγγραφα από την Κωνσταντινούπολη, σχετικά με την Κριμαία και τη βόρεια ακτή της Μαύρης Θάλασσας*, pentru publicare.

† Dr. Virgil Bercea
Decanul Facultății de Teologie Greco-Catolică
Universitatea Babeș-Bolyai – Cluj Napoca

Referat

Asupra lucrării Ioan Marin MĂLINAȘ, *Pentarhia*, vol. III: *Regețele patriarhale și imperiale de la Constantinopol, privind Crimeea și țărmul nordic al Mării Negre*, Cluj-Napoca, 2016, Editura Presa Universitară Clujeană, c. 255 p.

Prezenta lucrare reprezintă volumul al treilea din seria de șapte volume a lucrării monumentale, *Pentarhia*, întocmită cu mare acribie de Părintele Arhimandrit Dr. Ioan Marin Mălinaș, cercetător împătimit al *Istoriei ecleziastice*. În acest tom sunt descifrate regețele patriarhale și imperiale de la Constantinopol, privind Crimeea și țărmul nordic al Mării Negre, după cum aflăm din titlul dat de autor. Mai exact, este vorba de prezentarea vieții bisericești din nordul, nord-vestul și nord-estul bazinului Mării Negre, până în anul 1778, respectiv 1783, adică până, după războiul ruso-turc 1768-1774, încheiat prin Pacea și Tratatul de la Kuciuk-Kainargi, din 21 iulie 1774, în satul dobrogean Kainardja – Silistra, odinioară Cainargeaua Mică și Küçük Kaynarca (turc.), azi la granița Bulgariei cu România.

Lucrarea are o deosebită valoare pentru Istoria vieții ecleziastice pe teritoriul Principatelor Române în perioada medievală, etapă istorică puțin fundamentată documentar în tradiția literaturii de gen din țara noastră. Autorul scoate la lumină documente și informații care completează și uneori corectează datele istorice privind istoria ecleziastică de la noi, prin acesta aducând o contribuție esențială în domeniu. El folosește regețele patriarhale și imperiale de la Constantinopol, până în anul 1453, precum și altă literatură de specialitate, pentru a prezenta structurile sistemului de jurisdicție bisericească a scaunelor mitropolitane și episcopale din aceste regiuni, o temă cu totul nouă și netratată de nimeni, până acum în literatura istorică românească, nici măcar în aceea bisericească.

Pentru o mai bună încadrare a temei în contextul sistemului jurisdicțional comun, de pe cuprinsul Patriarhiei Ecumenice, autorul trece în revistă și structurile ierarhiei canonice ale Bisericii din Balcani Tomis, Justiniana Prima și Ohrida, pentru a zăbovi mai cu de-amănuntul asupra *fenomenului Vicina*, din nordul Dunării, cu implicațiile avute de această Mitropolie, privind în stabilirea ierarhiei constantinopolitane în nordul Dunării (Ungrovlahia și Moldovlahia), care venea să o înlocuiască pe aceea mai veche, pornind de la Justiniana Prima (sec. VI), Durostorum (sec. X, cu Patriarhia Bulgară a primului Țarat), a Arhiepiscopiei Autocefale a Ahridei-Ohrida, din 1018 etc. În acest context el enumeră argumentele privind localizarea Vicinei pe Dunăre, nu în vestul Caucazului, Pitzunda, în Abhasia (Georgia) de astăzi, cum au susținut câțiva istorici de limbă germană, influențați de localizarea greșită, făcută în 1740, de ieromonahul benedictin Michel Le Quien (1661-1733).

Lucrarea abundă în materiale documentare, bine prezentate și comentate, astfel încât cititorul, chiar și cel mai puțin avizat, să poată urmări cu ușurință întortocheatele cărări ale istoriei ecleziastice într-o vreme în care aveau loc noi așezări și redefiniri jurisdicționale. Totodată autorul s-a străduit să deschidă porțile istoriei bisericești plasând evenimentele și personajele cheie ale structurilor religioase în planul general al relațiilor politice și etnice a căror emergență și afirmare a devenit un dat peste care nu se putea trece. În plus, și acest lucru va trebui luat în considerare cu mai multă acribie de cercetătorii viitori prin studierea și a arhivelor otomane, Pr. Ioan Mălinaș atrage atenția asupra relațiilor cu scaunul Patriarhiei de la Constantinopol în perioada în care asediul islamic final asupra acestui centru al Bisericii Ortodoxe era în plină fierbere.

Având în vedere importanța materialelor documentare conținute în această lucrare, analizele și sublinierile de detaliu care dau noi perspective de înțelegere a istoriei ecleziastice, considerăm că publicarea ei reprezintă un aport substanțial la istoriografia ținuturilor din jurul Mării Negre și implicit a celor legate de Provinciile Românești.

Prof. univ. dr. Remus Rus

Lista volumelor, cuprinzând regestele patriarhale și imperiale, de la Constantinopol, traduse, reproduse și folosite în acest volum

I. *LES RÉGESTES des actes du Patriarcat de Constantinople*, vol. I, Les actes des Patriarches, Fasc. I, Le Régestes de 381 à 715, par Venance GRUMEL, 1932, Institut Français d'Études Byzantines, Paris, 1972, reg. 1-324 régestes, 251 p. (=Le Patriarcat Byzantin, Serie I). [Acest volum a fost recenzat de H. Grégoire, în rev. *Byzantion*, Tome XII, 1937, p. 673-675].

II-III. *LES RÉGESTES des actes du Patriarcat de Constantinople*, vol. I, Les actes des Patriarches, Fasc. II et III, Le Régestes de 715 à 1206, par Venance GRUMEL, Deuxieme édition revue et corrigée par Jean DARROUZÈS, 1989, Paris, Institut Français d'Études Byzantines, 325-1202 régestes, 612 p. (=Le Patriarcat Byzantin, Serie I).

IV. *LES RÉGESTES des actes du Patriarcat de Constantinople*, vol. I, Les actes des Patriarches, Fasc. IV, Le Régestes de 1208 à 1309, par V. LAURENT, Paris 1971, reg. 1203-1782 + apend. cu 12 regeste, 634 p. (=Le Patriarcat Byzantin, Serie I).

V. *LES RÉGESTES des actes du Patriarcat de Constantinople*, vol. I, Les actes des Patriarches, Fasc. V, Le Régestes de 1310 à 1376, par Jean DARROUZÈS, Institut Français d'Études Byzantines, Paris, 1977, reg. nr. 2000-2681, 601 p. (= Le Patriarcat Byzantin, Serie I).

VI. *LES RÉGESTES des actes du Patriarcat de Constantinople*, vol. I, Les actes des Patriarches, Fasc. VI, Le Régestes de 1377 à 1410, par Jean DARROUZÈS, Institut Français d'Études Byzantines, Paris, 1979, reg. nr. 2682-3286, 548 p. (= Le Patriarcat Byzantin, Serie I).

VII. *LES RÉGESTES des actes du Patriarcat de Constantinople*, vol. I, Les actes des Patriarches, Fasc. VII, Le Régestes de 1410 à 1453, suivis des Table générale des Fascicules I-VII, par Jean DARROUZÈS, Institut Français d'Études Byzantines, Paris, 1991, reg. nr. 3287-3427, 195 p. (= Le Patriarcat Byzantin, Serie I). [Regestele sunt prezentate și într-o recenzie de I. M. Mălinaș, în rev. *Familia Română*, Oradea, an 1, 1999, nr. 1, pp. 25-26].

Pentru secolul al XIV-lea, lucrarea instrument de studiu – manual – rămâne cartea lui Jean DARROUZÈS, *Le registre synodal du patriarcat byzantin au XIVe siècle (Étude paléographique et diplomatique)*, Paris, 1971, 503 p. [Colecția: *Archives de l'Orient Chrétien*, nr. 12]¹

¹ *Das Patriarchatsregister von Konstantinopel*, Bd. I-VIII (von Christian Gastgeber, Johannes Preiser-Kapeller, Vratislav Zervan, Otto Kresten).

Die Kanzlei des Patriarchats von Konstantinopel führte ein Register, in dem Kopien der ausgefertigten bzw. originalen Urkunden aufbewahrt wurden. Von dem ursprünglichen „heiligen Register“ (to hieron kodikion) sind neben wenigen Fragmenten aus postbyzantinischer Zeit zwei Bände aus dem 14. und Anfang des 15. Jahrhunderts erhalten, die sich heute in der Österreichischen Nationalbibliothek befinden (Cod. Vind. hist. 47 und 48). Die beiden Bände brachte Mitte des 16. Jahrhunderts der kaiserliche Gesandte am Hofe Süleymans II., Augerius von Busbeck, nach Wien. Ein Slavist und ein Klassischer Philologe, Franz Miklosich und Joseph Müller, gaben die Urkunden in den zwei ersten Bänden der „Acta et diplomata Graeca mediaevi“ 1860 bzw. 1862 in Wien heraus.

Da diese Edition mangelhaft und unvollständig ist und den Ansprüchen einer modernen kritischen Ausgabe nicht genügt, initiierte Herbert Hunger bald nach 1970 eine Neubearbeitung. Unter seiner Leitung setzte sich ein Team von Byzantinisten und Rechtshistorikern mit dem Patriarchatsregister kritisch auseinander. Eine Neuedition im Rahmen des „Corpus Fontium Historiae Byzantinae“ (Series Vindobonensis), konzipiert in acht Bänden, wurde in Angriff genommen. Nach mehrjährigen Vorarbeiten erschien 1981 der erste Band des Registers des Patriarchats von Konstantinopel (PRK): Der Band umfasst neben einer kritischen Edition eine ausführliche Einleitung und Analyse der Dokumente (inkl. der darin erwähnten früheren Dokumente und Gesetze), ergänzt durch eine synoptische deutsche Übersetzung. 1995 erschien der zweite Band, 2001 der dritte Band. Band 5 und 6 wurden aufgrund der Förderung durch den Österreichischen Forschungsfonds vorgezogen (Projekte P19818, P22269) und sind zurzeit in Vorbereitung für den Druck.

Luat din: <http://www.oew.ac.at/imaf/die-abteilungen/byzanzforschung/language-cultural-heritage/diplomatik-texteditionen/patriarchatsregister-konstantinopel/>

Το ἱερόν κωδίκιον (1315-1402)² Cod. Vind. Hist. gr. 47 și 48 (precum și copia acestuia: Cod. Vat. Urb. gr. 80)

1. *REGESTEN der Kaiserurkunden des Oströmischen Reiches von 565-1453*, Bearbeitet von Franz DÖLGER, 1. Teil: Regesten von 565-1025, 3 Teile in einem Band, Verlag R. Oldenbourg, München und Berlin, 1924, 105 p., Einleitung, p. V-XII, + Regeste nr. 1-821 [Corpus der griechischen Urkunden des Mittelalters und der Neuere Zeit, Herausgegeben von der Akademien der Wissenschaften in München und Wien, REIHE A: Regesten..., Abteilung I: *Regesten der Kaiserurkunden des Oströmischen Reiches*], reprint 1976, Verlag Dr. H. A. Gerstenberg – Hildesheim, {Volum recenzat de Louis BRÉHIER, în *Byzantion*, I, 1924, p. 591-593}.

2. *REGESTEN der Kaiserurkunden des Oströmischen Reiches von 565-1453*, Bearbeitet von Franz DÖLGER, 2. Teil: Regesten von 1025-1204, Druck u. Verlag von R. Oldenbourg, München u. Berlin, 1925, 108 p., Regeste nr. 822-1668 [Corpus der griechischen Urkunden des Mittelalters und der Neuere Zeit, Herausgegeben von der Akademien der Wissenschaften in München und Wien, REIHE A: Regesten..., Abteilung I: *Regesten der Kaiserurkunden des Oströmischen Reiches*].

3. *REGESTEN der Kaiserurkunden des Oströmischen Reiches von 565-1453*, Bearbeitet von Franz DÖLGER, 3. Teil: Regesten von 1204-1282, Druck u. Verlag von R. Oldenbourg, München, Berlin, 1932, 77 p., Regeste nr. 1669-2075 [Corpus der griechischen Urkunden des Mittelalters und der Neuere Zeit, Herausgegeben von der Akademien der Wissenschaften in München und Wien, REIHE A: Regesten..., Abteilung I: *Regesten der Kaiserurkunden des Oströmischen Reiches*].

4. *REGESTEN der Kaiserurkunden des Oströmischen Reiches von 565-1453*, Bearbeitet von Franz DÖLGER, 4. Teil: Regesten von 1282-1341, Verlag C. H. Beck München, Berlin, 1960, 165 p., Regeste nr. 2076-2862 [Corpus der griechischen Urkunden des Mittelalters und der Neuere Zeit, Herausgegeben von der Akademien der Wissenschaften in München und Wien, REIHE A: Regesten..., *Regesten der Kaiserurkunden des Oströmischen Reiches*].

5. *REGESTEN der Kaiserurkunden des Oströmischen Reiches von 565-1453*, Bearbeitet von Franz DÖLGER, 5. Teil (Schluss) Regesten von 1341-1453, unter verantwortlicher Mitarbeit von Peter WIRTH, Verlag C.H. Beck München u. Berlin, 1965, 138 p., Regeste nr. 2863-3555 [Corpus der griechischen Urkunden des Mittelalters und der Neuere Zeit, Herausgegeben von der Akademien der Wissenschaften in München und Wien, REIHE A: Regesten..., *Regesten der Kaiserurkunden des Oströmischen Reiches*].

Michaelis LE QUIEN – *Oriens Christianus*, Unveränderter Nachdruck der 1740 in der Typographia Regia in Paris erschienenen Ausgabe, în 4°, 3 Bände, Akademische Druck - u. Verlagsanstalt, Graz – Austria, 1958.

Otto SEECK, *REGESTEN der Kaiser und Päpste für die Jahre 311 bis 476 N. CHR.* Vorarbeitet zu einer prosopographie der christlichen Kaiserzeit, von..., Stuttgart, 1919, J. B. Metzlerische Verlagsbuchhandlung, 487 p.³

Încadrarea în epocă a listelor din *Notitiae Episcopatum*;

Jean DARROUZÈS, *Notitiae Episcopatum Ecclesiae Constantinopolitanae* [Texte critique, introduction et notes, par..., Paris 1981, 521 p. Institut Français d'Études Byzantines, [*Géographie Ecclésiastique de l'Empire Byzantine, Tome I*].

² Vezi regestul nr. 2041, din Fasc. V, la: Jean DARROUZÈS, *LES RÉGESTES des actes du Patriarcat de Constantinople*, vol. I, Les actes des Patriarches, Fasc. V, Le Régestes de 1310 à 1376, par Jean DARROUZÈS, Institut Français d'Études Byzantines, Paris, 1977, reg. nr. 2000-2681, 601 p. (= Le Patriarcat Byzantin, Serie I).

³ Prosopographie, provine din cuvintele grecești πρόσωπον și γράφειν și înseamnă studierea unui anumit cerc sau grupe de persoane.

Notitiae Episcopatum Ecclesiae Constantinopolitanae este o culegere de mai multe documente, din epoci diferite, strânse, prelucrate și editate de către marele bizantinolog asumpționist Jean DARROUZÈS A. A. Lucrările în care au fost publicate aceste documente, din volumul *Notitiae...*, sunt următoarele:

Henricus Gelzer, Georgii Cyprii *Descriptio orbis romani*, Lipsiae (Leipzig), 1890;

H. Gelzer, *Index lectionum Ienae (Jena, 1892)*;

Heinrich Gelzer, *Ungedruckte und ungenügend veröffentlichte Texte der Notitiae episcopatum*, in: *Abhandlungen der philosophisch-historische classe der bayerische Akademie der Wissenschaften*, 1901, München, 1900, pp. 529-641;

Jacques de Rougé, *Géographie Ancienne de la Basse-Égypte*, Paris 1891;

Gustav Parthey. *Hieroclis Synecdemus et notitiae graecae episcopatum*, Berolini (Berlin) 1866.

Aceste documente au fost apoi prelucrate și subdivizate aproape în exclusivitate pentru eparhiile din Patriarhia Constantinopolului.

1 *Notitia*, Ekthesis-ul Arhiepiscopului Epiphanie al Ciprului (367-403):⁴ Ἐπιφανίου ἀρχιεπίσκοπου Κύπρου Ἐκθεσις πρωτοκλησιῶν πατριαρχῶν τε καὶ μητροπολιτῶν sau *Ektesis* al lui pseudo-Epifanie, o versiune a unui document precedent *Notitia Episcopatum*, compilată probabil de către Patriarhul Ecumenic Epiphanie (518-535) [sau prin dispoziția acestuia], în timpul domniei Împăratului Justinian I (527-565).

Catagrafia a fost ulterior amplificată, continuată și prelucrată și diortosită după încă trei manuscrise principale: A, B, L și poate fi datată în anul c. 640, în timpul domniei lui Heraklius I (610-641), deși conține liste de copii ulterioare, chiar și din secolul VIII și de la finele secolului al IX-lea: *Ekthesis, pseudo Epiphanius*.

Manuscrisul A este fascicolul cel mai complet sau mai bogat în date, cu note vechi, constituind și sursa pentru *Notitia* nr. 4 și 7. Copii din acest fascicol circulau deja la sfârșitul secolului al IX-lea, dar fascicolul însuși nu este așa de vechi.

Manuscrisul B este o copie a manuscrisului A, executată în anul 1663, păstrând stilul diferit al unei alte notițe 2 și 4.

Manuscrisul L (Lipsiens. Rep. I 17), din *De administrando imperio*, 948-952, deci secolul X, se pare că ar fi și cel mai vechi, pentru că listele utilizate de Constantin VII, în această lucrare, circulau deja la finele secolului al IX-lea. O versiune armeană a notiței dă numai lista patriarhilor, a mitropoliților și a arhiepiscopilor.⁵

Notitia începe cu dipticul celor cinci scaune patriarhale ale Pentarhiei: Roma, Constantinopol, Alexandria, Antiohia, Ierusalim.

2 *Notitia* poate fi datată în secolul al VIII-lea și cel mai târziu în primul pătrar al secolului al IX-lea și diferă foarte puțin de cea anterioară.⁶

3 *Notitia*, a Împăratului Vasile I Armeanul (867-886), a fost stilizată însă într-o perioadă de timp anterioară, adică între anii 820-842. Aici aflăm o compilație de liste și statistici de scaune vlădicești, care poate fi datată după anul 787, adică după Sinodul VII Ecumenic și înainte de cel din anul anul 869, de la Constantinopol, cu care se află în raport. Este însă exclusă datarea Notiței 3, în secolul al XIV-lea, când au fost recopiate doar listele mai vechi din manuscrisul *Parisinus* 1555.⁷

4 *Notitia* poate fi datată aproape de Sinodul de la Constantinopol, din anul 869, cu care se află în raport, la fel ca și *Notitia* nr. 3.⁸ Este numită și *Notitia* lui Vasile I Armeanul (867-886), compilată

⁴ Ἅγιος Ἐπιφάνιος Ἐπίσκοπος Κωνσταντίας Καὶ Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου (310-403).

⁵ Jean DARROUZÈS A.A., *Notitiae Episcopatum Ecclesiae Constantinopolitanae...*, Op. cit., p. 3.

⁶ Jean DARROUZÈS A.A., *Notitiae Episcopatum Ecclesiae Constantinopolitanae...*, Op. cit., p. 19.

⁷ Jean DARROUZÈS A.A., *Notitiae Episcopatum Ecclesiae Constantinopolitanae...*, Op. cit., p. 32.

⁸ Jean DARROUZÈS A.A., *Notitiae Episcopatum Ecclesiae Constantinopolitanae...*, Op. cit., p. 45

de fiul acestuia, Împăratul Leon VI Înțeleptul (886-912), împreună cu Patriarhul Nicolae Mistical (901-907 și 912-925), între anii 901-907. Aceștia au modificat ordinea ierarhică a scaunelor, stabilită în secolul al VII-lea, datorită încorporării sub jurisdicția Constantinopolului a eparhiilor din Illyricum și din sudul Italiei.

5 *Notitia* poate fi încadrată la finele secolului al X-lea.⁹ *Notitiae episcopatum* a lui Constantin VII Porfirogenetul (913-919 și 944-956), anul c. 940, urmată de *Notitia* lui Ioan I Tzimiskes (969-976), din anul c. 980 ?.

6 *Notitia* a cunoscut o răspândire mai mică, fiind o notiță sau catagrafie mai scurtă, un rezumat al celei cu nr. 5, de la începutul secolului al X-lea.¹⁰ La întocmirea acestei notiții și-au adus contribuția și Împăratul Leon VI Filosoful (886-912) și Patriarhul Nicolae I Mistical (901-907 și 912-925).

7 *Notitia*, c. 901-925, sau *Actul Patriarhului Nicolae I Mistical* (901-907 și 912-925).¹¹

8 *Notitia* acoperă perioada de timp din 920 până în jurul anului 980 sau *Notitia* lui Constantin VII Porfirogenetul (913-959).¹²

9 *Notitia* se bazează pe două manuscrise, primul din secolele X-XI, al doilea, după o copie ulterioară din anul 1311, atinge nivelul de informare statistică a secolului al XII-lea, numită totuși și *Notitia* lui Ioan I Tzimiskes (969-976), din secolul X.¹³

10 *Notitia*, dublă, compusă pe un arhetip comun, din secolul al X-lea, *Notitia* nu depășește prima jumătate a secolului al XI-lea.¹⁴

11 *Notitia*, triplă, de la sfârșitul secolului al XI-lea (1094) sau *Notitia* lu Alexius I Comnenul (1081-1118).¹⁵ Pour l'ensemble des archevêchés, les listes synodales de 997 à 1101 donnent la possibilité de vérifier l'état des sièges le plus proche de la réalité; je relève tous les noms cités dans ces listes avec l'ordre de préséance du groupe à la date indiquée⁴.

⁴ Les deux listes de 1072 et 1079 ne sont pas signalées dans les *Regestes*, mais éditées depuis: ci-dessus, p. 122, n.3.

12 *Notitia*, după 1189, respectiv 1193 și înainte de 1204.¹⁶

13 *Notitia*, partial dublă, după două manuscrise de la finele secolului al XII-lea, al doilea din secolul al XII-lea, cu notițe ulterioare.¹⁷

14 *Notitia*, intitulată Σύγγραμμα Νείλου τοῦ Δοξαπατρῆ, adică Singramma lui Nil Doxapatris, pornește de la datarea opusculului Arhimandritului Nil Doxapatris, din Palermo, scris în 1142/1143, indiction 6. Acest călugăr sicilian insista asupra primatului Patriarhului Constantinopolului, în cadrul Pentarhiei și nu al celui din Roma Veche, în virtutea principiului „translatio imperii”, adică odată cu mutarea capitalei imperiale la Constantinopol, în anul 330, Episcopul acesteia a preluat și prerogativele Romei Vechi sau a vechii capitale.¹⁸

15 *Notitia*, parțial dublă, sau *Notitia* lui Manuel I Comnenul (1143-1180), începând cu anul 1170: Τάξις τῶν μητροπόλεων.¹⁹

16 *Notitia* sau *Notitia* lui Isac II Angelos (1185-1195), de la finele secolului XII, după și înainte de anul 1189, folosind datele din notiția Împăratului Leon VI Filosoful (886-912).²⁰

17 *Notitia*, dublă, intitulată Ekthesisul lui Andronic II Paleologul (1282-1328), de prin anul 1299.²¹

⁹ Jean DARROUZÈS A.A., *Notitiae Episcopatum Ecclesiae Constantinopolitanae...*, Op. cit., p. 46.

¹⁰ Jean DARROUZÈS A.A., *Notitiae Episcopatum Ecclesiae Constantinopolitanae...*, Op. cit., p. 50.

¹¹ Jean DARROUZÈS A.A., *Notitiae Episcopatum Ecclesiae Constantinopolitanae...*, Op. cit., pp. 53-55.

¹² Jean DARROUZÈS A.A., *Notitiae Episcopatum Ecclesiae Constantinopolitanae...*, Op. cit., p. 87.

¹³ Jean DARROUZÈS A.A., *Notitiae Episcopatum Ecclesiae Constantinopolitanae...*, Op. cit., p. 94.

¹⁴ Jean DARROUZÈS A.A., *Notitiae Episcopatum Ecclesiae Constantinopolitanae...*, Op. cit., p. 115 și 116.

¹⁵ Jean DARROUZÈS A.A., *Notitiae Episcopatum Ecclesiae Constantinopolitanae...*, Op. cit., p. 119, 124, 125, 127

¹⁶ Jean DARROUZÈS A.A., *Notitiae Episcopatum Ecclesiae Constantinopolitanae...*, Op. cit., p. 134 și 135.

¹⁷ Jean DARROUZÈS A.A., *Notitiae Episcopatum Ecclesiae Constantinopolitanae...*, Op. cit., p. 142.

¹⁸ Nilus Doxapatris, PG, 132, col. 1083-1114; Jean DARROUZÈS A.A., *Notitiae Episcopatum Ecclesiae Constantinopolitanae...*, Op. cit., p. 154.

¹⁹ Jean DARROUZÈS A.A., *Notitiae Episcopatum Ecclesiae Constantinopolitanae...*, Op. cit., pp. 159-171.

²⁰ Jean DARROUZÈS A.A., *Notitiae Episcopatum Ecclesiae Constantinopolitanae...*, Op. cit., pp. 172-174.

²¹ Jean DARROUZÈS A.A., *Notitiae Episcopatum Ecclesiae Constantinopolitanae...*, Op. cit., p. 175.

18 *Notitia*, după anul 1300, este doar o formă recenzată și actualizată a Notitiei nr. 17, a lui Andronic II, căruia i se menținuse chiar și titlul pe foaia de titlu: [Andronic II] „cel Bătrîn, al doilea dintre Paleologi”²²

19 *Notitia*, Ekthesisul din anul c. 1330, atribuit lui Andronic III Paleologul (1328-1341).²³

20 *Notitia*, a mitropoliților *exarhi* și *prea cinstiți*, ἑξάρχου καὶ ὑπέριτοι, de la sfârșitul secolului al XIV-lea (1386), adică Ekthesis Nea, cu lista mitropoliților și titulatura lor precisă, pentru a fi utilizată în momentul când se redactează corespondența, către ei.²⁴

Εκθεσις νέα – (Expunere nouă) sau „Manual de cancelarie bizantin”, mai precis: *Manuel des pittakia du XIVe siècle*, din anul 1386 al Patriarhiei Ecumenice; privind scrisorile Patriarhului, adresate Patriarhului Romei Vechi, celorlalți patriarhi, arhiepiscopilor, mitropoliților, împăratului și autorităților civile, ordinea scaunelor supuse până la data respectivă patriarhului și reguli ale scrisorilor redactate de mitropoliți.²⁵ Vezi Regest patriarhal, *nr. 2804, din 1 septembrie 1386. Poate din acest motiv stabilește și V. Laurent anul 1386 sau puțin mai devreme, pentru hirotonirea întru arhiereu a lui Theodosie al Mauroblachiei (Moldovei), punându-o în legătură cu referința din Ekthesis nea / Εκθεσις νέα a Patriarhului Nil (1380-1388).²⁶

21 *Notitia*, din epoca otomană, adică posterioară anului 1453, dar înainte de mijlocul secolului al XVII-lea, când apare Pravila cea Mare de la Târgoviște, în anul 1652.²⁷

*

Lucrarea standard de istorie bisericească și cronologie a istoricului francez Michel Le Quien (1661-1733),²⁸ în volumul I și la începutul celui de al II-lea, prezintă eparhiile de sub jurisdicția Patriarhiei Ecumenice a Constantinopolului și menționează o serie de scaune episcopale și de episcopi și mitropoliți din această zonă de nord, nord-est și nord-vest a Mării Negre, integrate în Dieceza Thracia, cu 11 provincii mitropolitane și trei ^{sub} *dioecese*.²⁹ În mod special ne interesează

²² Jean DARROUZÈS A.A., *Notitiae Episcopatum Ecclesiae Constantinopolitanae....*, Op. cit., p. 185.

²³ Jean DARROUZÈS A.A., *Notitiae Episcopatum Ecclesiae Constantinopolitanae....*, Op. cit., p. 189.

²⁴ Jean DARROUZÈS A.A., *Notitiae Episcopatum Ecclesiae Constantinopolitanae....*, Op. cit., p. 192.

²⁵ Luat din pp. 104-105, *nr. 2804: LES RÉGESTES des actes du Patriarcat de Constantinople, vol. I, Les actes des Patriarches, Fasc.VI, Le Régestes de 1377 à 1410, par Jean DARROUZÈS, Institut Français d'Études Byzantines, Paris, 1979, reg. nr. 2682-3286, 548 p. (=Le Patriarcat Byzantin, Serie I).

²⁶ Jean DARROUZÈS, *Ekthesis nea, manuel des pittakia du XIVe siècle*, în REB, 27, 1969, pp. 5-127.

²⁷ Jean DARROUZÈS A.A., *Notitiae Episcopatum Ecclesiae Constantinopolitanae....*, Op. cit., pp. 197-198.

²⁸ Despre acest mare istoric benedictin Michel Le Quien, vezi: Charles-Jean-Melchior de Vogüé, *Revue de l'Orient latin - Vol. II.*, Paris, Ernest Leroux, 1894 (réimpr. 1964) (ISSN 2017-716X, lire en ligne [archive]), p. 190.

Mai vezi:

Quetif et Echard, *Script. ord. Praed.*, II, SOS; *Journal des Savants*, ci

Michaud, *Biogr. universelle*, XXIV, 241

Hugo von Hurter, *Nomenclator*, II, 1064-6

Streber dans *Wetzer-Welte Kirchenlexikon*

Zockler dans *Realencykl. fur prot. Theol.*, s. v. S. Vailhé

Catholic Encyclopedia, article "Michel Le Quien"

Vezi vol I, [Tomul Primus]: *Tres magnas complectens Dioecesis Ponti, Asiae, & Traciae Patriarchatui Constantinopolitano subjectas*, coloana 1 – 1450 + Index generalis i - L:

Michaelis Le QUIEN, - *Oriens Christianus*, Unveränderter Nachdruck der 1740 in der Typographia Regia in Paris erschienenen Ausgabe, în 4°, 3 Bände, Akademische Druck - u. Verlagsanstalt, Graz – Austria, 1958.

²⁹ Cerchezia sau Karaciai-Cerchezia, azi: Republica Karaciai-Cerchezia, Карачаево-Черкесия Республика, este situată astăzi la nord de Abhazia, din Georgia (Caucaz). Pe hărțile vechi însă, Circassia sau Zichiae apare cu ieșire spre țărmul de răsărit al Mării Negre, deasupra provinciei Abasgia, adică Abhazia, la sud de actualul oraș Maikop, capitala Republicii Autonome Adugeja, Республика Адыгея.

Hărțile vechi menționează Alania (Osetia) pe locul unde astăzi este localizată Republica Karaciai-Cerchezia. Așa apare și în harta lui Constantin VII Porfirogenetul (920-945, însă numai titular, nu efectiv conducător al imperiului), *De Administrando Imperii*. Titlul grecesc al lucrării este: Πρὸς τὸν ἴδιον υἱὸν Ρομάνον, în greaca medie, „Pentru propriul său fiu, Romanos”, fiind în realitate un manual de politică internă și externă, pentru fiul său, viitorul împărat Roman al II-lea (959-963), otrăvit de soția lui Teophanou. Lucrarea lui Constantin VII Porfirogenetul – „*Constantinum, Leonis imperatoris filium in Porphyra natum (πορφυρογέννητον)* – a fost scrisă între anii 948-952. Constantin VII Porfirogenetul nu a dat manuscrisului niciun titlu, preferând în schimb să folosească pentru început textul adresării standard: „*ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΕΝ ΧΡΙΣΤΩΙ ΒΑΣΙΛΕΙ ΑΙΩΝΙΩΙ ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΡΩΜΑΙΩΝ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΙΔΙΟΝ ΥΙΟΝ ΡΩΜΑΝΟΝ ΤΟΝ ΘΕΟΣΤΕΦΗ ΚΑΙ ΠΟΡΦΥΡΟΓΕΝΝΗΤΟΝ ΒΑΣΙΛΕΑ* (*Constantin, întru Hristos Domnul Veșnic, împărat al romanilor, către propriul [său] fiu, împăratul Romanos, de Dumnezeu încoronat și născut în purpură*)”. Lucrarea nu era

datele privind provinciile Zichiaē sau Zichia, Circassia (Cerchezia) și Alaniaē sau Alania (Osetia de mai târziu). În opul lui Michaelis le QUIEN, eparhiile Patriarhiei Ecumenice sunt organizate în patru Diecese *Diæcesis*:

Diæcesis Pontica;
 Diæcesis Asiana;
 Diæcesis Thracica;
 Diæcesis Illyrica, tom II;

Diæcesis Thracica

I. Provincia, Europæ;
 II. Provincia, Thracæ;
 III. Provincia, Hæmimonti;
 IV. Provincia, Rhodopes;
 V. Provincia, Scythiæ;
 VI. Provincia, Mæsiæ Inferioris;
 VII. Provincia, Valachiaē;
 VIII. Provincia, Moldoblachiaē;
 IX. Provincia, Russiæ;
 Diæcesis Moscovitica;
 X. Provincia, Zichiaē;
 Diæcesis Iberiæ;
 XI. Provincia, Alaniaē;
 Diæcesis Armeniaē Majoris.

destinată unui cerc larg de cititori, pentru că deținea o serie de secrete de stat, ci numai fiului său și unui grup restrâns de colaboratori ai Curții Imperiale. Două, din cele trei manuscrise ale lucrării, copiate în secolul al XI-lea, se află în Biblioteca Națională din Paris, iar una, în Biblioteca Vaticană. Vezi: *De administrando imperio*, Vol. II, Commentary / by F. Dornik and others; ed. by R. J. H. Jenkins. London, The Athlone Press, 1962.

Textul original în limba greacă a fost publicat integral de șapte ori. Ediția princeps, care se baza pe manuscrisul V, a fost publicată în 1611 de către Johannes Meursius, el fiind cel care i-a dat titlul în latină sub care este cunoscută lucrarea în zilele noastre: De Adminstrando Imperii. Această ediție a fost republicată șase ani mai târziu fără nicio modificare. Următoarea ediție a fost publicată de Anselmo Banduri (1711) și este o copie comparată a primei ediții și a manuscrisului P. Ediția lui Banduri a fost retipărită de două ori în 1729 și 1864 (ultima cu o serie de corecții).

Luat din: https://ro.wikipedia.org/wiki/De_Administrando_Imperio

Dintre numeroasele lucrări și contribuții istorice, care l-a făcut celebru pe Constantin VII Porfirogenetul, mai amintim și *De ceremoniis aulae Byzantinae*, Despre ceremoniile Curții Romeice, Ἐκθεσις τῆς βασιλείου τάξεως sau Περὶ τῆς Βασιλείου Τάξεως, care stă în legătură cu „renașterea macedoniană”. Cartea a fost revizuită de Nichifor II Phokas (963-969), probabil supravegheat de parakimomenul imperial Vasile Lekapenul – παρακοιμώμενος. Termenul parakimomen (cel ce doarme în apropierea împăratului) este similar cu cel de singhel sau singhel, συγκελλος (primul coleg de chilie), din vocabularul bisericesc. Istoric, parakimomen era șeful gărzii împăratului, pe timp de noapte, și un apropiat sfătuitor și colaborator. Pe plan bisericesc, singhelul sau singhelul era și este colaboratorul apropiat al episcopului locului, în secretariat sau administrație, iar vicarul eparhial poartă titlul și funcția de „Protosinghel” sau „Protosinghel”: Πρωτοσύγκελος ή Πρωτοσύγκελλος.

Luat din: [https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Banduri_and_Lisle._Imperii_Orientalis_et_Circumjacentium_Regionum.C_\(Chazaria,_Alania,_Zichia,_Uzia,_Abasgia\).jpg](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Banduri_and_Lisle._Imperii_Orientalis_et_Circumjacentium_Regionum.C_(Chazaria,_Alania,_Zichia,_Uzia,_Abasgia).jpg)

IOAN MARIN MĂLINAȘ

PENTARHIA – ΠΕΝΤΑΡΧΙΑΣ, vol. III

Regestele patriarhale și imperiale de la Constantinopol,
privind Crimeea și țărmul nordic al Mării Negre

Πατριαρχική και αυτοκρατορικά έγγραφα από την Κωνσταντινούπολη,
σχετικά με την Κριμαία και τη βόρεια ακτή της Μαύρης Θάλασσας

Mănăstirea Putna: Pocrov sau portret funerar, poate autoportret ? al Mariei de Mangup: Principesa Maria Asanina Paleologhina din Mangup (Doros, Δόρος sau Theodoro, Θεοδόρο) de Theodoro, Θεοδόρο sau Gothia Γοθία (?-1477), Doamna Moldovei (1472-1476/7), a doua soție a Domnitorului Ștefan cel Mare (1457-1504). *Vezi legenda de la „Coperta I”.*

Bibliografie de specialitate

- ACTA SANCTORUM UNGARIAE*, ex Joannis Bollandi S.J., ..., Honoribus Ill. Ac Rev. D.D. Comitibus Caroli Eszterhazy..., dum alma, ac Celeberrima Archi-Episcopali Soc. Jesu Universitate Tyrnaviensis. Promotore R.P. Joann Bapt. PRILESZKY,.... Anno MDCCXLIII [1743], Mense Majo Die XXVIII, Tyrnaviae, Typis Academicis Soc. Jesu.ALEXANDRIE, par A. de la BARRE, în *Dictionnaire de Théologie Catholique*, tome 1, première partie [Aaron-Angelus], Paris, 1923, coloana nr. 785-824.
- ALEXANDRIE, perle de la Méditerranée*, [Dossier], în rev. *Le monde Copte*, Limoges, France, juin 1997, nr. 27-28, 340 p.
- Cesare ALZATI, *Terra Romena tra Oriente e Occidente, Chiese et etnie nel tardo '500*, Presentazione di Luigi Prasadocimi, Editura Jaca Book, 1981, 338 p.
- Albert M. AMMANN SJ, *Abriss der ostslawischen Kirchengeschichte, von...*, Thomas Morus Presse im Verlag Herder, Wien, 1950, 748 p.
- V. ANANIA, *Note și comentarii. Scurtă prezentare istorică a Bisericii Ortodoxe Sârbe*, în *Ortodoxia*, București, an XVIII, nr. 2, aprilie-iunie, 1966, pp. 306-310.
- Ștefan ANDREESCU, *Note despre Cetatea Albă*, în *Studii și materiale de Istorie Medie*, București, vol. XVIII, 2000, pp. 57-77.
- Michael ANGOLD, *The interaction of latins and byzantines during the period of the latin empire (1204-1261): the case of the Ordeal*, în *Actes du XVe Congrès International d'Études Byzantines*, Athènes, Septembre 1976, IV, Histoire, communications, Athènes, 1980, pp. 1-10.
- ANTIOCHE*, par S. VAILHÉ, în *Dictionnaire de Théologie Catholique*, tome premier, deuxième partie, Paris, 1923, col. 1399-1440.
- Athanasius ANTIOCHENUS, *Historiae Patriarchatus Antiocheni graece versae fragmentum, praevia dedicatione graeca ad Constantinum Basarabam Vrancovanum a. 1702*, s.a., s.l., Cotă [Signatur] nr. 9746 în *Bibl. Naț. Viena [Ö.N.B., Wien]*.
- Arabes et bédouins*, par A. F., în *Échos d'Orient*, Paris, I, (1897-1898), pp. 173-179.¹
- ARCHIVES DE L'ORIENT LATIN*, publiée sous le patronage de la Société de l'Orient Latin, Tome II., Paris, 1884, impression anastatique, Bruxelles, 1964.
- Adolf ARMBRUSTER, *Romanitatea Românilor*, Istoria unei idei, București, 1972, Editura Academiei Române, 279 p.
- Adolf ARMBRUSTER, *Der Donau-Karpatenraum in den Mittel-und Westeuropäischen Quellen des 10.-16. Jahrhunderts*, Eine historiographische Imagologie, vom..., 1990, Böhlau Verlag Köln, Wien, 309 p. (= *Studia Transylvanica*, Ergänzungsbände des Siebenbürgischen Archivs, Band 17, hgg. Paul Philippi).
- Arhim. Ioanichie Bălan, *Sinaxar ortodox general. Dicționar aghiografic*, îngrijit de ..., Editura Episcopiei Romanului, 1998, 405 p.

¹ Publicațiile « *Institutului Francez de Studii Bizantine* », de la Constantinopol-Chalcedon (Istanbul-Kadıköy), apoi de la București, apoi de la Paris:

1. « *Echos d'Orient* », din 1897, Kadıköy;
2. « *Revue des Études Byzantines* », din 1943;
3. « *Le Patriarcat Byzantin* », din 1932;
4. « *Archives de l'Orient Chrétien* », din 1948;
5. « *Les Regestes des actes du Patriarcat de Constantinople* », din 1932;
6. « *La géographie ecclésiastique de l'Empire Byzantin* », din 1969.

În afara acestor serii de publicații au apărut și *Operele complete* ale Patriarhului Ecumenic Ghenadie II Scholarios, Paris, 1928-1936.

- Nicolae BĂNESCU, *Ein ethnographisches Problem am Unterlauf der Donau aus dem XI. Jahrhundert*, Extrait de *Byzantion*, tome VI, 1931, Bruxelles, pp. 297-307.
- Nicolae BĂNESCU, *Contribution à l'histoire de la Seigneurie de Théodoro-Mangoup en Crimée*, în *Byzantinische Zeitschrift*, Leipzig-Berlin, an 35, 1935, pp. 20-37.
- Nicolae BĂNESCU, *Patriarhul Atanasios I și Andronic II Paleologul – Situația religioasă, politică și socială a imperiului*, extras din *Analele Academiei Române*, Mem. Sect. Istorice, seria III, tom XXIV, MEM. 14, București, 1942, pp. 441-467.
- Nicolae BĂNESCU, *Les frontieres de l'ancien État Bulgare*, în *Memorial Louis Petit, Mélanges d'Histoire et d'Archéologie Byzantine*, Bucarest, 1948, Institut Français d'Études Byzantines, pp. 4-14 (=Archives de l'Orient Chrétien, 1).
- Nicolae BĂNESCU, *O problemă de istorie medievală: crearea și caracterul statului asăneștilor (1185)*, în *Analele Academiei Române*, Mem. Sec. Ist., seria III, tom XXV, Mem. 12, București, 1943, pp. 543-590 și extras 48 p. Comunicare făcută în ședința publică de la 8 ianuarie 1943.
- Nicolae BĂNESCU, *Un problème d'histoire médiévale: Création et caractère du second empire Bulgare (1185)*, Tiparul Cartea Românească, București, 1943, 93 p.
- Nicolae BĂNESCU, *Istoria Imperiului Bizantin*, vol. I, Imperiul Creștin și asaltul invaziilor (313-610), ediție îngrijită de Tudor TEOTEOI, Editura Anastasia, București, 2000, 784 p.
- Nicolae BĂNESCU, *Fantasies et réalités historiques. Réponse aux « Toponymical and Historical miscellanies »* de M. Bromberg, în *Byzantion*, Tome XIII, 1938, pp. 73-90.
- Nicolae BĂNESCU, *Sceau inédit de Katakalon, katepano de Paradounavon*, în *Échos d'Orient*, Paris, Tome 35, 1936, pp. 405-408.
- Nicolae BĂNESCU, *A propos de Kekaumenos*, în *Byzantion*, Tome XIII, 1938, pp. 129-138.
- Hans-Georg BECK, *Das byzantinische Jahrtausend*, Verlag C. H. Beck, München, 1978, 383 p.
- Hans-Georg BECK, *Das literarische Schaffen der Byzantiner. Wege zu seinem Verständnis*, Verlag der Österr. Akademie der Wissenschaften, Wien, 1974, 34 p. Extras din SITZUNGSBERICHTE, 294. Band, 4. Abhandlung.
- Hans-Georg BECK, *Geschichte der Orthodoxen Kirche im byzantinischen Reich*, Vandenhoeck und Ruprecht in Göttingen, 1980, 268 p.
- Hans-Georg BECK, *Nomos, Kanon und Staatsraison in Byzanz*, Verlag der Österr. Akademie der Wissenschaften, Wien, 1981, 60 p., Extras din SITZUNGSBERICHTE, 384. Band.
- Hans-Georg BECK, *Kirche und theologische Literatur im byzantinischen Reich*, München, 1959.
- Alexander Daniel BEIHAMMER, *Quellenkritische Untersuchungen zu den ägyptischen Kapitulationsverträgen der Jahre 640-646*, Verlag d. Österr. Akad. d. Wissensch., Wien, 2000, 71 p., extras din *Sitzungsberichte*, Bd. 671, Philosoph.-Hist. Klasse der Österr. Akad. d. Wissensch.
- Nicoară BELDICEANU, *Le monde ottoman des Balkans (1402-1566), Institutions, société, économie*, Variorum Reprints, London, 1976.
- Nicoară BELDICEANU, *Le timar dans l'État ottoman (début XIVe – début XVIe siècle)*, Otto Harrassowitz, Wiesbaden, 1980, 122 p.
- Nicoară BELDICEANU, *Recherche sur la ville ottomane au XV-e siècle. Étude et actes, de...*, Librairie d'Amérique et d'Orient, Adrien Maisonneuve, Paris, 1973, 466 p. [Bibliothèque Archéologique et Historique de l'Institut Français d'Archéologie d'Istanbul, XXV].
- Josef BERNHART, *Der VATIKAN als Weltmacht. Geschichte und Gestalt des Papsttum*, Paul List Verlag Leipzig, 1930, 449 p., incl. Listele cronologice a Papilor, pp. 442-443.
- M. BERZA, *Haraciul Moldovei și Țării Românești în secolele XV-XIX*, în *Studii și materiale de Istorie medie*, București, Editura Academiei Române, 1957, vol. II, pp. 7-47 și Extras, 41 p.
- Pr. Prof. Dr. Ene BRANIȘTE, *Literatura liturgică în teologia românească*, în rev. *BOR*, an LXXXIX, București, 1971, nr. 1-2, pp. 121-134.
- Pr. Prof. Dr. Ene BRANIȘTE și Prof. Ecaterina BRANIȘTE, *Dicționar enciclopedic de cunoștințe religioase*, Tipărit cu binecuvântarea Prea Sfințitului Laurențiu, Episcopul Caransebeșului, Editura diecezană Caransebeș, 2001, 558 p.

- Georges I. BRĂȚIANU, *La mer Noire. Des origines à la conquête ottomane*, München, 1969, 394 p. [S. A. D. = Societas Academica Dacoromana, *Acta Historica*, tomus IX].
- Gheorge I. BRĂȚIANU, *Marea Neagră. De la origini până la cucerirea otomană*, Traducere de Michaela SPINEI, Ediție îngrijită, studii introductive, note și bibliografie de Victor SPINEI, Polirom, Iași-București, 1999, 502 p.
- Gheorghe I. BRĂȚIANU, *O enigmă și un miracol: poporul român*, Ediție îngrijită, prefață, studiu și note de Stelian BREZEANU, Traducerea de Marina RĂDULESCU, Ediția Științifică și Enciclopedică, București, 1988, 211 p.
- Gheorghe I. BRĂȚIANU, *Tradiția istorică despre întemeierea statelor românești*, Ediție îngrijită, studiu introductiv și note de Valeriu RÂPEANU, Editura Eminescu, București, 1980, 295 p.
- Stelian BREZEANU, „*Vlahi*” și „*misieni*” în sursele bizantine relative la începuturile statului Asăneștilor, Terminologie etnică și ideologie politică, în vol. RĂSCOALA ȘI STATUL ASĂNEȘTILOR, Culegere de studii..., București, 1989, pp. 37-69.
- BUKOWINA = Die österreichisch – ungarische Monarchie in Wort und Bild.**
Auf Anregung und unter Mitwirkung weiland Seiner kaiserl. und königl. Hoheit des durchlauchtigsten Kronprinzen Erzherzog Rudolf begonnen, fortgesetzt unter dem Protectorate Ihrer kaiserl. Hoheit der durchlauchtigsten Frau Kronprinzessin – Witwe Erzherzogin Stephanie,
BUKOWINA, Wien, 1899, Druck und Verlag der kaiserlich–königlichen Hof–und Staatsdruckerei, 532 p., incl. ilustrații.
- Genoveva CANKOVA-PETKOVA (Bulgaria), *Les forces centrifuges et centripètes à Byzance du début du règne d'Isaak Ange (L'insurrection des Asénides et la révolte d'Alexis Branas)*, în *Actes du XVe Congrès international d'études byzantines*, Athènes-Septembre 1976, IV, Histoire Communications, Athènes, 1980, pp. 55-64.
- Badea CIREȘANU, *Tezaurul liturgic al Sfintei Biserici ortodoxe de răsărit*, 3 vol., București, 1910-1912; I, 1910, LIX+164 p.; II, 1911, 624 p.; III, 1912, 430 p.
- Prof. Nectarie [Nicolae] COTLARCIUC, vezi *Liturgica Bisericii Ortodoxe...*
- Florin CONSTANTINIU, *O istorie sinceră a popului român*, Univers Enciclopedic, București, 1997, 589 p.
- Nicolae [Nectarie] COTLARCIUC, *Stifterrecht und Kirchenpatronat im Fürstentum Moldau und in der Bukowina*, Eine historisch-dogmatische Studie zum Morgenländischen Kirchenrecht, von..., Stuttgart, Verlag von Ferdinand Enke, 1907, 183 p. [„Kirchenrechtliche Abhandlungen”, Hgg. von Dr. Ulrich Stutz, Heft 47].
- Irineu CRĂCIUNAȘ, *Patriarhia Bulgară*, în rev. *Mitropolia Moldovei și Sucevei*, Iași, an XXXVI, nr. 3-4, martie-aprilie, 1960, pp. 274-286.
- Gheorghe CRONȚ, *Feudalismul bizantin*, în *Studii*, Revistă de istorie, București, tom 24, nr. 1, 1971, pp. 139-152.
- Gheorghe CRONȚ, *Pravila de la Govora din 1640*, în *Studii*, Revista de istorie, București, 5, an XIV, 1961, pp. 1-16.
- Eugen DARKO, *Byzantinisch-ungarische Beziehungen, in der zweiten Hälfte des XIII Jahrhundert*, von... mit 2 Tafeln, Weimer, 1933, Verlag Böhlau Nachf. 56 p.
- DA ROMA ALLA TERZA ROMA**, Documenti e studi, DOCUMENTI – I, Roma - Mosca, 1989, *L'idea di Roma a Mosca secoli XV-XVI, Fonti per la storia del pensiero sociale russo*, Roma, Herder Editrice e Libreria, 1989, 449 p.
- Jean DARROUZÈS A.A., *Épistoliers Byzantins du X-e siècle*, édités par..., Inst. Franc., d'Étud., Byz., Paris, 1960, 430. [A. O. Chr., 6].
- Jean DARROUZÈS, *Documents inédits d'Ecclesiologie byzantine*, Textes édités, traduits et annotés par..., Inst. Franc. d'Étud. Byz., Paris, 1966, 442 p.
- Jean DARROUZÈS, *Recherches sur les ΟΦΦΙΚΙΑ de l'Église Byzantine*, par..., Institut Français d'Études Byzantines, Paris, 1970, 618 p. [Archives de l'Orient Chrétien, 11].

- Jean DARROUZÈS, *Le registre Synodal du Patriarcat Byzantin au XIV-e siècle. Étude paleographique et diplomatique*, par..., Inst. Franc. d'Étud. Byz., Paris, 1971 [A.O.Chr., 12].
- Jean DARROUZÈS A.A., *Notitiae Episcopatum Ecclesiae Constantinopolitanae*. Texte critique, introduction et notes, par..., Inst. Franc. d'Études Byz., Paris, 1981, 521 p. [Géographie Ecclésiastique de l'Empire Byzantin, Tome I].
- Jean DARROUZÈS et Albert FAILLER, *Tables générales des Échos d'Orient (1887-1942)*, Inst. Franc. d'Étud. Byz., Paris, 1986, 392 p.
- S. B. DAŠKOV, *Dicționar de împărați bizantini*, traducerea de Viorica ONOFREI și Dorin ONOFREI, Editura Enciclopedică, București, 1999, 508 p.+hărți. (Colecția „Biblioteca Enciclopedică de Istorie Universală”, Seria Biografii).
- Nicolae DENSUȘIANU, *Documente privitoare la Istoria Românilor 1199-1345* [Documente privitoare la Istoria Românilor, ed. E. HURMUZAKI, I / 1], București, 1887.
- DOCUMENTE privitoare la Istoria Românilor, 1346-1450, culese, adnotate și publicate de Nic. Densușianu, cu șese tabele facsimile heliografice și cu două appendice Documente Slavone însoțite de traduceri latine 1198-1459, București, 1890. Appendice I, Documente slavone reproduse din *Monumenta Serbica* editat Fr. Miklosich, Vienna, 1858, și *Vremennik obscestva istorii i drevnostey rossijskich* T. XXI, cu traduceri latine și cu note de Dr. Emil K a l u z n i a c k i, Cernăuți, pp. 805-812.
- DOSOFTEI, *OPERE*, 1 Versuri, Ediție critică de N. A. URSU, Studiu introductiv de Al. ANDRIESCU, Editura Minerva, București, 1978, C + 544 p. și facsimile.
- DOSOFTEI, *Psaltirea în versuri 1673*, Ediție critică de N. A. URSU, Cu un cuvânt înainte de Înalț Prea Sfințitul IUSTIN Moiescu, Arhiepiscop al Iașilor și Mitropolit al Moldovei și Sucevei, Iași, 1974, LIX + 1164 p.
- DOSOFTEI, *Dumnezeiasca Liturghie 1679*, Ediție critică de N. A. URSU, Cu un studiu introductiv de Înalț Prea Sfințitul Teoctist, Arhiepiscop al Iașilor și Mitropolit al Moldovei și Sucevei, Iași, 1980, LVIII + 349 p.
- Silviu DRAGOMIR, *Originea coloniilor române din Istria*, în *Academia Română*, Memoriile Secțiunii Istorice, seria III, Tomul II, București, 1924, pp. 201-220 și Extras.
- Nicolae DURĂ, *Le régime de la synodalité selon la législation canonique conciliaire, œcuménique, du Ier millénaire*, Bucarest-Roumanie, 1999, tiparul executat la S.C. Lumina Tipografic S.R.L., Buc., ISBN 973/99039-3-2, 1023 p.
- Francis DVORNIK, *Les Slaves, Histoire et Civilisation de l'Antiquité aux débuts de l'époque contemporaine*, Traduit de l'anglais par Danielle PAVLEVSKI avec la collaboration de Maroussia CHPOLYANSKY, Éditions du Seuil, Paris, 1970, 1178 p. + hărți (L'Univers Historique).
- Alexandru ELIAN, *Legăturile Mitropoliei Ungrovlahiei cu Patriarhia de Constantinopol și cu celelalte Biserici Ortodoxe: a). De la întemeiere până la 1800*, de..., în rev. *Biserica Ortodoxă Română*, București, LXXVII, nr. 7-10, iulie - oct., 1959, pp. 904-935.
- Archim. Genadie ENACÉNU, *Încoronarea Imperatorilor Bizantini (Dupre Codin Curopalatul capit. XVII, De officiis)*, în rev. BOR (Biserica Ortodoxă Română), an V, 1880-1881, nr. 7, București, pp. 472-480. Studiul este urmat de „Ceremonia încoronării” Regelui Carol I al României, din data de 10 mai 1881 (pp. 481-494) și de „Rânduiala și Tedeumul urmate la încoronare” (494-504).
- Viorica ENĂCHIUC, *Rohoncz Codex*, Descifrare, transcriere și traducere, Déchiffrement, transcription et traduction, Editura Alcor Edimpex Srl, București, 2002, 831 p.
- ENCHIRIDION *Fontium Historiae Ecclesiasticae Antiquae*, quod in usum scholarum collegit Conradus KIRCH S.J., Editio sexta, aucta et emendata, quam curavit Leo UEDING S.J., 1947, Editorial Herder Barcelona.

- ENCHIRIDION *Juris Ecclesiae Orientalis Catholicae*, pro usu auditorum Theologiae, et eruditione cleri graeco-catholici, e propriis fontibus constructum, auctore Josepho PAPP-SZILÁGYI de Illyésfalva, S.S. Theologiae Doctore, Canonico graeci ritus Magno-Varadinensi, Abate tituli S. Pantelemonis de Rácz-Keve, Consiliario Regio, et insignis Ordinis Francisci Josephi I. Equite, M[agno].-Varadini [Oradea], Typis Aloysii Tichy, 1862, 633 p.
- ENCHIRIDION *Symbolorum, definitionum et declarationum de rebus fidei et morum* quod primum edidit Henricus Denzinger et quod funditus retractavit auxit notulis ornavit Adolfus Schönmetzer S.I., Editio XXXVI emendata, Herder Barcinone [Barcelona], Friburgi Brisgoviae [Freiburg/Br.], Romae, MCMLXXVI [1976], {Dep. legal Barcelona, 1976}, 954 p.
- ENCHIRIDIONU, adeca *Carte manuale* de canóne ale unei, sântei, sobornicești, și apostolești Biserici cu Comentare, de Andreiu Baronu de Siagun'a, Sabiiu [Sibiu], în tipografi'a archidieceșana, 1871, 548 p.
- Robert TAFT = ΕΥΛΟΓΗΜΑ, *Studies in honor of Robert TAFT, S.J.*, a cura di E. CARR – S. Parenti – A. – A. Thiermeyer – E. Velkovska, Roma, 1993, 614 p.
- EUSEBIU de Cezareea, Scrieri partea întâia (vol.I), *Istoria Bisericească și Martirii din Palestina*, traducere, studiu, note și comentarii de Prof. Teodor BODOGAE, vol. I, Buc. 1987, 451 p.; Scrieri partea a doua (vol. II), *Viața lui Constantin cel Mare*, studiu introductiv de Prof. Emilian POPESCU, trad. și note de Radu ALEXANDRESCU, vol. II, Buc. 1991, 295 p.; Editura Institutului Biblic și de Misiune al BOR, București, 1987, vol. I și 1991, vol. II (în Colecția PSB, Părinți și Scriitori Bisericești, nr. 13 și 14).
- G. FEDALTO, *Hierarchia Ecclesiastica Orientalis I., Patriarchatus Constantino-politanus*, Padova, 1988.
- Dumitru V. FIROIU, *Istoria statului și dreptului românesc*, (Manual universitar), Editura Fundației „Chemarea”, Iași, 1996, 391 p.
- Ioan N. FLOCA, *Originile Dreptului scris în Biserica Ortodoxă Română*, (Studiu istoric-canonic), Sibiu, 1969, 207 p. [Extras din rev. *Mitropolia Ardealului*, an XIV, nr. 1-3, 1969].
- Ioan N. FLOCA, *Din istoria Dreptului Românesc: II, Carte Românească de învățătură de la pravilele împărătești și de la alte giudeațe, Iași, 1646*, Sibiu, 1993, 172 p.
- Ioan N. FLOCA, *Dreptul canonic ortodox, legislație și administrație bisericească*, vol. I-II, Edit. Inst. Biblic și de Misiune al B.O.R., București, 1990.
- Ioan N. FLOCA, *Legea românilor (jus valachorum) și legislația de stat din Transilvania în epoca voievodatului și principatului*, în *Mitropolia Ardealului*, an VII, nr. 7-8, iulie-august, 1962, pp. 520-528.
- Ioan N. FLOCA, *Românii în legile de stat transilvane până la 1918*, în B.O.R., an 108, nr. 1-2, 1990, pp. 137-149.
- Arhidiacon Prof. Dr. Ioan N. FLOCA, **CANOANELE BISERICII ORTODOXE**. Note și comentarii, Sibiu, 1992, 557 p.
- Jacobus GOAR, *Euchologion sive Rituale Graecorum* complectens ritus et ordines divinae liturgicae, officiorum, sacramentorum, consecrationum, benedictionum, funderum, orationum etc. juxta usum orientalis etc., interpretatione nec non mixobarbarum vocum brevi glossario, aenis figuris et observatt. ex antiquis PP. et maxime Graecor. theologor. Expositionibus illustratum. Paris, 1647 = Veneția, 1730 = reprint, Graz, 1960;
- Βλασίου Ιω. ΦΕΙΛΑ [Blasiou Io. F e i d a], Ο ΘΕΣΜΟΣ ΤΗΣ ΠΕΝΤΑΡΧΙΑΣ ΤΩΝ ΠΑΤΡΙΑΡΧΩΝ, [Instituția Pentarhiei Patriarhilor], vol. I și II, Athena, 1977, 350 +275 p.
- Arhidiacon Prof. Dr. Ioan N. FLOCA, **CANOANELE BISERICII ORTODOXE**. Note și comentarii, Sibiu, 1992, 557.
- FONTES Historiae Dacoromaniae*, II, Ab anno CCC usque ad annum M, publicate de Haralambie MIHĂESCU și colaboratori..., Editura Academiei Române, București, 1975, 768 p.

- FONTES Historiae Dacoromaniae*, III, Scriptores byzantini, saec. XI-XIV, publicate de Alexandru ELIAN și Nicolae-Șerban TANAȘOCA, cu o Introducere de Al. ELIAN, Editura Academiei Române, București, 1975, XXXI + 568 p.
- Vezi J. FORGET, *Conciles*, în *Dictionnaire de Théologie Catholique*, tome 3, première partie [Clarke-Constantinople], Op. cit., col. 636.
- Ferdinand R. GAHBAUER, *Die Pentarchietheorie – Ein Modell der Kirchenleitung von den Anfängen bis zur Gegenwart* (Habilitationsschrift) (*Frankfurter Theologische Studien* Bd. 42, 1993), XI + 467 Seiten.
- Heinrich GELZER, *Der Patriarchat von Achrida*, Geschichte und Urkunden, Neudruck der Ausgabe Leipzig, 1902, Scientia Verlag, 1980, Aalen, 281 p.
- B. GRANIĆ, *Kirchenrechtlichen Glossen zu den vom Kaiser Basileios II. Dem autokephalen Erzbischof von Achrida verliehenen Privilegien*, în *Byzantion*, Tome XII, 1937, pp. 395-415.
- Vasile GRECU, *Die Hermeneia ΤΗΣ ΖΩΓΡΑΦΙΚΗΣ ΤΕΧΝΗΣ im Rumänischen*, în *Byzantinische Zeitschrift*, 30. Band, 1929/30, pp. 619-622.
- Vasile GRECU, *Eine Belagerung Konstantinopels in der rumänischen Kirchenmalerei*, în *Byzantion*, Bruxelles, I, 1924, 273-289.
- Vasile GRECU, *Pour une meilleure connaissance de l'historien Doukas*, în *MÉMORIAL LOUIS PETIT*, București, 1948, pp. 128-141.
- M. H. GRÉGOIRE, *Mahomet et le Monophysisme*, în *Mélanges Charles Diehl*, vol. I, Paris, 1930, pp. 107-120.
- Hans GROTZ, *Die Hauptkirchen des Ostens. Von den Anfängen bis zum Konzil von Nikaia (325)*, Pont. Inst. Orient. Stud., Roma, 1964, 259 p. [Orientalia Christiana Analecta, 169].
- V. GRUMEL, *Traité d'études byzantines. I., La Chronologie*, Paris, 1958.
- V. GRUMEL, *Titulature de Métropolités Byzantines, I. Les métropolités syncelles*, în *Études Byzantines*, tome III, 1945, Inst. Franc. d'Études Byz., Bucarest, 1946, pp. 92-114.
- V. GRUMEL, *Titulature de métropolités. II. Métropolités hypertimes*, în *Mémorial Louis PETIT*, Mélanges d'histoire et d'archéologie byzantines, Inst. Franc. d'Études Byz., Bucarest, 1948, pp. 152-184 [Archives de l'Orient Chrétien, 1].
- V. GRUMEL, *Note sur « pagas(s)enae civitatis »*, în *Études Byzantines*, tome III, 1945, pp. 124-126.
- Rodolphe GUILLAND, *Les Eunuques dans l'Empire Byzantin. Etude de titulature et de prosopographie byzantines, I*, în rev. *Études Byzantines*, București, Tome I, 1943, pp. 197-238 [patriarhii eunuci = hadâmbi castrați, fameni].
- François GUIZOT, *Istoria civilizației în Europa*, De la căderea Imperiului roman până la Revoluția franceză, Traducere din franceză de Cristian Preda și Miruna Tătaru-Cazaban, Introducere de Aurelian Crăiuțu, fundația Concept, Humanitas, 2000, București, 268 p.
- Mathias GYÓNI, *L'évêché vlaque de l'archevêché bulgare d'Achris aux XIe - XIVE siècles*, în *Etudes Slaves et Roumaines*, 1, (1948), pp. 148-159 și 224-233.
- P. Theodosius HALUSCYNKYJ, *Acta Innocentii PP. III (1198-1216) e registris Vaticanis aliisque eruit, introductione auxit, notisque illustravit...*, Typis polyglotis Vaticanis MCMXLIV (1944), Roma, 674 p.+ hartă (=Pontificia Commissio ad redigendum Codicem Iuris Canonici Orientalis, Fontes Series III, vol. II).
- Dietmar HINTNER, *Die Ungarn und das byzantinische Christentum der Bulgaren im Spiegel der Register Papst Innozenz 'III., vom...*, 1976, St. Benno-Verlag, Leipzig 238 p.
- HISTOIRE de la Bulgarie des origines a nos jours, par Ivan DUYCEV, Velizar VELIKOV, Iono MITEV, Lubomir PANAYOTOV, Préface Georges CASTELLAN, Edition Horvath, Roanne/France, 1977, 486 p.
- Istoria Bisericească Universală*, pentru Institutele teologice, vol. I, (1-1054), ediția a II-a, București, 1975, 447 p.; vol. II (1054-1982), Edit. Inst. Biblic și de Misiune al B.O.R., București, 1993, 606 p. [autori: Ioan RĂMUREANU, Milan ȘESAN, Teodor BODOGAE].

ÎNDREPTAREA LEGII 1652 [Pravila cea Mare, Târgoviște], București, 1962, Editura Academiei Române 1013 p. [Adunarea Izvoarelor vechiului Drept Românesc, VII].

Titlul complet 1652:

ÎNDEREPTAREA LEGII CU DUMNEZEU CARE ARE TOATĂ JUDECATA ARHIEREASCĂ ȘI ÎMPĂRĂTEASCĂ de toate vinile preoțești și mirenești Pravila Sfinților Apostoli, a celor 7 săboare și toate ceale nameastnice. Lângă acestea, și ale Sfinților Dascali ai lumii: Vasilie Velichi, Timotei, Nichita, Nicolae; Theologia Dumnezeștilor Bogoslovi. Scrise mai nainte și tocmită cu porunca și învățătura Blagocestivului Împărat, Chir Ioan Comninul, de cuvân <tătorul> Diac al Marii Besearici lu Dumnezeu și păzitor de pravili, Chir Alexie Aristinul. Iar acum de întâi pre-puse toate de pre ellipsește pre limbă rumânească, cu nevoița și userdia și cu toată cheltuiala a presfințitului de Hristos Chir Ștefan, cu mila lu Dumnezeu Mitropolit Târgoviștei, Exarh Plaiului și a toată Ungrovlahia. În Târgoviște, în tipografia Prealuminatului meu Domn, Io Mathei Voievod Basarab în Sfânta Mitropolie, în casa Nălțării Domnului nostru Iisus Hristos. Martie 20, văleat 7160, a lui Hristos 1652, V post velichi.²

M. LASCARIS, *Le Patriarcat de Peć a-t-il été reconnu par l'Église de Constantinople en 1375 ?*, în *Mélanges Charles Diehl*, vol. I, Paris, 1930, pp. 171-176.

Valérien LAURENT, *Aux origines de l'Église de Moldavie. Le Métropolit Jérémy et l'Évêque Joseph*, în *Révue des Études byzantines*, Paris, Tome V, 1947, pp. 158-170.

V. LAURENT, *Le Patriarche d'Ochrida Athanase II et l'Église Romaine*, în *Balkanica*, București, VIII, 1945, pp. 5-65.

Valérien LAURENT, *L'Excommunication du Patriarche Joseph I er par son prédécesseur Arsène*, în *Byzantinische Zeitschrift*, 30. Band, 1929/30, pp. 489-496.

V. LAURENT et J. DARROUZES, *Dossier Grec de L'Union de Lyon (1273-1277)*, par..., Inst. Franc. d'Études Byz., Paris, 1976, 611 p. [A.O.Chr., 16].

V. LAURENT, *La Scythie Mineur fut-elle representee au Concile de Chalcedoine ?*, în *Études Byzantines*, tome III, 1945, pp. 115-123.

Valérien LAURENT și P. Ș. NĂSTUREL, *Facsimile de texte și documente bizantine din veacurile XIV-XV privitoare la Istoria Bisericii Române*, Tiparul „Cartea Românească” S.A., București, 1946, 31 pl. sau doc. [Colecțiile Arhivelor Statului, seria complementară, Fasc. 1, (Nr. 1-31)].

Valérien LAURENT, *Une lettre dogmatique de l'empereur Isaac l'Ange au primat de Hongrie*, în *Échos d'Orient*, Bucarest, Tome XXXIX, 1940, pp. 59-77.

Valérien LAURENT, *Les "Mémoires" du grand ecclésiarque de l'Église de Constantinople Sylvestre Syropoulos sur le Concile de Florence (1438-1439)*, Roma, 1971.

René LAURENTIN și Ermanno M. TONIOLO, *Născătoarea de Dumnezeu în Sfânta Scriptură și în Tradiția Bisericii Răsăritene*, Editura Logos, Oradea, 1998, 272 p.

Konstantin LEONTIEV, *Bizantinismul și lumea slavă*, Traducere de Elena PÂRVU, Cu un cuvânt introductiv de Claudio MUTTI, Anastasia, 1999, București, 175 p.

Listele cronologice ale ierarhilor Bisericii Ortodoxe Române, vezi Mircea PĂCURARIU, vol. 3, din lucrarea *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, București, 1994, pp. 530-569.

LITURGHIERUL lui CORESI, Text stabilit, studiu introductiv și indice de Al. MAREȘ, Editura Academiei Române, București, 1969, 188 p.+ facsimile.

LITURGICA BISERICII ORTODOXE, Cursuri universitare, de Prof. Vasile MITROFANOVICI, prelucrate, completate și editate de Prof. Teodor TARNAVSCHI, și acum din nou editate și completate de Prof. Nectarie Nicolae COTLARCIUC, Arhiepiscop și Mitropolit al Bucovinei, Cernăuți, 1929, 926 p.

² Părțile tipărite cu roșu în ediția originală [1652], sunt redată cu litere aldine când sunt în text și cu litere cursive când sunt pe margine.

MANOSCRITTI slavi documenti e carte riguardanti la storia Bulgara della Biblioteca Apostolica Vaticana e dell'Archivio Segreto Vaticano (IX-XVII secolo), Casa editrice Nauka i Izkustvo, Sofia, 1979, în 149 p. fiind incluse 73 de planșe și text. Album întocmit de Aksinija DZUROVA și Bozidar DIMITROV.

J. D. MANSI, *Sacrorum Conciliarum nova, et amplissima collectio*, (Reprint, ediția 1903, Paris, vol. 22), Graz, 1961, vol. 22, Akademische Druck – U. Verlagsanstalt Graz.

Alexandru MADGEARU, *Evoluția frontierelor din regiunea Mării Negre în secolele VII-XII* (cap. II), în vol. *Marea Neagră. State și frontiere. De la sfârșitul antichității la Pacea de la Paris*, de Sergiu ISOPESCU, Alexandru MADGEARU, Mircea SOREANU, Editura Militară, București, 2013, pp. 69-98 [Institutul pentru Studii politice de apărare și istorie militară], text online.

Ioannes MARTINOV, *ANNUS ECCLESIASTICUS GRAECO-SLAVICUS*, editus anno millenario Sanctorum Cyrilli et Methodi, Slavicae Gentis Apostolorum seu commemoratio et breviarium rerum gestarum eorum qui fastis sacris Graecis et slavicus illati sunt. Scripsit Joannes Martinov, Cazanensis, Presbyter Societatis Jesu, Bruxelles, Société des Bollandistes, 1963, Réimpression Anastatique de l'Édition de 1863, 385 p. + il., planșe de erminie alb-negru.

Ioan Marin MĂLINAȘ, *De te voi uita Constantinopol! If I forget you Constantinople!*, Sedan Publishing Haus, Cluj-Napoca, 2004, 196 p.

G. MIHĂILĂ, *Dicționar al limbii române vechi (sfârșitul secolului X – începutul secolului XVI)*, Editura Enciclopedică Română, București, 1974, 348 p. cu o anexă bogată de documente și texte.

F. MIKLOSICH et J. MÜLLER, *Acta et Diplomata graeca mediae aevi*, ed. ..., t. I – VI, Vindobonae 1860 – 1890.

NEOFIT Patriarh al Constantinopolului, PIDALION (Cârma Bisericii Ortodoxe), tipărit cu binecuvântarea Preasfințitului Calinic Episcopul Argeșului, © Copyright: Fratele Cornel și Editura „Credința strămoșească”, Iași, 2004, 778 p. Lucrarea a fost reeditată în anul 2007.

Titlul complet:

PIDALION (Cârma Bisericii Ortodoxe), Sau Cârma Corabiei Soborniceștii și Apostoleștii Bisericii a Ortodocșilor, adică toate Sfintele Canoane: ale Sfinților Apostoli, ale Sfințelor Sinoade Ecumenice, locale și ale Sfinților Părinți de pe alocuri. Traduse din grecește în românește de Înalt Prea Sfințitul Mitropolit Veniamin Costachi (1803-1808, 1812-1821, 1823-1842 †1846, subl. și n.n.). Iar acum întâiași dată, în zilele Prea Înaltului Domn Mihail Grigoriu Sturza Voievod (1834-1849, n. n.), cu binecuvântarea Înalt Prea Sfințitului Arhiepiscop și Mitropolit Meletie (1844-1848, n. n.) al Moldovei. Tipărită prin sîrguința și cheltuiala prea cuviosului arhimandrit Neonil stareț al Sfințelor mănăstiri Neamțu și Secu. Îndreptate și îndeplinite de protosinghelul Neofit Scriban (ulterior arhieru titular de Edesa, 1862-1884, n. n.) în tipografia Sfintei Mănăstiri Neamțu, în anul 1844 de ieromonahul Teofan și de monahul Cleopa tipograful, 778 p.

O altă ediție, tipărită la Institutul de arte grafice Speranța, București, în 1933 (și reimprimată în 1992): „Pidalion (Cârma Bisericii). Cu orânduire nouă și tâlcuiri”, de arhimandritul Zosima Târâla și iconomul stavrofor Haralambie Popescu. Această ediție are în plus mai multe referințe la marele canonist sârb episcopul Nicodim (Milaș) de Dalmația.

PATRIARCATS, par R. VANCOURT, în *Dictionnaire de Théologie Catholique*, tome 11, deuxième partie [Orderic Vital-Paul (Saint)], Paris, 1932, coloana nr. 2253-2297.

I Patriarcati orientali nel primo millennio, Relazioni del Congresso tenutosi al Pontificio Istituto Orientale nei giorni 27-30 Dicembre 1967, [I. Žužek, W. De Vries, V. T. Istavridis, I. Anastasiou, Ortiz de Urbina, J. Masson, Loutfi Laham, + G. Amadouni, W. Macomber, I. Dujčev], Pont. Inst. Stud. Orientalium, Roma, 1968, 221 p. [Orientalia Christiana Analecta, nr. 181].

Mircea PĂCURARIU, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, ediția a doua, vol. 1 – 3, București, 1991 (vol. I, [începuturi, până în anul 1600]), 1994 (vol. II, secolele XVII-XVIII), 1994 (vol. III, secolele XIX-XX), Editura Institutului Biblic și de Misiune al BOR, apărută cu binecuvântarea Patriarhului Teoctist.

- Mircea PĂCURARIU, *Listele cronologice ale ierarhilor Bisericii Ortodoxe Române*, Edit. Inst. Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 1975, 36 p. [Extras din rev. B.O.R., XCIII, 1975, pp. 322-355]. Vezi noua versiune revăzută și diortosită: *Listele cronologice ale ierarhilor Bisericii Ortodoxe Române*, în vol. 3, din lucrarea *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, București, 1994, pp. 530-569.
- Mircea PĂCURARIU, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, ediția a doua, Edit. Inst. Biblic și de Misiune al BOR, București, 1991, 677 p. incl. il., hărți și pl.
- Mircea PĂCURARIU, *BASARABIA, Aspecte din istoria Bisericii și a neamului românesc*, Tipărită cu binecuvântarea Î.P.S. Daniel Mitropolitul Moldovei și Bucovinei, Trinitas, Iași, 1993, 150 p.+ două hărți.
- Mircea PĂCURARIU, *Începuturile Mitropoliei Transilvaniei*, Tipărită cu binecuvântarea P.F.P. Iustin Patriarhul BOR, Editura Inst. Biblic și de Misiune al BOR, București, 1980, 151 p. [Biblioteca Teologică 2].
- Mircea PĂCURARIU, *Sfinți Daco-Romani și Români*, Editura Mitropoliei Moldovei și Bucovinei, Trinitas, Iași, 1994, 196 p.
- PENTARHIE, vezi: *Pentarchie*, par R. VANCOURT, în *Dictionnaire de Théologie Catholique*, tome 11, deuxième partie [Orderic Vital-Paul (Saint)], Paris, 1932, coloana nr. 2269-2280.
- Vitorio PERI, *LA PENTARCHIA: Istituzione ecclesiale (IV-VII sec.) e teoria canonico-teologica*, în vol. Bisanzio, Roma e l'Italia nell'alto medioevo, 3-9 aprile 1986, Tomo Primo, In Spoleto, 1988, Presso la Sede del centro, pp. 209-311 + La Discussione sulla relazione Peri, pp. 313-318 [în seria Settimane di Studi del Centro italiano di studi sull'alto medioevo, vol. XXXIV, 3-9 aprile 1986].
- PIDALION, 2004, vezi NEOFIT
- Profesor Eusevie POPOVICI, *Istoria Bisericească*, Traducere de Athanasie Episcopul Râmnicului Noului Severin și Gherasim Episcopul Argeșului, I-II, București, Tipografia Cărților bisericești, vol. I, 1900, 730 p., vol. II, 1901, 559 p.
- Chiar și după un secol de la apariție, pentru limba română, manualul „standard” de Istoria Bisericească Universală, rămâne în continuare lucrarea profesorului univ. de la Cernăuți, Arhimandrit de Scaun Dr. Eusebiu POPOVICIŪ (1838-1922), din anul 1900/1901, pe care o folosim și noi:
- Acest curs universitar redactat și susținut în limba germană, la Universitatea din Cernăuți, a fost tradus din nou și reeditat de proin Mitropolitul Atanasie MIRONESCU *singur*, sub titlul *Istoria bisericească universală și statistica bisericească*, în patru volume, București, 1925-1928. Ediția întâi, din 1900-1901 a fost tradusă și în limba sârbă, la Carloviț, 1912, precum și în limba bulgară.
- Pravila lui Coresi* sau *Pravila de la Ieud*, Brașov, 1563 sau 1570-1580, [fragment de 12 foi].
- Titlul exact* al *Pravilei lui Coresi*, *nu se cunoaște*, pentru că din singurul exemplar păstrat, de la Ieud-Maramureș, lipsesc începutul și sfârșitul.³
- Pravila de la Govora* sau *Pravila Mică*, 1640, 4+170 foi, paginate greșit. Titlul complet:⁴
- Pravila // acesta iaste // direptatoriu de lege // tocmeala sfinților ap[o]s[to]li, toc // mite de 7 saboarea, catri a // cesta și a precuvioșilor părinți învățătorilor lumii // tipărituseau în tipar // ia prea luminatului domn // Io Mathei // Basarab Voevod a toa- // ti Țara Oungrovlahiei // în Manastir[ea]. Govora // V leato #3pмж (7148[9]) iară de // la nașterea lui Hristos 1640. – (Govora: [Meletie Macedoneanul] [Ștefan din Ochrida], 1640). – în 4 (19 cm), 18R (14,5 x 10 cm).*
- Citată în BRV, de autorii: Bianu, Ioan; Hodoș, Nerva; Simonescu, Dan -- *Bibliografia românească veche* [1508-1830. – 4 vol. – București, 1903-1944], vol. I. p. 39. Pe verso paginii de titlu se află Stema Țării Românești. Prefața și epilogul sunt scrise în slavonă.
- Pravila Șapte Taine*, Iași, 1644, format 4-0, cu 339 fețe paginate, uneori eronat, cu 17 rânduri pe pagină. Titlul complet:⁵

³ Ioan N. FLOCA, *Originile Dreptului scris în Biserica Ortodoxă Română* (Studiu istoric-canonice), Sibiu, 1969, p. 99 și u. p. 100 și 101.

⁴ Ioan N. FLOCA, *Originile Dreptului scris în Biserica Ortodoxă Română*, Op. cit., pp. 101-104. Titlul pravilei este redat la p. 102.

⁵ Ioan N. FLOCA, *Originile Dreptului scris în Biserica Ortodoxă Română*, Op. cit., pp. 105-106.

Șapte Taine a besearicii. Tipărită cu învățătura și cu cheltuiala Măriei Sale Ioan Vasilie Voevod, în tipariul cel domnesc în târg la Iași, vleoato 7153 (1644). Nov. 8.

Pe verso foi de titlu se află stema Moldovei, încadrată în stihuri de cinstire. Pe următoarele șase pagini se află prefața Mitropolitului Varlaam al Moldovei (1632-1653), după care urmează o nouă pagină de titlu:

Pravila pre scurt aleasă den sfintele scripturi scoasă pre rând și tocmită mai vrătos pentru ceale șapte taine mari ale bisearecii cares duise rânduite cu toate treabele ei, prin carile și pravila sfinților apostoli la to lucru de istvuaște (are putere) pre toate obiceiurile ce au lăsat purtătorii de dumnezeire și într-un nărav cu apostolii, păstorii și a toată lumea învățătorii.

Abia acesta, al doilea titlu, îi conferă lucrării caracterul de „pravilă”, pentru că după primul titlu s-ar putea crede că este o lucrare privitoare doar la cele Șapte Sfinte Taine. Caracterul de pravilă al lucrării, este conferit de faptul că autorul întărește fiecare punct al Tainei cu anumite *canoane și tălmăciri sau comentarii, scoase din legislația canonică bizantină*.⁶

Pravila lui Vasile Lupu, Iași, 1646, în folio, 3+186+14 file.⁷ Titlul complet:

Carte Românească de învățătură de la pravilele împărătești și de la alte giudeațe cu dzisa și cu toată cheltuiala lui Vasilie Voivodul și Domnul Țării Moldovei di în multe scripturi tălmăcită di în limba ilenească pre limba românească în tipariul domnesc, s-au tipărit în mănăstirea a trei svetitile în Iași de la Hristos 1646.

Vezi reprintul din 1961: *Carte Românească de învățătură*, Ediție critică, București, 1961, Editura Academiei Române, 431 p., incl. il. [Adunarea Izvoarelor vechiului Drept Românesc, VI].

Pravila cea Mare sau Pravila de la Târgoviște, 1652, în folio, 26+795+2 pagini; vezi

Îndreptarea Legii, Târgoviște, 1652.⁸

Michaelis LE QUIEN, - *Oriens Christianus*, Unveränderter Nachdruck der 1740 in der Typographia Regia in Paris erschienenen Ausgabe, în 4°, 3 Bände, Akademische Druck - u. Verlagsanstalt, Graz – Austria, 1958.

Pr. Prof. Dr. Ion RĂMUREANU, *Mitropolia Vicinei și rolul ei în păstrarea ortodoxiei în ținuturile românești*, în vol. *De la Dunăre la Mare. Mărturii istorice și monumente de artă creștină*, Galați, 1977, Editura Arhiepiscopiei Tomisului și Dunării de Jos, 243 p., incl. il., pl. și hartă.

Hans von RIMSCHA, *Geschichte Russlands*, Zweite überarbeitete und erweiterte Auflage, 1970, Wissenschaftliche Buchgesellschaft Darmstadt, 696 p.

DAS HEILIGE RUSSLAND, 1000 Jahre Russisch-Orthodoxe Kirche, [mai mulți colaboratori], Herder Freiburg, Basel, Wien, 1988, 279 p., incl. 161 il.

Remus RUS, *Dicționar enciclopedic de literatură creștină din primul mileniu*, Editura Lidia, București, 2003, 900 p.

St. SAKAC S.J., *L'origine del Rito Romano-Slavo e i SS. Cirilo e Metodio*, în *Unitas*, Roma, IV, 1949, nr. 1, pp. 47-56.

Maurus SCHELLHORN, *Der Heilige Petrus und seine Nachfolger. Eine Geschichte der Päpste*, 328 Seiten und 39 Abbildungen, Amalthea – Verlag, Zürich – Leipzig – Wien, 1958.

Dr. Isidor SILBERNAGL, *Verfassung und gegenwärtiger Bestand sämtlicher Kirchen des Orients. Eine canonisch – statistische Abhandlung*, von..., Landshut 1865, 334 p.

Salaminios Ermeias SOZOMENOS, Σαλαμίνιος Ερμείας Σωζομενός (c.400-c.450), *Kirchengeschichte*, în seria traducerilor germane *Fontes Christiani*, [vol. I-IV], Band 73/1, 73/2, 73/3, 73/4: SOZOMENOS, *Historia Ecclesiastica*, Εκκλησιαστική Ιστορία, Kirchengeschichte, übersetzt und eingeleitet von Günther Christian HANSEN, griechisch-deutsch, Brepols Publishers, Turnhout, 2004, vol. I-IV, 1164 p.

⁶ Ioan N. FLOCA, *Originile Dreptului scris în Biserica Ortodoxă Română*, Op. cit., p. 105.

⁷ Ioan N. FLOCA, *Originile Dreptului scris în Biserica Ortodoxă Română*, Op. cit., pp. 107-114.

⁸ Ioan N. FLOCA, *Originile Dreptului scris în Biserica Ortodoxă Română*, Op. cit., pp. 114-122.

- P. G. MAXWELL – STUART, *Chronik der Päpste. Vom Hl. Petrus bis Benedikt XVI. Mit 317 Abbildungen, davon 112 Farbbilder*, Koehler & Amelang, [1997¹, London], aktualisiert und erweitert 2006², Leipzig, 248 p., incl. il.
- Robert F. TAFT, SJ= vezi: EYΛOΓHMA
- Robert F. TAFT, SJ, *O istorie a Liturghiei Sfântului Ioan Gură de Aur. Volumul IV, DIPTICELE*, Prefață Edward G. Farrugia, SJ, Tipărită cu binecuvântarea Înaltpreasfințitului Bartolomeu Anania Arhiepiscopul Vadului, Felecului și Clujului..., Traducere Cezar Login, Editura Renașterea, Cluj-Napoca, 2008, 182 p.
- Șerban TURCUȘ, *Sfântul Scaun și Românii în secolul al XIII-lea*, cu o Prefață de Acad. Camil Mureșanu, Editura Enciclopedică, București, 2001, 354 p. [Colecția „Biblioteca Enciclopedică de Istorie a României”].
- Emil TURDEANU, *La littérature Bulgare du XIV-e siècle et sa diffusion dans les pays Roumains*, par...., Paris, Imprimerie Nationale, 1947, 188 p. (Travaux publiés par l’Institut d’Études slaves, XXII).
- Ungarn: *Die Geschichte Ungarns*, von I. Barta, I. T. Berend, P. Hanák, M. Lackó, L. Makkai, Zs. L. Nagy, Gy. Ránki, Redigiert von Ervin Pamlényi, 1971, Corvina Verlag, Budapest, 786 p.
- L’Univers des manuscrits byzantins*, Athènes, 1997, 23 p., incl. 46 il. [Ministère Hellenique de la Culture].
- Porfirie USPENSKIJ, *Istoria Athona*, vol. III, Petersburg, 1892, 607 p.
- N. A. URSU, vezi DOSOFTEI.
- Hl. Nikolaj VELMIROVIĆ, *Der Prolog von Ochrid*. Ins Deutsche übertragen von Johannes A. WOLF, Herausgeber: Johannes A. Wolf und Priesterrat der Serbischen Orthodoxen Diözese für Mitteleuropa. Orthodoxe Quellen und Zeugnisse, 2009, Apelern bei Hannover, Germania.

Introducere

Istoricii noștri, în general și cei bisericești în special, comit o mare greșeală prin „provincia- lismul” sau „izolaționismul” de care dau dovadă de multe ori, sau pe care-l cultivă în mod direct sau indirect, referitor la modul perceperii istoriei din spațiul românesc, al geografiei ecleziastice și al interferențelor de toate felurile, venite de la statele sau popoarele învecinate sau cu o structură și sferă de influență decisivă. Să nu uităm că românii, din toate cele trei Principate și din regiunile lor colaterale, au fost cam tot timpul *între, în sau la marginea* imperiilor, care s-au succedat în această parte a Europei, și de care am fost influențați, în bine sau în rău:

„Există tendința, mai mult sau mai puțin mărturisită, de a vedea în această alcătuire armonioasă a spațiului carpato-danubian, un fel de dar al Providenței sau al Naturii făcut „vrednicilor” locuitori de mai târziu – românii –, ajutați astfel să-și conserve și să-și afirme unitatea”.¹

Cam aceasta este maniera de abordare a problemelor și în modul de percepere și de prezentare a istoriei bisericești, fie că este vorba de aceea universală, fie referitor la trecutul Bisericii Românești. În ce ne privește, noi menționăm că aplicăm și metoda de studiere a istoriei bisericești, atât dinspre centru, spre provincie, cât și dinspre provincie, spre centru, cu localizarea precisă a celor doi poli. În felul acesta se evită atât stilul *izolaționist*, cât și cel *provincialist* al manierei de percepere a istoriei, de indiferent ce fel ar fi ea.

*

Geografia ecleziastică² a scaunelor episcopale din vestul și nordul Mării Negre, din Crimeea, precum și din regiunea de vest a Caucazului, confirmă faptul că populația locală a fost obligată să se adapteze la patru tipuri de state, care au stăpânit acele regiuni sau care și-au disputat hegemonia prin acele părți:³

- a. *statele urbanizate* (Imperiul Roman, Imperiul Bizantin, Serenissima Veneție, Genua, Persia, Armenia, Iberia, Lazica, Imperiul de Trapezunt (legat de Principatul de Theodoro), iar mai târziu Țaratele Bulgare, Rusia și Imperiul Otoman);
- b. *statele migratorilor*, deja sedentarizați (chazarii, mongolii, tătarii, selgiucizii);
- c. *imperiile stepei* (nomazii, goții, hunii, protobulgarii, pecenegii, cumanii, mongolii);
- d. *statele de deșert musulmane* (Califatul Arab, Mamelucii din Egipt, Selgiucizii).

Așadar, spațiul Mării Negre a fost obligat să facă experiența interacțiunii dintre patru feluri de state, care s-a desfășurat prin patru zone de trecere:

1. pe mare, dinspre sud;
2. prin Dunărea de Jos și sudul Basarabiei;
3. prin stepa din nordul Crimeii;
4. prin Munții Caucaz.⁴

¹ Florin CONSTANTINIU, *O istorie sinceră a popului român*, Univers Enciclopedic, București, 1997, p. 23.

² Jean DARROUZÈS A.A., *Notitiae Episcopatum Ecclesiae Constantinopolitanae*. Texte critique, introduction et notes, par..., Inst. Franc. d'Études Byz., Paris, 1981, 521 p. [Géographie Ecclésiastique de l'Empire Byzantin, Tome I].

³ Alexandru MADGEARU, *Evoluția frontierelor din regiunea Mării Negre în secolele VII-XII* (cap. II), în vol. *Marea Neagră. State și frontiere*. De la sfârșitul antichității la Pacea de la Paris, de Sergiu ISOPESCU, Alexandru MADGEARU, Mircea SOREANU, Editura Militară, București, 2013, pp. 69-98 [Institutul pentru Studii politice de apărare și istorie militară], text online (p. 96).

⁴ Alexandru MADGEARU, *Evoluția frontierelor din regiunea Mării Negre în secolele VII-XII* (cap. II), Op. cit., p. 96.

Manualul sau lucrarea de bază, privind istoria civilizației din bazinul Mării Negre, până când aceste teritorii au fost complet cucerite de otomani, în secolele XV-XVI, o constituie cartea istoricului Gheorge I. BRĂȚIANU, *Marea Neagră. De la origini până la cucerirea otomană*, traducere de Michaela SPINEI, Ediție îngrijită, studiu introductiv, note și bibliografie de Victor SPINEI, Polirom, Iași-București, 1999, 502 p.; în versiunea franceză: Georges I. BRĂȚIANU, *La mer Noire. Des origines à la conquête ottomane*, München, 1969, 394 p. [S.A.D. = Societas Academica Dacoromana, *Acta Historica*, tomus IX].

Acesta este punctul de pornire, în pregătirea documentară a temei, pentru ficare istoric român, interesat de aceste regiuni geografice și de istoria lor.⁵

Noi ne-am îndepărtat un pic de această temă, pentru că, referitor la Marea Neagră, insistăm doar asupra vieții bisericești, mai precis a structurilor canonice a scaunelor episcopale ortodoxe, din părțile rivierei nord-estice, nordice, nord-vestice, precum și a celor din sudul Peninsulei Crimeea. Aceste structuri canonice ale ierarhiei locale trebuie și ele puse în legătură în primul rând cu Constantinopolul și în al doilea rând cu formațiunile statale ori ale *coloniilor grecești* din acele locuri.

Pontogrecii, Πόντιοι, Ελληνοπόντιοι, Ποντιακός Ελληνισμός, Έλληνες του Πόντου, Ρωμαίοι, პონტიელი ბერძნები (georgiană), Понтийцы (rus.), Pontus Rumları sau Karadeniz Rumları (turc.), Понтийски гърци (bulg.), Понтіійські греки (ukr.), Pontic Greeks:
 Harta coloniilor grecești din bazinul Mării Negre, fondate în perioada de timp dintre secolele VIII–III îHr.
 Luat din:https://en.wikipedia.org/wiki/Pontic_Greeks#/media/File:Greek_colonies_of_the_Euxine_Sea.svg

⁵ Gheorge (George) I. BRĂȚIANU, *21 ianuarie 1898, la Ruginoasa – †23/27 aprilie 1953, la Sighetu Marmației, a fost fiul lui Ion (Ionel) I. C. Brățianu (1864-1927) și al prințesei Maria Moruzi-Cuza, văduva lui Alexandru, fiul Domnitorului Alexandru Ioan Cuza al României (1859-1866) și nepotul lui Ion C. Brățianu (1821-1891). Părinții lui Gheorghe (George) I. Brățianu au divorțat a doua zi după cununia religioasă, doar pentru a-l putea recunoaște ca fiu legitim, pe viitorul istoric, om politic și profesor universitar.

Principalele lucrări ale lui Gheorghe (George) I. Brățianu:

Recherches sur le commerce génois dans la mer Noire au XIIIe siècle, 1929.

O enigmă și un miracol istoric: poporul român, 1940.

Tradiția istorică despre întemeierea statelor românești (1945).

Privilèges et franchises municipales dans l'Empire byzantin, Paris, P. Geuthner; Bucurest, „Cultura națională”, 1936.

Les Vénitiens dans la mer Noire au 14e siècle: la politique du sénat en 1332-1333 et la notion de la latinité, Bucarest: Impr. Nat., 1939.

Sfatul domnesc și adunarea stărilor în Principatele române (posthume).

Marea Neagră. De la origini până la cucerirea otomană (posthume).

Prin lucrarea de față vom încerca să prezentăm date privitoare la scaunele episcopale din peninsula Crimeea și din nord-vestul și nord-estul Mării Negre, ca o continuare a geografiei ecleziastice a țărmlui românesc, în contextul relațiilor de vecinătate și de jurisdicție al acestor eparhii, cu Tronul Ecumenic de la Constantinopol, până în anul 1453, iar în mod extins, până în anul 1774, când Țarina Ecaterina a II-a (1762-1796) a început să anexeze teritoriile din nordul, nord-estul și nord-vestul Mării Negre la Imperiul Rus.⁶ Această acțiune a fost posibilă după războiul ruso-tuc, din anii 1768-1774, încheiat prin Pacea de la Kütschük-Kainardschi [*Küçük Kaynarci*, Micul Kaynarci (turc.) sau Кайнарджа (bulg.)],⁷ Договорът от Кючук Кайнарджа (bulg.), din data de 21 iulie 1774.

În contextul acestor lupte ruso-turce, Rusia a ocupat Principatele Moldova și Țara Românească, iar la 1 decembrie 1769, Domnitorul Constantin Mavrocordat [pe atunci în Moldova, unde a domnit de patru ori, iar în Țara Românească de șase ori] a fost făcut prizonier la Galați, murind câteva zile mai târziu, la Iași, pe data de 4 decembrie 1769, la vârsta de numai 58 de ani.⁸ Pacea de la Kütschük-Kainardschi a fost precedată de o serie de victorii ale armatei țariste, împotriva celei otomane. Astfel, în anul 1770, rușii reușesc să distrugă flota otomană, din portul Κρήνη, azi Çeşme, din sud-vestul Asiei Mici, situat la aproximativ 80 km, la vest de orașul Smyrna, Σμύρνη, azi Izmir. După victoria rușilor de la Șumla sau Șumen, din nord-estul Bulgariei [Шумен, Σούμεν], a urmat, în data de 21 iulie 1774 Pacea de la Kütschük-Kainardschi. Prin acest tratat de pace, Rusia primea de la otomani sudul Ucrainei de astăzi, situat între limanurile sau vărsările Bugului, Niprului și Donului. Aceste teritorii, extinse spre nord și spre est și vest, între râurile Kuban [Кубань, numit de vechii greci *Hypanis*, "Υπανις"]⁹ și Nistru [Dnjestr, Днестр, Τύρας (gr. veche), Δνειστερος, Tyras (lat.), Днестр (tătară), Dinyester sau Turla (turcă)], la care se adaugă Crimeea, vor deveni teritoriul *Noii Rusii*, Новороссия, Νέα Ρωσία, Novorusia de mai târziu. În anul 1774, *Hanatul Tătăresc* din Crimeea¹⁰ a fost declarat „independent”, însă a ajuns din ce în ce mai mult sub influența rusească până când, în anul 1783, Țarina Ecaterina a II-a a anexat peninsula la Imperiul Rus. Câțiva ani mai târziu, în 1787, Împărăteasa Catarina a II-a a întreprins o vizită de lucru pe teritoriul Crimeei.

În urma acestei păci, din 1774, corăbiile rusești primeau dreptul de trecere prin fața Constantinopolului, adică prin strâmtorile Bosfor- Βόσπορος și Dardanele- Δαρδανέλλια [vechiul Hellepont- Ελλησποντος, anticul Abydos, Ἄβυδος sau Ἄβδος Μυσίας]. Pentru creștinii ortodocși din Imperiul Otoman, această pace a mai însemnat și o limitare a abuzurilor turcești și islamizante, pentru că de

⁶ Hans von RIMSCHA, *Geschichte Russlands*, Zweite überarbeitete und erweiterte Auflage, 1970, Wissenschaftliche Buchgesellschaft Darmstadt, p. 383: „Die Expansion Russlands im 18. Und 19. Jahrhundert”, hartă.

⁷ Kütschük-Kainardschi este un sat în regiunea Dârstorului, Кайнарджа (bulg.), situat la granița Bulgariei cu România și la 23 km sud-est de orașul Silistra, în Cadrilater sau Dobrogea de sud. Numele regiunii Cadrilater vine de la Quadrilatero sau Patrulater, *Quadrilaterus* (lat.), care înseamnă un sistem defensiv de patru fortificații sau cetăți, adoptat și de otomani, pentru nord-estul Raialei Bulgare, de dinainte de anul 1878: Silistra, Ruse, Șumen, Varna. Partea românească din *Quadrilatero* a cuprins județul Caliacra, cu reședința la Bazargic și județul Durostor, cu reședința la Silistra. Cele patru orașe ale Cadrilaterului erau *Dârstor* [(Silistra), împreună cu *Turtucaia* (Тутракан, bulg), Transmarisia (lat.)], *Dobrici* (fost Bazargic), *Balcic* și *Cavarna*.

Definiția regiunii, cf. DEX, online:

Cadrilater n. partea din Bulgaria dunăreană cuprinsă între Turtucaia și Balcic cedată României în 1913. Cadrilaterul e constituit din cinci comune urbane: Silistra, Turtucaia, Dobrici, Balcic și Cavarna, având o suprafață de 8362 km și o populație de 340.000 loc., dintre care 40.000 Români, 32.000 Bulgari și 20.000 Greci (restul Turci, Evrei, Armeni etc.). Regiune agricolă și comercială, bogată în porturi și în situri pitorești.

Sursa: Șăineanu, ed. VI (1929) | Adăugată de blaurb. | Semnalează o greșeală | Permalink.

⁸ A patra domnie în Moldova, Constantin Mavrocordat și-o începuse abia pe data de 29 iunie 1769. Era un om învățat, ca și tatăl său, Nicolae Mavrocordat, care, între anii 1709-1730, a domnit de două ori în Moldova și de două ori în Țara Românească.

⁹ În latină: Vardanus vel Anticaeta, nunc autem Cubanus, vulgo Cuban seu Kuban. Kuban, în cercheză (adîghe) Пșизă este un râu situat la nord de Caucaz și la nord-est de Marea Neagră. De la poalele de vest a muntelui Elbrus, Эльбрус, Ελμπρός, din Caucaz, curge prin ținutul Kuban, podișul de la Stavropol, Ставрополь, și se varsă după 870 km la Temriuk prin două brațe în Marea Azov, Азовское море, η Θάλασσα του Αζόφ, Azak дингезе (tătară), Azak Denizi (turcă), Palus Maeotis (latină), Μαωτις λίμνη, gr.veche, sive nunc mare Asoviense.

¹⁰ Χανάτο της Κριμαίας, Крым татарлары (tătară), Kırım Tatarları (turcă), Tatari Crimenses (lat.), Крымские татары (rusă).

acum Rusia obținuse și *dreptul de protectorat* asupra tuturor creștinilor *ortodocși* de sub stăpânirea Padișahului. Prin spiritul de reciprocitate a dreptului de protectorat, conform tratatului de pace, și Sultanul devenea protectorul musulmanilor din Imperiul Rus, în calitate de *Calif al tuturor musulmanilor*, titlu și funcție pe care le deținea din anul 1517, Califatul Otoman menținându-se până în anul 1924. Mai târziu, în urma *Păcii de la Iași*, din data de 9 ianuarie 1792, Niprul a devenit granița dintre Imperiul Rus și cel Otoman. După Pacea de la Iași, în anul 1794, Ecaterina a II-a a ordonat fondarea orașului-port Odessa, Одесса, Οδησσός, pe locul unde încă din anul 1240 se afla așezarea tătară Khadjibey (Printul care vizitează Mecca). În apropiere de Khadjibey otomanii au construit, în anul 1764, fortăreața Yeni Dünya (Noua Lume), preluată de ruși, în anul 1774 și încadrată ulterior în lanțul de fortificații din NOUA RUSIE: de la Odessa, iar din anul 1812 de la *Cetatea Albă*,¹¹ [Μαυρόκαστρον (Castelul Negru), Castelul Alb, (Album Castrum, în latină)], până la Avoz, continuându-se până la Mozdok (Ossetia de Nord, în Caucaz). În prima fază, în anul 1795, Țarina a colonizat Odessa și împrejurimile viitorului oraș cu grecii care au luptat alături de ruși, în ultimul război, și pe care i-a invitat să se stabilească acolo. Veteranii greci și alți coloniști au primit din partea Împărătesei 15.000 *Desjatinen* (echivalentul a 18.500 ha) de pământ. Pentru aceasta, grecii trebuiau să formeze și să întrețină în fortăreața Yeni Dünya o divizie de soldați, cu trei unități. Situația s-a schimbat însă după moartea Țarinei Ecaterina a II-a, întâmplată la data de 17 noiembrie 1796 (stil nou).¹²

Expansiunea Rusiei spre apus a continuat și, până în anul 1812, au urmat alte anexări teritoriale, începând cu *Finalada* (1809, parțial). A urmat *Georgia*, prin decretul imperial din anul 1801, pentru partea de răsărit a țării, cu *Regatul Kartliei-Kaheției*, iar ultimul regent David, fiul regelui Gheorghe al XII-lea (1898-1800) a fost detronat de Țarul Paul I (1796-1801). În anul 1783, regele Erekle II (1744-1798) al *Kartliei-Kaheției* a acceptat protectoratul Rusiei, iar confirmarea succesiunii la tron și insignele regale urmau să fie acordate de țar.¹³

În anul 1810 a fost cucerită de ruși și partea de vest a Georgiei, cu *Regatul Imeriti*, iar Regele Solomon II (David-Salomon) 1792–1810, a fost nevoit să plece în exil, † 1715.¹⁴

Basarabia a fost anexată la Imperiul Rus în anul 1812.

1. Harta coloniilor genoveze la Marea Neagră, secolele XIII-XV.
Luat din: https://de.wikipedia.org/wiki/Genueser_Kolonien
Luat din: https://de.wikipedia.org/wiki/Genueser_Kolonien#/media/File:Genuesische_Kolonien.png

2. Harta coloniilor venețiene la Marea Neagră, secolele XV-XVI.
Luat din: https://de.wikipedia.org/wiki/Venezianische_Kolonien

¹¹ În ucraineană Білгород-Дністровський, iar turcii o numeau din anul 1484 Ak-Kerman. Cetatea Albă a fost o colonie grecească, întemeiată de grecii din Milet, în secolul V îdHr., numită inițial Nikonia, apoi Tyras, Τύρας, zisă și *Ofiussa* sau „Cetatea Șerpilor”. După anul 106, romanii au numit Cetatea Albă, *Alba Iulia*. Rușii o numesc Білгород-Дністровська крѣпость sau Аккерманская крѣпость, iar turcii, Akkerman Kalesi.

¹² Luat din: http://www.migrazioni.altervista.org/deu/3deutsche_in_russland/odessa/5.1_odessa.html
Teil: 1,2,3.

¹³ Din anul 1455, Regatul istoric al Georgiei era divizat în mai multe mici *regate* rivale sau *principate*, care aveau în fruntea lor diferite linii dinastice ale aceleiași Familii vechi Regale de Bagrationi (575-1810).

¹⁴ Oliver John WARDROP, *The kingdom of Georgia; notes of travel in a land of woman, wine and song, to which are appended historical, literary, and political sketches, specimens of the national music, and a compendious bibliography*, Londra, 1888, Publisher London, S. Low, Marston, Searle & Rivington, 154 p.

**Scaune de mitropoliți, arhiepiscopi și episcopi fără destinație precisă,
adică pe seama unei cetăți sau oraș de reședință,
ci pe seama unei regiuni sau țări**

Explicația acestei realități a sistemului organizării canonice a ierarhiei ortodoxe ne-o face tot Jean DARROUZÈS, în regestul nr. 2993, din mai 1395, *ἔνταλμα* (titlu și forma de adresare), *γράμμα*, *Mandat Exarhal* [Gramată *Γράμματα* ar fi probabil termenul canonic mai potrivit! n.n.], acordat Protoiereului Petru, în calitate de Locotenent sau Administrator al Mitropoliei Rossoblachiei (Moldoblachiei, Moldovei).¹⁵ Este vorba de titulatura Mitropoliei sinodalo-imperiale a Moldovei, al cărei scaun fie că nu a fost precizat de Domnitor, fie că nu era cunoscut de către cancelariile patriarhale și imperiale de la Constantinopol. Precizăm că problema mitropoliilor din tot spațiul geografic ortodox, deci și din afara frontierelor imperiale, cădea în competența împăratului romeu, nu a Sinodului Endemic, nici a Patriarhului. Pentru mitropolii și numirea mitropoliților, dosarul acestora trebuia să aibă ultima confirmare sau respingere din partea Împăratului, pentru că acestea – mitropoliile – simbolizau *totum imperium Romaniae*, adică vechile provincii, care odinioară țineau de Bizanț și care, ulterior, au fost cucerite fie de turci, fie de arabi, fie că s-au constituit în state succesoare, cum a fost Imperiul Bulgar, cel de Trapezunt etc.

Ideea de Romania trebuia să supraviețuiască prin provinciile mitropolitane, cu sufraganele acestora.

Punctul 2, din critica textului, adică a celui referitor la regestul nr. 2993, face explicația necesară, privitoare la titulatura Mitropoliei Moldovei și Jean DARROUZÈS mai confirmă astfel de cazuri și la alte titulaturi de arhieriei, mai ales din regiunile nomade și seminomade ale bazinului Mării Negre, cum ar fi Gothia (Theodoro sau Mangup), în Crimeea, Alania și Zicchia (ambele în Caucaz), apoi Lituania, Ungrovlahia etc. De pildă Mitropoliile Alaniei și Zicchiei având în păstorirea lor o populație nomadă sau seminomadă, amestecată și cu adepți ai păgânismului local, iudaismului și chiar ai islamului, nu aveau un sediu fix, rezidând pe unde puteau. Mitropolitul Alaniei rezida la Sotriopolis-Pițunda, în Abhazia (Georgia), deși în anul 914, din inițiativa Patriarhului Nicolae I Mistical a început construcția Catedralei Mitropolitane Sf. Gheorghe, din capitala Maghas sau Maas. Capitala Alaniei, Maghas, Μαγας (στολιца Алании), era situată în apropierea actualului sat Arkhyz, Архыз, azi în Republica Karaciai-Cerchezia sau Res Publica Karaczaevo-Circassica (lat.), Δημοκρατία των Καρατσού – Τσερκεσίων.

*Critica textului:*¹⁶

2. Pentru prima dată în acest mandat, Mitropolia care era numită a Mauroblachiei, în două acte patriarhale anterioare foarte recente – regestele 2965, din iunie 1394 și 2968, din august 1394 – apare, după un an de zile, cu alt nume, de *Rossoblachia*. Cancelaria patriarhală se află și aici în fața aceleiași probleme, care atinge întreaga evoluție a fondării acestei Mitropolii, a Moldovei, datorită faptului că la Constantinopol, locul scaunului mitropolitan nu era precizat în statutul administrativ, catalog, catagrafie sau *notitiæ*, instituția aceasta fiind cunoscută numai în conformitate cu numele Statului, nu a cetății sau orașului ei de reședință.

În plus, Moldova și-a schimbat de trei ori capitala, în a doua jumătate a secolului al XIV-lea (Baia, Siret, Suceava), iar Ungrovlahia de două ori, sau mai bine zis Domnitorul rezida și la Câmpulung, dar și la Argeș, iar de prin 1400, la Târgoviște. Scaunul Mitropolitan a rămas la Curtea de Argeș, până în anul 1515, când a fost mutat și acesta la Târgoviște. Avem deci o situație asemănătoare celei din Alania,

¹⁵ Jean DARROUZÈS, Fasc. VI, pp. 259-260, nr. 2993: *LES RÉGESTES des actes du Patriarcat de Constantinople*, vol. I, Les actes des Patriarches, Fasc.VI, Le Régestes de 1377 à 1410, par Jean DARROUZÈS, Institut Français d'Études Byzantines, Paris, 1979, reg. nr. 2682-3286, 548 p. (= Le Patriarcat Byzantin, Serie I).

¹⁶ Ibidem, p. 260.

unde mitropolitul rezida în afara teritoriului său eparhial, în Abchazia, la Soteropolis. Mitropolia Gotthiei avea eparhii afiliate, la o distanță de sute de kilometri de Crimeea, în nordul și vestul Mării Caspice, o situație asemănătoare celei din Mitropolia Bucovinei și Dalmației (1873-1918), ale cărei eparhii sufragane erau Zara (Zadar, Dalmația, azi Croația) și Cattaro (Korop, Kotor, Montenegro). Cu astfel de cazuri, în care nu era precizată sau indicată titulatura Mitropoliei, după un nume de cetate sau de oraș, unde se afla scaunul acesteia și locul de reședință al chiriarhului, ci numai după numele Statului sau regiunii, cancelaria patriarhală s-a mai confruntat și în alte părți, cum ar fi mitropoliile din:

1. unele țări ale Caucazului, cum ar fi Alania (Protoosetia), Zicchia (azi Karaciai-Cerchezia), care aveau o populație nomadă și seminomadă;
2. Gotthia [Principatul de Gothia, Theodoro sau Mangup], în Crimeea de Sud, a cărei populații era la origine tot seminomadă, cu eparhii la Marea Caspică;
3. Lituania;¹⁷
4. Ungrovlahia;
5. Moldovlahia.

Explicația ar fi că, din anul 1359, când a avut loc transferul canonic al lui Iachint de Vicina, în Ungrovlahia, fără a i se menționa cetatea sau orașul de reședință, cu locul scaunului mitropolitan, acțiune canonică, la care a participat și împăratul bizantin, puterea imperială n-a mai avut ocazia să fie asociată de Patriarhie, la diferitele acte, care atingeau repartizarea geografică a scaunelor mitropolitane în teritoriul locuit de români. Cel puțin nu avem documente păstrate în acest sens sau nu au fost utilizate sau menționate în acest context, ori au fost eliberate sau emise de Cancelaria Patriarhală în absența împăratului, din capitală. Cazul Moldovei este însă atât de neclar și atât de tulbur, încât am putea fi tentați să credem că numirea primului mitropolit ar fi putut fi destul de apropiată de timpul în care a avut loc acordul dintre împărat și patriarh [împreună cu Sinodul Endemic], în anul 1380. *Acordul în 9 articole*, din anul 1380 recunoștea competența exclusivă a puterii imperiale, în materie de împărțire sau fragmentare teritorială sau geografie a mitropoliilor ortodoxe, de sub jurisdicția Patriarhului Ecumenic – *geografia ecclesiastică* – chiar dacă acestea se aflau în afara teritoriului Imperiului Bizantin. Vezi în sensul acesta regestul nr. 2699, de la începutul anului 1380 [art. 2, 3 și 4], adică *Acordul în 9 articole*, privind privilegiul împăratului, referitor la numirea mitropoliților, redactat și aprobat de patriarh și de Sinodul Endemic. *Acordul în 9 articole*, din anul 1380, regest nr. 2699, art. 2, 3, 4:¹⁸

*

O altă problemă, cu care ne vom confrunta pe parcursul acestei lucrări este aceea a „arhiepiscopilor autocefali”. Aici este vorba de persoana chiriarhilor arhiepiscopi, nu de instituția arhiepiscopiei, care rămânea mai departe ca parte sufragană a mitropoliei locului. Arhiepiscopii autocefali erau exempti, *απαλλάσσονται*, освобожденный,¹⁹ față de mitropoliții lor canonici și

¹⁷ Scindarea lituaniană a scaunului de Kiev a început în anul c. 1316, prin Mitropolitul Feofil (1316-1317), și s-a încheiat, în prima fază, în anul 1390, grație Mitropolitului Ciprian. Nepotul de frate al lui Ciprian însă, învățatul Grigore Țamblac, va restabili sciziunea scaunului Kiev-Lituanian, în anul 1415, când va ajunge Mitropolit cu titlu de Kiev, rezident la Nowogradok, în Lituania (1415-1420 ?). În perioada 1316-1317 scaunul mitropolitan de la Nowogradok era pe locul 84, în ordinea șederii în sinod sau a diptichelui. În același an 1317, Mitropolitul lituanian de Nowogradok apare ca participant la lucrările Sinodului Endemic.

¹⁸ Textul privind regestul nr. 2993, din mai 1395, este o reluare din volumul nostru anterior: Ioan Marin MĂLINAȘ, *Pentarhia*, vol II/5, pp. 277-278.

¹⁹ 'Exemptio' est etiam terminus technicus iuris canonici. In Ecclesia Catholica Romana olim saepe homines, instituta vel loca ordinariis competentibus exempta et (plerumque) immediate Sanctae Sedi subiecta sunt. Distinguitur exemptio partialis et exemptio totalis ab ordinaris competentis.

stăteau sub directa ascultare a patriarhului ecumenic. Acesta era înțelesul autocefaliei arhiepiscopilor, din timpul Imperiului Bizantin, adică până în anul 1453. Biserici „naționale”, mai bine spus *state autocefale* erau în această perioadă doar Biserica Ciprului, din anul 431; Biserica Iberiei, din anul 487, iar *Georgia unită, din secolul al XI-lea*;²⁰ Biserica Bulgariei, din anul 945, până în anul 1018; Arhiepiscopia Autocefală a Ahridei (1018-1767); Patriarhia de Veliko-Turnovo (1203, respectiv 1235-1393); Biserica Sârbă, cu Arhiepiscopia, apoi Patriarhia de la Peć (1220-1463 și 1557-1766). Către sfârșitul mileniului întâi, arhiepiscopiile autocefale n-au mai constituit o grupă aparte, în cataloagele scaunelor episcopale, importanța lor scade, ajungând să nu mai prezinte interes pentru cancelariile patriarhală și imperială. Motivul era că unele dintre ele au fost ridicate la treapta de mitropolii, altele au ajuns în uniune personală cu alte scaune vlădicești, altele au fost degradate la rangul de episcopii, și cele mai multe s-au risipit, adică au dispărut, odată cu ascensiunea militară a Imperiului Otoman și extinderea stăpânirii acestuia spre apus și spre teritoriile europene ale Imperiului Bizantin. În Orient, Califatul Arab și apoi mamelucii au distrus la fel o mare parte din întreaga viață creștină, prin islamizările forțate și prin războaiele pe care le-au purtat, rămânând doar o umbră din ceea ce acolo Crestinismul a însemnat odinioară.

Catalogul scaunelor episcopale, de la cancelariile Patriarhiei și ale Curții Imperiale din Constantinopol, adică *notitiae*-le episcopale din primul mileniu creștin dau listele cu *arhiepiscopii autocefali*, Περὶ τῶν αὐτοκεφάλων ἀρχιεπισκόπων, după cum se poate vedea în rândurile următoare:

Notitia 1, din anul c. 640, dă lista a 33 de mitropolii și 33 de arhiepiscopi „autocefali”, începând cu locul 39, Eparhia Missiei, cu scaunul la Odissou-Barna sau Varna, în Bulgaria, până la locul 72, Eparhia Abasgias (Abhazia, Abchasia), în Georgia, Sebastopoleos;

Notitia 2, din secolul VIII – primul pătrar al secolului al IX-lea, dă 46 de scaune mitropolitane și 46 de arhiepiscopi autocefali, începând cu locul 42, Eparhia Misias, cu scaunul la Odissou-Barna, până la locul 87, Eparhia Calabrias, cu scaunul la Rygiou-Rhegion sau Reggio;

Notitia 3, din anul d. 787 – î. 869, dă 49 de scaune mitropolitane și 49 de „autocefali”, fără să se menționeze dacă sunt mitropoliți sau arhiepiscopi, de la locul 55 Eparhia Ellados, cu scaunul la Patron-Patraton- Patras (nordul Peloponezului, în Achaia), până la locul 94, Eparhia Abasgias (Abhazia), în Georgia, Sebastopoleos;

Notitia 4, din anul î. 869, schimbă structura stilului de întocmire a catagrafiilor sau notițelor de până acum, menționând împreună scaunele mitropolitane și ale „autocefalilor”, fără să se specifice dacă sunt mitropoliți sau arhiepiscopi;

Notitia 5, de la finele secolului al X-lea, revine la stilul de redactare anterior, al notițelor 1–3, menționând 43 de scaune mitropolitane și 41 de arhiepiscopi autocefali, începând cu locul 40, Eparhia Misias, cu scaunul la Odissou-Barna sau Varna, în Bulgaria, până la scaunul 81, Eparhia Pamphilias, cu scaunul la Selgis- Σέλγη, Selge, situat la 56 km nord-vest de orașul Side, în sudul Turciei, la riviera acestea de la Marea Mediterană;

Notițele 6–21 dau lista scaunelor mitropolitane și arhiepiscopale, fără să se menționeze dacă chiriarhii lor sunt „autocefali” sau nu.²¹

Medio Aevo multae dioeceses, ordines, universitates studiorum et abbatiae exemptionem nactae sunt. Maximi momenti erat exemptio ordinibus monasteriisque, quae hoc statu quandam erga ordinarios regionales libertatem obtinerunt. Vezi și *Abbatiae territoriales*, de pildă Abbatia Territorialis Beatae Mariae Cryptaeferratae seu Abbatia Territorialis Sancti Nili Rossanensis, de la Grottaferrata.

Luat din: <https://la.wikipedia.org/wiki/Exemptio>

²⁰ Biserica Iberiei (Georgia centrală, de est și de sud, extinsă), care din anul c. 320 se afla sub jurisdicția Patriarhiei Antiohiei, a primit autocefalia în anul 487 de la acest scaun, întâistătătorul ei de la Mzcheta fiind ridicat la rangul de *Catholicos*. În secolul al XI-lea, după unificarea Regatului Georgiei, *Catholicosul* de la Mzcheta a fost ridicat la rangul de *Catholicos-Patriarh*. Regiunea de vest și de nord a Georgiei, cunoscută sub numele de Kolhis, împreună cu Abhazia au stat înainte de secolul al XI-lea în sfera de influență a Constantinopolului, nu a Antiohiei.

²¹ Jean DARROUZÈS A.A., *Notitiae Episcopatum Ecclesiae Constantinopolitanae...*, Op. cit., passim.

În secolele al XVII-lea, al XVIII-lea și al XIX-lea au avut loc zece războaie între cele două imperii: Otoman și Rus.

Războaie ruso-turce:

1. Războiul ruso-turc, din anii 1676-1681;
2. Războiul ruso-turc, din anii 1686-1700; numit și *marele război cu turcii*;
3. Războiul ruso-turc, din anii 1710-1711; numit și *marele război nordic* (văzut sau numit astfel de la Constantinopol, adică de către Sublima Poartă sau *războiul împotriva otomanilor*, numit astfel de ruși și de ceilalți creștini);
4. Războiul ruso-turc, din anii 1735-1739; numit și *războiul ruso-austriac al turcilor (1736-1739)*;
5. Războiul ruso-turc, din anii 1768-1774;
6. Războiul ruso-turc, din anii 1787-1792; numit și *războiul ruso-austriac*, al turcilor (1787-1792);
7. Războiul ruso-turc, din anii 1806-1812;
8. Războiul ruso-turc, din anii 1828-1829;
9. Războiul ruso-turc, din anii 1853-1856; numit și *războiul Crimeei*;
10. Războiul ruso-turc, din anii 1877-1878; războiul ruso-româno-bulgar, împotriva turcilor sau *războiul de eliberare al românilor*.

Între anii 1700-1740, Rusia a purtat 34 de războaie, dintre care 31 le-a câștigat, iar din 392 de bătălii, a câștigat 279. Astfel se poate spune că Rusia a câștigat 91% din războaie și 71% din bătăliile purtate. Cei care s-au împotrivit Rusiei ori i-au declarat război au fost suedezii, francezii, nemții, otomanii, polonezii, tătarii, finlandezii, popoarele din Caucaz, japonezii, chinezii, mongolii, românii, austriecii, ungurii, britanicii, italienii și statele din Asia Centrală.²²

*

Numele Mării Negre, Μαύρη Θάλασσα, Чёрное море (rusește), Чорне море (ukr.), Кара дингез (tătară), Черно море (bulg.), შავი ზღვა (Șavi Zğva, georgiană); Амшын Еукъа (Amșin Euk'wa, abhază); უჩა ზუგა (Uča Zuğa, megrelian sau *margali-laz* sau limba *lazuri nena*, Laz, Lazica, ლაზიკა [Egrisi, georg.] Λαζική, لازستان Lazistan (persană), regiune și subdialect în vestul Georgiei), Kara Deniz (turc.):²³

1. Axaina, ceea ce înseamnă „*albastru închis*”, nume dat de *cimerieni* și de *sciți*, în secolul VIII îdHr., când s-au stabilit în nordul Mării Negre;
2. Pontos Euxeinos, ο Εύξεινος Πόντος, ceea ce înseamnă „*marea primitoare*”, nume dat de primii coloniști greci, stabiliți în nordul Mării Negre, tot începând cu secolul VIII îdHr.;
3. Pontus Euxinus, nume dat de romani, după ce și-au extins stăpânirea spre peninsula grecească și au declanșat acolo fenomenul de romanizare;
4. Mare Scythicum, nume dat tot de romani, în alternanță cu *Pontus Euxinus*;
5. Megali Thalassa, Μεγάλη Θάλασσα, *Marea cea mare*, nume primit în timpul Imperiului Roman de Răsărit (secolele IV-XV) sau *Mare maggiore*, nume dat de coloniștii genovezi;

²² Luat din: <http://vineyardsaker.de/saker-auf-deutsch/fruehere-russische-kriege-ein-kurzer-blick-auf-die-geschichte/>
Saker auf deutsch, Frühere russische Kriege: Ein kurzer Blick auf die Geschichte.

²³ Luat din: <http://www.worldwideromania.com/2013/04/24/denumirile-marii-negre/>
Marea Baltică, Marea Caspică și Marea Neagră s-au desprins în urmă cu peste 10.000 de ani din întinderea de apă dulce, care se afla pe locul unde sunt astăzi Europa Centrală și de Est.

Luat din:

http://adevarul.ro/locale/constantat/toate-numele-le-a-avut-marea-neagra-primi-denumirea-zilele-noastre-i-s-a-mai-spus-marea-primitoare-1_551fa754448e03c0fd34a027/index.html

6. Marea Crivățului, nume dat de bizantini;
7. Marea Oarbă, nume dat de bulgari;
8. Marea Romeică, nume dat de un autor anonim, din Afganistanul de nord, într-o lucrare redactată în limba persană, în anul c. 1094;²⁴
9. Bahr al Nitas sau Nitash, dat Mării Negre de arabi, în secolul XII, în marea hartă de *Idrisi*. Bahr al Khazar era numele arab al Mării Caspice;²⁵
10. Marea Rușilor sau Varegilor, Bahr al Rus, dat tot de arabi, secolul XII;²⁶
11. Marea Crimeei, Bahry Kirim, dat tot de arabi, pentru a indica ruta comercială pe Marea Neagră;
12. Marea Trebizondei (Trapezuntului), Bahr Tarabazunda, dat de arabi, secolul XII;²⁷
13. Mare Nigrum, Μαύρη Θάλασσα, Чёрное море (Marea Neagră), Gheorghe Brătianu, în opera sa fundamentală despre Marea Neagră, semnală că prima atestare a numelui latin Mare Nigrum apare în tratatul bizantino-venețian din 18 iunie 1256;²⁸
14. Marea Neagră, Μαύρη Θάλασσα, nume dat de otomani, *Kara Deniz*, odată cu extinderea expansiunilor turcești, în jurul malurilor ei. Se pare însă că turcii au preluat doar acest nume, care era deja răspândit în terminologia geografică locală a bizantinilor, în raport cu coloniile italiene, din bazinul Mării Negre.

Canonul 28 de la Chalcedon (451) și pronomiile Patriarhului Ecumenic al Constantinopolului

Κανόνας κη' (28) της Χαλκηδόνας (451) και τα προνόμια των Οικουμενικού Πατριαρχείου της Κωνσταντινουπόλεως

Pidalionul, Πηδάλιον, „cârmă” sau Cârma Bisericii este o lucrare de drept canonic, în limba greacă, publicată pentru prima oară la Leipzig, în anul 1800, de către monahii, οι μοναχοί, Sf. Nicodim Aghioritul (1749-1809) și Agapie, cuprinzând canoanele Sfinților Apostoli, ale Sinoadelor Ecumenice și ale Sfinților Părinți, precum și diferite învățături îndrumări canonice și formulare tip, pentru tot felul de scrisori și documente de conținut canonic, liturgic și moral, din Biserica Ortodoxă. Textul fiecărui canon este însoțit de o compilație de comentarii canonice (*Tâlcuire*), datorate unor canoniști bizantini vechi, cum ar fi Ioan Zonara, Ἰωάννης Ζωναράς (†1130), Aristin sau Alexios Aristenos, Ἀλέξιος Ἀριστηνός († d. 1166) și Patriarhul Theodor Balsamon (c.1130/40-d.1195) al Antiohiei (1185-d.1195), Θεόδωρος Βαλσαμών ο Πατριάρχης Αντιοχείας, completate de unele comentarii ale editorilor ο Ἅγιος Νικόδημος ο Αγιορείτης και Αγάπιο.²⁹ Textul original al Pidalionului a fost interpolat de către ieromonahul grec Theodoret, peregrin prin Țările Române, pentru a strânge subscripții de la mănăstirile închinat, pentru cheltuielile de tipar a Pidalionului. Theodoret era implicat ca și adversar aprig în disputa colivelor din vremea aceea, în timp ce Sf. Nicodim Aghioratul era un apărător al acestora. Cu interpolările sau modificările întreprinse de Theodoret, fără știrea și accepțiunea autorilor, Pidalionul a fost tipărit la Lipsca, în anul 1800, fapt care l-a mâhnit profund pe Sf. Nicodim.

²⁴ Georges I. BRĂTIANU, *La mer Noire. Des origines à la conquête ottomane*, München, 1969, 394 p. [S. A. D. = Societas Academica Dacoromana, *Acta Historica*, tomus IX], pp. 142-143.

²⁵ Georges I. BRĂTIANU, *La mer Noire...*, Op. cit., p. 44.

²⁶ Georges I. BRĂTIANU, *La mer Noire...*, Op. cit., p. 44.

²⁷ Georges I. BRĂTIANU, *La mer Noire...*, Op. cit., p. 44.

²⁸ Georges I. BRĂTIANU, *La mer Noire...*, Op. cit., p. 45.

²⁹ Vezi și link-ul: <http://ro.orthodoxwiki.org/Pidalion>

În limba greacă, Pidalionul a cunoscut patru ediții în secolul al XIX-lea. După ediția princeps, aprobată de Sinodul Endemic de la Constantinopol, încă din anul 1791, dar tipărită la Lipsca (Leipzig) abia în anul 1800, și cu interpolările neștiute și neacceptate de autori, ale lui Theodoret, Pidalionul a cunoscut o a doua ediție în 1841. Ediția de la 1908, după care s-a și făcut traducerea în limba engleză, era a cincea.

Prima traducere în limba română s-a făcut în 1844, la Mănăstirea Neamț, probabil după ediția grecească din 1841. O altă ediție a fost tipărită la Institutul de arte grafice Speranța, București, în 1933 (și reimprimată în 1992): „Pidalion (Cârma Bisericii). Cu orânduire nouă și tâlcuiri”, de arhimandritul Zosima Târâla și iconomul stavrofor Haralambie Popescu. Această ediție are în plus mai multe referințe la marele canonist sârb, episcopul de Zara (Zadar) Nicodim (Milaș) [1845-1915] al Dalmației, Никодим (Милаш) епископ далматински (1890-1912), mort la Dubrovnik-Ragusa, în anul 1915.³⁰

28 Κανὼν ΚΗ´

Πανταχοῦ τοῖς τῶν ἁγίων Πατέρων ὄροις ἐπόμενοι, καὶ τὸν ἀρτίως ἀναγνωσθέντα κανόνα τῶν ἑκατὸν πενήκοντα θεοφιλέστατων ἐπισκόπων, τῶν συναχθέντων ἐπὶ τοῦ τῆς εὐσεβοῦς μνήμης Μεγάλου Θεοδοσίου, τοῦ γενομένου βασιλέως ἐν τῇ βασιλίδι Κωνσταντινουπόλεως Νέα Ῥώμη, γνωρίζοντες, τὰ αὐτὰ καὶ ἡμεῖς ὀρίζομέν τε καὶ ψηφίζόμεθα περὶ τῶν πρεσβείων τῆς ἁγιωτάτης ἐκκλησίας τῆς αὐτῆς Κωνσταντινουπόλεως Νέας Ῥώμης· καὶ γὰρ τῷ θρόνῳ τῆς πρεσβυτέρας Ῥώμης, διὰ τὸ βασιλεύειν τὴν πόλιν ἐκείνην, οἱ Πατέρες εἰκότως ἀποδεδώκασι τὰ πρεσβεῖα. Καὶ τῷ αὐτῷ σκοπῷ κινούμενοι οἱ ἑκατὸν πενήκοντα θεοφιλέστατοι ἐπίσκοποι, τὰ ἴσα πρεσβεῖα ἀπένειμαν τῷ τῆς Νέας Ῥώμης ἁγιωτάτῳ θρόνῳ, εὐλόγως κρίναντες, τὴν βασιλεία καὶ συγκλήτῳ τιμηθεῖσαν πόλιν, καὶ τῶν ἴσων ἀπολαύουσιν πρεσβείων τῇ πρεσβυτέρα βασιλίδι Ῥώμη, καὶ ἐν τοῖς ἐκκλησιαστικοῖς ὡς ἐκείνην μεγαλύνεσθαι πράγμασι, δευτέραν μετ' ἐκείνην ὑπάρχουσιν. Καὶ ὥστε τοὺς τῆς Ποντικῆς, καὶ τῆς Ἀσιανῆς, καὶ τῆς Θρακικῆς διοικήσεως μητροπολίτας μόνους, ἔτι δὲ καὶ τοὺς ἐν τοῖς βαρβαρικοῖς ἐπισκόπους τῶν προειρημένων διοικήσεων χειροτονεῖσθαι ὑπὸ τοῦ προειρημένου ἁγιωτάτου θρόνου τῆς κατὰ Κωνσταντινούπολιν ἁγιωτάτης ἐκκλησίας· δηλαδὴ ἐκάστου μητροπολίτου τῶν προειρημένων διοικήσεων μετὰ τῶν τῆς ἐπαρχίας ἐπισκόπων χειροτονούντος τοὺς τῆς ἐπαρχίας ἐπισκόπους, καθὼς τοῖς θείοις κανόσι διηγόρευται· χειροτονεῖσθαι δέ, καθὼς εἴρηται, τοὺς μητροπολίτας τῶν προειρημένων διοικήσεων παρὰ τοῦ Κωνσταντινουπόλεως ἀρχιεπισκόπου, ψηφισμάτων συμφώνων κατὰ τὸ ἔθος γινομένων, καὶ ἐπ' αὐτὸν ἀναφερομένων.³¹

Canon 28, Chalcedon, 451

[in fact a resolution passed by the council at the 16th session but rejected by the Pope]

Following in every way the decrees of the holy fathers and recognising the canon which has recently been read out--the canon of the 150 most devout bishops who assembled in the time of the great Theodosius of pious memory, then emperor, in imperial Constantinople, new Rome -- we issue the same decree and resolution concerning the prerogatives of the most holy church of the same Constantinople, new Rome. The fathers rightly accorded prerogatives to the see of older Rome, since that is an imperial city; and moved by the same purpose the 150 most devout bishops apportioned equal prerogatives to the most holy see of new Rome, reasonably judging that the city which is honoured by the imperial power and senate and enjoying privileges equalling older imperial Rome, should also be elevated to her level in ecclesiastical affairs and take second place after

³⁰ Luat din: <http://ro.orthodoxwiki.org/Pidalion>

³¹ Luat din: http://www.documentacatholicaomnia.eu/04z/z_0325-1965_AA_VV_Conciliorum_Omnium_Conspectus_LT.doc.html

her. The metropolitans of the dioceses of Pontus, Asia and Thrace, but only these, as well as the bishops of these dioceses who work among non-Greeks, are to be ordained by the aforesaid most holy see of the most holy church in Constantinople. That is, each metropolitan of the aforesaid dioceses along with the bishops of the province ordain the bishops of the province, as has been declared in the divine canons; but the metropolitans of the aforesaid dioceses, as has been said, are to be ordained by the archbishop of Constantinople, once agreement has been reached by vote in the usual way and has been reported to him.³²

Canonul 28, al Sinodului IV Ecumenic, Chalcedon, 451³³

CANONUL 28 Sin. IV ec.

(PRIVILEGIILE SCAUNULUI DIN CONSTANTINOPOL ȘI DIASPORA CREȘTINĂ)

Urmând întru totul orânduiriilor (*hotărârilor*) Sfinților Părinți și cunoscând canonul abia citit al celor 150 de Dumnezeu preaiubitori episcopi, care s-au întrunit în împărătescul Constantinopol, în noua Romă, sub marele Teodosie, fostul împărat de pioasă amintire, aceleași le orânduim (*hotărâm*) și le statornicim și noi, despre întâietățile (*privilegiile*) preasfintei Biserici a aceluiași Constantinopol, a Noii Rome, de vreme ce și scaunului Romei Vechi părinții după dreptate i-au dat (*conferit*) întâietatea (*privilegiul*) pentru (*motivul*) că cetatea aceea era cetate împărătească.

Și cei 150 episcopi preaiubitori de Dumnezeu, îndemnați (*împinși*) de același țel (*scop, considerent*), au dăruit (*conferit*) întâietăți (*privilegii*) egale Preasfântului scaun al Romei Noi, socotind a fi cu dreptate ca cetatea care s-a cinstit (*onorat*) cu împărăția și cu senatul (*sinclitul*) și care a dobândit întâietăți (*privilegii*) deopotrivă (*egale*) cu ale Vechii Rome împărătești; întocmai ca și aceea să se facă de mare (*mărească, să se înalțe*) și în lucrurile cele bisericesti fiind a doua după aceea.

De asemenea (*s-a hotărât*) ca numai mitropoliții diecezei Pontului, a Asiei și a Traciei, precum și episcopii din ținuturile barbare ale diecezelor numite mai înainte să se hirotonească de către pomenitul preasfânt scaun al Preasfintei Biserici din Constantinopol; și adică, fiecare mitropolit al diecezelor pomenite, împreună cu episcopii din eparhie (*mitropolie*) hirotonind pe episcopii din eparhie (*mitropolie*) după cum se rânduieste (*poruncește*) prin dumnezeieștile Canoane; iar mitropoliții pomenitelor dieceze să fie hirotoniți, după cum s-a spus, de către arhiepiscopul Constantinopolului, după ce potrivit obiceiului s-au făcut alegeri într-un glas (*unanime*) și i s-au adus lui la cunoștință.

Concordanță de canoane: (34 ap.; 4,6,7 1 ec; 2, 3 sin. II ce; 8 sin. III ec; 9, 17 sin. IV ec; 36, 39 Trul.; 8 Anlioh.)

*Comentariul canonistului Prof. Dr. Ioan N. Floca, Sibiu:*³⁴

Canonul prezent este unul dintre cele mai controversate, fiind neacceptat de Biserica apuseană numai din motive de trufie, pentru că argumentarea pe care o cuprinde arată lipsa de temeinicie a pretențiilor scaunului roman la primatul de jurisdicție. Într-adevăr, în el ni se spune că singurul considerent pentru care Romei Vechi i s-au atribuit unele privilegii, a fost faptul că era capitala

³² Luat din: http://documentacatholicaomnia.eu/03d/0451-0451,_Concilium_Chalcedonense,_Documenta_Omnia,_EN.pdf

³³ Arhidiacon Prof. Dr. Ioan N. FLOCA, CANOANELE BISERICII ORTODOXE. Note și comentarii, Sibiu, 1992, p. 93.

³⁴ Text preluat de la: Arhidiacon Prof. Dr. Ioan N. FLOCA, CANOANELE BISERICII ORTODOXE, Op. cit., pp. 93-95.

imperiului. Pe temeiul aceluiași considerent, canonul arată că se conferă și scaunului din Constantinopol privilegii egale cu cele ale Vechii Rome, adică pentru faptul că Cetatea Constantinopolului a devenit capitala imperiului, și astfel, Romei Noi, adică noii capitale, i se cuvin aceleași privilegii ca și Romei Vechi.

La astfel de temeuri nebisericesti, ci de natură lumească sau politică, se reduce justificarea privilegiilor deosebite pe care le-a avut Roma Veche, adică primatul de onoare între scaunele principale ale Bisericii, și aceleași temeuri justifică conferirea unor privilegii egale cu acelea ale Romei Vechi, scaunului din Cetatea Constantinopolului sau din Noua Romă.

Nici vorbă deci de stabilirea raporturilor ierarhice dintre scaune pe vreun considerent de natură religioasă care ar fi îndreptățit scaunul Romei la vreun primat fundamentat pe chestiuni de credință sau și numai pe realități religioase ori bisericesti. Căci, dacă ar fi fost vorba de considerente de natură religioasă sau bisericesti, la stabilirea ierarhiei dintre principalele scaune ierarhice ale Bisericii, atunci fără îndoială în fruntea tuturor ar fi trebuit să fie scaunul de la Ierusalim, căruia de fapt abia la sinodul IV Ecumenic i s-a recunoscut al cincilea loc între aceste scaune; va să zică în urma Romei, Constantinopolului, Alexandriei și Antiohiei.

Menționăm apoi că încă înainte de a fi dobândit scaunul Constantinopolului locul al doilea, îndată după Roma la anul 381, prin canonul 3 al sin. II Ecumenic, acest loc îl deține scaunul din Alexandria, fiindcă până la mutarea capitalei imperiului de la Roma la Constantinopol, orașul cel mai însemnat al imperiului din toate punctele de vedere era Alexandria.

Așa se explică de ce scaunul din Roma a fost de la început în fruntea celorlalte scaune ierarhice principale ale Bisericii, și de ce încă prin canonul 3 al sinodului II ecumenic, i s-a conferit la anul 381 scaunului din Constantinopol rangul al doilea după cel din Roma, căci între timp, de la anul 330, Constantinopolul devenise capitala imperiului, și în această calitate nu numai că este numită Roma Nouă chiar și din canonul 3 al sinodului ecumenic, ci s-a și precizat că i se cuvin privilegii egale cu cele ale scaunului Romei Vechi.

Cu toate acestea, pentru că Roma Veche se bucura de considerația capitalei străvechi și glorioase a imperiului, i s-a recunoscut și pe mai departe scaunului ei privilegiul primatului de onoare. Pentru a nu se scădea însă prin nimic poziția noii capitale, spune canonul, i s-au recunoscut și acesteia privilegii egale cu cele ale Vechii Rome, în ce privește raporturile cu ierarhia din subordinea sa.

Care sunt mai precis aceste privilegii ?

O parte din ele sunt arătate în canon și anume: privilegiul episcopului Constantinopolului de a hirotoni pe mitropoliții din diecezele Pontului, Asiei și a Traciei, de asemenea și pe episcopii din ținuturile barbare ale acestor dieceze.

Alte privilegii sunt cuprinse în alte canoane, ca de exemplu, în canoanele 9 și 17 al sinodului IV ecumenic, în care este vorba de privilegiile judiciare ale scaunului Constantinopolitan etc., etc. Cât privește ținuturile barbare pe care le amintește canonul prezent, s-a zis de către unii tâlcuitori, că prin ele s-ar înțelege ținuturile în care există așa-numitele comunități sau organizații bisericesti mai complexe, cu caracter de diaspora, adică neîncadrate reglementar în unități bisericesti administrative obișnuite. Pe temeiul unei astfel de tâlcuiri, în vremea mai nouă, unii reprezentanți ai Patriarhiei din Constantinopol au încercat să-și reclame pe seama scaunului ecumenic, dreptul de jurisdicție asupra întregii diaspore ortodoxe. Un astfel de drept, socotit și ca un privilegiu, nu are însă nici un temei în prezentul canon, nici în alte canoane și în nici o hotărâre bisericască general valabilă în Ortodoxie. Căci potrivit vechii rânduieli tradiționale, obiceiului devenit lege și pe temeiul principiilor canonice pe care se reazimă autocefalia în Ortodoxie, fiecare Biserică autocefală are drept de jurisdicție asupra diasporei proprii.

În canonul prezent prin expresia ținuturi barbare se înțeleg teritoriile din afara granițelor constante ale imperiului romano-bizantin asupra cărora, – fiindcă erau sub stăpânirea completă sau și numai parțial a barbarilor -, cărmuitorii diecezelor respective ale Pontului, Asiei și Traciei, nu-și putea exercita în mod reglementar jurisdicția lor. Situația acestor teritorii, schimbându-se

mereu după cum se schimba soarta armelor, fiind uneori cucerite apoi abandonate, iar altele supuse semisuveranității imperiului, numai scaunul Constantinopolului, care secolul II prin acțiunile sale bisericești, acțiunile politice multilaterale ale imperiului, putea să se ocupe din când în când, în mod eficient, de treburile bisericești din cuprinsul lor, adică din „ținuturile barbare”.

Prin canonul prezent se arată că demnitatea de arhiepiscop era superioară în vremea aceea demnității mitropolitane, căci numai episcopul Constantinopolului este numit arhiepiscop, iar mitropoliții (exarhii, can. 9, 17 sin. IV ecum.) diecezelor și ai eparhiilor sunt numiți mitropoliți.

În fine, canonul 28 IV ecum., se referă direct la dispozițiile canonului 3 al sinodului II ecumenic, despre care se spune că s-a citit chiar la sinod (la sinodul IV ecumenic) și la canoanele 4 și 6 ale sinodului I ecumenic, pe care le respectă și dispune să fie rânduite după ele corespunzătoarele treburi bisericești.

*

Poziția autorului acestui volum. Explicațiile Părintelui Prof. Dr. Ioan N. Floca, față de dispozițiile canonului 28 al Sinodului IV Ecumenic, de la Chalcedon, din anul 451, în special și față de preogativele sau pronomiile, *τα προνόμια* Patriarhiei Ecumenice în general,³⁵ reflectă tendința centrifugă, generală a patriarhiilor autocefale post-imperiale (adică de după anul 1453), de minimalizare, dusă până la negarea totală a rolului Constantinopolului în viața și organizarea canonică a Bisericii Ortodoxe Universale. În mod normal ar fi trebuit să se întâmple invers, adică unitatea dogmatică, liturgică, morală și de organizare canonică să exprime o tendință, o forță centripetă continuă, care să-i confere Ortodoxiei posibilitatea de luarea de decizii comune, de întrajutorare, de solidaritate și de colaborare irenică și constructivă. Efectul autocefaliilor moderne, adică post-imperiale au avut însă pe planul general al Ortodoxiei exact un rol distructiv, de fărâmițare a unității ierarhice, de concurență, cu efectul final de slăbire a forței ei de coeziune. Absolutizarea principiului de „*consensus ecclesiae dispersae*”, din partea autocefaliilor moderne, în vremuri în care se dispune de telefon, de e-mail, adică de mijloace de comunicare și de deplasare rapidă și imediată, este mai mult decât cinică și ridicolă și este invocată tot din motive de târâgănare și de concurență a bisericilor naționale între ele, pe de o parte, și al acestora împreună, împotriva Tronului Ecumenic din Constantinopol, pe de altă parte. Haosul jurisdicțiilor din diaspora ortodoxă, cu atâția *episcopi vagantes*, exprimă în modul cel mai concludent rezultatul acestei fărâmițări a unității canonice a bisericilor naționale, unde fiecare patriarh autocefal creează un fel de ghetou etnic, cu tendințe de export de influență, prin intermediul eparhiilor din diaspora. În această situație, Tronul Ecumenic din Constantinopol le stă acestora în cale, motiv pentru care se dorește ca rolul său să fie minimalizat sau chiar anulat. Trebuie să reamintim că numai Patriarhiile Apostolice de Alexandria, Antiohia și Ierusalim, împreună cu Patriarhia Ecumenică, au drept de jurisdicție suprastatală, pentru că *autocefalia lor a fost acordată de sinoadele ecumenice* și în limitele frontierelor Imperiului Romano-Bizantin, cu drept de extindere și în afara acestuia. Această pronomie, *προνόμιον* a Tetrarhiei, recte Pentarhiei Patriarhilor, își are justificare în originea apostolică a scaunelor lor, ceea ce nu este cazul cu autocefaliile moderne.

În conformitate cu principiul „*consensus ecclesiae dispersae*”, încă din anul 1930 a fost organizat și pregătit și Sfântul și Marele Sinod [*Ecumenic* sau] *Panortodox*, programat deja pentru luna iunie din anul 2016. *Începuturile* pregătirii acestui Sinod au fost puse în anul 1930, la Conferința panortodoxă, ținută la *Mănăstirea Vatoped*, din Sf. Munte Athos. Ce s-ar fi ales de Biserică Creștină, dacă sinoadele ecumenice ar fi avut nevoie fiecare de 86 de ani de pregătire, pentru a putea fi convocate și ținute, că de rezultatele și deciziile luate sau formulate la acest Sinod nu se poate încă spune nimic. În astfel de condiții Creștinismul din primul mileniu ar fi devenit o mare sectă, unde ‘quot capita, tot sensus’ sau ‘quot homines, tot sententiae’. Noul Sinod Panortodox, convocat la 1229 de ani de la ultimul Sinod Ecumenic, de la Niceea, din anul 787 ar fi

³⁵ În colecția: *Canoanele Bisericii Ortodoxe*, note și comentarii, Sibiu, 1992, pp. 92-95.

necesar să facă o trecere în revistă, o *evaluare canonică* a evenimentelor care s-au petrecut, și prin care a trecut Biserica Ortodoxă, timp de peste un mileniu: arabizarea patriarhiilor de Alexandria, Antiohia și Ierusalim (înainte fiind de limbă arameică, coptă și greacă), sub stăpânirea califilor și dificultățile lor de comunicare cu Constantinopolul, schisma cea mare, din anul 1054, cucerirea Constantinopolului de către latini, în anul 1204, disputa isihastă, cucerirea Constantinopolului de către otomani, în anul 1453, cu catastrofa ce a urmat pentru Ortodoxie, în ciuda funcției de *etnarh*, ἔθναρχης [Miletbașa sau Rum mileti Pașa], deținută de Patriarhului Ecumenic (1454-1856), ροῦμ μιλλέτ sau «έθνος των Ρωμαίων», fenomenul de Bizanț după Bizanț, împlinit de Țările Române și de Rusia etc. Ordinea de zi a noului Sinod ar trebui să specifice și dacă sau cine preia locul bazileului romeu de ἐπίσκοπος τῶν ἑξῶ τῆς ἐκκλησίας, de episcop în cele din afară ale Bisericii, ori cum s-a exprimat Sf. Constantin I cel Mare (306-337) în fața episcopilor adunați în palatul său, de la Nicomedia: „Voi sunteți episcopi întru cele dinăuntru ale Bisericii; pe mine însă, m-a așezat Dumnezeu episcop al celor aflate în afara ei.”³⁶

Pentru că autocefaliile post-imperiale (de după anul 1453) au fost date la solicitarea statelor independente, din regiunile respective, în mod automat monarhii acestor state au preluat și ei, din prerogativele imperiale bizantine – *de episcopi în afara Bisericii* – prerogative, pe care nu le pot exercita decât în limitele frontierelor de stat proprii, pentru care Tronul Ecumenic și Patriarhiile Apostolice au semnat tomosul de autocefalie. Nici o biserică autocefală nu are drept de jurisdicție în afara frontierelor Statului în care se află și pentru care s-a dat tomosul de autocefalie. Acest prerogativ al jurisdicției în afara frontierelor unui Stat este doar de competența Patriarhiei Ecumenice și a Patriarhiilor Apostolice de Alexandria, Antiohia și Ierusalim. În Biserica Romano-Catolică este la fel, parohiile sau eparhiile de diferite etnii rămân în cadrul sistemului diecezan de jurisdicție din țara respectivă, și toate, împreună se află sub aceea a Patriarhului sau Pontifului Roman. Natural, frontierele cunosc toate o fluctuație continuă, *sabia le lățește, sabia le îngustează*.³⁷

În momentul în care o formațiune de Stat se dizolvă, adică o țară își pierde independența, cum s-a întâmplat în Georgia, în anul 1801, sau în Bulgaria, după anul 1393, respectiv 1396, atunci se anulează și dreptul de autocefalie și titlul de patriarh al ierarhului din fosta capitală – caz întâmplat după anul 1405, în Veliko Târnovo, apoi în anul 1811, în Tbilisi, în 1814 în Abhazia etc. – a statului respectiv, eparhiile revenind sub omoforul Patriarhiei Ecumenice (în cazul Georgiei, ca Exarhat înglobat în Biserica Rusă). Aceste realități le-a trăit istoria bisericească deja. De aceea Biserica Ortodoxă din Georgia (Ivria, Gruzinia), cu o autocefalie, primită de la Antiohia, în anul 487, în frunte cu un Catholicos, devenit Catholicos-Patriarh în anul 1010, și-a recăpătat-o abia în anul 1989, de la Constantinopol, instituția Patriarhiei fiind restaurată deja din anul 1917. Bulgaria, cu o autocefalie din anul 1203, respectiv 1232, și-a recăpătat-o tot de la Constantinopol, în anul 1945, Patriarhia fiind restaurată în anul 1953. La Ohrida-Ahrida, după 1018 a fost altfel, grație Împăratului Vasile II Bulgaroctonul (976-1025), care i-a menținut dreptul de Arhiepiscopie Autocefalie, dar a desființat titlul de patriarh.³⁸

³⁶ EUSEBIU de Cezareea, Scrieri partea a doua (vol. II), *Viața lui Constantin cel Mare*, studiu introductiv de Prof. Emilian POPESCU, trad. și note de Radu ALEXANDRESCU, vol. II, Buc. 1991, p. 168: Cartea a IV-a, 24.

³⁷ Apologia Preasfințitului Arhiepiscop Neofit Scriban, București, 1867, pp. 6-7, la: Ioan Marin MĂLINAȘ, *Pentaria*, vol. I, Dipticon..., Op. cit., p. 96.

³⁸ Chrysobullos logos, aus Wikipedia, der freien Enzyklopädie, Wechseln zu: Navigation, Suche

Ein Chrysobullos logos (Χρυσόβουλλος λόγος) ist eine mit einer Goldbulle versehene Form der byzantinischen Kaiserurkunde, die zur Verleihung von Privilegien verwendet wurde. Das älteste noch im Original erhaltene Beispiel stammt aus dem Jahre 1052^[1] und liegt im Archiv der Großen Lavra auf dem Athos. Allerdings dürfte die Urkundenart schon Ende des 9. Jahrhunderts entstanden sein. Die Urkunden waren auf Papierblättern geschrieben, die aneinander geklebt wurden, sodass Rollen von erheblicher Länge entstehen konnten: 1057 3,47 m^[2], 1060 7 m^[3]. Beide Privilegien waren ebenfalls für das Lavrakloster bestimmt.

Das Protokoll bestand aus Invocatio, Intitulatio, Inscriptio, der Text enthielt Arenga (Prooimion), Narratio, Dispositio und Sanctio, zum Eschatokoll gehören Datierung, Legimus und die eigenhändige Kaiserunterschrift in Rottinte. Seit dem 13. Jahrhundert wird das Protokoll auf eine symbolische Invocatio in Kreuzesform reduziert, die Sanctio entfällt und oft fehlt die Arenga. Im Eschatokoll entfällt das Legimus und die Datierung wird mit einem Aushändigungsvermerk verbunden. Seit dem 14. Jahrhundert wird das Bombyzinpapier im Regelfall durch Pergament ersetzt.

În scopul reglementării activității canonice a Arhiepiscopiei Autocefale de la Ahrida, cu organizarea sistemului și dreptului de jurisdicție al acesteia asupra eparhiilor pe care le-a avut și urma să le mai primească sub oblăduirea ei, împăratul a dat *trei diplome*, „*Syggillia*”, *privilegii* sau *decrete*, între anii 1019-1020.³⁹

O altă consecință a prerogativelor Tronului Ecumenic le-am trăit în cazul Bisericii din Albania – Kisha Ortodokse Autoqefale e Shqipërisë – Ορθόδοξη Εκκλησία της Αλβανίας, organizată într-o Arhiepiscopie de Tirana-Durrës, cu cinci eparhii sufragane (Berat, Gjirokastra, Korça, Apollonia, Kruja), căreia i s-a conferit autocefalia în anul 1937. În anul 1967, regimul comunist de acolo, sub conducerea lui Enver Hoxha (1944-1990), a scos în afara legii toate cultele religioase de pe teritoriul Albaniei, *Shqipëri/Shqipëria*. Cea mai greu lovită de această decizie a fost însă Biserica Ortodoxă, care deținea atunci peste o treime din populația țării, restul albanezilor de 58%, fiind islamizați cu forța sau convertindu-se la islam, din interese sociale și politice, în timpul stăpânirii otomane. Nu includem în acest calcul albanezii din diaspora sau din țările vecine. În această situație, în perioada dintre anii 1967-1990, Patriarhia Ecumenică a preluat rolul de suplینire a acțiunilor de păstorire și încurajare a populației creștine din Albania, atât cât era posibil din exterior. Au fost timpuri foarte grele pentru creștinii albanezi, Arhiepiscopul Autocefal Damian Kokonesi al Tiranei, Τίρανα, Тирапа (1966-1973) a fost arestat în anul 1967, murind în închisoare, în anul 1973. Între anii 1967-1990, toate bisericile și mănăstirile din Albania au fost închise ori li s-a dat o altă destinație, iar clădirile civile au fost naționalizate, episcopii, preoții, călugării și alți creștini militanți fiind închiși, unde cei mai mulți au și murit. Așa s-a ajuns ca în anul 1991, când Biserica din Albania a fost repusă în libertate, cu recunoaștere canonică, din anul 1992, nici nu mai avea clerul propriu, necesar restabilirii structurilor ierarhice, la nivel eparhial și parohial local. În această situație, Patriarhia Ecumenică s-a văzut obligată să aducă din exterior arhierii și preoți, pentru readucerea la viață a Ortodoxiei Albaneze, în anii 1991-1992. În anul 1992 s-a deschis Institutul Teologic Ortodox de la Durrës [Durrësi, Durazzo (*ital.*), Δυρράχιον, Dyrrhachium (*lat.*), Dıraç (*turc.*)], devenit în anul 1996 Academia Teologică, pentru pregătirea clerului albanez.⁴⁰

Din toate cele menționate, nu trebuie să scăpăm din vedere că există trei categorii de patriarhi:

1. Patriarhul Ecumenic al Constantinopolului;
2. Patriarhii Apostolici ai Alexandriei, Antiohiei și Ierusalimului;
3. Patriarhii autocefali, post-imperiali (după anul 1453), din secolul XX.

Gegen Ende des 11. Jahrhunderts wurde für Privilegien geringerer Bedeutung als vereinfachte Form das *Chrysobullon Sigillion* eingeführt. Noch stärker vereinfacht ist seit dem 14. Jahrhundert der *Chrysobullos Horismos*, der sich von einem Prostagma durch die kaiserliche Unterschrift, an deren Stelle im Prostagma das Menologem steht, und die Goldbulle unterscheidet. Für die mit Goldbulle besiegelten Urkunden wird vielfach auch die Bezeichnung *Chrysobullen* verwendet. Literatur Franz Dölger: *Regesten der Kaiserurkunden des Oströmischen Reiches von 565–1453*. Band 2: *Regesten von 1025–1204* (= *Corpus der griechischen Urkunden des Mittelalters und der neueren Zeit*. Reihe A, Abteilung 1, 2). Beck, München 1925.

Franz Dölger, Johannes Karayannopoulos: *Die Kaiserurkunden* (= *Handbuch der Altertumswissenschaft*. Abteilung 12: *Byzantinisches Handbuch*. Teil 3, Band 1: *Byzantinische Urkundenlehre*. Abschnitt 1). Beck, München 1968, S. 117–128. Werner Seibt: *Chrysobull*. In: *Lexikon des Mittelalters*. Band 2: *Bettlerwesen bis Codex von Valencia*. Metzler, Stuttgart 1999, ISBN 3-476-01742-7, Sp. 2050.

Einzelnachweise ↑ Dölger: *Regesten der Kaiserurkunden des Oströmischen Reiches von 565–1453*. Band 2. 1925, Nr. 907.

↑ Dölger: *Regesten der Kaiserurkunden des Oströmischen Reiches von 565–1453*. Band 2. 1925, Nr. 932.

↑ Dölger: *Regesten der Kaiserurkunden des Oströmischen Reiches von 565–1453*. Band 2. 1925, Nr. 946

Luat din: http://de.wikipedia.org/wiki/Chrysobullos_logos

³⁹ Trei privilegii decretate de Împăratul Vasile II Bulgaroctonul (976-1025), în anul 1019?-1020:

I. Σιγύλλιον, înainte de anul 1020 probabil 1019 ?;

II. Σιγύλλιον, după luna mai 1020;

III. Σιγύλλιον, după luna mai 1020;

pentru Arhiepiscopul Autocefal Ioan I Debranin (1019-1025 sau 1037 ?) și pe seama Bisericii din Ahrida sau Ohrida [*adică* Χρυσόβουλλος σιγύλλιον, Χρυσόβουλλιον σιγύλλιον, Χρυσόβουλλος λόγος - Bulla Aurea (Chrysobullos sigillion, Chrysobullon sigilion, Chrysobullos logos)].

⁴⁰ Informații luate din: https://ro.wikipedia.org/wiki/Biserica_Ortodox%C4%83_Albanez%C4%83

Biserica Ciprului, de pildă, a primit și ea statutul de autocefalie, în anul 431, la Sinodul al III-lea Ecumenic, de la Efes, însă drepturile ei de jurisdicție se limitează la insula Cipru, nu și în afara acesteia.

Deci chiar și titulatura Patriarhilor autocefali post-imperiali ar trebui revizuită, atunci când se manifestă tendința de modificare sau de extindere a prerogativelor – pronomiilor – acestora, peste cele formulate și permise de tomosul de autocefalie sau cel de decretare a rangului de „Patriarh”, din partea Tronului Ecumenic și al Tronurilor Apostolice. În cazul României, formula de *Patriarh al Bisericii Ortodoxe Române* este un abuz de prin anii '60 ai secolului trecut, pentru că patriarhii Miron, Nicodim și Justinian (în prima fază) se intitulau și semnau în mod corect: „Patriarh al României”. Numai odată cu sporirea influenței în diaspora și a dorinței de extindere suprastatală a jurisdicției, Bucureștiul a adoptat și răspândit titulatura actuală de *Patriarh al Bisericii Ortodoxe Române*. La fel se pune problema și în cazul Bisericii Sârbe și Bulgare. Numai Biserica Ortodoxă Rusă folosește o formă canonică, adică corectă, a titulaturii patriarhului ei: *Patriarh al Moscovei și al întregii Rusii*.

*

Autocefalia Arhiepiscopilor, menționată în *Notitiae*-le elaborate de Jean DARROUZÈS, însemna o *autonomie*, o independență limitată a acestora față de mitropoliții lor canonici și față de prerogativele acestora, însă nu și față de patriarhul ecumenic. În acest caz și hirotonirea arhiepiscopilor autocefali o făcea tot patriarhul ecumenic, iar prin delegație, mitropolitul locului.⁴¹

CANON 28, în versiunea românească a *Pidalionului*, 2004 [*Pidalion*, Πηδάλιον, pp. 222-225, ediția 2004]⁴²

Κανόνας ΚΗ΄:

Ορίζει την εκκλησία Κωνσταντινουπόλεως να έχει ισodύναμα πρεσβεία τιμής με τη Ρώμη και της αποδίδει επισκοπική δικαιοδοσία στη Θράκη, τον Πόντο και τη Ασιανή.

[*Sinodul IV Ecumenic de la Chalcedon*, 451]⁴³

Pretutindenii hotărârilor Sfinților Părinți urmând, și pe Canonul cel de curând citit al celor 150 prea de Dumnezeu iubitorilor Episcopi, care s-au adunat în zilele fericitului întru pomenire marelui Teodosie, a celui ce s-a făcut împărat împărătesei cetăți a lui Constantin Romei nove, cunoscându-l; acesteasi și noi poruncim și hotărâm pentru Presvía (privilegiile) Preasfintei Biserici, a acestui Constantinopol Romei nove. Fiindcă scaunul Romei celei mai vechi, pentru că împărătea cetatea aceea, Părinții după cuviință i-au dat Presvía înaintirii; și cu acestași chip pornindu-se și preaiubitorii de Dumnezeu Episcopii cei 150 cele de o potrivă Presvii le-au dat și preasfântului scaun al Romei celei nove, cu drept cuvânt judecând, că cetatea, ceea ce s-a cinstit cu împărăție și

⁴¹ Vezi listele arhiepiscopilor autocefali din „notițele” sau *catalogul*, catagrafia eparhiilor Patriarhiei Ecumenice, studiate și editate de Jean DARROUZÈS A.A., *Notitiae Episcopatum Ecclesiae Constantinopolitanae*. Texte critique, introduction et notes, par..., Inst. Franc. d'Études Byz., Paris, 1981, 521 p. [Géographie Ecclésiastique de l'Empire Byzantin, Tome I].

⁴² La Lipsca (Leipzig), în anul 1800 este tipărită și publicată lucrarea *Cârma Bisericii Ortodoxe* (Pidalionul).

⁴³ NEOFIT Patriarh al Constantinopolului, PIDALION (Cârma Bisericii Ortodoxe), tipărit cu binecuvântarea Preasfântului Calinic Episcopul Argeșului, © Copyright: Fratele Cornel și Editura „Credința strămoșească”, Iași, 2004, 778 p. Lucrarea a fost reeditată în anul 2007.

To «Πηδάλιον» ανήκει στις «επίσημες συλλογές» κανόνων της Ορθόδοξης Εκκλησίας και θεωρείται ως η «πληρεστέρα και πλουσιωτέρα μέχρι των χρόνων των συλλογή», ενώ ως «πληρεστέρα και επιστημονικότερα συλλογή» μέχρι σήμερα, χαρακτηρίζεται το «Σύνταγμα των θείων και Ιερών Κανόνων» των Γ. Ράλλη και Μ. Ποτλή[11]. Το «Πηδάλιον» τυπώθηκε για πρώτη φορά, μετά από κάποιες περιπέτειες, στη Λειψία το έτος 1800, ενώ έχει εγκριθεί από την Πατριαρχική Σύνοδο Κωνσταντινουπόλεως το 1791 όπως και το 1841 κατά τη δεύτερη έκδοσή του.

Luat din: <http://el.orthodoxwiki.org/%CE%A0%CE%B7%CE%B4%CE%AC%CE%BB%CE%B9%CE%BF%CE%BD>

cu singlit,⁴⁴ să dobândească și Presvielele cele de o potrivă cu împărăteasca cetate Roma cea veche, și întru lucrurile cele Bisericești, ca aceea să se mărească, a doua după aceea fiind. Și ca pe șinguri Mitropoliții Ponticeștei, și Asianeștei, și a Trachiceștei ocârmuiri, dar încă și Episcopii, cei ce sunt barbariceștile locuri ale ocârmuirilor mai înainte zise, să se hirotonisească de la mai-nainte zisul preasfântul scaun al preasfintei Biserici celei din Constantinopol. Adică fiecare Mitropolit al ocârmuirilor celor mai înainte zise, împreună cu Episcopii Epărchiei hirotonisind pe Episcopii Epărchiei, precum învață Dumnezeieștile Canoane. Iar Mitropoliții ziselor ocârmuiri, să se hirotonisească, precum s-a zis, de Arhiepiscopul Constantinopolului, alegerile într-un glas făcându-se mai-nainte, după obicei, și la dânsul aducându-se.

[Apostol: 34; Sinod 2: 3; Sinod 6: 36]

TÂLCUIRE

Fiindcă la acest al 4-lea Sinod s-a citit Canonul al 3-lea al Sinodului al 2-lea care rânduieste să aibă Arhiepiscopul Constantinopolului privilegiile înaintirii cinstei după Arhiepiscopul Romei, fiindcă aceasta este noua Romă; pentru aceasta și Părinții Sinodului acestuia, prin acest al lor Canon, înnoiesc și adeverează pe pomenitul Canon, și acesteși le pomenesc, și le hotărăsc pentru privilegiile acestuiași Constantinopol Roma nouă. Căci, zic ei, precum scaunului Romei celei vechi, pentru că se află într-însa împărăție, cu drept cuvânt au dat Părinții Pronómii, a se zice adică întâiu cu rânduiala, între ceilalți Patriarhi. Într-acești chip cu acesteși țintire s-au pornit întocmai și cei 150 de prea iubitori de Dumnezeu Episcopi ai Sinodului al 2-lea, și au dat Pronomiile cinstei cele întocmai și neschimbate, și preasfântului scaun al Romei noi, adică al Constantinopolului,¹⁸⁰ judecând a fi de cuviință, fiindcă cetatea aceasta, s-a cinstit cu împărăție, și cu Singlit, asemenea ca și Roma, se cuvine a dobândi întocmai cu Roma cea veche și pronomiile cele asemenea, și să se mărească și aceasta ca aceea, în lucrurile cele Bisericești; cu singură osebirea aceasta, că Roma cea mai veche să fie întâiu cu rânduiala, iar Roma cea nouă, să fie a doua cu rânduiala. Pe lângă acestea poruncim și hotărâm, ca să se hirotonisească de la Sfântul Scaun al Constantinopolului cel mai sus zis, singuri Mitropoliții (nu adică și Episcopii cei supuși Mitropoliților, că fiecare din ei se hirotonisește de Mitropolitul său și de Episcopii Epărchiei, precum zice [la, *nn.*] Dumnezeieștile Canoane. Și mai ales cel al 6-lea al Sinodului 1.) Și nu numai a se hirotonisi Mitropoliții pomenitelor ocârmuiri, ci și Episcopii cei ce se află în barbariceștile locuri, care sunt învecinate cu aceste zise ocârmuiri, precum cei ce se zic Aláni, se află și se hotărăsc cu ocârmuirea Mării Negre. Iar Rușii, cu cea a Traciei. Încă pomeniții Mitropoliți să nu se hirotonisească de cel al Constantinopolului, precum însuși va voi și va hotărî, ci alegerile să le facă Sinodul cel de sub dânsii și să le aducă, după obicei la Patriarhul Constantinopolului, și el să Hirotonisească pe aceea, pentru care s-ar uni cei ce i-au ales, ori toți, ori cei mai mulți.¹⁸¹

[Note la Pidalion]

^{180.} Pricinile cele mai de căpetenie, pentru care s-au dat Canonul acesta, sunt 5, trei adică departe (de ceea ce se numește de noi), iar două de nevoie și de luat aminte.

1. Fiindcă Canonul 34 Apostolesc poruncește, ca Episcopii fiecărui neam, se cade a avea pe unul întâiu, și al socoti de cap; și fiindcă Canoanele 6 și 7 ale Sinodului 1 au supus pe toate ocârmuirile la Episcopul Romei, iar pe altele la al Alexandriei, pe altele la al Antiohiei, și pe altele la al Ierusalimului, trebuia prin urmare și ocârmuirile Asiei ale Pontului (adică ale Mării Negre), și ale Traciei cele neatârdate; să aibă întâiu și cap pe al Constantinopolului și să se supună lui, și de el să se hirotonisească. Pentru că era învecinat, și mai ales pentru că acest fel de obicei a urmat din început. Că pe mulți Mitropoliți din aceștia Patriarhii Constantinopolului au hirotonisit. Căci Hrisostom, a hirotonisit pe Iraclid al Efésului, și ducându-se la Efés și întorcându-se la Constantinopol 13 Episcopi a caterisit. Și cel al Anchirei, și Mémnon al Efésului (cel ce la Sinodul al 3-lea vitejește a stănut) de cel al Constantinopolului s-a hirotonisit.

⁴⁴ Singlit, σύγκλητος, din συγκλητικός: [sinod], divan, consiliu, sfat, sfatul boierilor, senat.

Drept aceea și adevărat se vede că este ceea ce am zis mai sus ca o dezlegare la nedumerirea în subînsemnarea Canonului 9. Și se vede dar că pe Mitropoliții ocârmuirilor acestora îi supune judecății Patriarhului Constantinopolului,

2. Fiindcă și Sinodul 2 în al 3-lea Canon al său, a dat pronómii de cinste Patriarhului Constantinopolului, urma încă a i se da și pronómiile stăpânirii.
3. Că se cuvenea a lua pronómii de stăpânire Patriarhul Constantinopolului, pentru că veneau osebiți Patriarhi și Arhieri spre a se jeli împăratului la nevoile lor, și trebuia întâi a se întâlni cu dânsul, aflându-l pe el împreună lucrător și ajutător, și printr-însul să se înfășeze la împăratul, precum Iustinián vechi obicei adevărind, o au rânduit aceasta. Pentru aceasta în Práxa 16 a Sinodului 4 Nunéhi al Laodiceei a zis, când locoșitorii Papei de la Roma se nemulțumeau de privilegiile Patriarhului Constantinopolului. „Slava Patriarhului Constantinopolului, slavă a noastră este; fiindcă și purtările de grijă ale noastre asupra sa le primește”.
4. Se cădea să ia pronómiile stăpânirii Patriarhului Constantinopolului asupra celor mai de sus trei ocârmuiri. Pentru că precum se vede în Práxa 13 a Sinodului 4 multă sminteală a urmat în Efés pentru nelegiuitele hirotonii ale lui Stefan și ale lui Vasian, încă și în Asia, și în Pont, și în Tracia asemenea a urmat, unde, murind Episcopii, se întâmpla la alegeri și la hirotonii multe tulburări, fără de ocârmuitori fiind ei, după Epistolía cea către Leon a acestuia al 4-lea Sinod. Și între Eვნómie al Nicomídiei, și între Anastasie al Niceei, multe gâlcevi s-au făcut pentru Episcopia Vasilinúpolei.
5. Cea de pe urmă, pentru că răucinstitorul de Dumnezeu Discor în tâlhărescul Sinod cel din Efés, a rânduit pe Flavián al Constantinopolului, nu întâi, ci al cincilea afară de Canoane, de care lucru s-a mâhnit și Leon al Romei, și locoșitorii lui, în acest al 4-lea Sinod, pentru care l-au și înfruntat pe el. Deci pentru toate pricinele acestea Sinodul prin acest Canon înnoind pe cel al 3-lea al Sinodului al 2-lea a dat Patriarhului Constantinopolului și pronómiile cinstei de asemenea cu a celui al Romei, care va să zică Patriarhicească dregătorie, și pronómiile cele de o potrivă ale stăpânirii asemenea cu cel al Romei, care sunt cele ale celor trei pomenite ocârmuiri ale Mitropoliților. Nu numai din obicei, ci și prin Canon întărite hirotonii fiind împrejurul scaunului Constantinopol. Că precum cel al Romei are pronómiile cinstei și ale stăpânirii, adică dregătorie Patriarhicească, și a stăpâni hotarele Apusului, așa și cel al Constantinopolului aceleași pronómii le are, adică Patriarhiceasca dregătorie, și a fi începător peste mai sus numiții Mitropoliți, fiind ei din Hotarele lui. Și acestea sunt Bisericeștile lucruri, ce le pomeneste aici Canonul, întru care precum cel al Romei se mărește, așa și cel al Constantinopolului, fără vreo deosebire, afară numai de aceasta: că cel al Romei este întâi cu rânduiala, iar cel al Constantinopolului al doilea cu rânduiala. Și aceste pronómii ale celui al Constantinopolului, nu numai Părinții Sinodului acestuia le-au întărit și le-au pecetluit, ci și tot Senatul boierilor împărătești, deși deputații Papei, care măcar că mai-nainte au prihănit pe Dioscór văzând că se lășesc hotarele celui al Constantinopolului, mai au leșinat împotrivindu-se la acestea; drept aceea arătat mințesc papolatrii, zicând că protiile și pronómiile lui, și a se mări întru lucrurile cele bisericești, îi mărturisesc lui însuși pronómion de stăpânire întru toată Biserica; adică Monarhiceasca și nepăcătuitoarea dregătorie. Că de ar fi arătat acestea una ca aceasta, trebuia să o aibă aceasta și cel al Constantinopolului. Fiindcă Patriarhul Constantinopolului, după Canoane, este de o măsură întocmai și neschimbată a cinstei și a stăpânirii, și a mării și ale Papei Romei.

Ci dar de nu a luat Patriarhul Constantinopolului aceasta cândva din Canoane, apoi dar nici al Romei. Și nici privilegiile Patriarhului Romei, nu sunt cele ce se zice de Papiști, ale legiurii marelui Constantin date către Silvéstru Episcopul Romei precum ei zic, ca să umble adică cu semnele împărăteștii mării imitând pe Împăratul. Să aibă pe capul său în loc de cunună, ca un fel de piele prea strălucită. A purta *Omfór* împărătesc, și *Hlamidă* și *Porfiră*; și îmbrăcăminte roșie; calul împodobit cu podoabă și cu toate semnele împărătești; și împăratul să-l ție de frâu ca vizitiul, și să se mărească Clerul Bisericii lui, ca și singlitul, atât la îmbrăcăminte, și la încălțăminte, cât și la călărime.

^{181.} Înseamnă că Sinodul acesta al 4-lea în práxa 15 a sa a așezat aceste 30 Canoane. Dar nu știu cum nici acest 28, nici cel 29 și cel 30 nu se află, nici în adunarea Canoanelor făcută de Ioan al Antiohíei, nici în Nomocánonul lui Ioan al Constantinopolului celui din Scolastici, nici în Arabiceasca tălmăcire a lui Iosif Egipteanului. Iar în celelalte în toate se află.

Canonul 28, din anul 451, text, comentariu și note
din Pidalion, pp. 172-175, online,

ΚΑΝΟΝ ΚΒ΄.

«Παταχού τῶς τῶν ἀγίων Πατέρων ἕροις ἐπόμενοι, καὶ τὸν ἀρτίως ἀναγνωσθέντα Κα-
νόνα τῶν ἑκατὸν πενήκοντα Θεοφιλεστάτων Ἐπισκόπων, τῶν συναχθέντων ἐπὶ τοῦ τῆς Ἀποστολῆς
εὐσεβοῦς μνήμης μεγάλου Θεοδοσίου, τοῦ γενομένου βασιλέως ἐν τῇ βασιλίδι Κωνσταντι-
νουπόλεως νῆα Ρώμη, γνωρίζοντες· τὰ αὐτὰ καὶ ἡμεῖς ἐρίζομεν τε καὶ ψηφίζομεθα περὶ τῶν πρεσβείων
τῆς ἀγιωτάτης Ἐκκλησίας, τῆς αὐτῆς Κωνσταντινουπόλεως νῆας Ρώμης. Καὶ γὰρ τῶ ἁγίῳ Πρε-
σβυτέρῳ Ρώμης διὰ τὸ βασιλεύειν τὴν πόλιν ἐκείνην, οἱ Πατέρες εἰκάτως ἀποδεδώκασι τὰ πρεσβεία
καὶ τῷ αὐτῷ σκοπῷ κινούμενοι οἱ ἑκατὸν πενήκοντα Θεοφιλέστατοι Ἐπίσκοποι, τὰ ἴσα πρεσβεία ἀπέ-
νεμαν τῷ τῆς νῆας Ρώμης ἀγιωτάτῳ ἁγίῳ, εὐλόγως κρίναντες, τὴν βασιλεία καὶ συγκλήτῳ τιμη-
θεῖσαν πόλιν, καὶ τῶν ἴσων ἀπολαύουσαν πρεσβείων τῇ πρεσβυτέρῳ Βασιλίδι Ρώμη, καὶ ἐν τοῖς ἐκκλη-
σιαστικαῖς ὡς ἐκείνην μεγαλύνεσθαι πράγμασι, δευτέραν μετ' ἐκείνην ὑπάρχουσαν. Καὶ ὅστε τοὺς τῆς
Ποντικῆς, καὶ τῆς Ἀσιανῆς, καὶ τῆς Θρακικῆς Διοικήσεως Μητροπολίτας μόνους, ἐπὶ δὲ καὶ τοὺς ἐν
τοῖς βαρβαρικοῖς Ἐπισκόπους τῶν προειρημένων Διοικήσεων χειροτονεῖσθαι ὑπὸ τοῦ προειρημένου ἀγιω-
τάτου ἁγίου κατὰ Κωνσταντινούπολιν ἀγιωτάτης Ἐκκλησίας· δηλ. ἐκάστου Μητροπολίτου τῶν
προειρημένων Διοικήσεων, μετὰ τῶν τῆς ἐπαρχίας Ἐπισκόπων χειροτονούντος τοὺς τῆς Ἰπαρχίας Ἐπι-
σκόπους, καθὼς τοῖς θείαις Κανόσι διηγόρευται. Χειροτονεῖσθαι δὲ, καθὼς εἴρηται, τοὺς Μητροπολίτας
τῶν προειρημένων Διοικήσεων παρὰ τοῦ Κωνσταντινουπόλεως Ἀρχιεπισκόπου, ψηφισμάτων συμφώνων,
κατὰ τὸ εἶδος, γινομένων, καὶ ἐπ' αὐτὸν ἀναφερομένων».

(1) Κῆρας, παρὰ Ἰωάννη Ἀντιοχεί συλλ. τῶν Καν. τίτλ. 42.

(2) Ἀδυστῆρὰ παιδεύει ἡ Σύνοδος, ὁμοίως δὲ καὶ οἱ πολιτικοὶ
νόμοι τὰς ἀρπαγὰς τῶν γάμων, διατὶ εἶναι πρᾶγμα ἀτιμὸν, ἀ-
νατρεπτικὸν ὁλοκλήρων οἴκων, φόνων, καὶ παραχίν, καὶ ἀπλῶς
πολλῶν κακῶν αἰτίων. Καὶ ἂν, θετίον, οἱ γονεῖς, ἢ οἱ αὐθίνοι
τῶν ἀρπαζομένων γυναικῶν μετὰ ταῦτα εἰς τοὺς γάμους συγκα-
τανεύουσι, ἀλλὰ βίαιως καὶ στανικῶς τῶν συγκατανεύουσι
διὰ τὰς ἀτιμίας καὶ φόβας. ὅπου πρὸ τοῦ γάμου ἀκολουθοῦν
ὡς ἐπιτοπλιστον εἰς τὰς ἀρπαζομένας θυγατέρας καὶ δούλας
αὐτῶν, καὶ διατὶ ἄλλος μετὰ ταῦτα ἔδεν θίλει αὐτάς. Ἐἴπα
δὲ ὅτι βεβαίωτατα διὰ τὸν λόγον τοῦτον ὁ Κανὼν οὗτος καὶ
οἱ πολιτικοὶ νόμοι σφοδρῶς τοὺς ἀρπάζοντας γυναῖκας παιδεύ-
ουσι, διατὶ ἂν ἦτο διὰ μόνην τὴν ὑπεφουσιότητα, ἰδοῦ ὅπου καὶ
ὁ Βασιλεὺς κατὰ τὸν κβ'. αὐτοῦ Κανόνα, οἱ τῶν ὑπεφουσιῶν θυ-
γατέρων ἐξ ἀρπαγῆς γάμοι, θίλει, ὅτι νὰ μένουσιν στερεοὶ μετὰ
τὴν συναίνεσιν τῶν ἐκείνων γονέων, ὡς εἴπομεν ἀνωτέρω, οἱ δὲ πο-
λιτικοὶ νόμοι τοὺς ἐξ ἀρπαγῆς γάμους διαλύουσι, κἂν καὶ οἱ πα-
τέρες τῶν ἀρπαγιστῶν γυναικῶν συναίνεσιν ὑπερον εἰς αὐτοὺς,
ὡς εἴπομεν. Κατὰ δὲ τὸ λθ'. κεφ. τίτλ. ιβ'. βιβλ. ξ'. ἐάν τις
ἀρπάσῃ δούλην ξένην, πόρνην οὖσαν, καὶ κρύπτῃ αὐτήν, μῆτε

ὡς κλέπτῃς, μῆτε ὡς ἀνδραποδιστῆς νὰ τιμωρῆται, ἐπειδὴ διὰ
ἡδονῆν, καὶ ὄχι διὰ κλεψίαν τοῦτο ἐποίησεν, ἐάν ὅμως ἦναι πλοῦ-
σιος, νὰ ζημιώνεται εἰς ἄσπρα, ἐάν δὲ πτωχὸς νὰ φυλάσσεται.

(3) Τοῦτον τὸν ἴδιον Κανόνα αὐτολελεῖ ἐπιθεμένη ἡ ε'. ιβ'.
Κανόνα αὐτῆς ποιεῖ. Ὁ δὲ ια'. τῆς ἐν Ἀγκύρᾳ, ἐρίζει νὰ διδου-
ται εἰς τοὺς ἀρραβωνιαστικούς τινι αἰ παρ' ἄλλων ἀρπαγίσται
ἀρραβωνιαστικαὶ αὐτῶν, καὶ ἂν βίαν πάθουν ἀπέκλεινται. Ἐὰν
αὐτὸ λέγει καὶ ὁ κβ'. Βασιλείου, εἰ δὲ ἀρραβωνιηθῆναι δὲν ἦσαν, νὰ
τὰς ἐπιστρέφουν οἱ ἀρπάσαντες αὐτάς εἰς τοὺς γονεῖς ἢ συγγε-
νεῖς τινι πρῶσθέτοι ὁ αὐτὸς Κανὼν, καὶ ἂν ἐκείνοι θίλωσι, νὰ
προβαλεῖν ὁ γάμος, εἰ δὲ μὴ θίλωσιν, εἰς τοῦτο νὰ μὴ βιάζονται
εἰ δὲ οἱ ἀρπάσαντες τὰς ἐφθεῖραν κρυφίως, ἢ βίαιως, τέσσαρας
χρόνους ὡς πόρνοι νὰ ἐπιτιμῶνται. Ὁ δὲ λ'. τοῦ αὐτοῦ Βασι-
λείου τοὺς μὲν ἀρπάσαντας, ἢ συμβουθήσαντας αὐτοῖς, τρεῖς
χρόνους ἀφορίζει· τὴν δὲ κατὰ τὸ σχῆμα μόνον ἀρπαγίσσαν (ὁβ-
λουσαν δηλ. νὰ ἀκολουθήσῃ εἰς τὸν ἄνδρα), καὶ ἀπλῶς τὸν μὴ
βίαιως γενόμενον γάμον ἀνεπιτιμητὸν κρίνει, εἰ πρὸ τοῦ γάμου
φθορὰ δὲν ἤκλωθῃσεν· ὁ δὲ νγ'. τοῦ αὐτοῦ ἀνέγκλητον κρίνει τὴν
χῆραν δούλην, τὴν σχήματι μὲν ἀρπαγίσσαν, θέλουσαν δὲ νὰ
δευτεροῦπανδρευθῇ.

Ἐ ρ η ν ε ῖ α

Ἐπειδὴ εἰς τὴν δ'. ταύτην Σύνοδον ἀνεγνώσθη ὁ γ'. Κανὼν τῆς β'. Συνόδου, ὅστις διαρρίξει τὰ εἶδη τῆς Κωνσταντινουπόλεως τὰ πρεσβεία τῆς τιμῆς μετὰ τὸν Ρώμη, ὡσὺν ὁποῦ αὐτὴ εἶναι νέα Ρώμη, διὰ τοῦτο καὶ οἱ Πατέρες τῆς Συνόδου ταύτης διὰ τοῦ παρόντος κανόνος αὐτῶν, ἀναγεῦσαι καὶ ἐπιβεβαιοῦσαι τὸν ρηθέντα κανόνα, καὶ τὰ αὐτὰ ὀρίζουσι καὶ ψηφίζονται διὰ τὰ πρεσβεία τῆς αὐτῆς Κωνσταντινουπόλεως νέας Ρώμης. Διότι, λέγουσι καθὼς εἰ; τὸν θρόνον τῆς πρεσβυτέρας Ρώμης, διὰ τὸ νὰ εὕρισκετο βασιλεία εἰς τὴν πόλιν ἐκείνην, μὲ δίκαιον τρόπον ἔδωκαν οἱ Πατέρες προνόμια, τὸ νὰ λέγεται δηλ. πρῶτος τῆ τάξει, τῶν λοιπῶν Πατριαρχῶν τοιοῦτοτρόπως μὲ τὸν αὐτὸν καὶ ἀπκράλλακτον κινούμενοι σκοπὸν οἱ γ'. Θεοφιλέστατοι Ἐπίσκοποι τῆς β'. Συνόδου ἔδωκαν τὰ ἴσα, καὶ ἀπκράλλακτα προνόμια τῆς τιμῆς καὶ εἰς τὸν ἀγιώτατον θρόνον τῆς νέας Ρώμης, τῆς Κωνσταντινουπόλεως δηλ. (1) κρίναντες, εὖλογον, ὅτι ἡ πόλις αὕτη, ἐπειδὴ καὶ ἐτιμήθη μὲ βασιλείαν καὶ σύγκλητον, παρομοίως ὡς καὶ ἡ Ρώμη, πρέπει νὰ ἀπολαμβάνη παρομοίως μὲ τὴν Ρώμην καὶ

(1) Ἡ κυριώτατος αἰτία, διὰ τὰς ὁποίας ἐξεδόθη ὁ παρὼν Κανὼν, εἶναι πέντε, τρεῖς μὲν πόρρω, δύο δὲ ἀνάγκαι καὶ προσεγγίει. Α'. ἐπειδὴ ὁ λδ'. τῶν Ἀποστόλων προσέειπε, ὅτι οἱ Ἐπίσκοποι ἐκαστοῦ ἔθνους πρέπει νὰ ἔχουσι ἕνα πρῶτον, καὶ νὰ νομίζουσι αὐτὸν ὡς κεφαλὴν, καὶ ἐπειδὴ ὁ ς'. καὶ ζ'. τῆς α'. ὑπέταξεν ἄλλας μὲν διοικήσεις εἰς τὸν Ρώμη, ἄλλας δὲ εἰς τὸν Ἀλεξανδρείας, ἄλλας εἰς τὸν Ἀντιοχείας καὶ ἄλλας εἰς τὸν Ἱεροσολύμων, ἔπρεπεν ἀκολουθῆσαι καὶ αἱ Διοικήσεις τῆς Ἀσίας, Πόντου καὶ Θράκης αἱ ἀποκεφαλῶν νὰ ἔχουσι πρῶτον καὶ κεφαλὴν τὸν Κωνσταντινουπόλεως, καὶ νὰ ὑποτάσσωνται εἰς αὐτὸν, καὶ παρ' αὐτοῦ νὰ χειροτονούνται, διατι ἦτο γέγων, καὶ διατι μάλιστα τοιοῦτον ἔθος ἠκολούθησεν ἐξ ἀρχῆς. Πολλοὺς γὰρ Μητροπολίτας οἱ Πατριάρχαι Κωνσταντινουπόλεως ἐχειροτόνησαν ἐξ αὐτῶν. Διότι ὁ Χρυσόστομος ἐχειροτόνησε τὸν Ἐπίσκοπον Ἡρακλιδῆν, καὶ ἀπερχόμενος εἰς Ἐφεσον καὶ ἐπανερχόμενος εἰς Κωνσταντινούπολιν δεκατρεῖς Ἐπισκόπους ἐκάθηρε· καὶ ὁ Ἀγκύρας, καὶ Μείμων ὁ Ἐπίσκοπος (ὁ ἐπὶ τῆς γ'. ἀριστέρας Συνόδου) ὑπὸ τοῦ Κωνσταντινουπόλεως ἐχειροτονήθησαν ὅθεν καὶ ἀληθῆς φαίνεται νὰ ἦναι αἰεὶν ὁποῦ ἀνωτέρω εἶπομεν ὡς λόγῳ τῆς ἀπορίας ἐν τῇ ὑποσημειώσει τοῦ Ο'. Κανόνος. Καὶ φαίνεται λοιπὸν ὅτι τοὺς Μητροπολίτας τῶν Διοικήσεων τούτων ὑποτάττει εἰς τὴν κρίσιν τοῦ Πατριάρχου τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Β'. ἐπειδὴ καὶ ἡ β'. Σύνοδος ἐν τῷ γ'. αὐτῆς Κανόνι ἰδωμε πρεσβεία τιμῆς εἰς τὸν Κωνσταντινουπόλεως, ἀκόλουθον ἦτο πρὸς τοῦτοις νὰ δοθῶν καὶ πρεσβεία ἐξουσίας εἰς αὐτόν. Γ'. ὅτι ἔπρεπε νὰ λάβῃ προνόμια ἐξουσίας ὁ Κωνσταντινουπόλεως, διατι ἤρχοντο διάφοροι Πατριάρχαι καὶ Ἀρχιερεῖς νὰ προσκλαυθῶν εἰς τὸν Βασιλεῖα ἐν ταῖς ἀνάγκαις αὐτῶν. καὶ ἦτο χρεῖα νὰ ἀνταμώνου πρῶτον τὸν Κωνσταντινουπόλεως, εὕρισκοντες αὐτὸν συνεργὸν καὶ βοηθόν, καὶ δι' αὐτοῦ νὰ προσέρχωνται εἰς τὸν Βασιλεῖα, καθὼς ὁ Ἰουστινιανὸς τὸ ἀρχαῖον ἔθος βεβαιῶν, τοῦτο διώρισεν. Δι' ὃ καὶ ἐν τῇ ιε'. πράξει τῆς δ'. Συνόδου ὁ Λαοδικεῖας Νουνήσιος εἶπεν, ὅτι οἱ τοποτηρηταὶ τοῦ Ρώμης ἀπκρίσαντο εἰς τὰ πρεσβεία τοῦ Κωνσταντινουπόλεως· «Ἡ δόξα Κωνσταντινουπόλεως, δόξα ἡμῶν ἐστίν, ἐπειδὴ καὶ τὰς μερίμας ἡμῶν ἀναδέχεται.» Δ'. ἔπρεπε νὰ λάβῃ τὰ προνόμια τῆς ἐξουσίας ὁ Κωνσταντινουπόλεως εἰς τὰς ἀνωτέρω τρεῖς Διοικήσεις, διατι καθὼς φαίνεται εἰς τὴν ιγ'. πράξει τῆς δ'. Συνόδου, πολλὰ σκάνδαλα ἠκολούθησαν εἰς τὴν Ἐφεσον διὰ τὰς παρανόμους χειροτονίας Σεφράνου καὶ Βασιανῶ, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν Ἀσίαν, καὶ Πόντον, καὶ Θράκην παρόμοια ἠκολούθησαν, ὅπου, τελευταίως τῶν Ἐπισκόπων, συνέβαινον εἰς τὰς ψήφους καὶ εἰς τὰς χειροτονίας πολλὰ ταραχὰ, ἀνηγωνιῶντων αὐτῶν ὄντων, κατὰ τὴν πρὸς τὸν Λέοντα ἐπιστολὴν τῆς αὐτῆς δ'. Συνόδου. Καὶ μεταξὺ δὲ τοῦ Ἐθνομίου Νικομηδείας, καὶ Ἀναστασίου Νικαίας, πολλοὶ θόρυβοι ἐγένοντο διὰ τὴν Ἐπισκοπὴν Βασιλινοῦπολιν. Ε'. δὲ καὶ

τελευταία· διατι ὁ δυσσεβὴς Διδάσκαλος εἰς τὴν ἐν Ἐφέσῳ ληστρικὴν Σύνοδον ἔταξε τὸν Κωνσταντινουπόλεως Φλαυιανόν, ὅχι πρῶτον, ἀλλὰ πέμπτον, παρὰ τοὺς Κανόνες, τὸ ἔπειον ἐκκοφάνη καὶ εἰς τὸν Λέοντα Ρώμης, καὶ εἰς τοὺς τοποτηρητὰς αὐτοῦ, ἐν τῇ δ'. ταύτῃ Συνόδῳ, δι' ὃ καὶ ἐμάρτυθησαν αὐτόν. Διὰ ταύτας λοιπὸν διαίαι τὰς αἰτίας ἡ Σύνοδος διὰ τοῦ παρόντος Κανόνος ἀναγεῦσα τὸν γ'. τῆς β'. ἔδωκεν εἰς τὸν Κωνσταντινουπόλεως καὶ τὰ ἴσα προνόμια τῆς τιμῆς τοῦ Ρώμης, ὅτι ἔστι τὸ Πατριαρχικὸν ἀξίωμα, καὶ τὰ ἴσα προνόμια τῆς ἐξουσίας τοῦ Ρώμης, ἔπει εἰσὶν αἱ τῶν ἐρημιῶν τριῶν διοικήσεων τῶν Μητροπολιτῶν, οὐχὶ ἐκ τοῦ ἔθνους μόνου, ἀλλὰ καὶ διὰ Κανόνος κυρωθείσαι χειροτονίας, ὡς παρὶ τὴν Κωνσταντινούπολιν ὄντων. Ὅσπερ γὰρ ὁ Ρώμη ἔχει τὰ πρεσβεία τῆς τιμῆς καὶ τῆς ἐξουσίας, τὰυτὸν εἶπεν τὸ Πατριαρχικὸν ἀξίωμα, καὶ τὸ ἀρχεῖν τῆς ἰδίας ἐνορίας τῶν ἱσπεριῶν, οὕτω καὶ ὁ Κωνσταντινουπόλεως τὰ αὐτὰ ἔχει πρεσβεία, τὸ Πατριαρχικὸν δηλαδὴ ἀξίωμα καὶ τὸ ἀρχεῖν τῶν ἀνωτέρω Μητροπολιτῶν ἐκ τῆς ἰδίας ἔθνους ἐνορίας. Καὶ ταῦτα εἶναι τὰ ἐκκλησιαστικὰ πράγματα ἐποῦ ἀναφέρει ἰδῶ ὁ Κανὼν, εἰς τὰ ὁποία καθὼς ὁ Ρώμη μεγαλύνεται, οὕτω καὶ ὁ Κωνσταντινουπόλεως, χωρὶς τινος διαφορᾶς, πλην ταύτης· ὅτι ὁ μὲν Ρώμη εἶναι πρῶτος τῆ τάξει, ὁ δὲ Κωνσταντινουπόλεως δευτερος τῆ τάξει. Ταῦτα δὲ τὰ τοῦ Κωνσταντινουπόλεως προνόμια, ὅχι μόνον οἱ Πατέρες τῆς Συνόδου ταύτης ἐπέκυρωσαν καὶ ἐπισφράγισαν, ἀλλὰ καὶ πᾶσα ἡ Σύγκλητος ἀρχόντων, καὶ οἱ λιγᾶτοι τοῦ Πάπα, καὶ πρῶτον ἐμάρτυσαν τὸν Διδάσκαρον, βλέποντες ὅμως πλατυνόμενα τὰ ὄρια τοῦ Κωνσταντινουπόλεως, ἐλειπθῆσαν σχεδὸν ἐναντιοῦμενοι εἰς αὐτὰ· ὅθεν ψεύδονται προφανῶς οἱ παπολάτραι, λέγοντες· ὅτι τὰ πρεσβεία τοῦ Ρώμης καὶ πρεσβεία, καὶ τὸ νὰ μεγαλύνεται εἰς τὰ ἐκκλησιαστικὰ πράγματα, προσμαρτυροῦσιν εἰς αὐτὸν ἰδικὸν προνόμιον ἐξουσίας ἐν τῇ καθόλου Ἐκκλησίᾳ, ταυτὸν εἶπεν, μοναρχικὸν καὶ ἀναμάρτητον ἀξίωμα. Ἐἰ γὰρ τοιοῦτό τι ταῦτα ἐρανέρονται, ἔπρεπε νὰ ἔχη τοῦτο καὶ ὁ Κωνσταντινουπόλεως, ἐπειδὴ ὁ Κωνσταντινουπόλεως, κατὰ τοὺς Κανόνες, εἶναι μέτρον ἴσον καὶ ἀπαράλλακτον τῆς τιμῆς τῆς ἐξουσίας, καὶ τοῦ μεγαλείου τῆς Ρώμης. Ἀλλὰ μὴν τοῦτο ὁ Κωνσταντινουπόλεως οὐκ ἔλαβεν ἀπὸ τοῦ Κανόνος οὐδέποτε, ἀρὰ οὐδὲ ὁ Ρώμη. Ἀλλ' οὐδὲ τὰ πρεσβεία τοῦ Ρώμης εἶναι τὰ ὑπὸ τοῦ ὀρθολογμένου θεσπίσματος τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου πρὸς τὸν Σιδεεσσρον Ρώμης δοθέντα, ὡς αὐτοὶ λήγουσι, δηλ. τὸ νὰ περιπατῇ μὲ τὰ παρῆστημα τῆς βασιλικῆς μεγαλειότητος κατὰ μίμησιν βασιλείας, τὸ νὰ ἔχη εἰς τὴν κεφαλὴν του ἀντὶ στεφάνου λῶρον ἐπέριλαμπρον, τὸ νὰ φορῇ Βασιλικὸν ὀμοφόριον καὶ πορφυρῶν χλαμῦδα, καὶ χιτῶνα κόκκινον, τὸ νὰ ἔχη τὸν ἵππον του ἐστρωμένον βασιλικῶς, μὲ δια τὰ Βασιλικὰ σημεῖα, καὶ τὸ νὰ κρατῇ ὁ Βασιλεὺς, ὡσάν στρατῶν, τὸ χαλινάρι τοῦ ἵππου του, καὶ τὸ νὰ μεγαλύνεται ὁ Κληρὸς τῆς Ἐκκλησίας του, καθὼς καὶ ἡ Σύγκλητος, πόσον εἰς τὰ φορέματα, ὅσον καὶ εἰς τὰ ὑποδήματα, καὶ εἰς τὴν καθῆ-

τὰ ἴσα προνόμια, καὶ νὰ μεγαλύνεται καὶ αὐτὴ ὡσπερ ἐκείνη, εἰς τὰ ἐκκλησιαστικά πράγματα: μὲ τούτην μόνον τὴν διαφοράν, ὅτι ἡ μὲν πρεσβυτέρη Ρώμη νὰ ᾖ πρώτη τῆ τάξει, ἡ δὲ νέα Ρώμη, νὰ ᾖ δευτέρη τῆ τάξει. Πρὸς τούτοις ὀρίζομεν καὶ ψηφίζομεθα, ὥστε νὰ χειροτονουῦνται ἀπὸ τὸν πορρηθέντα ἀγιώτατον θρόνον τοῦ Κωνσταντινουπόλεως, ἢ μόνον οἱ Μητροπολίται, (ἀλλ' οὐχὶ δηλ. καὶ οἱ Ἐπίσκοποι, οἱ ὑποκειμένοι τοῖς Μητροπολίταις: ἕκαστος γὰρ τούτων χειροτονεῖται ἀπὸ τὸν ἐδικόν του Μητροπολίτην μετὰ τῶν Ἐπισκόπων τῆς ἐπαρχίας, καθὼς οἱ θεοὶ Κανόνες διαγορεύουσι, καὶ μάλιστα ὁ 5'. τῆς α.). οὐ μόνον δὲ νὰ χειροτονουῦνται

λαρίαν. Δὲν εἶναι, λίγω, αἱ ἐξωτερικαὶ αὐταὶ λαμπρότερες καὶ περιφάνειαι τὰ ὑπὸ τῶν Κανόνων διδόμενα εἰς τὸν Ρώμης πρεσβεία καὶ ἀξιώματα, ὅχι. Α'. διατὶ ἂν ἦσαν αὐτὰ, ἔπρεπε νὰ τὰ δώσουν παρομοίως καὶ ἴσως καὶ εἰς τὸν Κωνσταντινουπόλεως, καὶ Β'. διατὶ κατὰ τὸν 15'. τῆς ζ', καὶ 15'. τῆς ς'. αἱ λαμπραὶ καὶ περιφάνειαι ἐσθῆτες, καὶ πᾶσα βλακεία καὶ καλλοπισμὸς σώματος, εἶναι ἀλλότρια τῶν Κληρικῶν καὶ τῆς ἱερατικῆς τάξεως, καὶ διατὶ ὁ χαρινώδης τὸρος τῆς κοσμικῆς ἐξουσίας πρέπει νὰ ᾖ μακρὸν τῶν ἱερῶν τοῦ Θεοῦ, κατὰ τὴν πρὸς Κελσιτίνου Πάπαν ἐπιστολὴν τῆς ἐν Καρθαγ. Συνόδου. Καθαίρει δὲ καὶ ὁ 17'. Ἀποστολικὸς ἐκείνους ὅπου θέλουσι νὰ ἔχουν καὶ Ρωμαϊκὴν ἀρχὴν καὶ ἱερατικὴν διοίκησιν. Καὶ ὁ Κύριος ἐν τοῖς Ἐθαγγελλίοις προστάζει νὰ φυλαττώμεθα ἀπὸ ἐκείνους ὅπου θέλουσι νὰ περιπατοῦν ἐν σφοδαίς, καὶ διὰ τούτου νόθον καὶ πεπλασμένον κρινεταὶ τὸ μάτην θυλλοῦμενον θέσισμα. Εἰ δὲ καὶ συγχωρήσομεν καὶ ὑπέβησιν, δεῖ εἶναι ἀληθῆς, ἀλλ' ὅμως ἐπειδὴ καὶ ἐναντιοῦται προφανῶς εἰς τοὺς ἱεροὺς Κανόνας, εἶναι ἀκυρον καὶ ἀργόν· οἱ γὰρ τοῖς Κανόνοις ἐναντιοῦμενοι πραγματικοὶ τύποι ἀκυροὶ εἰσιν, ὡς εἶπομεν εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς Βίβλου εἶναι λοιπὸν, ὡς εἶπομεν, πρεσβεία καὶ πρωτεία τοῦ Ρώμης, τὸ νὰ ἔχῃ τὴν ἐξουσίαν πάντων τῶν ἐν τῇ Διοικήσει τῆς Ρώμης Ἐπισκόπων καὶ Μητροπολιτῶν, ὥστε αὐτὸν χειροτονεῖν αὐτοὺς μετὰ τῶν τῆς Διοικήσεως Ἐπισκόπων, καὶ τὸ νὰ ᾖ πρῶτος τῆς τάξεως τῶν λοιπῶν Πατριάρχων. Ταῦτα δὲ τὰ προνόμια ἔλαβεν ὅχι διατὶ ἡ Ρώμη εἶναι καθέδρα τοῦ Πέτρου, ὅχι διατὶ ἡ Ρώμη εἶναι βικάριος τοῦ Χριστοῦ, καθὼς ματαιολογοῦσιν οἱ Παπισταί, ὅχι, ἀλλὰ προκαταρκτικῶς μὲν, διατὶ ἡ Ρώμη ἦτο μὲ βασιλεῖαν τιμημένη. Τῷ θρόνῳ γὰρ, φησὶν, ὁ παρῶν Κανόν, τῆς πρεσβυτέρης Ρώμης, διὰ τὸ βασιλεύειν τὴν πόλιν ἐκείνην, εἰκότως οἱ Πατρίες ἀποδεδόκασι τὰ πρεσβεία, ἐπομένως δὲ, καὶ διὰ τὸ ἀρχαίον ἔθος ὅπου ἠκολούθησε, καθὼς ἦτο πρωτεύουσα πόλις ἡ Ρώμη, ἔτσι νὰ ᾖ πρώτη καὶ ὁ ταύτης Ἐπίσκοπος, καὶ συνεπομένως, διατὶ οἱ Κανόνες ἔδωκαν τὸ τοιοῦτον προνόμιον εἰς αὐτὸν, καθὼς παρομοίως ἐδόθη τὸ αὐτὸ προνόμιον καὶ εἰς τὸν Κωνσταντινουπόλεως, διατὶ ἐστάθη βασιλεύουσα ἡ Κωνσταντινουπόλις καὶ νέα Ρώμη, καὶ διατὶ ἐστάθη Βασιλεύουσα, ἔγινεν ἀρχαίον ἔθος νὰ χειροτονῆ τοὺς ἐν τῇ Ἀσίᾳ, καὶ Ἰνδῶν, καὶ Θράκης Ἐπισκόπους, καὶ διατὶ ἔγινεν ἔθος, ἐδόθησαν οἱ Κανόνες καὶ ἐπεσφράγισαν τὸ ἀρχαίον ἔθος. Σημειώσαι ὅτι κοντὰ εἰς τὰ ἴσα προνόμια τῆς Ρώμης ὅπου ἔλαβεν ὁ Κωνσταντινουπόλεως, ἔλαβεν ἀκόμη καὶ τούτους τοὺς δύο τίτλους, τὸ νὰ ὀνομάζεται αὐτὸς διαφερόντως ἀπὸ τοὺς ἄλλους Πατριάρχας, Παναγιώτατος καὶ Οἰκουμενικός. Καὶ τὸ μὲν, Παναγιώτατος, πρῶτος εἶπε πρὸς τοὺς Κωνσταντινουπόλεως Σέργιον καὶ Πέτρον, Μακάριος Ἀντιοχείας ἐν τῇ ς'. Συνόδῳ, κατὰ τὸν 15'. αἰῶνα, τὸ δὲ Οἰκουμενικός πρῶτος εἶπον οἱ Κληρικοί τοῦ Ἀντιοχείας, καὶ οἱ ἐν τῇ Βυζαντίᾳ φηρόδοξοι πρὸς Ἰωάννην Κωνσταντινουπόλεως τὸν Καππάδοκα ἐπὶ Ἰουστίνου τοῦ Θρακῆος κατὰ τὸν 15'. αἰῶνα. Εἶπα ὅτι διαφερόντως ὁ Κωνσταντινουπόλεως οὕτως ὀνομάζεται, διατὶ ἀγκαλὰ καὶ ὁ Ρώμης ὀνομάσθη ἀπὸ πολλοὺς Παναγιώτατος, καὶ ὁ Ἀλεξανδρείας,

καὶ Ἀντιοχείας, καὶ Ἱεροσολύμων, καὶ κοινῶς ὅλοι οἱ Πατριάρχαι οὗτοι Παναγιώτατοι ἀπὸ διαφόρους καὶ κατὰ διαφόρους καιροὺς ὀνομάσθησαν μ' ὄλον τοῦτο συνήθεια ἐξενίκησε νὰ δίδεται ἐξαιρέτως ὁ τίτλος οὗτος εἰς τὸν Κωνσταντινουπόλεως. Ὁμοίως, Οἰκουμενικός μὲν ἔρρηθη ἀπὸ τινος καὶ ὁ Ρώμης, ἀλλὰ σπανίως, ὁ δὲ Κωνσταντινουπόλεως, ἀφ' οὗ ἤρξατο νὰ λέγεται Οἰκουμενικός, οὐκ ἔπαυσε τοῦτο λέγεσθαι· ὅθεν μετὰ τὸν Καππάδοκα οἱ Κωνσταντινουπόλεως Ἐπιφάνιος, καὶ Ἀνθίμος, καὶ Μηναῖος, καὶ Βύθόχιος, ὑπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἔν τε Νεαφαίς καὶ Ἐβλίτικος Οἰκουμενικοὶ ἐκλήθησαν, τῶσον ὅπου καὶ ἐν τῇ 15'. Συνόδῳ Πέτρος ὁ τοῦ Πάπα τοποτηρητῆς Οἰκουμενικὸν ὀνόμασε τὸν Γαράσιον. Δι' ὅ καὶ ὁ θεῖος Ἰωάννης ὁ Νηστευτῆς ἐπὶ τοῦ Μαυρικίου τῆ τοιαύτη συνεχεῖς τοῦ τοιοῦτου τίτλου ἀκολουθῶν, τῆ παρὰ τῶν ἄλλων γινομένη πρὸς τὸν Κωνσταντινουπόλεως, πρῶτος υπέγραψεν ἑαυτὸν Οἰκουμενικόν. Δηλοῖ δὲ, τὸ μὲν Παναγιώτατος, πάντα ἀγιώτατος· ὅτι λογῆς δηλ. ἔγραψε καὶ ὁ Γαράσιος καὶ Φάτιος πρὸς τοὺς Πέπας Ἀδριανὸν καὶ Νικύλαον, τῆ πάντα ἀγιωτάτη ἀδελφῷ καὶ συλλειτουργῷ Ἀδριανῷ (ἢ καὶ Νικολάφ) Πάπα Ρώμης τὸ δὲ Οἰκουμενικός, δύο τινὰ δηλοῖ· ἡ γὰρ ἐκλαμβάνεται ἀπλῶς ἐν τῇ καθόλου Ἐκκλησίᾳ, δηλαδὴ ὅτι ἐστὶν Ἐπίσκοπος τις ἔχων ἐξουσίαν ἰδικὴν καὶ μοναρχικὴν ἐν τῇ καθόλου Ἐκκλησίᾳ ἢ δηλοῖ πολὺ μέρος τῆς οἰκουμένης. Καθ' ὅ καὶ Βασιλεῖς πολλοὶ, καίτοι μὴ ὄντες κύριοι ὅλης τῆς οἰκουμένης, λέγονται ὅμως οἰκουμένης Ἀσπῆται, ὡς ὁ Εὐάγγελος ὀνομάζει τὸν Ζηρίμαν, καθ' ὅσον δηλ. πολὺ μέρος τῆς οἰκουμένης ἐξουσιάζουσι. Κατὰ μὲν τὸ πρῶτον σημαίνόμενον λοιπὸν οὐ λέγεται ποτε Οἰκουμενικός ὁ Κωνσταντινουπόλεως, ἀλλ' οὐδὲ ὁ Ρώμης, ἢ ἄλλος τινὰς, εἰμὴ μόνος ὁ Χριστός, ὁ τῆς οἰκουμένης ὅλης ἀληθῆς Πατριάρχης, ὃ ἐδόθη πᾶσα ἐξουσία ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ γῆς· λέγεται δὲ κατὰ τὸ δεύτερον σημαίνόμενον διὰ τὸ πολὺ μέρος τῆς οἰκουμένης ἔχειν ὑπ' ἑαυτὸν, καὶ πρὸς τούτοις διὰ τὸν ζῆλον καὶ τὴν πρόνοιαν ὅπου ἔχει εἰς τὴν φυλακὴν τῆς πίστεως καὶ τῶν συνοδικῶν καὶ πατρικῶν παραδόσεων, ὅχι μόνον ἐν τῇ ἑαυτοῦ Διοικήσει, ἀλλὰ καὶ ἐν ταῖς λοιπαῖς. Ὅθεν ἡ ὀνομασία τοῦ ὀνόματος τούτου ἐπροξίνησε τὰ σκάνδαλα μετὰ τοῦ Κωνσταντινουπόλεως Νηστευτοῦ, καὶ τῶν Ρώμης Παπῶν, Πελαγίου, λέγω, καὶ Γρηγορίου τοῦ Διαλόγου. Οὗτοι μὲν γὰρ, κατὰ τὸ πρῶτον σημαίνόμενον ἐκλαμβάνοντες τὸ, Οἰκουμενικός, ὀνόμαζον τὸν τίτλον τοῦτον βλάσφημον, διαβολικόν, καὶ ἄλλα πολλά· καὶ ὅτι ὅποιος θέλει νὰ ὀνομάζεται Οἰκουμενικός, ὅτι τοῦ Ἀντιχριστοῦ πρόδρομος (ἐπιστολὴ Γρηγορίου πρὸς τὸν Μαυρικίον), καὶ κατὰ τούτο ἀλήθειαν. Ὅ δὲ Νηστευτῆς καὶ ὁ Μαυρικίος καὶ οἱ καθ' ἑξῆς Πατριάρχαι καὶ Βασιλεῖς κατὰ τὸ β', σημαίνόμενον ἐνονοῦντες τὸν τίτλον, οὐδὲν αὐτοῖς ἔμαλε, καὶ κατὰ τούτο ἀλήθειαν καὶ αὐτοί. Δι' ὅ καὶ ἡ ἐν τῇ Ἁγίᾳ Σοφίᾳ συστάσα Σύνοδος καθαρθῶς λέγει, ὅτι οὐκ ἐστὶν Ἀντιχριστος ὁ καλούμενος Οἰκουμενικός ὡς πλειστον μέρος τῆς οἰκουμένης ἐπάρχων. Πλὴν καὶ ὁ δύο οὗτοι τίτλοι, οὐχὶ ἀπὸ Κανόνων Συνοδικῶν ἢ Πατρικῶν, ἀλλ' ἀπὸ συνήθους ἐδόθησαν εἰς τὸν Κωνσταντινουπόλεως. Ἡ ὑποσημείωσις αὕτη συφραγίσθη καὶ ἐξ ἄλλων, μάλιστα δὲ ἐκ τῆς Δωδεκαβίβλου τοῦ Δοσιθέου.

οὐ τῶν εἰρημένων Διοικήσεων Μητροπολιτικαί, ἀλλὰ δὴ καὶ οἱ Ἐπίσκοποι οἱ εἰς τοὺς βαρβαρικοὺς τόπους εὐρισκόμενοι, τοὺς γειτονέοντας εἰς τὰς ρηθείσας αὐτὰς Διοικήσεις, καθὼς οἱ μὲν Ἀλανοὶ λεγόμενοι, παράκεινται καὶ συνορεύουσι μὲ τὴν τοῦ Πόντου Διοίκησιν, οἱ δὲ Ρῶσσοι, μὲ τὴν τῆς Θράκης. Πλὴν οἱ ρηθέντες Μητροπολιτικαὶ νὰ μὴ χειροτονοῦνται ἀπὸ τὸν Κωνσταντινουπόλεως, καθὼς αὐτὸς βούλεται καὶ ψηφίζει, ἀλλὰ τὰς ψήφους μὲν νὰ κάμνη ἢ ὑπ' αὐτῶν Σύνοδος, καὶ νὰ τὰς ἀναφέρῃ, κατὰ τὸ σύνθημα εἰς τὸν Κωνσταντινουπόλεως, αὐτὸς δὲ νὰ χειροτονῇ, ἀπὸ ἐκείνους, εἰς τοὺς ὁποίους ἤθελεν συμφωνήσων οἱ ψηφίσαντες, ἢ ὅλοι, ἢ οἱ περισσότεροί (1).

(1) Σημειῶσαι ὅτι ἡ δ' αὕτη Σύνοδος ἐν τῇ ἐ. πράξει αὐτῆς τοὺς τριάκοντα τούτους Κανόνας ἐξέθετο, ἀλλ' οὐκ οἷσα ὅπως ὁ κτ. οὗτος καὶ ὁ κθ'. καὶ ὁ λ'. οὐχ εὐρίσκονται, οὔτε ἐν τῇ συλλογῇ τῶν Κανόνων Ἰωάννου τοῦ Ἀντιοχείως, οὔτε ἐν τῷ Νομοκάνονι Ἰωάννου Κωνσταντινουπόλεως τοῦ ἀπὸ οὐχολαστικῶν, οὔτε ἐν τῇ Ἀραβικῇ παραφράσει Ἰωσήφ τοῦ Ἀλυπτιοῦ. Ἐν δὲ τοῖς ἄλλοις ἔκασιν εὐρίσκονται.

Extras din Pidalion:

<https://greekdownloads.wordpress.com/2013/08/01/%CF%80%CE%B7%CE%B4%CE%AC%CE%BB%CE%B9%CE%BF%CE%BD/>

*

Datele cele mai sigure privind structurile ierarhice de pe cuprinsul Patriarhiei Ecumenice ni le oferă Jean DARROUZÈS, în volumul *Notitiae Episcopatum...*, după care ne orientăm pe tot parcursul acestei lucrări.⁴⁵ Ele vin să corecteze, să completeze și să aducă la zi datele din lucrarea masivă a lui Michaelis LE QUIEN, din anul 1740, dar și unele omisiuni sau neclarități din literatura Istoriei Bisericii Române.⁴⁶ Să luăm de pildă cazul Bisericii din Tomis, Τόμις/Τουμής <Τόμις> ἀρχ. Σκυθίας, care în jurul anului 640 era o „Arhiepiscopie *autocefală*”, menționată în Notitia 1, la locul 40, mai vezi: *Notitiae* (Notițiile), nr. 1,⁴⁰; 2,⁴³; 5,⁴⁵; μητρ. 3,⁶⁴² (era tot Arhiepiscopie și în perioada de timp, din anii î. 787 – î. 869, pe care o încadrează Notitia 3). În total, Jean DARROUZÈS a elaborat 21 de *Notitiae*.⁴⁷

- În acest context este necesar să precizăm că noțiunea de autocefalie – η αυτοκεφαλία – *autocephalia est gradus supremus autonomiae in Ecclesiis Orthodoxis* – avea un alt înțeles și un alt statut decât „autocefaliile naționale”, din secolele XIX și XX. Aceste „autocefalii”, cu o oarecare libertate de acțiune față de Tronul Ecumenic, trebuiau înțelese mai mult ca și autonomii ale arhiepiscopilor, față de mitropoliții lor canonici și foarte rar a mitropoliților, care stăteau nu numai sub ascultarea Patriarhului, ci și a Împăratului, în calitate acestuia de ἐπίσκοπος τῶν ἔξω τῆς ἐκκλησίας; „Voi sunteți episcopi întru cele dinăuntru ale Bisericii; pe mine, însă, m-a așezat Dumnezeu episcop al celor aflate în afara ei”, adică în înțelesul constantinian de-a interpreta simbioza dintre tron și altar, dintre Biserică și Stat, dintre Împărat și Patriarh.⁴⁸

Repetăm că problema mitropoliilor din tot spațiul geografic ortodox, deci și din afara frontierelor imperiale, cădea în competența împăratului romeu, nu a Sinodului Endemic, nici a Patriarhului. Pentru mitropolii și numirea mitropoliților, dosarul acestora trebuia să

⁴⁵ Jean DARROUZÈS A.A., *Notitiae Episcopatum Ecclesiae Constantinopolitanae*. Texte critique, introduction et notes, par..., Inst. Franc. d'Études Byz., Paris, 1981, 521 p. [Géographie Ecclésiastique de l'Empire Byzantin, Tome I], p. 205.

⁴⁶ Michaelis LE QUIEN, - *Oriens Christianus*, Unveränderter Nachdruck der 1740 in der Typographia Regia in Paris erschienenen Ausgabe, în 4°, 3 Bände, Akademische Druck - u. Verlagsanstalt, Graz – Austria, 1958.

⁴⁷ În Notitia 1, din anul c. 640, scaunul Tomisului avea locul 40, între arhiepiscopiile *autocefale* ale Patriarhiei Ecumenice din Constantinopol.

⁴⁸ EUSEBIU de Cezareea, *Scrieri partea a doua* (vol. II), *Viața lui Constantin cel Mare*, studiu introductiv de Prof. Emilian POPESCU, trad. și note de Radu ALEXANDRESCU, vol. II, Buc. 1991, p. 168: Cartea a IV-a, 24.

Imperator et Episcopus, Βασιλέως καὶ Ἐπίσκοπος; Episcopus et Imperator, Ἐπίσκοπος καὶ Βασιλέως; vezi lucrarea noastră, p. 68, 74, 75 u.: Ioan Marin MĂLINAȘ, PENTARHIA, vol. II/3 – ΠΕΝΤΑΡΧΙΑΣ, τόμος II/3, *Privitor la instituția canonică a pentarhiei patriarhilor*, Presa Universitară Clujeană, Cluj – Napoca, 2010, 477 p., incl. il., pl., hărți. Περὶ τῶν κανονικῶν θεσμῶν τῆς Πενταρχίας τῶν Πατριαρχῶν, Κλουζ-Ναπόκα, 2010, Πενταρχία, τόμος 2/3.

aibă ultima confirmare sau respingere din partea Împăratului, pentru că acestea – mitropoliile – simbolizau *totum imperium Romaniae*, adică vechile provincii, care odinioară țineau de Bizanț și care ulterior au fost cucerite fie de turci, fie de arabi, fie că s-au constituit în state succesore, cum a fost Imperiul Bulgar, cel de Trapezunt etc.

Ideea de Romania trebuia să supraviețuiască prin provinciile mitropolitane, cu sufraganele acestora.

Aceste autocefalii se justificau de multe ori și din cauza distanței mari față de capitală și a dificultăților de comunicare cu Constantinopolul. Autocefalia consta în faptul că mitropolitul *eparhiei* (în înțelesul de „provincie mitropolitană”), prezida sinodul mitropolitan, pentru alegerea episcopilor sufragani, pe care-i și hirotonea întru arhiereu. Mitropolitul însă era ales de acest sinod, dar hirotonirea o făcea Patriarhul, la Constantinopol, de unde primea și gramata de la Patriarh și confirmarea de la Împărat. În cazul în care era deja episcop, atunci primea numai gramata și confirmarea, după care mergea să-și ia scaunul în primire, prin ceremonia întronizării.

- Noțiunea de „eparhie” trebuie înțeleasă în „notițe” sau *Notitiae* în sensul de „provincie mitropolitană”, cu sau fără eparhii sufragane. În multe situații numele eparhiei diferă de acela al cetății de scaun a arhiepiscopului sau a mitropolitului.

- În structurile canonice din „notițe”, după patriarhii, urmau mitropoliile, apoi arhiepiscopiile, cu episcopiile sufragane, adică numai *Arhiepiscopul Constantinopolului* (adică Patriarhul Ecumenic) era superior mitropoliților.⁴⁹

- Nu toate mitropoliile și arhiepiscopiile aveau episcopii sufragane.

- Chiar dacă numele mitropoliei rămânea același, scaunul acesteia putea fi transferat în alte cetăți sau un scaun episcopal sufragan, devenea scaun mitropolitan, iar cel vechi era degradat la rangul de episcopie sufragană etc.

- Mai existau și cazuri de fuziune între două scaune mitropolitane sau arhiepiscopale ori episcopale. De exemplu, scaunul Mitropoliei de Alania, η Αλανία (Circassia, Черкесия, Zygii, Ζυγοί, Zichoi)⁵⁰ a ajuns în uniune personală cu scaunul arhiepiscopiei Soteropolis, Σωτηριούπολις (azi Pițunda, în Abhazia, Georgia), știre pe care o deținem, începând cu anul 1105.⁵¹

- Aceste fuziuni și abandonări ale scaunelor vlădicești se vor accentua pe măsură ce arabii, selgiucizii și otomanii vor ajunge să rupă tot mai mult din trupul Imperiului Romeu și vor avansa spre vest. După anul 1453 această situație a devenit catastrofală, pentru că nu mai stătea nici un obstacol în calea islamizărilor samavolnice, după căderea Imperiului Romeu, aducând cu sine și dispariția a sute de mitropolii și episcopii.

- Alania și Crimeea ne oferă o evoluție destul de interesantă a structurilor ierarhice locale. Pe teritoriul Alaniei, ulterior și cu implicarea Abhaziei au evoluat două mitropolii: Zichia și Alania. Mitropolia Zichiei își avea secole de-a rândul scaunul și titularul la Chersones, în Crimeea, iar mitropolitul Alaniei rezida la Soteropolis, încă înainte de anul 1105.

⁴⁹ Astăzi pe cuprinsul Patriarhiei Constantinopolului, în Biserica Ciprului, în Biserica Greciei și a Macedoniei, arhiepiscopul este superior mitropoliților. În Biserica Bulgară, fiecare *episcop eparhiot* poartă titlul de „mitropolit”.

⁵⁰ „supra montem Caucasum Alania regio”, [preciza] Constantinus VII Porphyrogenitus, *De administrando imperio*, sed titulo primordiali Πρὸς τὸν ἴδιον υἱὸν Ῥωμαίων scil. „Ad filium suum Romanum” (secolul X), vezi: *Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae*, volumen III, Bonnae, 1840, cap. 9, p. 80.

⁵¹ Jean DARROUZÈS A.A., *Notitiae Episcopatum Ecclesiae Constantinopolitanae...*, Op. cit., p. 127.

Acordul în nouă articole, din 1380-1382 (regist nr. 2699)⁵²

1. Patriarhul Ecumenic va comunica împăratului numele de la trei candidați, aleși, în conformitate cu rânduiala canonică, pentru o mitropolie; dacă împăratul ar avea rezerve justificate împotriva unuia din cei trei candidați, patriarhul trebuie să dispună numirea unui alt candidat, adică dintre următorii doi de pe listă;

2. Transferul, promovarea, acordarea rangului și al scaunului mitropolitan sunt de drept imperial și nu pot fi împlinite fără avizul împăratului;

3. Niciuna dintre funcțiile de vârf ale Bisericii, nu vor fi acordate, fără avizul împăratului;

4. Fiecare mitropolit își va păstra în întregime teritoriul eparhial, împreună cu libertățile (drepturile) imperiale, și ceea ce i s-a luat pe nedrept va trebui să-i fie restituit;

5. Patriarhul nu va arunca nici o anatemă asupra instituțiilor de serviciu imperial, nici împotriva unui arhonte, membru al Senatului, familiar sau servitor al împăratului; în caz de încălcare a canoanelor, patriarhul va face o dojană (admonestare) contravenientului; dacă acesta nu se îndreaptă, patriarhul va trimite un raport împăratului, care va veghea pentru redresarea lui, în calitate de „apărător” al Bisericii și al canoanelor: în înțelesul constantinian, de ἐπίσκοπος τῶν ἔξω τῆς ἐκκλησίας; „Voi sunteți episcopi întru cele dinăuntru ale Bisericii; pe mine însă, m-a așezat Dumnezeu episcop al celor aflate în afara ei”,⁵³

6. Mitropoliții acum prezenți în capitală, pe care împăratul îi ține aici pentru serviciile necesare, nu vor putea fi constrânși de patriarh, fără de-a avea un ordin imperial de revenire în eparhiile lor; la fel și cei pe care împăratul va decide să-i trimită în eparhiile lor, nu vor putea fi opriți sau împiedicați de către patriarh;

7. Fiecare mitropolit, făcând mărturisirea de credință a ipopsifului, va depune și angajamentul de fidelitate (credincioșie) față de împărat și de obediență față de Imperiu și față de Romania;

8. Toate actele Sinodului vor fi completate și semnate de către membrii sinodali;

9. Aceiași membri ai Sinodului vor veghea la aplicarea tuturor acestor articole, fără ca să neglijeze vreunul și se vor feri să voteze o persoană ostilă împăratului;

Articole aprobate, redactate și semnate de către patriarh și de către membrii Sinodului Endemic au fost predate împăratului ca și garanție a privilegiilor lui.

*

Regest patriarhal nr. 2699, de la începutul anului 1380: *Acord în nouă articole !*⁵⁴

Menționare și confirmare: concomitent cu regestul patriarhal nr. 2699, de la începutul anului 1380, avem și *regestul imperial* nr. 3165, din 1380 (începutul anului) / 1382 vara, Ὅρισμός, prin care împăratului Ioan V ordonă ca Sinodul rezident sau endemic, Σύνοδος ενδημούσα, să-i confirme [definească, ὅρισμός, n.n.] privilegiile sale imperiale în Biserică: mai cu seamă, referitoare la transferările canonice ale episcopilor dintr-un scaun într-altul, acordarea rangurilor arhieresti și distribuirea scaunelor vlădicești κατ'ἐπίδοσιν, de la ἐπίδοσις, *epidosis*.

⁵² Reluare din *Pentarchia II/5*, pp. 93-97: *Pentarchia II/5, Πενταρχία, τόμος II/5. Tronul Ecumenic, Ohrida și Biserica Românească, până în anul 1453*, Documente patriarhale și imperiale, de la Constantinopol, până în anul 1453, traduceri și comentarii; Οικουμενικού Θρόνου, Αχρίδα και Ρουμανική Εκκλησία, μέχρι το 1453, Πατριαρχική και αυτοκρατορικά έγγραφα από την Κωνσταντινούπολη μέχρι το 1453, μεταφράσεις και σχόλια, Cluj-Napoca, 2013, Κλουζ-Ναπόκα, Editura Presa Universitară Clujeană, Πανεπιστήμιο Εκδοτική Τύπου Κλουζ, 427 p., incl. il., pl., hărți.

⁵³ EUSEBIU de Cezareea, *Scrieri partea a doua* (vol. II), *Viața lui Constantin cel Mare*, Op. cit., vol. II, p. 168, Cartea a IV-a, 24.

⁵⁴ Regest nr. 2699, din 1380, în Fasc. VI, pp. 19-21: *LES RÉGESTES des actes du Patriarcat de Constantinople*, vol. I, Les actes des Patriarches, Fasc. VI, Le Régestes de 1377 à 1410, par Jean DARROUZÈS, Institut Français d'Études Byzantines, Paris, 1979, reg. nr. 2682-3286, 548 p. (= Le Patriarcat Byzantin, Serie I).

Prin aceste măsuri, Ioan V a încercat să câștige un capital diplomatic în țările ortodoxe și să asigure și ceva venituri Curții Imperiale, prin taxele pe care le-ar fi putut impune episcopilor numiți sau transferați canonic dintr-un scaun mai sărac, în altul cu venituri mai mari.

Împăratul bizantin Ioan V Paleologul (1341-1376 și 1379-1391) avea nevoie de bani, pentru că din anul 1372 devenise vasal al Sultanului Otoman, iar Constantinopolul în anul 1373 și în anul 1376 suferise mari pierderi și distrugerii, în urma revoltelor pentru tron, dezlănțuite de fiul acestuia, Andronic IV (1376-1379 †1385) [co-împărat, dezmoștenit de tatăl său în anul 1373, în favoarea celui de al doilea fiu, viitorul Manuel II (1391-1425), asociat la tron, din 1371]. Marele Palat Sacru sau Theophylactes, Θεοφύλακτος (păzit de Dumnezeu), din Constantinopol [Μέγα Παλάτιον, Büyük Saray (turcă), Sacrum Palatium, Ιερόν Παλάτιον] nici nu mai era locuibil în secolul al XIV-lea, Curtea Imperială mutându-se în Palatul Vlahernelor, încă din a doua jumătate a secolului al XIII-lea.⁵⁵

⁵⁵ Începuturile Palatului Sacru pot fi stabilite în anul 330, când Constantin cel Mare a inaugurat Noua Romă, ca și capitală imperială. El a trasat în centrul noii sale capitale *Forul lui Augustus*, numit și *Augusteum* Ἀυγουσταιόν. Era vorba de o piață vastă cu laturile de 140 m lățime și 170 m lungime, plasată între biserica Sfânta Sofia și Moscheea Albastră „Suleiman”, de astăzi, mai aproape de biserică. Palatul era un ansamblu neregulat de edificii adăugate succesiv, timp de peste șase secole, la primele construcții parțiale ale lui Constantin cel Mare. Ansamblul Marelui Palat nu a fost terminat decât în secolul al X-lea, adică în momentul în care nu i s-a mai adăugat nimic și nici nu s-a mai procedat la corectarea degradărilor.

Ansamblul tuturor palatelor imperiale din Constantinopol se întindea pe 40 de hectare și era înconjurat de o fortificație aparte. În secolul al X-lea marele Palat cuprindea: șapte peristiluri sau vestibule, opt curți interioare, două fiale sau vestibule în aer liber, patru mari biserici (*Sfântul Ștefan, Domnul, Sfânta Maria a Farului sau Theotokos, Biserica Nouă*), nouă mari capele, nouă oratorii, un baptiseriu, patru săli de gardă, trei mari galerii de recepție, cinci săli ale tronului (*Lychnos, Marele Consistoriu, Tricliniumul celor nouăsprezece paturi, Tricliniumul din Mangor, Chrysotriclinium*), zece apartamente imperiale, o bibliotecă, trei mari sufragerii, șapte galerii de comunicație, trei alte galerii (peripatos), trei terase deschise, două terme, un carusel, un port. În afara nucleului Marelui Palat, de care s-a vorbit, mai existau alte opt palate independente: *Kathisma, Mangor, Bucoleon, Porphyry, Pentacubucleon, Aetes, Tresor, Garda Mobilă, Palatul Bisericii Noi*. La răsărit de biserica Sfânta Sofia, spre malul mării, se afla *Palatul Manganes*, unul dintre cele mai strălucite (care astăzi nu poate fi vizitat aflându-se în zonă militară pe malul Mării Marmara, în spatele bisericii Sfintei Sofia). Unele din acele palate din afara *Palatului Sacru* (numire acordată Marelui Palat în ultima etapă de existență) îl egalau și chiar îl depășeau în splendoare.

Palatul imperial cuprindea trei sectoare principale:

a. *Palatul Chalke* cu deschidere spre Augusteum Ἀυγουσταιόν la nord.

b. *Palatul Daphne*, paralel cu precedentul și situat în spatele lui, mai la sud. Se adăugau grădinile care coborau spre Marea Marmara. Între cele două era plasat faimosul *Triclinium* cu nouăsprezece paturi. *Palatul Porphyry* sau Palatul de Purpură, ale cărui încăperi erau dalate cu porfir roșu, se găsea alături de *Palatul Daphne* și era destinat nașterii împăraților.

c. *Palatul Sacru* sau *Theophylactes*, Θεοφύλακτες „păzit de Dumnezeu”, devenit edificiul principal al Marelui Palat sub dinastia macedoneană și plasat la sud-est de *Palatul Daphne* și de *Augusteum*. Acest palat era la fel de vast ca și primele două. *Sfârșitul Marelui Palat*.

Manuel Comnen (1143-1180) a mutat centrul de greutate al guvernării imperiale în incinta palațială Blachernes, în nord-vestul Constantinopolului, unde și-a adăugat un nou palat la cele deja existente din perioada anterioară. Vechile edificii palațiale au fost împrejmuite cu fortificații special, alăturate fortificațiilor antice dinspre uscat ale orașului, acolo unde acelea ating Cornul de Aur. Cu toate acestea, el l-a primit pe regele Amaury I, al Regatului de Ierusalim, tot în vechea reședință, deși prefera siguranța de la Blachernes. Aceasta duce la presupunerea că Marele Palat mai avea încă atribute demne de o primire regească, deși nu în totalitate. Tot acest eveniment duce la concluzia că Marelui Palat i-au fost cu adevărat fatale ultimele două secole și jumătate ale existenței Imperiului Bizantin. Palatul de la Blachernes a fost singurul palat descris în secolul al XI-lea de Benjamin de Tudela în descrierea făcută de el Constantinopolului. Primul dinast apusean de după cucerirea mișească din 1204 a orașului (Baudouin I), a locuit pentru început la Bucoleon și apoi la Blachernes și la mănăstirea Pantocrator, tot în lungul Cornului de Aur (1204-1261). Mihail al VIII-lea Paleologul (1261-1282), după recucerirea Constantinopolului, în 1261, s-a instalat la început în Marele Palat, dar curând s-a îndreptat spre Blachernes. În secolul al XIV-lea, definitiv părăsit, Marele Palat a căzut în ruină definitivă după ce toate bogățiile lui transportabile fuseseră jefuite de cruciații creștini din Cruciada a IV-a, în 1204, iar cele salvate ajunseseră la Blachernes. El a servit drept carieră pentru noile construcții. În anul 1422, florentinul Bondelmonti, vizitând Constantinopolul nu a mai putut vedea vechiul palat, deoarece dispăruse aproape cu totul sub noile construcții răspândite deasupra, în general construcții de locuințe turcești din lemn. Acea locuire mizeră a dăinuit până la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX. Incendiile erau evenimente curente în timpul stăpânirii otomane a orașului. Cele care s-au produs însă în ultimul secol au avut darul de a descoperi terenul și de a aduce la suprafață vestigii consistente ale Marelui Palat. Guvernele turcești moderne au întrerupt reconstrucția cartierelor de locuire peste zona istorică curățată de incendii. O mare parte a vestigiilor s-a pierdut sub gigantica Moschee Albastră și o mare parte mai stau încă ascunse sub cartierele de locuințe care subzistă împrejur, pe fostul teren imperial. Din fericire unele mozaicuri ale *Palatului Daphne* s-au descoperit la răsărit de și pe acel loc s-a deschis un Muzeu al mozaicului. În afara acestora se mai pot vedea astăzi resturi ale *Palatului Bucoleon* și ale *Palatului Mangor*. O capelă imperială este bine conservată în subsolul unui magazin, în timp ce pe multe străduțe se pot remarca frânturi de ziduri bizantine, pe lângă care turiștii neavizați trec cu nepăsare.

După căderea Macedoniei sub turci, în anul 1392, a Țaratului de Tîrnovo, în 1393, a Țaratului de Vidin, 1396, amintim și blocada otomană de opt ani (1392-1400), cu întreruperi, a capitalei imperiale, timp în care aprovizionarea cu alimente și comunicarea din și spre Constantinopol era posibilă doar pe mare, ceea ce era insuficient. Populația capitalei îndura foame, frig, dărâmau casele, pentru a-și procura lemne de foc etc. În anul 1394, Sultanul Baiasid I Ildârâm (1389-1402) i-a înaintat lui Manuel II un ultimatum imposibil de îndeplinit, prin care cerea ca, în cazul litigiilor cu musulmanii și populația creștină a capitalei, să intre sub jurisdicția cadiului (judecătorului) din cartierul musulman al Constantinopolului, adică să accepte sentința pronunțată de acesta, nu de autoritățile imperiale și creștine ortodoxe: „*Iar dacă nu vrei să mi te supui - glăsuia sultanul –, încuie porțile orașului tău și cârmuiește înlăuntru, iar dincolo de ziduri totul este al meu*”. Manuel II a refuzat să se pună sub tutela cadiului, iar Sultanul a început războiul.⁵⁶ De această realitate ar trebui să țină cont și istoricii români, stabilind-o ca *terminus ante quem* și *terminus post quem*, atunci când analizează relațiile Principatelor și a Bisericii de acolo, cu Constantinopolul, de la sfârșitul secolului al XIV-lea, în perioada dintre anii 1392-1400. Această situație politică trebuie să fi influențat în mare măsură reluarea, din partea Domniei și a Bisericii Românești, a relațiilor canonice cu Ahrida-Ohrida.

În anul 1416, împăratul Manuel II Paleologul (1391-1425) ordonă și el Sinodului endemic să elaboreze o confirmare a privilegiilor sale imperiale în Biserică [precum s-a întâmplat și în anul 1380], după cum menționează *regestul imperial* nr. 3358, Prostagma, Πρόσταγμα, din 1416, după 29 martie și înainte de 21 mai.⁵⁷

Editare: V. Laurent, *Les droits de l'empereur en matière ecclésiastique. L'accord de 1380-1382*, în REB [=Revue des Etudes Byzantines, Paris], 13, 1955, 14-16; după Vatican. 706, f. 184^{r-v}. Alte manuscrise: *Dionysiou* 347, f. 176^{r-v} (citat de editor); *Atheniensis* BN 1384, f. 1^r (mutilat, adică text incomplet, începând cu: ...*kai eisodimata...*, 15³²); *Vindobon. Hist. Gr.*, 34, f. 174^v-175. În versiunea *Dionysiou* 347 împarte articolul 4 și îl dă pe cel cu nr.5, de la partea, începând cu: *ina kai hirevousis* (15²⁸).

Texte. Titlul copiei: Ta sterthenta para tis Ekklesias Zintymata tou Basileos († epi tou aoi dimou patriarchou kir Neilou, Dionys.) Vindob. Dionys.

Incipit: Psiphisthenton trion tinon...

Menționare: ca și anonim, prin Împăratul Manuel II: V. Laurent, *Mémoires*, 102²⁰⁻²²; cf. F. DÖLGER, *Regesten...*, Op. cit., nr. 3358.

Literatură: V. Laurent, *Les droits de l'empereur...*, Op. cit., pp. 5-13; DÖLGER, *Regesten...*, Op. cit., nr. 3165;

Diplomatica: autorul fasc. VI al regestelor patriarhale, Jean DARROUZÈS, a reconstituit în rezumat o parte din protocol și din concluzie, în conformitate cu sumarul (rezumat, regest), plasat la începutul articolelor.

Data: pentru editorul V. Laurent, elementul principal de datare este terminus ante quem, oferit de prostagma, πρόσταγμα lui Ioan V Paleologul, la 24 iulie 1382, regest imperial, nr. 3176,

După planul Palatului Sacru, dispărut, a fost conceput și Palatul sultanilor, *Topkapi*, din Constantinopol, după anul 1453. Vladimir Roșulescu – *State, Suverani, Sanctuare* 1998; *Nestemate pe Altarul Lumii* 2008; *Mileniul de purpură și aur – Imperiul Bizantin* 2004; *Tronul Romei* 1999.

Luat din: http://ro.wikipedia.org/wiki/Marele_Palat_din_Constantinopol

⁵⁶ S. B. DAŠKOV, *Dicționar de împărați bizantini*, traducere de Viorica și Dorin ONOFREI, Editura Enciclopedică, București, 1999, pp. 397-398.

⁵⁷ Franz DÖLGER, *Regesten der Kaiserurkunden des oströmischen Reiches von 565-1453*, 5. Teil (Schluss), Regesten von 1341-1453, unter verantwortlicher Mitarbeit von Peter WIRTH, 1965, Verlag C.H.Beck, München, und Berlin, 1965, p. 66 și 103.

prin care titlul copiei acestui Acord, face aluzie la o ceartă care a luat sfârșit (meta tin philoneikian: Laurent, *Les droits...*, p. 19¹). Transferul lui Grigore de Kitros (aproape de Thesalonic), la Lakedaimon (Sparta), făcut de către Ioan V, nu ar trebui totuși să fi fost ocazia imediată a acestei neînțelegeri dintre patriarh și împărat și nici motivul primei aplicări a acordului în nouă puncte, privitor la privilegiile imperiale asupra Bisericii. În luna iunie 1380, Patriarhul Nil a aprobat ridicarea scaunului de Kernița la rangul de mitropolie și face elogiul unității realizate dintre cele două puteri (patriarh și împărat), asupra mitropoliilor, unitate care este de fapt foarte obișnuită în Bizanț. În aceeași lună, iunie 1380, privind condamnarea Mitropolitului de Iconiu (regist nr. 2706), a fost aplicat articolul opt, din Acord: 8. *Toate actele Sinodului vor fi completate și semnate de către membrii sinodali*; care explică cumva apariția semnăturilor sinodalilor în registrul de protocol al ședințelor. În confirmarea sinodală a „cuvântului împărătesc”, din mai 1381, clauza penală conține un rest din articolul cinci: 5. *Patriarhul nu va arunca nici o anatema asupra instituțiilor de serviciu imperial, nici împotriva unui arhonte, membru al Senatului, familiar sau servitor al împăratului; în caz de încălcare a canoanelor, patriarhul va face o dojană (admonestare) contravenientului; dacă acesta nu se îndreaptă, patriarhul va trimite un raport împăratului, care va veghea pentru redresarea lui, în calitate de „apărător” al Bisericii și al canoanelor: în înțelesul constantinian, de ἐπίσκοπος τῶν ἔξω τῆς ἐκκλησίας*; „Voi sunteți episcopi întru cele dinăuntru ale Bisericii; pe mine însă, m-a așezat Dumnezeu episcop al celor aflate în afara ei”. În acest articol împăratul cere ca prima măsură a Bisericii, în cazul comiterii unei greșeli a puterii civile, în a dojeni contravenientul; patriarhul se angajază să adreseze contravenientului o atenționare privind greșeala comisă (MM II, 27⁷). Autorul acestui volum de regeste, Jean DARROUZÈS, constată o deosebire între textul articolului cinci și felul aplicării lui, privind a doua măsură din articolul cinci, pentru că împăratul refuză să recunoască Bisericii dreptul de sancționare efectivă a pedepselor contra autorității imperiale, în timp ce patriarhul îl amenință pe împărat, în mod indirect, cu anatema, dacă va continua să încalce textul *Acordului*, în ciuda insistenței atenționări făcute. Respectarea *Acordului* mai depindea și de dispoziția celor doi împărați în parte, de-a recepționa, interpreta și aplica textul formulat. Încălcarea cuvântului sau textului din *Acord*, ținea și de caracterul particular al acestui act, prin care, cei doi împărați, Ioan V Paleologul și Ioan VI (monahul Ioasaf) Cantacuzino se angajau în fața lui Dumnezeu să-l respecte. Jean DARROUZÈS constată o asemănare între conținutul *Acordului* în nouă puncte, din 1380, unul dintre primele acte emise de Cancelaria Patriarhală la începutul celei de-a doua păstoriri a Patriarhului Filotei Kokinos (1364-1376), regist nr. 2462, după 8 octombrie 1364, prima având loc între anii 1353-1354. Acest regist confirmă, după Patriarhul Calist I (1350-1353 și 1355-1363), depunerea și de către Filotei, a jurământului de fidelitate față de Ioan V și fiul acestuia Andronic (viitorul Andronic IV, 1376-79), pe care l-au făcut și împărații Matei Cantacuzino și tatăl acestuia Ioan VI Cantacuzino. Jean DARROUZÈS presupune, așa după cum sugerează și V. Laurent în studiul său *Les droits...*, p. 14, că acest text al *Acordului* exista deja la începutul păstoririi lui Nil, în partea de început, din Registrul nr. V 48, deteriorat însă printr-o întâmplare (Jean DARROUZÈS, *Registre*, 13), nu din rea intenție, și a fost doar reconstituit în anul 1380. Pe de altă parte, derogările numeroase, în ordine cronologică, de la începutul păstoririi lui Nil, lasă posibilitatea de plasare a actului sinodal *Acordul în nouă puncte*, înaintea sinodului din septembrie 1379 (o copie fiind posibilă, după sentința din iunie 1380), cu o copie a primelor acte emise sub Patriarhul Nil, după un titlu sau un act de alegere etc.

Critica textului:

1. Înainte de prostagma, πρόσταγμα, din 24 iulie 1382, regist imperial, nr. 3176, mai multe acte patriarhale poartă urmele unui acord, între împărat și Patriarhie (Biserică, în general), cu atât mai mult cu cât cazul Mitropoliei de Kernița, care a provocat o reacție a mitropolitului de Patras, caz vizat probabil în articolul 4, din Acord [4. Fiecare mitropolit își va păstra în întregime teritoriul eparhial, împreună cu libertățile (drepturile) imperiale și ceea ce i s-a luat pe nedrept, va trebui să-i fie restituit], apoi numirea de către împărat a mitropolitului de Lakedaimon (Sparta), au fost urmarea unei serii de măsuri privitoare la Peloponez. Despotul Manuel Cantacuzino al Moreei

(1348-1380), fiul lui Ioan VI, decedând în data de 10 aprilie 1380, succesiunea a fost stabilită în anul 1381, prin Matei Cantacuzino (1380-1383), fratele predecesorului, conform literaturii date de către Jean DARROUZÈS (Loenertz, *Peloponez*, 164-165; *Byzantina*, 232-233). Această situație împreună cu toate măsurile luate de Curtea Imperială trebuiau să aibă și acordul Bisericii, pentru a-i asigura lui Ioan V reluarea puterii în imperiu, după eliminarea fiului său mai mare, Andronic IV (1376-79), care a preluat tronul prin uzurpare, declarându-se împărat principal.

2. Păreră noastră este că *Acordul în nouă puncte*, din anul 1380, ar putea să fie reacția imediată a lui Ioan V Paleologul, împotriva Patriarhului Macarie (1377-1379 și 1390, iulie-sept.), care a continuat să-l pomenească la slujbe pe împăratul Andronic IV și după 1 iulie 1379, adică după ce a fost detronat sau eliminat de la conducerea imperiului, deși a fost avertizat să nu facă acest lucru. Răspunsul lui Macarie a fost că el este dispus mai degrabă să facă paretisis, adică să părăsească Tronul Ecumenic, decât să înceteze a-l pomeni la slujbă pe protectorul său, Andronic IV, grație căruia a și ajuns Patriarh (vezi registul nr. 2694, din iulie-august 1379). În urma acestei atitudini a și fost depus din scaun și întemnițat, prin sinodul din iulie-august 1379 (vezi același regist, nr. 2694).

Pe de altă parte, prin conținutul său, acest Acord, nu se deosebește cu nimic de practica de până atunci a modului de reglare a relațiilor dintre împărat și patriarh, dintre Curtea Imperială și Sinodul Endemic, dintre Biserică și Stat. Nou este, prin acest document, doar încercarea de reconfirmare și conștientizare a actualilor membri ai sinodului și a patriarhului, care nu trebuiau să uite receptarea și aplicarea acestor vechi drepturi, pronomii sau prerogative – privilegiomuri – ale împăratului, în relația lui cu Biserica sau în calitatea lui de *protector* al Bisericii, adică de „episcop în cele din afară ale ei”. Acordul exprimă aceeași doctrină veche a cezaro-papismului, cu o notă mai absolutistă.

Într-un cuvânt, ceea ce este nou și propriu, privind domnia lui Ioan V și pentru secolul al XIV-lea, este numirea mitropoliților și ai arhonților superiori ai Bisericii, direct de către împărat și semnătura obligatorie de pe actele sinodale. Prin acest Acord, din anul 1380, vom înțelege și motivul pentru care au fost numiți în Moldova doi mitropoliți de către Manuel II, în 1416 și Ioan VIII, în 1447, iar restul de către Patriarhie, însă întodeauna și cu avizul împăratului bizantin.

Privitor la titlurile de *proedros*, πρόεδρος și *epidosis*, επίδοσις

1. Proedros a fost o funcție la Curtea bizantin, πρόεδρος, însemnând „președinte”, devenind din anul 960 și un titlu onorific, acordat unui nobil. Președintele Senatului din Constantinopol se numea proedros, πρόεδρος, iar împăratul Roman II (959-963) l-a creat ca titlu onorific. Ulterior a fost adoptat și de Biserică, având un sens similar celui de epidosis, επίδοσις. Primul titlu onorific de proedros a fost acordat lui Vasile Lekapenos, eunucul *parakoimōmenos*, παρακουιόμενος Βασίλειος Λεκαπηνός (925-c.985), numit și Vasile Bastardul, Βασίλειος ο Νόθος, copilul nelegitim al Împăratului Roman I Lekapenos (919-944), castrat la vârsta de 19 ani, din ordinul tatălui său, în anul 944, pentru a-și pierde dreptul unei eventuale ascensiuni la tronul Romaniei. Vasile Lekapenos a fost parakoimōmenos și prim-ministru al imperiului, între anii 947-985, sub mai mulți împărați: Constantin VII Porfirogenetul,⁵⁸ Nichifor II Phokas, Ioan I Tzimiskes, Vasile II. În secolul al XI-lea titlul a evoluat mai departe, prin forma de *prōtoproedros*, πρωτοπρόεδρος. Forma feminină a titlului, pentru Curtea Imperială era de *proedrissa* προέδρισα.

⁵⁸ Binecunoscut prin lucrările scrise:

De Administrando Imperio, Πρὸς τὸν ἴδιον υἱὸν Ῥωμανόν;

De Ceremoniis, Περὶ τῆς Βασιλείου Τάξεως;

De Thematibus, Περὶ θεμάτων Ανατολῆς καὶ Δύσεως;

Vita Basilii I, Βίος Βασιλείου.

Vezi și lucrarea Annei Comnena, Άννα Κομνηνή (1083-c.1154), *Alexiada* sau *Alexias*, Ἀλεξιάς, scrisă în anul 1148, pentru perioada de timp din 1067, până în anul 1118. Anna Comnena Porphyrogeneta era fiica mai mare a lui Alexios I Comnenul (1081-1118).

Proedros, în cadrul Bisericii, poate fi comparat cu titlul de *epidosis*, ἐπίδοσις, dar numai în parte, pentru că la proedros decidea Patriarhul și Sinodul, pe când la epidosis putea fi și o înțelegere între doi ierarhi, cu eventuala confirmare din partea patriarhului sau a Domnitorului. Proedros putea deveni un episcop numai în cazul în care eparhia a doua, „pentru titlul de proedros”, trebuia să fi fost vacantă, de la care arhiereul poate încasa beneficiile care i se cuvin, fără să fie însă întronizat ca și Chiriarh deplin al locului, după cum era cazul și la epidosis.

2. Acest termen canonic *epidosis*, ἐπίδοσις însemna că un chiriarh își dădea eparhia spre suplinire, fără ca arhiereul înlocuitor să fie întronizat, în calitatea de ierarh al locului, cu alte cuvinte își arenda scaunul și eparhia în schimbul unui beneficiu ori din alte interese, mai ales atunci când era titularul mai multor scaune, practică atestată la Constantinopol, de prin secolul al XII-lea.⁵⁹

Imperiul Georgiei, în timpul „Basileului” [βασιλεύς (Împăratului), nu Basilissa, βασίλισσα, (Împărăteasă)] Tamar sau Tamara (1184-1213, Regina Georgiei, co-regentă din 1178), din Dinastia Regală de Bagrationi a Georgiei (809-1810). Această mare Dinastie a evoluat dintr-o Casă Princiară, c. 575). Harta prezintă statele învecinate cu Regatul Georgiei Mari, care-i erau vasale sau tributare, între care menționăm și sudul Crimeei. Această zonă a peninsulei a fost atașată Imperiului de Trapezunt, din care a evoluat ulterior Principatul de Theodoro, Gotthia sau Mangup, Mangoup (la tătari), al Familiei de Gavras 1204-1475, Γαβράς: Πριγκιπάτο της Θεοδορούς, Γοτθία, Μαγκούπ.⁶⁰

⁵⁹ Această situație a evoluat în urma unor realități întâmplare în teritoriile cucerite de către necredincioși, unde numărul creștinilor era nu numai în scădere, din cauza islamizărilor forțate, dar ierarhii erau chiar și împiedicați de către autoritățile musulmane să activeze și să rezideze în eparhiile lor, de unde erau chiar și alungați ori nu le puteau lua în primire. O parte dintre acești arhieri locuiau chiar în Constantinopol, unde participau la lucrările sinoadelor endemice, alții viețuiau prin mănăstiri, prin orașe, la părinți, rubedenii sau familii nobile sau prin case particulare. Scaunul și reședința mitropoliților ruși era la Kiev, până în anul 1305, când reședința a fost mutată la Vladimir, unde a rămas până în anul 1326, când a fost mutată la Moscova. Abia din anul 1390, scaunul și titulatura mitropoliților ruși se stabilește definitiv la Moscova, und reședința se afla încă din anul 1326.

⁶⁰ 1184-1213, domnia Reginei TAMAR a Georgiei, cea mai mare și mai importantă regină a Georgiei, în timpul căreia acest Regat ajunge la extensiunea lui teritorială maximă: de la Marea Neagră și până la Marea Caspică. Regina Tamar se intitula „Rege” al Georgiei, nu „regină”, adică adoptase modelul romeo-bizantin, al împărăteselor regente, „basilevs” (împărat), nu „basilissa” (împărăteasă).

Theodor II Gavras a devenit themarh de Crimeea, sub controlul Trapezuntului, care a și fortificat Dorosul (de la Theodor), devenind astfel capitala sau centrul Principatului.

The Kingdom of Georgia at its greatest extent, with its tributaries and spheres of influence in the reign of Tamar. Luat din: https://en.wikipedia.org/wiki/Tamar_of_Georgia#/media/File:Georgian_empire_with_tributaries.png

Pentru istoria Georgiei și pentru listele cronologice ale catolicoșilor locali, precum și referitor la viața bisericească de acolo, vezi: *Georgie*, par R. Janin, în *Dictionnaire de Théologie Catholique*, tome 6, première partie [Flacius Illyricus - Gezon], Paris, 1924, coloana nr. 1239-1289.

Mănăstiri anterioare anului 1453, din nordul Mării Negre și din Crimeea

Mănăstiri rupestre sau *Capadocia Crimeei*

Se pare că peninsula Crimeea a fost destinată de Creator pentru a oferi azil și protecție tuturor năpăstuțiilor sortii, după cum metaforic se poate constata încă din legendarele începuturi, ilustrate de fuga Iphigeniei în Taurida, mai corect spus, zeița Artemis/Diana a răpit-o pe Iphigenia, fiica lui Agamemnon și a dus-o în Taurida, cu obligația de-a sluji ca și preoteasă în cultul ei.⁶¹ Mai târziu au găsit aici loc de refugiu și creștinii arieni, care de prin secolul IV-V au populat peninsula, unde nu numai că au scăpat de persecuțiile autorităților imperiale, dar au putut să-și practice cultul și să-și țină credința lor în mod nestingherit, după cum dovedesc urmele arheologice și ale ruinelor de biserici, mai ales în valea Inkerman, *Инкерман*, *Καλάμυτα*, din apropierea Chersonesului. Acolo se presupune că a fost obligat la muncă silnică și Sf. Clement al Romei, în timpul exilului său în Crimeea, cu secole înainte (I) de izbucnirea ereziei ariene (IV).

Crimeea a devenit și „paradisul” călugărilor ortodocși (adică iconoduli) în perioada luptelor iconoclaste din Imperiul Bizantin (726-843), când aceștia s-au refugiat aici, din cauza prigoanei împăraților romei și a patriarhilor Constantinopolului, desfășurată împotriva mănăstirilor și mai ales a călugărilor, care continuau cu înverșunare să rămână iconoduli. Cum arăta interiorul unei biserici ortodoxe, în conformitate cu ideologia iconoclastă, se mai poate vedea la Basilica Sfânta Irina, *Αγία Ειρήνη*, *Aya İrini* (turc.), din Constantinopol, azi sală turcească de concerte unde, pe cupola absidei altarului apare reprezentată numai o cruce imensă, fără chipul Celui răstignit, pe un fond de mozaic, poleit cu aur. Sfânta Irina a fost prima biserică construită de Constantin I cel Mare în *Bysantion-Constantinopol*, unde s-au ținut ulterior și lucrările Sinodului II Ecumenic, din anul 381. Traducerea pe care romanii grecizați au dat-o atunci acestui Sfânt Lăcaș era *Biserica Păcii*

1204, după data de 13 aprilie, adică după cucerirea Constantinopolului, de către cavalerii Cruciadei a IV-a, regina Tamar creează minuscului Imperiu de Trapezunt, pentru nepoții ei, din dinastia Comnenilor (1204-1461).

1206, georgienii cuceresc Kars, cea de a doua capitală a Armeniei (prima a fost Ani).

1208/1210, Regele Georgiei cucerește teritoriile din nordul Persiei. Investițiile militare slăbesc puterea economică a țării. Acest lucru se reflectă în noile biserici de dimensiuni mici, dar cu cupolă totuși.

Luat din lucrarea noastră: Ioan Marin MĂLINAȘ, *Pentarhia*, volumul II/1, p. 245-246, adică:

PENTARHIA, vol. II/1 – ΠΕΝΤΑΡΧΙΑΣ, τόμος II/1. Biserica Catholică Ortodoxă și patriarhii acesteia până în secolul al VIII-lea. Între moștenirea Chalcedonului și încercarea de codificare a dreptului canonic prin Sinodul quinisept 691-692 – Η Καθολική Ορθόδοξη Εκκλησία και οι Πατριάρχες αυτής μέχρι και τον 8ο αιώνα Μεταξύ της κληρονομίας της εν Χαλκηδόνι Οικουμενικής Συνόδου (451) και της προσπάθειας συντάξεως του Κανονικού Δικαίου από την Πενθέκτη Οικουμενική Σύνοδο 691-692, Presa Universitară Clujeană, 2009, 421 p., incl. il, pl. și hărți.

⁶¹ Vezi: Iphigenie auf Tauris, de Johann Wolfgang von Goethe, 1779, apoi 1786 versiunea în proză inspirată de opera lui Euripide, *Εὐριπίδης* (480-406 îdHr.), Ifigenia în Taurida *Ἰφιγένεια ἐν Ταύροις*, Iphigenia in Tauris (414-412 îdHr.). Goethe a dat titlul într-o analogie falsă cu versiunea latină și greacă, adică, în loc de *Iphigenia în Taurida*, titlul său în germană este *Iphigenia la taurizieni*.

Dumnezeiești, fiind și prima Catedrală a orașului: la început episcopală, apoi mitropolitană, ulterior patriarhală.⁶²

În secolele VIII-IX Chersonesul și celelalte orașe grecești din Crimeea au ajuns sub influența Chazară, Χαζάροι, Хазары (rusă), Хазарлар (tătară) sau Hazarlar (tătară Crimeeană) nemaicon-tând pentru bizantini ca și avanposturi militare, ci doar ca și centre comerciale. În aceste condiții, iconodulii din Imperiu au putut să se refugieze în Crimeea din fața persecuției iconoclaste a secolelor al VIII-lea și al IX-lea. În anul 830, în sudul peninsulei Crimeea a fost fondată Thema Cherson, θέμα Χερσονόσος, numită la început Klimata, τὰ Κλίματα, cu capitala în orașul Chersones. Thema avea în fruntea ei un Strateg, Στρατηγός. Această unitate administrativo-militară bizantină s-a menținut „cu urcușuri și coborâșuri”, până în anul 1204, adică până după dislocarea Imperiului Romeu, în urma cruciadei a IV-a, când a trecut sub stăpânirea Imperiului de Trapezunt. Acest aranjament chazaro-bizantin trebuie înțeles ca un contraserviciu, după ce romeii i-au ajutat pe chazari să-și construiască noua capitală și fortăreață din piatră albă, la Sarkel (Cetatea Albă, în chazaro-turcă), situată înainte de intrarea Donului în deltă și terminată către anul 838, numită după 969 Bila Veja, Белая Вежа.⁶³

Aici, în Crimeea, s-au refugiat după anul 1328, adică în faza de cucerire otomană a Capadociei, și călugării din mănăstirile rupestre din acele părți, Καπαδοκία, Kapadokya (turc.), după ce turcii au învins armata Principatului (Beylik) Caramaniei care, în urmă cu două decenii, a desființat Sultanatul de Rum sau Selgiucid (1077-1308). Călugării capadocieni au adus cu ei în Crimeea întreg spiritul trăirii duhovnicești, precum și ideile teologice adâncite de atâția monahi culți, manuscrise și alte opere de artă, care au găsit adăpost în mănăstirile rupestre din Crimeea, pe care le-au repopulat și îngrijit.

Așa au ajuns până în zilele noastre opt complexe de fortărețe, orașe și mănăstiri rupestre în Crimeea.⁶⁴ Multe din ele au fost săpate în marginea abruptă a platourilor, niște forme de relief, minuni ale naturii, din care există mai multe în peninsulă, unde locuitorii erau protejați împotriva invaziilor străine, a hoților și chiar a calamităților vremii:

1. Secolul VIII: Complexul mănăstiresc rupestru Uspenskiy, Adormirea Maicii Domnului sau *Lavra Athosului Crimeean*, Свято-Успенский пещерный монастырь în marginea „Prăpastiei Miriam” a Munților Dere sau Mary Gorge, aproape de Bakhchisarai, Бахчисарай (rus.), Bağçasaray (tătara crimeeană), το Μπακτισίσαραι, Baccasara (lat.), fondat de călugării iconoduli din Imperiul Bizantin în secolul al VIII-lea. În secolele XIII-XIV, complexul mănăstiresc a fost abandonat de câteva ori, dar a fost reactivat cu mult dinamism în secolul al XIV-lea, fapt care se poate constata și din stilul arhitectonic, specific secolului al XV-lea. În secolele XV-XVIII a devenit centrul vieții monahale și al Ortodoxiei pentru întreaga peninsulă Taurida. Din anul 1475, Mitropolitul Gotthiei a rezidat în această mănăstire, pe toată durata stăpânirii otomane în Crimeea, adică, din anul 1475 până în anul 1778. La sfârșitul secolului al XIX-lea complexul avea deja cinci biserici.

2. Orașul rupestru Tepe-Kermen, Тепе-Кермен (rus.), Töpe Kermen (tătară), secolele VI-XIV, situat la 5 km depărtare de Bahcisarai sau Bakhchisarai, pe platoul unui munte singuratic, la o înălțime de 540 m deasupra nivelului mării. Așezarea are mai multe biserici și un baptisteriu. Vechimea așezării coboară până spre anii 535, extinsă de călugării iconoduli, în secolele VIII-IX, iar biserica principală datează din secolele XII-XIII.

⁶² Urs Peschlow: *Die Baugeschichte der Irenenkirche in Istanbul neu betrachtet*. In: Cecil Lee Striker (Hrsg.): *Architectural Studies in Memory of Richard Krautheimer*. Mainz, Zabern 1996, S. 133-136.

Αλεξάντερ Βαν Μύλιγκεν (1840-1915) (1912). *Byzantine Churches In Constantinople Their History And Architecture*. London: Macmillan And Co., σελ. 83-104. Ανακτήθηκε στις 10 Δεκεμβρίου 2011.

⁶³ A nu se confunda acest oraș cu Cetatea Albă, de la vărsarea Nistrului în Mare, din sudul Basarabiei.

⁶⁴ Informații generale, privitoare la aceste așezări rupestre, la: http://www.chersonesos.org/?p=out_md_chufut&l=eng Mangup-Kale cave town, Eski-Kermen, Chufut-Kale fortress, Tepe-Kermen site, Bakla cave town, Kyz-Kermen fortress, Kachi-Kal'on cave monastery, Chelter-Marmara monastery, Shuldan monastery, Kyz-Kule site.

3. Kahi-Kalon și peșterile eremite „Sfânta Anastasia”, la o distanță de opt km de saraiul Hanului Tătarilor sau Bahcisarai/Bakhchisarai, se află Mănăstirea Maicii Domnului, din Valea Kahinului, aproape de satul Bashtanova, datând, ca și fortăreața rupestră, de la sfârșitul secolului al VI-lea, începutul celui de al VII-lea. De prin secolele X-XII, Kahi-Kalon a devenit mănăstire rupestră, abandonată după anul 1778, când creștinii au fost evacuați din Crimeea. A fost reactivată în anul 1850, ca obște eremită Sf. Anastasia, dar bolșevicii au desființat-o în anul 1921.

4. Mănăstirea rupestră Chilter Koba, cu hramul Sf. Theodoros Studitul (758-826), prăznuit pe 11 noiembrie, situată la 1 km, la sud de localitatea Malosadovoe, deasupra văii râului Belbek, își are începuturile în secolele VIII-IX. A funcționat ca mănăstire până în anul 1475, când fortăreața Syuyrenskaya a fost cucerită de turci, împreună cu întreg Principatul de Theodoro.

5. Mănăstirea rupestră Mangup-Kale, *vezi introducerea de la subcapitol, privind Mitropolia Doros-Gotthia.*

6. Orașul rupestru Eski – Kermen se află în apropiere de Mangup Kale și este situat la o distanță de 6 km la sud de satul Krasnyy Mak. Fortăreața rupestră se află săpată în platoul de aproximativ 1 km lungime și 170 m lățime, la o înălțime de circa 30 m deasupra văii, din față. Orașul fortăreață ar fi fost conceput în secolul al VI-lea, în timpul domniei lui Justinian I cel Mare (527-565), cucerit de chazari în secolul al VIII-lea, care au demolat sistemul defensiv al fortăreței rupestre, devenind în secolele X-XIII un oraș modest, de formă rectangulară, cu biserici rupestre. Deasupra, pe platou, se afla basilica, din secolul al VI-lea. După distrugerile cauzate de raidurile mongole, ale hanului Edigu, din secolul al XIV-lea, orașul și basilica au ajuns în ruină.

7. Mănăstirea rupestră Chelter – Marmara, cu hramul Cuviosului Sava, situată la 1,5 km nord-vest de satul Ternovka, săpată în munte. Această mănăstire a avut o evoluție, o istorie și o soartă asemănătoare celei de la Șuldan, secolele VIII-XVI.

8. Mănăstirea rupestră Șuldan, tot la 1,5 km de Ternovka, însă în partea de nord-est a satului. Această mănăstire rupestră datează, cel mai devreme din secolele VIII-IX și cel mai târziu din secolele X-XII, rămânând activă până la sfârșitul secolului XV, începutul celui de al XVI-lea. Se mai pot observa resturi de pictură din secolele XII-XIII. *Vezi și imaginea de pe coperta IV, spate, a acestui volum.*

Ciufut-Kale sau *Fortăreața evreiască*, situată pe un platou, la o înălțime de 200 m deasupra văii, datând din secolele VI sau VII, pe care bizantinii au populat-o cu alani. Platoul, pe care este săpat în stâncă și construit orașul, poate fi divizat în două părți: partea pe care se află vatra orașului și fortăreața rupestră, pe o suprafață de circa 7 ha, și terenul viran sau pajiștea, pe o suprafață de aproximativ 36 ha. În anul 1340, hanul tătar Djanibek a cucerit fortăreața și orașul Ciufut-Kale, devenind din secolul al XV-lea capitala Hanatului, până după anul 1505, când a fost mutată la Bakhchisarai sau Bahcisarai, unde a rămas până la anexarea țaristă a hanatului, din anul 1783. Palatul Bakhchisarai sau Bahcisarai are o multitudine de stiluri și influențe, pentru că s-a construit la el, din anul 1503, până în anul 1763, când a fost săpată și amenajată „fântâna lacrimilor”.

Fortăreața Funa, situată tot pe un platou, în extremitatea estică a hotarelor Principatului de Theodoro, datează din secolul al XIV-lea, cea mai veche mențiune păstrându-se din anul 1384. Fortăreața a fost distrusă tot în anul 1475, ca și aceea din Doros, când otomanii au cucerit Crimeea, ajungând să se ruineze. Acolo mai pot fi văzute și ruinele bisericii cetății, cu hramul Sf. Theodor Stratilat.

Alte vechi mănăstiri și schituri chinovitice și idioritmice din Crimeea

Mănăstirea Sf. Clement din valea Inkerman, Инкерман, Καλάμιτα, din apropierea Chersonesului. În fostele cariere, în care a efectuat Sf. Clement al Romei munca silnică, alături de alți creștini, condamnați de autoritățile imperiale romane, a apărut mănăstirea. Însă știri despre acest Sfânt Lăcaș există abia din secolul al VI-lea, situat fiind pe malul drept al râului Negru-Cerna, când acolo a fost ridicată și o fortificație, de către triburile locale. Această fortăreață va fi ulterior extinsă și reconstruită de către Prințul Alexios I de Theodoro (1402-1434), fiul lui Ștefan (? – 1402).

În această mănăstire au fost adăpostite și moaștele Sf. Clement I al Romei, până către anul 861, când o parte au fost luate de Constantin, viitorul Sf. Chiril, și duse la Constantinopol, apoi au fost luate cu el, în misiunea din Moravia, împreună cu fratele său Metodi, de unde au fost duse la Roma, fiind așezate în Basilica San Clemente. Cealaltă parte a moaștelor a rămas în mănăstirea Sf. Clement, din Chersones-Kalamita, până în jurul anului 985, când Sf. Mare Cneaz Vladimir (980-1015) a cucerit Chersonesul. După data de 28 iunie 988, adică după botezul acestuia, când Sf. Vladimir a decretat Biserica Ortodoxă ca religie de Stat în Rusia Kieveană și în celelalte formațiuni statale afiliate, a luat și el o parte din moaștele Sf. Clement și le-a dus la Kiev. Ce a mai rămas la Mănăstirea Sf. Clement și ce s-a întâmplat cu restul moaștelor este greu de spus.

În secolul al XIV-lea, mănăstirea a ajuns sub influența și stăpânirea Principatului de Theodoro, fapt care a nemulțumit pe genezeii din colonia Chersonesului, care doreau să aibă singuri controlul maritim din zonă. În anul 1433, Theodore a cucerit Cembalo (Balaklava), dar a fost recucerită de genezei, sub conducerea lui Lomellina, un an mai târziu, împreună cu Kalamita, acesta incendiind și mănăstirea.

După anul 1475, când otomanii au cucerit Crimeea, turcii au reconstruit fortăreața Kalamita, situată alături de Mănăstirea Sf. Clement, însă coexistența celor două edificii și instituții n-a mai fost posibilă, din cauza diferențelor religioase creștino-musulmane. Așa s-a ajuns la o fază de decădere și supraviețuire dificilă a mănăstirii, menținându-se totuși în forme foarte modeste. În anul 1634 mai erau acolo egumenul Iacob și un frate de mănăstire, după cum menționa în memoriile sale Ambasadorul rus, la Sublima Poartă, din vremea aceea.

Mănăstirea Sf. Clement a încetat să existe în anul 1778, sub stăpânirea tătară, după cum s-a întâmplat cu toate așezările monastice din Crimeea, cauzată de deportarea creștinilor din peninsula. După anul 1854, Mănăstirea Sf. Clement a fost readusă la viață de autoritățile rusești, la fel ca de fapt mai toate mănăstirile din Crimeea.

Cuibul rândunicii. Mănăstirea de pe stânca din mijloc, din vecinătatea celei pe care, în anul 1911, a fost construit castelul „Cuibul Rândunicii”, Ласточкино гнездо (Крым), Qarılğaç yuvası (tătară), datează din secolul al VIII-lea, dar nu se mai știe nimic de acest sfânt lăcaș, pentru că s-a risipit cu multe secole în urmă.

Mănăstirea Sf. Gheorghe de lângă Chersones, construită în secolul al X-lea, pentru călugării greci, refugiați aici. Mănăstirea este așezată pe coasta abruptă a malului mării, la o înălțime de 360 de picioare, deasupra apei. Mănăstirea și-a recăpătat strălucirea sub stăpânirea țaristă, devenind în anul 1829 un fel de seminar pentru marinari, iar din anul 1855 o mănăstire de obște renumită.

Mănăstirea armeano-gregoriană La Sfânta Cruce, Սուրբ Խաչ լիւսի լիւսի (arm.), Монастырь Сурб Хач (Крым) [rus.], din Sary Krym, aflată încă în funcțiune, fiind ctitorită în anul 1358. *Vezi mai sus scaunul episcopal de la Phoulloi, Φοῦλλοι, azi Sary Krym.*

Tot în apropiere de Sary Krym se mai află și ruinele unei Mănăstiri ortodoxe georgiene, Sfântul Ștefan.

Capitolul I

Scaune episcopale românești, din regiunile de vest ale Mării Negre

a. Tomis și Justiniana Prima

Τόμις καί Πρώτη Ιουστινιανή «Justiniana Prima»

Introducere

Privitor la sistemul ierarhiei din sudul Dunării, cu scaunele de la Tomis, Justiniana Prima, Durostorum, Ohrida, Peć și Veliko Târnovo, înainte de anul 1359

În conformitate cu evoluția scaunelor episcopale și a celorlalte structuri bisericești și ținând cont de caracterul misionar al creștinismului din primele secole, vom putea constata că noua religie sau credința în Iisus Hristos a pătruns din sudul Dunării în nordul ei și, dinspre Scythia Minor, spre nord și nord-vestul acestei provincii. Avem cazul celor aproximativ 15 scaune episcopale, așezate și apărute de malul drept al Dunării sau în imediata apropiere a acestui fluviu, de unde puteau să întreprindă misiuni în actualul teritoriu al României: Sirmium, Singidunum (Belgrad), Viminacium, Aquae, Ratiaria, Castra Martis, Oescus, Novae, Sexanta, Appiaria, Durostorum, Abrittus, Nicopolis, Marcianopolis, Tomis ș.a. Misiunile creștine la barbarii din nordul Dunării au fost ușurate și de faptul că, sub împăratul Constantin I cel Mare (306-337), Imperiul s-a extins dincolo de Dunăre, în câmpia olteană și munteană, linia hotarului de nord fiind marcată de „valul” lui Constantin sau „Brazda lui Novac”. În plus, pentru a facilita legătura dintre provincia nord-dunăreană (în actuala Muntenie și Oltenie), Constantin I cel Mare a construit un pod pe Dunăre, lângă Celeiul de astăzi și Oescus (Gigen, în Bulgaria). Provincia nord-dunăreană a rămas sub stăpânirea Imperiului Roman, până în anul 378, adică până în timpul domniei lui Valens (364-378), când a fost cucerită de către goți, după victoria acestora de la Adrianopol. După atacurile barbare ale hunilor, din anii 442 și 447, activitatea înfloritoare a creștinismului nord și sud-dunărean a fost blocată și distrusă, refăcându-se parțial abia în timpul domniei lui Justinian I cel Mare (527-565).¹

La începutul secolului al IV-lea, dar mai ales după anul 313, adică după Edictul de la Mediolanum (Milano), în Balcani, în provinciile Illyricului și mai ales de-a lungul Dunării au existat o serie de episcopii, pe ambele maluri. Cele mai multe scaune episcopale erau însă pe malul drept al Dunării (în actuala Bulgaria și Serbie), unde erau și mai bine protejate de atacurile barbare din nord, datorită fluviului.

¹ Mircea PĂCURARIU, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. I, Editura Institutului Biblic și de Misiune al BOR, București, ²1991, p. 118 și 116.

1. În provincia Pannonia Inferior (Secunda) existau scaune episcopale la *Mursa* (azi Osijek, în estul Croației, vechea regiune Slavonia); la *Sirmium*² (pe râul Sava, aproape de Dunăre, azi

² [Luat din: <http://fr.wikipedia.org/wiki/Sirmium>]

Sirmium (en serbe cyrillique: Сирмијум; en serbe latin: Sirmijum), aujourd'hui Sremska Mitrovica, dans la province de Voïvodine, en Serbie) était une cité romaine située dans la province de Pannonie. Originellement fondée par les Celtes au IIIe siècle av. J.-C. et conquise par les Romains au Ier siècle av. J.-C., elle fut la capitale économique de la province de Pannonie et l'une des quatre capitales de l'Empire romain au temps de la Tétrarchie.

L'actuelle région de Syrmie (Srem) lui doit son nom. En raison de son importance, le site de Sirmium est inscrit sur la liste des monuments culturels exceptionnels et sur la liste des sites archéologiques d'importance exceptionnelle de la République de Serbie.

Sur le site de Sirmium, les archéologues ont mis au jour des vestiges de peuplement humains datant de 5000 av. J.-C. La ville a été fondée au IIIe siècle av. J.-C. par la tribu pannonienne des Amantini et par la tribu celte des Scordiques³. Le roi des Triballes Syrmus fut plus tard considéré comme le fondateur éponyme de *Sirmium* mais ces deux noms possèdent une origine étymologique différente et furent *contaminés* à une date ultérieure⁴. Le nom de *Sirmium* signifie « le flot », « l'eau qui s'écoule » ou « la terre humide », en référence à la rivière Save (en latin: Savum), située à proximité.

Avec l'appui des Scordiques, le proconsul romain Marcus Vinicius s'empara de Sirmium en 14 av. J.-C.^{5,6}. Au Ier siècle, Sirmium obtint le statut de *colonie* et devint une importante position militaire et un centre stratégique de la province de Pannonie. Les expéditions militaires de Trajan, Marc Aurèle et Claude II furent préparées à Sirmium.

En 103, la Pannonie fut divisée en provinces, la Pannonie supérieure et la Pannonie inférieure et Sirmium devint la capitale de la Pannonie inférieure. En 296, Dioclétien réorganisa la Pannonie en quatre provinces: la Pannonia Prima, la Pannonia Valeria, la Pannonia Savia et la Pannonia Secunda; Sirmium devint la capitale de la Pannonia Secunda.

En 293, avec l'instauration de la Tétrarchie, l'Empire romain fut divisé en quatre parties; Sirmium devint ainsi l'une des capitales de l'Empire, avec Trèves, Milan et Nicomédie. Pendant cette période, Sirmium fut la capitale de l'empereur Galère. Avec l'instauration des préfetures prétoriales en 318, Sirmium devint la capitale de la préfecture d'Illyrie, statut qu'elle conserva jusqu'en 379; à cette date, la préfecture d'Illyrie fut rattachée à la préfecture d'Italie, tandis que la partie orientale de la préfecture, avec comme capitale Thessalonique, fut placée sous le contrôle de l'Empire romain d'Orient.

À partir du IVe siècle, Sirmium devint un centre important pour le développement du Christianisme; la ville fut le siège de l'évêché de Syrmie. Plusieurs conciles se tinrent dans la ville, connus sous le nom de conciles de Sirmium. Sirmium abritait un palais impérial, un hippodrome, une monnaie, plusieurs théâtres, des bains publics, des temples, des édifices publics et de luxueuses villas. L'historien Ammien Marcellin surnommait la ville « la glorieuse mère des cités ».

À la fin du IVe siècle, Sirmium fut envahie par les Goths; elle fut ensuite annexée par l'Empire romain d'Orient. En 441, la ville fut conquise par les Huns et, pendant plus d'un siècle, resta entre les mains de diverses tribus, Ostrogoths et Gépides. Pendant une courte période, Sirmium fut le centre de l'État des Gépides et le roi Cunimond y battit monnaie. Après 567, Sirmium fut reprise par l'Empire romain d'Orient. Mais la ville fut finalement conquise et détruite par les Avars en 582.

Dix empereurs romains sont nés à Sirmium ou à proximité de la ville: Trajan Dèce (201-251), Herennius Etruscus (227-251), Hostilien (?-251), Claude II le Gothique (214-270), Quintillus (?-270), Aurélien (vers 207-275), Probus (232-282), Maximien (vers 250-310), Constance II (317-361) et Gratien (359-383).

Le dernier empereur de l'Empire unifié, Théodose le Grand (378-95), est devenu empereur à Sirmium. Les usurpateurs Ingenuus et Regalianus se sont également proclamés empereurs dans la ville en 260. De nombreux autres empereurs romains ont résidé à Sirmium, dont Marc Aurèle qui y aurait rédigé certaines parties de ses *Méditations*.

Au début des années 1970, des archéologues américains auraient poussé le gouvernement à proposer aux habitants de la ville de Sremska Mitrovica de reconstruire leur ville ailleurs, pour permettre des fouilles systématiques. Le gouvernement de la ville aurait repoussé la proposition, appuyé par le gouvernement de la République fédérative socialiste de Yougoslavie.

Au cours de travaux de construction d'un nouveau centre commercial à Sremska Mitrovica, en 1972, un ouvrier a découvert par hasard un récipient en or d'époque romaine d'environ 2 m. Trente-trois pièces de monnaie en or ont aussi été découvertes, enveloppées dans un sac en cuir, à l'intérieur du mur d'une maison romaine, constituant peut-être les économies de la famille habitant la maison; parmi ces pièces, forgées par la monnaie de Sirmium figuraient quatre pièces rares datant du règne de Constance II et considérées comme un exemple remarquable de pièces du IVe siècle. De façon ironique, le travailleur qui a découvert ces pièces portait le nom de Zlatenko, ce qui, en serbe, signifie « l'homme en or ».

Sirmium possédait aussi un hippodrome, dont l'emplacement est connu mais qui, jusqu'à présent, n'a pas encore été mis au jour⁷. Le palais impérial, qui s'étendait sur 450 m de long sur 150 m de large se trouve en grande partie sous l'actuelle ville de Sremska Mitrovica.

Marc Aurèle, empereur romain (161-180); il a résidé à Sirmium lors des campagnes de Pannonie de 170-180;

Maximin Ier le Thrace, empereur romain (235-238), a gouverné l'Empire depuis Sirmium;

Ingenuus, empereur romain (260), s'est proclamé lui-même empereur à Sirmium;

Regalianus, empereur romain (260), s'est proclamé lui-même empereur à Sirmium;

Galère, empereur romain (305-311), a gouverné en tant que César, à l'époque de la Tétrarchie, depuis sa résidence de Sirmium (293-296);

Crispus, César de l'Empire romain; il s'est proclamé *César* à Sirmium en 317;

Constantin II (empereur romain), César de l'Empire romain; proclamé à Sirmium in 317;

Vetranion, empereur romain, autoproclamé à Sirmium en 350;

Théodose le Grand, empereur romain (378-395); devenu empereur à Sirmium;

Valerius Licinius, préfet du diocèse de Pannonie, résidence à Sirmium (308-314);

Apricanus, préfet de la Pannonia Secunda, résidence à Sirmium (355);

Sremska Mitrovica sau Mitrovița, în Voivodina, Serbia); probabil și la *Cibalae* (azi Vinkovci sau Vinkovaț, în estul Croației-Slavoniei); la *Bassianae* (azi Petrovci, Serbia).³

2. În provincia Moesia Superior existau scaune episcopale la *Singidunum* (azi Belgrad, Serbia); la *Viminacium* (azi Kostolac), la *Horreum Margi* (azi Ćuprija sau Ciupria), la *Margum* (azi Požarevac), toate în Serbia.

3. În provincia Dacia Ripensis existau scaune episcopale la *Aquae* (azi Negotin, Serbia); la *Ratiaria*, în antichitate Colonia Ulpia Traiana Ratiaria, mai târziu Ραζαρία μητρόπολις, ruinele metropolei sunt situate la 2 km, în partea de apus a satului Arčar sau Arcer; la *Castra Martis* (azi Kula); la *Oescus* (azi Gigen) și probabil la *Bononia* (azi Vidin), toate în Bulgaria.

4. În provincia Dacia Mediterranea pot fi menționate scaunele episcopale de la *Naïsus*, Νις, Niš, Ниш, Niș; de la *Remesiana* (azi Bela Palanka, ambele în Serbia), sufragane ale Mitropoliei de la Sardica, Serdica (azi Sofia).

5. În provincia Dardania erau scaune episcopale la *Scupi* (azi Skopje), capitala Macedoniei și la *Ulpiana* (azi Lipljan), aproape de Priština, în Kossovo.

6. În provincia Moesia Inferior pot fi menționate scaunele episcopale de la *Novae* (Sviștov); de la *Sexanta* sau *Sexaginta* (Prista, Russe); de la *Appiaria* (Riahovo); de la *Durostorum* (Silistra); de la *Abrittus* (Razgrad); de la *Nicopolis* (Nikiup), la sud de Novae; de la *Marcianopolis* (Devnja), lângă Marea Neagră; de la *Odessos* sau *Odyssos* (Varna), toate în Bulgaria.

7. În provincia Scythia Minor era Mitropolia *Tomisului*, cu încă alte 14 *episcopii* sufragane, adăugate ulterior, pe care le-am identificat grație lucrării lui Jean DARROUZÈS, *Notitiae Episcopatum.....*, în *Notitia* 3, Tomisul avea locul șederii în Sinod, nr. 642, catagrafia aceasta datând de după anul 787 și înainte de anul 869, Eparhia Sciția, avea scaunul mitropolitan de Tomis, la care se mai adăugau încă 14 episcopii sufragane, după cum urmează:

40 (grupa, la DARROUZÈS, *Notitiae Episcopatum.....*, p. 242)

642, μα' ἐπαρχία Σκυθίας
 παραθαλασσία τοῦ Πόντου

α' Τόμι μητρόπολις

643, β' ὁ Ἀναζιουπόλεως

644, γ' ὁ Καπηδάου

645, δ' ὁ Βιπαίνου

646, ε' ὁ Καύπρου

647, ζ' ὁ Νικομηδέου

648, ζ' ὁ Δέσου

649, η' ὁ Σαλσοδίας

Mesala, préfet de la Pannonia Secunda (373);

Petronius Probus, préfet à Sirmium (374).

Aurelius Victor, préfet de la Pannonia Secunda (369) et auteur d'une *Histoire de Rome* jusqu'au règne de l'empereur Julien. Leontius, préfet à Sirmium (426).

↑ (sr) Sirmijum [archive] sur <http://spomenickulture.mi.sanu.ac.rs> [archive]. Consulté le 10 avril 2011

↑ (en) Alka Domić-Kunić, « Bellum Pannonicum (12-11 BC). The final stage of the conquest of the southern Pannonia [archive] » sur <http://hrcaak.srce.hr> [archive], Site de Hrčak. Consulté le 10 avril 2011

↑ (en) Milica Tapavički-Ilić, « The Romanization of the Scordisci [archive] » sur <http://vml.de> [archive], Verlag Marie Leidorf. Consulté le 10 avril 2011

↑ (en) Fanula Papazoglu, *The central Balkan tribes in pre-Roman times*, Hakkert, 1978, p. 74 (ISBN 90-256-0793-4)

↑ Ronald Syme et Anthony Birley, *The provincial at Rome: Rome and the Balkans 80BC-AD14*, p. 204

↑ (en) Alan K. Bowman, Edward Champlin et Andrew Lintott, *The Cambridge ancient history*

↑ (en)[PDF] Vladislav Popović, Edward L. Ochsenschlager, Đurđe Bošković, « Archaeological investigations in Syrmian Pannonia, volume 1 [archive] » sur <http://books.google.com> [archive]. Consulté le 10 avril 2011

Petar Milošević, *Arheologija i istorija Sirmijuma*, Novi Sad, 2001.

Radomir Popović, *Rano hrišćanstvo u Panoniji, Vojvođanski godišnjak, sveska I*, Novi Sad, 1995.

³ Mircea PĂCURARIU, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. I, Op. cit., pp. 115-116.

- 650, θ' ó Ἀλυρίου
 651, ι' ó Τροπαίου
 652, ια' ó Ζελδίπας
 653, ιβ' ó Διονυσουπόλεως
 654, ιγ' ó Καλάτου
 655, ιδ' ó Ἰστρίου
 656, ιε' ó Κωνσταντιάνων

Putea să se fi întâmplat și altfel: aceste episcopii puteau să se fi aflat și în afara teritoriului acestei provincii, adică al Scithiei, dacă acceptăm afirmația Mitropolitului Maxime de Sardes că: „De même la province de Scythie, qui comportait de nombreuses villes n'eut jamais que le seul évêque de sa capitale: Tomi”.⁴ Scaunele episcopale vechi, din regiunile mărginașe ale Imperiului Roman, apoi Bizantin, aveau „episcopii afiliate”, situate la o distanță destul de mare de scaunul mitropolitan și în afara regiunii geografice a acestuia, cum a fost și cazul cu *Mitropolia Gotthiei-Doros*, din Crimeea, care avea episcopii sufragane „afiliate” pe malul nordic și nord-vestic al Mării Caspice, și la o distanță de sute de km depărtare de peninsulă. Era un fenomen destul de obișnuit pentru regiunile barbare și în curs de încreștinare, din epoca aceea, precum și la popoarele nomade și seminomade ale imperiilor de stepă. Aceste episcopii sau episcopi misionari afiliați, îi putem numi și *episcopi a latere* sau *episcopi in partibus infidelium*.

*

Alături de aceste scaune episcopale menționate anterior existau încă peste 40 de episcopii risipite prin Illyric, Savia, Pannonia Superior (Prima), Dalmatia și Prevalitania.⁵

Episcopiile și comunitățile din Pannonia Inferior, Moesia Superior, din cele două Dacii sud-dunărene erau de limbă latină, în conformitate cu inscripțiile funerare găsite prin aceste regiuni, precum și după forma latină a numelui acestor ierarhi. În Moesia Inferior și Scythia Minor numele ierarhilor și inscripțiile sunt fie în latină, fie în greacă, dovadă că prin coloniile grecești, de pe malul Mării Negre legăturile cu Orientul, în mod implicit cu limba greacă, erau puternice și permanente.

*

Triarhia Preniceeană se caracterizează nu numai prin existența horepiscopilor, ci este marcată și de alte două modele de organizare administrativă, care vor fi preluate și de formele ulterioare ale structurilor bisericești: Triarhia Niceeană, Tetrarhia și Pentarhia, menținându-se până în ziua de astăzi.⁶

- a. Orientul, Italia meridională și de sud, Georgia, Armenia, Grecia, Macedonia și Asia Mică aveau *un număr mare de episcopi*, cu eparhii mici;
- b. în timp ce Gallia, Britania, Spania, Lombardia (Italia de nord), Noricum, Germania, Rusia, Illyria, Dalmatia, Dacia și Scythia aveau *episcopi mai puțini*, cu eparhii care dețineau teritorii vaste de jurisdicție. „De même la province de Scythie, qui comportait de nombreuses villes n'eut jamais que le seul évêque de sa capitale: Tomi”.⁷

Aceste două principii, de extindere teritorială a eparhiilor (= diocezelor), domină până astăzi atât în Biserica Ortodoxă, cât și în aceea Romano-Catolică.

⁴ Le Métropolitte MAXIME de Sardes, *Le Patriarcat Oecumenique dans l'Église Orthodoxe*, Étude historique et canonique par..., Traduit du grec par Jaques TOURAILLE, Édition Beauchesne, Paris, 1975, 422 p. (vezi p. 61).

⁵ Mircea PĂCURARIU, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. I, Op. cit., p. 116.

⁶ Actualmente, chiar și de către „autocefaliile postimperiale”. Pentru *I Clement*, vezi Gérasime Konidaris, *La formation de l'Église catholique jusqu'au début du 5e siècle et les trois Hiérarques*, Athènes, 1955, p. 28, 32, 128, informație preluată din lucrarea excepțională a Mitropolitului Patriarhiei Ecumenice: Le Métropolitte MAXIME de Sardes, *Le Patriarcat Oecumenique dans l'Église Orthodoxe*, Op. cit., pp. 63-65, la note.

⁷ MAXIME de Sardes, *Le Patriarcat Oecumenique dans l'Église Orthodoxe...*, Op. cit., p. 61.

Mulți dintre acești episcopi erau oameni învățați, polemiști și profunzi mărturisitori ai credinței creștine, cum este de pildă cazul mitropolitului Irineu de Sirmium † 304.⁸ Cele patru Sinoade de la Sirmium (351, 357, 358, 359) dovedesc aceste afirmații, privitoare la nivelul teologic elevat al episcopilor de pe Dunăre și din partea de nord a peninsulei Balcanice, chiar dacă erau și arieni sau semiarieni. De pildă, în anul 359 *noua formulă de credință de la Sirmium* a fost acceptată, după multe tratative și modificări, și de *Sinodul dublu*, ținut aproape în aceeași perioadă de timp, la Ariminium (azi Rimini, Italia), în data de 21 iulie 359 și cel de la Seleukia Pieria, *Σελεύκεια ἢ Πιερία* [azi orașul Samandağ, la granița cu Siria], la vărsarea râului Orontes în Mediterană, fostul port maritim al metropolei *Antiohia cea Mare* pe Orontes, *Ἀντιόχεια ἢ Μεγάλη* (azi Antakya, Turcia),⁹ din data de 27 septembrie 359 (vezi *Socrate*, II, 39, 7).¹⁰ Această formulă de credință, de la sinoadele din cele trei orașe: Sirmium, Rimini și Seleucia Pieria,¹¹ a fost apoi confirmată chiar și la Constantinopol, în data de 31 decembrie 359, de Sinodul local de acolo, format din episcopi răsăriteni și apuseni.

1. Arhiepiscopia Tomisului Ἱερά Αρχιεπισκοπή Τόμις

Tomis, Τόμοι, Τόμις este inima greco-romană a Pontului Euxin. „Cetatea pontică” a Tomisului a fost o colonie ioniană, fondată de grecii veniți din Milet, prin secolele VII sau VI î.Hr., mai precis după anii 650 îdHr. Până în anul c. 500 îdHr. Dobrogea a fost stăpânită de perși, după care a intrat sub stăpânirea triburilor geto-dace. Către anul 280 îdHr., Dobrogea a fost invadată de celți. În prima fază de existență, Tomisul a fost o mică așezare comercială, dependentă de Histria la nord și Callatis la sud. Colonia Tomis a evoluat însă destul de bine, ajungând chiar să poată bate monedă proprie. Mai târziu, între anii 72/71-61 î.Hr., teritoriul actualei Dobroge și al Cadrilaterului au intrat sub stăpânire romană, Tomisul fiind obligat să accepte „alianța” Romei, ca „civitas foederata” și a fost încorporat în provincia Macedonia. Orașele grecești din Dobrogea au intrat în conflict cu geții Regelui Burebista (82-44 î.Hr.), iar prin anii 60 î.Hr. au trecut sub dominația acestora. În anul 8 î.Hr. a fost exilat la Tomis marele poet Publius Ovidius Naso (43 îHr – 17 d.Hr.). În anul 46 d.Hr. întreaga Dobroge a ajuns din nou sub stăpânirea romană și a fost integrată în provincia Moesia. Împăratul Domitian (284-305) a dezlipit Dobrogea de Moesia, transformându-o în provincie aparte *Scythia Minor*. Dobrogea a rămas sub stăpânire romană (apoi bizantină), până în anul 387, când a fost ocupată de goți. În anul 587, Dobrogea a fost invadată de avari. În secolele

⁸ Mircea PĂCURARIU, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. I, Op. cit., p. 116.

⁹ Ἀντιόχεια ἢ ἐπὶ Ὀρόντων.

¹⁰ Pentru a evita confuziile de identificare geografică a orașelor cu numele de Seleucia, dăm mai jos lista acestora:

Seleukia Tralleis, vezi Tralleis, Turcia;

Seleukia (Pisidiei), Turcia;

Seleukia (Pamphliei), Turcia;

Seleukia din Kalykadnos (Cilicia, mai târziu Seleucia, capitala Armenie Mici, azi Silifke sau Selefke, Turcia);

Seleukia, Mopsuestiei, vezi Mamista, în Cilicia, Turcia;

Seleukia în Pieria, portul Antiohiei pe Orontes (Antiohia Patriarhală), azi Samandagi, Turcia;

Seleukia, în Isauria, Turcia;

Seleukia Palestinei, azi în Siria;

Seleukia Abila, Palestinei, azi în Iordania;

Seleukia Apamea, vezi Zeuqma, Turcia;

Seleukia pe Tibru, vezi și Seleukia-Ktesiphon, capitală, oraș dublu, în epoca Partă, azi în Irak;

Seleukia (Susiane), vezi Susa, azi în Iran.

¹¹ *Das Illyricum im 4. Jh.* Zusammenfassung von ALENKA CEDILNIK, Ljubljana, în: *Göttinger Forum für Altertumswissenschaft* 9 (2006) 37-72 <http://gfa.gbv.de/dr,gfa,009,2006,a,05.pdf>

VI/VII, Dobrogea a fost invadată de slavi, iar mai târziu, în apropiere a fost creat primul Țarat Bulgar, cu capitala la Plisca (679-971), de care a ținut timp de 292 de ani. Între anii 971-1186, Dobrogea s-a aflat sub stăpânire bizantină, timp de 280 de ani, după care a fost integrată în al doilea Țarat Bulgar (1186-1396), până în anul 1250. Teritoriul acesta sfânt al Dobrogei a fost de foarte multe ori trecut prin foc și sabie, prădat și distrus, cum s-a întâmplat și în prima treime a secolului al XI-lea, când a fost supus acțiunilor războinice ale pecenegilor, ca să nu mai amintim de acțiunile barbare ale tătarilor din secolul al XIII-lea. În secolul al XIV-lea, s-a creat și posibilitatea fondării *Despotatului de Dobrogea* (1347-1431), prin separarea acestui teritoriu de puterea centrală de la Veliko Turnovo, a Țarilor bulgari, Stat care a durat până prin anul 1431. Despotatul de Dobrogea avea capitala la Karvuna [Cărvuna, Caverna, Kavarna, Каварна (bulg.)]. Cam de prin anul 1420, Dobrogea a cunoscut o nouă etapă administrativă, prin formarea *Sangeacului de Tulcea*, pentru o perioadă de timp de c. 400 de ani. Otomanii au colonizat aici mulți turci și tătari, regiunea fiind destul de depopulată. Dar prima imigrație de populație turcă în Dobrogea a avut loc în anii 1262-1264, când împăratul romeu Mihail VIII Paleologul a acordat lui Isseddin și Saru Saltâk Dede dreptul de-a se așeza în această regiune, împreună cu alți 10-12.000 de turci selgiucizi, având misiunea de-a apăra interesele bizantine. Prin colonizarea cu turci și tătari a Dobrogei, Împăratul Mihai VIII a luat o măsură similară celei făcute de regii unguri, în Transilvania, prin colonizarea secuilor, a sașilor și a cavalerii teutoni și ioaniți, în regiunile de graniță, din prima jumătate a secolului al XIII-lea.¹²

Țaratul Bulgar de Vidin a fost dizolvat în anul 1396, iar cel de Târnovo, în anul 1393, teritoriul fiind organizat în sistemul administrativ de *raia* turcească, *râyâ* sau *kazale*, *raya* (turc.).¹³ Situația s-a menținut astfel până în anul 1878 când, în urma Tratatului de la Berlin, nordul Dobrogei a revenit la România, iar capitala a fost mutată de la Tulcea, la Constanța, Tomisul de odinioară. După al doilea război balcanic, din anul 1913, în urma Păcii de la București, și sudul Dobrogei (Cadrilaterul, de la „patrulater” cu regiunea Silistra, numele provenind de la cele patru cetăți, turcești până în 1878, care alcătuiau un sistem defensiv în nord-estul Bulgariei, din anul 1913: *Silistra, Ruse, Șumen, Varna*) au revenit la România. Situația n-a fost însă de durată pentru că, prin Pacea de la Craiova, din anul 1940, sudul Dobrogei a fost din nou anexat de bulgari.¹⁴ Imperiul Otoman avea următoarele raiale pe pământ românesc:

¹² Constantin GIURESCU, *Istoria României în date*, elaborate de..., sub conducerea lui..., Editura Enciclopedică Română, București, 1971, p. 68 și passim.

¹³ Definiție DEX, online: *raia* (raiăle), s.f. – 1. Creștin care plătea impozit la turci și care trăia sub protecția legilor lor. – 2. Protectorat, teritoriu locuit de creștini, dar guvernat după legea turcă. – Mr. *arâe*. Tc. *raya* < arab. *re'aya* (Șeineanu, II, 96; Ronzevalle 95), cf. ngr. *paia*, alb. *raie*, bg. *raja*, it. *raja*. – Der. *raelicesc*, adj. (inv., propriu raialelor).

¹⁴ Literatură, privitoare la Dobrogea:

Wilfried Heller, Josef Sallanz (Hrsg.): Die Dobrudscha. Ein neuer Grenzraum der Europäischen Union: Sozioökonomische, ethnische, politisch-geographische und ökologische Probleme. (= Südosteuropa-Studien; 76). Verlag Otto Sagner, München-Berlin 2009, ISBN 978-3-86688-068-9.

Thede Kahl, Josef Sallanz: Die Dobrudscha. In: Thede Kahl, Michael Metzeltin, Mihai-Răzvan Ungureanu (Hrsg.): Rumänien. Raum und Bevölkerung – Geschichte und Geschichtsbilder – Kultur – Gesellschaft und Politik heute – Wirtschaft – Recht – Historische Regionen, 2. Band, S. 857-879, LIT Verlag, 2. Aufl., Wien-Berlin 2008, ISBN 978-3-8258-0069-7.

Josef Sallanz (Hrsg.): Die Dobrudscha. Ethnische Minderheiten, Kulturlandschaft, Transformation; Ergebnisse eines Geländekurses des Instituts für Geographie der Universität Potsdam im Südosten Rumäniens. (= Praxis Kultur- und Sozialgeographie; 35). 2., durchgesehene Auflage, Universitätsverlag Potsdam 2005, ISBN 3-937786-76-7 (Volltext)

Josef Sallanz: Bedeutungswandel von Ethnizität unter dem Einfluss von Globalisierung. Die rumänische Dobrudscha als Beispiel. (= Potsdamer Geographische Forschungen; 26). Universitätsverlag Potsdam 2007, ISBN 978-3-939469-81-0.

Andrea Schmidt-Rösler 1993: Dobrudscha. In: Michael Weithmann (Hrsg.): Der ruhelose Balkan. Die Konfliktregionen Südosteuropas. München. Deutscher Taschenbuch Verlag, ISBN 3-423-04612-0, S. 94-107.

Andrea Schmidt-Rösler: Rumänien nach dem Ersten Weltkrieg: Die Grenzziehung in der Dobrudscha und im Banat und die Folgeprobleme. (= Europäische Hochschulschriften: Reihe 3, Geschichte und ihre Hilfswissenschaften; 622). Peter Lang Verlag, Frankfurt am Main 1994, ISBN 3-631-47612-4.

Mai vezi și: <http://de.wikipedia.org/wiki/Dobrudscha>

Dănescu, Grigore (1903) (in French). *Dobrogea (La Dobroudja). Étude de Géographie physique et ethnographique*. Bucarest: Imprimerie de l'Indépendance Roumaine. OCLC 10596414.

Ischirkoff, A. (1919) (in French). *Les Bulgares en Dobroudja; aperçu historique et ethnographique*. Berne: Imprimerie Pochon-Jent & Bühler. OCLC 4061330.

în *Țara Românească* existau Sangeacul de Tulcea (Dobrogea) și raialele Brăilei, Giurgiului, Turnului (Măgurele) și Orșovei, cu insula Ada-Kaleh;

în *Moldova* erau raialele Bugeacului-Bucak (1484-1812), Chilieii, Cetății Albe, Hotinului și Benderului – Tighina (1538), încadrate în Pașalâcul (provincie) Silistrei.

Aceste raiale au fost returnate în anul 1829, în urma Tratatului de la Adrianopol.

*

Creștinismul în Scythia Minor a apărut în faza de maximă înflorire a orașului Tomis și se presupune că în cetățile grecești, de pe malul apusean al Mării Negre, ar fi predicat însuși Sf. Apostol Paul sau (și) ucenicii direcți ai acestuia.

De fapt, toate popoarele creștine din zona bazinului Mării Negre și-l reclamă ca misionar pe Sfântul Apostol Andrei, așa că este foarte greu sau chiar imposibil de stabilit în ce măsură această aserțiune este demnă de crezare.

Răspândirea seminței creștine în Dobrogea a fost favorizată și de cripto-creștinii negustori orientali, stabiliți aici; de coloniștii romani; de soldații din legiunea a V-a Macedonica, adusă din Palestina și stabilită la Troesmis (Iglița), la finele secolului I, de unde, prin anii 167-168 a fost transferată la Potaisa (Turda) etc. În plus, numărul mare de martiri, din timpul împăraților Diocletian (284-305) și Licinius (308-324), dovedește existența în masă a creștinilor în Dobrogea, care trăiau alături de populația locală încă păgână, creștini care, după anul 313, adică după Edictul de la Mediolan, au cunoscut o nouă etapă de evoluție.

De un Episcop de Tomis atestat documentar putem vorbi abia în anul 369, *Vetranion* sau *Bretanion*, prăznuit ca sfânt la 25 ianuarie, deși suntem convinși că acolo au existat ierarhi, cu mult înainte de această dată.¹⁵

Înainte de această dată ar fi păstorit la Tomis Episcopii *Evangelicus* (?), sfârșitul secolului al III-lea, începutul secolului IV; *Efrem* (?), începutul secolului al IV-lea; *Titus*, Tit sau *Filius* (?), începutul secolului al IV-lea; *Marcu* (?); un *Episcop*, participant la Sinodul I Ecumenic, 325, probabil *Marcu* ?¹⁶

Wittek, Paul (1952). "Yazijioghlu 'Ali on the Christian Turks of the Dobruja". *Bulletin of the School of Oriental and African Studies* (Cambridge University Press on behalf of School of Oriental and African Studies) 14 (3): 639–668. doi:10.1017/S0041977X00088595. ISSN 0041-977X. JSTOR 609124.. Subscription needed for online access.

Barnea, Ion; Ștefănescu, Ștefan (1971) (in Romanian). *Bizantini, romani și bulgari la Dunărea de Jos*. Din Istoria Dobrogei. 3. București: Editura Academiei Republicii Socialiste România. OCLC 1113905.

Vaklinov, Stancho (1977) (in Bulgarian). *Формиране на старобългарската култура VI-XI век*. Sofia: Издателство Наука и Изкуство. OCLC 71440284.

Kuzev, Aleksandar; Gyuzelev, Vasil, eds. (1981) (in Bulgarian). *Градове и крепости на Дунава и Черно море*. Български средновековни градове и крепости. 1. Varna: Книгоиздателство "Георги Бакалов". OCLC 10020724.

Rădulescu, Adrian; Bitoleanu, Ion (1998) (in Romanian). *Istoria Dobrogei*. Constanța: Editura Ex Ponto. ISBN 978-973-9385-32-9.

Mărculeț, Vasile (2003). „Asupra organizării teritoriilor bizantine de la Dunărea de Jos în secolele X-XII: thema Mesopotamia Apusului, strategatul Dristrei, thema Paristrion – Paradunavon”. In Dobre, Manuela (in Romanian). *Istorie și ideologie*. București: Editura Universității din București. ISBN 978-973-575-658-1. Retrieved 2007-04-29.

Hitchins, Keith (2004) (in Romanian). *Romania 1866–1947* (II ed.). București: Humanitas. ISBN 978-973-50-0551-1.

Strabo (1903). "Book VII". In Hans Claude Hamilton; W. Falconer. *The Geography of Strabo*. London: George Bell & Sons. OCLC 250411. Retrieved 2007-04-29.

Rădulescu, Adrian; Bitoleanu, Ion (1979) (in Romanian). *Istoria românilor dintre Dunăre și Mare: Dobrogea*. București: Editura Științifică și Enciclopedică. OCLC 5832576.

Sallanz, Josef, ed. (2005) (in German). *Die Dobrudscha. Ethnische Minderheiten, Kulturlandschaft, Transformation; Ergebnisse eines Geländekurses des Instituts für Geographie der Universität Potsdam im Südosten Rumäniens. (= Praxis Kultur- und Sozialgeographie; 35)* (II ed.). Potsdam: Universitätsverlag Potsdam. ISBN 978-3-937786-76-6.

Sallanz, Josef (2007) (in German). *Bedeutungswandel von Ethnizität unter dem Einfluss von Globalisierung. Die rumänische Dobrudscha als Beispiel. (= Potsdamer Geographische Forschungen; 26)*. Potsdam: Universitätsverlag Potsdam. ISBN 978-3-939469-81-0.

¹⁵ Mircea PĂCURARIU, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. I, Op. cit., p. 143.

¹⁶ Ibidem. Vezi și listele cronologice ale ierarhilor BOR, din volumul III, p. 532: Mircea PĂCURARIU, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. III, Buc., 1994.

După *Vetranion*, Tomisul a fost păstorit de către episcopii *Gherontius* sau *Terentius*, atestat în anul 381; *Teotim I*, î. 392 – d. 403, prăznuit ca sfânt la 20 aprilie; *Timotei*, atestat în anul 431; *Ioan*, înainte de anul 448; *Alexandru*, atestat în anii 449 și 451; *Teotim II*, atestat 458; *Paternus*, î. 518 – d. 520; *Valentinian*, î. 549 – d. 553;

În secolul al IX-lea Părintele Prof. Mircea Păcurariu susține că titularii „Arhiepiscopiei autocefale a Tomisului” (recte autonome) rezidau în nord, la *Dinogetia*, Δινογέτεια ? (azi *Garvăn*, jud. Tulcea), la 11 km depărtare de orașul Galați.¹⁷ Aici, la *Garvăn*, s-a descoperit și un engolpion – relicvar – din aur masiv, bătut cu pietre prețioase și cu lanț tot de aur, datând, cel mai târziu din secolul al XI-lea: Εγκόλλιο, Энколпион, Pectorale sau *cruce pectorală episcopală*, αρχιερατικό εγκόλλιο, εγκόλλιος σταυρός, cu dimensiunile 7,8 × 6,2 cm, greutatea, împreună cu lanțul, fiind de 77 g (vezi figura următoare). Lucrătura este admirabilă, pe fața principală a engolpionului este reprezentat în relief Iisus Hristos răstignit, încadrat între patru pietre mari la colțuri și altele mai mici, de saphir, cristal etc., în jurul Mântuitorului.¹⁸

1 și 2, *Dinogetia*, Δινογέτεια, engolpion sau cruce pectorală arhierescă, αρχιερατικό εγκόλλιο, ο αρχιερατικός σταυρός, ή και «εγκόλλιος σταυρός», Энколпион, secolul c. XI, de factură siro-palestiniană, astăzi în Muzeul Național de Istorie a României, București.¹⁹

2. Engolpion, *Dinogetia*, secolul XI, detaliu: *Byzantinisches Goldkreuz mit Edelsteinen aus Dinogetia*: <https://de.wikipedia.org/wiki/Dinogetia>

3. Fragment de clopot de bronz, de la *Dinogetia* – *Garvăn*, secolele X-XI, azi în Muzeul de Istorie Națională și Arheologie – Constanța.

4. Inel din aur cu cathonul în forma cupolei centrale – pantocrator – a Sfintei Sophia, din Constantinopol, secolul XI, descoperit la *Dinogetia* – *Garvăn*. Iată descrierea de specialitate:

Inel bizantin din aur (14,86 g, mijlocul secolului al XI-lea, atelier constantinopolitan), cu veriga plată, ce are pe fața exterioară un decor constituit dintr-o împletitură din trei fire duble de aur, încadrate de o nervură și alte două fire torsionate. În zona de sudură a verigii cu montura au fost fixate câte șase granule. Forma

¹⁷ Mircea PĂCURARIU, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. I, București, 1991², pp. 230-234, precum și vol. III, Op. cit., p. 532.

¹⁸ Mircea PĂCURARIU, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. I, Op. cit., p. 232. Vezi și link-ul despre *Byzantinisches Goldkreuz mit Edelsteinen aus Dinogetia*: <https://de.wikipedia.org/wiki/Dinogetia>

¹⁹ *Engolpionul de la Dinogetia (aur, 77,464 g, înălțime (cruce) 7,85 cm, lățime 6,50 cm, lungimea lanțului 76 cm, secolul al XI-lea, arta bizantină de factură syro-palestiniană), este o cruce-relicvar cu două fețe legate printr-o balama aflată în partea superioară, astfel încât interiorul crucii lasă loc păstrării unor relicve sfinte – moaște. Crucea a fost lucrată din foaie de aur, modelată „au repousse” (tehnica de prelucrare prin ciocănire, cu ajutorul unor ponoane relativ elastice din os sau din lemn dur, cu care se realizează motive decorative în adâncime), ornamentată cu motive filigranate, combinate cu pietre semiprețioase albe și albastre, dispuse simetric, având în centru imaginea în relief a lui Iisus răstignit. Lanțul este făcut din zale dreptunghiulare din banda îngustă și are închizătorul surmontat de o semisferă albastră din pastă vitroasă. Engolpionul a fost descoperit în anul 1950 (Sala Tezaurului, Muzeul Național de Istorie al României – București).*

Luat din: <https://ecomuniimacinelui.wordpress.com/obiective-cultural-istorice/cetati-si-situri-arheologice/cetatea-dinogetia/>

- 646, ε' ό Κάπρου
 647, ς' ό Νικομηδέου
 648, ζ' ό Δέσου
 649, η' ό Σαλσοδίας
 650, θ' ό Άλμυρίου
 651, ι' ό Τροπαίου
 652, ια' ό Ζελδίπας
 653, ιβ' ό Διονυσουπόλεως
 654, ιγ' ό Καλάτου
 655, ιδ' ό Ίστρίου
 656, ιε' ό Κωνσταντιάνων

Notitia 4, locul 41, de dinainte de Sinodul din anul 869, cu adăugiri ulterioare, numită și a lui Nicolae I Misticul (901-907 și 912-925) și a lui Leon VI Filosoful (886-912). Aici este schimbată și noțiunea de „patriarhie” sau „tron patriarhal”, cu aceea de *Tron Apostolic*, ...τὸν ἀποστολικὸν θρόνον..., iar Tomisul apare între mitropolii.²²

41, ἐπαρχία Σκυθίας β' ό Τόμησ

Notitia 5, locul 45, a ierarhilor tronului patriarhal, ... τῷ πατριαρχικῷ θρόνῳ..., datând de la finele secolului X. Eparhia Skithias apare din nou între arhiepiscopiile autocefale:

45, ἐπαρχία Σκυθίας β' ό Τόμησ

*

2. Arhiepiscopia Justiniana Prima

Η Αρχιεπισκοπή Πρώτης Ἰουστινιανῆς

[azi Царичин град, Caričin Grad,
 Taricin Grad (Orașul Împărătesei), în Serbia]²³

Prin Novella XI, din 14 aprilie 535, Sfântul Împărat Justinian I cel Mare (527-565, din 526 asociat la tron) a dispus fondarea Arhiepiscopiei Justiniana Prima, după numele orașului ridicat de acest monarh pe locul satului său natal, Tauresium, localizat geografic la o distanță de aproximativ 40 km sud-vest de orașul Niș – Naïsus (lat.), Ναϊσσός ή Νίσσα, Ναϊσσόπολη, Ниш, în Serbia.²⁴ Zece ani mai târziu, la 18 martie 545, în partea a treia din Novella CXXXI, Justinian I cel Mare a reluat dispozițiile privitoare la Arhiepiscopia Justiniana Prima, dar într-o formă de redactare foarte succintă:²⁵

²² Jean DARROUZÈS A.A., *Notitiae Episcopatum Ecclesiae Constantinopolitanae...*, Op. cit., p. 248.

²³ A nu se confunda cu Justiniana Secunda, vechiul Ulpianum sau Ulpiana, oraș cu sediu episcopal, situat la zece km sud-est de orașul Priština, în Kosowo. În anul 518, orașul Ulpiana a fost distrus de un cutremur, după anul 535 fiind refăcut în întregime de împăratul Justinian I cel Mare, care i-a și dat numele de Justiniana Secunda, pentru a se deosebi de de o altă ctitorie a sa, Justiniana Prima. În apropierea nemijlocită de locul Justinianei Secunda, pe Câmpia Mierlei, se află importanta Mănăstire Gračanica, 1311. Episcopul Macedonius de Ulpiana a participat la Sinodul de la Sardica, din anul 343.

²⁴ Justinian I cel Mare (480-565). Trei ani mai târziu, în anul 483 s-a născut tot în Tauresium și viitorul rege ostrogot Theodahad (534-536), nepotul lui Teoderic cel Mare (511-526).

²⁵ Mircea PĂCURARIU, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. I, Editura Institutului Biblic și de Misiune al BOR, București, 1991, p. 173.

Literatură, privitoare la Justiniana Prima:

Bernand Bavant, Vujadin Ivanisevic: Iustiniana Prima (Caricin Grad) - eine spätantike Stadt vom Reissbrett. In: U. Brandl/ M. Vasić (Hrsg.), *Roms Erbe auf dem Balkan – Spätantike Kaiservillen und Stadtanlagen in Serbien*. Mainz 2007, S. 108-129, ISBN 978-3-8053-3760-1.

D. Mano-Zissi: Justiniana Prima. In: *Reallexikon zur byzantinischen Kunst*, Bd. 3, Stuttgart 1972-78, S. 687ff.

C. S. Snively: Iustiniana Prima. In: *Reallexikon für Antike und Christentum*, Bd. 19, Sp. 638ff.

Noël Duval (éd.): *Caričin Grad. Rom* (Collection de l'Ecole Française de Rome; 75)

Vol. 1: *Les basiliques B et J de Caričin Grad, quatre objets remarquables de Caricin Grad, le trésor de Hajducka Vodenica*, par N. Duval u.a. 1984. ISBN 2-7283-0070-4

CAPUT III.

Per tempus autem beatissimum archiepiscopum Primae Iustinianae nostrae patriae habere semper sub sua iurisdictione episcopos provinciarum Daciae mediterraneae et Daciae ripensis, Privalis et Dardaniae et Mysiae superioris atque Pannoniae, et ab eo hos ordinari, ipsum vero a proprio ordinari concilio, et in subiectis sibi provinciis locum obtinere eum sedis apostolicae Romae secundum ea quae definita sunt a sanctissimo papa Vigilio.

Privitor la localizarea Justinianeii Prima – η Ιουστινιανή Πρώτη – există mai multe teorii. Istoricul contemporan Procopius din Cezarea (490 – c. 555), secretarul generalului Belizarie, scria că satul în care s-a născut Justinian I cel Mare se numea Tavrision (Tauresium) și era situat în apropiere de Bederiana (Vederiana), în provincia Dardania, unde s-a născut unchiul său, împăratul Justin I (518-527). Alți istorici au identificat Justiniana Prima cu orașul Scupi (Scopljje), alții cu orașul Lychnidus (Ahrida, Ohrida, Ohrid), din provincia Epirus Nova (Macedonia). Cronicarul Ioan din Antiohia (? – d. 610 ?), un învățat și înalt funcționar din administrația imperială, scria în lucrarea sa *Cronica lumii*, redactată cu probabilitate la Constantinopol, înainte de anul 610, că *Bederiana* se află localizată în apropiere de orașul Niș.²⁶ Noi acceptăm părerea arheologilor sârbi, adoptată și de către Părintele Profesor Dr. Mircea Păcurariu, de la Sibiu, că orașul Justiniana Prima a fost construit pe locul vechiului Tauresium sau în apropierea nemijlocită a acestei localități, nu pe locul Bederianeii și că aceste două localități sunt situate în Serbia, nu în Macedonia. Numele actual al locului unde se afla odinioara Justiniana Prima este Țaricin Grad sau Caričin Grad, Царичин град (sârb.) în apropiere de orașul Niș.²⁷

Intenția împăratului Justinian I cel Mare era ca orașul Prima Justiniana să continue rolul pe care l-a deținut în Balcani orașul Sirmium, înainte de-a fi fost distrus de hoardele barbare ale lui Attila († 453), după anul 444, a cărui importanță a decăzut, mai ales după anul 504, când a fost cucerit de către ostrogoți. De la ostrogoți, orașul Sirmium a fost apoi preluat de către gepizi, iar în anul 584 a trecut sub stăpânirea avarilor.²⁸

1. Cum enim in antiquis temporibus Sirmii praefectura fuerat constituta, ibique omne fuerat Illyrici fastigium tam in civilibus quam in episcopalibus causis, postea autem Attilanis temporibus eiusdem locis devastatis Apraeemius praefectus praetorio de Sirmiana civitate in Thessalonicam profugus venerat, tunc ipsam praefecturam et sacerdotialis honor secutus est, et Thessalonicensis episcopus non sua auctoritate, sed sub umbra praefecturae meruit aliquam praerogativam.²⁹

Vol. 2: Le quartier sud-ouest de la ville haute, par B. Bavant u.a. 1990. ISBN 2-7283-0198-0

Bernard Bavant, Vujadin Ivanisevic: Ivstiniiana Prima - Caričin Grad. Belgrad 2003. ISBN 86-80093-20-3

↑ Vujadin Ivanisevic, Iustiniana Prima als ideale Stadt des 6. Jahrhunderts. In: Byzanz: Pracht und Alltag. Katalogbuch zur Ausstellung in Bonn, 26. Februar 2010 - 13. Juni 2010, Kunst- und Ausstellungshalle der Bundesrepublik Deutschland (Gebundene Ausgabe), S. 236, Hirmer, 2010.

²⁶ Despre viața și activitatea lui Ioan de Antiohia [*Cronica lumii*, de la facerea lumii, până la anul 610, adică la începutul domniei împăratului Heraklios I (610-641)], vezi: Sergei Mariev (Hrsg.): *Ioannis Antiocheni fragmenta quae supersunt*. Corpus fontium historiae Byzantinae 47. Berlin-New York 2008 (Neue Textausgabe mit englischer Übersetzung; Mariev vertritt dabei teils deutlich andere Positionen als Roberto. Rezension von Mark Whittow, Bryn Mawr Classical Review 2009.12.06).

Umberto Roberto (Hrsg.): *Ioannis Antiocheni Fragmenta ex Historia Chronica. Introduzione, edizione critica e traduzione*. Berlin 2005 (= *Texte und Untersuchungen zur Geschichte der altchristlichen Literatur* 154). (Wichtige neue Textausgabe mit italienischer Übersetzung und ausführlicher Einleitung. Roberto benutzt allerdings eine von den vorangehenden Ausgaben abweichende Zählung der Fragmente. Rezension von Bruno Bleckmann, Göttinger Forum für Altertumswissenschaft 9 (2006), S. 1071–1075).

Sergei Mariev: Neues zur „Johanneischen Frage“. In: *Byzantinische Zeitschrift* 99 (2006), S. 535–549.

Panagiotis Sotiroudis: Untersuchungen zum Geschichtswerk des Johannes von Antiocheia. Thessalonike 1989.

²⁷ Mircea PĂCURARIU, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. I, Op. cit., p. 174.

²⁸ Wendelin Kellner: Ein römischer Münzfund aus Sirmium (Gallienus–Probus). In: Denkschriften d. Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-Historische Klasse. 133, Österr. Akad. d. Wissenschaften, Wien 1978, ISBN 3-7001-0256-9 (Veröffentlichungen der Kommission für Numismatik. 7 – Thesaurus nummorum Romanorum et Byzantinorum. T 2.).

Miroslava Mirković: *Sirmium – its history from the 1. century A.D. to 582 A.D.*. Belgrad 1993.

Dragoslav Srejević (Hrsg.): *Roman imperial towns and palaces in Serbia. Sirmium, Romuliana, Naissus*. In: Gallery of the Serbian Acad. of Sciences and Arts / Galerija Srpske Akademije Nauka i Umetnosti. 73, Belgrad 1993.

²⁹ Vezi primul capitol din Novella XI, din 14 aprilie 335.

Justinian I cel Mare a stabilit în Novella XI sau documentul de fondare al Primei Justiniane și aria de jurisdicție al noii Arhiepiscopii. În componența jurisdicției Arhiepiscopiei de Justiniana Prima intrau aproximativ 25 de eparhii (episcopii și mitropolii), care până atunci erau sub jurisdicția Arhiepiscopului de Thesalonic. Este vorba de episcopii din provinciile Prefecturii Illyricului: Dacia Mediterranea, Dacia Ripensis, Moesia Superior (Prima), Dardania, Prevalitania, Macedonia Secunda (Salutaris) și o parte din Pannonia Inferior (Secunda), în care se afla și cetatea Baciana (Bassiana ?). Novella XI-a nu amintea eparhiile din provinciile Moesia Inferior și Scythia Minor, pentru că acestea au rămas în continuare sub jurisdicția Patriarhiei Ecumenice a Constantinopolului. Aceste provincii erau și așa încorporate din punct de vedere administrativ în dieceza Traciei, din cuprinsul Prefecturii Orientului.³⁰

De la această data, 535, Arhiepiscopia Thesalonicului urma să-și extindă jurisdicția numai asupra eparhiilor din provinciile aflate în cuprinsul diecezei Macedoniei: cele două Epire, Thesalia, Ahaia, Creta.

Eparhiile din componența Arhiepiscopiei Prima Justiniană aveau în jurisdicția lor o populație romanizată „...partea latină și dunăreană a Illyricului oriental...”, cum o numea istoricul Jaques Zeiller, cu excepția Prevalitaniei, care era „adriatică”, adică ținea de Illyricul occidental.³¹

*De subliniat este că jurisdicția canonică a Arhiepiscopiei Justiniana Prima se extindea și în nordul Dunării, asupra unor regiuni și cetăți salvate, sanate și renovate de acest mare împărat, cum ar fi cetățile Viminacium, Recidava și Litterata (Lederata), cu hinterlandul acestora.*³²

[2. Cum igitur in praesenti deo auctore ita nostra respublica aucta est, ut utraque ripa Danubii iam nostris civitatibus frequentaretur, et tam Viminacium quam Recidiva et Litterata, quae trans Danubium sunt, nostrae iterum ditioni subactae sint, necessarium duximus ipsam gloriosissimam praefecturam, quae in Pannonia fuerat constituta, iuxta Pannoniam in nostra felicissima patria collocare, cum nihil quidem magni distat a Dacia mediterranea secunda Pannonia, multis autem spatiis separatur prima Macedonia a Pannonia secunda.]³³

Novella XI confirmă, în mod direct și indirect, viitoarele legături de jurisdicție canonică ale Arhiepiscopiei Justinian Prima cu Biserica și creștinii din eparhiile de pe malul stâng al Dunării, adică din România de astăzi. Cazul concret îl oferă cetățile Recidiva (identificată de Vasile Pârvan cu *Arcidava*, azi Vărădia, lângă Oravița, în Banat) și Litterata – Lederata, pe care Vasile Pârvan o situează în stânga Dunării, în România, în fața cetății Viminacium, de pe malul drept (azi *Palanca Nouă*, din Serbia). Istoricul Procopius din Cezareea confirmă și el extinderea granițelor Imperiului Romeu în stânga Dunării.³⁴ În același timp, Împăratul Justinian I cel Mare a dispus să fie refăcute și fortificațiile din stânga Dunării, din interiorul Dobrogei, precum și capetele de poduri, pentru a mijloci o mai ușoară comunicare cu noile teritorii cucerite.

Arhiepiscopi de Justiniana Prima³⁵

1. Catellianus (? – 535 – ?) sau *Catelianus* a fost primul Arhiepiscop de Justiniana Prima. Amănunte privitoare la originea, viața și activitatea acestui ierarh nu cunoaștem, ele pierzându-se în negura timpurilor vitrege, care s-au abătut ulterior asupra acestui scaun arhiepiscopesc și asupra orașului Justiniana Prima, după invazia, prădarea și distrugerile la care a fost supus de către popoarele migratoare, în secolul al VII-lea.

³⁰ Ioan Marin MĂLINAȘ, PENTARHIA, vol. II/3 – ΠΕΝΤΑΡΧΙΑΣ, τόμος II/3, *Privitor la instituția canonică a pentarhiei patriarhilor*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2010, pp. 155-156. Περί των κανονικών θεσμών της Πενταρχίας των Πατριαρχών, Κλουζ-Ναπόκα, 2010, Πενταρχία, τόμος 2/3.

³¹ Luat după: Mircea PĂCURARIU, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. I, Op. cit., p. 174.

³² Vezi punctul 2, din Novella XI. Explicația și la Mircea PĂCURARIU, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. I, Op. cit., p. 174.

³³ Ibidem.

³⁴ Luat după: Mircea PĂCURARIU, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. I, Op. cit., p. 178.

³⁵ Vezi listele cronologice ale ierarhilor BOR, la: Mircea PĂCURARIU, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. III, Buc., 1994, Op. cit., p. 531. Mai vezi: Mircea PĂCURARIU, *Listele cronologice ale ierarhilor Bisericii Ortodoxe Române*, Edit. Inst. Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 1975, p. 4, din extrasul de 36 p. [Extras din rev. B.O.R., XCIII, 1975, pp. 322-355].

2. **Benenatus** (d. 544, 549, 553, ?) a fost urmașul sau unul dintre urmașii lui Catellianus, nu putem spune cu certitudine. Benenatus era însă implicat în discuțiile asupra celor „trei capitole”, condamnate ulterior la Sinodul al V-lea Ecumenic, de la Constantinopol, din anul 553. În contextul acestor dispute, în anul 544, probabil la cererea împăratului, Benenatus a semnat Edictul imperial de condamnare al celor „trei capitole”, ca măsură premergătoare deciziilor sinodale, din anul 553. Atitudinea lui Benenatus, de condamnare a celor „trei capitole” ar fi nemulțumit pe episcopii săi sufragani, pe *episcopii illyrieni*, în frunte cu dușmanul său Frontinus, care întruniți într-un Sinod, în anul 549, au decis depunerea din scaun a arhiepiscopului lor. Benenatus a rămas însă în scaun, pentru că Justinian I cel Mare a dispus exilarea în Egipt a lui Frontinus.³⁶ La lucrările Sinodului V Ecumenic, Arhiepiscopul Benenatus este probabil să nu fi participat, fiind reprezentat de Mitropolitul Focas din Stobi, Στόβοι, Стоби, Macedonia. Episcopii ilirieni se pare că erau foarte antrenați în disputa privind „cele trei capitole”, dispută soldată cu o polarizare a atitudinii acestora. Așa de pildă, trei dintre episcopii sufragani ai lui Benenatus (Paul din Ulpiana – Justiniana Secunda [azi Gračanica, Грачаница (serb.), Gračanica sau Gračanică (alb.), Γκρατσάνιτσα, aproape de Priština, în Kossovo], Proiectus din Naïsus, Niš (în Dardania) și Sabinianus din Zappara (Macedonia)³⁷ au refuzat să participe la lucrările Sinodului V Ecumenic, din anul 553, deși se aflau în Constantinopol, motivând că nu pot face acest lucru în absența Arhiepiscopului lor. Nu cunoaștem destule amănunte pentru a înțelege atitudinea echivocă a celor trei arhierii sufragani și nici motivul pentru care Benenatus a lipsit de la lucrările Sinodului al V-lea Ecumenic. Este posibil ca episcopii din cuprinsul Arhiepiscopiei Justiniana Prima să fi fost împotriva condamnării „celor trei capitole”, cum s-a întâmplat și cu episcopii din nordul Italiei. De pildă, episcopul Vasilisc de Sardica a întrerupt legăturile cu Papa Vigiliu, după ce acesta din urma a condamnat „cele trei capitole”. Avem așadar o situație asemănătoare Bisericii din Aquileia.

3. **Ioan** (? – 591 – ?) este un Arhiepiscop cunoscut cu numele, grație unor scrisori, pe care i le-a adresat Sf. Grigorie I cel Mare (590-604), Patriarhul Romei Vechi. Într-una din aceste scrisori, datând din octombrie 592, se poate constata că Ioan a fost invitat de împăratul Mauricius (582-602) să reexamineze cazul Episcopului Adrian al Thebei, Θήβαι, în Boeotia (Grecia), condamnat de Mitropolitul său Ioan de Larissa, Λάρισσα (Thessalia) și depus din treaptă de către același Arhiepiscop Ioan al Justiniane Prima. Prin această scrisoare, din octombrie 592, Papa îi cerea lui Ioan al Primei Justiniane, să-l achite pe Adrian al Thebei.³⁸

[4. **Ioan [III ?]** (? - 594 – c. 602)] Nu suntem siguri dacă acest Ioan [III] este una și aceeași persoană cu Ioan (?-591-?) sau Ioan [II] al Primei Justiniane sau ar fi vorba de un nou Arhiepiscop, ales în anul 594 (?). Știrile provin din nou din alte două scrisori ale Sf. Grigorie Dialogul, Papa Romei, din octombrie și noiembrie 594 (?), una adresată episcopilor din Illyricum, a doua Arhiepiscopului Ioan, în care se amintește de alegerea sa ca arhiepiscop al Scaunului de Justiniana Prima. Unii istorici, printre care Ștefan Lupșa, consideră că ar fi vorba de un nou arhiepiscop, cu numele de Ioan (sau Ioan II), alții, cum ar fi Jaques Zeiller, susțin că ar fi o greșeală în datarea scrisorilor: 591 în loc de 594. Sf. Grigorie I cel Mare a protestat în anul 601 la Constantinopol, prin apocrisiarul său diaconul Antonie, împotriva intenției Împăratului Mauricius de a-l depune din scaun pe Arhiepiscopul Ioan de Justiniana Prima, pe motivul că ar fi bolnav.³⁹

³⁶ Mircea PĂCURARIU, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. I, Op. cit., pp. 176-177.

³⁷ Ulpiana și Zappara se află în Dardania: Mircea PĂCURARIU, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. I, Op. cit., p. 177.

³⁸ Mircea PĂCURARIU, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. I, Op. cit., p. 177.

³⁹ Mircea PĂCURARIU, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. I, Op. cit., p. 177. Vezi lista bibliografică de la pp. 181-182.

Împăratul a ținut cont de dorința Sf. Grigorie Dialogul, lăsându-l pe Arhiepiscopul Ioan în scaun, iar în anul următor, acesta din urmă a mai primit încă o scrisoare de la Papa Romei.

Din corespondența Papei Grigorie I cel Mare se mai desprinde încă o știre privitoare la Prima Justiniană. Astfel, în anul 594, Papa îi scria Mitropolitului Felix de Sardica să recunoască drepturile Arhiepiscopului de Justiniana Prima.⁴⁰

După anul 602 se pierd știrile privitoare la Arhiepiscopia Justiniana Prima, în urma pătrunderii în spațiul balcanic a slavilor și a avarilor, la care se adaugă bulgarii, în anul 679-680. Arhiepiscopia de Justiniana Prima a fost desființată în mod canonic de către Împăratul Leon III Isaurul (716-741), în anul 731, iar eparhiile sufragane ale acesteia au fost trecute sub directa jurisdicție a Patriarhiei Ecumenice din Constantinopol. Este vorba de Edictul Imperial din c. august 731, privind eparhiile din Calabria, Sicilia și Illyricum (cu provinciile Epirul Nou și Vechi, Illyria, Macedonia, Thesalia, Ahaia, Dacia Ripensis, Dacia Mediterranea, Moesia, Dardania, Prevalitania), care de la această dată sunt scoase de sub jurisdicția Romei Vechi, fiind trecute sub directa jurisdicție a Patriarhiei Ecumenice din Constantinopol Noua Romă.⁴¹

Jean DARROUZÈS menționează scaunul Arhiepiscopal al Primei Justiniane numai în legătură cu cel al Ohridei-Ahrida, adică doar titulatura fiind raliată ori suprapusă acestuia din urmă, vezi Notitia (dublă) 13, de la finele secolului al XII-lea, începând cu locul 834, până la episcopiiile sufragane, de pe locul 856, adică un număr de 22 de eparhii: Ἰουστινιανὴ πρώτη ὅτοι Βουλγαρία.⁴² Prin urmare, în jurul anilor 640, scaunul Primei Justiniane și a celor mai multe episcopii sufragane ale acesteia erau deja spulberate de invaziile migratorilor avari și slavi, de la începutul secolului al VII-lea, iar mai târziu a bulgarilor, din moment ce nu figurează nici în Notitia 1 (din anul c. 640),⁴³ nici în cele următoare.

Notitia dublă, 13, locul 834-856, finele secolului al XII-lea, Jean DARROUZÈS, pp. 371-372.

Appendix 2, cu o listă dublă de scaune episcopale. Pe prima coloană sunt menționate 23 de eparhii, unele în uniune personală, iar a doua coloană ajunge până la numărul de ordine 25, însă menționează doar două eparhii în uniune personală sau cu nume dublu.

Τάξις τῶν θρόνων τῆς πρώτης Ἰουστινιανῆς ἤτοι πάσης Βουλγαρίας

834, α' ὁ Καστορίας	α' ὁ Πελαγονίας
835, β' ὁ Σκοπίων	β' ὁ Διαβόλεως
836, γ' ὁ Βελεθουσιδίου	γ' ὁ Πρέσπας
837, δ' ὁ Σαρδικῆς ἤτοι Τριαδίτζης	δ' ὁ Καστορίας
838, ε' ὁ Μαλεσιόβης ἤτοι Μοροβισιδίου	ε' ὁ Γρεβενού
839, ς' ὁ Ἐδέσσης ἤτοι Μογλένων	ς' ὁ Μολισκοῦ
840, ζ' ὁ Ἡρακλείας ἤτοι Πελαγονίας	θ' ὁ Μογλένων
841, η' ὁ Πρισιδιάνων	ι' ὁ Βοδένων
842, θ' ὁ Τιβεριουπόλεως ἤτοι	ια' ὁ Στροβῶν
843, ι' ὁ Νίσου	ιβ' ὁ Σκοπίων

⁴⁰ Ibidem.

⁴¹ Vezi Regestul nr. 301, din c. August 731, vol I (565-1025), 1924, 36, la: Franz DÖLGER, Regesten der Kaiserurkunden des oströmischen Reiches von 565 - 1453, 3 Teile in einem Band, Verlag Dr. H. A. Gerstenberg, Hildesheim, 1976, reeditare a fasciculelor I-III din 1924, 1925 și 1932 (= *Corpus der griechischen Urkunden des Mittelalters und der neueren Zeit*, hgg. von den Akademien der Wissenschaften in München und Wien, Reihe A, Regesten).

Vezi cele cinci volume din „REGESTEN der Kaiserurkunden des oströmischen Reiches von 565-1453”.

⁴² Jean DARROUZÈS A.A., *Notitiae Episcopatum Ecclesiae Constantinopolitanae...*, Op. cit., p. 459 și 371-372.

⁴³ Jean DARROUZÈS A.A., *Notitiae Episcopatum Ecclesiae Constantinopolitanae...*, Op. cit., pp. 152-153 – „Tradition manuscrite”, privitoare la Notitia 13.

844, ια' ό Κεφαλληνίας ήτοι Γλαθινίτζης	ιγ' ό Πολούγου
845, ιβ' ό Μωράβου ήτοι Βρανιτζόδης ⁴⁴	ιδ' ό Τριαδίτζης
846, ιγ' ό Σιγιδῶ ήτοι Βελεγράδν	ιε' ό Ύάσου
847, ιδ' ό Βιδίνς	ις' ό Νήσσου
848, ιε' ό Σιρμίου	ις' ό Σθλανίτζης
849, ις' ό Λιπενίου	ιη' ό Ύαδοδοισδίον
850, ις' ό Ύάσου	ιθ' ό Βελεδουσδίον
851, ιη' ό Σελασφόρου	κ' ό Λιπενίου
852, ιθ' ό Σλανίτζης ήτοι Πελλῶν	κα' ό Πρισδαρίου
853, κ' ό Ύλλυρικοῦ ήτοι Κανίνων	κβ' ό Στρομπίτζης
854, κα' ό Γρεδενοῦ	κγ' ό Κανίνων ήτοι Ύλλυρικοῦ
855, κβ' ό Δεύρης	κδ' ό Δεύρης
856, κγ' ό Βρεανόγης ήτοι Βλάχων	κε' ό Βρεανόγου ήτοι Βλάχων

*

*Notitia dublă 17, locul 30, din anul 1299 a celor doi împărați Andronic II și III, p. 395:
prima Notitia, de pe colana din stânga paginei, a lui Andronic II cel Bătrân:*

30, λ' ό Βερροίας καὶ αὐτή ἐπισκοπή οὔσα τῆς ἀγιωστάτης μητροπόλεως
Θεσσαλονίκης, εἰς λ' θρόνον προήχθη.

*a doua Notitia, de pe colana din dreapta paginei, a lui Andronic III cel Tânăr:
ή Βέρροία, ἐπισκοπή οὔσα τῆς ἀγιωστάτης ἀρχιεπισκοπῆς
Ἀχρίδος, εἰς λ' θρόνον προήχθη.*

3. Ohrida – Ahrida ca și continuatoare a Primei Justiniane (1018-1767)⁴⁵

După desființarea primului Țarat Bulgar, de către împăratul Vasile II Bulgaroctonul (976-1025), în anul 1018, acesta a suprimat și Patriarhia Bulgară, reducându-o la rangul de Arhiepiscopie Autocefală, cu scaunul în Ohrida, rămânând astfel până în anul 1767, când a fost suprimată de către sultan, cu acordul canonic al Patriarhiei Ecumenice. Până în anul 1018, Ahrida era sediul unei Episcopii. Titularii Arhiepiscopiei Autocefale de Ahrida (sau Ohrida) au continuat să semneze ori să fie adresați când cu titlul de Patriarh, când cu cel de Arhiepiscop sau cu amândouă în același timp. La aceasta se mai adaugă și titlul de „Prima Justiniana”, pe care, cel puțin din secolul XII, dacă nu din anul 1019 sau mai devreme, titularii de la Ohrida și l-au însușit.

În anul 1018 sau 1019, Patriarhul David cel Sfânt a fost alungat de romei, iar în locul acestuia împăratul l-a numit arhiepiscop autocefal pe Ioan (1019-1025).

⁴⁴ Βρανιτζόδης, Branițovis, adică Eparhia de Brăniceni, de la Dunăre și Banat, menționată și în Sygilion, 1019-1020. Vezi textul din subcapitolul ce urmează.

⁴⁵ Parte reluată din volumul precedent, Pentarhia II/5, pp. 150-156: Ioan Marin MĂLINAȘ, Pentarhia, vol. II/5.: Πενταρχία, τόμος II/5. *Tronul Ecumenic, Ohrida și Biserica Românească, până în anul 1453*, Documente patriarhale și imperiale, de la Constantinopol, până în anul 1453, traduceri și comentarii; Οικουμενικού Θρόνου, Αχρίδα και Ρουμανική Εκκλησία, μέχρι το 1453, Πατριαρχική και αυτοκρατορικά έγγραφα από την Κωνσταντινούπολη μέχρι το 1453, μεταφράσεις και σχόλια, Cluj-Napoca, 2013, Κλουζ-Ναπόκα, Editura Presa Universitară Clujeană, Πανεπιστήμιο Εκδοτική Τύπου Κλουζ, 427 p., incl. il., pl., hărți.

Regeste imperiale, privitoare la privilegiile Ahridei (d.1018-1020)

Regest nr. 806, î. de anul 1020, Sygillion Σγύλλιον... διὰ μολίβδου (text Gelzer, II, 44,^{3/4})⁴⁶;

Regest nr. 807, din anul 1020, Sygillion, Σγύλλια (Gelzer, 44,³¹; σγύλλιον) (ibidem, 46²¹);⁴⁷

Regest nr. 808, din 1020, după 20 mai, Sygillion, Σγύλλιον (Gelzer, 46²⁶).⁴⁸

Regestele patriarhale de la Constantinopol nu menționează nimic, privitor la desființarea Patriarhiei Bulgare, în anul c. 1018 și privitor la privilegiile imperiale, acordate instituției succesoare, adică Arhiepiscopiei Autocefale a Ohridei (1018-1767).

În scopul reglementării activității canonice a Arhiepiscopiei, cu organizarea sistemului și dreptului de jurisdicție al acesteia asupra eparhiilor pe care le-a avut și urma să le mai primească sub oblăduirea ei, împăratul a dat *trei diplome*, „*Sygillia*”, privilegii sau decrete.⁴⁹

Noi reproducem în facsimil aceste trei documente sau Sygillia:

3 Σγύλλια, Trei privilegii decretate de Împăratul Vasile II Bulgaroctonul (976-1025), în anul:

I. Σγύλλιον, înainte de anul 1020, probabil 1019 ?;

II. Σγύλλιον, după luna mai 1020;

III. Σγύλλιον, după luna mai 1020;

Toate pentru Arhiepiscopul Autocefal Ioan I Debranin (1019-1025 sau 1037 ?) și pe seama Bisericii din Ahrida sau Ohrida [*adică* Χρυσόβουλλος σγύλλιον, Χρυσόβουλλον σγύλλιον, Χρυσόβουλλος λόγος – Bulla Aurea, (Chrysobullos sigillion, Chrysobullon sigilion, Chrysobullos logos)]⁵⁰

⁴⁶ Vezi partea a doua a lucrării lui H. Gelzer, p. 44 [II. Teil, Jg. 2, 1893, pp. 22-72]; Heinrich GELZER, *Ungedruckte und wenig bekannte Bistümverzeichnisse der orientalischen Kirche*, I-II, în *Byzantinische Zeitschrift*, I. Teil, Jg.1, 1892, pp. 245-282; II. Teil, Jg. 2, 1893, pp. 22-72.

Luat din: Franz DÖLGER, *Regesten der Kaiserurkunden des oströmischen Reiches von 565-1453*, 3 Teile in einem Band, 1. Teil: Regesten von 565-1025, Verlag R. Oldenbourg, München und Berlin, 1924, pp. 103-104.

⁴⁷ Ibidem.

⁴⁸ Ibidem.

⁴⁹ Constantin JIREČEK, *Geschichte der Serben*, I vol. bis 1371, vol. II, 1371-1537, Reprint al ediției din 1911, la Gotha; Verlag Adolf M. Hakkert, Amsterdam, 1967, vol. I, pp. 208-221.

⁵⁰ Chrysobullos logos, aus Wikipedia, der freien Enzyklopädie, Wechseln zu: Navigation, Suche
Ein Chrysobullos logos (Χρυσόβουλλος λόγος) ist eine mit einer Goldbulle versehene Form der byzantinischen Kaiserurkunde, die zur Verleihung von Privilegien verwendet wurde. Das älteste noch im Original erhaltene Beispiel stammt aus dem Jahre 1052^[1] und liegt im Archiv der Großen Lavra auf dem Athos. Allerdings dürfte die Urkundenart schon gegen Ende des 9. Jahrhunderts entstanden sein. Die Urkunden waren auf Papierblättern geschrieben, die aneinander geklebt wurden, sodass Rollen von erheblicher Länge entstehen konnten: 1057 3,47 m^[2], 1060 7 m^[3]. Beide Privilegien waren ebenfalls für das Lavrakloster bestimmt.

Das Protokoll bestand aus Invocatio, Intitulatio, Inscriptio, der Text enthielt Arenga (Prooimion), Narratio, Dispositio und Sanctio, zum Eschatokoll gehören Datierung, Legimus und die eigenhändige Kaiserunterschrift in Rottinte. Seit dem 13. Jahrhundert wird das Protokoll auf eine symbolische Invocatio in Kreuzesform reduziert, die Sanctio entfällt und oft fehlt die Arenga. Im Eschatokoll entfällt das Legimus und die Datierung wird mit einem Aushändigungsvermerk verbunden. Seit dem 14. Jahrhundert wird das Bombyzinpapier im Regelfall durch Pergament ersetzt.

Gegen Ende des 11. Jahrhunderts wurde für Privilegien geringerer Bedeutung als vereinfachte Form das *Chrysobullon Sigillion* eingeführt. Noch stärker vereinfacht ist seit dem 14. Jahrhundert der *Chrysobullos Horismos*, der sich von einem Prostagma durch die kaiserliche Unterschrift, an deren Stelle im Prostagma das Menologem steht, und die Goldbulle unterscheidet. Für die mit Goldbulle besiegelten Urkunden wird vielfach auch die Bezeichnung *Chrysobullen* verwendet.

Literatur Franz Dölger: *Regesten der Kaiserurkunden des Oströmischen Reiches von 565–1453*. Band 2: *Regesten von 1025–1204* (= *Corpus der griechischen Urkunden des Mittelalters und der neueren Zeit*. Reihe A, Abteilung 1, 2). Beck, München 1925.

Franz Dölger, Johannes Karayannopoulos: *Die Kaiserurkunden* (= *Handbuch der Altertumswissenschaft*. Abteilung 12: *Byzantinisches Handbuch*. Teil 3, Band 1: *Byzantinische Urkundenlehre*. Abschnitt 1). Beck, München 1968, S. 117–128.

Textul privind cele trei privilegii sau Σιγύλλια este luat din revista: *Byzantinische Zeitschrift*, Leipzig, fondator Karl Krumbacher, 1893, an II, pp. 40-48.⁵¹

De prin anul 1020, în lista privind ordinea după rang al scaunelor eparhiale, sufragane Arhiepiscopiei Autocefale Ahridei – Ohridei, al doilea ca importanță era cel al Mitropoliei de Kastoria [Καστοριά, Kostur(i) alb., Kesriye turc., Kastoria arom., Костур (град) bulg., Костур (град) mac.], din Macedonia, așezare de pe malul lacului cu același nume, azi în Grecia, la granița de nord-vest cu Albania. În cazul acesta scaunul Kastoriei constituia Prototronul – Πρωτόθρονος – Episcopus primae sedis – Scaunului Arhiepiscopal Autocefal al Ahridei – Ohridei, așa după cum scaunul Mitropoliei Moldovei este al doilea în ordinea ierarhică a dipticelui Bisericii Ortodoxe Române, după scaunul Patriarhal de la București. Prototronul Patriarhiei Ecumenice din Constantinopol era și rămâne secole de-a rândul scaunul Cezareei Capadociei, Καισάρεια της Καππαδοκίας, după cum îl atestă și glava 391, din *Pravila cea Mare* sau *Îndreptarea Legii*, de la Târgoviște, din anul 1652. Locul de Τόπος sau locțiitor pentru vot în Sinodul patriarhal era conferit și altor arhieriei, în lipsa titularului Cezareei de la ședințe. Astfel, de prin 1387, locul de topos al Cezareei îl deținea Mitropolitul Tesalonicului, care înainte de acest an ținea locul Ancirii (vezi regestul patriarhal *nr. 2804, din 1 sept. 1386).⁵² Cei doi termeni: topos și prototronos au semnificație și utilizare diferită și independentă, atribuirea lor fiind făcută de patriarh, după nevoile sinodale momentane, pentru asigurarea numărului minim de arhieriei prezenți la sinod și a majorității la vot, precum și pentru asigurarea formei canonice de elaborare a deciziilor și documentelor sinodale și de cancelarie. Prototronul Alexandriei era scaunul de Pelousion⁵³, al Antiohiei, scaunul de Tyros (Τύρος, azi în sudul Libanului), al Ierusalimului scaunul din Caesarea Philippi, azi Banyas, Baniyas, Πανειάς, Καισάρεια του Φιλίππου, în Israel (a nu se confunda cu Cezareea Palestinei sau Caesarea Maritima, παράλιος Καισάρεια, în Israel), iar al Ciprului scaunul Tamasiei (Tamasus, Tamassos, Ταμασσός, oraș de care azi mai amintesc doar ruinele de lângă satul Politiko, în sud-vestul capitalei Nikosia), azi scaun mitropolitan de Tamassos-Limassol. Prototronul Ohridei a fost la început scaunul episcopal de la Kastoria (aromână), Kostur (alb.), Καστοριά, Костур (bulg.-mac.), Kesriye (turc.), azi în nordul Greciei, pe peninsula lacului Kastoria sau Orestida, Λίμνη Ορεστίδος, după cum se poate deduce și din lista eparhiilor primului Sigyilion, I. Σιγύλλιον, înainte de anul 1020, probabil 1019 ? (text Gelzer, II, 44,⁵⁴).⁵⁴ Pe parcursul vremii însă, locul prototronului Ohridei s-a schimbat de mai multe ori.⁵⁵

Werner Seibt: *Chrysobull*. In: *Lexikon des Mittelalters*. Band 2: *Bettlerwesen bis Codex von Valencia*. Metzler, Stuttgart 1999, ISBN 3-476-01742-7, Sp. 2050.

Einzelnachweise ↑ Dölger: *Regesten der Kaiserurkunden des Oströmischen Reiches von 565–1453*. Band 2. 1925, Nr. 907.

↑ Dölger: *Regesten der Kaiserurkunden des Oströmischen Reiches von 565–1453*. Band 2. 1925, Nr. 932.

↑ Dölger: *Regesten der Kaiserurkunden des Oströmischen Reiches von 565–1453*. Band 2. 1925, Nr. 946

Luat din: http://de.wikipedia.org/wiki/Chrysobullos_logos

⁵¹ Textul celor trei privilegii sau Σιγύλλια l-am reprodus și noi în facsimil, în volumul preceden al *Pentarihiei*, vol. II/5, pp. 349-359.

⁵² Pp. 104-105, din: LES RÉGESTES des actes du Patriarcat de Constantinople, vol. I, Les actes des Patriarches, Fasc.VI, Le Régestes de 1377 à 1410, par Jean DARROUZÈS, Institut Français d'Études Byzantines, Paris, 1979, reg. nr. 2682-3286, 548 p. (=Le Patriarcat Byzantin, Serie I).

⁵³ Pelusium (*latin*); Πηλοούσιον, *Pelousion* (*grec*.); Tell el-Farama (*arab*.); Senu ori Per Amun; (*vechea egipteană*); Sin (*Vechiul Testament*); Peremoun (*coptă*); Seyân (*aramaică*); este un oraș vechi egiptean, așezat în partea răsăriteană a Deltei Nilului, la o distanță de 30 km de Port Said.

⁵⁴ Vezi partea a doua a lucrării lui H. Gelzer, p. 44 [II. Teil, Jg. 2, 1893, pp. 22-72]; Heinrich GELZER, *Ungedruckte und wenig bekannte Bistümverzeichnisse der orientalischen Kirche*, I-II, în *Byzantinische Zeitschrift*, I. Teil, Jg.1, 1892, pp. 245-282; II. Teil, Jg. 2, 1893, pp. 22-72.

⁵⁵ Vezi la Heinrich Gelzer, în: *Byzantinische Zeitschrift*, 1893, an II, pp. 48-49u.; an I, 1992, p. 247, 251, 253 etc.

Aceste privilegii au fost redactate după anul 1019, adică după numirea de către împărat a arhiepiscopului Ioan de Ahrida, în anul 1018.

Regestele imperiale, redactate de Franz Dölger, menționează aceste privilegii pentru anul 1020: primul privilegiu, „Sygillion”, înainte de luna mai 1020; al doilea privilegiu, „Sygillia”, din 20 mai 1020; al treilea privilegiu, „Sygillion”, după 20 mai 1020.⁵⁶

1. Primul *Sygillion Συγίλλιον... διὰ μολίβδου* (text Gelzer, II, 44,^{3/4})⁵⁷ a confirmat arhiepiscopului Ioan eparhiile sufragane pe care Patriarhia Bulgară le-a avut în timpul domniei țarului Samuel (976-1014). Este vorba de 17 eparhii, adică 16, pentru că a șaptesprezecea eparhie era chiar Arhiepiscopia de Ahrida.⁵⁸

1. *Arhiepiscopul Ioan al Ahridei* – Ohrid – Ohrida, *Arhiepiscopie*,⁵⁹ în care au fost încorporate teritoriile vechii Eparhii a Ohridei, primește, în conformitate cu cererea sa, pentru scaunul său din Ahrida, pentru Prespa, Mokros (Mokra) și Kitzabis (Kičevo), 40 κληρικοὺς (clerici), 30 πάροικους,⁶⁰ paroikous, comunități sau *PAROHII*, termen care ar putea însemna și comunități cu populație săracă sau de condiție medie (singular πάροικοι, paroikoi, în bulgară: *napuuu*), adică *vecini, șerbi, rumâni (iobagi) sau țărani legați de glie (mai târziu și țigani robi)*.⁶¹ *Mai însemna și „străin” (veteran?)*

⁵⁶ Lista eparhiilor sufragane Ohridei, în anul 1020 și descrierea celor trei privilegii sunt luate din Heinrich GELZER, *Der Patriarchat von Achrida*, Op. cit. p. 4; pentru cele trei privilegii, vezi regestele nr. 805, 806 și 807 din Franz DÖLGER, *Regesten der Kaiserurkunden des oströmischen Reiches von 565-1453*, 3 Teile in einem Band, Op. cit. pp. 102-103.

⁵⁷ Vezi partea a doua a lucrării lui H. Gelzer, p. 44 [II. Teil, Jg. 2, 1893, pp. 22-72]; Heinrich GELZER, *Ungedruckte und wenig bekannte Bistümverzeichnisse der orientalischen Kirche*, I-II, în *Byzantinische Zeitschrift*, I. Teil, Jg.1, 1892, pp. 245-282; II. Teil, Jg. 2, 1893, pp. 22-72.

⁵⁸ Idem, GELZER și DÖLGER, iar mai târziu: Αρχιεπίσκοπος της πρώτης Ίουστινιανης και πάσης Βουλγαρίας.

Lista o reproducem după aceea din regestele imperiale, nr. 806, 807 și 808, la: Franz DÖLGER, *Regesten der Kaiserurkunden des oströmischen Reiches von 565-1453*, 3 Teile in einem Band, Op. cit. pp. 103-104.

⁵⁹ Franz DÖLGER, *Regesten der Kaiserurkunden des oströmischen Reiches von 565 - 1453*, Bearbeitet von..., 1. Teil, Regesten von 565-1025, Verlag R. Oldenbourg/München, und Berlin, 1924 Op. cit. pp. 103-104.

⁶⁰ Vezi textul din epistola I Petru, 2, 11, pentru termenul *παροίκους* – „străin”: ἀγαπητοὶ παρακαλῶ ὡς παροίκους και παρεπιδήμους ἀπέχεσθαι τῶν σαρκικῶν ἐπιθυμιῶν αἰτινες στρατεύονται κατὰ τῆς ψυχῆς / Iubiților, vă îndemn ca pe niște străini și călători, să vă feriți de poftele cele trupești care se războiesc împotriva sufletului.

[Concordanța biblică, adică textul corespunde cu: Ps. 38:12; Rom. 7:23; Rom. 13:14; Ga. 5:17; Ga. 5:24; Evr. 11:13; Iac. 4:11; In 2:16]

Paroikoi, πάροικοι (plural πάροικος, *paroikos sau pároikous*), însemna „țăran șerb”, „iobag”, „legat de glie”, statutul lui deosebindu-se atât de acela al „scavilor”, cât și de acela al „țiganilor robi”, de mai târziu.

Numele de „Șerban” se trage de la cuvântul „șerb”, iobag, vecin.

⁶¹ I paroikoi (in greco πάροικοι significa *vicini- vecini*), all'interno dell'impero bizantino, erano i cosiddetti contadini dipendenti, ai quali lo Stato o un signore affidava, tramite affittanze, la lavorazione dei proprii possedimenti terrieri, in cambio di prestazioni, tasse e servizi. Inizialmente, nel IV secolo, il termine indicava solo un dipendente fornitore di manodopera. In seguito identificò i contadini dei terreni di diretta proprietà dello stato (δημοσιακοὶ πάροικοι - *demosiakoi paroikoi*) o quelli dei territori ceduti dallo stato a un signore (πάροικοι). Quest'ultimo sistema, secondo cui il terreno era affidato in amministrazione temporanea a personaggi potenti, in cambio di servizi ricevuti, era detto pronoia e aveva una durata definita, solitamente vitalizia, senza diritto all'alienazione né alla trasmissione agli eredi^[1]. Nella situazione giuridica sancita dalla *pronoia*, i *paroikoi* erano tenuti a pagare le tasse al *pronoetes* e non più allo stato. La condizione dei contadini era sostanzialmente simile in entrambi i casi: la dipendenza da un privato poteva essere una condizione migliore, o peggiore, a seconda delle condizioni individuali del signore^[1]. Analoghe differenze potevano pertanto esistere anche tra contadini dipendenti da diversi signori.

I paroikoi venivano distinti in varie categorii (*zeugaratoi*, *voidatoi*, *aktêmônes* o *pèzoi*) a seconda della loro ricchezza e quindi del carico fiscale che erano in grado di sostenere.

Questo sistema viene a volte accostato al feudalesimo occidentale, sebbene vi siano evidenti differenze: l'affidatario agisce in rapporto con il forte sistema di sovranità statale dell'impero bizantino, a cui fa invece da contraltare il diverso *status*, peraltro di tipo contrattuale (rapporti tra suzerain e vassallo) della feudalità occidentale; diverso è anche il rapporto tra *paroikoi* e affidatari, non assimilabile alla servitù della gleba, difettandovi, in particolare, il giuramento di fedeltà. Inoltre, lo *status* di *paroikos*, almeno fino al 1079, non era ereditario.

La pronoia ebbe un particolare sviluppo sotto la dinastia dei Comneni, quando l'istituto assunse un carattere militare che vincolava l'assegnatario delle terre a prestare personale servizio nell'esercito bizantino. Questo sistema di coscrizione si sommava al reclutamento delle truppe mercenarie straniere, contribuendo a garantire l'ossatura della

și „călător” (*transhumant, negustor ambulant* ?). În Asia Mică, în perioada Imperiului Bizantin, echivalentul termenului de *πάροικοι*, era acela de *katoikoi, κάτοικοι* sau *katoikountes, κατοικοῦντες* (*inhabited*) - *Fapte*, 2, 5 – *adică localități de coloniști militari*.

2. *Episcopul de Kastoria* (Kostur), trebuie să primească pentru Kastoria, Kurestos (Korytza?), Kolone, Deabolis (Dêvol), Boosa (Voosa) și Moros (?): *40 κληρικῶς, 30 πάροικους*; în cazul în care a avut și înainte mai mult, atunci trebuie ca numărul care i s-a acordat să nu-l depășească pe acela al arhiepiscopului;⁶²

potenza militare bizantina. Si ritiene spesso che il signore, oltre agli obblighi personali, fosse tenuto a garantire la coscrizione di un certo numero di soldati, a seconda del valore dei beni ricevuti. Ostrogorsky, ad esempio, ha dedotto che i *paroikoi* fossero tenuti a seguire il loro signore (forse anche agli ordini diretti, in una sorta di «esercito privato») nelle campagne militari in cui egli era tenuto a prestare servizio in favore dell'impero. In funzione di questo obbligo, il carico delle tasse in capo ai *parioikoi* sarebbe stato attenuato. Tuttavia entrambe le deduzioni, basate su documentazione indiretta, potrebbero avere un debole fondamento. Questo potrebbe lasciare spazio all'ipotesi di un generico inquadramento di *paroikoi* nella fanteria imperiale, scollegato dall'obbligo del signor.

Luat din: <http://it.wikipedia.org/wiki/Paroikoi>

Literatură:

André Guillou, *La Civiltà bizantina dal XII al XV secolo: aspetti e problemi*, Università di Bari. Centro di Studi Bizantini ISBN 9788870625479

(EN) Mark C. Bartusis, *The Late Byzantine Army: Arms and Society, 1204-1453*, University of Pennsylvania Press, 1997, ISBN 9780812216202

(EN) *The Cambridge Economic History of Europe from the Decline of the Roman Empire*, Cambridge University Press, 1966 ISBN 0521045053

Georg Alexandrovič Ostrogorsky, *Storia dell' impero bizantino*, Einaudi, 2005 ISBN 9788806173623

Un iobag (din maghiară *jobbágy*), este un țăran „legat” de pământul unui stăpân feudal, pe care se află, depinzând cu persoana și cu bunurile sale de acesta. Țăranul dependent se numea șerb (din latină *servus*) în Transilvania, *rumân* în Țara Românească și *vecin* în Moldova. Iobăgia diferă de sclavie prin faptul ca șerbii nu puteau fi vânduți separat de pământul pe care îl lucrau sau îl primeau în folosință. În mod tipic, atunci când șerbia avea preponderență, pământul însuși nu putea fi vândut deoarece era asociat cu puterea politică, în schimb el putea fi transferat prin război, dăruire, căsătorie sau prin alte moduri. Fundamentele iobăgiei au fost puse pe vremea ultimilor ani ai Imperiului Roman. Pe durata războaielor din timpul crizelor secolului al treilea, mulți fermieri mici și-au vândut sau și-au abandonat pământurile, iar proprietatea asupra terenurilor agricole a ajuns să fie concentrată în moșii mari (*latifundia*), lucrate de țăranii (*coloni*), care luaseră în arendă suprafețe arabile. Țăranii care lucrau pe aceste moșii datorau o rentă pentru porțiunea de teren care le asigura traiul și mai datorau stăpânului un număr de zile de muncă neplătită la arat, semănat și cules. De la un termen de plată al arenei la altul, datorită deteriorării economiei romane, *coloni* au început să nu mai fie capabili să plătească rentele și au ajuns legați de moșii prin debit. Edictul de la Milano (dat în 313, de către împăratul roman, Constantin cel Mare) a stabilit caracteristicile de bază ale iobăgiei. *Coloni* nu puteau să părăsească moșia sau să se căsătorească pe altă proprietate fără permisiunea stăpânului lor, iar copiii *colonilor* deveneau *coloni* la rândul lor. Pe de altă parte, stăpânul nu-și putea evacua *coloni* și nici nu le putea crește în mod arbitrar rentele și îndatoririle tradiționale. Astfel, *coloni* aveau traiul asigurat oarecum.

Luat din: <http://ro.wikipedia.org/wiki/Iobag>

Robia în Țările Române, denumită în mod impropriu în limba engleză *slavery in Romania* adică „sclavia în România” se referă cu precădere la situația persoanelor de etnie romă, aflate în stare de *robie* pe teritoriul Principatelor Române. Denumirea de „Sclavia în România” este improprie din două motive: robia nu este totuna cu sclavia, și nu a existat în România deoarece a fost desființată definitiv cu câțiva ani înainte de apariția României ca stat prin Unirea principatelor.

Robia nu trebuie confundată cu sclavia din două motive^[1]:

- un rob se poate vinde și răscumpăra pe el însuși împreună cu familia sa, un sclav nu (de unde tradiția șefilor romi de a purta vizibil aurul pe ei pentru a-și demonstra capacitatea de răscumpărare);
- un rob poate fi proprietatea unui voievod, unui boier sau unei mănăstiri, pe când un sclav poate fi proprietatea oricărui particular.

Diferența este fundamentală deoarece un rob este o persoană (un *suflet*) care își poate vinde sau răscumpăra libertatea: stăpânul unor robi cumpără sau vinde nu persoane, ci statutul lor de servitudine, pe când stăpânul unor sclavi cumpără înșiși înșii, ca pe niște obiecte sau animale: sclavul nu este un *suflet*.

Robia este atestată din secolul al XIV-lea și este desființată la jumătatea secolului al XIX-lea, ca o consecință a campaniei purtate de tinerii revoluționari care au adoptat ideile liberale ale iluminismului. Printre aceștia, cel mai notabil este Mihail Kogălniceanu, care pune bazele legislației referitoare la *dezrobirea Țiganilor* în Moldova.

Note:

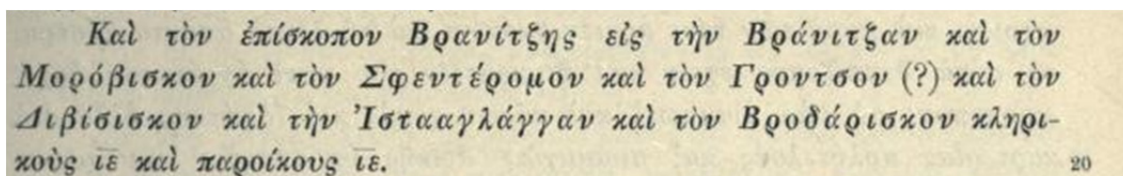
1. ^ Nicolae Iorga, „Istoria românilor”, Ediția I, 1936-1939 și Academia Română, „Istoria românilor”, 4 vol., Editura Enciclopedică, București 2001.

2. ^ Neagu Djuvara: „Între Orient și Occident, țările române la începutul epocii moderne”, Humanitas, 1995.

Luat din: http://ro.wikipedia.org/wiki/Robia_%C3%AEn_%C8%9B%C4%83rile_rom%C3%A2ne

⁶² Vezi regestul imperial, nr. 805, la: Franz DÖLGER, *Regesten der Kaiserurkunden des oströmischen Reiches von 565 - 1453*, Bearbeitet von..., 1. Teil, Regesten von 565-1025, Verlag R. Oldenbourg/München, und Berlin, 1924, Op. cit. pp. 103-104.

3. *Episcopul de Glabinitza* (Glavinica) trebuie să primească: pentru Glabinitza, Kanina și Neaniska (?): 40 κληρικῶς, 30 πάροικους;
4. *Episcopul de Moglaina* (Meglen), primește pentru Moglaina, Prosakos, (Prosêk), Merichoba (Morikova), Setina, Ostrobos (Ostrov), Zaodrya (?): 15 clerici, 15 paroikous;
5. *Episcopul de Butelis* (Bitolia-Monastir), primește pentru Pelagonia (Butelis), Prilapon (Prilêp), Deurete (Debr) și Belessos (Veles-Köprülü): 15 clerici, 15 paroikous;
6. *Episcopul de Strummitza* (Strumica, Strumnica), primește pentru Strummitza, Radobistos (Radoviște) și Konetzes (Konča): 12 clerici, 12 paroikous;
7. *Episcopul de Morobisdos* (Morovizd), primește pentru Morobisdos, Koziakos (Kozijak), Slabiște (Slavištje), Sthletoba (Zletovo), Lukobitzos (?), Pianitza (Pianek), Malesoba (Malešovo): 15 clerici, 15 paroikous;
8. *Episcopul de Belebusda* (Velebužd-Köstendil), primește pentru Belebusda, Germaneia, Terimer, Stobos (Stob), Sundeaskon de Jos (Sundiask): Drin.), Rasloga (Razlog: Drin): 15 clerici, 15 paroikous;
9. *Episcopul de Triaditza* (Serdica, Srêdec, Sofia), primește pentru Triaditza, Pernikos (Pernik), Sykobos (?), Sbeneap(s) (?): 40 clerici, 40 paroikous;
10. *Episcopul de Nisos* (Niš, Nissa), primește pentru Nisos, Mokr(os) (?), Komplos (?), Toplitz (Toplica), Spheligobos (Svrljig): 40 clerici, 40 paroikous;
11. *Episcopul de Branitzis*, Branitzan, Braničevo, Branitza, *Brăniceni* sau Vranja? (Keve, Kouvin), primește pentru Branitza, Morobiskos (Morava), Sphenteromos (Smederevo – *Semendria*), Grontsos (Grotă: Beneš.), *Dibisiskos* (Bisiskos: Beneš.), *Tibiscum* (azi Jupa, sat înglobat în orașul Caransebeș), Istaaglanga (Istraalanga: Beneš), Brodariskos (?): 15 clerici, 15 paroikous;⁶³

„Episcopia Vlahilor” se crede că ar fi fost această Episcopie de la Brăniceni, cu teritoriu de jurisdicție și în stânga Dunării, adică în Banat: cf. pr. Ioan Bota, *Antichitatea și Evul Mediu, achiziționare: 20.04.2002; sursa: Casa de Editură Viața Creștină, Cluj-Napoca, online, PARTEA II, EVUL MEDIU (800-1517), sâmbătă, 20 august 2016:*

„În timpul supremației bizantine, adică în intervalul 1018-1186, în Peninsula Balcanică a existat un episcopat al românilor supus Bisericii autocefale a Ohridei, despre care vorbesc două cataloage ce ni se păstrează, cu reședința foarte probabilă la Brăniceni (Branicevo) - sudul Dunării – dar cu autoritate bisericească și asupra românilor din nordul Dunării, căci pentru români era constituit și după numele acestui popor: „Episcopi ton Valahon” (episcopia Valahilor). Astfel, în secolul al XI-lea este amintit „Ioan, preotul preasfintei Episcopii a Valahilor”, sub jurisdicția Ohridei, căci era preot român în Bulgaria de atunci (64. Aurelian Sacerdoțeanu, *Organizarea Bisericii Ortodoxe Române în secolele IX-XIII*, în „Studii teologice”, an XX, seria II, nr. 3-4, București, 1968, p. 242). Aici veneau să se hirotonească preoții români din nordul Dunării după încreștinarea bulgarilor în ritul bizantin cu limba slavonă, și așa ne-au impus și nouă acest rit și ortodoxia separată de Biserica Romei (65. Nicolae Dobrescu, *Fragmente privitoare la Istoria Bisericii Române*, Budapesta, 1905, p. 7; N. Iorga, *Istoria Bisericii Române, Vălenii de Munte*, vol. I, 1908, p. 6).”

⁶³ Fragment din I. Στυλιων, înainte de anul 1020, probabil 1019 ?. Vezi anexa de documente: Varia.

12. *Episcopul de Belgrada* (Belgrad), primește pentru Belgrada, Gradetza (?), Omtzos (?), Glabentinos (?), Aspre Ekklesia (Bela črkva, Biserica Albă): 40 clerici, 40 paroikous;
13. *Episcopul de Thramos* (Sirmion Semlin-Striamos, Zemlin), primește 15 clerici, 15 paroikous;
14. *Episcopul de Skopia*, (Skupi-Üsküb), primește pentru Skopia, Binetze (Binač), Preamoros (?), Lykoba (Lukovica), Prinipos (?): 40 de clerici, 40 paroikous;
15. *Episcopul de Prizdriana* (Prizren), primește pentru Prizdriana, Chosnos (?), Leaskuntzos (Leskovač ?), Braitos (?) (Beneš: βράτ[.]): 15 clerici, 15 paroikous;
16. *Episcopul de Lipenion, Lipainion* (Lipljan): primește 30 de clerici, 30 paroikous;
17. *Episcopul de Serbia* (Serfidje), primește 30 de clerici și 30 paroikous;

[Insertul dintr-un Chrysobull al Împăratului Mihail VIII Paleologul, din anul 1272, dintr-un Codex din Sinai (Mănăstirea Sf. Ecaterina), transcris de Uspenskiĭ (*Codex Sin. 508 (976)*), confirmă cele trei diplome sau „Sygillia” ale lui Vasile II, din anii 1018-1020, unui arhiepiscop de Ohrida, necunoscut cu numele.⁶⁴]

*

2. Al doilea privilegiu, *Sygillion, Συγίλλια* (Gelzer, 44,₃₁; *συγίλλιον* (*ibidem*, 46₂₁)); cuprinde o listă de 12 eparhii, care, la cererea arhiepiscopului Ioan, au fost subordonate jurisdicției Arhiepiscopiei de Ohrida.⁶⁵

18. *Episcopul de Durostorum*, Дуросторум, Силистра, Dârstor, Drstra, Dorostolon, Dristra, Drster, Silistra, trebuie să primească 40 de clerici, 40 paroikous. *Durostorum a fost sediul Arhiepiscopiei (=Patriarhiei) sub Țarul Petru I (927-969), apoi a peregrinat la Triaditza (Sredec-Sofia), Bodena (Vodena), Moglaina (Moglen) și în sfârșit la Ahrida (Ohrida). Așa a rămas Durostorum numai Episcopie (=Mitropolie).*
19. *Episcopul de Vidin*, Bodina (Bdyn, Bydine), primește 40 de clerici, 40 paroikous. Această eparhie și-a dovedit merite deosebite în războiul cu bulgarii, atrăgându-și asupra ei atenția imperială, motiv pentru care primește cu zece persoane mai mult decât Arhiepiscopia de Ahrida.
20. *Episcopul de Rhasos*, (Rasa, Rasos), primește 15 clerici și 15 paroikous;
21. *Episcopul de Horaia ?* (Horiae), primește 12 clerici și 12 paroikous;
22. *Episcopul de Tzernikos* (Černik), primește 15 clerici, 15 paroikous
23. *Episcopul de Chimaira*, (Chimara), primește 12 clerici și 12 paroikous;
24. *Episcopul de Adrianupolis*, (Dryinopolis-Adrianopol), poate să primească 15 clerici și 15 paroikous;
25. *Eparhie nenominalizată*, adăugată sau completată ulterior, *Episcopul de [Belas]*: primește 15 clerici și 15 paroikous;
26. *Episcopul de Bothroton*, primește 12 clerici și 12 paroikous;

⁶⁴ Vezi regestul nr. 805, la: Franz DÖLGER, *Regesten der Kaiserurkunden des oströmischen Reiches von 565-1453*, Bearbeitet von..., 1. Teil, Regesten von 565-1025, Verlag R. Oldenbourg/München, und Berlin, 1924, Op. cit. p. 104. El face și trimerile la toată literatura aferentă insertului de la Sinai.

⁶⁵ Vezi regestul imperial nr. 806, la: Franz DÖLGER, *Regesten der Kaiserurkunden des oströmischen Reiches von 565-1453*, Bearbeitet von..., 1. Teil, Regesten von 565-1025, Verlag R. Oldenbourg/München, und Berlin, 1924, Op. cit., p. 104.

27. *Episcopul de Joannina (Jannina)*, primește 15 clerici, 15 paroikous;
28. *Episcopul de Kozila (Kozila)*, primește 15 clerici, 15 paroikous;
29. *Episcopul de Petros (Petras ?)*, primește 40 de clerici și 40 de paroikous.

Prin acest Sygillion Împăratul Vasile II Bulgaroctonul (976-1025) îl atenționează pe Mitropolitul de Δυρράχιον, Durrës, Dyrrhachion (Dyrrhachium, Durazzo, Durrësi, Dıraç, oraș în Albania, port la Marea Adriatică) să se rețină, să evite orice abuz sau amestec în problemele Arhiepiscopiei de Ahrida (Regest nr. 806). Franz DÖLGER precizează în regestul nr. 806 că toate eparhiile din fostul Imperiu Bulgar, care nu au fost menționate în acest Sygillion, trebuie să stea sub ascultarea Arhiepiscopului de Ahrida, chiar și „vlahii bulgari” și „turcii din Vardar”, iar autoritățile civile (=imperiale, n.n.) trebuie să se rețină de la orice amestec în problemele Arhiepiscopiei.⁶⁶

καὶ ὅσα ἕτερα ὑπελείφθησαν κάστρα ἐκτὸς τῶν σιγιλλίων τῆς βασιλείας
 10 μου, ταῦτα πάντα κατέχειν τὸν αὐτὸν ἀγιώτατον ἀρχιεπίσκοπον καὶ
 λαμβάνειν τὸ κανονικὸν αὐτῶν πάντων καὶ τῶν ἀνὰ πᾶσαν Βουλ-
 γαρίαν Βλάχων καὶ τῶν περὶ τὸν Βαρδάρειον Τουρκῶν, ὅσοι ἐν-
 τὸς Βουλγαρικῶν ὄρων εἰσὶ, τιμᾶν δὲ αὐτὸν καὶ σέβεσθαι μεγάλως καὶ
 ἀκούειν τοῦ λόγου αὐτοῦ καὶ τῆς παραινέσεως καὶ πάντας τοὺς ἐν

*

3. Prin al treilea privilegiu, *Sygillion, Σιγίλλιον (Gelzer, 46₂₆)*; împăratul îi reconfirmă arhiepiscopului Ioan de Ahrida dreptul de jurisdicție promis în anul 1018 asupra „Serbiei” (nr. 17) sau „Serfidje” (regest imperial nr. 806), și să nu fie tulburat în alte două eparhii: [regest imperial nr. 807⁶⁷]

30. *Stagoi*
31. *Berroia*

În anul 1020, aceste 31 de eparhii au constituit patrimoniul Patriarhiei „Bulgare”, devenită în anul 1018 Arhiepiscopie Autocefală de Ahrida.

În decursul secolelor numărul eparhiilor a oscilat, în funcție de situația politică din Balcani, de extinderea sau reducerea organizațiilor statale locale sau de crearea noilor sisteme de jurisdicție, cum au fost *Patriarhiile de Turnovo*, 1203, respectiv 1235 și *Peć*, 1220, la care mai adăugăm opțiunea pentru *Patriarhia Ecumenică*.

⁶⁶ Fragment din II. Σιγίλλιον, după luna mai 1020; vezi: Pentarhia, vol. II/5, Op. cit., Anexa de documente: Varia, pp. 350-359, concret, p. 354.

⁶⁷ Vezi regestul imperial nr. 807, la: Franz DÖLGER, *Regesten der Kaiserurkunden des oströmischen Reiches von 565-1453*, Bearbeitet von..., 1. Teil, Regesten von 565-1025, Verlag R. Oldenbourg/München, und Berlin, 1924, Op. cit. p. 104.

b. Vicina

*Mitropolia Vicinei (c.1215-1359)*¹

Înainte de anul 1359 avem pentru scaunul de Vicina [Βιτζίνα, Bitzina, Bitzyna],² d. 1204, c. 1215 - 1359, următorii mitropoliți cunoscuți cu numele:

Teodor, î. 1285 – d. 1292;

Luca, î. 1302 – d. 1306, atestat prin 1304-1305;

Macarie, c. 1337/1339 – c. 1347;

Chiril, ? - ?, atestat în februarie 1347;

Iachint (Iacint), d. sept. 1348 – î. mai 1359, când este transferat în scaunul nou creat, de *Mitropolit al Ungrovlahiei*.

*

Vicina, din Caucaz [Soteropolis, Σωτηρόπολη, azi *Pitzunda*, în nordul Abhaziei (Georgia)] sau Vicina de pe Dunăre?

Vicina [Bitzina, Bitzyna, Βιτζίνας, Disina, Fenikah (în arabă),³ Вичина (bulg.), Theosotoupolis, 1285] este încă una din enigmele istoriei românești, la fel ca și Biserica de la Densuș-Hațeg, ca și începuturile Mitropoliei Moldove, ca și limba și aurul dacic etc. Cuvântul VICINA poate fi derivat din cuvântul italian *vicino* – *învecinat*, „aproape”, „alături” etc. și mai puțin verosimilă pare comparația cu noțiunea slavă ветчина (*vetcina*, rus.), care înseamnă *șuncă* sau *jambon*. Este vorba

¹ Text reluat din volumul anterior, *Pentarhia*, II/5, pp. 224-229 și 310-311: [Pentarhia, vol. II/5.: Πενταρχία, τόμος II/5], Ioan Marin MĂLINAȘ, *Tronul Ecumenic, Ohrida și Biserica Românească, până în anul 1453*, Documente patriarhale și imperiale, de la Constantinopol, până în anul 1453, traduceri și comentarii; Οικουμενικού Θρόνου, Αρχίδα και Ρουμανική Εκκλησία, μέχρι το 1453, Πατριαρχική και αυτοκρατορικά έγγραφα από την Κωνσταντινούπολη μέχρι το 1453, μεταφράσεις και σχόλια, Cluj-Napoca, 2013, Κλουζ-Ναπόκα, Editura Presa Universitară Clujeană, Πανεπιστήμιο Εκδοτική Τύπου Κλουζ, 427 p., incl. il., pl., hărți.

² Vicina, în rusă Ветчина, înseamnă *jambon*, *șuncă*, nume, care ar fi putut să fi evoluat – probabil – datorită livrărilor de „sărături”: pește sărat, carne de porc, oaie, vită (pastramă, пастрами), pe care negustorii din oraș și din împrejurimi le făceau către orașele din Imperiu, către Serenissima Republica di Genova (secolul X-1797), către Italia, dar și pentru proviziile de alimente, necesare corăbiilor, care porneau în largul mării etc.

„Pentru populațiile Daco-Române, limba liturgiei este cea slavonă (Словѣньскъ) la nord de Dunăre, dar cea greacă bisericească (Ακολουθική Ελληνική) se menține în Dobrogea, pe atunci despotat independent. În această perioadă, „Româniile populare” de la nordul Dunării de Jos, locuite de Daco-Români, și vasale ale regatului ungar până la bătălia de la Posada (1330), erau numite de către cancelariile bizantine *Ungro-Vlahia* („Vlahia dinspre Ungaria”), și păstorite de Patriarhia Constantinopolului prin *horepiscopi* (χωρεπισκόποι: episcopi itineranți) trimiși de *perihoreții* (περιχωρήτες: „supraveghetorii marginilor” în grecește) de la Vicina. Când cnezatele dintre Carpați și Dunăre s-au unit pentru a forma voievodatul Țării Românești, episcopul Iachint de Vicina, unul dintre *perihoreții*, a devenit primul „*Mitropolit al Ungro-Vlahiei*”. Vicina era o cetate și un port al cărui amplasament este încă discutat de arheologi, găsindu-se probabil sub Tulcea sau sub Isaccea de astăzi. Până nu se va găsi un document scris (pecete, lespede, pisanie...) nu vom putea dezlega această chestiune.”

Luat din: http://ro.wikipedia.org/wiki/Iachint_de_Vicina

Despre Republica Genua, vezi: Manfred Pittioni: *Genua Die versteckte Weltmacht*, Verlag Mandelbaum, 2011, ISBN 978-3854763499, pp. 56-72: „Inzwischen florierten die genuesischen Niederlassungen entlang der Schwarzmeerküste. Aufgrund ihrer langjährigen Präsenz dort gelangten Kaufleute tief ins Hinterland und dessen Handelszentren. Sie drangen entlang der Donau bis zum Eisenrnen Tor vor. Aus dem Jahr 1349 ist ein Dokument des ungarischen Ludwig des Großen überliefert worin genuesischen Kaufleuten freier Handel entlang der Donau bis nach Temesvár eingeräumt wurde. Über ihre Stützpunkte im Schwarzmeerraum gelangte die genuesischen Kaufleute auch nach Kiew, Täbris, Bolgar, Kasan, Abchasien, Tscherkesien im Kaukasus und nach 1315 Indien. Berichte nach gelangten Kaufleute 1322 bis nach Zeitun in China und 1338 bis nach Kulam in Indien. Bereits 1257 tauchte die erste chinesische Seide auf genuesischen Märkten auf.” Luat din: http://de.wikipedia.org/wiki/Republik_Genua

³ Luat din: [https://ro.wikipedia.org/wiki/Vicina_\(ora%C8%99\)](https://ro.wikipedia.org/wiki/Vicina_(ora%C8%99))

de orașul-port dunărean Vicina, colonie genoveză, sub stăpânire bizantină, din nordul Dobrogei, despre localizarea căreia s-au redactat cele mai năstrușnice teorii. De la Păcuiul lui Soare, situat la câțiva kilometri de Silistra (Dârstor, Bulgaria), unde era deja o Mitropolie veche, până la Hârșova și Ismail (sudul Basarabiei), se tot formulează o serie de păreri, privind localizarea acestui oraș-port, din nordul Dobrogei.⁴ Numele *Vicina* ar sugera și faptul că orașul ar fi evoluat în apropierea imediată a altuia, mult mai vechi, probabil Isaccea-Noviodunum?⁵

Noi adoptăm teza susținută de istoricul Ion Dumitriu-Snagov [*Țările Române în secolul al XIV-lea – Codex Latinus Parisinus*, București, 1979, p. 86, 87, 200], potrivit căreia Vicina insulară (sau „peninsulară”), să fi fost situată cu probabilitate pe malul drept al Dunării, în amonte de intrarea în Deltă, la Isaccea-Noviodunum, *pe o insulă fortificată*, după cum apare și în desenul cartografic al lui Petrus Roselli, din secolul al XV-lea, când încă se mai puteau eventual observa urme sau ruine ale orașului-port.⁶ O altă teză, destul de convingătoare ar fi și aceea potrivit căreia, Măcinul sau împrejurimile acestei localități să fie continuatoarea Vicinei, după cum se menționează și în rândurile și în notele din paginile următoare. Iată cum aprecia Pr. Prof. Dr. Ioan Rămureanu, în anul 1977, argumentele istoricului Ion Dumitriu-Snagov, privitoare la localizarea Vicinei, la Isaccea-Noviodunum sau în apropierea acestei localități, în amonte spre Deltă.⁷

Recent, cercetătorul Ion Dumitriu-Snagov, pornind de la faptul că pe harta unei părți din nord-estul Europei, care începe de la nord la sud, din Banat și Carpații Meridionali, redactată în preajma luptei de la Nicopole (25 septembrie 1396), inclusă în Codex Latinus Parisinus 7239, f. 113v – 114r, și publicată mai întâi de V. A. Urechia, se marchează pe o insulă din mijlocul Dunării, înainte de desfacerea ei în Deltă, un *castel* cu o incintă circulară și un turn la centru [*donjon*, n.n.], având pe zidul de vest al castelului un drapel cu o cruce, crede că aceasta este Isaccea și localizează aici *Vicina*. Ea este indicată pe hartă prin termenul *baradigo* (baraj, prag) și reprezentată prin cetatea nenumită de la intrarea în Deltă a Dunării.

Noi suntem obișnuiți să menționăm Vicina numai în contextul transferului canonic al Mitropolitului Iachint al Vicinei (1348-1359), în scaunul nou creat al Ungrovlahiei (1359-1372), act facilitat de Patriarhia Ecumenică din Constantinopol, sub oblăduirea căreia românii au și rămas până în anul 1885. Numai că Vicina este mult mai veche decât anul 1359, iar prima ei menționare documentară datează din anul 1148 și o datorăm împărăteștii scriitoare Anna Comnena *Porphyrogenneta*

⁴ Vezi studiul online de Silvia Lazăr, de la Universitatea „Dunărea de Jos”, din Galați, *Stadiul actual, privind localizarea Vicinei* [http://istorie.uab.ro/publicatii/colectia_bcsc/bcsc_8/11_lazar.pdf]:

„Vienezul Tomaschek, pe baza informațiilor din geografia lui Idrisi, localizează Disina [Vicina] în aval de Capidava, mai exact la Măcin. Nu există însă dovezi arheologice în acest sens. Identificarea Vicinei cu Măcinul este susținută însă de multiple mărturii lingvistice. Istoricul Virgil Ciocâltan susține că în limba cumană (limba tătarilor dobrogeni de astăzi) consoanele v, p, s-au transformat de-a lungul timpului în m. Luând spre exemplu cazul Panagalia => Pangalia => Mangalia, acesta menționează că în secolul al XVIII-lea este atestat numele unei localități, „Mecena”, care nu este altceva decât Măcinul de astăzi. În plus, având în vedere menționarea încă din veacul al XIV-lea a „insulei Vicinei” în documentele franciscane, din anul 1912 s-a urmărit o investigație periegetică a zonei Măcinului. Din acea perioadă există o mărturie locală care menționează că în fața orașului era o peninsulă despărțită de țărmul dobrogean prin două ziduri. Astăzi această zonă se numește „La Cetățuie”. O altă dovadă în privința susținerii localizării Vicinei la Măcin pornește de la constatarea că imediat ce Vicina decade, în a doua jumătate a secolului al XIV-lea, în izvoare apare menționată Brăila, ca centru urban de importanță, în apropierea ei. Se pare că aceasta a preluat funcția Vicinei insulare.”

⁵ Alexandru MADGEARU, *Byzantine Military Organization on the Danube, 10th-12th Centuries*; Brill; Leiden & Boston; 2013; p. 136; accesat la 14 ianuarie 2016, online.

Vezi și: [https://ro.wikipedia.org/wiki/Vicina_\(ora%C8%99\)](https://ro.wikipedia.org/wiki/Vicina_(ora%C8%99))

⁶ Teză formulată de istoricul Dr. Ion Dumitriu-Snagov [pe care o adoptăm și noi] în studiul: *Borgiana V și Borgiana VIII. Două hărți italiene din Renaștere și localizarea Vicinei pe Dunăre*, în *Revista de Istorie*, XXXII, nr. 10, 1979. Teza lui Ion Dumitriu-Snagov este citată și de către istoricul bisericesc, Prof. Ion Rămureanu, *Mitropolia Vicinei și rolul ei în păstrarea ortodoxiei în ținuturile românești*, în vol. *De la Dunăre la Mare*. Mărturii istorice și monumente de artă creștină, Galați, 1977, Editura Arhiepiscopiei Tomisului și Dunării de Jos, p. 155.

⁷ Prof. Ion Rămureanu, *Mitropolia Vicinei și rolul ei în păstrarea ortodoxiei în ținuturile românești*, în vol. *De la Dunăre la Mare...*, Op. cit., p. 155.

Vezi și: Octavian Iliescu, *Cu privire la o hartă parțială a sud-estului Europei datând din preajma bătăliei de la Nicopole*, în *Studii și materiale de istorie medie*, IX, 1978, pp. 193-197 + II pl.

(1083-c.1154), în opera acesteia *Alexiada* [Ἀννα Κομνηνή, Η Αλεξιάδα sau Αλεξιάς],⁸ lucrare împărțită în 15 cărți, în care prezintă evenimentele istorice și situația Imperiului Romeu în timpul domniei tatălui ei, Alexios I Comnenul (1081-1118), căruia îi este și dedicată.⁹ Mama Anei Comnena, Irene Dukaina (1066-1123/1133?) era o descendentă a ultimului Țar, *Persian II* (1018) al primului Țarat Bulgar (681-1018), din Dinastia Casei de Komitopuli (972-1018). În anul 1097, la dorința părinților, Ana Comnena s-a căsătorit cu prințul Nikephoros Bryennios, nepotul *cezarului rebel* cu același nume (1077-1078).

....ἱστορίας τούτοις καταμιαίνεται), τοῦ μὲν τὴν Δρίστραν κατέχοντος, τῶν δὲ τὴν Βιτζίναν καὶ τᾶλλα. Σπεισάμενοι γοῦν μετ' αὐτῶν ἀδεδῶς τοῦ λοιποῦ διαπερῶντες τὸν....

Alexias, Αλεξιάς, Cartea 6, Βιβλίο 6

...ἀναζέσας πρὸς μάχην τὴν Σιδηρᾶν μετὰ τῶν ταγματῶν διελθὼν τὸν χάρακα περὶ Βιτζίναν ἐπήξατο• ποταμὸς δὲ οὗτος ἀπὸ τῶν παρακειμένων ὁρῶν ρέων. Πολλοὶ δὲ τηνικαῦτα...

Alexias, Αλεξιάς,¹⁰ Cartea 7, Βιβλίο 7

Aceste încercări, privind orașul-port Vicina, sunt prezentate de către Petre Diaconu, după cum urmează:¹¹

Cea mai veche știre despre Vicina se păstrează în *Alexiada* Annei Comnea. Imperiala scriitoare, referindu-se la luptele bizantino-pecenege desfășurate în nord-estul Bulgariei și în sudul Dobrogei, către sfârșitul veacului al XI-lea, amintește – între altele – numele unor conducători pecenegi. Ea notează că primul dintre aceștia – Tatos (căruia i se mai zicea și Halis) – stăpânea Silistra, iar ceilalți, adică Sestav și Saccea, stăpâneau „Vicina și celelalte” Βιτζίναν καὶ τᾶλλα. În lipsa altor precizuni, orice încercare de localizare a Vicinei – numai pe baza relației din cronica Annei Comnena – este sortită eșecului. Din atenta cercetare a pasajului se pot trage doar două concluzii: ¹) Vicina era situată în nord-estul Peninsulei Balcanice și ²) ea trebuie să fi avut în secolul al XI-lea o oarecare importanță, de vreme ce a fost aleasă de către un șef peceneg drept reședință a sa. În perioada de timp cuprinsă între sfârșitul secolului al XI-lea și mijlocul secolului al XIII-lea Vicina nu va fi menționată de nici un izvor; începând însă cu mijlocul veacului al XIII-lea ea va fi din nou menționată, iar numele ei va figura de-acum încolo în listele eparhiale, în actele de comandită ale notarilor din Pera, în portulanele vremii, precum și în diferite alte documente ³). Ultimele mențiuni despre Vicina datează din prima jumătate a secolului al XV-lea ⁴).

Note:

1 Anna Comnena, *Alexiada*. II (V-X) ed. B. Leib, Paris, 1943, p. 82.

2 Câțiva istorici au pledat pentru existența unei localități cu numele de Vicina în regiunile răsăritene ale Pontului. Despre inexistența unei Vicina taurice vezi Vitalien LAURENT, *Un évêché fantôme ou la Bitzina taurique*, în *Échos d'Orient*, 1939, Volume 38, Numéro 193, pp. 91-103, p. 91 [accesat online la 09 ianuarie 2016]. Tot aici este locul să se precizeze că încercările de a vedea în localitatea Laviza (Vița sau Viza) de la gura râului Kamea o a doua Vicina (Ditzina) balcanică nu se întemeiază pe vreo dovadă istorică. Despre Ditzina, care apare ca sediu arhiepiscopal într-un adaus târziu (secolul XV) la o listă eparhială de la

⁸ Literatură privitoare la *Alexiada* și la Anna Comnena, Ἀννα Πορφυρογέννητη am putea oferi:

Diether Roderich Reinsch, Athanasios Kambylis: *Annae Comnenae Alexias (Corpus fontium historiae Byzantinae. Ser. Berolinensi 40)*, de Gruyter, Berlin 2001, ISBN 3-11-015813-2 (Originaltext).

Anna Komnene: *Alexias*. Übersetzt, eingeleitet und mit Anmerkungen versehen von Diether Roderich Reinsch. DuMont, Köln 1996; 2. Auflage de Gruyter, Berlin 2001, ISBN 3-7701-3492-3 (deutsche Übersetzung).

Vasilios Skoulatos: *Les Personages Byzantins de l'Alexiade. Analyse Prosopographique et Synthèse*. Nauwelaerts, Louvain-la-Neuve 1980, ISBN 978-2-87463-436-9.

⁹ Petre Diaconu, *Despre localizarea Vicinei*, în *Pontica*, 3, 1970, pp. 275-295.

Anna Comnena, *Alexiada*, II (V-X), ed. B. Leib, Paris, 1943, p. 82.

¹⁰ Αλεξιάς, Συγγραφέας: Ἀννα Κομνηνή

Textul original, luat din: Griechischer Originaltext, [online], <https://de.wikipedia.org/wiki/Alexiade>

¹¹ Petre DIACONU, *Despre localizarea Vicinei*, în *Pontica*, 3, 1970, pp. 275-295.

mijlocul veacului al XIII-lea, vezi observațiile pertinente ale lui V. Laurent, *La domination byzantine au Bouches du Danube sous Michel VIII Paliologue*, în *Revue historique de sud-est européen* XXII, 1945, p. 194 și notele 1-4. În Peninsula Balcanică a existat o singură localitate cu numele de Vitzina (Vicina, Vecina), numită într-un singur izvor literar rusesc și Dicio (Список русских городов... VII, Sanktpetersburg; ap. Mircea Matei, *Contribuții arheologice la istoria orașului Suceava, București*, 1963, pp. 22-23).

3 Vezi aceste mențiuni la G. I. Brătianu, *Recherches sur Vicina...*, București, 1925.

4 N. Bănescu, *Vechi legături ale țării noastre cu genovezii*, în *Închinare lui Nicolae Iorga*, Cluj, 1931, pp. 34-35.

Într-un portolan din anul 1154 a apărut și prima mențiune cartografică a Vicinei, făcută de geograful arab Idrisi, numai că atestarea aceasta este destul de controversată.¹²

Ultimele mențiuni documentare despre Vicina ne-au parvenit din prima jumătate a secolului al XV-lea.

*

Despre Vicina

„Vicina was a town on the Danube used as a tradeport (Emporia) by the Republic of Genoa, being part of the Genoese trade empire between the 13th and 14th century. At one time, it was the most flourishing port of the maritime Danube, but its importance declined with the development of other ports such as Kilia and Brăila. Although many locations have been proposed by both historians and archeologists as the remains of Vicina, it is still unknown where this town was located.

The earliest reference to Vicina is found in the *Alexiad*, written in 1148 by Anna Comnena, which described events from late 11th century. It mentioned the names of local rulers Sestlav and Satzas who lived in a city called *Bitzina*. Soon, trade flourished and Vicina is named by an Arab traveler as a rich town.

The Mongol conquests led to a period of peace and stability (the so-called *Pax Mongolica*) which favored trade. Within the Black Sea region, merchants from Venice and Genoa were active, with the Venetians using existing towns as their tradeports, while the Genoans preferred to create their own towns. Following the Treaty of Nymphaeum (1261), the Genoans gained the priority in the trade in the region.

The Genoese bought cereals, wax, fish and hides (which were produced in the Danubian regions and the Mongol-ruled steppes) and sold manufactured products such as Lombard cloth and linen, as well as spices servicing the territories of Wallachia and Moldavia even before the founding of the states, as well as the Knyazate of Halych.

The town, like other Genoan towns, was overseen by a consul.

At the end of the 14th century, Vicina was under Byzantine control, and according to a document from 1337-1338, it was ruled by "infamous heathens", presumably Mongols, Turks or Tatars. Soon after that, another document noted the rise and fall of the Metropolitan of Vicina, as Vicina was "plagued by barbarians" and had only a few Christians. In 1359, the Metropolitan Iachint of Vicina moved to Argeș with the approval of the Ecumenical Patriarch of Constantinople.

The commerce of Vicina was severely affected during the Genoese-Byzantine war of 1351–1352. After the war, the Byzantines lost the control of the Lower Danube to the Genoese, who gained control over the town of Kilia (today Chilia Veche, Romania) The decline of Vicina also led to the rise of another port on the Danube, Brăila, which became the largest port on the Danube in the region. This was also helped by the political stability within Wallachia, whereas Vicina was caught in fights between Mongols and Bulgarians, later also with the Turks.,

The exact location of Vicina is not yet known and it's a matter of debate among historians and archeologists. Portolan charts place it right after *Drinago* (which is assumed to be modern Brăila), south of

¹² Lazăr, Silvia; *Stadiul actual al cercetărilor privind localizarea Vicinei.*; *Buletinul cercurilor științifice studentești, arheologie-istorie*, Nr. 8/2002 p. 88; accesat la 08 ianuarie 2016.

the Danube. Based on this, many historians identified it with Isaccea, while archeologists identify it with Păcuiul lui Soare. Nevertheless, historians identified it with a variety of places.”¹³

Luat din: [http://en.wikipedia.org/wiki/Vicina_\(town\)](http://en.wikipedia.org/wiki/Vicina_(town))

Localizare:

The exact location of Vicina is not yet known and it's a matter of debate among historians and archeologists. Portolan charts place it right after *Drinago* (which is assumed to be modern Brăila), south of the Danube. Based on this, many historians identified it with Isaccea, while archeologists identify it with Păcuiul lui Soare. Nevertheless, historians identified it with a variety of places:

Isaccea: Nicolae Grămadă, Nicolae Bănescu, Gheorghe Moiescu, Ștefan Lupșa, Alexandru Filipașcu, Constantin C. Giurescu

Between Isaccea and Tulcea: Nicolae Iorga

Niculițel: Constantin Brătescu¹

Păcuiul lui Soare: Petre Diaconu

Mahmudia: Gheorghe I. Brătianu

Hârșova-Topalu area: Octavian Ilescu

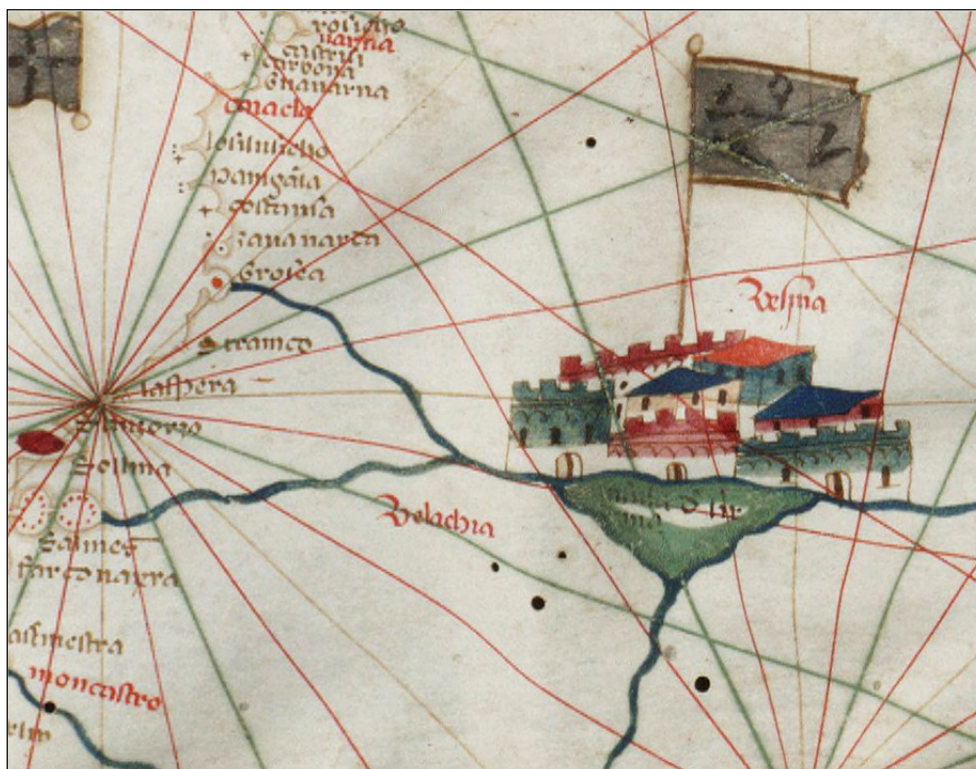
Vidin: Constantin N. Hurmuzaki

Măcin: Wilhelm Tomaschek, Konstantin Jireček, Nicolae Dobrescu, J. Bromberg

Nufăru: Georgi Atanasov

somewhere in Albania: Alexandru D. Xenopol

Luat din: [http://en.wikipedia.org/wiki/Vicina_\(town\)](http://en.wikipedia.org/wiki/Vicina_(town))

Vicina, din Dobrogea de nord, pe Dunăre, astfel cum a fost înfățișată pe una dintre hărțile fanteziste posterioare, de Petrus Roselli, într-un ghid de pilotaj maritim costier, portulan, din secolul al XV-lea.¹⁴

The port of Vicina in Northern Dobrudja as shown on an anonymous portulan of Petrus Roselli, XVth century.¹⁵

¹³ Georgi Atanasov, „La Vicina médiévale et la forteresse de Nufăru”, *Études balkaniques*. 30/1 (1994) 109–128; Traian-Valentin Poncea, *Geneza orașului medieval românesc Extra-Carpatic (secolele X-XIV)*, Editura Biblioteca Bucureștilor, 1999, ISBN 973-98918-4-5.

Laurențiu Rădvan, *At Europe's Borders: Medieval Towns in the Romanian Principalities*, Brill, 2010, ISBN 97890041.

¹⁴ Luat din: [https://ro.wikipedia.org/wiki/Vicina_\(ora%C8%99\)](https://ro.wikipedia.org/wiki/Vicina_(ora%C8%99))

Despre Petrus Roselli și opera sa cartografică, vezi:

Peter Mesenburg, *Die Portulankarte des Petrus Roselli von 1449 (Kartographie im Mittelalter - Eine analytische Betrachtung zum Informationsgehalt der Portulankarte des Petrus Roselli aus dem Jahre 1449)* 1. Auflage, Verlag: Karlsruhe, FH, FB Vermessungswesen, 1989, ISBN 10: 3890636004 / ISBN 13: 9783890636009.

Vicina, de pe Dunăre, nu trebuie confundată cu Episcopia *fantomă* a Bitzinei, Vicinei, „sufragană” a Mitropoliei Alaniei, adică cu Arhiepiscopia de Soteropolis-Pițunda, Σωτηρουπόλεως-Pitzunda, din partea de vest a Caucazului, din Abhazia de nord, Georgia.

*

Lucrarea standard de istorie bisericească și cronologie a istoricului francez Michel Le Quien (1661-1733), în volumul I, dedicat eparhiilor de sub jurisdicția Patriarhiei Ecumenice a Constantinopolului, omite Eparhia Vicina sau Bitzina de pe Dunăre, din nordul Dobrogei. El menționează doar Vicina, Bitzina, Βιτζίνας, din Caucaz, respectiv Abhazia, în Georgia, după cum vom putea constata din textul pe care i l-a consacrat acestei eparhii, în tomul I:¹⁶ Mai bine zis, el o localizează greșit, nu pe Dunăre, ci în Abhazia, din vestul Caucazului.¹⁷

II. Ecclesia Bitzines¹⁸

Bitzine. Alaniæ, ut videtur, civitas fuit, quando Georgius Pachymeres testatur ab Alanis Bitzinæ episcopum delegatum fuisse ad Andronicum Palæologum Imperatorem. Imo metropolitam fuisse constat ex sententia synodi, quam habuit Athanasius Constantinopolitanus adversus Joannem Drimyn.

Episcopi Bitzines

I. Lucas

Alani Bitzines episcopum oratorem miserunt ad Andronicum Palæologum Imperatorem Michaelis Palæologi filium, ut ipsos in militiam suam admitteret, ἀρχιερεῖ ωροσελθόντες Βιτζίνας, quod ei benignè concessit Imperator. Pachim. lib. 4. cap. 16. Atqui *Lucas* hic nominabatur, eodem Pachymere teste lib. 5 cap. 3. ubi narat Joannem Glycyn patriarcham anathema intorsisse eidem Imperatori, qui ad se accederet patriarchatus abdicationem adhortaturus. Aderant cum patriarcha Babylas Ancyranus, Nicephorus Cretensis, & *Lucas Bitzines, καὶ ὁ Βιτζίνης Λούκας*. Idem utique est metropolita Bitzines, qui synodo adfuit Athanasii Constantinopolitani, in qua Joannes Drimys Ecclesiæ & Imperatori perduellis proscriptus fuit. Cod. Regius, olim Illustr. Archiep. Remensis, inter ejusdem Athanasii epistolas.

II. ... [Necunoscut nominal]

Anno M. 6849. Mense Augusti, Ind. IX. 1341. Sententia synodi Byzantinæ Barlaam & Acyndinus Palamiticæ hæresis impugnatores damnati fuere, cui subscripsit *Bitzines episcopus*, cujus nomen omissum est καὶ ὁ Βιτζίνης. Bibl. Caes. Lib. 6. cod. 6.

*

Privitor la Vicina și localizarea ei în Caucaz, nu pe Dunăre, în nordul Dobrogei, cum este corect, Profesorul Ioan Rămureanu susține argumentele lui V. Laurent. În acest context, el scria următoarele:¹⁹

Mai întâi Michel Le Quien, în voluminoasa sa lucrare *Oriens Christianus*, afirmă că Vicina s-ar afla undeva în Alania, pe râul Cuban, între Crimeea și Caucaz. După el,

¹⁵ Luat din: De la anonim - File:Anonim mallorquí taller de Rosell Yale.JPG, Domeniu public, <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=37721684>

¹⁶ Michaelis LE QUIEN, - *Oriens Christianus*, Op. cit., tom I, coloana 1349-1350.

¹⁷ Georgios Pachymeres, Γεώργιος Παχυμέρης (1242-1310) a fost un cleric învățat bizantin, teolog, istoric, poet, filosof și scriitor. Pentru tema noastră importantă este doar lucrarea sa *Ρωμαϊκή Ιστορία*, Πρώτη έκδοση Ρώμη 1666, νέα κριτική έκδοση Παρίσι 1984 σε δύο τόμους. Această lucrare în 13 „cărți” este o continuare a operei istorice a lui Georgios Akropolites, Γεώργιος Ακροπολίτης (1217-1282), *Χρονική Συγγραφή*, Anale sau *Chronikè Syngraphé*, care, la rândul său îl continuă pe Niketas Choniates, Νικήτας Χωνιάτης (c.1155-1215), *Istoria*, în 21 de „cărți”, *Χρονική Δίηγησις* (Ιστορία Κωνσταντινουπόλεως)...

¹⁸ Athasie I (1289-1293 și 1303-1309). Michaelis LE QUIEN, - *Oriens Christianus*, Op. cit., tom I, coloana 1349-1350.

¹⁹ Prof. Ion Rămureanu, *Mitropolia Vicinei și rolul ei în păstrarea ortodoxiei în ținuturile românești*, în vol. *De la Dunăre la Mare...*, Op. cit., p. 151.

geograful german *Wiltsch*, apoi istoricul *H. Gelzer* au crezut că numele de Vicina e o deformare a vechiului nume *Bizonda* (Pitzunda sau „Bizunda”, n.n.), din hărțile medievale, ascunsă mai multe secole sub numele de Soteriopolis, care se află pe același mal al Cubanului. Opinia că Vicina trebuie așezată undeva în Cuban a fost combătută temeinic de bizantinologul francez *V. Laurent*.

*

Vitalien LAURENT, *Un évêché fantôme ou la Bitzina taurique*, în *Échos d'Orient*, 1939, Volume 38, Numéro 193, pp. 91-103, p. 91 [accesat online la 09 ianuarie 2016].

Problema se pune în felul următor:

1. Marele bizantinolog francez, asumpționistul Vitalien LAURENT AA explică și documentează cu argumente convingătoare că Michaelis LE QUIEN a greșit, prin localizarea Vicinei în în Caucaz (recte *Abhazia*, Georgia) și nu pe Dunăre, în Dobrogea de nord.

2. Unde era situată atunci Vicina (forma latinizată) sau Bitzina (forma grecizată), în Alania – *Vicina taurică* (din Caucaz) sau pe Dunăre – *Vicina valahă* sau dobrogeană?

3. Dacă au existat două orașe sau episcopii cu același nume – Vicina – în Caucaz și pe Dunăre, atunci de ce Le Quien o menționează doar pe aceea din Caucaz?

4. La așa o distanță mare, dintre Alania-Abhazia și Ungrovlahia, de sute de kilometri, cu posibilitățile reduse și lente de deplasare din vremea aceea, n-ar fi fost posibilă o comunicare atât de apropiată dintre Domnitorul muntean și Mitropolitul Iachint.

5. Comiterea unei greșeli de localizare geografică a Vicinei, din partea Cancelariei Patriarhale sau a celei Imperiale (când este vorba de *Notitiae Episcopuatum*), din Constantinopol se exclude cu desăvârșire.

6. *J. Bromberg*²⁰ enunță sau formulează teza lui *H. Gelzer*, fără să o adopte în mod explicit (p. 94), că Soteropolis, Σωτηρόπολις, *Bizonda* (=Pitzunda) ar fi fost numele grecesc al Vicinei – *Pitzunda*, din nordul Abhaziei (Georgia).

7. Influențat de autoritatea savantului *H. Gelzer*, istoricul francez *Siméon Vailhé* admite explicația dată de *Bromberg*, dar menține și teza privitoare la cetatea Vicinei, de la gurile Dunării, adică apar acum două scaune episcopale, cu numele de *Vicina*, în Alania-Abhazia și în Dobrogea;²¹

Privitor la Soteropolis, lucrurile se complică, pentru că în Georgia istorică existau două cetăți-porturi la Marea Neagră, cu acest nume. Identificarea logică este Soteropolisul din Abhazia, pentru că celălalt oraș Soteropolis se află situat și mai jos, în sud-estul țărmului maritim, în fostul teritoriu al Imperiului de Trapezunt.²²

1. Soteropolis sau Soteriopolis, Σωτηροπόλις, poate fi identificat cu PIZUNDA sau Bichvinta, ბიჭვინთა (georg.), Пичунда (abhază), Пичунда (rusă) - „Στρατηγὸς Σωτηροπόλις καὶ Ἀνακουπίας”, dar a fost și confundat cu Sukhumi sau Sokhumi, სოხუმი (georgiană), Ақәа, *Aqwa* (abhază), Сухум(и) actuala capitală a Abhaziei, care însă se numea Sebastopolis, Σεβαστούπολις.²³ Și Constantin VII Porfirogenetul, în *De administrando imperio* localizează Soteriopolis în Abhazia.

²⁰ *J. Bromberg*, *Toponymical and historical miscellanics on medieval Dobrudja, Bessarabia and Moldo-Wallachia*, paru par *Byzantion*, XII, 1937, 151-180, XIII, 1938, 9-71.

²¹ *Siméon Vailhé*, article *Alania*, dans le Dictionnaire d'Histoire et de Géographie ecclésiastiques (DHGE), I, Paris, 1912, col. 1336.

²² "Soteropolis (Titular See)". catholic-hierarchy.org. Retrieved 6 April 2014. Kazhdan, Alexander (1991). "Soteriopolis". In Kazhdan, Alexander. *The Oxford Dictionary of Byzantium*. Oxford and New York: Oxford University Press. p. 1930. ISBN 978-0-19-504652-6.

Seibt, Werner; Jordanov, Ivan (2006). "Στρατηγὸς Σωτηροπόλις καὶ Ἀνακουπίας. Ein mittelbyzantinisches Kommando in Abchasien (11. Jahrhundert)". In Cheynet, Jean-Claude. *Studies in Byzantine Sigillography, Volume 9* (in German). Munich and Leipzig: K. G. Saur Verlag. pp. 231–239. ISBN 3-598-77927-5.

²³ O veche colonie grecească din secolul V îdHr., având numele de Pityus, Πιτυός, Πιτυούντος (la genitiv), în nordul Abhaziei, făcând parte în antichitate din vechiul Regat de Lazica.

Sukhumi, Sebastopolis, Σεβαστούπολις, s-a dezvoltat tot pe locul unei colonii, a grecilor din Milet, din secolul al VI-lea îdHr., având la început numele de Διοσκουριάς, iar în epoca romanilor și romeică, pe acela de Σεβαστούπολις.

2. Mai există însă în zonă încă un oraș cu numele Soteropolis, Σωτηρόπολης, azi Borçka, ბორჯბა/Borçxa, în limba laz, un oraș și district, din provincia istorică georgiană Artvin, astăzi în Turcia de nord-est, la granița cu Georgia.

8. În stadiul acesta de evoluție al problemei Vicinei, se mai ivește încă o întrebare, referitoare la localizarea ei. Deși există foarte multe păreri în această privință, care de care mai hazardată, multe din ele trebuiesc respinse din capul locului, folosind patru argumente. Noi adoptăm teza că Vicina a fost situată în nordul Dobrogei, pe Dunăre, înainte de intrarea sau desfacerea albiei ei fluviale în Deltă, adică în arealul dintre Măcin și Isaccea-Noviodunum. Istoricii noștri își formulează teoriile fără să țină cont de frontierele vechi sau absolutizând actualele granițe ale României:

1. Vicina a fost o colonie genoveză sub stăpânire bizantină, iar cei dintâi erau legați de țărmul Mării Negre sau de imediata apropiere a acestuia, în cazul în care ar fi intrat cu corăbiile lor în apele fluviale. Nici adâncimea apei fluviale nu permitea în cele mai multe cazuri intrarea corăbiilor maritime pe Dunăre.

2. Chiar dacă acest lucru s-ar fi întâmplat, corăbiile maritime ale genovezilor n-ar fi trecut Balta Brăilei, pentru a ajunge în arealul Hârșova-Topalu, la Capidava sau Cernavodă, ca să nu ne mai hazardăm cu presupusul, că genovezii navigau până la *Păciul lui Soare*, în cotul de jos al Dunării !

3. Păciul lui Soare se află la câțiva kilometri doar de Silistra-Dârstor, or Mitropolia de Durostorum este foarte veche și avea jurisdicție și pe jumătatea de sud a Dobrogei de astăzi, iar Vicina pe partea de nord a acesteia, extinzându-se în Bugeac, Μπουντζάκ, Bucak (turc.), Буджак (rus. și bulg.), până dincolo de Nistru, spre stepa Bugului. Deci Vicina nu putea fi localizată pe teritoriul unei alte mitropolii, sub aceeași jurisdicție a Patriarhiei Ecumenice. Nici Mitropolia Proilaviei n-a avut mai târziu jurisdicție pe jumătatea de sud a Dobrogei de astăzi, teritoriul de raia otomană fiindu-i lăsat Mitropoliei de Silistra, pentru a ușura strângerea dărilor către Poartă, ale creștinilor.

4. Vicina a fost un oraș-port, burg-port sau cetate-port, situată pe o insulă (sau peninsulă ?), deci nu poate fi localizată pe uscat, la Ismail, la Niculițel, la Somova, la Nufărul, la Mahmudia etc.²⁴

9. Vitalien LAURENT explică, folosind patru argumente (pp. 94-95), că Vicina taurică este doar o simplă premisă, „simple postulat” (p. 96).

a. Dacă Mitropolia Vicinei ar fi fost legată sau inclusă în structurile Mitropoliei Alaniei, atunci nici Domnitorul român și nici Tronul Ecumenic nu puteau face abstracție sau să treacă neobservată această realitate, în documentele de cerere și de transfer canonic al lui Iachint, în scaunul nou creat al Ungrovlahiei.

b. Acest lucru poate fi observat și din menționările făcute de *Notitiae Episcopatum...*, de pildă Notitia nr. 19:²⁵ la locul 79 se află scaunul Mitropoliei Alaniei; la locul 105 scaunul Bitzinei (Vicina), după el urmând cel de Hiou, la locul 106, ó Βιτζίνης ἐν αὐτῷ καὶ ó Χίου; separat de aceste scaune, apare cel de Sotiropolis, la locul 127. În această Notitia, Vicina apare după Zikhias, situată pe locul 104. La locul 107 apare Mitropolia Chersonesului, a Bosporului Cimerian, la locul 108, iar Sougdaia (Sudak), din Crimeea, pe locul 111.²⁶

c. Lista prezenței arhierilor la ședințele Sinodul Endemic, din anul 1285 îl numește separat pe Mitropolitul de Alania-Soteropolis și pe cel de Vicina, acestuia din urmă, notarul

²⁴ Vezi harta cu localizările posibile ale orașului Vicina, în: [https://ro.wikipedia.org/wiki/Vicina_\(ora%C8%99\)](https://ro.wikipedia.org/wiki/Vicina_(ora%C8%99))

²⁵ Jean DARROUZÈS A.A., *Notitiae Episcopatum Ecclesiae Constantinopolitanae*. Texte critique, introduction et notes, par..., Inst. Franc. d'Études Byz., Paris, 1981, 521 p. [Géographie Ecclésiastique de l'Empire Byzantin, Tome I].

²⁶ Jean DARROUZÈS, *Notitiae Episcopatum...* Op. cit., p. 413, Notitia 19.

sinodal îi mai adaugă și epitetul de Theosostoupolis. Deci, o identificare a Vicinei cu Soteropolis sa o substituie a celor două scaune sau titulaturi cade și de această dată.

d. După părerea lui Gelzer, numele de Vicina-Bitzina ar fi fost substituit de către Cancelaria Patriarhală, celui de Soteriopolis, din motive de menajare a eventualelor susceptibilități, din partea Mitropoliei de Alania. În contradicție cu această supoziție a lui Gelzer se află faptul că *Notitia* și hărțile patriarhale și imperiale de la Constantinopol atestă existența simultană a celor două scaune mitropolitane, nu o substituie sau o uniune personală a lor. Deci, Bitzina și Alania-Soteriopolis nu încetează să apară în mod concomitent în diptice, adică pe aceleași liste, după cum s-a văzut din rândurile anterioare.

Bizantinologul francez Vitalien LAURENT a scris acest studiu în 1939, iar de atunci el și ceilalți asumpționiști de la Paris au adus noi și imense contribuții, privitoare la aceste probleme, menționarea lor depășind cadrul temei de față.

Concluziile acestei teme au fost formulate de autorul Vitalien LAURENT însuși, în titlul studiului său: *Vicina sau Bitzina taurică a fost o „episcopie fantomă”, adică ea n-a existat niciodată, Un évêché fantôme ou la Bitzina taurique.*

*

Antecesorii lui Iachint, în scaunul Vicinei, erau participanți activi sau ocazionali la ședințele sinoadele endemice din Constantinopol, unde trăiau din beneficiul eparhiei, pe care probabil o administra protosinghelul Πρωτοσύγκελος (=vicarului eparhial), Δίκαιο, Vicarius, ajutat eventual de un *episcopus vagans* (sau episcop refugiat sau alungat din teritoriile ocupate de musulmani), ori în conformitate cu principiul de *επίδοσις*, *epidosis*, devenit „canonic”, de prin secolul al XII-lea. Acest termen canonic însemna că un chiriarh își dădea eparhia spre suplinire, fără ca arhiereul înlocuitor să fie întronizat, în calitate de ierarh sau de chiriarh al locului, cu alte cuvinte își arenda scaunul și eparhia, în schimbul unui beneficiu ori din alte interese. Vezi cazul proin Mitropolitului Daniel al Vidinului, în Țara Românească. Nu știm însă ce titulatură avea Daniel al Vidinului și ce statut canonic i se recunoștea, în calitatea de „ajutor” sau *auxiliar* al Mitropolitului Ungrovlahiei.

Cât de prospere erau orașul și Mitropolia Vicinei, cu hinterlandul imens al acesteia, în a doua jumătate a secolului al XIII-lea și prima jumătate a celui următor, o dovedește în mod indirect un *regest patriarhal*, de la Constantinopol, nr. 1613, din 1304-1305, *γράμμα* (concluzie sau subscripție), *Scrisoare a Patriarhului Athanasie I* (1289-1293 și 1303-1309), către împăratul Andronic II (1282-1328) Paleologul, privitoare la rezidarea în Constantinopol a ierarhilor eparhioți, aflați sub jurisdicția Tronului Ecumenic [aceștia fiind aproape toți participanți la ședințele Sinodului Endemic] și inconvenientele prezenței lor în capitala imperială.²⁷ Acest regest l-am prezentat pe larg în volumul anterior, II/5, din *Pentaria*, pp. 235-236, la regestele patriarhale, privitoare la Mitropolia Ungrovlahiei.

Patriarhul Athanasie I semnalează împăratului că toate tulburările bisericesti din capitală nu vor înceta, atâta timp cât episcopii, care locuiesc în Constantinopol, nu vor fi trimiși în eparhiile lor. Motivul imediat al tulburărilor izbucnite a fost știrea privind intenția Patriarhului de-a vinde *Sfintele vase liturgice* [probabil cele din argint, aur și bătute cu pietre prețioase, n.n.], de pe la bisericile din capitală, spre a procura banii necesari ajutorării valului de refugiați creștini, care soseau zilnic în Constantinopol, creștini fugiți din regiunile lor de origine, din cauza prigoanelor necredincioșilor, făcute împotriva lor și a islamizărilor forțate, precum și din zonele de război sau cu situație instabilă și imposibil de suportat. Intenția patriarhului a fost blocată prin votul de împotrivire al acestor episcopi, în contextul ședințelor Sinodului Endemic, ținut în cafasal sud-vestic din Sfânta Sophia. Motivul acestui blocaj prin vot a intenției Patriarhului de ajutorare a refugiaților, se explica prin faptul că vlădicii cereau ca refugiații să fie preluați de ei înșiși, în

²⁷ Vezi Fasc. IV, p. 401, din: LES RÉGESTES des actes du Patriarcat de Constantinople, vol. I, *Les actes des Patriarches*, Fasc. IV, Le Régestes de 1208 à 1309, par V. LAURENT, Paris 1971, reg. 1203-1782 +apend. cu 12 regeste, 634 p. (=Le Patriarcat Byzantin, Serie I).

eparhiile acestora unde, probabil, numărul creștinilor era de asemenea în scădere. Documentul nu menționează ce-ar putea însemna această „predare” a refugiaților, de către cine, cui și pentru care destinație. Patriarhul semnala că episcopii cer:

a. preluarea de către episcopi a întreținerii refugiaților creștini, sosiți în capitală;

b. expulzarea sau colonizarea refugiaților în eparhiile de jurisdicție ale episcopilor prezenți la Sinodul endemic, nu întreținerea acestora de către patriarh, recte, Patriarhie;

c. mitropoliții titulari, expulzați din eparhiile lor sau cei fără eparhie, chiar dacă ar dori, nu sunt în măsură să asigure această întreținere a refugiaților, pentru că nu au venituri, ei înșiși fiind avizați la mila Patriarhiei și a Curții Imperiale;

d. probabil în urma scăderii numărului locuitorilor capitalei, patriarhul, la îndemnul autorităților civile, exprima dorința de menținere a refugiaților în Constantinopol, pentru asigurarea brațelor de muncă necesare în oraș și în preajma acestuia;

În felul acesta episcopii au blocat intenția patriarhului, prin refuzul votării în Sinodul Endemic a propunerii făcute, spre consternarea acestuia din urmă. Prin extensiunea problematicii, conflictul iscat între patriarh și episcopii de la Sinodul Endemic, din anii 1304-1305, poate să fie documentat și de intervenția anterioară a Mitropolitului Luca al Vicinei, din anul 1302, făcută pe lângă împăratul Andronic II cel Bătrân, prin care-l ruga să primească 16.000 de alani (osefi),²⁸ care să se poată stabili pe cuprinsul Imperiului Bizantin.²⁹ Acest episod din activitatea Mitropolitului Luca este menționat în *Cronica* lui Gheorghe Pachymeres.³⁰ Credem că acesta ar fi fost și motivul pentru care Patriarhul Antonie I îl menționează pe Mitropolitul Luca al Vicinei în fruntea acestor episcopi răzvrățiți, tratându-l de toate păcatele. Cu ocazia aceasta aflăm că Luca rezida de fapt la Constantinopol, nu la Vicina și a stabilit cu de la sine putere *canonica* [sau taxele anuale ale Mitropoliei Vicinei, față de κέλλιον sau vistieria Patriarhală sau kellion (chilia patriarhului sau Casa Arhierescă), la suma de numai 800 de hiperperi aur, de care Patriarhul se vede că nu era prea încântat. Vicina, ca port și oraș comercial, cu hinterlandul imens al teritoriului de jurisdicție al Mitropoliei, avea o situație socială mult mai bună decât alte orașe-porturi, care plăteau o sumă mai mare pentru „canonica”, cum ar fi, de pildă, Mitropolia din orașelul Monemvasia, Μονεμβασία, din regiunea Laconia, în extremitatea de sud a Peloponezului. Acest Mitropolit plătea la Vistieria Patriarhală 1324 hiperperi aur pe an. Patriarhul menționează în continuare și alți ierarhi cu surse *dubioase* de venit, care locuiesc în Constantinopol, *însă nu dau nimic* din acest surplus de revenit pentru *canonica*, către Patriarhie: Mitropolitul de Sardes, Σάρδεϊς (azi Sart, la rsărit de Smyrna-Izmir, Turcia), avea o vie, o „fermă” (gospodărie agricolă), o grădină și un atelier meșteșugăresc în Constantinopol, din care-și completa „diurna” în capitală. Și, Patriarhul Athanasie I se întreabă în scrisoare ce fac acești mitropoliți în capitala imperială toată ziua, răspunzând tot el, *că-și pierde timpul cu reuniuni sau discuții secrete, împotriva Patriarhului Ecumenic sau se invită la sindrofii, în mod reciproc*. Cel puțin împotriva acestor doi vlădici, Luca al Vicinei și cel de Sardes, Patriarhul cere împăratului să ordone trimiterea lor în eparhiile de care

²⁸ Alanii (sau *Alauni*, *Halani*, *Așii*, *Iașii*, *Iazygii*) sunt un popor de origine sarmată, inițial un popor nomad, de origine indo-europeană. Descendenții alaniilor, denumiți osefi, osetini sau „iron” (denumirea proprie, folosită în Osefia), trăiesc astăzi în Rusia (Federația Rusă), în principal în Republica Autonomă Alania/Osefia (denumirea *Osefia* este oficială, alături de *Alania*), de pe versantul nordic al muntelui Caucazul Mare, între Republica Autonomă Ingușeția, regiunea Stavropol, Republica Autonomă Kabardino-Balkară și Republica Georgia (la sud.)

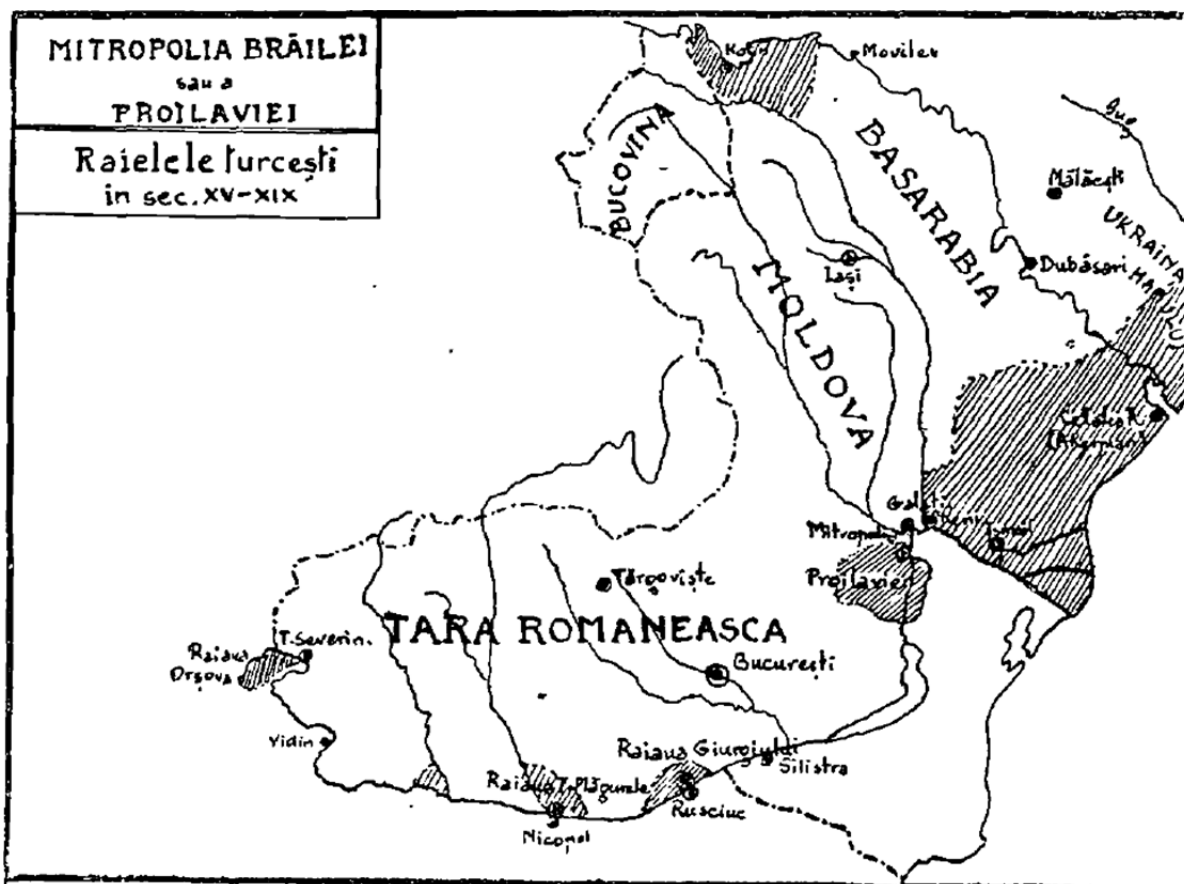
Alanii sunt atestați în izvoarele istorice începând cu secolul I, în zona de stepă dintre Don și Volga, la de nord Caucaz. Din aceste regiuni, alanii făceau repetate incursiuni de jaf în Persia și în provinciile caucaziene și danubiene ale Imperiului Roman. Istoricul roman Ammianus Marcellinus descria alanii ca fiind „Aproape toți înalți și frumoși. Părul le este în general blond și ochii lor sunt înfricoșător de mândri”. Tot Ammianus arată că alanii erau continuatorii triburilor nomade ale massageților, sarmaților și ai sciților, popoare iranice care ocupau de circa două milenii stepa dintre lacul Aral, Marea Caspică și Dunăre. Atacați și învinși de huni în jurul anului 370, o parte dintre alani s-au retras din stepă spre nord-vest, fiind cu timpul asimilați de slavi, și au contribuit la începutul mării migrații slave spre Europa centrală și regiunea balcanică. Text luat din: <http://www.istoria.md/articol/326/Alanii>

²⁹ Mircea PĂCURARIU, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. I, Editura Institutului Biblic și de Misiune al BOR, București, ²1991, pp. 235-236.

³⁰ *Ibidem*, p. 236.

țin, pentru că fac prea multă zâzanie și intrigă în oraș, spre paguba Bisericii și a Împărăției Romeilor (regist patriarhal, nr. 1613, din 1304-1305).

În continuare, Patriarhul Athanasie I se exprimă negativ și la adresa mitropoliților de Philadelphia, Φιλαδέλφεια, (azi Alaşehir, situat la nord de Smyrna-Izmir, Turcia) și de Nymphaion-Nymphæa, Νύμφαιον [azi Kemalpaşa (Izmir-Smyrna)], care au cerut și ei de la Patriarhie (poate că și de la Împărat ?) un venit, un beneficiu, pentru diurnă sau pentru șederea în capitală, unde participau la ședințele sinodale. Athanasie I scrie Împăratului, că acesta din urmă este liber să le acorde celor doi mitropoliți venitul dorit, dacă va decide astfel, însă din partea lui, ei nu vor primi nici un ban.

Harta Mitropoliei Proilaviei, scanată din revista *Analele Brăilei*, nr 1, 1939.

Luată din: http://ro.wikipedia.org/wiki/Mitropolia_Proilaviei

Zonele hașurate indică teritoriile de raia otomană: Orșova, Turnu (Măgurele), Giurgiu, Brăila, Bugeac și „Ukraina Hanului” (țărmlul maritim dintre Nistru, Bug și spre vest de la Crimeea) și Hotin, care formau și teritoriul de jurisdicție al Mitropoliei Proilaviei.

Orașul Vicina decăzând în a doua jumătate a secolului XIV, iar scaunul mitropolitan fiind mutat în Ungrovlahia, funcția Vicinei insulare [situată cu probabilitate pe malul drept al Dunării, în amonte spre intrarea în Deltă, pe o insulă fortificată ? sau localizarea ei considerându-se a fi fost în zona Măcinului ?] și a coordonării vieții bisericești, din această zonă a preluat-o orașul Brăila, [Μπράϊλα, Βραϊλα, Proilabum aut Proilava (lat.), Ibrail (turc.), Браи́ла (bulg.), Брэ́йла sau Бра́йла, (rus.)], prin Mitropolia Proilaviei.³¹

³¹ Literatură privind istoria Mitropoliei Proilaviei:

S. Vailhe, „Constantinople”, articol în *Dictionaire de Theologie Catholique*, tom III, Paris, 1923, col. 1349, 1369, 1403, 1443, → apud. Teodor Bodogae, *Din istoria bisericii ortodoxe de acum 300 ani: considerațiuni istorice în legătură cu Sinodul de la Iași*, Tipografia Arhiepiscopiei, Sibiu, 1943, p. 16.

Teoctist (Patriarhul României), *Centenarul autocefaliei Bisericii Ortodoxe Române*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1987, p. 146.

Se poate întâmpla ca una din cauzele decăderii portului Vicinei (implicit a orașului) să fi fost și *moartea neagră* sau pesta neagră (Μαύρη πανώλη, *rus.* Чёрная смерть *sau* чёрный мор, *bulg.* Черната смърт, *ital.* Peste nera), pandemie (πᾶν + δῆμος), cauzată de bacteria *Yersinia pestis*, izbucnită mai întâi în Asia de unde, prin intermediul păduchilor de pe șobolanii aflați pe corăbii, a ajuns în Europa, în anul 1347, mai întâi în Constantinopol, Trebizonda și în portul Messina (Sicilia). Boala s-a răspândit mai întâi prin porturile Mediteranei, datorită șobolanilor, a căror păduchi erau purtătorii acestui virus. Șobolanii părăseau corăbiile ancorate în porturi, de unde treceau pe uscat unde, prin atingere cu șobolanii locali, răspândeau păduchii, și prin ei transmiteau și acestora boala, pandemia extinzându-se în tot bazinul Mării Mediterane, în hinterlandul acesteia, precum și prin porturile Mării Negre. Valurile pandemiei de pesta neagră au avut loc între anii 1347-1353, când a pierit 30, până la 60%, din populația Europei, apoi în anul 1361, 1369, ultima epidemie izbucnind în Anglia, în anul 1665, producând peste 100.000 de victime.³²

Înainte a acestei pandemii, Constantinopolul și întreg bazinul Mediteranei a fost bântuit de „Pesta Justiniană”, de la numele Împăratului Justinian I cel Mare (527-565), care a durat din anul 542, până în 767. Epidemia a izbucnit în Egipt, în anul 541, de unde a fost transmisă în Constantinopol, un an mai târziu, prin intermediul corăbiilor, personalului acestora, călătorilor și a mărfurilor. În anul 589, pandemia a atins Roma, producând și acolo ravagii în rândul populației orașului. Însuși Papa Pelagiu II (579-590) a murit de această epidemie, la 8 februarie 590. O parte din istorici sunt de părere că această pandemie l-a și împiedicat pe marele împărat să-și realizeze planul, privitor la *Restauratio imperii Romanorum* sau *Renovatio Imperii Romanorum*, în versiune bizantină.³³

Constantin C. Giurescu, *Istoricul orașului Brăila*, București, 1968.

Gheorghe Constantin Nistoroiu, „Românii basarabeni, făclii veșnic aprinse ale continuității și rezistenței ortodoxiei românești”, *Revista Agero*, Stuttgart, accesat online la 15 decembrie 2012.

Iustin Frățiman, „Studiul contributiv la istoricul Mitropoliei Proilavia (Brăila)”, în *Buletinul Societății Istorico-Literare din Chișinău*, 1923.

Ionel Manafu, „Contribuțiuni la istoria Mitropoliei Proilaviei”, în *Analele Brăilei*, anul VIII, nr.1, Brăila, 1936.

Demostene Russo, „Mitropolia Proilavului”, în *Studii istorice greco-române*, I, București, 1939.

³² Nicholas, D., 2004, Η εξέλιξη του Μεσαιωνικού κόσμου. Κοινωνία, Διακυβέρνηση και Σκέψη στην Ευρώπη 312-1500, MIET, Αθήνα.

Tuchman Barbara, 1989, *A Distant Mirror. The Calamitous Fourteenth Century*, Papermac, Kent.

Norman F. Cantor: *In the Wake of the Plague – The Black Death and the World it made*. London 1997, ISBN 0-7434-3035-2.

Gerhard Fouquet, Gabriel Zeilinger: *Katastrophen im Spätmittelalter*. WBG (Wissenschaftliche Buchgesellschaft), Darmstadt 2011, ISBN 978-3-534-24699-1, S. 103-125.

Claudia Eberhard Metzger, Renate Ries; *Verkannt und heimtückisch – Die ungebrochene Macht der Seuchen*. Basel 1996, ISBN 3-7643-5399-6.

Bernhard Dietrich Haage: *Das gereimte Pestregimen des Codex Sangallensis 1164 und seine Sippe. Metamorphosen eines Pestgedichts*. Würzburg 1977. (= Würzburger medizinhistorische Forschungen, 8) (= Untersuchungen zur mittelalterlichen Pestliteratur, V).

Despre pandemia „Pestei Justiniane” (542-767) vezi literatura următoare:

Pauline Allen: *The Justinianic Plague*. In: *Byzantion*. Band 49, 1979, S. 5–20.

Peregrine Horden: *Mediterranean Plague in the Age of Justinian*. In: Michael Maas (Hrsg.): *The Cambridge Companion to the Age of Justinian*. Cambridge 2005, ISBN 0-521-52071-1, S. 134 ff.

Lester Little (Hrsg.): *Plague and the End of Antiquity. The Pandemic of 541–750*. Cambridge 2007, ISBN 978-0-521-84639-4.

Mischa Meier: „Hinzu kam auch noch die Pest ...“ *Die sogenannte Justinianische Pest und ihre Folgen*. In: Mischa Meier (Hrsg.): *Pest. Die Geschichte eines Menschheitstraumas*. Klett-Cotta, Stuttgart 2005, ISBN 3-608-94359-5, S. 86 ff.

Mischa Meier: *Das andere Zeitalter Justinians. Kontingenzerfahrung und Kontingenzbewältigung im 6. Jahrhundert n. Chr.* Göttingen 2004², ISBN 3-525-25246-3.

³³ Nomen publicum semper fuit *Imperium Romanorum*, Βασιλεία τῶν Ῥωμαίων sive (abbreviatum) *Romania* (Ῥωμανία) vel etiam Imperium Romanum (Ῥωμαϊκή Αυτοκρατορία), iar după 1453: Βυζαντινὴ Αυτοκρατορία, Βυζάντιο sau Ανατολική Ῥωμαϊκή Αυτοκρατορία.

Renovatio Imperii Romanorum:

Alexander Demandt: *Die Spätantike. Handbuch der Altertumswissenschaft III.6. 2. Auflage*. C. H. Beck, München 2007.

John Haldon: *Byzantium in the Seventh Century. The Transformation of a Culture*. 2. Auflage. Cambridge 1997.

(Wichtige Untersuchung zur „Transformation“ der spätantiken Kultur im 7. Jahrhundert.)

James Howard-Johnston: *Witnesses to a World Crisis. Historians and Histories of the Middle East in the Seventh Century*. Oxford 2010.

Mitropoliții Vicinei și Sinodul Endemic³⁴

*Mitropolia Vicinei a fost înființată între anii 1204-1261,
adică după cucerirea Constantinopolului de către latini, în anul 1204.*

*Hirotonirea într-un arhiereu a acestor mitropoliți considerăm că a avut loc la Niceea,
iar după anul 1261, la Constantinopol*

Teodor (î. 1285 – d. 1292), nu apare între participanții la ședințele sinodale.³⁵

Luca de Vicina (î.1302 – d. 1306)

a participat la ședințele Sinodului Endemic, implicat fiind chiar și în bârfele arhierilor din capitală, motiv pentru care Patriarhul Athanasie I (1303-1309) a cerut împăratului ca el, alături de mitropoliții de Sardes, Philadelphia, Nymphaea etc., să fie expulzați din capitală și trimiși în eparhiile lor. Regestul nr. 1613, din 1304-1305 ? îl menționează pe Mitropolitul Vicinei, însă fără să-i amintească numele.

Mitropolit de Vicina (?-?), necunoscut cu numele, menționat în lista de prezență a arhierilor de la ședințele Sinodului Endemic, între septembrie 1317 – august 1318: *Regest nr. 2082*, din sept. 1317 – august 1318 ? Patriarhul Ioan XIII Glykis (1315-1319), cu aprobarea Sinodului, încredințează mitropoliților de *Vicina, Alania și Zechia/Matracha/Matriga*, efectuarea unei anchete privind un conflict apărut între mitropoliții de Gotthia și Sougdaia, în Crimeea.

Macarie de Vicina (d. noiembrie, finele anului 1338 – 1347), apare în lista de prezență la Sinodul Endemic, conform regestelor nr. 2184, 2207, 2214, 2243. *Regestul nr. 2184*, de la finele anului 1338 (după luna noiembrie) este un formular foarte important, redactat și aprobat de Sinod, prin care noii mitropoliți aleși se obligau în fața Patriarhului și a Sinodului, încă înainte de-a fi hirotoniți într-un arhiereu, că vor rezida în eparhiile lor, în ciuda faptului că teritoriul lor de jurisdicție este ocupat de către „păgânii necredincioși”, adică de către otomani. Nou-aleșii mitropoliți în cauză sunt cei de: *Side* (azi Selimiye, între Antalya și Alanya, în regiunea antică a Pamphyliei, sudul Turciei, pe rivieră); *Cherson* (azi Херсон, η Χερσόων, în dreapta peninsulei Crimeea);³⁶ *Vicina*, localizată în nordul Dobrogei de astăzi, pe Dunăre, înainte de intrarea în Deltă.

Regestul nr. 2207, din mai 1341, amintește doar numele scaunelor mitropolitane, dar nu și al titularilor lor, prezenți la ședința sinodală, din 10 mai 1341: Heraclea, Sardes, Dyrrachium, Lacedemon, Madyta, Methymne, Barna (Varna), *Bitzina* (Vicina), arhiepiscopul de Kos.

Regestul nr. 2214, din august 1341, după primul indiction, indică de asemenea doar numele scaunului mitropolitan – Vicina – fără să fi dat numele titularului, lucru care ne face să credem că era același din primul regest, nr. 2184.

Arnold Hugh Martin Jones: *The Later Roman Empire 284–602. A Social, Economic and Administrative Survey*. 3 Bände durchgehend paginiert, Oxford 1964 (Nachdruck in zwei Bänden, Baltimore 1986). (Standardwerk), lucrare instrument de studiu.

A. D. Lee: *From Rome to Byzantium AD 363 to 565. The Transformation of Ancient Rome*. Edinburgh 2013.

John Moorhead: *The Roman Empire divided, 400–700*. Edinburgh 2001.

³⁴ Jean Darrouzès, *Le registre synodal du patriarcat byzantin au XIVe siècle (Étude paléographique et diplomatique)*, Paris 1971, 503 p., incl. pl., passim [Archives de l'Orient Chrétien, nr. 12; Institut Français d'Études Byzantines].

³⁵ Vezi Fasc. IV și V, din regestele patriarhale, redactate de Jean Darrouzès.

³⁶ *Cherson* înseamnă „peninsulă”, χερσόνησος, prin care grecii antici identificau peninsula Crimeea, Крым/ Крым, Qırım, η Κριμαία, Χερσόνησος, din apropiere.

Regestul nr. 2243, din april ind. 11, menționează de asemenea doar scaunul Vicinei, alături de celelalte 17, al mitropoliților prezenți la Sinod, fără evidența lor nominală.

Chiril de Vicina (?-1347-?), apare de câteva ori între mitropoliții participanți la ședințele Sinodului Endemic, în anii 1347-1348, cf. *regestului nr. 2280*, din 1347, spre luna iulie; a *regestului nr. 2289*, de la finele lui august 1347; a *regestului nr. 2297*, din septembrie 1348.

Regestul nr. 2280, din jurul lunii iulie 1347, apare menționat cu numele „Chiril al Vicinei”, alături de Filotei al Heracleei, Grigore al Thesalonicului, Iacob al Sebastei, Ierotei de Brussa, Gherasim al Traianoupolis-ului, Marcian al Mytilenei, Daniel al Ainos, Eusebiu al Sougdaiei/Sudak (Σουγδαία, Crimeea), Petru al Gotthiei/Γοτθίας (adică *Mangup, Doros, Theodoro*, în Crimeea),³⁷ Ioanichie al Garellei, Josif al Kalliopolis.

Regestul nr. 2289, de la finele lui august 1347, Mitropolitul Vicinei (fără a fi menționat cu numele), alături de alți mitropoliți prezenți, decid și semnează, împreună cu Isidor I (1347-1350), condamnarea vlădicilor, care s-au opus la alegerea și hirotonirea întru arhiepiscopul a acestui patriarh.

Regest nr. 2297, din septembrie 1348 *al doilea indict.*, îl menționează din nou pe Mitropolitul Vicinei, fără a i se da numele, ca fiind prezent la ședința Sinodului Endemic.

Iachint Mitropolit de Vicina, după sept. 1348 - î. de luna mai 1359, apoi al Ungrovlahiei, hirotonit întru arhiepiscopul cu mare probabilitate la Constantinopol, nu apare în lista de prezență a Sinodului Endemic de la Constantinopol nici înainte de anul 1359 și nici după această dată (1359-1372).

³⁷ În Crimeea avem și un Sfânt local: Sf. Ioan al Gotthiei, Episcop al Doros-ului, (755-787, † 26 iunie 792), sau Mangup, Мангуп, Mangup (tătară), Gotthia [localitate cunoscută și sub numele de Mangup Kale (fortăreață), (Kiphak, Κιπτσάκ, Кыпчаки)], prăznuit în sinaxar pe 19 mai și 18 iunie: Ἰωάννης ἐπίσκοπος τῆς Γοτθίας. Născut la Partenit, Παρτενίτ (de la cuvântul grecesc Παρθενών), pe litoralul din sud-estul peninsulei Crimeea, din părinți ortodocși, Leon și Fotina, de etnie gotă, a ajuns Episcop în Doros (viitoarea capitală a Principatului de Theodoro, Mangup, Gotthia). În anul 787 a condus revolta împotriva hazarilor, stăpânii locali, motiv pentru care aceștia l-au alungat din scaun. A murit câțiva ani mai târziu, ulterior fiind canonizat și trecut în rândul sfinților. Câteva secole mai târziu, în anul 1396, ieromonahul Matthaios, Exarhul de la Constantinopol, a vizitat Doros, adică Principatul de Theodoro, aflat sub jurisdicția Tronului Ecumenic, care după revenirea în capitală a redactat un Poem de 153 de versuri, în metru de 15 silabe (dekapentossyllab), privitor la această vizită canonică. Textul se păstrează în copie, în *Codex Vaticanus* gr. Nr. 952. Vezi și *Codex Cumanicus*, de Peter B. Golden.

c. Brăila³⁸

Mitropolia Proilaviei [ή Προίλαβος (*i Proilavos*)] (î. 1580-1840) și sufragana acesteia *Episcopia Hotinului* [1757 (1758) – (1806) 1810]

Lucrarea grandioasă, privind catagrafia, listele sau „notițele” scaunelor episcopale, mitropolitane și arhiepiscopale, de sub jurisdicția Patriarhiei Ecumenice din Constantinopol, întocmită de marelui bizantinolog Jean DARROUZÈS, menționează Mitropolia Proilaviei, în ultima din cele 21 de *Notitiae*, cu rangul de ședere în Sinod, la locul nr. 60, recte 55: [*Notitia* nr. 21], ve' ή Προίλαβος.³⁹ *Notitiae Episcopatum Ecclesiae Constantinopolitanae* este o culegere de mai multe documente, din epoci diferite, strânse, prelucrate și editate de către marele bizantinolog asumpționist Jean DARROUZÈS A.A. În *Pravila cea Mare sau Îndreptarea Legii*, de la Târgoviște, din anul 1652, scaunul Proilaviei era tot pe locul 55, dar după Dârstor sau Silistra, care era pe locul 54.⁴⁰

După căderea Constantinopolului, în anul 1453, s-a constituit un nou stil de redactare a catagrafiilor, listelor sau *notițelor episcopale*, stil care va oglindi situația reală a eparhiilor de sub jurisdicția Patriarhului Constantinopolului. Chiar și termenul tehnic a fost schimbat, grecii din secolele trecute preferându-l pe acela de *Syntagmation*, Συναγματίον. Aceste *Syntagmation* confirmau situația îngrijorătoare a creștinilor din Imperiul Otoman, aflați într-un număr de continuă scădere, din cauza acțiunilor de islamizare a acestora. De pildă, din cele 553 de eparhii pe care le avea Patriarhia Ecumenică, în secolul al VI-lea,⁴¹ în timpul domniei împăratului Justinian I cel Mare (527-565), în secolele XVI-XVII se ajunsese la abia 72 de mitropolii, respectiv 77, dintre care multe erau numai cu numele sau „titulare”, ierarhii lor, neavând din ce trăi, erau obligați să călătorească prin țările ortodoxe, mai ales în Țările Române și în Rusia, pentru a cere milostenie.⁴² În anul 1652, *Pravila cea Mare sau Îndreptarea Legii* de la Târgoviște menționa în acest context că Patriarhia Ecumenică avea 51 de mitropolii părăsite, 18 arhiepiscopii și 478 de episcopii dispărute.⁴³ Un calcul simplu ne poate demonstra pierderile ireparabile ale Bisericii Ortodoxe din Imperiul Otoman, în acest context. Pornim de la cifra de 553, adică numărul scaunelor episcopale (care includ atât mitropoliile, cât și arhiepescopiile și episcopiile) ale Patriarhiei Ecumenice, în timpul domniei lui Justinian, adică în secolul al VI-lea. Adăunând la numărul de 72 al scaunelor mitropolitane existente în anul 1652 – dintre care unele erau fără eparhii sufragane – încă cele 51 de mitropolii dispărute, avem numărul de 122 de mitropolii, împreună cu cele 18 arhiepiscopii și 478 de episcopii, ajungem la numărul

³⁸ Text reluat din volumul anterior, *Pentarhia*, II/5, pp. 229-234: [Pentarhia, vol. II/5.: Πενταρχία, τόμος II/5], Ioan Marin MĂLINAȘ, *Tronul Ecumenic, Ohrida și Biserica Românească, până în anul 1453*, Documente patriarhale și imperiale, de la Constantinopol, până în anul 1453, traduceri și comentarii; Οικουμενικού Θρόνου, Αχρίδα και Ρουμανική Εκκλησία, μέχρι το 1453, Πατριαρχική και αυτοκρατορικά έγγραφα από την Κωνσταντινούπολη μέχρι το 1453, μεταφράσεις και σχόλια, Cluj-Napoca, 2013, Κλουζ-Ναπόκα, Editura Presa Universitară Clujeană, Πανεπιστήμιο Εκδοτική Τύπου Κλουζ, 427 p., incl. il., pl., hărți.

³⁹ Jean DARROUZÈS, *Notitiae Episcopatum Ecclesiae Constantinopolitanae* [Texte critique, introduction et notes, par..., Paris 1981, Institut Français d'Études Byzantines, Géographie Ecclésiastique de l'Empire Byzantine, Tome I].

⁴⁰ Vezi glava 391, p. 364, din: *Pravila cea Mare sau Îndreptarea Legii*, Târgoviște, 1652, editia reprint, din anul 1962, București, Editura Academiei Române.

⁴¹ Vezi și comentariul la *Notitia* 21, din: Jean DARROUZÈS, *Notitiae Episcopatum Ecclesiae Constantinopolitanae...*, Op. cit., pp. 197-198.

⁴² Teoctist (Patriarhul României), *Centenarul autocefaliei Bisericii Ortodoxe Române*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1987, p. 146. Ibidem, Jean DARROUZÈS, *Notitiae...*

⁴³ *Pravila cea Mare sau Îndreptarea Legii*, Târgoviște, 1652, editia reprint, din anul 1962, București, Editura Academiei Române, p. 906, explicația de la note.

de 619 scaune episcopale, fără să mai ținem cont de noile eparhii create după epoca de domnie a lui Justinian I cel Mare, până la avansarea expansiunii arabo-selgiucizo-otomană din Asia Mică.

Catagrafia sau *Notitia* nr. 21, din lucrarea lui Jean DARROUZÈS, redactată în epoca dominației otomane, adică după anul 1453, adică din grupul de „Syntagmation,” Συναγμάτιον, este un extras din lucrarea unui alt bizantinolog Heinrich GELZER, *Ungedruckte und ungenügend veröffentlichte Texte der Notitiae episcopatum. Ein Beitrag zur byzantinischen Kirchen- und Verwaltungsgeschichte*. Abhandlungen der k. Akademie der Wiss., I, XXI, III, (1900), Verl. d. k. Akademie, München 1901, pp. 628-630 și 633-636. Pe fondul listelor anterioare, *Notitia* nr. 21, respectiv întregul text al listelor publicate de H. Gelzer, este opera unui erudit grec, din secolul al XVII-lea. Gelzer dă lista vechilor scaune, pe care le evaluează la 532 și totalul actual, de 70 de scaune mitropolitane, autorul grec din secolul al XVII-lea omițând scaunele de Ioannina și Ungrovlahia. Această omisiune confirmă în mod indirect teza că autorul grec din secolul al XVII-lea a lucrat pe liste sau catagrafii mult mai vechi ale scaunelor mitropolitane, din timpul Imperiului Bizantin și anterioare anului 1359, adică înainte de fondarea Mitropoliei Ungrovlahiei sau a Mitropoliei de Ioannina.

În ceea ce privește cele două eparhii dobrogene: Vicina și Proilavia, ele sunt rezultatul dezastrului în care ajunsese Imperiul Bizantin și Biserica Ortodoxă, atât în anul 1204, cât și după anul 1453. Mitropolia Vicinei, datând probabil de prin anul 1215, a fost fondată după ocuparea Constantinopolului de către Latini, în anul 1204, sub jurisdicția Tronului Ecumenic, aflat în refugiu la Niceea, de către grecii refugiați în aceste părți.

Cât privește Mitropolia Proilaviei, fondarea ei a fost precedată de înființarea raialelor de Giurgiu și Turnu, din anul 1417, de raialele Akermanului (Cetatea Albă) și Chiliei, din anul 1484, de raiaua Tighinei (Bender) și a întregului Bugeac, din anul 1538, ulterior luând ființă și raiaua Hotinului, în anul 1715 etc.⁴⁴ Mitropolia Proilaviei, se crede a fi o continuatoare a celei de la Vicina, însă această instituție este, în realitate, o creație otomană, în contextul statutului creștinilor, din sistemului musulman de raia, sub jurisdicția Patriarhiei Ecumenice. Sistemul de raia era avizat la serviciile Etnarhului *națiunii confesionale romeice* (=ortodoxe) – Rum Milleti (de la «ἔθνος τῶν Ρωμαίων», națiunea romeilor), Ροῦμ μιλλέτ, millet-i Rûm (turc.), – pentru asigurarea strângerii dărilor, de *Dhimmi* (contract de protecție), de la creștinii romei. Locuitorii din Imperiul Otoman, declarați *Harbi*, adică *fără contract și dări de protecție*, erau expuși abuzurilor de tot felul, de către conlocuitorii lor musulmani și de către administrația acestora. Iată de ce avea nevoie Poarta Otomană de serviciile acestei Mitropolii, pe teritoriile raialelor amintite.

Începuturile Mitropoliei Proilaviei trebuiesc fixate la o dată ulterioară căderii Brăilei sub turci, în anul 1540, an în care s-a constituit și *raiaua Brăilei* sau Ibrail (Ibraila). Scaunul acestei Mitropolii a fost la Catedrala Sfinților Voivozi Mihail și Gavril, din Brăila, însă Mitropolitul locuia de multe ori la Silistra (Dârstor), Chilia, Ismail, Reni, Galați sau în satul Căușani, lângă Tighina.⁴⁵

Hotarele Eparhiei Proilaviei le urma, în parte, pe cele ale Mitropoliei Vicinei, cu modificările inevitabile, cauzate de extinderea sau reducerile teritoriale ale raialelor otomane din această zonă. În faza de maximă extindere teritorială, până în anul 1672, Mitropolia Proilaviei cuprindea teritoriile raialelor Turnu [Măgurele] și Giurgiu (luate de la Mitropolia Ungrovlahiei), jumătatea de nord a Dobrogei, raiaua Brăilei, sudul Basarabiei (raiaua Bugeac), Bender și „Ukraina Hanului”, spre hotarul de vest al Tartariei, în apusul Crimeei. Hotarele Mitropoliei Proilaviei se vor extinde și spre nord, către anul 1757(1758), în urma fondării Episcopiei sufragane a Hotinului, la câteva decenii după constituirea raialei Hotinului, în anul 1715.⁴⁶

⁴⁴ Mircea PĂCURARIU, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. I..., Op. cit., pp. 467-468.

⁴⁵ Mircea PĂCURARIU, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. II, secolele XVII-XVIII, ediția a II-a, Buc., 1994, pp. 467-478.

⁴⁶ Mircea PĂCURARIU, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. I..., Op. cit., pp. 474-478.

„În decursul timpurilor, Mitropolia Proilaviei a avut o existență zbuciumată. Hotarele ei au suferit multe modificări ca urmare a deselor schimbări politice. Existența mitropoliei depindea de stăpânirea politică a teritoriilor pe care le păstora. Când stăpânirea turcească era puternică, mitropolia funcționa, exercitându-și autoritatea canonică. Când această putere musulmană slăbea, mitropolia era desființată și teritoriile ei intrau sub administrația bisericească a chiriarhiilor rânduite de noua stăpânire politică. Cele mai semnificative lovituri primite de Mitropolia Proilaviei au fost din partea Rusiei. Aceasta, din dorința de-a îngloba sub ascultarea ei teritoriile aparținătoare Mitropoliei Proilaviei, a ignorat total canoanele ecumenice existente în privința desființării eparhiilor, folosindu-se de fiecare ocazie pentru ca această eparhie, supusă patriarhului din Constantinopol, să fie desființată.”⁴⁷

*

Episcopia Hotinului [1757(1758) – 1806 de facto și 1810 în mod canonic], cu doi episcopi cunoscuți: Neofit (? - ?), menționat în anul 1765 și Amfilohie (1767/69 – 1770/72, † c. 1800).⁴⁸

Episcopia Hotinului ar fi fost constituită, în mod canonic, prin anul 1757/8, ca sufragană a Mitropoliei Proilaviei, sub ascultarea canonică a Patriarhului Ecumenic din Constantinopol. Din anul 1758 avem o atestare documentară – o singhelie – pentru Episcopia Hotinului, dată de Mitropolitul Proilaviei Daniil, proin mitropolit al Sidisului (1751-c.1773), care își adaugă în titlatură și cetatea Hotinului: „*Daniil cu mila lui Dumnezeu mitropolitul Proilaviei, Tomarova, Hotinul și a toată marginea Dunării și a tot Nistru*” hirotonește pe „*ierodiaconul Alexandru Ureache preot desăvârșit la schitul Nalt al mitropoliei Hotinului. Leat 1758, August.*”⁴⁹ Această Episcopie a funcționat cu întreruperi, fiind desființată pe timpul ocupației țariste, în anii 1769-1774, 1789-1792 și 1806-1810. Ca episcopi ai [sau și ai] Hotinului au funcționat și patru mitropoliți ai Proilaviei: Daniil (1751-1773), Ioachim (1773-1780), Chiril (1781-1789) și Partenie II (1793-1810, apoi Mitropolit al Dramei, Grecia), precum și doi chiriarhi proprii: Neofit și Amfilohie.⁵⁰ Cei patru mitropoliți au condus eparhia fie consecutiv, fie în uniune personală, sau numai ca episcopi ai Hotinului. Astfel, Daniil a fost primul Mitropolit al Proilaviei, care în anul 1758 a ocupat în mod consecutiv și scaunul de Episcop al Hotinului.⁵¹

Ioachim al Proilaviei se intitula, la 1777: „*Ioachim, cu Mila lui Dumnezeu mitropolit Proilav, Tomarov, Hotinean și a toată stăpânirea Ucrainei*”. Mitropolitul Chiril al Proilaviei, care, alături de Daniil erau români, nu greci, se decide să rămână în Rusia, iar după Pacea de la Iași, din 11 februarie 1792, apare numai ca și Episcop al Hotinului, locuind în Dubăsari, într-o mizerie cruntă. Partenie II a fost înscăunat ca mitropolit al Proilaviei și Episcop al Hotinului, în uniune personală, odată cu reactivarea celor două instituții, în anul 1793.

⁴⁷ Iustin Frățișman, *Studiul contribuitiv la istoricul Mitropoliei Proilaviei (Brăila)*, în *Buletinul Societății Istorico-Literare din Chișinău*, 1923. Vezi și http://ro.wikipedia.org/wiki/Mitropolia_Proilaviei

⁴⁸ Demostene Russo, *Mitropolia Proilavului*, în *Studii istorice greco-române*, I, București, 1939.

⁴⁹ Demostene Russo, *Lista mitropoliților Proilavului 1590-1828*, în *Studii istorice greco-române*, vol. I, București, 1939, pp. 255-285.

Vezi și: Nicolae Iorga, *Alte știri despre literatura românească în secolul al XVIII-lea*, în *Revista Istorică*, anul al VII-lea, n-le 4-6, aprilie-iunie 1921, Tipografia „Cultura Neamului Românesc” S.A., București, 1921, p. 116.

⁵⁰ Mircea PĂCURARIU, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. III..., Op. cit., p. 552.

⁵¹ Iustin S. Frățișman, *Administrarea bisericească la românii transnistreni, între Bug și Nistru. Cercetare politico-istorico-bisericească relativ la viața românilor ce trăiesc în Rusia*, editura „Dimitrie V. Păun”, Chișinău, 1943, republicat de Vlad Cubreacov în ziarul *Flux*, 8 mai 2009, accesat online la 15 decembrie 2012 [[http://ro.wikipedia.org/wiki/Episcopia_Hotinului_\(Mitropolia_Proilaviei\)#Neofit](http://ro.wikipedia.org/wiki/Episcopia_Hotinului_(Mitropolia_Proilaviei)#Neofit)].

ΠΕΡΙ ΠΡΟΚΑΘΕΔΡΙΑΣ ΤΩΝ ΟΣΙΩΤΑΤΩΝ ΠΑΤΡΙΑΡΧΟΥΩΝ ΚΑΙ ΑΙ ΜΗΤΡΟ-
ΠΟΛΕΙΣ ΚΑΙ ΑΙ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΑΙ ΟΠΟΥ ΕΥΡΙΣΚΟΝΤΑΙ ΤΗΝ ΣΗΜΕΡΟΝ ΚΑΙ
ΕΙΝΑΙ ΥΠΟΚΕΙΜΕΝΑΙ ΤΗ ΒΑΣΙΛΕΙΑ 1) ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ 1),
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΟΗ-ον. 2)

‘Ο Ρώμης α-ος. ‘Ο Κωνσταντινουπόλεως β-ος. ‘Ο Ἀλεξανδρείας γ-ος. ‘Ο Ἀντιοχείας δ-ος.
‘Ο Αἰλίας, ἦτο Ἱεροσολύμων ε-ος.

Α ἰ μ η τ ρ ο π ὀ λ ε ι ς. ‘Η Καισαρεία α-η. ‘Η Ἐφεσος β-η. ‘Η Ἡρακλεία γ-η. ‘Η
Ἀγγυρα δ-η. ‘Η Κύζικος ε-η. ‘Η Φιλαδέλφεια ς-η. ‘Η Νικομήδεια ζ-η. ‘Η Νίκαια η-η. ‘Η
Χαλκηδών θ-η. ‘Η Θεσσαλονίκης ι-η. ‘Ο Τορνόβου ια-η. ‘Η 3) Ἀδριανούπολις ιβ-η. ‘Η Ἀμασία
ιγ-η. ‘Η Προῦσα ιδ-η. ‘Η Νεοκαισάρεια ιε-η. ‘Ο Ἰκονίου ις-η. ‘Η Βέρροια ιζ-η. ‘Η Πισίδα
ιη-η. ‘Η Κόρινθος ιθ-η. ‘Η Μομεμβασίας κ-ος. Αἱ Ἀθῆναι κα-ος. ‘Ο Παλαιῶν Πατρῶν κβ-η.
‘Ο Τραπεζοῦς κγ-η. ‘Η Λάρισσα κδ-η. ‘Η Ναύπακτος κε-η. ‘Η 3) Φιλιππούπολις κς-η. ‘Η
Ῥόδος κζ-η. Αἱ Σέβραι κη-η. ‘Η Φιλίππου κθ-η. ‘Η Χριστούπολις, ἦτοι Καβάλας λ-η. ‘Η
Σμύρνα λα-η.

‘Η Μιτυλίνη λβ-η. Τὰ Ἰωάννινα λγ-η. Τὸ Διδυμότειχον λδ’. ‘Ο Μέλικος λε’. Αἱ Νέαι Πάτριαι
λς’. Αἱ Θῆβαι λζ’. ‘Η Αἴνος λη’. ‘Η Κερασσοῦντος λθ’. ‘Η Βιδύνη μ’. ‘Η Μέθυμνα μα’. ‘Η
Χριστιανούπολις μβ’. ‘Η Λακεδαιμονία μγ’. ‘Η Παροναξία μδ’. ‘Η Μεσημβρία με’. ‘Η Σηλυ-
βρία μς’. ‘Ο Ἀργους καὶ Ναυπλίου μζ’. ‘Ο Εὐρίππου μη’. ‘Ο Σοφίας μθ’. ‘Ο Μηδείας ν’. ‘Ο
Σωζοπόλεως να’. ‘Ο Ἀγγιάλου νβ’. ‘Ο Βάρνης νγ’. ‘Ο Δρίστης νδ’. ‘Ο Προῦλάβου νε’. ‘Ο
Καραβυζίης νς’. ‘Ο Μαρωνείας νζ’. ‘Ο Περιθεωρίου νη’. ‘Ο Ζύχνας νθ’. ‘Ο Δρῆμας ξ’. ‘Ο Νικο-
πόλεως ἦτοι Νευροκόπου ξα’. ‘Ο Γάνου ξβ’. ‘Ο Ροιζαίου ξγ’. ‘Ο Λαζίας, ἦτοι Ἐλανίας ξδ’.
‘Ο Γοτθίας ξε’. ‘Ο Καφάς ξς’. ‘Ο Χίου ξζ’. ‘Ο Ἀήμνου ξη’. ‘Ο Ἰσχανίου ξθ’. ‘Ο Ἰμβρου ο’.
‘Ο Οὐγγροβλαχίας, ἦτοι Πουγδανίας οα’ καὶ Μουντοβλαχίας οβ’.

Ἀ ρ χ ι ε π ι σ κ ο π α ί. ‘Η Προικόνησος α’. ‘Η Κάρπαθος β’. ‘Η Αἴγυνα γ’. ‘Η Πωγω-
γιανή δ’. ‘Ο Ἐλασσώνας ε’. ‘Η Κῶος ς’. ‘Η τοῦ Λευκάδος ζ’ καὶ τῆς Ἐζηβῶν, ἦτοι τῆς Ἐζο-
βῆς η’.

Pravila cea Mare sau Îndreptarea Legii, Târgoviște, 1652, ediția reprint, din anul 1962, București, Editura Academiei Române, pp. 905-906:

Notitia, catagrafia sau lista mitropoliilor și arhiepiscopiiilor din jurisdicția Patriarhiei Ecumenice, în anul 1652. Din acest text aflăm și ordinea scaunelor celor trei mitropolii de pe teritoriul românesc: *Proilavon* (Proilavia, Brăila), locul 55, *Ungrovlahia*, pe locul 71 și *Moldova*, pe locul 72. Redactorii catagrafiei sau ai Pravilei, din anul 1652, au făcut o confuzie a numirilor și localizărilor geografice ale mitropoliilor Ungrovlahiei și Moldovei: ‘Ο Οὐγγροβλαχίας ἦτοι [adică, n.n.] Μπουγδανίας οα’ [și, n.n.] καὶ Μουντοβλαχία οβ’. „Ungrovlahia” a fost confundată cu „Bogdania”, termen sub care era cunoscută Moldova, iar Moldovei i s-a atribuit termenul de „Muntovlahia”, adică Muntenia, nume care aparține de fapt Țării Românești sau „Ungrovlahiei”.

Ce constată Jean DARROUZÈS,

în *Notitiae Episcopatum Ecclesiae Constantinopolitanae [Texte critique, introduction et notes, par..., Paris 1981, Institut Français d'Études Byzantines, Géographie Ecclésiastique de l'Empire Byzantine, Tome II]*, privitor la începuturile mitropoliilor din Ungrovlahia și din Moldovlahia

Notitiae Episcopatum Ecclesiae Constantinopolitanae este o culegere de mai multe documente, din epoci diferite, strânse, prelucrate și editate de către marele bizantinolog asumpționist Jean DARROUZÈS A.A. Lucrările în care au fost publicate aceste documente, din volumul *Notitiae...*, sunt următoarele:

Henricus Gelzer, *Georgii Cyprii Descriptio orbis romani*, Lipsiae (Leipzig), 1890;

H. Gelzer, *Index lectionum Ienae* (Jena, 1892);

Heinrich Gelzer, *Ungedruckte und ungenügend veröffentlichte Texte der Notitiae episcopatum*, in: *Abhandlungen der philosophisch-historische classe der bayerischen Akademie der Wissenschaften*, 1901, München, 1900, pp. 529-641;

Jacques de Rougé, *Géographie Ancienne de la Basse-Égypte*, Paris 1891;

Gustav Parthey. *Hieroclis Synecdemus et notitiae graecae episcopatum*, Berolini (Berlin), 1866.

Aceste documente au fost apoi prelucrate și subdivizate pentru bisericile din:

Patriarhia Constantinopolului

1 *Notitia*, Ekthesis-ul Arhiepiscopului Epiphane al Cipruului (367-403):⁵² Ἐπιφανίου ἀρχιεπίσκοπου Κύπρου Ἐκθεσις πρωτοκλησιῶν πατριαρχῶν τε καὶ μητροπολιτῶν sau *Ekthesis* al lui pseudo-Epifanie, o versiune a unui document precedent *Notitia Episcopatum*, compilată probabil de către Patriarhul Ecumenic Epifanie (518-535) [sau prin dispoziția acestuia], în timpul domniei Împăratului Justinian I (527-565).

Catagrafia a fost ulterior amplificată, continuată și prelucrată și diortosită după încă trei manuscrise principale: A, B, L. și poate fi datată în anul c. 640, în timpul domniei lui Heraklius I (610-641), deși conține liste de copii ulterioare, chiar și din secolul VIII și de la finele secolului al IX-lea: *Ekthesis, pseudo Epiphanius*.

Manuscrisul A este fascicolul cel mai complet sau mai bogat în date, cu note vechi, constituind și sursa pentru *Notitia* nr. 4 și 7. Copii din acest fascicol, circulau deja la sfârșitul secolului al IX-lea, dar fascicolul însuși nu este așa de vechi.

Manuscrisul B este o copie a manuscrisului A, executată în anul 1663, păstrând stilul diferit al unei alte notițe 2 și 4.

Manuscrisul L (Lipsiens. Rep. I 17), din *De administrando imperio*, 948-952, deci secolul X, se pare că ar fi și cel mai vechi, pentru că listele utilizate de Constantin VII, în această lucrare, circulau deja la finele secolului al IX-lea. O versiune armeană a notiței dă numai lista patriarhilor, a mitropoliților și a arhiepiscopilor.⁵³

Notitia începe cu dipticul celor cinci scaune patriarhale ale Pentarhiei: Roma, Constantinopol, Alexandria, Antiohia, Ierusalim.

2 *Notitia*, poate fi datată în secolul al VIII-lea și cel mai târziu în primul pătrar al secolului al IX-lea și diferă foarte puțin de cea anterioară.⁵⁴

3 *Notitia*, a Împăratului Vasile I Armeanul (867-886) a fost stilizată însă într-o perioadă de timp anterioară, adică între anii 820-842. Aici aflăm o compilație de liste și statistici de scaune vlădicești, care poate fi datată după anul 787, adică după Sinodul VII Ecumenic și înainte de cel din anul 869, de la Constantinopol, cu care se află în raport. Este însă exclusă datarea Notiței 3, în secolul al XIV-lea, când au fost recopiate doar listele mai vechi din manuscrisul *Parisinus 1555*.⁵⁵

4 *Notitia*, poate fi datată aproape de Sinodul de la Constantinopol, din anul 869, cu care se află în raport, la fel ca și *Notitia* nr. 3.⁵⁶ Este numită și *Notitia* lui Vasile I Armeanul (867-886), compilată de fiul acestuia, Împăratul Leon VI Înțeleptul (886-912), împreună cu Patriarhul Nicolae Mistical (901-907 și 912-925), între anii 901-907. Aceștia au modificat ordinea ierarhică a scaunelor, stabilită în secolul al VII-lea, datorită încorporării sub jurisdicția Constantinopolului a eparhiilor din Illyricum și din sudul Italiei.

5 *Notitia* poate fi încadrată la finele secolului al X-lea.⁵⁷ *Notitiae episcopatum* a lui Constantin VII Porfirogenetul (913-919 și 944-956), anul c. 940, urmată de *Notitia* lui Ioan I Tzimiskes (969-976), din anul c. 980 ?.

6 *Notitia*, a cunoscut o răspândire mai mică, fiind o notiță sau catagrafie mai scurtă, un rezumat al celei cu nr. 5, de la începutul secolului al X-lea.⁵⁸ La întocmirea acestei notiții și-au adus contribuția și Împăratul Leon VI Filosoful (886-912) și Patriarhul Nicolae I Mistical (901-907 și 912-925).

7 *Notitia*, c. 901-925, sau *Actul* Patriarhului Nicolae I Mistical (901-907 și 912-925).⁵⁹

⁵² Άγιος Επιφανίος Επισκοπος Κωνσταντίας Και Αρχιεπισκοπος Κυπρου (310-403).

⁵³ Jean DARROUZÈS A.A., *Notitiae Episcopatum Ecclesiae Constantinopolitanae...*, Op. cit., p. 3.

⁵⁴ Jean DARROUZÈS A.A., *Notitiae Episcopatum Ecclesiae Constantinopolitanae...*, Op. cit., p. 19.

⁵⁵ Jean DARROUZÈS A.A., *Notitiae Episcopatum Ecclesiae Constantinopolitanae...*, Op. cit., p. 32.

⁵⁶ Jean DARROUZÈS A.A., *Notitiae Episcopatum Ecclesiae Constantinopolitanae...*, Op. cit., p. 45.

⁵⁷ Jean DARROUZÈS A.A., *Notitiae Episcopatum Ecclesiae Constantinopolitanae...*, Op. cit., p. 46.

⁵⁸ Jean DARROUZÈS A.A., *Notitiae Episcopatum Ecclesiae Constantinopolitanae...*, Op. cit., p. 50.

⁵⁹ Jean DARROUZÈS A.A., *Notitiae Episcopatum Ecclesiae Constantinopolitanae...*, Op. cit., pp. 53-55.

8 *Notitia*, acoperă perioada de timp, din 920, până în jurul anului 980 sau *Notitia* lui Constantin VII Porphyrogenetul (913-959).⁶⁰

9 *Notitia*, se bazează pe două manuscrise, primul din secolele X-XI, al doilea, după o copie ulterioară din anul 1311, atinge nivelul de informare statistică al secolului al XII-lea, numită totuși și *Notitia* lui Ioan I Tzimiskes (969-976), din secolul X.⁶¹

10 *Notitia*, compusă pe un arhetip comun, din secolul al X-lea, *Notitia* nu depășește prima jumătate a secolului al XI-lea.⁶²

11 *Notitia*, de la sfârșitul secolului al XI-lea (1094) sau *Notitia* lui Alexius I Comnenul (1081-1118).⁶³ Pour l'ensemble des archevêchés, les listes synodales de 997 à 1101 donnent la possibilité de vérifier l'état des sièges le plus proche de la réalité; je relève tous les noms cités dans ces listes avec l'ordre de préséance du groupe à la date indiquée⁴.

⁴ Les deux listes de 1072 et 1079 ne sont pas signalées dans les *Regestes*, mais éditées depuis: ci-dessus, p. 122, n.3.

12 *Notitia*, după 1189, respectiv 1193 și înainte de 1204.⁶⁴

13 *Notitia*, după două manuscrise de la finele secolului al XII-lea, al doilea din secolul al XII-lea, cu notițe ulterioare.⁶⁵

14 *Notitia*, intitulată *Σύγγραμμα Νείλου τοῦ Δοξαπατρῆ*, adică *Singramma* lui Nil Doxapatris și pornește de la datarea opusculului Arhimandritului Nil Doxapatris, din Palermo, scris în 1142/1143, indiction 6. Acest călugăr sicilian insistă asupra primatului Patriarhului Constantinopolului, în cadrul Pentarhiei și nu al celui din Roma Veche, în virtutea principiului „*translatio imperii*”, adică odată cu mutarea capitalei imperiale la Constantinopol, în anul 330, Episcopul acesteia a preluat și prerogativele Romei Vechi sau a vechii capitale.⁶⁶

15 *Notitia* sau *Notitia* lui Manuel I Comnenul (1143-1180), începând cu anul 1170: *Τάξις τῶν μητροπόλεων*.⁶⁷

16 *Notitia* sau *Notitia* lui Isac II Angelos (1185-1195), de la finele secolului al XII-lea, după și înainte de anul 1189, folosind datele din *Notitia* Împăratului Leon VI Filosoful (886-912).⁶⁸

17 *Notitia*, intitulată *Ekthesis*ul lui Andronic II Paleologul (1282-1328), de prin anul 1299.⁶⁹

18 *Notitia*, după anul 1300, este doar o formă recenzată și actualizată a *Notitiei* nr. 17, a lui Andronic II, căruia I se menținuse chiar și titlul pe foaia de titlu: [Andronic II] „cel Bătrîn, al doilea dintre Paleologi” [cu acest nume, n.n.].⁷⁰

19 *Notitia*, *Ekthesis*ul din anul c. 1330, atribuit lui Andronic III Paleologul (1328-1341).⁷¹

20 *Notitia*, a mitropoliților *exarhi* și *prea cinstiți*, *ἔξαρχοι καὶ ὑπέριτοι*, de la sfârșitul secolului al XIV-lea (1386), adică *Ekthesis* Nea, cu lista mitropoliților și titulatura lor precisă, pentru a fi utilizată în momentul când se redactează corespondența, către ei.⁷²

Ἐκθεσις νέα – (Expunere nouă) sau „Manual de cancelarie bizantin”, mai precis: *Manuel des pittakia du XIVe siècle*, din anul 1386 al Patriarhiei Ecumenice; privind scrisorile Patriarhului, adresate Patriarhului Romei Vechi, celorlalți patriarhi, arhiepiscopilor, mitropoliților, împăratului și autorităților civile, ordinea scaunelor supuse până la data respectivă patriarhului și reguli ale

⁶⁰ Jean DARROUZÈS A.A., *Notitiae Episcopatum Ecclesiae Constantinopolitanae...*, Op. cit., p. 87.

⁶¹ Jean DARROUZÈS A.A., *Notitiae Episcopatum Ecclesiae Constantinopolitanae...*, Op. cit., p. 94.

⁶² Jean DARROUZÈS A.A., *Notitiae Episcopatum Ecclesiae Constantinopolitanae...*, Op. cit., p. 115 și 116.

⁶³ Jean DARROUZÈS A.A., *Notitiae Episcopatum Ecclesiae Constantinopolitanae...*, Op. cit., p. 119, 124, 125, 127.

⁶⁴ Jean DARROUZÈS A.A., *Notitiae Episcopatum Ecclesiae Constantinopolitanae...*, Op. cit., p. 134 și 135.

⁶⁵ Jean DARROUZÈS A.A., *Notitiae Episcopatum Ecclesiae Constantinopolitanae...*, Op. cit., p. 142.

⁶⁶ Nilus Doxapatris, PG, 132, col. 1083-1114; Jean DARROUZÈS A.A., *Notitiae Episcopatum Ecclesiae Constantinopolitanae...*, Op. cit., p. 154.

⁶⁷ Jean DARROUZÈS A.A., *Notitiae Episcopatum Ecclesiae Constantinopolitanae...*, Op. cit., pp. 159-171.

⁶⁸ Jean DARROUZÈS A.A., *Notitiae Episcopatum Ecclesiae Constantinopolitanae...*, Op. cit., pp. 172-174.

⁶⁹ Jean DARROUZÈS A.A., *Notitiae Episcopatum Ecclesiae Constantinopolitanae...*, Op. cit., p. 175.

⁷⁰ Jean DARROUZÈS A.A., *Notitiae Episcopatum Ecclesiae Constantinopolitanae...*, Op. cit., p. 185.

⁷¹ Jean DARROUZÈS A.A., *Notitiae Episcopatum Ecclesiae Constantinopolitanae...*, Op. cit., p. 189.

⁷² Jean DARROUZÈS A.A., *Notitiae Episcopatum Ecclesiae Constantinopolitanae...*, Op. cit., p. 192.

scrisorilor redactate de mitropoliți.⁷³ Vezi Regest patriarhal, *nr. 2804, din 1 septembrie 1386. Poate din acest motiv stabilește și V. Laurent anul 1386 sau puțin mai devreme, pentru hirotonirea întru arhiereu a lui Theodosie al Mauroblachiei (Moldovei), punându-o în legătură cu referința din Ekthesis nea / Εκθesis νέα al Patriarhului Nil (1380-1388).⁷⁴

21 *Notitia*, din epoca otomană, adică posterioară anului 1453, dar înainte de mijlocul secolului al XVII-lea, când apare Pravila cea Mare de la Târgoviște, în anul 1652.⁷⁵

*

Toate aceste *notitiae* sunt publicate de Heinrich Gelzer, în *Ungedruckte und ungenügend veröffentlichte Texte der Notitiae episcopatum* (Monaco, München, 1900); Gelzer, *Georgii Cyprii Descriptio orbis romani* (Lipsia, 1890); Gelzer, *Index lectionum Ienae* (Jena, 1892);

Parthey, *Hieroclis Synecdemus* (Berlino, 1866). Ultimele *notitiae* sunt doar copii sau transcrieri ușor modificate și actualizate după NOTITIA lui Leon VI Filozoful (*Notitia* 6), însă nu ilustra situația reală și exactă a scaunelor vlădicești, tulburate și distruse ulterior de invaziile islamice și de ascensiunea musulmanilor spre vestul Asiei Mici și apoi în Balcani. După căderea Constantinopolului, în anul 1453, s-a constituit un nou stil de redactare a *notițelor episcopale*, care va oglindi situația reală a eparhiilor de sub jurisdicția Patriarhului Constantinopolului. Chiar și termenul tehnic a fost schimbat, grecii din secolele trecute preferându-l pe acela de *Syntagmation*, Σύνταγματιον (de la Σύνταγμα).

Patriarhia Antiohiei

Pentru eparhiile din această Patriarhie se cunoaște o singură *Notitia episcopatum*, atestată prin secolul al VI-lea și diortosită de către Patriarhul Anastasie I al Antiohiei (559-570 și 593-598), vezi studiul lui Simon Vailhe, în *Echos d'Orient*, X, 1907, pp. 90-101, 139-145, 363-368.

Alte Patriarhii și Biserici locale:

Patriarhia Alexandriei nu are astfel de *Notitia*, cu toate că Heinrich Gelzer a adunat unele documente care ar putea să acopere în parte acest gol, vezi *Byz. Zeitschrift*, II, 23-40, iar Jacques de Rougé, *Géographie ancienne de la Basse-Egypte*, Paris, 1891, 151-61, cu un document al Bisericii Copte, care la data respectivă încă nu era studiat.

Patriarhia Ierusalimului nu are nici o *Notitia*.

Arhiepiscopia de Ahrida are studiile lui Heinrich Gelzer, din *Byz. Zeitschrift*, II, 40-66 și *Der Patriarchat von Achrida* (Lipsia, 1902).

Alte *Notitiae* cunoscute sunt pentru eparhiile Bisericii din *Cipru, Serbia, Rusia și Georgia*.

Planul lucrării lui Jean DARROUZÈS,

Notitiae Episcopatum Ecclesiae Constantinopolitanae...

Lucrarea cuprinde 521 pagini, cu 21 de *Notitiae...*, împărțită în două părți distincte

[I. Introduction: *Tradition* manuscrite et contexte historique (al celor 21 de *Notitiae...*), pp. 1-198;

II. *Textul grecesc* al celor 21 de *Notitiae...*, pp. 199-421], fiecare *Notitia* fiind precedată de o prefață și de o listă de „Sigles et Abréviations” și se încheie cu trei indici sau „Tables”, având o „Listă a manuscriselor”, un „indice grec” și un „indice francez”].

*

Mitropoliile Ungrovlahiei sunt menționate în *Notitia* nr. 15¹⁹²; 20⁴⁸; 21¹⁷⁸;

Mitropolia Moldovei este menționată în *Notitia* nr. 20⁴⁹; 21⁷⁶; 21¹⁸¹;

⁷³ Luat din pp. 104-105, *nr. 2804: LES RÉGESTES des actes du Patriarcat de Constantinopole, vol. I, Les actes des Patriarches, Fasc.VI, Le Régestes de 1377 à 1410, par Jean DARROUZÈS, Institut Français d'Études Byzantines, Paris, 1979, reg. nr. 2682-3286, 548 p. (=Le Patriarcat Byzantin, Serie I).

⁷⁴ Jean DARROUZÈS, *Ekthesis nea, manuel des pittakia du XIVe siècle*, în REB, 27, 1969, pp. 5-127.

⁷⁵ Jean DARROUZÈS A.A., *Notitiae Episcopatum Ecclesiae Constantinopolitanae...*, Op. cit., pp. 197-198.

1. *Mitropoliile Ungrovlahiei* (Argeş ? și Severin ?)

Notitia nr. 15, Apendix, la locul nr. 192:

- Εἰσὶν καὶ ἕτεροι μητροπόλεις αἱ οὐκ εἰσι γεγραμμένοι οἷον ἡ Πηγὰς καὶ ἡ Οὐγγροβλαχία· ἐγεγόνει δὲ ἡ Οὐγγροβλαχία παρὰ τοῦ παναγιωτάτου πατριάρχου κυροῦ Φιλοθέου εἰς μητροπόλεις δύο ἀπὸ ἐπισκοπῆς.

Notitia nr. 20, la locul nr. 48 [respectiv nr. 36 și 37]:

Ἐγένετο ὕστερον ἐν τῇ Οὐγγροβλαχία δύο μητροπολίται.

(36) καὶ ὁ μὲν εἷς ἔχει τὸν τόπον τοῦ Νικομηδείας καὶ ἕξαρχος λέγεται πάσης Οὐγγρίας καὶ Πλαγηνῶν,

(37) ὁ δὲ ἕτερος λέγεται μέρους Οὐγγροβλαχίας καὶ τὸν τόπον ἐπέχων τοῦ Ἀμασειας.

Notitia nr. 21, la locul nr. 178, 179, 180 [respectiv nr. 20]:

178 – 20 ὁ Οὐγγροβλαχίας ἔχει ταύτας

179 τοῦ Ῥιμνίκου

180 καὶ τοῦ Μποζέου

2. *Mitropolia Moldovei* (Suceava)

Notitia nr. 20, la locul 49 [respectiv nr. 38-41]

Ἐγένετο ἐφ' ἡμῶν

(38) καὶ μητροπολίτης Βιδόνης

(39) καὶ ἐν τῇ Μαυροβλαχία ἕτερος

(40) καὶ ἐν τῇ Γαλίτζη, ἣτις ἦν μέρος τῆς Μικρᾶς Ῥωσίας.

(41) (καὶ πρὸ ὀλίγου ἕτερος εἰς τὸν Ῥωμάνου τὸν Φόρον, ὃς καὶ Ῥωμάνου λέγεται.)

Notitia nr. 21, la locul nr. 76, 77, 181, 182, 183 [respectiv nr. oa', ob' și 21]:

76 - oa' ἡ Οὐγγροβλαχία ἦτοι Μπουγδανία

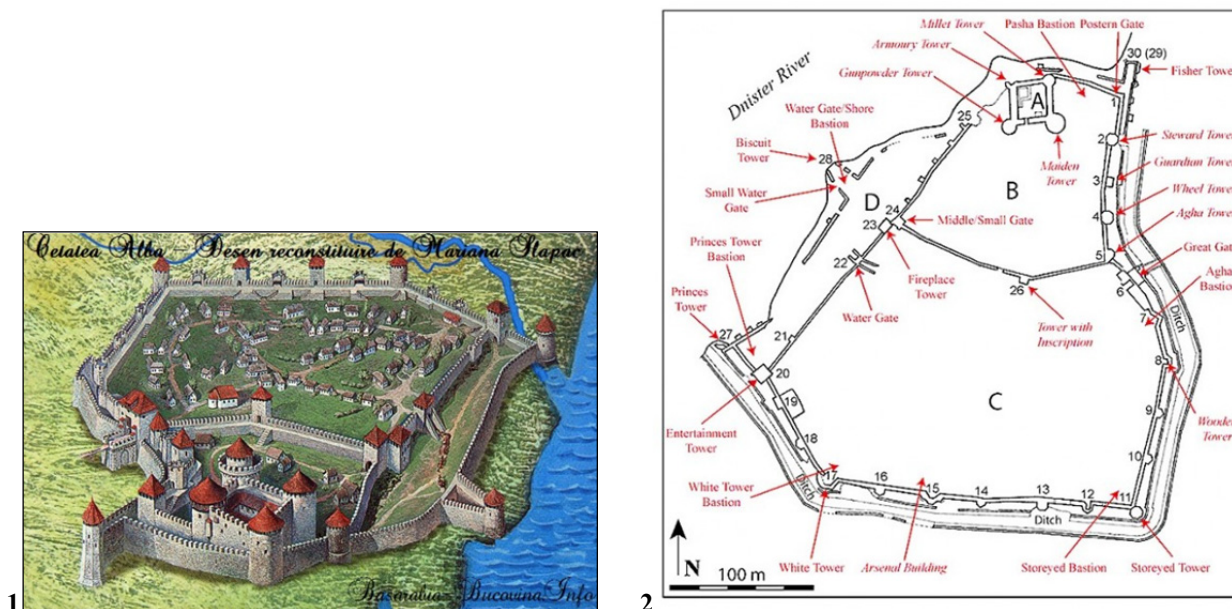
77 - ob' καὶ ἡ Μουντοβλαχία

181 – 21 ὁ Μολδοβλαχίας ἦτοι Μπουγδανίας ἔχει ταύτας ·

182 τοῦ Ῥανδεοῦτζου

183 καὶ τοῦ Ῥωμάνου

d. Cetatea Albă (Belugrad, în regestele patriarhale)⁷⁶

1. Cetatea Albă, Basarabia, Pintenul lui Ștefan III cel Mare la Nistru și la Marea Neagră: Reproducere Mariana Slapac Basarabia-Bucovina (desen).⁷⁷

See more at: <http://basarabia-bucovina.info/2012/01/03/cetatea-alba-pintenul-lui-stefan-cel-mare-la-nistru-si-marea-neagra/cetatea-alba-reproducere-mariana-slapac-basarabia-bucovina-info/#sthash.3bEkAwki.dpuf>

Cetatea Albă, alături Cetățile românești de la Nistru – „pumnii strânși ai Europei creștine” – See more at: <http://basarabia-bucovina.info/2012/01/02/cetatile-romanesti-de-la-nistru-pumnii-stransi-ai-europei-crestine/#sthash.XOyGPFPE.dpuf>

2. Planul Cetății Albe și al orașului. Luat din: <http://basarabia-bucovina.info/2012/01/03/cetatea-alba-pintenul-lui-stefan-cel-mare-la-nistru-si-marea-neagra/planul-cetatii-alba/>

Se zice că ar fi cea mai veche cetate de frontieră a Moldovei, situată la limanul Nistrului. În secolul VI îdH. în locurile descoperite de greci se afla colonia Tiras, mai bine zis o cetate-polis grecească și greco-romană suprapusă după unii cercetători pe cetatea medievală succesiv bizantină, genoveză românească, turcească având în aceste perioade numele respective de origine. Grecii o numeau Levcopilis, dacii – Vidava, românii – Alba Iulia, genovezii – Moncastro sau Maurocastro, turcii – Akkerman, rușii Belgorod. Noi i-am zis Cetatea Albă, nume și simbol al apărării libertății și demnității neamului. Albul era sugerat de culoarea pietrei (zidurilor, n.n.), din care a fost cioplită din îndărătnicia și truda unor meșteri anonimi, dar și de numele „Râului alb”. Căci așa s-ar fi numit altădată râul Nistru, pe malul căruia a fost ctitorită cetatea, în acest caz albul denotând probabil limpezimea și curățenia apelor fluviului.

See more at: <http://basarabia-bucovina.info/2012/01/03/cetatea-alba-pintenul-lui-stefan-cel-mare-la-nistru-si-marea-neagra/#sthash.S4MFLOJC.dpuf>

Azi: Білгород-Дністровський, transliterat *Bilhorod-Dnistrovskîi* (ukr.), Белгород-Днестровский sau Аккерман (rusă). Pe timpul lui Burebista (82-44 îdHr.) ținea de Regatul Dacic și se numea Tyras, Τύρας. A fost o colonie grecească a celor din Milet, fondată în anul c. 600 îd.Hr., cu numele Ophiusa, Οφίουσα, apoi Tyras, Τύρας. [Μαυρόκαστρον (Castelul Negru), Castelul Alb, (Album Castrum, în latină)], Weissenburg (germ.)

⁷⁶ Este un oraș din sudul Basarabiei istorice, azi în Ucraina, în raionul omonim, din Bugeac, în Ucraina de astăzi (regiunea Odesa).

⁷⁷ Cetatea Albă împreună cu celelalte cetăți românești de la Nistru formează „pumnii strânși ai Europei creștine” - See more at: <http://basarabia-bucovina.info/2012/01/02/cetatile-romanesti-de-la-nistru-pumnii-stransi-ai-europei-crestine/#sthash.XOyGPFPE.dpuf>

Istoria pe scurt a orașului⁷⁸

Începuturile acestei așezări minunate pornesc din secolele VI-V îdHr., grație marinarilor de pe corăbiile din Milet, care au întemeiat, în vecinătatea actualului oraș, colonia Tyras, Τύρας, cunoscută și sub numele de Ofiussa, Ὀφιοῦσα, adică Cetatea Șerpilor, din cauza marelui număr de astfel de vietăți în împrejurimi.⁷⁹ Să nu uităm că poate tot din acest motiv a fost numită astfel și *Insula Șerpilor*, din apropierea brațelor de vărsare ale Dunării în Marea Neagră. Colonia Tyras era așezată pe malul drept al Nistrului, la o distanță de aproximativ 10 km de litoralul Mării Negre. În regiunea din jurul coloniei Tyras locuiau pe timpurile acelea popoarele scitice ale Nevrilor și Thiriților, precum și un popor celto-germanic, al Bastarnilor, cucerii de daci, către anul 300 îdHr. În secolul II îdHr., colonia grecească Tyras era încadrată în Regatul Pontic (secolul IV-64 îdHr.), iar locuitorii ei făceau comerț cu dacii Tyrgeți.

Pe malul celălalt al Nistrului (stâng), în fața Cetății Albe se afla o altă colonie grecească, Niconium, Νικονία sau Νικόνιον, fondată tot de locuitorii din Milet, în a doua jumătate a secolului VI îdHr., iar din secolul V îdHr. Această cetate-port era foarte legată de colonia Histria, din Dobrogea. După anul 250, Niconium a fost abandonat în mod definitiv. Șantierul arheologic se află în satul Roksolany, din districtul Ovidiopol, Ucraina.⁸⁰

În anul 57 d.Hr. orașul Tyras a fost cucerit de romani, care i-au și schimbat numele în Castelul Alb (Album Castrum, lat.), de unde își extindeau și desfășurau comerțul cu Scitia.

Orașul Castelul Alb a fost cucerit de huni, în anul 375, care l-au devastat, prădat și distrus. Orașul a reușit să se refacă abia după un secol și jumătate, sub stăpânire bizantină, în jurul anului 545, grație Împăratului Justinian I cel Mare (527-565), care i-a schimbat și numele, din Album Castrum, în Turris (=Turn, Πύργος, dar putea însemna și burg, castel, „întăritură”, construcție înaltă), iar negustorii de acolo făceau comerț cu Anții și cu Alanii, din Caucaz și nordul Mării de Azov. Pe parcursul secolelor, spre sfârșitul epocii bizantine a Cetății Albe, orașul va mai primi un nume Asperon, derivat din termenul local al migratorilor turco-pecenegi, însemnând tot „alb”.

Mult mai târziu, în secolul al XIV-lea, când orașul și cetatea *Turis – Asperon* se numeau deja Maurokastron, Μαυρόκαστρον (Castelul Negru) sau *Cetatea Neagră*, a fost cucerită de tătari, care îi schimbă și ei numele, în Turla. În anul 1315, genovezii manifestă interes față de oraș, renovează și întăresc cetatea, stabilind în Turla o escală și un contoar comercial, schimbându-i și aceștia numele, din Turla, în Montecastro sau Moncastro, iar în limba greacă Asprokastron, Ασπρόκαστρον (Cetatea Albă). Între anii 1359-1484, Cetatea Albă făcea parte din Voievodatul Moldovei. Domnitorul Alexandru cel Bun (1400-1432) refăce, mărește și amplifică cetatea și orașul, cu noi fortificații și întărituri, acțiuni pe care le va continua în anul 1440 și fiul său nelegitim, Domnitorul Ștefan al II-lea (1434-1447, în asociere și singur). În anul 1450, otomanii asediază Cetatea Albă, dar n-o pot lua, iar un an mai târziu, în anul 1451, fostul Domn al Moldovei, Alexandru al II-lea sau Alexăndrel

⁷⁸ Luat din: https://ro.wikipedia.org/wiki/Cetatea_Alba

Vezi și: ^ G.I.Brătianu: *Cercetări asupra Vicinei și Cetății Albe*, ed. Universității din Iași, 1935, cota 14.333 la Bibl. Univ. Chișinău.

3.^ a b c Bugai, Nikolai Feodorovici: *Депортация народов из Украины, Белоруссии и Молдавии // Лагеря, принудительный труд и депортация. Германия. Эссен. 1999: Deportarea popoarelor din Ucraina, Bielorusia și Moldova. Ed.: Dittmar Dahlmann și Gerhard Hirschfeld, Essen, Germania, 1999, pp. 567-581.*

Iorga, N. (1899), *Studii istorice asupra Chilie și Cetății Albe*, București, 1899.

Pippidi, Andrei (1998), „Din nou despre inscripțiile de la Cetatea Albă”, în Barbu, Violeta (ed.), *In honorem Paul Cernovodeanu*, București: Editura Kriterion, pp. 75-85.

⁷⁹ Ofiussa, Ὀφιοῦσα este și vechiul nume al insulei Cipru: Ophiüsius, Ὀφιοῦσιος; *ophiuzic* = cipriot.

⁸⁰ Luat din: <https://fr.wikipedia.org/wiki/Nikonion>

(1449, 1452-1454, 1455), fiul lui Iliș și fratele lui Roman II, a refăcut și mărit cetatea. Se crede că Alexandrel este și înmormântat la Cetatea Albă. În anul 1481, Domnitorul Ștefan III cel Mare a refăcut și el cetatea și a mărit-o, cu toate acestea, în anul 1484, turcii au cucerit Cetatea Albă, i-au turcit numele, în Ak-Kerman (Cetatea Albă), Аккерман și au stăpânit-o până în anul 1812, când, împreună cu întreaga Basarabie a ajuns sub stăpânirea Imperiului Rus. Grecește, Leukopolis, Λευκόπολις (Orașul Alb) ar suna mult mai bine decât Asprokastron, Ασπρόκαστρον (Cetatea Albă).

În epoca stăpânirii țariste, la Cetatea Albă a avut loc *Convenția de la Akkerman*, formulată în opt puncte, din data de 7 octombrie 1826, între delegații celor două imperii: Rus și Otoman.⁸¹ Printre altele, Convenția stipula că sistemul „fanariot” al numirii Domnitorilor din Principatele Române *Eflak* (Țara Românească) și *Boğdan* (Moldova), trebuia să înceteze, revenindu-se la acela al numirii „domnilor pământeni”, aleși de *Sfatul boieresc* pe o perioadă de șapte ani, care urmau însă să fie confirmați nu numai de de Sultanul otoman, ci și de Țarul rus.

Armata otomană trebuia să se retragă din Principate, unde staționa încă din anul 1821, în urma acțiunii *Eteriei* și a *Răscoalei* lui Tudor Vladimirescu.

Sublima Poartă era dispusă să cedeze *Domniei* de la București și controlul asupra porturilor danubiene Giurgiu, Brăila și Turnu, devenite și centre de raiale, cu hinterlandul lor.

Se recunoștea, de asemenea, și autonomia *Principatului Serbiei*, în plus, sârbii au ajuns din nou în situația de-a recâștiga controlul asupra unor teritorii pierdute în anul 1813, primind totodată și dreptul de liberă mișcare pe cuprinsul Imperiului Otoman. Neaplicarea acestor prevederi, din partea Sultanului Mahmud al II-lea (1808-1839), au constituit pretextul următorului război ruso-tuc, din anii 1828-1829.

Cetatea Albă a fost menținută în hotarele provinciei Basarabia și în anul 1917, când Republica Moldova și-a proclamat independența față de Rusia. Un an mai târziu, în 1918, când fosta Republică Moldova s-a unit cu România, Cetatea Albă ajunge și ea în componența *Regatului României*. După mai bine de două decenii, în anul 1940, orașul a fost ocupat de armata Uniunii Sovietice, Cetatea Albă fiind atribuită RSS Ucrainene, devenind pentru o scurtă perioadă de timp și centrul de reședință al Regiunii Ismail, între 7 august și 1 decembrie 1940. În această vâltoare de împrejurări nefaste pentru națiunea noastră, românii din Cetatea Albă au fost deportați în Kazahstan. După intrarea României în al doilea război mondial, în anul 1941, Cetatea Albă a fost eliberată, intrând din nou în componența Regatului României, însă autoritățile românești pro-fasciste au recurs la deportarea evreilor din oraș, în Transnistria de atunci, fosta Republica Autonomă Sovietică Socialistă Moldovenească sau *RASS Moldovenească*, aflată în vecinătatea României interbelice (1924-1940 u.). Românii din timpul acela, din anul 1941, nu s-au dovedit cu nimic a fi mai buni decât au fost ucrainenii față de români, cu un an în urmă.

În anul 1944 Cetatea Albă ajunge din nou în componența Uniunii Sovietice, iar clerul și o mare parte din credincioși au fost deportați în Siberia.

După destrămarea Uniunii Sovietice, în anul 1991, Cetatea Albă a devenit o parte componentă a Ucrainei, împreună cu întreg sudul Basarabiei, cunoscut sub numele de *Bugeac*, Bucak (*turc.*), Буджак (*rus. și ukr.*), Bucak (*găgăuță*), Μπουντζάκ, Budziak (*pol.*), Буджак (*bulg.*), Budjak sau Budzhak (*engl.*).⁸²

⁸¹ Charles JELAVICH, *The Establishment of the Balkan National States, 1804-1920*, University of Washington Press, 1986. ISBN 0-295-96413-8.

⁸² Bucak (*turcește*), însemnând colț, district sau district rural, cum au și germanii: district rural – Landkreis, însemnând Județ și district urban – Kreisfreie – Stadt.

Pentru tema noastră, Cetatea Albă este implicată în evoluția procesului de formare a Mitropoliei Moldovei, unul dintre cei doi episcopi, Iosif și Meletie fiind inițial hirotoniți întru arhieru, pe seama scaunului episcopal al acestei cetăți, de către Mitropolitul Antonie al Haliciului (1371-1391). Ulterior, celor doi episcopi li s-a reproșat că Antonie n-ar fi avut delegație din partea Patriarhului Ecumenic, pentru a întreprinde hirotonirile lor întru arhieru. Hirotonirile acestea erau considerate valide, însă ilicite. În realitate ele erau și licite sau permise, pentru că Mitropolitul Antonie a primit dreptul de-a căuta candidați și de-a hirotoni și înscăuna episcopi sufragani.⁸³ Că Mitropolitul Antonie al Haliciului n-a comis nici o ilegalitate o dovedește regestul patr. Nr. 2622, din 9 mai 1371:

c.1391 *sau mai devreme*, Antonie al Haliciului îi hirotonește întru arhieru pe episcopii Iosif și Meletie, cu o destinație canonică precisă, în conformitate cu preorogativele pe care le-a primit în anul 1371, când Patriarhul și Sinodul l-au ridicat din Episcop la treapta de Mitropolit autonom, vezi regestul nr. 2622, din mai 1371.

kir IOSIF Mușat, c. 1391-1401 [apoi Mitropolit, 26 iulie 1401 - † d. 1408 sau c. 1415],

Episcop pentru Episcopia Cetății Albe – *Asprokastron* – făcând sau nu parte din Cnezatul Galiției, la data respectivă, pentru că în momentul respectiv Eparhia era considerată ca și sufragana a Mitropoliei Haliciului [?]. Mitropolitul Antonie de Halici îl hirotonește pe Iosif Mușat, înrudit cu Casa Domnitoare a Moldovei, ca sufragana al său, pentru Cetatea Albă, unde se vede că exista deja o Episcopie destul de veche. [Acest lucru rezultă din regestul nr. 3226, din 26 iulie 1401, *text și critica textului*.] Potrivit regestului nr. 3226, din 26 iulie 1401, Patriarhul Matei I îi scrie Domnitorului Alexandru cel Bun că Patriarhul Antonie IV, primind acuza sau informația greșită că Iosif Mușat ar fi fost hirotonit arhieru în Serbia, uzurpând astfel Mitropolia Moldovei, prin adoptarea jurisdicției canonice a Bisericii din Peć, a decis să-l trimită în Moldova pe Mitropolitul Ieremia (vezi regestul nr. 2900):

„Il avait été accusé, comme évêque ordonné en Serbie, d'avoir usurpé la métropole; c'est pourquoi le patriarche Antoine avait transféré en Moldovalachie kyr Jérémie (N.2900), qui se rendit lâbas, mais dut se retirer à cause de la présence de Joseph. Le patriarche excommunia alors toute la population, déclara suspens et excommunié Joseph (N. 2955), puis releva la population et l'évêque d'excommunication (N. 3011, 3032) et maintint la suspense de l'évêque, jusqu'à ce que son cas ait été examiné en synode en présence de Jérémie.”⁸⁴

Regest nr. 2622, din 9 mai 1371, *πρῶξις συνοδικῆ* (titlu), *σ. ψῆφος καὶ πρῶξις* (concluzie), Act sinodal, de transfer canonic a Episcopului Antonie de Halici [recte: *ridicarea episcopului și a Episcopiei de Halici, la rangul de Mitropolit, respectiv Mitropolie*] la Mitropolia de Halici,⁸⁵ Halytsch; Галич (ucr.); Halicz (pol.); Галиц (rus.).⁸⁶

⁸³ Albert M. AMMANN S.J., *Abriss der ostslawischen Kirchengeschichte*, Thomas Morus Presse im Verlag Herder, Wien, 1950, pp. 107-109, p. 72 și 686, adică listele cronologice ale mitropoliților de Halici.

⁸⁴ Vezi pp. 447-448, din Fasc. VI, regest nr. 3226: LES RÉGESTES des actes du Patriarcat de Constantinople, vol. I, Les actes des Patriarches, Fasc.VI, Le Régestes de 1377 à 1410, par Jean DARROUZÈS, Institut Français d'Études Byzantines, Paris, 1979, reg. nr. 2681 a – 3286, 548 p. (=Le Patriarcat Byzantin, Serie I).

⁸⁵ S. B. DAŠKOV, *Dicționar de împărați bizantini*, traducere de Viorica și Dorin ONOFREI, Editura Enciclopedică, București, 1999, p. 382: Anul 1164: Nicetas Choniates a consemnat date despre Andronikos, viitorul împărat Romano-Bizantin (1183-1185, din 1182 co-împărat), care „trece prin teritoriile vlahilor sau bolohovenilor, peste Nistru spre Ușița, în Galiția“. La prima încercare de a ajunge în Galiția, Andronikos a fost „prins de vlahi lângă Dunăre“. Vezi și: <http://ro.wikipedia.org/wiki/Bolohoveni>

⁸⁶ Orașul Halici sau *Halytsch* a fost menționat în documente sau cronicile timpului, în anul 898 și a evoluat dintr-un mic oraș, în capitala Cnezatului sau Țării *Halyčyna sau Galiției*. La început Galiția a fost locuită de români, polonezi și ucrainieni.

Mitropolia Galiției fiind privată [lipsită, n.n.] de titular de un bun număr de ani, cum era necesar să i se rânduiască un mitropolit, pentru învățarea poporului creștin, patriarhul Filotei (1364-1376) a decis, împreună cu Sinodul, să procedeze la alegere. Episcopul Antonie a venit de acolo – οικόθεν – și s-a supus aici la un examen serios, pe timpul sejurului său îndelungat, a fost ales prin vot sinodal, pentru protia acestei mitropolii. El a fost promovat din rangul de Episcop în acela de mitropolit, prin decizie sinodală a mitropoliților Heracleei, Niceei, Brysis (Pınarhisar, fostă sufragana de Adrianopol, în Tracia, azi în Turcia europeană), Athena, Selybria (Σηλυμβρία, Σηλυβρία, Selymbria, azi Silivri, în regiunea Constantinopolului, din Turcia), Sozopolis (azi Sozopol, în regiunea Burgas, Bulgaria, în prima fază ca episcopie fostă sufragana de Adrianopol) și arhiepiscopul de Derkos (existentă și astăzi, ca mitropolie Ἱερά Μητρόπολις Δέρκων).

El poate să ocupe această mitropolie, cu toate privilegiile numelui, rangului și al înscrierii în diptice (dipticon). El se va instala în scaun și va exersa funcțiile chiriarhale, în calitate de arhiereu legitim, va intra în posesia tuturor drepturilor, fără ca vreunul dintre mitropoliții vecini – ἀρχιερέων – să se poată atinge de teritoriul său de jurisdicție.

El mai trebuie să ia în plus – în epidosis ἐπιδόσεως λόγῳ – Episcopia de Chelm, Turov, Przemysl și Vladimir (de Volhynia) în administrare, până când războiul care este acum în curs se va încheia. Vezi și regestul nr. 2718, privitor la termenul canonic ἐπίδοσις. El va proceda la hirotonirea clerului, inclusiv a episcopilor, actualmente, cum el nu dispune de episcopi sufragani, el se va deplasa prin mitropolia lui, pentru a căuta candidați, el se va asocia mitropolitului Ungrovlahiei, în vederea îndeplinirii obligațiilor de hirotonire. Toți îi datorează respect și ascultare, ca și unui episcop legitim, numit de către Sinod și de către patriarh, căci cinstea care i se va da lui, se referă la Dumnezeu, al cărui chip este arhiereul. Ca o garanție, decizia prezentă și acțiunea sinodală a fost eliberată Mitropolitului Galiției, în luna mai, indiction 9 / 6879 / 1371. Semnătură nominală.

Pocuția, despre care în anii de școală reținem doar că se află acolo unde harta se agață în cui (triumghiul dintre Maramureș și Bucovina), este o regiune istorică, astăzi constituind partea de sud a regiunii Ivano-Francovsk din Ucraina. În Pocuția se află izvorul Nistrului. În cele ce urmează, aprecierile privind trecutul românesc în zonă nu se vor opri la Pocuția propriu-zisă, ci și la Galiția și întreg sudul Poloniei medievale sau vestul Ucrainei actuale. Începuturile în zonă le vor fi făcut dacii întinși în nord până la Vistula.^[1] Rezultat al romanizării populației dace (carpe) din aceste părți, românii erau locuitori de baștină în Galiția, lor adăugându-li-se imigranți români din Transilvania. În secolele XIII-XIV oficialitățile poloneze încurajau colonizarea cu români a sudului Poloniei. În secolele XV-XVI un mare număr de sate din Galiția se conduceau după dreptul românesc (ius valachicum). Dovadă e și numele de proveniență românească a zeci și zeci de sate.^[2] Istoria cunoaște Pocuția ca parte a cnezatului slav de Halici. Însă nu rareori documentele afirmă caracterul ei românesc. Principatul Halici e definit de izvoarele mameluca ca „fără a românilor și a rușilor” și interpretări recente dau Pocuția ca parte integrantă a „țării alanilor (iașilor)” ce se întindea de la Carpați, Nistru și până la mare, anterior descălecatului Moldovei.^[3] Cronica lui Nestor vorbește despre cucerirea țării slavilor de către „volochi” înainte de năvălirea ungarilor. În 1164 Andronic Comnenul (1183-1185) este prins la marginile Galiției de vlahi.^[4] După evadarea din închisoare și după ce a fugit și de sub paza care l-a prins, prințul Andronikos Comnenul a reușit să fugă la Cneazul Iaroslav Osmomâsl al Haliciului [Cnezatul Galiției-Volînă, 1199-1393].

Tătarii vor mătura barbarii din Moldova și vor crea condiții ca românii din țara brodnicilor și bolhovenilor să se întoarcă la leagănul național completând și de la nord de Nistru descălecatul maramureșenilor. Mulți vor fi rămas sau vor fi apucat a se stabili în Polonia, unde satele de drept românesc sunt pomenite din secolul XII până în secolul XV. În Volânia, Podolia, Kiev și Galiția se găsesc sute de denumiri care arată o concentrare a elementului românesc pe care slavii îl numeau volohi, bolohi, vlahi, vlasi etc.^[5] Identitatea denumirilor de râuri și localități din Moldova și zona amintită poate fi explicată ori prin aducerea lor în Moldova din nord ori invers.^[6]

Învățătură rus Emil Kaluzniacki a dovedit că bolhovenii erau români care locuiau de la poalele Carpaților nordici, Colomeea, până la Lwow.^[7]

Între 1205-1241, Pocuția a aparținut Ungariei, iar după 1241, Poloniei.^[8]

[1]. A. Boldur, Istoria Basarabiei, București 1992, p. 35.

[2]. Șt. Pascu, Voievodatul Transilvaniei, vol. III, Cluj 1986, p. 447.

[3]. V. Ciocâltan, Alanii în „Revista Istorică” nr.11-12 din 1995, p. 943.

[4]. Ghe. Brătianu, Tradiția istorică, București 1980, p. 141.

[5]. A. Boldur, Istoria Basarabiei, București 1992, p. 113.

[6]. A. Boldur, Istoria Basarabiei, București 1992, p. 110.

[7]. I. S. Nistor, Istoria românilor din Transnistria, București 1995, p. 12.

[8]. M. Iacobescu, Din istoria Bucovinei, București 1993, p. 63.

* * *

Numai două regeste patriarhale de la Constantinopol fac referire la orașul *Belugrad* – Cetatea Albă: regestul nr. 2847, din 1389 și nr. 3226, din 1401 (îl găsești supra, la „Episcopia de Rădăuți”).

*

Regest nr 2847, din febr. (după data de 15), 1389, Act sinodal (titlu și concluzie), συνοδική πράξις, cu valoare și de Gramată, Γράμματα, pentru Mitropolitul Ciprian și pentru Biserica Ortodoxă Rusă.⁸⁷ Actul sinodual confirma depunerea din scaun, deja pronunțată mai înainte de Sinod, a Mitropolitului Pimen al Kievului (1382-1389), rezident în Moscova, predecesorul și concurentul lui Ciprian Țamblac, din prima perioadă de păstorire (1381-1382) a acestuia, punându-i la îndoială chiar și validitatea hirotonirii lui întru arhieru, în calitate de urmaș în scaun al lui Alexis sau Alexie al Kievului (1354-1378). Alexis sau Alexie a fost primul Mitropolit al Kievului, care a rezidat la Moscova. Scindarea lituaniană a scaunului de Kiev a început în anul c. 1316, prin Mitropolitul Feofil (1316-1317) și s-a încheiat în prima fază, în anul 1390, grație Mitropolitului Ciprian. Nepotul de frate al lui Ciprian însă, învățatul Grigore Țamblac va restabili sciziunea scaunului Kievo-Lituanian, în anul 1415, când va ajunge Mitropolit cu titlu de Kiev, rezident la Nowogradok, în Lituania (1415-1420 ?).⁸⁸ În anul 1316-1317, scaunul mitropolitan de la Nowogradok era pe locul 84, în ordinea șederii în sinod sau a dipticelui. În același an 1317, Mitropolitul lituanian de Nowogradok apare ca participant la lucrările Sinodului Endemic.⁸⁹

Cetatea Albă este aici menționată doar ca loc de debarcare, în drumul pe uscat, spre Kiev și Moscova, a Mitropolitului Ciprian Țamblac [Κιπριαν, Κυπριανός (1381-1382, prima oară și 1389-1406, a doua oară)] și a suitei sale, între care se aflau și doi mitropoliți greci. Ciprian avea misiunea, din partea Patriarhului Ecumenic Antonie IV (1389-1390, prima oară și 1391-1397, a doua oară) de-a reunifica scaunul Mitropolitan al Bisericii Ortodoxe Ruse, scindat în trei fracțiuni sau jurisdicții: Kiev, Lituania – Μητροπολίτης Λιτβων – și Moscova.

Actul Sinodal este semnat de Patriarh, împreună cu arhierii prezenți la Sinodul Endemic, între care îl menționăm și pe Antim al Ungrovlahiei, care a fost reabilitat de Sinodul Endemic de-a rămâne membru al acestei instituții după ce, în urma îmbolnăvirii, a îmbrăcat macroschima sau îngerescul chip (schimonah), adică *schima mare*, devenind μεγαλοσχημος, схимонах, deși era deja arhieru. Patriarhul și Sinodul Endemic l-au dispensat de eventualele urmări canonice ale acestui pas, l-au menținut în scaun și l-au reprimis între membrii permanenți ai sinodului, prin decizia din 15 februarie 1389, conform regestului patriarhal, nr. 2846, de la data respectivă.

* * *

⁸⁷ Vezi Fasc. VI, din regestele patriarhale, pp. 139-144, pentru regestul nr. 2847 și pp. 447-449, pentru regestul nr. 3226: *LES RÉGESTES des actes du Patriarcat de Constantinople*, vol. I, Les actes des Patriarches, Fasc.VI, Le Régestes de 1377 à 1410, par Jean DARROUZÈS, Institut Français d'Études Byzantines, Paris, 1979, reg. nr. 2682-3286, 548 p. (= Le Patriarcat Byzantin, Serie I).

⁸⁸ Mitropoliții Kievului, rezidenți în Lituania aveau scaunul în cetatea Nowogradok, Новогрудок, *Naugardukas* (lit.), Nawahrudak, Наварудак (bielorus.), mai târziu în aceea de la Vilnius.

⁸⁹ Albert M. AMMANN SJ, *Abriss der ostslawischen Kirchengeschichte*, von..., Thomas Morus Presse im Verlag Herder, Wien, 1950, pp. 90-91.

e. Schema de reconstituire a listei ierarhilor din Mitropolia sinodalo-imperială a Ungrovlahiei, între Curtea de Argeș, Ohrida, Halici și Constantinopol, d.1371? – 1500⁹⁰

a. Primul al Ungrovlahiei, la Câmpulung/Argeș ?, din anul 1359

1. kir IACHINT, Υάκινθος, Mitropolit al Ungrovlahiei (12 mai 1359 – 1372 î. de vară), vezi regestele nr. 2411, 2412 și 2654, din 12 mai 1359; nr. 2654, din anul 1372, august, ind. 10.
Hirotonirea întru arhiereu presupunem că a avut loc la Constantinopol.
2. kir HARITON, Χαρίτων, Χαρίτωνος, Mitropolitul Ungrovlahiei, numit de Sinodul Endemic și de Patriarhul Ecumenic la data de 11 august 1372 – c. 1380, în același timp deținând și funcția de egumen al Mănăstirii Cutlumuș – *Lavra Țării Românești* – din Sfântul Munte, unde ajunsese chiar și Protos Πρώτος/Πρωτος al mănăstirilor atonite (1376-1378).
Hirotonirea întru arhiereu a avut loc la Constantinopol.
Hariton a fost numit de Patriarh și topos al scaunului mitropolitan al Amasiei, rang care-i oferea locul 15 în Sinodul Endemic, în cazul în care chiriarulhului ar fi fost absent de la ședințe.
3. kir ANTIM, Άνθιμος, [fost la Severin, Mitropolit al Ungrovlahiei *secunda*], Mitropolit al Ungrovlahiei *prima*, c. 1380 - † c.1401, în schimnicie Anthimos, Άνθιμος (1389), hirotonit întru arhiereu la Constantinopol. Cu toate că era înzestrat și cu rangul de topos – τόπος [*ține locul la, n.n.*] al Nicomidiei, Mitropolitul Antim încă nu era cunoscut ca având titlul de „exarh”, rezervat doar primelor patruzeci de scaune mitropolitane, conform „manualului de cancelarie din secolul al XIV-lea” (Jean Darrouzès, *Ekthesis*, 45, § 15).
4. kir EFTIMIE de Melitene ?, Ευθύμιος (1401 ? - ?), menționat în anul 1412, doar prin numele său (V. Laurent, *Origines*, 168-170), dar lipsește încă o dovadă decisivă: regist nr. 3275, din 1405.⁹¹ În anul 1405 a fost menționat între membrii Sinodului Permanent un Mitropolit al Ungrovlahiei, care însă nu putea fi Athanasie al Severinului, pentru că acesta a fost pedepsit cu excluderea de la lucrările sinodului, pentru că a fost prins făcând mărturie falsă: regist nr. 3275, din 1405, *Critica textului*.

⁹⁰ Schema de reconstituire a listei mitropolitelor Moldovei (d.1371?-1500) o reproducem din volumul nostru anterior: Pentarhia II/5, pp. 341-347: Ioan Marin MĂLINAȘ, Pentarhia, vol. II/5.: Πενταρχία, τόμος II/5. Tronul Ecumenic, Ohrida și Biserica Românească, până în anul 1453, Documente patriarhale și imperiale, de la Constantinopol, până în anul 1453, traduceri și comentarii; Οικουμενικού Θρόνου, Αχρίδα και Ρουμανική Εκκλησία, μέχρι το 1453, Πατριαρχική και αυτοκρατορικά έγγραφα από την Κωνσταντινούπολη μέχρι το 1453, μεταφράσεις και σχόλια, Cluj-Napoca, 2013, Κλουζ-Ναπόκα, Editura Presa Universitară Clujeană, Πανεπιστήμιο Εκδοτική Τύπου Κλουζ, 427 p., incl. il., pl., hărți.

⁹¹ V. Laurent, *Aux origines de l'Église moldave: Le métropolitain Jérémie et l'évêque Joseph*, în REB [Revue des études byzantines], 5, 1947, pp. 158-170.

„La Revue des études byzantines est l'unique revue française consacrée au monde byzantin. Continuation des *Échos d'Orient* (1897-1942), elle est éditée depuis 1943 par l'Institut français d'études byzantines (plus d'information ici). Elle est ouverte à tous les chercheurs désirant publier travaux, études et notes portant sur les divers domaines de l'histoire et de la civilisation byzantine. Une barrière mobile de 5 années sera respectée pour la publication en ligne. Le numéro 66 (2008) sera disponible en 2013. Si l'accès à la Revue avant cette barrière est libre, les abonnements pour le support imprimé demeurent inchangés (diffuseur De Boccard). Les *Échos d'Orient* seront prochainement numérisés et seront à leur tour disponibles sur ce site.” Périodes disponibles: 1897-1941 - *Échos d'Orient*; 1943-1945 - *Études byzantines*; 1946-... - *Revue des études byzantines*.

Luat din: <http://www.pressee.fr/web/revues/home/prescript/revue/rebyz>

Mitropolitul de Melitene,⁹² ?-?, probabil urmașul direct al lui Antim, care va fi și recunoscut ca Exarh al Plaiurilor între anii 1401-1405 și d., transferat în scaunul Ungrovlahiei,⁹³ rezidențial sau numai titular, nu putem să știm cu exactitate: conform mărturiei contemporanului său, Mitropolitul *Macarios al Ancirei*, fără să-i dea numele, însă cu siguranță nu era Ieremia de Mitylene, cu care acesta a fost confundat, chiar și de copistul de la Sinodul Endemic.⁹⁴ Mărturia lui Macarie al Ancirei (Laurent, *Trisépiscopat*, 48, nr 67, 80) este posterioară anului 1401, dar certifică faptul că Mitropolitul de Melitene, care în anul 1397 a participat la alegerile de patriarh ale lui Matei I (1397-1410) a devenit apoi Mitropolit al Ungrovlahiei.

5. kir MACARIE I, Μακάριος α', Mitropolitul *unic* al Ungrovlahiei, *sufragan al Arhiepiscopiei de Ohrida* (Ohrida), înainte de 15 oct. 1467 – c. 1487 ?, hirotonit întru arhieru, probabil la Ohrida. Arhiepiscopul Dorotei al Ohridei (1456-1468) cere domnului moldovean Ștefan III cel Mare (1457-1504) ca, la hirotonirea succesorului lui Visarion, să fie invitat și „fratele nostru” întru arhierie, Macarie al Ungrovlahiei: „...eveniment la care să-l invitați și pe fratele Nostru, Mitropolitul Ungrovlahiei, Kir Macarios, deoarece și el ține tot de Eparhia Noastră, până când Domnul ne va prefăce necazurile în bucurie.”⁹⁵

Așadar, Macarie I al Ungrovlahiei era deja mitropolit în anul 1467, la data de 15 octombrie, înainte ca Dorotei să fi redactat răspunsul său către domnitorul Ștefan III cel Mare.⁹⁶

b. Al doilea al Ungrovlahiei, la Severin, din anul 1370:

I. kir ANTIM, Ἀνθίμος, [Daniel Critopol], preot de mir și dikaiofilax al Patriarhiei Ecumenice, ales, numit, tuns în monahism, apoi hirotonit întru arhieru la Constantinopol, 9 octombrie 1370 – c. 1380, apoi la Argeș, în Ungrovlahia *prima*.

Gramata de numire a primit-o în data de 9 octombrie 1370, alegerea și tunderea în monahism trebuie să fi avut loc înainte de această dată – septembrie/octombrie 1370, iar hirotonirea întru arhieru poate să fi fost făcută chiar în ziua de 9 octombrie. Antim a fost numit de Patriarh și topos al scaunului mitropolitan de Melitene, pentru activitățile desfășurate în cadrul Sinodului Endemic, vezi regestul nr. 2593, din 1370. Antim a fost numit de Patriarh și topos al scaunului mitropolitan de Amasia și apoi, probabil, din nou de Melitene.

⁹² Melitene, Μελιτηνή, azi Malatya, în Cilicia, Turcia de sud-est, în partea de nord, spre Capadocia.

⁹³ V. Laurent, *Contributions à l'histoire des relations de l'Eglise byzantine avec l'Eglise roumaine au début du XVe siècle*, în *Bull. De la sect. Hist* (Acad. Roum.), Buc., 26, 1945, pp. 160-161.

⁹⁴ Jean DARROUZÈS, *Le registre Synodal du Patriarcat Byzantin au XIVe-e siècle*. Étude paleographique et diplomatique, par..., Inst. Franc. d'Étud. Byz., Paris, 1971 [A.O.Chr., 12], p. 386.

⁹⁵ În listele cronologice actuale ale Bisericii Ortodoxe Române, anii de păstorire ai lui Macarie I de la Curtea de Argeș sunt menționați între c. 1477 [!] și până în anul c. 1487, deși în anul 1467, acesta se afla deja în scaunul mitropolitan al Ungrovlahiei, după cum îl atestă Arhiepiscopul Dorotei al Ohridei. Anii săi de păstorire nu sunt cunoscuți cu exactitate. Heinrich GELZER, *Der Patriarchat von Achrída*. Geschichte und Urkunden, Neudruck der Ausgabe Leipzig 1902, Scientia Verlag Aalen, 1980, p. 23.

Mai vezi p. 368 N. 23, ediția 1876, la: Konstantin Josef JIREČEK, *Geschichte der Bulgaren*. Prag 1876. (Nachdruck: Olms, Hildesheim / New York, NY 1977, ISBN 3-487-06408-1 / Textor, Frankfurt am Main 2008, ISBN 3-938402-11-3).

⁹⁶ Pentru listele cronologice ale ierarhilor Bisericii Ortodoxe Române, vezi volumul III, din manualul Pr. Prof. Dr. Mircea PĂCURARIU, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. III, București, 1997, pp. 530-569, respectiv 541, pentru Macarie I al Ungrovlahiei, p. 533, respectiv, pentru Teoctist I al Moldovei, p. 541. Pe larg, despre Macarie I, vezi vol. I, Buc. 1991, pp. 349-351, iar pentru Teoctist I, vol. I, pp. 351-353.

Din 1681, până în anul 1683, Domnitorul Gheorghe Duca al Moldovei (1678-1683), cu sprijinul Porții, a reușit să ia în stăpânire și o mare parte din Ucraina, intitulându-se „Domn al Țării Moldovei și al Țării Ucrainei”, numind acolo dregători români.

II. kir ATHANASIE, Αθανάσιος, mai/iunie 1389-1403, cu transfer canonic, din scaunul de Perga și Attaleia, în acela de Mitropolit al Ungrovlahiei *secunda*, cu reședința la Severin, vezi regestul nr. 2859, din mai/iunie 1389. După Antim, rangul de topos al scaunului de Amasia, apoi de Melitene i-a fost conferit de patriarh lui Athanasie al Severinului. Încă în anul 1389 cei doi mitropoliți dețineau aceste ranguri: Antim de Nicomidia, iar Athanasie de Amasia sau de Melitene.

c. Cazul proin Mitropolitului kir DANIEL, Даниил [ⲃⲁⲛⲓⲓⲗ, Δανιήλ, دانيال] al Vidinului (1365-1389), rezident cu mare probabilitate la Severin

În anii 1371-1372, Daniel mai purta încă titlul de Mitropolit al Vidinului, deși a fost alungat din eparhie încă din anul 1365 [vezi regestul nr. 2718, din iulie 1381, *Critica textului*]. Nu putem să ne pronunțăm din ce motive Mitropolitul Daniel n-a mai revenit la Vidin în anul 1369, după restabilirea pe tron a lui Ivan Strațimir, preferând să rămână pentru tot restul vieții în Țara Românească (1365-1389), unde a condus prin delegare una sau ambele mitropolii, însă fără instalarea în scaun sau întronizare – conform principiului canonic de epidosis, ἐπίδοσις. În același mod, proin Mitropolitul Daniil ar fi putut prelua și administrarea Mitropoliei de Triadița (Sofia), în anul 1371, dar a refuzat.

În concluzie, putem susține că Daniel al Vidinului a fost, în realitate, *al doilea* Mitropolit al Ungrovlahiei, după Iachint și în timpul păstoririi acestuia, nu Hariton, nici Antim și nici Athanasie. El a fost o vreme chiar și singurul mitropolit activ în Ungrovlahia, administrând eparhiile celor două mitropolii ca „epidosis”, adică ἐπίδοσις, cu *delegare*, din partea chiriarhilor locali, care se aflau fie la Constantinopol (Sinodul Endemic), fie la Sf. Munte Athos – egumen al Mănăstirii Cutlumuș.⁹⁷ Timp de 24 de ani a activat Daniel în Ungrovlahia, după ce a fost alungat de cruciații unguri din scaunul său de Mitropolit al Vidinului, în 1365.

* * *

Mitropolitul Antim Critopol al Ungrovlahiei și Sinodul Endemic de la Constantinopol (1370 – c.1401 sau ult.)⁹⁸

Al doilea al Ungrovlahiei, la Severin, din anul 1370:

„celălalt al Ungrovlahiei” sau „mitropolit al unei părți din Ungrovlahia, adică al unei jumătăți”: ο Μητροπολίτης μέρους Οὐγγροβλαχίας δηλονότι τοῦ ἡμίσεως. Antim

Critopol semna simplu: *Antim al Ungrovlahiei*,

O Οὐγγροβλαχίας Ἀνθιμος.

Regestul nr. 2588, din 1370: „De aceea argumentul invocat de patriarh, în gramata acordată lui Antim, că „...un singur mitropolit nu poate face față cerințelor pastorale ale unei

⁹⁷ Chiar și antecesorii lui Iachint al Vicinei erau participanți activi la sinoadele endemice din Constantinopol, unde trăiau din beneficiul eparhiei, pe care, probabil, o administra protosinghelul (=vicarul eparhial), ajutat eventual de un *episcopus vagans* (sau episcopi refugiați sau alungați din teritoriile ocupate de musulmani), ori în conformitate cu principiul de ἐπίδοσις, *epidosis*, devenit „canonic”, de prin secolul al XII-lea. Acest termen canonic însemna că un chiriarh își dădea eparhia spre suplinire, fără ca arhierul înlocuitor să fie întronizat, în calitate de ierarh al locului, cu alte cuvinte, își arenda scaunul și eparhia, în schimbul unui beneficiu ori din alte interese. Nu știm însă ce titulatură avea Daniel al Vidinului și ce statut canonic i se recunoștea, în calitatea de „ajutor” sau *auxiliar* al Mitropolitului Ungrovlahiei.

⁹⁸ Text reluat din volumul anterior, *Pentarhia*, II/5, pp. 321-323 și 320: [Pentarhia, vol. II/5.: Πενταρχία, τόμος II/5], Ioan Marin MĂLINAȘ, *Tronul Ecumenic, Ohrida și Biserica Românească, până în anul 1453*, Documente patriarhale și imperiale, de la Constantinopol, până în anul 1453, traduceri și comentarii; Οικουμενικού Θρόνου, Αχρίδα και Ρουμανική Εκκλησία, μέχρι το 1453, Πατριαρχική και αυτοκρατορικά έγγραφα από την Κωνσταντινούπολη μέχρι το 1453, μεταφράσεις και σχόλια, Cluj-Napoca, 2013, Κλουζ-Ναπόκα, Editura Presa Universitară Clujeană, Πανεπιστήμιο Εκδοτική Τύπου Κλουζ, 427 p., incl. il., pl., hărți.

populații așa de mari...”, fiind necesară numirea unui al doilea ierarh, trebuie să fi corespuns și textului cererii venite din Ungrovlahia (vezi și regestul nr. 2593, din 1370). Numai că acest argument s-a dovedit a fi neadevărat, pentru că situația ulterioară a confirmat adevăratul scop al patriarhului, care avea nevoie de un mitropolit specializat în drept bisericesc, pentru ca să-i încredințeze ținerea proceselor canonice și să-i asigure rezolvarea diferitelor probleme de jurisdicție și disciplină canonică a Sinodului Endemic și din administrația patriarhală. Chiar și cancelaria imperială avea nevoie de serviciile și cunoștințele lui Antim, dacă ne gândim la funcția lui anterioară de preot și dicheophilax. Antim nu s-a ocupat de „a doua Mitropolie a Ungrovlahiei”, ci a continuat să activeze în Constantinopol, cum a fost cazul și cu ceilalți doi mitropoliți: Hariton, la Cutlumuș, și Athanasie, la Constantinopol. În *Critica textului*, de la regestul nr. 2718, din iulie 1381, istoricul Jean DARROUZÈS confirmă afirmația noastră privitoare la absența aproape totală a lui Antim Critopol din Ungrovlahia, atât în calitate de Mitropolit al Severinului (1370-1380), cât și după anul 1380, în calitate de Mitropolit al primei părți a Ungrovlahiei, cu scaunul la Argeș: „On ignore tout de l'activité d'Anthime de Hongrovalachie jusq'en 1381, et à partir de cette date jusq'en 1389 il ne quitte pas le synode. Apparemment Daniel de Vidin est donc resté le seul métropolitite byzantine en exercice (sous quel titre ?) dans le territoire.” Întrebarea se pune ce s-a întâmplat după anul 1389, adică după decesul lui Daniel proin al Vidinului. Noi presupunem că după această dată puteau să fi fost reluate legăturile domnitorilor Țării Românești cu Arhiepiscopia de Ohrida, fie din cauză că Antim a continuat să stea la Constantinopol, refuzând conducerea efectivă a Mitropoliei, fie ca o expresie a dezamăgirii Curții Domnești și a arhonților (boierilor), care au trebuit să constate că de mai multe decenii întrețin la Constantinopol trei mitropoliți (Antim, Hariton și Athanasie), de pe urma cărora Biserica și poporul dreptcredincios n-au avut nici un folos. Dacă aceste contacte ale domnitorilor și ale arhonților din Țara Românească, cu Scaunul autocefal al Ahridei, n-au avut loc după anul 1389, atunci ele deveneau de maximă urgență și utilitate după decesul celor doi mitropoliți, Antim în anul c.1401 și Athanasie în anul c. 1403, cu atât mai mult cu cât în prima jumătate a secolului al XV-lea, pentru scaunul (scaunele, n.n.) Ungrovlahiei nu cunoaștem nici un nume de mitropolit.

kir ANTIM, Ἀνθίμος, [Daniel Critopol], preot de mir și dikaiophilax al Patriarhiei Ecumenice ales, numit, tuns în monahism, apoi hirotonit întru arhieru la Constantinopol, 9 octombrie 1370 – c. 1380, apoi la Argeș, în Ungrovlahia *prima*.

Gramata de numire a primit-o în data de 9 octombrie 1370, alegerea și tunderea în monahism trebuie să fi avut loc înainte de această dată – septembrie/octombrie 1370, iar hirotonirea întru arhieru poate să fi fost făcută chiar în ziua de 9 octombrie.

Antim a fost numit de Patriarh și topos al scaunului mitropolitan de Melitene, pentru activitățile desfășurate în cadrul Sinodului Endemic, vezi regestul nr. 2593, din 1370. Antim a fost numit de Patriarh și topos al scaunului mitropolitan de Amasia, apoi probabil, din nou, de Melitene.

În iulie 1381, Antim a fost promovat în rang, adică în locul scaunului de Melitene, a devenit topos de Nicomidia, titlu care, la șederea în sinod, avea întâietate față de scaunul de Niceea, ca urmare a hirotonirii întru arhieru a lui Casian al Vidinului.

Interesantă și demnă de consemnat este și evoluția carierei arhieresti a lui Antim, fapt care confirmă și teza noastră privitoare la interesele patriarhilor ecumenici de a-i avea pe cei trei mitropoliți la Constantinopol sau la Cutlumuș, nu în Țara Românească, numirea lor în treapta de mitropoliți constituind doar calea spre țintă, nu scopul în sine. Jean Darrouzès, în *Critica textului*, de la regestul nr. 2588, din august 1370 comentează evoluția spre arhierie a lui Daniel Critopol, devenit monahul Antim.

Daniel Critopol a fost un bun jurist și canonist, de care avea nevoie atât Curtea Imperială, cât și Sinodul și Cancelaria Patriarhală și tribunalul bisericesc. El era un personaj din capitală, urbanizat și obișnuit să trăiască în cercurile înalte ale timpului său. Titlul său de Dicheophilax nu este numele unei funcțiuni bisericești, ci un foarte prestigios titlu imperial, acordat uneori unui cleric, dar în mod obișnuit doar unui arhonte de rang înalt. Spre exemplu, în anul 1370, probabil, din cauza călătoriei lui Daniel Critopol în Țara Românească și a timpului petrecut acolo, funcția de Dicheophilax a îndeplinit-o diaconul *Gheorghe Perdikes*, skevophilaxul Bisericii Sfintei Sophia.

„Cumulul” preot și Dicheofilax, devenea deja foarte suspect în capitala romeică, pentru ca persoana respectivă să poată fi suspectată de „râvnă după glorie deșarte” sau carierism, însă Sinodul și Curtea Domnească trebuie să fi avut nevoie de serviciile lui Daniel Critopol și pentru a-l scuti de bârfele răuvoitorilor și, conștient de calitățile lui, Patriarhul Filotei a considerat că prin intermediul și bunăvoința domnitorului muntean, ar putea rezolva promovarea fără dificultăți a lui Daniel Critopol la treapta arhieriei, și să-i poată asigura și o existență materială demnă de rangul său la Constantinopol, prin veniturile care trebuia să le primească de la „a doua Mitropolie a Ungrovlahiei”, mai ales că vistieria Patriarhiei și aceea Imperială erau în mare criză financiară.

Să nu uităm că din anul 1372, împăratul Ioan V Paleologul (91341-1376 și 1379-1391) devenise vasal al Sultanului Otoman, iar Constantinopolul în anul 1373 și în anul 1376 suferise mari pierderi și distrugerii, în urma revoltelor pentru tron, dezlănțuite de fiul acestuia, Andronic IV (1376-1379 †1385) [co-împărat, dezmoștenit de tatăl său în anul 1373, în favoarea celui de al doilea fiu, viitorul Manuel II (1391-1425), asociat la tron, din 1371].

În felul acesta Sinodul Endemic dispunea de un ierarh membru permanent și sigur, un canonist excelent, iar funcțiunile slujbei arhiericești la Severin, puteau fi îndeplinite de către Daniel al Vidinului, ca epidosis, ἐπίδοσις adică arhieriu prin delegare, de către patriarh sau de către un alt arhieriu chiriarh al unei eparhii: regest nr. 2588, din 1370 și 2718, din 1381. În aceste condiții, Daniel al Vidinului putea să fi rezidat fără probleme la Severin, după cum susține Emil Turdeanu, pentru că Antim și așa trăia la Constantinopol.⁹⁹

* * *

⁹⁹ Emil Turdeanu, Op. cit., p. 41 și 121. Astfel mitropoliile românești au fost mai degrabă *arendate*, decât conduse sau păstorite în mod efectiv de către mitropoliții lor canonici.

f. Schema de reconstituire a listei ierarhilor din Mitropolia sinodalo-imperială a Moldovei, între Curtea de Argeș, Ohrida, Halici și Constantinopol, d.1371? – 1500¹⁰⁰

1371, ierarhii ortodocși din Moldova au urmat structurilor catolice existente din această țară, însă nu știm dacă [și pentru cine], Antonie al Haliciului ar fi făcut în Moldova uz de prerogativele primite de la Patriarhul Ecumenic Filotei, privitoare la sufragani. În jurul anului c. 1391 se vede că a făcut uz de aceste prerogative, hirotonind episcopii Iosif și Meletie [registul patriarhal nr. 2622, din data de 9 mai 1371]:

El mai trebuie să ia în plus – în epidosius ἐπιδόσεως λόγῳ – Episcopia de Chelm, Turov, Przemysl și Vladimir (de Volhynia) în administrare, până când războiul care este acum în curs se va încheia. Vezi și registul nr. 2718, privitor la termenul canonic ἐπίδοσις. El va proceda la hirotonirea clerului, inclusiv a episcopilor, actualmente, cum el nu dispune de episcopi sufragani, el se va deplasa prin mitropolia lui, pentru a căuta candidați, el se va asocia mitropolitului Ungrovlahiei, în vederea îndeplinirii obligațiilor de alegere și de hirotonire. Toți îi datorează respect și ascultare, ca și unui episcop legitim, numit de către Sinod și de către patriarh, căci cinstea care i se va da lui, se referă la Dumnezeu, al cărui chip este arhierul. Ca o garanție, decizia prezentă și acțiunea sinodală a fost eliberată Mitropolitului Galiiției, în luna mai, indiction 9 / 6879 / 1371.

kir NICOLAE, după anul 1371, dar înainte de anul 1391 ?;¹⁰¹

kir ȘTEFAN, după anul 1371, dar înainte de anul 1391 ?;¹⁰²

kir THEODOSIE, numit de Patriarhia Ecumenică, n-a funcționat, ?-?, [d.1371/c.1386?

sau 1391/92], † î. de 26 iulie 1401 [Jean Darrouzès este tentat să afirme că Theodosie putea fi la fel de vechi în arhierie, ca și Mitropolitul Casian al Vidinului (1381-1392).

¹⁰⁰ Schema de reconstituire a listei mitropoliților Moldovei (d.1371?-1500) o reproducem din volumul nostru anterior: Pentarhia II/5, pp. 341-347: Ioan Marin MĂLINAȘ, Pentarhia, vol. II/5.: Πενταρχία, τόμος II/5. Tronul Ecumenic, Ohrida și Biserica Românească, până în anul 1453, Documente patriarhale și imperiale, de la Constantinopol, până în anul 1453, traduceri și comentarii; Οικουμενικού Θρόνου, Αχρίδα και Ρουμανική Εκκλησία, μέχρι το 1453, Πατριαρχική και αυτοκρατορικά έγγραφα από την Κωνσταντινούπολη μέχρι το 1453, μεταφράσεις και σχόλια, Cluj-Napoca, 2013, Κλουζ-Ναπόκα, Editura Presa Universitară Clujeană, Πανεπιστήμιο Εκδοτική Τύπου Κλουζ, 427 p., incl. il., pl., hărți.

¹⁰¹ Începuturile Episcopiei Rădăuților sunt prezentate în volumul I: Mircea PĂCURARIU, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. I, București, 1991, pp. 368-370. Numele celor opt episcopi de Rădăuți, Nicolae, Ștefan, Iosif [Mușat, c. 1391-c.1415?], Meletie [c. 1391-î.1401?], Lavrentie, Grigorie, Sava și Ghelasie, ne este cunoscut, grație pomelnicului de mai târziu al Episcopiei de Rădăuți, copiat în anul 1780, după un altul mai vechi.

Pentru listele cronologice ale ierarhilor Bisericii Ortodoxe Române, vezi volumul III, din manualul Pr. Prof. Dr. Mircea PĂCURARIU, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. III, București, 1997, pp. 530-569, respectiv 541, pentru Macarie I al Ungrovlahiei, p. 533, respectiv, pentru Teoctist I al Moldovei, p. 541. Pe larg, despre Macarie I, vezi vol. I, Buc. 1991, pp. 349-351, iar pentru Teoctist I, vol. I, pp. 351-353.

Pentru Episcopia Rădăuților, vezi tot vol. III, p. 546.

¹⁰² Ibidem, nota anterioară.

Acest lucru ar însemna că data fondării instituției Mitropoliei Moldovei ar coborî până în jurul anului 1381 ? : regest nr. 2900, data].¹⁰³

c.1391 sau mai devreme, Antonie al Haliciului îi hirotonește întru arhiereu pe episcopii Iosif și Meletie, cu o destinație canonică precisă, în conformitate cu preorogativele pe care le-a primit în anul 1371, când Patriarhul și Sinodul l-au ridicat din Episcop, la treapta de Mitropolit autonom.

kir IOSIF Mușat, c. 1391 – 1401 [apoi Mitropolit, 26 iulie 1401 - † d. 1408 sau c. 1415],

Episcop pentru Episcopia Cetății Albe – *Asprokastron* –, făcând sau nu parte din Cnezatul Galiției, la acea dată, pentru că în momentul respectiv Eparhia era considerată ca și sufragana a Mitropoliei Haliciului [?]. Mitropolitul Antonie de Halici îl hirotonește pe Iosif Mușat, înrudit cu Casa Domnitoare a Moldovei, ca sufragana al său, pentru Cetatea Albă, unde se vede că exista deja o Episcopie destul de veche. [Acest lucru rezultă din regestul nr. 3226, din 26 iulie 1401, *text și critica textului.*] Potrivit regestului nr. 3226, din 26 iulie 1401, Patriarhul Matei I îi scrie Domnitorului Alexandru cel Bun că Patriarhul Antonie IV, primind acuza sau informația greșită că Iosif Mușat ar fi fost hirotonit arhiereu în Serbia, uzurpând astfel Mitropolia Moldovei, prin adoptarea jurisdicției canonice a Bisericii din Peć, a decis să-l trimită în Moldova pe Mitropolitul Ieremia (vezi regestul nr. 2900):

„Il avait été accusé, comme évêque ordonné en Serbie, d'avoir usurpé la métropole; c'est pourquoi le patriarche Antoine avait transféré en Moldovalachie kyr Jérémie (N.2900), qui se rendit là-bas, mais dut se retirer à cause de la présence de Joseph. Le patriarche excommunia alors toute la population, déclara suspens et excommunié Joseph (N. 2955), puis releva la population et l'évêque d'excommunication (N. 3011, 3032) et maintint la suspense de l'évêque, jusqu'à ce que son cas ait été examiné en synode en présence de Jérémie.”¹⁰⁴

kir MELETIE, c.1391 – ?, † î. 1401, Episcop al... ?, probabil pentru partea Moldovei de Sus, rezident în Suceava, la dispoziția Curții Domnești sau cu reședința în alt oraș, Rădăuți sau Roman ori într-o mănăstire din zonă etc. ? [Acest lucru rezultă din regestul nr. 3226, din 26 iulie 1401, *text și critica textului.*]

1393 martie indictionul 1, titlul mitropolitan al Maurovlahiei (Moldovei) apare pentru prima oară în lista de prezentă a ședințelor Sinodului Endemic, adică Mitropolitul Moldovei Ieremia era deja ales, hirotonit întru arhiereu și acolo prezent: regest nr. 2921. Din moment ce Iosif și Meletie au fost hirotoniți episcopi, fără preogative și rang mitropolitan, atunci nu avem justificare sau răspuns la patru situații canonice:

a. dacă Mitropolia Moldovei exista ca instituție, încă înainte de hirotonirile întru arhiereu a lui Iosif și a lui Meletie, atunci cei doi vlădici își desfășurau activitatea în calitate de episcopi eparhioți și nu puteau periclita cu nimic scaunul mitropolitan și cu atât mai mult nu li se poate reproșa că ar fi „uzurpat” scaunul mitropolitan, acesta rămânând în continuare vacant;

¹⁰³ Regest nr. 2900, din 1391-1392 ? *Date:* „Les envoyés de Moldavie venus en ce mois d'août ont dû porter au patriarche quelques nouvelles, mais on ne sait rien du métropolitite Théodose cite seulement par le patriarche Matthieu. Peut-être est-il aussi ancien que Cassien de Vidin, peut-être n'a-t-il fait qu'un aller et retour très rapide, comme Jérémie. Quel qu'ait été le sort de Théodose, Jérémie fut nommé au plus tôt à la fin de 1391, au plus tard à la fin de 1392. Les actes de présence à partir de mars 1393 excluent tout voyage en Moldavie jusqu'en 1395.”

¹⁰⁴ Vezi pp. 447-448, din Fasc. VI, regest nr. 3226: LES RÉGESTES des actes du Patriarcat de Constantinople, vol. I, Les actes des Patriarches, Fasc.VI, Le Régestes de 1377 à 1410, par Jean DARROUZÈS, Institut Français d'Études Byzantines, Paris, 1979, reg. nr. 2681 a - 3286, 548 p. (=Le Patriarcat Byzantin, Serie I).

b. din documentele legate de conflictul Moldovei cu Patriarhia Ecumenică, nu rezultă nici o informație sau relație cronologică dintre numirea Mitropolitului Theodosie și hirotonirea Episcopilor Iosif și Meletie. Nu știm dacă Theodosie a fost numit mitropolit și trimis în Moldova înainte de hirotonirea celor doi episcopi sau după aceste evenimente. Tăcerea documentelor și implicarea numai a lui Ieremia în acest conflict ne face să credem că hirotonirea arhierilor Iosif și Meletie a avut loc după respingerea de către moldoveni a Mitropolitului Theodosie și ca reacție locală a acestora, împotriva numirii lui de către Patriarhia Ecumenică?

c. dacă era doar „o singură” Mitropolie a Moldovei, nu două, cum a fost cazul în Ungrovlahia [Argeș și Severin], atunci nu putea decât unul dintre cei doi episcopi să devină „uzurpator”, adică să ocupe funcția de mitropolit, însă nu amândoi !;

d. dacă Țara Moldovei a avut două Mitropolii, așa după cum se va constata mai târziu, în secolul al XV-lea, prin cazul „Mitropolitului nostru Visarion”, după cum s-a exprimat Ștefan III cel Mare și Sfânt, în scrisoarea trimisă Arhiepiscopului Dorotei al Ohridei (1456-1468), din anul de la facerea lumii 6974, iar de la Hristos 1466 aprilie indictionul IV, atunci Patriarhul trebuia să folosească noțiunea la plural, „uzurparea *Mitropoliilor* Moldovlahiei [sau Rusovlahiei]”, fapt care nu rezultă însă din documentele timpului și din regelele patriarhale;¹⁰⁵

kir IEREMIA, c.1391/1392 – d.1401 [n-a funcționat, la fel ca și Theodosie], ulterior Patriarhul și Sinodul Endemic îl delegă „în epidosis”, ἐπίδοσις, pentru administrarea scaunului Patriarhal de Târnovo (1394-d.1401). Chiar și în calitate de „administrator” al scaunului patriarhal din Veliko Târnovo, Ieremia mai purta încă în anul 1401 titlul de „Mitropolit al Moldovlahiei”.¹⁰⁶

kir IOSIF Mușat (1391), 26 iulie 1401 - † d. 1408 sau c. 1415, recunoscut și numit de Patriarhul Ecumenic și de Sinodul Endemic.

Reședința și catedrala la Suceava.

„Autocefalia” [recte autonomia] Moldovei, de prin 1416, odată cu Macarie?

kir MAKARIOS, fost Episcop de Poleainina, Πολυανής, Macedonia, 1416 – c. 1428, probabil vlah, numit de Împăratul Manuel II Paleologul (1391-1425). [Poleainina Πολεαινίνης, Πολεαννίνης, scaun episcopal (devenit mitropolie, după 1453), atestat documentar de prin secolul al X-lea, într-o zonă locuită în mare parte de megleno-români și de aromâni, situat la sud de

¹⁰⁵ Domnitorul scrie arhiepiscopului că „...mitropolitul nostru chir Visarion a decedat...” și îi cere binecuvântare pentru numirea unui succesor, precum și un arhieru delegat al său, care să-l hirotonească și să-l întronizeze pe noul ierarh. Heinrich GELZER, *Der Patriarchat von Achrida. Geschichte und Urkunden*, Neudruck der Ausgabe Leipzig 1902, Scientia Verlag Aalen, 1980, p. 23. Vezi și *Anexa*: textul scrisorilor, din revista Glasnik, în anexa finală de documente a volumului de față: *Facsimil nr. 2*, la: Šafarik, în „Glasnik”, Belgrad, VII, 1855, p. 177. Гласник - Друштва Србске Словесности, Свезка VII (1855.Год.); Glasnik-Drustva Srbske Slovesnosti, Svezka VII (1855.God.), p. 177, 178 și 179 (paginată greșit 176).

Mai vezi p. 368 N. 23, ediția 1876, la: Konstantin Josef JIREČEK, *Geschichte der Bulgaren*. Prag 1876. (Nachdruck: Olms, Hildesheim / New York, NY 1977, ISBN 3-487-06408-1 / Textor, Frankfurt am Main 2008, ISBN 3-938402-11-3). D. CIUREA, *Problema originii și sensului lui I O din intitulăția și subscripția documentelor românești*, în *Analele Academiei Române, Memoriile Secțiunii Istorice*, seria III, tom XXVI, MEM. 4, București, 1943, pp. 83-104.

¹⁰⁶ Forma canonică de „epidosis”, adică ἐπίδοσις, *delegare*, din partea chiriarhilor acestora, Jean Darrouzès o definește astfel: „epidosis, donation d'un évêché, archevêché, métropole en bénéfice, en plus du siège propre (à partir du XIIe s.) [Fasc. VII, *Les registres de 1410 à 1453*, II Table analytique, p. 160]. Vezi și: „sur les actes en forme conservés, voir προὔξις IV. Vezi și „epidosis monastique”.

Lacul Doïrani, Πολυανή, era o așezare evoluată din anticul Παλαιά Δοϊράνη, azi în Grecia de nord)].¹⁰⁷ *Notitia* 21 menționează *Mitropolia Poleaininis și Vardarioton* (Vardarului), pe locul 103, τοῦ Πολεαινίνης καὶ Βαρδαριωτῶν.¹⁰⁸

kir DAMIAN, 1437 – 1446/7 ?, numit de Patriarh și de Sinodul Endemic.

kir IOACHIM, fost Episcop de Agathopolis 15 noiembrie 1447 - ?, numit de Împăratul Ioan VIII Paleologul (1425-1448), [Αγαθουπολις, azi Ahtopol, Ахтопол, oraș maritim, în Bulgaria, la granița cu Turcia]. Scaunul de Agathopolis apare menționat în *Notitiae*, după cum urmează: *Notitia* 7, locul 623, ca a doua sufragană a mitropoliei de Adrianopol Aimimontou; *Notitia* 9, locul 497, tot ca sufragană, pe locul al doilea; *Notitia* 10, locul 587, a doua sufr. de Adrianopol; *Notitia* 13, locul 638, tot ca a doua sufr.; *Notitia* 21, locul 110, ca singura sufragană a Mitropoliei Adrianopolului și Aimimontou-lui.¹⁰⁹

[kir VISARION, numit de Arhiepiscopia Ahridei (Ohrida), ? – î. 1466 aprilie ind. IV.]

[kir TEOCTIST I, după anul 6965/1467 oct. ind. V – 18 nov. 1478, mormântul în pridvorul bisericii Mănăstirii Putna]

kir TEOCTIST I, 1449 [1453?] - 18 nov. 1478.

sau:

al doilea al Moldovlahiei

[kir VISARION, numit de Arhiepiscopia Ahridei (Ohrida),

? – î. 1466 aprilie ind. IV.]

[kir TEOCTIST II (?), 1490/1 – c. 1503]¹¹⁰

kir GHEORGHIE I Nemțeanul, nov./dec. 1478 – 1508 aprilie 1, în schimnicie DAVID.

sau:

[Teoctist I, *prima oară*, 1449 – după 1457 ?, când l-a uns Domn pe Ștefan III cel Mare, hirotonit la Ohrida sau la Peć ?, de către Patriarhul Nicodim. Ținea însă de Ohrida.

Visarion, ? după 1458 ? – † 1466, ținea de Ohrida.

Teoctist I, a doua oară *sau un alt* Teoctist, 1468 – 1478].

GHEORGHIE I Nemțeanul, nov./dec. 1478 – 1508 aprilie 1, în schimnicie DAVID.

*

Episcopie sufragană: Rădăuți, din 1402;

Chiriarh ? (necunoscut), probabil Nicolae, ? - ?, menționat de pomelnicul din anul 1780, de la Rădăuți ?

¹⁰⁷ Lac partajat, între Macedonia (sud-est) și nordul Greciei. Pentru Macedonia, Doïran este al treilea lac, ca mărime, după Lacul Ohrida și Lacul Prespa. Regiunea Doïrani, precum s-a întâmplat și cu lacul Doïran, Λίμνη Δοϊράνη, Дојранско Езеро (mac.), a fost divizată în anul 1913, în două părți: partea de sud a rămas în Grecia, Δοϊράνη, iar partea de nord a fost înglobată în Macedonia, Дојран. Tot așa s-a întâmplat și pe planul arondărilor eparhiale: Ιερά Μητρόπολη Πολυανής και Κιλκισίου (Grecia) și Mitropolia Strumica, Струмичка епархија, la rang de Mitropolie, Ιερά Μητρόπολη Στρώμνιτσας, în Macedonia.

Luat din: https://fr.wikipedia.org/wiki/M%C3%A9tropole_de_Polyani_et_Kilkis Ιερά Μητρόπολη Πολυανής και Κιλκισίου.

¹⁰⁸ Jean DARROUZÈS A.A., *Notitiae Episcopatum Ecclesiae Constantinopolitanae...*, Op. cit., p. 420.

Notitia 21 datează din epoca otomană, adică este posteroară anului 1453 și anterioară anului 1652, când apare *Pravila cea Mare de la Târgoviște*. După căderea Constantinopolului, în anul 1453, s-a constituit un nou stil de redactare a *notițelor episcopale*, care va oglindi situația reală a eparhiilor de sub jurisdicția Patriarhului Constantinopolului. Chiar și termenul tehnic a fost schimbat, grecii din secolele trecute preferându-l pe acela de *Syntagmation*, Συναγματίων (de la Σύνταγμα).

¹⁰⁹ Jean DARROUZÈS A.A., *Notitiae Episcopatum Ecclesiae Constantinopolitanae...*, Op. cit., passim.

¹¹⁰ La: Nicolae IORGA, *Istoria Bisericii Românești și a vieții religioase a românilor*, ediția a II-a, vol. I-II, București, Editura Ministerului de Culte, 1928 și 1930, reprint, 1995, Edit. Gramar, Buc., p. 325.

Cazul Mitropolitului Ieremia al Moldovei

(conform regestului 2968, *Critica textului*)

Amănunte privitoare la persoana Mitropolitului Ieremia al Moldovei nu cunoaștem. Nu știm dacă Ieremia al Moldovei a fost făcut episcop sau mitropolit sub Patriarhul Nil (1380-1388) sau Antonie IV (1389-1390 și 1391-1397). Nu știm nici măcar dacă a fost episcop sau mitropolit, înainte de-a fi fost numit pentru scaunul Mitropoliei Moldovei, iar privitor la originea lui etnică nu ne putem deloc pronunța, dacă ar fi fost grec, vlah aromân sau megleno-român ori slav. Putem să presupunem însă că era familiarizat cu limbile slave și română, din moment ce a fost numit Mitropolit al Moldovei, iar câțiva ani mai târziu, în august 1394 a preluat administrarea „Bisericii din Târnovo”, adică a scaunului patriarhal de la Veliko Târnovo, din Bulgaria, unde ar fi rămas până la sfârșitul vieții. Din punct de vedere canonic, administrarea Bisericii de Târnovo, în epidosis, ἐπίδοσις [*delegare din partea Patriarhului Ecumenic, regestele nr. 3287 și 3273*], încredințată lui Ieremia al Moldovlahiei, nu prea era corectă, pentru că Patriarhul Eftimie de Târnovo (1375-1393, † 1402/4 ?), în august 1394 mai trăia încă, dar nu-și putea exercita funcția, fiind surghiunit la Mănăstirea iviră Bașkovo (Bulgaria), unde a fost exilat de turci, după ce otomanii, la 17 iulie 1393, cuceriseră Țaratul de Târnovo și capitala acestuia (regestul nr. 2968, din august 1394). În locul termenului canonic de epidosis, pentru activitatea lui Ieremia la Târnovo, Patriarhul Matei I (1397-1410) l-a preferat pe acela de λαβὼν προμήθειαν [MM II, 529¹¹], utilizat frecvent în donațiile către un arhieru. Interesantă este tenacitatea cu care Ieremia ținea la titlul de *Mitropolit al Moldovei*, titlu la care nu voia să renunțe nici după 26 iulie 1401, când Iosif devenise urmașul său canonic, deși cel dintâi era deja administrator al scaunului de la Veliko Târnovo. Acest lucru se constată din mărturiile Mitropolitului Marcel al Ancirei, redactate în perioada de timp dintre anii 1405-1409 (regest nr. 3250, *Critica textului*). Degradarea Bisericii din Târnovo la rangul de Mitropolie a avut loc, probabil, după moartea lui Ieremia, la începutul secolului al XV-lea, prin anul 1405 fiind menționat un Mitropolit de Târnovo (regestele 3287, din 1411 sau puțin mai târziu și 3273, din c. august 1405). Nu există însă un document patriarhal care să notifice sau să decreteze această nouă formă de existență a structurii canonice de la Târnovo, după anul 1393, adică actul de desființare formală a instituției Patriarhiei Bulgare. Patriarhia Ecumenică a procedat foarte neutral, numind doar un Mitropolit la Târnovo, cu titlul de exarh, fapt care însemna că Patriarhia de Târnovo încetează să mai existe. *Pravila cea Mare sau Îndreptarea Legii*, de la Târgoviște, indica în anul 1652 locul al unsprezecelea pentru Mitropolia din Târnovo [*Tornovul*], în ordinea listei scaunelor mitropolitane de pe cuprinsul Patriarhiei Ecumenice; Ungrovlahia era pe locul 70, iar Moldovlahia, pe locul 71 la: „*Tocmeala șiderii nainte a cuvioșilor patriarși; și mitropolii și arhiepiscopii, carele se află până în zioa de astăzi, de sânt supuse împărăției Țarigradului. Glava 391*”. Ieremia a ajuns să fie numit Mitropolit al Moldovei printr-o întâmplare, adică în urma informației greșite, ajunse la Patriarhia Ecumenică, că Biserica Serbiei l-ar fi hirotonit pe Iosif Mușat Episcop și uzurpator al scaunului Mitropoliei Moldovei și ca reacție împotriva acestui act. Potrivit regestului nr. 3226, din 26 iulie 1401, Patriarhul Matei I îi scrie Domnitorului Alexandru cel Bun că Patriarhul Antonie IV, primind acuza sau informația greșită că Iosif Mușat ar fi fost hirotonit arhieru în Serbia, uzurpând astfel Mitropolia Moldovei, prin adoptarea jurisdicției canonice a Biserica din Peć, a decis să-l trimită în Moldova pe Mitropolitul Ieremia (vezi regestul nr. 2900, din anul 1391-1392):

„Il avait été accusé, comme évêque ordonné en Serbie, d'avoir usurpé la métropole; c'est pourquoi le patriarche Antoine avait transféré en Moldovalachie kyr Jérémie (N. 2900), qui se rendit là-bas, mais dut se retirer à cause de la présence de Joseph. Le patriarche excommunia alors toute la population, déclara suspens et excommunié Joseph (N. 2955), puis releva la population et

l'êvêque d'excommunication (N. 3011, 3032) et maintint la suspense de l'êvêque, jusqu'a ce que son cas ait été examiné en synode en présence de Jérémie.”¹¹¹

Informația greșită a fost dezmințită de știrile ulterioare, dar conflictul dintre Biserica din Moldova și Patriarhia Ecumenică s-a menținut până în anul 1401.

Regest nr. 3226, din 26 iulie 1401, συνοδική διάγνωσις [concluzie] καὶ ἀπόφασις συνοδικὸν γράμμα [mențiune], Act Sinodal privind decizia de-a trimite în Moldovlachia apocrisiari (legati, soli, nunții, ambasadori) care, în urma anchetei sinodale – ce presupunem că a fost favorabilă – să regleze situația canonică a Episcopului Iosif, aflat încă sub anatema, adică suspendat.¹¹²

Titulatura patriarhului [*Mattaios eleo Theou etc.*]

Prea nobilul Mare Voievod al întregii Moldovlachii Alexandru a trimis arhonți [boieri, n.n.] și ieromonahi la Patriarh și la Sinod, pentru a cere ridicarea anatemei, pronunțată de către Sinod, împotriva Episcopului Iosif, de către defunctul Patriarh Antonie IV. El a fost acuzat de-a fi fost hirotonit întru arhiereu în Serbia și de-a fi uzurpat Mitropolia și pentru aceasta Patriarhul Antonie IV a transferat în Moldovlachia pe kir Ieremia (vezi regestul nr. 2900), care s-a deplasat acolo, însă a trebuit să se retragă, din cauza prezenței în acele locuri a Episcopului Iosif. Patriarhul a anatematizat (=excomunicat, n.n.) atunci întreaga populație, l-a declarat pe Iosif oprit ἀνίερος (suspendat, n.n.) de la cele sfinte (regest nr. 2995), apoi a ridicat anatema asupra poporului și a Episcopului (regeste nr. 3011 și 3032) menținând doar oprirea de la cele sfinte a Episcopului, până când cazul său trebuia să fie analizat în Sinod, în prezența lui Ieremia. Acum Voievodul, arhonții (boierii) și clerul, prin scrisorile și solii lor, l-au implorat pe Patriarh și Sinodul, să ridice oprirea de la cele sfinte a lui Iosif, pentru ca poporul să nu fie lăsat fără Sfintele Taine, mai ales că Ieremia se află acum în imposibilitatea de-a se prezenta la Sinod, pentru o judecată contradictorie, după ce a fost trimis la Veliko Târnovo, în urma îngăduinței [Marii, n.n.] Bisericii, pentru a administra acolo ascultările [afacerile), canonice ale, n.n.] Bisericii [vezi regestul 2968]. Episcopul Iosif, în realitate, n-a venit din afară [din Serbia, n.n.], cum au raportat unii după numirea lui Ieremia; Iosif fiind înrudit cu domniul local, a fost trimis la Mitropolitul Galitiei (Antonie), care a primit din partea Sinodului puterea de-a hirotoni episcopii, pentru eparhiile din Rusia Mică, din care făcea atunci parte și Cetatea Albă.¹¹³

[Cetatea Albă: Maurokastron, Μαυρόκαστρον, Asprokastron, Ἀσπρόκαστρον; (lat.) Mauro-, Moncastrum; (ital.) Moncastro; (turc.) Akkerman sau Ak-Kerman (Cetatea Albă, nu „Neagră”); (rus. Белгород-Днестровский, Belgorod Dnestrovskij; (ukr.) Білгород-Дністровський, Bilhorod-Dnistrowskyj; “White Fort” sau “Black Fort” city, în Bugeac sau Μπουντζάκ (sudul Basarabiei, Βεσσαραβία), azi făcând parte din Regiunea Odesa, Oblast Odessa, Одеська область, în Ukraina].¹¹⁴

¹¹¹ Vezi pp. 447-448, din Fasc. VI, regest nr. 3226: LES RÉGESTES des actes du Patriarcat de Constantinople, vol. I, Les actes des Patriarches, Fasc.VI, Le Régestes de 1377 à 1410, par Jean DARROUZÈS, Institut Français d'Études Byzantines, Paris, 1979, reg. nr. 2681 a - 3286, 548 p. (=Le Patriarcat Byzantin, Serie I).

¹¹² Textul regestului nr. 3226 este o reluare din volumul nostru anterior, Pentarhia II/5, pp. 288-293: Ioan Marin MĂLINĂȘ, Pentarhia, vol. II/5.: Πενταρχία, τόμος II/5. Tronul Ecumenic, Ohrida și Biserica Românească, până în anul 1453, Documente patriarhale și imperiale, de la Constantinopol, până în anul 1453, traduceri și comentarii; Οικουμενικού Θρόνου, Αχρίδα και Ρουμανική Εκκλησία, μέχρι το 1453, Πατριαρχική και αυτοκρατορικά έγγραφα από την Κωνσταντινούπολη μέχρι το 1453, μεταφράσεις και σχόλια, Cluj-Napoca, 2013, Κλουζ-Ναπόκα, Editura Presa Universitară Clujeană, Πανεπιστήμιο Εκδοτική Τόπου Κλουζ, 427 p., incl. il., pl., hărți.

¹¹³ Vezi asemănările și deosebiriile dintre „Cetatea Albă” și „Insula Albă”, adică dintre „Cetatea Șerpilor” și „Insula Șerpilor”.

¹¹⁴ Anticul Tyras, Τύρας, Cetatea Șerpilor sau Cetatea Ofiussa; lat. (Dnjestr/Aestuaris) sau Tyrgetae: Τυραγγεῖται, Τυραγγεῖται, Τυρεγγεῖται; (ukr.) Тирас. În ungurește Cetatea Albă purta numele de *Dnyesterfehervár*. Prin *Tratatul* de la Nymphaion, din anul 1261, Cetatea Albă a devenit colonie genoveză, situație care le-a permis acestora să refacă cetatea și portul, distruse de către tătari. În anul 1315 genovezii au stabilit aici o escală și un contoar comercial, renovând cetatea, pe care o numesc Montecastro sau Moncastro, în grecește „Asprokastron” (Cetatea Albă). Orașul devine parte a Voievodatului Moldovei în 1359, iar în anul 1484 a fost cucerită de otomani. Tătarii, după ce au cucerit Cetatea Albă în anul 1221, au numit-o *Turla*, iar în limba franceză veche este cunoscută sub numele de « *Bellegarde* ».

Era în virtutea acestei hirotoniri că el a venit în mod regulat la ei și nu prin uzurpare, după cum s-a spus.

Făcându-se prezentarea acestui raport în Sinod, cu aprobarea confrăților [arhieriei, n.n.] prezenți, Noi am hotărât să trimitem acolo [în Moldovlachia, n.n.] pe ieromonahul și duhovnicul [pe vremea aceea foarte puțini preoți aveau prohișirea pentru duhovnicie, adică pentru administrarea Sf. Taine a Mărturisirii, n.n.] Grigore, singhelul meu,¹¹⁵ și diaconul Manuel Arhon

Istoria pe scurt a acestui minunat oraș românesc ajuns sub stăpâniri străine:

- Cetatea Albă (în ucraineană *Білгород-Дністровський* / *Bilhorod-Dnistrovskî*) este un oraș în raionul omonim din regiunea istorică Bugeac, în Ucraina de astăzi (regiunea Odesa). În timpul lui Burebista, cetatea se numea „Tyras” și ținea de regatul dacic al lui Burebista. Cetatea s-a aflat sub suveranitatea moldovenilor între 1359 și 1484, când Ștefan cel Mare a pierdut cetatea, aceasta fiind cucerită de turci. Orașul devine parte a Regatului României între 1918 și 1940. Actualmente, populația românească în oraș ar fi de numai 2% (2001) ?

- Istoria orașului începe în secolul al V-lea î.Hr., când marinarii greci din Milet (Marea Egee) au întemeiat aici colonia numită Tyras, zisă și Ofiussa („Cetatea Șerpilor”, astfel numită, după Herodot, din cauza numeroaselor napârci din împrejurimi).

- În jurul cetății trăiau Nevrii și Thiriții, popoare scitice, precum și Bastarnii, popor celto-germanic, care au fost înfrânți de daci în jurul anului 300 î.Hr.

- În secolul al II-lea î.Hr. orașul este din nou menționat ca cetate grecească, principala ocupație fiind cea de comerț în zonă, cu Tyrgeții, un popor dacic. Orașul face parte din Regatul Pontic.

Romanii cuceresc orașul în anul 57 e.n. și îl folosesc în comerțul cu Scitia.

- Invazia hunilor din 375 devastează colonia romană, însă orașul a renăscut pe la 545 sub stăpânirea bizantină, cu numele de Turrus, și face comerț cu Anții (popor slav) și Alanii (popor iranian) dimprejur.

- În secolul al XIV-lea cetatea, numită acum Mavrokastron („Cetatea Neagră”), este cucerită de tătari care o denumesc Turla. În 1315 Genovezii stabilesc aici o escală și un contoar comercial, renovând cetatea, pe care o numesc Montecastro sau Moncastro, în grecește „Asprokastron” (Cetatea Albă). Orașul devine parte a Voievodatului Moldovei în 1359.

- Cetatea este mărită și refăcută în 1407 sub Alexandru cel Bun și în 1440 sub Ștefan al II-lea.

În 1450 a fost asediată de turci. Alexandru Vodă în 1451, Ștefan cel Mare în 1481 refac și măresc la rândul lor cetatea. Turcii cuceresc orașul în 1484, îl denumesc Ak-Kerman (Cetatea Albă) și îl stăpinesc până la 1812 când este luat în stăpânire de Imperiul Rus.

- În 1917 prima Republică a Moldovei își proclamă independența în hotarele provinciei Basarabia, incluzând Cetatea Albă.

- În 1918, Republica Moldova (Basarabia) unindu-se cu România, orașul trece în componența Regatului României.

- În 1940, orașul este ocupat de Uniunea Sovietică, fiind atribuit RSS Ucrainene; între 7 august și 1 decembrie orașul este reședința Regiunii Ismail. Românii din oraș sunt deportați în Kazahstan^[2].

- În 1941, după intrarea României în al doilea război mondial, orașul redevine românesc. Evreii din oraș sunt deportați în Transnistria^[2].

În 1944 orașul trece din nou în componența Uniunii Sovietice. Clericii, și o parte din credincioșii ortodocși din oraș sunt deportați în Siberia^[2].

În 1991, ca urmare a destrămării Uniunii Sovietice, orașul devine parte a Ucrainei independente.

Note:

1 ^ G.I.Brătianu: *Cercetări asupra Vicinei și Cetății Albe*, ed. Universității din Iași, 1935, cota 14.333 la Bibl. Univ. Chișinău.

2 ^ a b c Bugai, Nikolai Feodorovici: *Депортация народов из Украины, Белоруссии и Молдавии // Лагерь, принудительный труд и депортация. Германия. Эссен. 1999: Deportarea popoarelor din Ucraina, Bielorusia și Moldova. Ed.: Dittmar Dahmann și Gerhard Hirschfeld, Essen, Germania, 1999, pp. 567-581.*

Luat din: http://ro.wikipedia.org/wiki/Cetatea_Alba%28C4%83

Vezi și „Insula Șerpilor”: (rus.) *Остров Змеиный*; (ukr.) *Острів Зміїний*; (gr.) *Λευκός* [Insula Albă, n.n.] sau *Φίδονσι*; (turc.) *Yılan Adası*.

¹¹⁵ *Singhelul meu*, „împreunălocuitor” (tovarăș de chilie), *σύγκελλος*, [mon caloyer], adică *καλόγερος, μοναχός*, era călugărul care locuia în apartamentul patriarhului [dar și a mitropolitului sau episcopului], îl servea și era omul său de încredere, sfătuitor, secretar privat, duhovnic și-l ajuta cu informații utile, din oraș, de la persoanele și de prin locurile pe unde stăpânul său nu putea să ajungă. La patriarhii Romei Vechi, echivalentul funcției și atribuțiilor de „singhel” *Syncellus* o purta preotul „Familiarius”, din care a evoluat ulterior și titlul papal onorific de „Monseigneur”. În Biserica Răsăritului, din funcția de „sinceli” sau singheli a evoluat „protosinghelul” sau protosincelul, care echivala poziției unui *vicar eparhial* sau vicar general (la catolici). Sincelul (protosincelul, unde erau mai mulți) era al doilea cleric în fiecare eparhie, după chiriarulhul locului. În Biserica Armeană, echivalentul termenului, funcției și rangului de „protosinghel” o are *vardapet*-ul. Un protosinghel celebru a fost Georgios Synkellos Γεώργιος ὁ Σύγκελλος, din Constantinopol, numit și Gheorghe Monahul, † d. 810. Acesta a devenit sincelul Patriarhului Tarasie (784-806) și în mod automat al doilea cleric în ierarhia Tronului Ecumenic. După moartea lui Tarasie, nefiind ales urmaș al acestuia, așa după cum era cutuma timpului, referitoare la sinceli, s-a retras în mănăstire, unde a redactat lucrarea de istorie: *Extras de Chronographie* (Ekloge chronographias), la care lucra încă în anul 810, și a prezentat evenimentele de la Adam și Eva, până la începutul domniei lui Diocetian (284-305). Între anii 873-875, lucrarea lui Georgios Synkellos a fost continuată de marele învățat al timpului Anastasie Bibliotecarul (c. 815-880), din Roma Veche, în *Historia tripartita*.

Didascalul pentru Evanghelie, Διδασκάλος τοῦ Ευαγγελίου, cu scopul de-a face o investigație la fața locului. Dacă ei vor stabili, grație acestei anchete, că episcopul a fost hirotonit după rânduială în Galiția, pentru Moldovlachia, trimișii noștri, mai sus numiți, îi vor acorda [lui Iosif, n.n.] dreptul de-a exersa facultățile arhieriei, fără nici o restricție. Dacă Ieremia, după întoarcere, nu se va arăta mulțumit de această soluție (hotărâre), ci pretinde o judecată (un proces), cauza celor doi va fi ascultată în sinod și analizată în maniera canonică. Înaintea unei judecăți, s-a considerat nedrept că unul beneficia de toate drepturile arhieresti și că celălalt era oprit de la cele sfinte, dacă s-a dovedit că acesta a fost hirotonit întru arhieriu după rânduială, de către mitropolitul care avea această putere.

Odată fiind dovedită originea hirotonirii sale întru arhieriu și apoi primind puterea de exersare a jurisdicției arhieresti [gramata, n.n.] τὸ ἐνεργόν, [Episcopul Iosif] trebuie să se arate irenic față de întreg clerul care nu încalcă legile, sever în acțiunile sale față de Domnitor și față de arhonții locali, în cazul în care aceștia comit nedreptăți, să fie accesibil pentru toți, în mod special pentru cei asupriți, care recurg la el. El [Iosif, n.n.] va împlini în mod gratuit actele de judecată și obligațiile de hirotonire, pentru care nu va percepe nimic, nici înainte, nici după încheierea lor. El va administra în mod echitabil veniturile (averea) Bisericii între clerici, în funcție de necesitățile și propriile lor nevoi și va veghea la păstrarea și îmbunătățirea mobilelor și a bunurilor bisericesti. Mai presus de toate, noi repetăm că el va trebui să evite hirotonirile pe bani, pentru că canoanele Apostolice și sinoadele pedepsesc cu depunerea din scaun a celui care hirotonește și a celui hirotonit pe bani. Diaconul nu va fi hirotonit înainte de 25 de ani, nici preotul înainte de 30 de ani. Iată ce este de ținut cu strictețe, înainte de-a fi primit dreptul [puterea, n.n.] de exersare, cu prilejul recunoașterii [tale, n.n.] ca episcop canonic și pentru a primi răsplata cuvenită în ziua judecății. În credința în care a fost eliberată prezenta hotărâre sinodală a patriarhului, în luna iulie, a prezentului indiction 9 al anului 6909. Emisă pe 26, semnătura nominală.

Text: Titulatura (cu semnătura): Matei I, din mila Lui Dumnezeu etc.

Nota (de cancelarie): Dia tou protekdikou tou Evgenikou

Incipit: O evgenestatos megas Voevodas pasis Moldovlahias

Data eliberării: Ἀπελύθη τῇ κς´.

După definiția canonului 12 al Sinodului al VI-lea Ecumenic un 'singhellos' era un cleric care locuia sub același acoperiș cu episcopul și era sfătuitorul acestuia. Cel mai bătrân dintre 'singhellos' purta numele de protosinghel și era cel mai apropiat consilier, *duhovnicul episcopului* și în mod normal urmașul acestuia. Instituția singhellos s-a dezvoltat în bisericile ortodoxe foarte mult între secolele VIII-X, iar după aceea a pierdut din importanță. Actualmente nu mai există în sensul definit de Sinodul al VI-lea Ecumenic. S-a păstrat totuși un titlu onorific care a fost acordat în vremurile mai vechi pentru rezultate duhovnicești deosebite, iar astăzi în principal pentru realizări administrative ieromonahilor ortodocși. Vezi: <http://ro.wikipedia.org/wiki/Protosinghel>

πρωτοσυγκελλος, înseamnă „primul coleg de chilie”: conform Art.81, alineatul 2, din Statutul pentru organizarea și funcționarea Bisericii Ortodoxe Române (2008 – ultima versiune oficială):

„Rangurile monahale sunt: arhidiacon, singhel, protosinghel și arhimandrit, în cazul călugărilor, și stareță cu cruce stavroforă în cazul călugărițelor.”

Canonul 12 al Sinodului quinisext, 691-692 sau Sinodul Troulan II: *EPISCOPII SĂ NU VIEȚUIASCĂ ÎMPREUNĂ CU SOȚIILE LOR*

Încă și acest lucru a venit la cunoștința noastră, că în Africa și în Libia și în alte locuri, preaiubitorii de Dumnezeu întâistătătorii (episcopii) de acolo nu se feresc de a viețui împreună cu propriile lor soții, chiar și după hirotonia care a venit (s-a săvârșit) asupra lor, punând (prilejuind) poticnire și sminteală popoarelor (creștinilor). Așadar, mare fiind râvna noastră ca toate să se facă spre folosul turmelor celor de sub mâna noastră, ni s-a părut ca în nici un chip să nu se întâmple de acum înainte un lucru ca acesta. Iar lucrul acesta îl spunem nu pentru răsturnarea (abrogarea) sau surparea celor ce au fost legiuite apostolește, ci purtând grija mântuirii și a propășirii spre mai bine a popoarelor și pentru a nu se da (prilej) de vreo prihană împotriva stării preoțești. Căci zice dumnezeiescul apostol: toate spre mărirea (slava) lui Dumnezeu să le faceți; fiți nevătămători (fără sminteală) și iudeilor și păgânilor (elinilor) și Bisericii lui Dumnezeu, precum și eu plac tuturor (le fac pe plac, pe toți îi mulțumesc) necăutând folosul meu, ci pe acela al celor mulți, ca să se mântuiască; faceți-vă următori ai mei, precum și eu al lui Hristos (I Cor. 10, 31-32; 11, 1). Iar dacă s-ar prinde cineva făcând un lucru ca acesta (adică ceea ce oprește canonul), să se caterisească.

Concordanță canonică:

5, 51 ap.;

3 sin. I ec;

30, 48 Trul.;

3, 4, 25, 60 Cartag.

Luat din: Ioan N. Floca, *Canoanele Bisericii Ortodoxe*, note și comentarii, Sibiu, 1992, p. 119.

Registrul patriarhal: v 48, f. 204^{r-v}: MM II, nr. 667_I, 528-530=*Documente*, nr. 69, 31-34=*Delikanes*, nr. 1348, 673; cele două ediții reproduc textul celei dintâi prescurtat la nivelul formulei de putere; facsimiliată de Laurent-Năsturel, pl. 17 (copistul fiind Ioan Chortasmenos).

Mențiuni: Scrisoarea către Voievodul Alexandru cel Bun (regist nr. 3227): MM II, nr. 667_{II}, 531²⁹-532³⁰; Macarie al Ancirei: Laurent, *Origines*, 170 (după *Parisin*. 1379); *Trisépiscopat*, 166 (după *Parisin*. 1378).

Literatură: Laurent, *Origines*, 158-168; *Istoria Bisericii*, 186-188; R. Theodorescu, *Bizanț*, 216-218; vezi și regeștele nr. 2900, 2954-2956, 3994-3999, 3209.

Critica textului:

1. În comparație cu judecata precedentă sub Matei I, asupra actelor de la Patriarhul Antonie IV (începutul registului nr. 3209), există o ușoară divergență, căci nu s-a scris anterior că episcopilor li s-a ridicat anatema (529¹; cf. Regest nr. 3209, Critica, punct 3), ci numai că oprirea acestora de la cele sfinte (=suspendarea) a fost menținută. Acest amănunt de redactare nu pare să compromită veridicitatea de expunere a problemicii; se ignoră doar conținutul și data acestui act al lui Antonie IV (vezi registul nr. 3032).

2. Expunerea istorică, adăugată la aceea din scrisoarea voievodului, se bazează în mod unic doar pe mărturiile venite din Moldova, cel puțin în ceea ce privește hirotonirile făcute în Galiția, un punct crucial, pentru întreaga problemă. În acest context rămân două elemente neclarificate sau obscure:

[a] pe de o parte este hirotonirea celor doi episcopi moldoveni, făcută în Galiția, pe de altă parte, hirotonia lui Iosif, a fost făcută cu titlul sau pe seama Cetății Albe sau Asprokastron [vezi textul *Registrului Patriarhal*, 529¹⁹], situație care ar confirma faptul că Moldova nu era încă o Mitropolie de sine stătătoare, ci un teritoriu dependent canonic de acela al Rusiei Mici, conform argumentării făcute de către Laurent, *Origines*, 161, care pentru Jean DARROUZÈS nu pare a fi destul de convingătoare.

[b] Singurul punct de reper cronologic, privind fondarea scaunului mitropolitan al Moldovei, admis în mod cert de către Laurent, *Ibidem*, p. 163, este anul 1386, care este ținut a fi o dată sigură în Ekthesis Néa sau Εκθεσις νέα a Patriarhului Nil (1380-1388) [cf. Jean Darrouzès, *Ekthesis néa*. Manuel des pttakia du XVIe siècle, în *Revue des Études Byzantines* (REB) 27 (1969), 5-127], vezi registul nr. 2804. Este totuși curios faptul că Patriarhul Matei I, date fiind relațiile lui apropiate cu Patriarhul Nil, părintele său spiritual, n-a găsit nimic de cuviință să relateze privitor la începuturile acestei Mitropolii, dacă fondarea ei ar fi căzut pe timpul păstoririi acestui patriarh, adică între anii 1380-1388.

3. În mărturia Mitropolitului Macarie al Ancirei (vezi registul nr. 2954) a fost relevată inexactitatea termenului de caterisire καθάρσεις; episcopii din Moldova se găseau exact în alternativa definită prin scrisoarea adresată Mitropolitului de Thesalonik, adică să se supună Patriarhului și Sinodului Endemic sau să cadă în starea de suspendați sau opriți de la cele sfinte. De gradul al doilea este de apreciat anatema, pentru cazul în care, în ciuda opririi de la cele sfinte, episcopii moldoveni ar fi exersat o activitate arhierescă (vezi registul nr. 3224). Și cum Macarie al Ancirei, în cea de-a doua recenzie (rezumat al ședinței sinodale), din manuscrisul Parisin 1378, menționează acest act din 26 iulie, se află totuși în contradicție cu actul lui Matei I, care declară decizia sa ca fiind aprobată de toți sinodali. Este posibil, după cum admite și Laurent, că s-a avut un nou act patriarhal la întoarcerea apocrisiarilor, însă este foarte puțin probabil că Sinodul a fost din nou consultat. La fel precum s-a procedat și la alegerea lui Matei I, Macarie al Ancirei se implică el însuși, în calculul voturilor, pentru a demonstra că Patriarhul a fost votat de către o singură persoană, în timp ce Matei I se declară ales de către întreg Sinodul Patriarhal. În problema Moldovei, Macarie al Ancirei procedează în mod similar, voind să stabilească caracterul anti-canonice al deciziei patriarhale, bazându-se pe incertitudinea votului. După el, erau doar patru

membri ai Sinodului prezenți la această ședință de lucru: doi erau pentru reabilitarea Episcopului Iosif, iar ceilalți doi erau împotriva; situație în care vocea președintelui Sinodului (a Patriarhului, n.n.), condiționa decizia. Compoziția membrilor Sinodului nu putea să difere deloc de aceea care a fost atestată pentru cazul de la Thesalonic (regist nr. 3221, din 1401) și până la sfârșitul Registrului patriarhal (vezi registul nr. 3235, din 1401), nu a existat un grup [de sinodali, n.n.] diferit sau deosebit de important.

4. Titulatura efectivă a Episcopului Iosif rămâne în suspensie [adică un semn de întrebare, n.n.]. Scrisoarea adresată Voievodului este un pic mai explicită. Titlul episcopal de Asprokastron, ca sufragane al Galiției, apare ca fiind pentru prima oară aici menționat. Se pune de acord identificarea cu Cetatea Albă,¹¹⁶ Bielgorod (Akkerman), Maurocastro/Moncastro al genovezilor. Hirotonirea întru arhiereu efectuată de către Mitropolitul Antonie al Galiției este în raport cu statutul de suzeranitate pe care-l exersau craii Jageloni ai Poloniei, numiți de documentul patriarhal κράλη πάσης Πόλτζης – *Poltzis*, всей Польши, Литво-Руси, Λιτβορωσίας, adică *Lehia*, *Λεχία*, asupra regiunii numite de greci *Parathalassia*, Παραθαλασσίας¹¹⁷ [regist nr. 3039, *Diplomatica*], adică teritoriile maritime de la nordul Mării Negre, în care era integrată de bizantini atât Moldova ! cât și Galiția, adică o parte din Rusia Mică (actuala Ucraină)¹¹⁸, Μικρά Ῥωσσία, (ukr.) Малá Рýсь; (rus.) Мáлая Русь, Мáлая Россiя, Малорóссия.¹¹⁹

¹¹⁶ Λευκή Πόλη, Orașul Alb sau Cetatea Albă mai este numit și orașul Tel Aviv, din Israel !

¹¹⁷ Mai vezi și alți termeni istorici și geografici bizantini, cum ar fi: Περατεία, Πόντος, Ρωμαιοκρατία, το Βυζάντιο, η οθωμανική κυριαρχία, οι νεότουρκοι, Χάρτης του Αρχαίου Ποντιακού Βασιλείου etc.

¹¹⁸ La Petite Russie, ou Petite Rus' (en ukrainien: Mala Rus'; en russe: Malaya Rus' ou Malorossiya), était le nom du territoire de l'actuelle Ukraine en usage au temps de l'Empire russe.

Principauté de Galicie-Volhynie:

Le nom vient du nom donné au pays par les Byzantins pour l'organisation de l'Église orthodoxe qui appelaient les parties nord et sud de la Rus' Μακρά Ρωσία (Makra Rosia, Grande Russie) et Μικρά Ρωσία (Mikra Rosia, Petite Russie). Le siège métropolitain de la principauté de Galicie-Volhynie fut créé en 1303 et comportait six évêchés (équivalent d'évêchés): Galicz (ou Galitch), Peremychl (future Przemysl), Vladimir (Volhynie), Kholmek (ou Chelm en polonais), Loutsk, Tour (aujourd'hui en Biélorussie). En 1354, le siège métropolitain fut transféré à Kiev.

Le prince de Galicie, Georges II Boleslav, dans une missive adressée au Grand maître de l'ordre des chevaliers teutoniques Dietrich, le 20 octobre 1335, s'intitulait Dux totius Russiae Minoris¹. Il n'hésita pas lui-même à prendre le titre à l'intérieur de ses terres de Rex Russiae², ou même Dux et Dominus Russiae³. Les appellations de Petite et Grande Russies, prirent donc une tournure officielle.

En 1361, le Patriarche de Constantinople nomma deux métropolitains, l'un en Petite Russie à Novgorodko et à Galitch, et l'autre en Grande Russie à Vladimir et à Kiev. Par conséquent le terme de Grande Russie s'appliquait alors à une partie de l'Ukraine actuelle et à une frange de la Russie actuelle. Certains historiographes modernes préfèrent utiliser le terme de Rus de Kiev pour ne pas utiliser celui de Grande Russie, repris plus tard par la Russie impériale.

Le roi de Pologne, Casimir le Grand, s'intitulait roi des Lechs et de Petite Russie.

Le terme de Petite Russie ensuite ne se rencontre plus du XVe à la fin du XVIe siècles et ne s'utilise que dans le langage d'Église.

Russie

Le terme de Petite Russie se rencontre dans la correspondance entre le métropolitain de Kiev et celui de Moscou, alors que dans les chroniques ou les cartes géographiques, jusqu'à la fin du XVIIe siècle, on ne rencontre que les termes de Russia (en latin) (c'est-à-dire la Rus des historiens), pour désigner l'actuelle Ukraine occidentale ! On rencontre aussi les termes de Russie rouge, de Basse-Russie (pour les environs de Jitomir et de Belgorod).

Le nom a été adopté par la Moscovie, pour désigner l'Hetmanat cosaque des territoires de la rive gauche du Dniepr, lorsqu'ils passèrent sous la protection russe. Il a ensuite été appliqué à l'actuelle Ukraine de la rive droite lorsqu'elle fut conquise sur l'espace polono-lituanien.

Le titre officiel des tsars russes depuis 1654 était (traduction littérale): Souverain de toutes les Russies (c'est-à-dire Rus'): la Grande, la Petite, et la Blanche. Le terme se rencontre alors de plus en plus fréquemment dans les chroniques, la littérature et les documents officiels, et plus uniquement dans les documents ecclésiastiques.

Alors que l'expression Petite Russie était le nom russe de ce territoire géographique depuis le milieu du XVIIe siècle, le nom moderne d'Ukraine (Oukraïna) a commencé à être utilisé de différentes façons à partir du XVIe siècle.

En 1677, on voit apparaître le terme de Malorossiskaïa Oukraïna, ce qu'on traduit par les Marches Petites russiennes (ou la Marche Petite russe). Ukraine vient du mot kraïna, c'est-à-dire limite ou marche. Ukraine (Oukraïna) signifie donc les Marches (ou la Marche) (de l'Empire...).

Pour des raisons politiques, Ukraine en tant que nom de nation a été accepté seulement à la fin du XIXe siècle, lorsque le terme de Petite Russie tomba en désuétude.

Luat din: http://fr.wikipedia.org/wiki/Petite_Russie

¹¹⁹ Русская историческая библиотека / Изд. Археологической комиссии. — Т. VI (Памятники древнерусского канонического права). — Ч. 1 (Памятники XI-XV вв.). — СПб, 1880. — с. 291-316.

1397 г. въ январѣ. Наказъ патриарха Антонiя видлемскому архіепископу Михаилу, отправляемому экзархомъ въ Мавровлахію и Галицію. Изъ Acta Patriarchatus, t. II, pp. 278-280. ІЗБОРНИК

Numai că se poate întâmpla ca la cancelaria patriarhală să se fi făcut și o confuzie de nume și localizare geografică, cum s-a mai întâmplat și în alte situații. Localitatea de referință este Asprokastron – Cetatea Albă, din Moldova, de pe malul drept, la limanul Nistrului, *dar se pare că a fost confundată, cu sau fără rea intenție, cu Asprokastron (Cetatea Albă), din apropierea Kievului: Ἐσπρόκαστρον τὸ μέγα πλησίον τοῦ Κυέβο, astăzi Belgorod, (ukr.) Білгород/Bilhorod; (rus.) Бѣлгород, Belgorod, Cetatea Albă, numit încă și Bielgorod; Asprokastron, în Regiunea Belgorod [Белгородская область], din Rusia, la granița cu Ucraina.*

În acest context revenim la explicația pe care o face Jean DARROUZÈS în regestul nr. 3039, din 1397, *Diplomatica*, referitor la cei doi termeni:

a. *Rusia Mică* [Litvo Russi, Литво-Руси, Λιτβορωσία] și

b. *Parathalassia* [Παραθαλασσία], care precizau regiunile de care Patriarhia Ecumenică era foarte interesată.

Aici, în *Rusia Mică*, se afla și Episcopia Ortodoxă din orașul Luțk, Луцьк, *Luck*, Луцк, Lutchesk [din Volynia, ukr. Волинь, pol. Wołyń, rus. Волинь], care, în perioada de timp dintre anii 1321-1569, s-a aflat în cadrul statal al Lituaniei [Litva, Lietuva, Λιθουανία, Litwa, Литва, azi *Lietuvos Respublika*].

Parathalassia devine interesantă mai ales privitor la textul Ἐσπρόκαστρον τοῦ μέγα πλησίον τοῦ Κυέβο, unde mai trebuie să precizăm că Jean DARROUZÈS l-a preluat după H. Gelzer, *Ungedruckte und ungenügend veröffentlichte Texte der Notitiae episcopatum* (Abhandl. der k. bayer. Akad. der Wiss. I Cl., XXI, 3), München, 1901, p. 632; atât în regestul nr. 3226: *c'est une localité distincte de l'Asprokastron suffragant de Galitza*; cât și în volumul redactat tot de el: *Notitiae Episcopatum Ecclesiae Constantinopolitanae*, Paris 1981, *Notitia* 17, loc 143 ζ' τὸ Ἐσπρόκαστρον τὸ μέγα πλησίον τοῦ Κυέβο.¹²⁰

Episcopia Rădăuților, din anul 1402

Până acum se știa de opt episcopi ai Rădăuților: *Nicolae, Ștefan, Iosif* [Mușat, c. 1391-c.1415 ?], *Meletie* [c. 1391-î.1401 ?], *Lavrentie, Grigorie, Sava* și *Ghelasie*, dar nu se cunoșteau anii lor de păstorire. Cel dintâi Episcop al Rădăuților, căruia i se pot fixa anii de păstorire, este Ioanichie, înainte de 25 aprilie 1472-1504 (după 1 iunie), Mormântul în Biserica *Mănăstirii Bogdana*, adică Biserica Sfântul Nicolae din Rădăuți, Catedrala Episcopală.¹²¹ Numele celor opt episcopi de Rădăuți ne este cunoscut grație pomelnicului de mai târziu al Episcopiei de Rădăuți, copiat în anul 1780, după un altul mai vechi.¹²² Mare minune dacă nu cei doi episcopi, Iosif și Meletie, din șirul celor opt, menționați de pomelnicul din 1780, să nu fi fost chiar arhieriei, pentru care s-a dezlănțuit conflictul dintre Patriarhia Ecumenică și Biserica Moldovei, în anii 1393-1401. Acest fapt ar însemna că, înainte de Iosif și Meletie, Mitropolitul Antonie de Halici, după anul 1371 ar mai fi hirotonit doi episcopi: pe *Nicolae* și pe *Ștefan*.

¹²⁰ Jean DARROUZÈS A.A., *Notitiae Episcopatum Ecclesiae Constantinopolitanae...*, Op. cit., *Notitia* 17, p. 403.

¹²¹ Pentru listele cronologice ale ierarhilor Bisericii Ortodoxe Române, vezi volumul III, din manualul Pr. Prof. Dr. Mircea PĂCURARIU, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. III, București, 1997, pp. 530-569, respectiv 541, pentru Macarie I al Ungrovlahiei, p. 533, respectiv, pentru Teoctist I al Moldovei, p. 541. Pe larg, despre Macarie I, vezi vol. I, Buc. 1991, pp. 349-351, iar pentru Teoctist I, vol. I, pp. 351-353.

Pentru Episcopia Rădăuților, vezi p. 546. Începuturile acestei Episcopii sunt prezentate în volumul I: Mircea PĂCURARIU, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. I, București, 1991, pp. 368-370.

Din 1681, până în anul 1683, Domnitorul Gheorghe Duca al Moldovei (1678-1683), cu sprijinul Porții, a reușit să ia în stăpânire și o mare parte din Ucraina, intitulându-se „Domn al Țării Moldovei și al Țării Ucrainei”, numind acolo dregători români.

¹²² Mircea PĂCURARIU, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. I, p. 368.

Există chiar părerea că la Mănăstirea Bogdana din Rădăuți să fi fost fixat și primul scaun al mitropoliților, respectiv *episcopilor* Moldovei, teză susținută de Dimitrie Dan și adoptată și de Petru Rezuș și de Mircea Păcurariu.¹²³

Aceste păreri sunt însă infirmate de istoricul iezuit A. M. AMMANN, care susține că Episcopia Rădăuților a fost înființată în anul 1402, de către Mitropolitul Ciprian I Țamblac al Kievului [în Lituania, apoi în Moscova] (1375-1406, cu schimbări și întreruperi),¹²⁴ ca sufragana a Mitropoliei de Halici, care de fapt nu mai exista, devenind astfel prima sufragana a Mitropoliei Moldovei. Episcopul Ioan de Luțk, Luzk (1393-1403?)¹²⁵ a luptat în zadar să reactiveze Mitropolia de Halici, s-a considerat Mitropolit continuator al acesteia, dar n-a fost niciodată recunoscut ca Mitropolit canonic al Haliciului sau Galiției. La reactivarea Mitropoliei Haliciului s-a opus Mitropolitul Ciprian I al Kievului [rezident în Moscova] (1381-1382, 1390-1406). Acest mitropolit a vizitat Regatul Poloniei de două ori, în anul 1395-1396 și în anul 1404, trecând probabil și prin Galiția.¹²⁶ Ultimul mitropolit canonic al Galiției a fost Antonie al Haliciului (1370-1391), pentru că urmașul său, ieromonahul Simeon (1391), „hirotonit întru arhiereu” de către șarlatanul Paul Tagaris Paleologul s-a retras după ce a aflat că acesta din urmă nu era arhiereu, hirotonit în mod canonic, ci numai preot și simoniac: vezi regestele nr. 2894, 2893 și 2974 (crit. text.). În mod indirect putem să constatăm că în această perioadă de sedis-vacanță, Mitropolia Haliciului a fost pusă sub controlul voievozilor Baliță și Drag, adică sub jurisdicția exarhului Pahomie de la Mănăstirea Peri, din Maramureș: cf. regestului nr. 2893, din august 1391. Acest lucru mai scoate în evidență o legătură a Maramureșului cu structurile canonice ale Mitropoliei Haliciului sau ale „Rusiei Mici”.

Le patriarche remet au hiéromoine Syméon, de Petite Russie, le soin d'administrer la métropole de Galitza, en cas de décès du métropolit, jusqu'à ce que le patriarche ait pu procéder à une nouvelle nomination. Au cas où Syméon serait décédé auparavant, les autorités du lieu, le voïvode Balitza et son frère Dragoș reçoivent toute latitude pour désigner un administrateur délégué (δικαίω) ayant les mêmes pouvoirs que Syméon (Texte d'après la note du registre): rezumatul regestului nr. 2893.

Documentul a fost înmănat lui Dragoș, în anul 1391, cu ocazia pelerinajului acestuia, făcut în capitala imperială, când a primit și *gramata de stavropigie*, pentru Mănăstirea Peri.

Documentele atestă astfel o legătură teritorială și de vecinătate foarte puternică, între Maramureș, Galiția și Moldova, în această perioadă de timp. Legătura aceasta este bazată și pe faptul că în anul 1387, Regina Hedviga de Anjou (1382-1399) și soțul acesteia, Regele consort Vladislav II Jagelo (1386-1434) ai Poloniei au cedat domnitorului Petru I Mușat al Moldovei (1375-1391), sudul Galiției, împreună cu orașul Halici și nordul Moldovei, în schimbul unei sume de bani neînsemnată.¹²⁷ Nu știm cât timp a durat sau a oscilat această situație, între Polonia și Moldova, dar aflăm de la istoricul bisericesc A. M. Ammann, că în anul 1404, aceste teritorii, cu excepția nordului Moldovei au fost din nou încorporate în Regatul Poloniei. Înseamnă că înainte de această nouă anexare, teritoriul respectiv se afla încadrat în cuprinsul Statului Moldova. În nordul Moldovei – Bucovina de astăzi – Mitropolitul Ciprian I Țamblac a înființat în anul 1402 Episcopia de Rădăuți [Радівці, Редеуць, Радтаоўтси, Рэдэуци], care a devenit astfel sufragana a Mitropoliei Moldovei, având scaunul la Suceava. În contextul acestor oscilări de graniță, între Polonia,

¹²³ Mircea PĂCURARIU, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. I, p. 368.

Dimitrie Dan, *Cronica Episcopiei de Rădăuți*, Viena, 1912, VII+264 p. +10 pl.

Petru Rezuș, *Contribuții la istoria orașului Rădăuți*, București, 1975, 157 p.+ 24 fig.

¹²⁴ Vezi pp. 419-420, din vol. II, la: Profesor Eusevie POPOVICI, *Istoria Bisericească*, Traducere de Athanasie Episcopul Râmnicului Noului Severin și Gherasim Episcopul Argeșului, I-II, București, Tipografia Cărților bisericești, vol. I, 1900, 730 p., vol. II, 1901, 559 p.

¹²⁵ Luzk, Luțk, Луцьк, Луцк, este centrul administrativ al regiunii Volânia, Volân, Волинська область [învecinată cu Galiția în sud-vest], pe atunci în Cnezatul Lituania, azi este o regiune în Ucraina, situată în partea de nord-vest a țării.

¹²⁶ A. M. AMMANN, *Abriss der ostslawischen Kirchengeschichte*, 1950, Thomas Morus Presse im Verlag Herder, Wien, p. 109 și 110.

¹²⁷ A. M. AMMANN, *Abriss der ostslawischen Kirchengeschichte*, Op. cit., p. 108.

Lituania și Moldova, înseamnă că zona Rădăuților se afla în anul 1402 din nou sub controlul stăpânirii polono-lituaniene (conform primului tratat de uniune personală polono-lituaniană, din 2 febr. 1386).

Im Jahre 1404 war Zyprian wieder in Südrussland; von der Metropole Halisch ist keine Rede mehr. Im gleichen Jahre kam auch das eigentliche Halischer Land endgültig wieder zu Polen, während die südlich davon gelegenen Landstriche mit dem 1402 errichteten Bistum Radivci (Radautz) im Verband der Moldau und der Metropole Suczawa verblieben.¹²⁸

Dacă *Pomelnicul episcopilor de Rădăuți*, din anul 1780, în lista episcopilor de Rădăuți, a înregistrat corect, adică cronologic, numele acestor opt episcopi, chiar și fără menționarea anilor lor de păstorire, atunci ar însemna că în anul 1402, primul episcop de Rădăuți ar fi fost Nicolae (1402-?). Aflată la o distanță mică de scaunul mitropolitan de la Suceava și de cele două scaune episcopale catolice, de la Baia și Siret, Episcopia Rădăuților a rămas o eparhie mică, adică cu o jurisdicție restrânsă, dacă o comparăm cu teritoriul de jurisdicție imens al Mitropoliei Sucevei, precum și cu acela al eparhiilor sufragane, de mai târziu: al Episcopiei Romanului, iar de pe la sfârșitul secolului al XVI-lea, cu acela al Episcopiei Hușilor.¹²⁹

Această situație este atestată și de documentele timpului, cum ar fi și Hrisovul lui Ștefan cel Mare, din anul 1490, din care se poate constata că Eparhia Rădăuților avea doar 50 de parohii, în jurul orașului de scaun. În Sfatul Domnesc, episcopii de Rădăuți au început să fie întâlniți doar din anul 1472, spre deosebire de mitropoliți și de episcopii Romanului. Privitor la distincțiile arhieresti, episcopii Rădăuților nu aveau dreptul să poarte cărjă argintată și mitră, ca și mitropolitul și ca episcopul Romanului, nici măcar în eparhia lor. Aveau dreptul să îmbrace sacosul în eparhia lor, iar în afara acesteia sau în capitală slujeau doar în felon. Absența Episcopului de Rădăuți de la târnosirea Mănăstirii Putna, din data de 3 septembrie 1469, se explică fie prin vacanța scaunului, fie prin starea de boală sau bătrânețe a chiriarhului, fără să constituie un argument privind înființarea acelei episcopii, după acest eveniment.¹³⁰

¹²⁸ A. M. AMMANN, *Abriss der ostslawischen Kirchengeschichte*, Op. cit., p. 110.

¹²⁹ Mircea PĂCURARIU, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. I, p. 364.

Mitropolia (Arhiepiscopiei) de Roman sau *Mitropolia Țării de Jos* sau *Mitropolia din Târgul Roman*, iar episcopul (arhiepiscopul) acesteia era numit *mitropolit*. Ibidem, p. 364.

¹³⁰ Mircea PĂCURARIU, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. I, p. 369.

Capitolul II

X. Provincia, Zichiaë

Provincia mitropolitană Zichia, Sudul Crimeii și nord-estul Mării Negre, Circassia (lat.), Ζυχία, Ζηκχία, Черкэсия (Черкэссия, Черкэсия, адыг. Адыгэ Хэку), «Касогия», «Зихия» (rusă), Çerkesya (turc.),¹

conform hărții lui Constantin VII Porfirogenetul, Κωνσταντίνου Ζ΄ Πορφυρογέννητου (913-959), din lucrarea acestuia *De Adminstrando Imperii*, redactată în anii c. 948-952.² Titlul grecesc al lucrării este: Πρὸς τὸν ἴδιον υἱὸν Ρωμανόν, în greaca medie, „Pentru propriul său fiu, Romanos”, fiind în realitate un manual de politică internă și externă, pentru fiul său, viitorul împărat Roman al II-lea (959-963), otrăvit de soția lui Teophanou.³ Lucrarea lui Constantin VII Porfirogenetul – „*Constantinum, Leonis imperatoris filium in Porphyra natum (πορφυρογέννητον)*. Constantin VII Porfirogenetul nu a dat manuscrisului niciun titlu, preferând în schimb să folosească pentru început textul adresării standard: „ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΕΝ ΧΡΙΣΤΩΙ ΒΑΣΙΛΕΙ ΑΙΩΝΙΩΙ ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΡΩΜΑΙΩΝ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΙΔΙΟΝ ΥΙΟΝ ΡΩΜΑΝΟΝ ΤΟΝ ΘΕΟΣΤΕΦΗ ΚΑΙ ΠΟΡΦΥΡΟΓΕΝΝΗΤΟΝ ΒΑΣΙΛΕΑ (*Constantin, întru Hristos Domnul Veșnic, împărat al romanilor, către propriul [său] fiu, împăratul Romanos, de Dumnezeu încoronat și născut în purpură*)”⁴

¹ Despre istoria generală din regiune, vezi:

Georges I. BRĂTIANU, *La mer Noire. Des origines à la conquête ottomane*, München, 1969, 394 p. [S. A. D. = Societas Academica Dacoromana, *Acta Historica*, tomus IX].

Gheorge I. BRĂTIANU, *Marea Neagră. De la origini până la cucerirea otomană*, Traducere de Michaela SPINEI, Ediție îngrijită, studio introductive, note și bibliografie de Victor SPINEI, Polirom, Iași-București, 1999, 502 p.

² Vezi traducerea românească a lucrării *De administrando Imperio: Carte de învățătură pentru fiul său Romanos*, făcută de Vasile GRECU, Editura Academiei Române, București, 1971, 120 p.

³ Κωνσταντίνος Ζ΄ Αυτοκράτορας της Βυζαντινής αυτοκρατορίας. Luat din: https://la.wikipedia.org/wiki/Constantinus_VII_Porphirogenitus

⁴ Acest împărat a fost un mare învățat, de la care au rămas rămas și alte scrieri de seamă:

Opera Constantini VII et scriptorii sui:

Originalia

De administrando imperio
De thematibus
De cerimoniis aulae Byzantinae
Narratio de imagine Edessena
Oratio de translatione Chrysostomi
Oratio ad milites

Excerpta scriptorum antiquorum

Geoponica
Excerpta de legationibus
De virtutibus et vitiis
Excerpta de insidiis
Excerpta de sententiis
De strategematibus
De contionibus militaribus

File: Banduri and Lisle. Imperii Orientalis et Circumjacentium Regionum. C (Chazaria, Alania, Zichia, Uzia, Abasgia).jpg

Description: Constantin VII Porphyrogenitus, (905-959): *De Administrando Imperia*.

Latina: Imperii Orientalis et Circumjacentium Regionum, sub Constantino Porphyrogenito et ejus praedecessoribus descriptio. Auctore Guillelmo Del'Isle e Regia Scientiarum Academia, ad novam editionem Libri Constantini Porphyrogeniti de Administrando Imperio quae prodit studio Anselmi Bandurii, Monachi Benedictini Ragusini Melitensis cum ejusdem note et animadversionibus. (Paris: Guillelmo Del'Isle, 1715?).⁵

Fontes de vita et imperio Constantini

Ioannes Scylitzes, Ἰωάννης Σκυλίτζης, *Synopsis historiarum*, Σύνοψις ἱστοριῶν, saeculo XI scriptum. Ibi res gestas Byzantinas narrat ab anno 811 usque ad 1057:

Hans Thurn, ed. *Ioannis Scylitzae Synopsis Historiarum*. 1973. ISBN 978-3-11-002285-8 (*Corpus Fontium Historiae Byzantinae*).

John Wortley, transl., *John Scylitzes, a synopsis of histories (811-1057 A.D.): a provisional translation*. 2000.

B. Flusin (transl.), J.-C. Cheynet (ed.), Jean Skylitzès: *Empereurs de Constantinople*. Lutetiae, 2004. ISBN 2-283-60459-1.

Maria Elisabetta Colonna, *Gli storici Bizantini dal IV al XV secolo* (Napoli: Armanni, 1956) pp. 116-118.

W. Seibt, "Johannes Skylitzes: Zur Person des Chronisten" in *Jahrb. Österr. Byz.* vol. 25 (1976) pp. 81-85.

Liutprandus Cremonensis (920- 972), Λιουτπράνδος της Κρεμόνας, fuit episcopus Cremonensis, legatus Sancti Romani Imperii, rerum gestarum scriptor:

Antapodosis, de rebus in Italia et alibi gestis ab anno 887 949 usque

Historia Ottonis, vita imperatoris, sed ab anno 960 ad 964 tantum

Relatio de legatione Constantinopolitana annis 968 et 969 ducta

[Antapodosis sive Res per Europam gestae, σημαντική πηγή για την ιστορία της ιταλικής χερσονήσου κατά το πρώτο μισό του Ι΄ αιώνα.

Historia Ottonis sive Liber de rebus gestis Ottonis imp. an. 960-964, εγκωμιαστικό έργο για τον Όθωνα Α΄ της Αγίας Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας και πηγή για την ανάμιξη του στις ιταλικές υποθέσεις.

Relatio de legatione Constantinopolitana ad Nicephorum Phocam (Αναφορά περί της πρεσβείας εις Κωνσταντινούπολιν προς Νικηφόρον Φωκάν) — ελλην.μετάφρ.Α.Δεληολάνης ("Στοχαστής")]

Bibliographia:

F. A. Wright (trad.), *The Works of Liudprand of Cremona*, Londra-New York, 1930.

John Julius Norwich (ed.), *Liutprand of Cremona, The Embassy to Constantinople and Other Writings*, Londra, Dent, 1993.

Brian Scott (ed. & trad.), *Liudprand of Cremona, Relatio de Legatione Constantinopolitana*, Bristol Classical Press, 1993.

The Complete Works of Liudprand of Cremona (ed. & trad. Paolo Squatriti), Washington, D.C., Catholic University of America Press, 2007.

⁵ Luat din: [https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Banduri_and_Lisle._Imperii_Orientalis_et_Circumjacentium_Regio_num.C_\(Chazaria,_Alania,_Zichia,_Uzia,_Abasgia\).jpg](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Banduri_and_Lisle._Imperii_Orientalis_et_Circumjacentium_Regio_num.C_(Chazaria,_Alania,_Zichia,_Uzia,_Abasgia).jpg)

Pe teritoriul actualei regiuni Krasnodar, Constantin VII Porfirogenetul – *De Administrando Imperio* – a localizat Provincia Zichia în sud-vest (la nord de autonomia abtrunică Abhazia, din nord-vestul Georgiei);

Papagia, în centru, ca parte a actualei Republici autonome Adîgheia (Adîgă), Республика Адыгея, situată în mijlocul Krasnodarului, cu capitala la Маикоп, Майкóп, Мыккьуапэ (adîgă); Alania în nord-vest și în nord-estul Krasnodarului.

*

Zichia [Ζηκχια, Ζιχια,]⁶ și Alania [Αλανίας, Алания]⁷ localizare geografică și cadrul istoric

Zichia, Ζιχια, Ζηκχια⁸

ZICHIA (Zoχια, Ζηκα, Zygii, Ζυγοί, Zechoi, Zichi), Dschiqi (georgiană), a fost un teritoriu situat pe țărmul Mării Negre, în partea de nord a provinciei georgiene Abhazia, în partea stângă a râului Kuban, din actuala regiune Krasnodar și cu partea sudică a teritoriului actualei Republici Autonome Adîgheia (Adîgă) sau Adygeja, Республика Адыгея, până aproape de peninsula Taman.⁹ Așa a localizat-o Împăratul cărturar Constantin VII Porfirogenetul pe harta din lucrarea sa, *De Administrando Imperio* (42. 95-99), redactată între anii 948-952, având și un oraș numit „Nikopsis”. Într-un alt capitol (6.5), el menționează locuitorii din Cherson care l-au servit pe împărat în *Rhosia, Khazaria și Zichia*.¹⁰ În secolele XII-XIII, ca o prelungire a Abhaziei, o parte din sud-vestul Zichiei a intrat în componența Regatului Georgiei (1184-1230). În sistemul împărțirii administrative a Imperiului Rus, de la începutul secolului al XX-lea, regiunea Zichiei forma Gubernia de Chernom. Partea de sud, din fosta Zichie, spre Abhazia, formează astăzi regiunea Soci, cu orașul Soci, Сочи, Σότσι, Sotzium (lat.), numit de ruși și *capitala rivierei Caucazului*, la Marea Neagră.¹¹ Partea aceasta de sud-vest a Zichiei a ajuns din secolul al VI-lea în componența Regatului Georgiei, alături de Abhazia, iar ierarhia Bisericii de aici era în strânsă legătură cu Mitropolia Alaniei și cu Biserica din Georgia, respectiv Abhazia.

Biserica și eparhiile Zichiei au fost menționate și în documentele sinodale, cum ar fi cazul Episcopului Bosporului (Kerci), în anul 344, iar Episcopul Longinus de Chersones¹² a fost prezent la un sinod local din Constantinopol, din anul 448, ulterior și la cel de la Efes, din anul 449, *Latrocinium Ephesinum*.¹³ Antonius Arhiepiscopul Zicchiei se afla și el la sinodul de la

⁶ Nicolae. Bănescu, „La domination byzantine a Matracha (Tmutorokan), en Zichie, en Khazarie et en ‘Russie’ a j’epoque des Comnenes”, BSHAcRoum 22 (1941) 57—77. -O.P.

Vezi și: L.I. Lavrov, „Adygi v rannem srednevekov’e, în” *Sbornik statej po istorii Kabardy, vol. 4 (Nal’cik 1955) 19-64.*

⁷ Luat din: <https://en.wikipedia.org/wiki/Alania>

⁸ Nicolae. Bănescu, „La domination byzantine a Matracha (Tmutorokan), en Zichie, en Khazarie et en ‘Russie’ a j’epoque des Comnenes”, BSHAcRoum 22 (1941) 57—77. -O.P.

Vezi și: L.I. Lavrov, „Adygi v rannem srednevekov’e, în” *Sbornik statej po istorii Kabardy, vol. 4 (Nal’cik 1955) 19-64.*

⁹ Ζyx (Zych), Zichi sau Zekchia, Sychia (ital.), Dschiqeti (georgiană).

Luat din: <https://de.wikipedia.org/wiki/Zichi>

Зѣхи, Зузу, Зуки, Зухку, Чуху, Чуки, Джуху, Ζυγοί, по-груз. Джики.

Ziquis (latî Zicchi sau Zinchi ori Zingi).

¹⁰ Luat din: <http://oxfordindex.oup.com/view/10.1093/oi/authority.20110803133450205>

¹¹ Vom 6. bis 15. Jahrhundert gehörte das Gebiet den Königen von Georgien, die dort ein Dutzend Kirchen erbauten. Im Ortsteil Loo steht die Ruine einer byzantinischen Basilika aus dem 11. Jahrhundert. Ab dem 15. Jahrhundert wurde die Küste vom Osmanischen Reich kontrolliert. Nach dem Russisch-Türkischen Krieg 1828–1829 wurde es 1829 mit dem Frieden von Adrianopel vertraglich an Russland abgetreten.

Luat din: <https://de.wikipedia.org/wiki/Sotschi>

¹² Michaelis LE QUIEN, - *Oriens Christianus*, Unveränderter Nachdruck der 1740 in der Typographia Regia in Paris erschienenen Ausgabe, în 4°, 3 Bände, Akademische Druck - u. Verlagsanstalt, Graz – Austria, 1958, colana 1325-1332.

¹³ Istoria Bisericească declară și înregistrează următoarele sinoade tâlhărești sau latrocinii: Latrocinium Ephesinum, în anul 449; al III-lea Sinod de la Sirmium, din anul 357, în favoarea arienilor; Sinodul iconoclast de la Hieria, din anul 754, Conciliul Hiereiene; Sinodul diecezan de la Pistoia, din anul 1786, prezidat de episcopul local și patronat de Leopold Marele Duce de Toscana (1765-1790), viitorul Leopold II al Austriei (1790-92), privind reformarea în spirit iosefinist a Bisericii Catolice din Toscana și restaurarea autorității sinodale în dieceze.

Constantinopol, ținut în cafasul sud-vestic al Sfintei Sophia, din ziua de duminică, 24 iulie 1054, când Patriarhul Mihail I Cerularie (1043-1058, † 1059) a pronunțat anatema împotriva delegaților Papei Leon IX (1048-1054), formată din Cardinalul Humbert de Silva Candida, cancelarul papal Frederic de Lotharingia și Arhiepiscopul Petru de Amalfi. Această atitudine, luată de Mihail I Cerularie și sinodul său, nu a fost decât un răspuns la gestul necugetat, pripit și din exces de zel nejustificat al Cardinalului Humbert și a ortacilor săi, din ziua de sâmbătă, 16 iulie 1054, când aceștia s-au strecurat pe furiș în Sfânta Sophia cea Mare, au intrat în Sfântul Altar, unde au aruncat pe Sf. Masă textul în limba latină al *anatemei* asupra Patriarhului Mihail I Cerularie și a întregii Biserici Ortodoxe.¹⁴

Din secolul al VII-lea Biserica din Zichia este organizată ca și Mitropolie, populația rămânând totuși amestecată din punct de vedere religios: creștinii ortodocși conviețuind cu păgânii. Tot de prin secolul al VII-lea *Mitropolia autocefală a Zichiei* a început să fie înregistrată în diferitele *Notitiae Episcopatum Ecclesiae Constantinopolitanae*,¹⁵ singură sau în asociere cu Tmutarakan, Тмутаракань (rus.) din Bosforul Cimerian, pe peninsula Taman, pe locul fostei colonii grecești Hermonassa, la câțiva kilometri de o altă colonie: Phanagoria, sau Phanagoreia, Φαναγορεία. Prima Notitia, datând din anul c. 640, înregistrează Mitropolia Zichias la locul 62, cu Arhiepiscopia de Chersonos, urmată de eparhiile sufragane de Bosporou, locul 63 și Nikopseos, la locul 64, după care, la locul 65 este menționată eparhia Isaurias, adică Georgia, nu Abhazia, care apare la locul 72 – Abasgias:¹⁶

62 κδ' ἐπαρχία Ζηκχίας ὁ Χερσῶνος

63 κε' ἐπαρχία τῆς αὐτῆς ὁ Βοσπόρου

64 κς' ἐπαρχία τῆς αὐτῆς ὁ Νικόψεως

În secolul al X-lea, Constantinopolul a întreprins o intensificare a misiunilor de încreștinare în teritoriul din actuala Circassie, Adygea, Alania, Zichia, adică din actualele regiuni ale Krasnodarului, precum și din țările Karaciai – Cerchezia și Adygea. Aceste misiuni de încreștinare sunt legate mai ales de epoca de păstorire a Patriarhului Nicolae I Misticul (901-907 și 912-925). Fluctuațiile de stăpânire ale Zichiei de către Imperiul Romeu sunt destul de puțin cunoscute, dar teritoriile din Caucaz apar la un moment dat în titulatura Împăratului Manuel I Comnenul (1143-1180), al cărui vis era să refacă marele Imperiu Roman.¹⁷

Manuel I Comnenul (1118-1180), avtocrator, basilevs, 8 april 1143 – 1180 sept. 24.

*A fost un militar, diplomat, cărturar și ctitor deosebit, cu o forță fizică ieșită din comun. El a ridicat Imperiul Romaniei la culme, dar tot el i-a și distrus puterea și vigurozitatea. Visul său era să refacă marele Imperiu Roman. Spre sfârșitul vieții însă, după ce a irosit puterea imperiului în războaie, și-a dat seama că de acum nu mai poate fi vorba de renașterea Imperiului Roman, ci de supraviețuirea Imperiului Romeu. Se intitula: Manuel I împărat al ungarilor, croaților, sârbilor, bulgarilor, georgienilor, chazarilor, goșilor etc., însă după lupta de la Myriokephalon, s-a văzut înfrânt. În continuare, adică după anul 1176, nu l-a mai interesat administrarea imperiului și s-a dedat astrologiei. A murit la Constantinopol, la data de 24 septembrie 1180. co-regent: Alexios, 1172-1180 sept. 24.*¹⁸

¹⁴ *Istoria Bisericească Universală*, pentru Institutele teologice, vol. I, (1-1054), ediția a II-a, București, 1975, 447 p.; vol. II (1054-1982), Edit. Inst. Biblic și de Misiune al B.O.R., București, 1993, 606 p. [autori: Ioan RĂMUREANU, Milan ȘESAN, Teodor BODOGAE], vol. I, p. 426.

¹⁵ Vezi cele 21 de *Notitiae*, la: Jean DARROUZÈS A.A., *Notitiae Episcopatum Ecclesiae Constantinopolitanae*. Texte critique, introduction et notes, par..., Inst. Franc. d'Études Byz., Paris, 1981, 521 p. [Géographie Ecclésiastique de l'Empire Byzantin, Tome I].

¹⁶ Jean DARROUZÈS A.A., *Notitiae Episcopatum...*, Op. cit., p. 206: Notitia 1.

¹⁷ Alexandru MADGEARU, *Evoluția frontierelor din regiunea Mării Negre în secolele VII-XII* (cap. II), în vol. *Marea Neagră. State și frontiere*. De la sfârșitul antichității la Pacea de la Paris, de Sergiu ISOPESCU, Alexandru MADGEARU, Mircea SOREANU, Editura Militară, București, 2013, pp. 69-98 [Institutul pentru Studii politice de apărare și istorie militară], text online.

¹⁸ Preluat din *Cronologia noastră*, p. 321: Ioan Marin MĂLINAȘ, *Dipticon sau cronologie patriarhală și imperială* [Pentaria, vol. I – Πενταρχίας, τόμος Ι], Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2006, 398 p., incl. il. + trei referate von Prof. Dr. Mircea Păcurariu, Prof. Dr. Constantin Voicu și Conf. Dr. Constantin Mălinaș.

*

În anul 1021, regiunea de sud a Zichiei (actuala regiune Soci) a fost anexată de Imperiul Bizantin, de care Constantinopolul avea nevoie, pentru resursele minerale de *naphtha*, η νάφθα, adică materia primă, pentru *focul grecesc*, το υγρό πυρ, ελληνικό πυρ, πῦρ θαλάσσιον, πῦρ ῥωμαϊκόν, *ignis graecus* (lat.). Naphta este un zăcământ de păcură, benzină sau petrol, care după forma de distilare era folosit la focul grecesc. Focul grecesc a fost o armă de foc bizantină, folosită în luptele de pe mare, pentru incendierea corăbiilor inamice, un secret împărătesc, dus în mormânt de ultimul bazileu romeu Constantin XI Dragases-Paleologul, Κωνσταντῖνος ΙΑ' Δραγάσης Παλαιολόγος (1448-1453),¹⁹ pe care otomanii n-au reușit să-l afle.

Arma aceasta a fost inventată în secolul al VII-lea și, din anul 677, a fost folosită de romeii, până la căderea Constantinopolului, în anul 1453, după care a dispărut. Nu se știe exact nici până astăzi modul de preparare al naphteii și al celorlalte ingrediente, precum și a modului de utilizare al armei, pentru că era ținut în mare secret de către bizantini. Această armă de foc a facilitat bizantinilor supremația flotei maritime în Mediterană și în Marea Neagră, din anul 677, până la căderea Constantinopolului, 1453, când rețeta a dispărut. Odată aprins, lansarea focului se făcea printr-un sistem de conducte, care porneau din vârful corăbiei bizantine, proiectându-se pe nava inamică, prin intermediul unui *ajutaj* aflat pe ornamentul din *prora* corăbiei (femeie sau balaur). După ce vasul – amphora – *αμφορέας*, cu focul grecesc era deschis, în contact cu aerul se amorsa și se turna de pe platforma catargului, ajungând, prin conducte, la corabia inamică, incendiind-o. Focul grecesc avea proprietatea de-a arde și sub apă, iar oamenii atinși de acesta nu mai aveau nici o șansă de supraviețuire, acționând ca o adevărată armă chimică. Focul grecesc putea fi stins doar cu urină și nisip.²⁰

*

Dinastia cnezială rusă de Cernigov a stăpânit Tmutarkanul în secolul al XI-lea, până la moartea Cneazului Oleg în anul 1115, un statornic aliat bizantin. Titulatura sigiliului său indică teritoriile pe care le stăpânea în perioada 1083-1094, însă nu în calitate de guvernator bizantin, ci ca Domn independent: Tmutarkan, Zichia, Chazaria.²¹ Orașul și portul Tmutarkan, din peninsula Taman, a fost cucerit de ruși, de la chazari, încă din anul 943.

Un grup de cavaleri englezi, aflați în soldă imperială bizantină, de prin anul 1082, apărau Zichia de agresiunile barbarilor din vecinătate, probabil cumani. Aceste amenințări ale barbarilor au apărut după anul 1050, când cumanii au luat locul pecenegilor. Cumanii, al căror teritoriu de obârșie era la vest de China, și-au extins hegemonia cu noul lor imperiu al stepei, de la lacul Aral și până în Moldova. Nici Crimeea n-a fost cruțată de aceste noi mișcări de populație, începând cu secolul al XII-lea. Portul Sugdaia (Sudak) a fost obligat să deservească comerțul cumanilor, iar Chersonesul le plătea acestora tribut de vasalitate.²²

De pe la mijlocul secolului al XIII-lea, adică după invazia mongolă, apoi, sub presiunea tătarilor, Zichia și Alania au intrat din ce în ce mai mult sub influența islamului, iar creștinii au fost islamizați. De prin secolul al XVI-lea, întreg teritoriul Zichiei și Alaniei era deja islamizat. Chiar și Abhazia a avut oscilații între islam și creștinism, iar în anul 1560, clanul Janey a adoptat islamul. Alte clanuri au revenit la religia lor animistă, însă majoritatea populației abhaze a rămas creștină ortodoxă.

¹⁹ Luat din: http://www.historia.ro/exclusiv_web/general/articol/focul-grecesc-un-secret-mp-r-tesc-dus-n-morm-nt
Invenția lui Kallinikos sau opera Școlii de chimie din Alexandria?

Chiar înainte de a fi descoperit teribilul foc grecesc (bizantin), împăratul Atanasie I (491-518) a utilizat un compus chimic pe bază de sulf și var nestins în bătălia navală dusă în anul 515 împotriva răsculaților lui Vitalian. Se pare că acela care l-ar fi sfătuit pe împărat să folosească amestecul cu pricina ar fi fost un filosof atenian numit Proclus.

²⁰ Luat din: https://ro.wikipedia.org/wiki/Focul_grecesc

²¹ Alexandru MADGEARU, *Evoluția frontierelor din regiunea Mării Negre în secolele VII-XII* (cap. II), Op. cit., p. 94.

²² Alexandru MADGEARU, *Evoluția frontierelor din regiunea Mării Negre în secolele VII-XII* (cap. II), Op. cit., pp. 95-96.

O trecere în revistă a cronicii ulterioare a Zichiei²³ ne ajută să aflăm că în anul 1237 regele Tukar al Zichiei sau Circassieia a fost omorât în timpul luptelor cu mongolii. Informația o menționează cronicarul persan Rașid-ad-Din, în *Cronicile Persane*.²⁴

În anul 1333, din Avignon, Papa Ioan XXII (1316-1334) îi scrie Regelui Verzacht, Βερζαχτα al Zichiei-Circassiei, mulțumindu-i pentru aportul pe care l-a adus, privind succesul misiunilor de catolicizare a Adygei. Exemplul regelui a fost atât de convingător, încât a fost preluat și de alți prinți zichieni, gata să îmbrățișeze catolicismul.²⁵

Zichia era o mare producătoare de cereale, căutate și ca marfă de export. Așa avem cazul unui contract, din anul 1471, semnat de Petrezok „Domnul întregii Zichii” și Arhontele administrației locale din Caffa, privind livrarea de grâu pentru export.²⁶

Zichia era renumită și pentru femeile frumoase pe care le avea, motiv pentru care sultanii otomani și șahii Persiei preferau să încheie căsătorii cu ele sau să le aibă ca și metrese în haremul imperial, unde acestea își disputau hegemonia cu soțiile, cadânelor și sclavele de altă etnie.

Poporul zichian a îndurat foarte multă duritate din partea rușilor, cu care au purtat un război de 101 ani (1763-1864), numit Războiul Ruso-Circassian sau Zichian. Sleită de puteri și istovită de războaie, după 1864 Zichia a mai trebuit să fie supusă și procesului de epurare și de expulzare a populației spre Imperiul Otoman. După anul 1864, autoritățile țariste au expulzat peste 700.000 de zichieni, care s-au stabilit în mare parte în Trapezunt, Samsun, Σαμψούβτα (aproape de vechiul oraș Αμύσος, devenit scaun episcopal în antichitatea creștină, evoluat dintr-o veche colonie a grecilor din Milet, η Μίλητος, din secolul VI-V îd.Hr.) și Constantinopol. Așa se întâmplă că astăzi, majoritatea zichienilor sau circassienilor trăiesc în afara granițelor lor etnice, în Turcia, aproape șase milioane, în timp ce în patria lor de origine au ajuns o minoritate de aproximativ 700.000 de locuitori.²⁷ Locuitorii Zicchiei se ocupau și de piraterie, în spațiul Mării Negre.

Spațiul Mării Negre a fost obligat să facă experiența interacțiunii dintre patru feluri de state, care s-a desfășurat prin patru zone de trecere: 1. pe mare, dinspre sud; 2. prin Dunărea de Jos și sudul Basarabiei; 3. prin stepa din nordul Crimeii; 3. prin Munții Caucaz.²⁸

Geografia eclesiastică²⁹ a scaunelor episcopale din vestul și nordul Mării Negre, din Crimeea, precum și din regiunea de vest a Caucazului a fost obligată să se adapteze la patru tipuri de state, care au stăpânit acele regiuni sau care și-au disputat hegemonia prin acele părți:³⁰

- a. *statele urbanizate* (Imperiul Roman, Imperiul Bizantin, Serenissima Veneție, Genua, Persia, Armenia, Iberia, Lazica, Imperiul de Trapezunt, legat de Principatul de Theodoro, iar mai târziu Bulgarii, Rusia și Imperiul Otoman);
- b. *statele migratorilor*, deja sedentarizați (chazarii, mongolii, tătarii, selgiucizii);
- c. *imperiiile stepei* (nomazii, goții, hunii, protobulgarii, pecenegii, cumanii, mongolii);
- d. *statele de deșert musulmane* (Califatul Arab, Mamelucii din Egipt, Selgiucizii).

*

Lucrarea standard de istorie bisericească și cronologie a istoricului francez Michel Le Quien (1661-1733), din anul 1740, menționează eparhiile sufragane ale Provinciei Mitropolitane de Zichia: X. Provincia Zichiae, Diocesis Thracica.³¹ Pentru o mai bună încadrare geografică și de structură

²³ <https://en.wikipedia.org/wiki/Circassia>

²⁴ Рашид ад-Дин. Сборник летописей. М.-Л., 1952. Т. 2. С. 39.

²⁵ Коли Л. Кафа в период владения ею банком св. Георгия (1454-1475) // Известия Таврической Ученой Архивной комиссии. № 47. Симферополь, 1912. С. 86.

²⁶ Kressel R. Ph. The Administration of Caffa under the Uffizio di San Giorgio. University of Wisconsin, 1966. P. 396.

²⁷ Luat din: https://en.wikipedia.org/wiki/Circassian_diaspora

²⁸ Alexandru MADGEARU, *Evoluția frontierelor din regiunea Mării Negre în secolele VII-XII* (cap. II), Op. cit., p. 96.

²⁹ Jean DARROUZÈS A.A., *Notitiae Episcopatum Ecclesiae Constantinopolitanae*. Texte critique, introduction et notes, par..., Inst. Franc. d'Études Byz., Paris, 1981, 521 p. [Géographie Ecclésiastique de l'Empire Byzantin, Tome I].

³⁰ Alexandru MADGEARU, *Evoluția frontierelor din regiunea Mării Negre în secolele VII-XII* (cap. II), Op. cit., p. 96.

³¹ Despre acest mare istoric benedictin, vezi: Charles-Jean-Melchior de Vogüé, *Revue de l'Orient latin* – Vol. II., Paris, Ernest Leroux, 1894 (réimpr. 1964) (ISSN 2017-716X, lire en ligne [archive]), p. 190.

canonică a acestei Mitropolii, menționăm că Provincia Zichia era a zecea mitropolie din cadrul Dioecesei Tracia. La 1740, Patriarhia Ecumenică avea mitropoliile împărțite în trei dioecese: Pontica, Asiana, Thracica. În cadrul Dioecesei Thracica evoluaseră încă trei ^{sub} dioecese: Diocesis Moscovitica [din Provincia a IX, Russiæ], Diocesis Iberiæ (Georgia) și Diocesis Armeniæ Majoris.

I. Episcopi Zichiaë;

II. Ecclesia Phanagoriæ;

III. Ecclesia Bospori;

IV. Ecclesia Nicopsis;

V. Ecclesia Chersonnesi;

Ἰγῖς κοντά στο Βόσπορο προς την Ασία

Zichya este mărginită de râul Matraha

I. Ecclesia Zichiaë Metropolis

Ecclesiæ sedisve Constantinopolitanæ ordinationi canone 28 Chalcedonensi subjectæ fuerunt Ecclesiæ Barbaricæ, sive ultra Danuvium in Barbarorum regionibus constitutæ, quarum una fuit Zichia, quæ Plinio lib. 6. cap. 5. Sarmatiæ veteris Asiaticæ pars fuit, ad Pontum Euxinum jacens, ubi Ptolemæus perinde Zichiaë populum collocat ac Zygos vocat, Ζυγοὶ πρὸς [τῆ?] τῆς Ἀσίας Βοσπόρω, Ζυγὶ prope Asiæ Bosporum, ubi civitatem Zygotolim Ζυγοῦπολιν extare ait, quæ ipsa profecto est Zichia civitas, cujus in Conciliorum gestis mentio est. Zicham à Matrachis fluvio Ucruch disjungi Constantinus Porphyrogenetus ait, lib. de administr. Imp. c. 42³² ἔστι ποταμὸς ὁ λεγόνθνος Οὐκροῦχ, ὁ διαχωρίζων τὴν Ζιχίαν & Μάτραχα. Zichiaë fines esse subdit à flumine Ucruch ad Nicopsim amnem alterum ubi castellum est, de fluminis hujus nomine dictum, & Zichiaë regionis esse spatium ccc. mill. Atqui Zichiaë antistes inter sequioris ævi metropolitans censetur. Imo in Andronici senioris Imp. Notitia Metrachorum & Zicchiaë unus metropolita est, ὁ Μετράχων, ὃς καὶ Ζικχίας λέγετασ.³³

Episcopi Zichiaë

I. Damianus

In Concilio Constantinopolitano quod Menna archiepiscopo præside habitum est, anno 536. Sedebat *Damianus episcopus Zichiaë*, Δαμιανὸς Ἐπίσκοπος Ζηκχίας, seu Ζικχίας.

II. Paulus

In Photiana synodo sub Joanne Papa, *Paulus Zicchiaë*, Παύλον Ζηκχίας, Παύλος Ζικχίας. In eadem synodo legitur *Baanes Mastraborum*, Βαάνης Μασράβων; annon emendandum *Μετραχων* !

III. Antonius

Constantinopoli in concilio sedebat *Antonius Zicchiaë archiepiscopus*, quando Michaël Cerularius anathema dixit Leonis Papæ IX. Legatis (1054, n.n.).

IV *necunoscut nominal* !

Vezi vol I, [Tomul Primus]: *Tres magnas complectens Dioecesis Ponti, Asiae, & Traciae Patriarchatui Constantinopolitano subjectas*, coloana 1325-1332, la:

Michaelis LE QUIEN, - *Oriens Christianus*, Unveränderter Nachdruck der 1740 in der Typographia Regia in Paris erschienenen Ausgabe, în 4°, 3 Bände, Akademische Druck – u. Verlagsanstalt, Graz – Austria, 1958.

³² Vezi traducerea din grecește: *Carte de învățătură pentru fiul său Romanos*, făcută de Vasile GRECU, Editura Academiei Române, București, 1971, p. 64.

Textul în grecește al lucrării lui Constantin VII Porfirogenetul, *De Adminstrando Imperii*, poate fi consultat pe link-ul: <http://homepage.univie.ac.at/ilja.steffelbauer/DAI.pdf>

Versiunea italiană a traducerii din grecește: <http://www.larici.it/culturadellest/storia/storia/costantinoVII/costantinoVII.pdf>

³³ Michaelis LE QUIEN, - *Oriens Christianus*, tom I, coloana 1325-1326.

Lib. 4. Jur. Graeco-Rom. Statutum exstat synodicum Eustratii Patriarchæ de duobus sobrinis qui matrem & filiam duxerant, quo nuptiæ illæ tamquam præter fas initia, diremtæ sunt, assidentibus metropolitibus tribus & archiepiscopo Zicchiæ, καὶ ἀρχιεπίσκοπον Ζικχίας.

V. necunoscut nominal !

Luca Chrysoberge Patriarcha, synodico decreto condendo, ne morientium episcoporum bona à clericis auferrentur, aderat cum metropolitibus & archiepiscopis aliis, *Metrachensis, τοῦ Μετραχῶν*.³⁴

Jean DARROUZÈS A.A., *Notitiæ Episcopatum Ecclesiae Constantinopolitanae*. Texte critique, introduction et notes, par..., Inst. Franc. d'Études Byz., Paris, 1981, 521 p. [Géographie Ecclésiastique de l'Empire Byzantin, Tome I], passim.

Sub numele de *Zecchia*, eparhie a Arhiepiscopiei de Cherson, Bosphorus, Nikopsis
Περὶ τῶν αὐτοκεφάλων ἀρχιεπισκόπων

Notitia 1, din anul c. 640, avea locul 62-64, împreună cu eparhiile sufragane:

62, κδ' ἐπαρχία Ζηκχίας ὁ Χερσῶνος

63, κε' ἐπαρχία τῆς αὐτῆς ὁ Βοσπόρου

64, κς' ἐπαρχία τῆς αὐτῆς ὁ Νικόψεως

Notitia 2, din secolul VIII, primul pătrar al secolului IX, avea locul 66-68:

66, κε' ἐπαρχία Ζηκχίας ὁ Χερσῶνος

67, κς' ἐπαρχία τῆς αὐτῆς ὁ Βοσπόρου

68, κς' ἐπαρχία τῆς αὐτῆς ὁ Νικόψεως

Notitia 3, din anul d. 787 – î. 869 avea locul 82-84: οἱ αὐτοκεφάλοι:

82, κη' ἐπαρχία Ζηκχίας ὁ Χερσῶνος

83, κθ' ἐπαρχία τῆς αὐτῆς ὁ Βοσπόρου

84, λ' ἐπαρχία τῆς αὐτῆς ὁ Σουγδάων

Notitia 4, datând de dinainte de anul 869, numită și a lui *Leon VI Filosoful* (886-912) și *Nicolae I Misticul* (901-907 și 912-925) avea locul 63-65:

63, ἐπαρχία Ζηκχίας, κδ' ὁ Χερσῶνος

64, ἐπαρχία τῆς αὐτῆς, κε' ὁ Βοσπόρου

65, ἐπαρχία τῆς αὐτῆς, κς' ὁ Νικόψεως

Notitia 5, de la finele secolului al X-lea avea locul 67-69:

67, ἐπαρχία Ζηκχίας, κδ' ὁ Χερσῶνος

68, ἐπαρχία τῆς αὐτῆς, κε' ὁ Βοσπόρου

69, ἐπαρχία τῆς αὐτῆς, κς' ὁ Νικόψεως

Notitia 8, din (920-980), zisă și a lui *Constantin VII Porphyrogenetul* (913-959), *Leon VI* și *Nicolae I Misticul*, avea locul 86, 105, 120 și 121, 122, 123: Ταξις τῶν ἀρχιεπισκοπῶν

86, κα' ἡ Χερσῶν, 19, 19, 21, ἐπαρχία Ζηκχίας ὁ Χερσῶνος

105, λθ' ἡ Βόσπορος, 32, 33, 38, ἐπαρχία Ζηκχίας, ὁ Βοσπόρων

120, νγ', τὰ Ταμάταρχα, 45, 50, ἐπαρχίας { } ὁ Ματάρχων

121, ἡ Ζηκχία, 44, ἦτοι Ζηκχίας

122, 51, ἐπαρχίας } ὁ Τζιμενου

123, ἦτοι Κορτζένης καὶ Κελτζηνῆς

³⁴ Texte preluate din: Michaelis LE QUIEN, - *Oriens Christianus*, tom I, coloana 1325-1326.

*

Sub numele de Zecchia, Tamatarcha (Matararcha / Matrarcha) sau Zecchia arhiepiscopie, vezi la Notitia 8, 120-121; Notitia 11, 139-140; Notitia 15, 171.

Notitia 8, din (920-980), zisă *σι* a lui Constantin VII Porphirogenetul

120, *νγ'*, τὰ Ταμάταρχα, 45, 50, ἐπαρχίας { } ὁ Ματάρχων
121, ἡ Ζηκχία, 44, ἦτοι Ζηκχίας

Notitia 11, din 1094, locul 139-140 (139-142), ai ἀρχιεπισκοπαί:

139, *νγ'*, τὰ <Τα>μάταρχα, 44,
44{ 39 τὰ Μάταρχα
ἦτοι Ζηκχία

140, 40, ἡ Ζηκχία 39 ὁ Ζηκχίας

141, ἡ Τζιμηνοῦ

142, 46, ἡ Κελτζενή

Notitia 15, de prin anul c. 1170, locul 171, ai ἀρχιεπισκοπαί:

171, 37, 35, ἡ Ζηκχία 36, ὁ Ζηκχίας

*

Zecchia, ca *Mitropolie fără sufragani* apare în Notitia 17, 96; Notitia 18, 96; Notitia 19, 104; Notitia 20, 46.

Notitia 17, din anul c. 1299, a lui Andronic II cel Bătrân (1282-1328), loc 96:

96. *ε'* ὁ Ζηκχίας ἀυτή ἀρχιεπισκοπή

οὔσα, μητροπολις γέγονεν -- ἡ Ζηκχία ἀρχιεπισκοπή οὔσα, μητροπολις γέγονεν

Notitia 20, de la finele secolului al XIV-lea, loc 46, Καὶ ἀπὸ μὲν ἀρχιεπισκόπων ἐγένοντο οὗτοι:

⁽¹⁾ ὁ Βιζύης ⁽²⁾ ὁ Μιλήτου ⁽³⁾ ὁ Σηλυδρίας ⁽⁴⁾ ὁ Ἄπρω

⁽⁵⁾ ὁ Γαρέλλης ⁽⁶⁾ ὁ Βρύσεως ⁽⁷⁾ ὁ Δέρκω ⁽⁸⁾ ὁ Χερσῶνος

⁽⁹⁾ ὁ Μεσημδρίας ⁽¹⁰⁾ ὁ Γοτθίας

⁽¹¹⁾ ὁ Μετράχων ὃς καὶ Ζηκχίας λέγεται

⁽¹²⁾ ἡ δὲ Σουγδαία καὶ αἱ Φοῦλλαι δύο ἦσαν ἀρχιεπισκόποι ἠνωθεῖσαι δὲ

ἐγένοντο μία μητρόπολις: διὸ καὶ ὁ Σουγδαίας καὶ Φούλλων λέγεται.

2. Sub numele de Ταμάταρχα, Μέτραχα:

Sub acest nume scaunul arhiepiscopal al Phanagoriei, apare în *Notitia 8*,

locul 120, 120, *νγ'*, τὰ Ταμάταρχα, 45, 50, ἐπαρχίας { } ὁ Ματάρχων

și în *Notitia 11*, locul 139, 139, *νγ'*, τὰ <Τα>μάταρχα, 44,

44{ 39 τὰ Μάταρχα

ἦτοι Ζηκχία

*

Sub numele de Zechia, Zichia, la Notitia 1, 62; Notitia 2, 62; Notitia 8, 121; Notitia 11, 139-140;

Notitia 1, locul 62, κδ' ἐπαρχία Ζηκχίας ὁ Χερσῶνος

Notitia 2, loc 66, κε' ἐπαρχία Ζηκχίας ὁ Χερσῶνος

Notitia 8, loc 121, ἡ Ζηκχία, 44, ἦτοι Ζηκχίας

Notitia 11, loc 139-140:

139, *νγ'*, τὰ <Τα>μάταρχα, 44,

44{ 39 τὰ Μάταρχα

ἦτοι Ζηκχία

140, 40, ἡ Ζηκχία 39 ὁ Ζηκχίας

II. Ecclesia Phanagoriae

Phanagoria, *Φαναγόρεια*, Stephano Byzantio ex Heccataeo urbs est in Asia à Phanagoro appellata; est & Ptolemæo teste, Phanagorius campus circa Pontum Galaticum. Est quoque insula *Phanagore & Phanagoria*, ἡ νῆσος *Φαναγορὶ καὶ Φαναγόρεια*, nec non emporium Phanagoria voce plurali neutra τὰ *Φαναγόρεια*. Atqui supra Cepas urbem & Bosporum versus paludem *Phanagoria* fuit Melæ, Plinio, Ptolemæo, *Phanagoriæ* civitas, *Φαναγόρουπωλις*, Scyllaci, necnon Straboni à quo *Spectabilis, ἀξιολογος* dicitur, ipsaque ad Pontum Euxinum posita è regione Panticapæi ac Bospori. Sunt qui hanc eandem esse velint atque Matracha, quum tamen Ptolemæus utramque urbem diserte fecernat, quemadmodum Constantinus Porphyrogenetus Zicchiam à Metrachis fluvio Ucruch disparari asserit.

Episcopi Phanagoriæ

I. Joannes

Inter episcopos qui anno 519 subscripserunt Relationi synodi Constantinopolitanæ ad Joannem Archiepiscopum, de restituendis in sacras tabulas nominibus³⁵ Euphemii & Macedonii Patriarcharum, legitur *Joannes Phanagoriae*, *Ιωάννης ἐπίσκοπος Φαναγορείας*.³⁶

*

Phanagoria sau Phanagoreia, *Φαναγορεία* a fost o colonie grecească din Peninsula Taman, între Marea de Azov și Marea Neagră, pe Bosforul Cimmerian, la răsărit de orașul Kerçi, numit înainte Pantikapaion, apoi Bosporos. Relația de vecinătate, vizavi de așezarea geografică a celor două orașe, de pe Bosforul Cimmerian, poate fi comparată cu alte două orașe, de pe Bosforul Traciei: Constantinopol, pe malul vestic, în Europa și față în față se află Chalcedon, pe malul estic, în Anatolia sau Asia Mică. În aceeași relație de situare geografică se află Pantikapaion (Bosporos, Kerçi), pe malul vestic și Phanagoria, pe malul estic al strâmtorii Bosforului Cimmerian. Orașul Phanagoria se află pe partea de nord a vârfului Peninsulei Taman, la câțiva kilometri distanță de Hermonassa. Astăzi, aproximativ o treime din vatra vechiului oraș se află sub ape.³⁷

Phanagoria a fost un timp și una din capitalele Regatului Bosporian, după transferarea acesteia de la Pantikapaion (vechiul nume al coloniei Bosporos), *Παντικάπαιον*. În secolul al VII-lea, Phanagoria a fost și capitala Regatului Bulgariei Mari.

Phanagoria a fost fondată în anul 543 îdHr., de către grecii din Teos, Τέως, un oraș vechi din Ionia, în vestul Asiei Mici, la o distanță de 35 de km sud-vest de orașul Smirna, Σμύρνη, azi Izmir, Turcia. În secolul al V-lea îdHr. colonia

³⁵ *de restituendis in sacras tabulas nominibus*, de repunere [a numelui lor, n.n.] în diptice sau de reintegrare în diptice: *in sacra Dipticha restituendis*. Despre importanța și funcția liturgică și canonică a „dipticelui” sau dipticonului, vezi lucrarea: Robert F. TAFT, SJ, *O istorie a Liturghiei Sfântului Ioan Gură de Aur*. Volumul IV, DIPTICELE, Prefață Edward G. Farrugia, SJ, Tipărită cu binecuvântarea Înaltpreasfințitului Bartolomeu Anania Arhiepiscopul Vadului, Felecului și Clujului..., Traducere Cezar Login, Editura Renașterea, Cluj-Napoca, 2008, 182 p.

³⁶ Texte preluate din: Michaelis LE QUIEN, - *Oriens Christianus*, tom I, coloana 1325-1328.

³⁷ Privitor la istoria orașului Phanagoria, vezi: <https://de.wikipedia.org/wiki/Phanagoria>

Phanagoria a fost integrată în Regatul Bosporian, care tocmai se forma, stând tot timpul sub amenințarea sciților.

Regatul Bosporului, cu numele pe care i l-a dat Strâmtoarea Kerçi, care leagă Marea Neagră de Marea de Azov a fost întemeiat în secolul al V-lea îdHr., de către Dinastia Arheanactizilor, succedată de Dinastia Spartocizilor, din anul 438 îdHr., care s-au menținut până în anul 110 îdHr., când a intrat în stăpânirea lui Mitridate VI al Pontului (c.119-63 îdHr.), dușman temut al romanilor. După anul 63 îdHr. Regatul Bosporului a intrat sub protectoratul Imperiului Roman, dar s-a prăbușit în urma atacurilor ostrogoților și apoi ale hunilor, de la jumătatea secolului al IV-lea.

În timpul războaielor lui Mithridate, Phanagoria a fost de partea Romei și a rămas ulterior unită cu Imperiul Roman. Mai târziu, hunii au prădat și distrus această colonie în secolul al IV-lea. Reușind să se refacă, în secolul al VII-lea Phanagoria a devenit capitala Regatului Bulgariei Mari, fondat de Kubrat, din Dinastia bulgară de Dulo, care a domnit 60 de ani, dar anul morții nu i se știe cu exactitate: între 641 și 668. Ultimul monarh al Bulgariei Mari a fost Batbajan, Besmer sau Vatbajan, Βαίανος (665-668), fiul și urmașul lui Kubrat care, înainte de anul 665, a stăpânit deja, în asociere cu tatăl său, o parte a Regatului. A domnit însă foarte puțin, pentru că după nici trei ani a fost obligat să cedeze puterea Hanatului Chazar. Phanagoria a ajuns și sub influență bizantină. Împăratul Justinian al II-lea (685-695 și 705-711) s-a refugiat acolo, după prima domnie, trăind la Curtea Hanului Chazar, al cărui cumnat a și devenit. În secolul al X-lea, Phanagoria a fost cucerită de ruși, care au favorizat construirea orașului *Tmutorokan*, Tmutarakan (Тмутаракань, rus.), Тмуторокань (ukr.), pe ruinele de la Hermonassas, blocând astfel evoluția normală economică și politică a Phanagoriei. Cu toate acestea, în secolul al XI-lea, Phanagoria a devenit centru de desfacere a comerțului venețian și genovez. În anul 1349, în Phanagora a fost fondat și un scaun episcopal catolic al Arhiepiscopiei de Matrega.

Phanagora a fost procopsită cu o familie genoveză de Guisulfi, care a observat că nu are nici o șansă de promovare spre o poziție mai bună, nici în Genua și nici în puternica colonie Caffa (Crimeea), stabilindu-se la Phanagora. Dintre membrii acestei familii s-a impus mai întâi de toate Simone de Guisulfi, care între anii 1410-1415 a devenit *custos castrî Matregae*, iar la începutul anilor 1440 i se spunea *Dominus Matregae*. Câțiva ani mai târziu, Phanagora a ajuns sub stăpânire tătar[-crimeeano]-otomană, decăzând cu totul.

În anul 1792 zona a ajuns sub stăpânire rusească, iar în secolul al XIX-lea a început efectuarea săpăturilor arheologice, care au dus la descoperirea vechii necropole a Phanagoriei. Partea orașului scufundat în mare a fost și aceea cercetată în secolul al XX-lea.³⁸

*

Privitor la menționarea acestui scaun episcopal al Phanagoriei, în *Notitia*, se ivesc o serie de dificultăți de identificare nominală, pentru că apare atât ca Arhiepiscopie cu numele de Matracha / Metracha, cât și ca Arhiepiscopie cu numele de Tamartacha.³⁹

1. Matracha / Metracha, Μάταρχα ἤτοι Ζηκχία sau Μάτραχα [Matarcha *scilicet* Zikchia]

Ταξις τῶν ἀρχιεπισκοπῶν

Notitia 8 locul 120, νγ', Ταμάταρχα ἢ Ζηκχία;

Αἱ ἀρχιεπισκοπαί

³⁸ Viktor F. Gajdukevič: *Das Bosporanische Reich*. 2. Auflage, Akademie-Verlag, Berlin 1971.

Vladimir D. Kuznecov: *Phanagoreia*. Eine griechische Kolonie im asiatischen Teil des Bosporanischen Reiches. In: Jochen Fornasier, Burkhard Böttger (Hrsg.): *Das Bosporanische Reich. Der Nordosten des Schwarzen Meeres in der Antike* (= Zaberns Bildbände zur Antike). Philipp von Zabern, Mainz 2002, ISBN 3-8053-2895-8, S. 59–68.

Annika Stello: *Grenzerfahrungen*. Interaktion und Kooperation im spätmittelalterlichen Schwarz-meerraum, Diss. Trier 2011, S. 86.

³⁹ Jean DARROUZÈS A.A., *Notitiae Episcopatum Ecclesiae Constantinopolitanae...*, Op. cit., p. 466, 476, 502 și 515.

Notitia 11, 139, νγ', τὰ <Τα>μάταρχα: τὰ Μάταρχα,
 ἦτοι Ζηχία
 ἢ Ζηκχία
 ἢ Τζιμηνοῦ
 ἦτοι Κορτζενή
 ἢ Κελτζενή

Αἱ ἀρχιεπισκοπαί

Notitia 12, 136, 30 ὁ Μάτραχων, 35, 36, 34, τὰ Μάτραχα:
 137, λθ' ὁ Ζηκχίας;

Αἱ ἀρχιεπισκοπαί

Notitia 16, 122, λθ' τὰ Μάτραχα

Notitia 20, 46 Καὶ ἀπὸ μὲν ἀρχιεπισκόπων ἐγένοντο οὗτοι ·

(¹) ὁ Βιζύης (²) ὁ Μιλήτου (³) ὁ Σηλυδρίας (⁴) ὁ Ἄπρω
 (⁵) ὁ Γαρέλλης (⁶) ὁ Βρύσεως (⁷) ὁ Δέρκω (⁸) ὁ Χερσῶνος
 (⁹) ὁ Μεσημδρίας (¹⁰) ὁ Γοθθίας
 (¹¹) ὁ Μετράχων ὃς καὶ Ζηκχίας λέγεται
 (¹²) ἢ δὲ Σουγδαία καὶ αἱ Φοῦλλαι δύο ἦσαν ἀρχιεπισκοπαί ἠνωθεῖσαι δὲ
 ἐγένοντο μία μητρόπολις · διὸ καὶ ὁ Σουγδαίας καὶ Φοῦλλων λέγεται.

2. Ταμάταρχα, Μέτραχα

Sub acest nume scaunul arhiepiscopal al Phanagoriei apare în Notitia 8, locul 120, și în Notitia 11, locul 139.

*

III. Ecclesia Bospori

[azi Kerci], Vosporo (Bosphoro), Βόσπορος⁴⁰

în antichitate: Panticapaeum (lat.), Παντικάπαιον, Cercum, Kertschia, (lat.),
modern: Керц, Керчь (rus.), Керч (ukr.), Kerç (turc.), Keriç (tătară
 crimeeană), Bosphoro Cimmerio, Vospro, Cerchio, Chertz (ital.)

Pe locul actualului oraș Kerci se afla colonia grecească Pantikapaion, fondată de locuitorii din Milet, în secolul al VII-lea îdHr., care a devenit ulterior capitala Regatului Bosphorului. Orașul și portul au fost prădate și distruse de huni, în secolul al IV-lea, fiind refăcute în secolul al VI-lea, o fortăreață cu numele Bosporus.⁴¹ În secolul al VII-lea ajunge sub stăpânire chazară, având numele de Karşa sau Cearşa (târgul sau piața) până în secolul al X-lea, când ajunge sub stăpânirea Rusiei Kievenene. În anul 1239 a ajuns sub stăpânirea tătară, iar mai târziu sub aceea a Hoardei de Aur. Pe alocuri, în Kerci domnea și puterea comercială venețiană și genoveză, orașul fiind numit de aceștia Vosporo, Bosporo sau Cerkio. În anul 1340 Emirul Toloktomur de Solgat (Crimeea) a oferit venețienilor portul Vosporo, împreună cu un hinterland care ținea de acesta, devenind stăpâni de drept ai locului, așa după cum era și cazul genovezilor în Caffa. Se pare că abia în anul 1456 a ajuns Kerciul sub controlul genovez. În anul 1475 Kerciul ajunge sub stăpânirea otomană. În anul 1774 orașul a ajuns sub stăpânirea rusească, împreună cu fortăreața locală Jeni-Kale.

Privitor la organizarea bisericească avem doi arhieri cunoscuți cu numele: Antonie și Luca, în secolul al IX-lea, arhiepiscopi sufragani ai Mitropoliei de Zecchia sau Zichia.

⁴⁰ Bosphorus, Bosporus, Βόσπορος înseamnă „strâmtoare”, pasaj, trecere, Босфор (rus.), turcește: *Boğaziçi*.

⁴¹ Luat din: <https://de.wikipedia.org/wiki/Kertsch>

Regest nr. 515 (494), din ?, Scrisoare de felicitare a Patriarhului Fotie I cel Mare (858-867 și 877-886), către Arhiepiscopul Antonie al Bosporului, pentru lucrarea lui apostolică. Marea Scitică, mai înainte neospitalieră ἄξεινος, a devenit ospitalieră datorită milesienilor. Acum grație acestui episcop și ai celui din jurul său, marea aceasta merită să fie numită „pioasă”, εὐσεβής. Dacă, în plus, el a convertit la creștinism pe evreii din aceste locuri, după cum Antonie însuși a scris, Patriarhul Fotie I cel Mare primește în mod îndestulător roadele acestei speranțe frumoase, pe care și le-a pus în el.

Text. Subscriere: Ἀντωνῶ ἀρχιεπισκόπῳ ὁ Βοσπόρου

Incipit: In pote Axeinos o Skitos

PHOTIUS, Ep. 97: Montacutius, 136 (PG, CII, 828-829)=Valettas, 547-548=Laourdas-Westerink, I, 132.

Cronologie: documentul ar aparține primei perioade de păstorire a lui Fotie I cel Mare (858-867), pentru că chiriarhul de Bosphorus, participant la Sinodul de la Constantinopol, din anul 879-880 se numea Luca.⁴²

*

Bosporus, Βόσπορος, civitas dicta est, quæ in Chersonesi orientali ora condita fuit, eo ipso loco qui *Bosporus Cimmerius* appellabatur, ubi Mæotidum paludum aquæ in Pontum Euxinum infuunt, adeoque illa ipsa est quæ in ipso paludis ore consistens Cimmerium Pomponio Melæ & Plinio dicitur. Ejus meminit Procopius lib. 3. de ædif. cap. 7. Hodie *Vespro* dicitur, atquæ in Notitiis veteribus Zicchiæ archiepiscopatus est ἐπαρχίας τῆς αὐτῆς Ζυκχίας ὁ Βοσπόρου.⁴³

Episcopi Bospori

I. necunoscut nominal !

In terræ motu quo Nicomedia civitas corruit, anno 344. Constantio Imp. Cecropius illius urbis antistes, necnon alter *de Bosporo* interiere, καὶ ἄλλα ἀπὸ ὁ Βοσπόρου. Sozom. Lib. 4. hist. cap. 16.⁴⁴

II. Eudoxius

Bospori episcopus Eudoxius anno 448. synodo interfuit Flaviani Constantinopolitani, in qua proscriptus primum fuit Eutyches hæresis auctor. Ejus in conventu secundo in quo prioris acta coram Thalassio Cæsariensi lecta sunt, nomen exstat *Eudoxii reverendissimi episcopi civitatis Bosporianorum*, Εὐδοξίου τοῦ οὐ?λαβεστάτου ἐπίσκοπου τῆς Βοσπορηγῶν πόλεως. Anno insequenti sedit in secunda sive Prædatoria synodo Ephesina, cum Longino Chersonensi, καὶ Εὐδοξίου Βοσπορωνην, & *Eudoxio Bospororum*. Decreto insuper synodico Genadii Constantinopolitani contra Simonicos subscriptus quoque legitur, Eudoxius episcopus Bospori, Εὐδοξίου ἐπίσκοπος Βοσπόρου.

III. Joannes I

Relationi synodi Constantinopolitanæ ad Joannem Patriarcham de Euphemii & Macedonii decessorum illius nominibus in sacra Diptycha restituendis, deque Severo Antiocheno & aliis hæreticis, subscripsit *Joannes episcopus Bospori*, Ἰωάννης ἐπίσκοπος Βοσπόρου. Anno quoque 536, adfuit synodo quæ Menna Patriarcha celebrata est, Ἰωάννης ἐπίσκοπος Βοσπόρου.

⁴² *Rregeste patriarchale*, fasc. II-III, p. 125:

LES RÉGESTES des actes du Patriarcat de Constantinople, vol. I, Les actes des Patriarches, Fasc. II et III, Le Régestes de 715 à 1206, par Venance GRUMEL, Deuxieme édition revue et corrigée par Jean DARROUZÈS, 1989, Paris, Institut Français d'Études Byzantines, 325-1202 régestes, 612 p. (=Le Patriarcat Byzantin, Serie I).

⁴³ Text preluat din: Michaelis LE QUIEN, - *Oriens Christianus*, tom I, coloana 1327-1328.

⁴⁴ Vezi: p. 37 și 483, din vol. I al *Istoriei Bisericești* a Lui Sozomen: Sozomenos, *H. e.* 2, 3, 8—13, jos 207-213: SOZOMENOS, Σωζομενός (c.400-c.450), *Kirchengeschichte*, în seria traducerilor germane *Fontes Christiani*, [vol. I-IV], Band 73/1, 73/2, 73/3, 73/4: SOZOMENOS, *Historia Ecclesiastica*, Εκκλησιαστική Ιστορία, *Kirchengeschichte*, übersetzt und eingeleitet von Günther Christian HANSEN, griechisch-deutsch, Brepols Publishers, Turnhout, 2004, vol. I-IV. 1164 p.

IV. Andreas

In septima synodo generali sedit & subscripsit David Diaconus *sanctissimæ Ecclesiæ Bospori, et locum tenens Andreæ venerabilis episcopi sui*. Δαβίδ ἑλάχιζος Διάκονος τῆς ἐν Βοσπόρῳ, ἀγιωτάτης ἐκκλησίας, τὸν τόπον ἐπέχων Ἀνδρέου τοῦ ὀσιωτάου ἐπίσκοπου ἠποέγραφα.

V. Lucas

In synodo Photiana sedebat *Lucas Bospori* inter metropolitans & archiepiscopos *Λούκα Βοσπόρου, Λούκας Βοσπόρου*.

VI. Joannes II

Decreto synodico Alexii Patriarchæ de monasteriorum donatariis, & aliis ad metropoles archiepiscopatus, & episcopatus spectantibus, condendo anno 1028. aderat *Joannes Bospori, Ιωαννου Βοσπόρου*. Jur. Græco-Rom. Lib. 4. pag. 256.

VII. (necunoscut nominal)

Alteri statuendo perinde decreto de clericorum sponsalibus ad consuetas cæteris regulas exigendis, aderat Archiepiscopus Bospori, *τοῦ Βοσπόρου*. Ibid. lib. 3. pag. 211.

VIII. (necunoscut nominal)

Codice Cæsareo 260. multa habentur Græcorum scriptorum contra Latinos opuscula, in quibus n. 11 exstat *Responsio Barlaami Calabri ad Archiepiscopi Bospori argumenta de processione Spiritus Sancti, τοῦ αὐτου ἀπάντησις ὠρὸς τὰ ἐπιχειρήματα ἃ πρὸς αὐτον εἶπεν ὁ ἀρχιεπίσκοπος Βοσπόρου*.

*

În Notitia nr. 1, c. 640, Episcopia Bosphorului avea locul 63, din cadrul Mitropoliei de Zichia, cu arhiepiscopia de Cherson, ca sufragana a acesteia:

63, κε' ἐπαρχία τῆς αὐτῆς ὁ Βοσπόρου ὁ Βοσπόρου

În Notitia nr. 2, secolul VIII, primul pătrar al secolului al IX-lea, avea locul 67;⁴⁵

67, κς' ἐπαρχία τῆς αὐτῆς ὁ Βοσπόρου

În Notitia nr. 3, după 787, înainte de 869, avea dipticul (locul) nr. 83. 3 *Notitia*, o compilație de liste și statistici de scaune vlădicești, care poate fi datată după anul 787, adică după Sinodul VII Ecumenic și înainte de cel din anul anul 869, de la Constantinopol, cu care se află în raport. Este însă exclusă datarea Notiței nr. 3, în secolul al XIV-lea, când au fost recopiate doar listele mai vechi din manuscrisul *Parisinus* 1555.⁴⁶

83, κθ' ἐπαρχία τῆς αὐτῆς ὁ Βοσπόρου

În Notitia nr. 4, înainte de anul 869, avea locul 64. 4 *Notitia*, poate fi datată aproape de Sinodul de la Constantinopol, din anul 869, cu care se află în legătură, la fel ca și Notitia nr. 3.⁴⁷

Este numită și Notitia lui Vasile I Armeanul (867-886).

64, ἐπαρχία τῆς αὐτῆς, κε' ὁ Βοσπόρου

În Notitia nr. 5, sfârșitul secolului X, avea locul 68. Notitia 5 poate fi încadrată la finele secolului al X-lea.⁴⁸

68, ἐπαρχία τῆς αὐτῆς, κε' ὁ Βοσπόρου

În Notitia nr. 7, 901-925, avea locul 90. *Notitia* 7 sau *Actul Patriarhului Nicolae I* Misticul (901-907 și 912-925).⁴⁹

Ταξις τῶν ἀρχιεπισκοπῶν...

90, λθ' ἡ Βόσπορος

⁴⁵ Menționările din *Notitiae Episcopatum...*, Op. cit., le-am luat după Jean DARROUZÈS A.A., *Notitiae Episcopatum Ecclesiae Constantinopolitanae*. Texte critique, introduction et notes, par..., Inst. Franc. d'Études Byz., Paris, 1981, 521 p. [Géographie Ecclésiastique de l'Empire Byzantin, Tome I].

⁴⁶ Jean DARROUZÈS A.A., *Notitiae Episcopatum Ecclesiae Constantinopolitanae...*, Op. cit., p. 32.

⁴⁷ Jean DARROUZÈS A.A., *Notitiae Episcopatum Ecclesiae Constantinopolitanae...*, Op. cit., p. 45.

⁴⁸ Jean DARROUZÈS A.A., *Notitiae Episcopatum Ecclesiae Constantinopolitanae...*, Op. cit., p. 46.

⁴⁹ Jean DARROUZÈS A.A., *Notitiae Episcopatum Ecclesiae Constantinopolitanae...*, Op. cit., pp. 53-55.

În Notitia nr. 8, avea locul 105; 8 *Notitia*, acoperă perioada de timp din 920 până în jurul anului 980, sau Notitia lui Constantin VII Porphyrogenetul (913-959).⁵⁰

105, λθ' ή Βόσπορος

În Notitia nr. 11, c. 1094, avea locul 125. 11 *Notitia*, de la sfârșitul secolului al XI-lea (1094) sau Notitia lu Alexius I Comnenul (1081-1118).⁵¹

125, λθ' ή Βόσπορος 34, 30, 29, ή Βόσπορος 29, ό Βόσπορος

J. DARROUZÈS precizează: Pour l'ensemble des archevêchés, les listes synodales de 997 à 1101 donnent la possibilité de vérifier l'état des sièges le plus proche de la réalité; je relève tous les noms cités dans ces listes avec l'ordre de préséance (la ședințele Sinodului Endemic, n.n.) du groupe à la date indiquée⁴.

[Note]⁴ Les deux listes de 1072 et 1079 ne sont pas signalées dans les *Regestes*, mais éditées depuis: ci-dessus, p. 122, n.3.

În Notitia nr. 12, avea locul 122. 12 *Notitia*, după 1189, respectiv 1193 și înainte de 1204.⁵²

122, κθ', 26, 23, ό Βοσπόρου 26, 27, 26, 24, 23, ή Βόσπορος

În Notitia nr. 14, după anul 1143, avea locul 107. 14 *Notitia*, intitulată Σύγγραμμα Νείλου τοῦ Δοξαπατρῆ, adică Singramma lui Nil Doxapatris și pornește de la datarea opusculului Arhimandritului Nil Doxapatris, din Palermo, scris în 1142/1143, indiction 6. Acest călugăr ortodox sicilian insista asupra primatului Patriarhului Constantinopolului, în cadrul Pentarhiei și nu al celui din Roma Veche, în virtutea principiului „translatio imperii”, adică odată cu mutarea capitalei imperiale la Constantinopol, în anul 330, Episcopul acesteia a preluat și prerogativele Romei Vechi sau a vechii capitale.⁵³

107, ή Βόσπορος ή Βόσπορος

În Notitia nr. 15, avea locul 152. 15 *Notitia* sau Notitia lui Manuel I Comnenul (1143-1180), începând cu anul 1170.⁵⁴

Αί ἀρχιεπισκοπαί

152, νγ', 26, 25, ή Βόσπορος 23, ό Βοσπόρων

În Notitia nr. 16, avea locul 112.

devenită Mitropolie, *fără sufragani*, atestată în Catalogul lui kyr Menas, *Parisinus*, 1356, alături de Gotthia, Zichia, Vicina, Bidyne, Kaukasion,⁵⁵ vezi *Notitia nr. 17, locul 97. 16 Notitia* sau Notitia lui Isac II Angelos (1185-1195), de la finele secolului XII, după și înainte de anul 1189, folosind datele din notitia Împăratului Leon VI Filosoful (886-912).⁵⁶

112, κθ' ή Βόσπορος

În Notitia nr. 18, după anul 1300 – ca Mitropolie – avea locul 97, înaintea Vicinei, care era pe locul 98. 18 *Notitia*, este doar o formă recenzată și actualizată a Notitiei nr. 17, a lui Andronic II, căruia i se menținuse chiar și titlul pe foaia de titlu: [Andronic II] „cel Bătrîn, al doilea dintre Paleologi”.⁵⁷

96, 4ε' (96) ό Ζηκχίας

97, 4ς' (97) ό Βοσπόρου

În Notitia nr. 19, din c. 1330, a lui Andronic III (1328-1341), era menționată pe lista mitropoliilor și avea locul 108, iar Vicina era pe locul 105. 19 *Notitia*, Ekthesisul din anul c. 1330, atribuit lui Andronic III Paleologul (1328-1341).⁵⁸

⁵⁰ Jean DARROUZÈS A.A., *Notitiae Episcopatum Ecclesiae Constantinopolitanae...*, Op. cit., p. 87.

⁵¹ Jean DARROUZÈS A.A., *Notitiae Episcopatum Ecclesiae Constantinopolitanae...*, Op. cit., p. 119, 124, 125, 127.

⁵² Jean DARROUZÈS A.A., *Notitiae Episcopatum Ecclesiae Constantinopolitanae...*, Op. cit., p. 134 și 135.

⁵³ Nilus Doxapatris, PG, 132, col. 1083-1114; Jean DARROUZÈS A.A., *Notitiae Episcopatum Ecclesiae Constantinopolitanae...*, Op. cit., p. 154.

⁵⁴ Jean DARROUZÈS A.A., *Notitiae Episcopatum Ecclesiae Constantinopolitanae...*, Op. cit., pp. 159-171.

⁵⁵ Jean DARROUZÈS A.A., *Notitiae Episcopatum Ecclesiae Constantinopolitanae...*, Op. cit., p. 181.

⁵⁶ Jean DARROUZÈS A.A., *Notitiae Episcopatum Ecclesiae Constantinopolitanae...*, Op. cit., pp. 172-174.

⁵⁷ Jean DARROUZÈS A.A., *Notitiae Episcopatum Ecclesiae Constantinopolitanae...*, Op. cit., p. 185.

⁵⁸ Jean DARROUZÈS A.A., *Notitiae Episcopatum Ecclesiae Constantinopolitanae...*, Op. cit., p. 189.

- 108, πδ' ό Βοσπόρου
 104, πα' ό Ζηκχίας
 105, πβ' ό Βιτζίνης, έν αύτῶ
 106, καί ό Χίου
 107, πγ' ό Χερσῶνος
 108, πδ' ό Βοσπόρου
 111, πζ' ό Σουγδαίας

Lucrarea standard de istorie bisericească și cronologie a istoricului francez Michel Le Quien (1661-1733), în volumul I, dedicat eparhiilor de sub jurisdicția Patriarhiei Ecumenice a Constantinopolului, menționează privitor la Eparhia Bosporului:⁵⁹

Bosporus, Βοσπόρος civitas dicta est, quæ in Chersonesi orientali ora condita fuit, eo ipso loco qui Bosporus Cimmerius appellabatur, ubi Mæotidum paludum aquæ in Pontum Euxinum infuunt, adeoque illa ipsa est quæ in ipso paludis ore consistens Cimmerium Pomponio Melæ & Plinio dicitur. Ejus meminit Procopius lib. 3. de ædif. cap. 7. Hodie *Vesporo* dicitur, atque in Notitiis veteribus Zicchiæ archiepiscopatus est ἐπαρχίας τῆς αἰτῆς Ζυκχίας ό Βοσπόρου.

Acest lucru înseamnă că înainte de anul 1740, când a apărut lucrarea lui Michaelis Le Quien, Eparhia Bosporului Cimmerian, azi Kerçi, exista și avea rangul de Arhiepiscopie. Pe de altă parte, noi mai știm că Mitropolia Zichiei s-a spulberat în negura islamizărilor locale, din secolele XVI-XVII.

Într-o listă de 16 episcopi „ai Bisericii Chersonesului, Ecclesia Chersonnesi, încadrată atunci în provincia bisericească a Cercheziei⁶⁰ Zichiei Ζηκχίας, sau Ζυκχίας, *Zichiae*, Circassia, în latină, este menționat și un *episcop Efrem, pentru Sciția*, adică pentru restul peninsulei Crimeea, începând cu anul 300, adică în „al 16-lea an al împărăției lui Dioclețian”, conform sinaxarului de pe 7 martie.⁶¹ În lucrarea lui Michel Le Quien, teritoriul era încadrat în *Provincia* [Mitropolitană] *Zichiae*, [Circassia (lat.)], cu structură canonică la nivel de mitropolie și cu eparhii sufragane.⁶² Biserica Chersonului avea locul al V-lea în dipticele Mitropoliei Circassiei, așa după cum Michel Le Quien prezintă documentația temei.

⁵⁹ Michaelis LE QUIEN, - *Oriens Christianus...* Op. cit., tom I, passim.

⁶⁰ Cerchezia sau Karaciai-Cerchezia, azi: Republica Karaciai-Cerchezia, Карачаево-Черкесия Республика este situată astăzi la nord de Abhazia, din Georgia (Caucaz).

⁶¹ Vezi Mineiul pe martie, ziua a șaptea, Sinaxar, p. 53, în *Mineiul pe luna martie*, tipărit în zilele păstoriei Prea Fericitului Patriarh Justinian al BOR, Cu aprobarea Sfântului Sinod, ediția a cincea, București, 1977, p. 53. Prima sursă este „Ecclesia Chersonnesi”, coloana 1329.

⁶² Michaelis LE QUIEN, *Oriens Christianus...*, Op. cit., coloanele 1325-1346, din vol I, [Tomul Primus]: *Tres magnas complectens Dioecesis Ponti, Asiae, & Traciae Patriarchatui Constantinopolitano subjectas*, la:

Michaelis LE QUIEN, - *Oriens Christianus*, Unveränderter Nachdruck der 1740 in der Typographia Regia in Paris erschienenen Ausgabe, în 4°, 3 Bände, Akademische Druck - u. Verlagsanstalt, Graz – Austria, 1958.

Oriens christianus in quatuor patriarchatus digestus, in quo exhibentur Ecclesiae patriarchae caeterique praesules totius Orientis, publié posthumément (3 vols., Paris, 1740).

Le Quien envisage de publier ce livre dès 1722, et signe dans cette intention un contrat avec l'imprimerie Simart. Dans ce livre, il se sert des notes du bénédictin Sainte-Marthe, qui projetait décrire l'Orbis Christianus, et lui avait aimablement donné ses notes sur l'Orient et l'Afrique. L'*Oriens Christianus*, imaginé par Le Quien, contient non seulement la hiérarchie des quatre patriarchats grecs et latins de Constantinople, Alexandrie, Antioche et Jérusalem et des patriarchats de l'Église syriaque orthodoxe, melkite, nestorienne, maronite et arménienne, mais aussi les textes grecs et latins de plusieurs *Notitiae episcopatum*, catalogue des monastères orientaux et africains et la hiérarchie de l'Église africaine. Les trois dernières parties de ce projet titanique sont achevées par les héritiers littéraires de Le Quien. Ses notes sur l'Afrique chrétienne de l'époque et des monastères ne furent jamais utilisées dans leur entièreté.

Ses ouvrages sont toujours une référence, bien qu'il dénomme systématiquement « catholiques » les chrétiens majoritaires du premier millénaire, par amalgame et anachronisme, puisque la distinction catholiques/orthodoxes ne se justifie qu'à partir du schisme de 1054. Auparavant, on peut seulement parler d'« église trinitaire » ou de « pentarchie ».

Luat din: https://fr.wikipedia.org/wiki/Michel_Le_Quien

IV. Ecclesia Nicopsis

Nicopsis, Νικόψις, in veteri Notitia una archiepiscopatus est provinciae Zicchiaë, ac vigesimus-septimus censetur, ἐπαρχίας τῆς αὐτῆς ὁ Νικόψις.⁶³

*

Pe teritoriul actualei localități *Nowomichailowski*, Новомихайловский, raionul Tuapsinski, din imensa regiune Krasnodar (fosta Circassie de Vest), Краснодар, a Federației Ruse, se crede că era situată și colonia grecească Nicopsis sau Nicopsia. Localitatea se află în apropierea vărsării râului Necepsuho, Нечепсухо în Marea Neagră.

În extremitatea sud-vestică a regiunii Krasnodar, tot la malul mării, este localizat și orașul Soci, Сочи, Σότσι, la nord de granița cu Abhazia (Georgia).⁶⁴

Teritoriul actualului raion Adler, Адлер, din preajma orașului Soci a avut o soartă similară Basarabiei. Este un teritoriu istoric al Georgiei, cucerit de otomani în secolul al XV-lea și anexat apoi de Imperiul Rus prin pacea de la Adrianopol, din anul 1829, în urma războiului ruso-turc, din anii 1828-1829. Regii Georgiei au construit în această regiune zeci de biserici, între care menționăm și ruinele Basilicii din Loo, din secolul al XI-lea.

Potrivit unei alte teorii, colonia grecească Nicopsis ar fi fost situată tot la țărmul Mării Negre, dar în mijlocul Abhaziei (Georgia), unde se află actuala stațiune balneară și de agrement *Nowy Afon*, Noul Athos, ἄβλω ἀφῶν/Achali Atoni (georgiană), Новый Афон (rus.), Αφῶν Ἐβλῶν (abhază), Νέος Ἄθως.

Colonia grecească Nicopsis sau Nicopsia ar fi existat timp de 15 secole: I-XV, având și o episcopie, sufragana a Mitropoliei de Zichia.

*

În Notitia nr. 1, din anul c. 640, Nicopsis, Nikopseos era deja arhiepiscopie sufragana a Mitropoliei de Zichia și avea locul nr. 64:

64, κς' (26) ἐπαρχία τῆς αὐτῆς (Ζηκχίας) ὁ Νικόψεως. Eparhia Zichia era pe locul 62, iar Bosporos, pe locul 63.

În Notitia nr. 2, secolul VIII, primul pătrar al secolului IX, apare tot în rândul arhiepiscopilor, dar la locul nr. 68, din diptice:

68, κςζ' (27) ἐπαρχία τῆς αὐτῆς (Ζηκχίας) ὁ Νικόψεως. Eparhia Zichia era pe locul 66.

În Notitia nr. 3, din anul d. 787 – î. de anul 869, apare ca și sufragana a Mitropoliei de Abhazia, la locul nr. 89:

89, λε' (35) ἐπαρχία Ἀβασγίας, ὁ Νικόψεως;

În Notitia nr. 4, înainte de anul 869, se menționa că ținea din nou de Mitropolia Zichiei și avea locul nr. 65:

65, κς' (26) ἐπαρχία τῆς αὐτῆς (Ζηκχίας) ὁ Νικόψεως.

În Notitia nr. 5 de la finele secolului X, apare tot ca sufragana de Zichia, pe locul nr. 69, iar eparhia de Zichia pe locul 67:

69, ἐπαρχία τῆς αὐτῆς (Ζηκχίας), κς' (26) ὁ Νικόψεως.

⁶³ Text preluate din: Michaelis LE QUIEN, - *Oriens Christianus*, tom I, coloana 1327-1328.

⁶⁴ Luat din: [https://de.wikipedia.org/wiki/Nowomichailowski_\(Krasnodar,_Tuapsinski\)](https://de.wikipedia.org/wiki/Nowomichailowski_(Krasnodar,_Tuapsinski)).

V. Ecclesia Chersonnesi

Chersones,

Χερσόνησος (gr. veche), Chersonesus (lat.), Χερσών (gr. med.), Херсонес (rusă și ukr.), Χερσόνα (gr. mediev.), Херсон, Herson (turc.), Херсон (tătară), Корсунь (slavona de est), [învecinat cu actualul Sevastopol, oraș-port fondat în anul 1783/4, din porunca Țarinei Ecaterina a II-a și la propunerea Prințului Grigori Alexandrowitsch Potjomkin (1739-1793)]

Cherson, Χερσόνησος, peninsula vel paeneinsula „paene insula”, *aproape insulă* (trad. în lat.)¹ a fost una din numeroasele colonii-porturi grecești, fondate în Crimeea, începând cu anul 422 îdHr.,² colonii care au și reușit să-i respingă și să-i alunge din acele locuri pe războinicii taurizi, stabiliți în Munții Crimeei încă înainte de secolul al VIII-lea, când peninsula a început să fie populată de cimerieni, κιμμέριοι: Strabon, *Geografia*, VII 2.2. De la numele taurizilor a fost numită și peninsula Taurica, Ταυρίς, Taurida, *Hersonesul Tauric*, Ταυρική Χερσόνησος ή Χερσόνησος Ταυρική etc. Cele mai vechi mențiuni³ despre Crimeea Tauridă sunt de la Herodot, Ἡρόδοτος [Ἄλικαρνασσεύς] (490/80-c.424 îdHr.), care a și mijlocit preluarea Tauridei și taurizilor în mitologia greacă.⁴

Coloniștii greci au fost cei care au început să cultive în Crimeea cereale, viță-de-vie, fructe și să obțină vinul pe acele meleaguri. Odată cu înmulțirea și dezvoltarea coloniilor pe țărmul maritim al peninsulei, aceasta a început să fie împărțită, în funcție de originea fondatorilor lor:

1. coloniști ionici, din Milet, Μίλητος sau Μίλατος, care au fondat coloniile Theodosia, Pantikapaion, Mirmekion, Nimpheion (pe peninsula Kerki, în est, la Marea de Azov);

2. coloniștii dorici, din Heraclea Pontica, Ἡράκλεια Ποντική (Bitinia), au colonizat malul de sud-vest al peninsulei, cu orașele Kerkintida (azi Jewpatoria), Kalamita (azi Sevastopol), Kalos Limen (azi Cernomorsk), Chersones (numit la început Herakleia, după numele orașului-mamă).

Coloniile din Crimeea au continuat să se înmulțească și să se dezvolte ca și POLIS – adică oraș-stat, burg-stat sau cetate-stat, conform sensului din greaca veche a termenului πόλις (pl. πόλεις), până în secolul al II-lea îdHr., când au fost atacate de sciți, căroră nu le-au putut face față. Atunci coloniile din sud-vestul peninsulei Crimeea, între care includem și Chersonesul, au fost obligate să ceară ajutorul Regelui din Regatul Pontului (nordul și centrul Asiei Mici), după care acestea și-au pierdut independența culturală și economică. Mai târziu, în anul 63 d.Hr., locuitorii din Cherson au cerut romanilor ajutor în lupta împotriva barbarilor – βάρβαροι, orașul fiind apoi incorporat în granițele Imperiului Roman. În felul acesta, Chersonesul a devenit un pion de bază al Romei, în politica acesteia de cucerire a Crimeei și a nordului Mării Negre. Chersonesul ajunge astfel, împreună cu hinterlandul sau o mare parte a teritoriului din sudul peninsulei, un avanpost roman, apoi bizantin în Crimeea și în nordul Mării Negre, menținându-se astfel, cu oscilațiile dese de graniță firește, până târziu în secolul al VII-lea. Aici, la Chersones, au fost obligați să-și petreacă exilul atât Papa Martin I (649-653, † 16. 09. 655, în Chersones), pentru că a respins erezia monoteletismului, cât și Împăratul Justinian II (685-695 și 705-711), după prima domnie. În secolele următoare, VIII-IX, Chersonesul și celelalte orașe grecești au ajuns sub influența Chazară,

¹ Cherronesus sive Chersonesus pro paeninsula in usu est.

² Luat din: [https://de.wikipedia.org/wiki/Chersones_\(Stadt\)](https://de.wikipedia.org/wiki/Chersones_(Stadt)).

³ Luat din: <https://de.wikipedia.org/wiki/Taurien>

⁴ Luat din: <https://mihailcristea.wordpress.com/2016/01/21/herodot-despre-scitia-o-viziune-geometrica/>

Χαζάροι, Хазары (rusă), Xăzârlâr (tătară) sau Hazarlar (tătara Crimeeană) nemaicontând pentru bizantini ca și avanposturi militare, ci doar ca și centre comerciale. În aceste condiții, iconodulii din Imperiu au putut să se refugieze în Crimeea, din fața persecuției iconoclaste a secolelor al VIII-lea și al IX-lea. În anul 830, în sudul peninsulei Crimeea a fost fondată Thema Cherson, θέμα Χερσονόος, numită la început Klimata, τὰ Κλίματα, cu capitala în orașul Chersones. Thema avea în fruntea ei un Strateg, Στρατηγός. Această unitate administrativo-militară bizantină s-a menținut „cu urcușuri și coborâșuri”, până în anul 1204, adică până după dislocarea Imperiului Romeu, în urma cruciadei a IV-a, când a trecut sub stăpânirea Imperiului de Trapezunt. Acest aranjament chazaro-bizantin trebuie înțeles ca un contraserviciu, după ce romeii i-au ajutat pe chazari să-și construiască noua capitală și fortăreață din piatră albă, la Sarkel (Cetatea Albă, în chazaro-turcă), situată înainte de intrarea Donului în deltă și terminată către anul 838, numită după 969 Bila Veja, Белая Вежа.⁵

Marele Cneaz Vladimir I cel Mare (971-1015) – Sf. Vladimir – a ocupat Chersonesul în anul 985, pentru a-l obliga pe împăratul bizantin Vasile II Bulgaroconul (976-1025) să i-o dea de soție pe sora lui, Ana. Bazileul nu s-a arătat neinteresat de dorințele Marelui Cneaz, însă a condiționat căsătoria acestuia cu Prințesa Ana, de restituirea Chersonesului și de adoptarea creștinismului, pentru că Sf. Vladimir și supușii săi erau încă păgâni. Thema Chersonesului a continuat să se mențină până în anul 1204, când ajunge sub stăpânirea Trapezuntului. Orașul Chersonesului va ajunge în mâna Republicii Genua, tot în cursul secolului al XIII, rămânând astfel până în anul 1400, când va fi prădat și distrus de Hoarda Albă, Aq Urda (în cazacă) în așa măsură încât n-a mai fost refăcut, ci abandonat. Cu un an înainte, în 1399, Emirul Edigu al Hoardei Albe (1395-1418) a atacat și prădat și el orașul Chersones.⁶

În vecinătatea ruinelor de la Chersones va fi fondat orașul Sevastopol, în anul 1783. Între anii 1802-1917, Crimeea, ca regiune administrativă rusă, s-a numit *Gubernia Taurida*, după cum a decis Țarul Alexandru I (1801-1825).⁷

*

Sevastopol, Севастополь (rusă și ukr.), Σεβαστούπολις, Akyar (turc.), Aqyar (tătara crimeeană), Ahtiar, Ахтиар (vechiul nume tătarese). Antichitatea romană elenizată cunoaște mai multe orașe cu acest nume sau derivatele lui:⁸

- Sebastopolis, Σεβαστούπολις, numit și Herakleopolis, Ἡρακλεόπολις, în Asia Mică, Turcia, în zona Pontului, la sud-vest de vechiul „Imperiu” de Trapezunt;
- Sebastopolis, Σεβαστούπολις, în Caria, Καρία, Karya (turc.), în sud-vestul Asiei Mici, mai jos de Efes, în provincia Denizli;
- Thema Sebasteia, θέμα Σεβαστείας, Σεβαστιῆ (armeană), *Sebastia* (lat. *Sebastea*, *Sebasteia*, *Sebaste*), Theme of Sebasteia, θέμα Σεβαστείας, la nord de Capadocia și în sudul Armeniei, azi Sivas, în Turcia (sinaxar: cei 40 de Mucenici, din Sevaste, pe 9 martie);
- Elaiussa Sebaste sau Elaeousa Sebaste, Ελαιούσα Σεβαστή, oraș roman, în sudul Turciei de astăzi, situat la Mediterană, la c. 50 km depărtare de Mersin-Adana și aproape de Ayas, Cilicia, azi Turcia;
- Sebastopolis, Myrina Aeolis, (Mysie, Μυρίνα, Mysia), aproape de Gryneion, regiunea Izmir (Smirna), Turcia;

⁵ A nu se confunda acest oraș cu Cetatea Albă, de la vărsarea Nistrului în Mare, din sudul Basarabiei.

⁶ Luat din: [https://de.wikipedia.org/wiki/Chersones_\(Stadt\)](https://de.wikipedia.org/wiki/Chersones_(Stadt))

Mai vezi și: Alfred von Sallet: *Die Münzen von Chersonesus in der Krim*. In: *Zeitschrift für Numismatik*. Bd. 1, 1874, ZDB-ID 501259-4, S. 17–32, hier S. 27; Alfred von Sallet: *Ein Goldstater der taurischen Chersonesus mit dem Beinamen ΒΑCΙΑΕΥΟΥCΑ und einer Jahreszahl der Chersonesischen Ära*. In: *Zeitschrift für Numismatik*. Bd. 4, 1877, S. 273–277, hier S.273; zitiert nach Mommsen.

⁷ Vezi și drama lui Euripides, Εὐριπίδης (480/85/84 ? - † 406 îdHr.), Ἰφιγένεια ἐν Ταύροις *Iphigenia in Tauris*. Drama lui Johann Wolfgang von Goethe, *Iphigenie bei den Taurern*, 1779-1786, nu are legătură de nume cu Crimeea.

⁸ Luat din: <https://de.wikipedia.org/wiki/Sewastopol>

- Sevastoupolis, Σεβαστούπολις, la Marea Neagră, în Georgia, azi Sochumi sau Suhumi, capitala regiunii separatiste Abhasia;

- Sevastoupolis, Σεβαστούπολις, în Tracia, azi Sanaklar, în Turcia europeană;

În secolul al XIII-lea, pe locul orașului Sevastopol, din Crimeea, Principatul de Theodoro a construit un port comercial la Marea Neagră, dându-i numele de Awlita. În secolele următoare, orașul a fost populat de tătari, care i-au dat numele de *Ahtiar* (Αχτιαρ).

Sebastós, Σεβαστός era traducerea majestatică a termenului latin *Augustus* și a apărut după ce, în anul 27 îdHr., Octavian a devenit primul împărat roman (27 îdHr. – 14 d.Hr.): *Imperator Caesar Divi filius Augustus*, post mortem *Divus Augustus*. *Sebastós* și *Augustus* însemnau sacrul, divinul, mărețul, intangibilul, preainaltul, cu un cuvânt „Majestate”, iar orașele care purtau acest nume erau socotite „orașe imperiale”. Așa a primit noul oraș crimeean Sevastopol acest nume, de la Prințul Grigori Alexandrowitsch Potjomkin, pentru eternizarea fondatorului, adică a Țarinei Ecaterina a II-a cea Mare (1762-1796), Екатерина Великая: η Αικατερίνη Β΄ «Μεγάλη» Τσαρίνα της Ρωσικής Αυτοκρατορίας.

Putem să susținem că între cele două nume de orașe sau localități învecinate, vechiul Chersonesus și actualul Sevastopol, avem o mutație sau o evoluție istorică *similară* celei care a existat între anticul Efesus, apoi Hagios Theologos, Ayasoluk, iar astăzi Selçuk, în provincia Izmir, din Turcia.

Efesul a fost redescoperit în anul 1863, grație săpăturilor arheologice, efectuate la început în mod hazardat și fără un plan posibil, de către expedițiile istoricilor englezi, în zona actualului oraș, unde aceștia au descoperit urmele ruinelor Templului zeiței Artemis. An de an știrile s-au înmulțit, grație fiecărei săpături arheologice și a studiilor de specialitate care s-au făcut, astfel încât conturul anticului oraș Efes a prins noi forme de redescoperire iar astăzi, după mai bine de un secol și jumătate, istoricii pot să facă o reconstituire *amplă*, dar nu deplină încă, a istoriei acestei așezări. Pentru o deplină reconstituire a așezării și a istoriei orașului Efes mai sunt încă necesare multe detalii, pe care ar urma să le poată scoate la iveală săpăturile arheologice ulterioare, acțiuni care încă n-au fost sau n-au putut fi efectuate din diferite pricini.⁹ Efesul este așezat în peisajul ionic, adică în Ionia (Ιωνία sau Ἴωνίη), pe coasta de vest a Asiei Mici, azi în provincia Izmir (Smirna, η επαρχία Σμύρνης). Efesul este unul dintre cele mai importante și mai vechi orașe și porturi din Asia Mică și s-a putut mândri și cu Templul zeiței Artemis, edificiu care constituia una din cele șapte minuni ale lumii antice.¹⁰

⁹ Rainer Schwindt, *Das Weltbild des Epheserbriefes*. Wissenschaftliche Untersuchungen zum Neuen Testament, 148, Mohr Siebeck, 2002, p. 63.

¹⁰ Pentru că există și „cele șapte minuni” ale lumii moderne. Însă chiar și pentru antichitate lista „minunilor lumii” depășește numărul de șapte. Numai în Egipt putem număra trei minuni ale lumii: piramidele, Farul de pe insula Pharos, din Alexandria, și Biblioteca din Alexandria. Numărul convențional de „șapte” intenționează să ridice valoarea acestor edificii și se bazează pe simbolismul acestei cifre, care însemna în antichitate ceva deplin, complet, desăvârșit, ca și în cazul celor șapte Sfinte Taine sau Mistere, Sacramente. Cea mai veche listă cu cele șapte minuni ale lumii, destinată turiștilor din vremea aceea, o datorăm lui Antipater din Sidon, elaborată în secolul II, î.d.Hr.

Numele construcției	Data construcției	Constructorii	Data distrugerii	Cauza distrugerii
Marea Piramidă din Giza	2550 î.Hr.	egiptenii	-	-
Grădinile suspendate ale Semiramidei	600 î.Hr.	babilonienii	după secolul I î.Hr.	cutremur
Templul zeiței Artemis din Efes	550 î.Hr.	lidienii, greci	356 î.Hr.	incendiu
Statuia lui Zeus din Olympia	435 î.Hr.	grecii	secolele V-VI d.Hr.	incendiu
Mausoleul din Halicarnas	351 î.Hr.	carienii, greci	înainte de 1494 d.Hr.	cutremur
Colosul din Rhodos	292-280 î.Hr.	Grecia elenistică	224 î.Hr.	cutremur
Farul din Alexandria	secolul al III-lea î.Hr.	Egiptul elenistic	1303-1480 d.Hr.	cutremur

În antichitate Efesul era un port, situat chiar pe țărmul Mării Egee (Αἰγαῖον Πέλαγος sau Αἰγαίο Πέλαγος), dar modificările seismice sau mișcările de crustă, provocate de cutremure, au favorizat depunerea de aluviuni și împotmoliri cu nisip a portului, determinând o prelungire spre vest a țărmului. Urmarea acestor fenomene naturale a fost o împingere sau deplasare de câțiva kilometri a *vetrei orașului*, spre interiorul peninsulei. S-a încercat de câteva ori o eliberare a portului de sub bancurile de nisip depuse, dar natura a fost mai puternică și locuitorii au renunțat la aceste acțiuni de salvare a portului Efes. Soarta și evoluția portului și a orașului Efes o putem compara cu aceea a portului și orașului Aquileia, unde nivelul scoarței terestre s-a ridicat, în timp ce la Veneția se scufunda sau scădea.

De prin secolul al VIII-lea, orașul succesori al Efesului antic a fost Hagios Theologos, Ἅγιος Θεολόγος, [Sfântul^{Ioan} Teologul] sau *Sfântulteolog*, iar în forma turcizată AYASOLUK, nume folosit de prin 1090 de către turcii selgiucizi și din anul 1390, de către turcii otomani. Numele i-a rămas Ayasoluk, până în anul 1914, când „turcii tineri” i l-au schimbat în Selçuk.

Ayasoluk vine de la Hagios Theologos, Ἅγιος Θεολόγος, adică de la Sf. Apostol și Evanghelist Ioan, legat așa de mult de anticul Ephesus sau Ephesos, la marginea căruia începea pe încetul să se mute sau să se deplaseze vatra orașului (Noul Efes, prin metonimie), așezare concentrată în jurul Basilicii Sf. Ioan, dând naștere localității *Hághios Theológos*, Ἅγιος Θεολόγος, *Sfântulteolog*. Ruinele vechiului Efes se află situate lângă actualul oraș Selçuk, la o distanță de un kilometru și la 70 km depărtare de orașul Izmir (Smirna, η επαρχία Σμύρνης), însă șantierul arheologic sau vatra orașului antic, poartă numele de *Ephesus* sau Efes.¹¹

În lista inițială a lui Antipater, Farul din Alexandria era înlocuit cu Zidurile Babilonului. Lista de mai sus a fost folosită începând cu secolul al VI-lea d.H. Dintre aceste minuni, singura care s-a păstrat este Marea Piramidă din Giza. Existența Grădinilor suspendate nu a fost încă dovedită 100%. Înregistrările istorice indică faptul că celelalte cinci minuni au fost distruse prin dezastre naturale. Templul zeiței Artemis din Efes și Statuia lui Zeus din Olympia au fost distruse de incendii, iar Farul din Alexandria, Colosul din Rhodos și Mausoleul din Halicarnas au fost distruse de cutremure.

În stabilirea celor șapte minuni ale lumii antice, grecii au avut un rol important. Istoricul Herodot, călătorind în Egipt în anul 450 î.Hr. spunea că: „Nicăieri în lume nu se pot vedea atâtea lucruri de o marelție atât de greu de definit”. El exemplifică această afirmație cu două mari construcții egiptene, apreciind că sunt chiar superioare piramelor: Lacul artificial Moeris și Labirintul de la Fayum. Acesta fusese construit de faraonul Amenemhet III (1842-1798 î.Hr.) și este de fapt un templu funerar cu două niveluri și 3000 de camere, coridoare, coloane și intrări secrete.

Tot Herodot i-a informat pe greci despre giganticele ziduri ale Babilonului, groase de 27 metri. Deși se cunoșteau aceste relatări, cele două mari construcții nu au fost considerate minuni ale lumii antice, menționându-se cinci monumente grecești: Templul zeiței Artemis din Efes, Mausoleul din Halicarnas, Colosul din Rhodos și Farul din Alexandria, la care s-au mai adăugat Marea Piramidă din Giza și Grădinile suspendate ale Semiramidei din Babilon.

Nu a fost menționat nici Zidul Chinezesc, care în timpul împaratului Qin Huangdi (259-240 î.Hr.) avea o lungime, peste munți și văi, de aproape 4000 km, iar în primele secole ale erei noastre de peste 6000 km.

Zidul Chinezesc a fost însă inclus în Lista celor 7 noi minuni ale lumii din 2007:

Luat din: http://ro.wikipedia.org/wiki/%C8%98apte_minuni_ale_lumii_antice

Bibliografie privitoare la această temă:

Egon Bauer: *Die Sieben Weltwunder*. Bassermann, München 2004. ISBN 3-8094-1694-0

Friedemann Bedürftig: *1000 Weltwunder. Die Schätze der Menschheit in fünf Kontinenten*. Naumann und Göbel, Köln 2000, ISBN 3-625-10560-8

Kai Brodersen: *Die sieben Weltwunder. Legendäre Kunst- und Bauwerke der Antike*. 5. Auflage. Beck, München 2001, ISBN 3-406-45329-5

Peter A. Clayton, Martin J. Price (Hrsg.): *Die sieben Weltwunder*. Reclam, Leipzig 2000, ISBN 3-379-01701-9

Werner Ekschmitt: *Die Sieben Weltwunder. Ihre Erbauung, Zerstörung und Wiederentdeckung*. 10., überarb. Auflage. Zabern, Mainz am Rhein 1996, ISBN 3-8053-0784-5

Anke Fischer: *Faszination Weltwunder*, Verlag EDITION XXL, Fr.-Crumbach 2003. ISBN 3-89736-309-7

Max Kunze (Hrsg.): *Die Sieben Weltwunder der Antike. Wege der Wiedergewinnung aus sechs Jahrhunderten*. Zabern, Mainz 2003, ISBN 3-8053-3290-4

Igor W. Moshejko: *7 und 37 Wunder der Welt*, Moskau, Leipzig 1988. ISBN 3-332-00196-5

Weltwunder der Gegenwart. Wissen-Media-Verlag, Gütersloh 2004, ISBN 3-577-16203-1

¹¹ Luat din: <http://de.wikipedia.org/wiki/Ephesos>; și: <http://de.wikipedia.org/wiki/Sel%C3%A7uk>;

Hagios Theologos a fost numele pe care l-a primit orașul Efes, începând cu secolul al VIII-lea, nume acordat prin metonimie, μετωνυμία, o figură de stil care indica o deplasare, adică vatra orașului *s-a deplasat*, adică s-a fixat cu timpul în jurul Basilicii Sf. Ioan Teologul (Apostol și Evanghelist).

De Chersones este legat și numele Papei Clement I al Romei (88-97, † 101),¹² un prinț din Dinastia Imperială a Flaviilor,¹³ despre care se spune că ar fi fost exilat aici, din ordinul Împăratului Traian:¹⁴

După tradiție Papa Clement I a fost prins de Împăratul Traian, trimis în cetatea Cherson (Chersonesus) din Sudul Crimeii de astăzi, fiind condamnat să lucreze într-o mină – carieră – de piatră. Acolo a salvat prizonierii în mod miraculos, în timpul unui accident, convertind la Creștinism o mare parte din păgânii întemnițați. Sfântul Clement a murit ca martir, fiind legat de o ancoră și înecat în Marea Neagră. În Biserica Romano-Catolică este sărbătorit pe 23 noiembrie, iar în cea Ortodoxă pe data de 24 noiembrie, cu slujbă și sinaxar. Ciudată este datarea pomenirii Sf. Clement I Romanul, din cartea Prologului de la Ohrida, unde este menționată pe data de 25 noiembrie, iar pomenirea Sf. Mare Mucenițe Ecaterina din Alexandria (Sinai) se face pe data de 24 noiembrie.¹⁵ Se presupune că Biserica San Clemente (Sf. Clement), din Roma, să fi fost construită chiar pe locul casei în care acesta a locuit.

Prologul (=Patericul) de la Ohrida, la data de 25 noiembrie menționează că Împăratul Traian (98-117) l-a exilat pe Prințul Clement I și Papă al Romei (88-97, urmașul lui Anaclet sau Cletus 76-88), la Chersonesus, unde la data respectivă se aflau deja două mii de creștini, condamnați la muncă silnică, într-o carieră de piatră, dintr-o zonă lipsită de apă: “Kaiser Trajan verbannte ihn nach Cherson, wo Klemens zweitausend verbannte Christen vorfand. Alle ware damit beschäftigt, in einer wasserlosen Gegend Steine herauszubrechen. Die Christen empfangen Klemens mit grosser Freude...”¹⁶ Numărul de două mii mi se pare exagerat, însă se pare că erau totuși în număr mare, pentru că orașul a fost mereu folosit ca loc de exil, pentru autoritățile imperiale romane și ulterior bizantine.

Pe Sf. Clement I Romanul îl amintește și istoricul Eusebiu de Cezareea, în Istoria Bisericească, vol. I, cartea a treia, IV, 9: „Chiar și Clement, cel de al treilea episcop al Romei, e amintit de Pavel ca „însoțitor și împreună lucrător cu el” (Filipeni, 4, 3).¹⁷ Iustinian al II-lea (grec.: Ιουστινιανός Πρώτμτος, Rinotmētos – *Nas Spintecat*; 669 – Decembrie 711) a fost împărat bizantin.

¹² Maurus SCHELLHORN, *Der Heilige Petrus und seine Nachfolger. Eine Geschichte der Päpste*, 328 Seiten und 39 Abbildungen, Amalthea – Verlag, Zürich – Leipzig – Wien, 1958, p. 32.

P. G. MAXWELL – STUART, *Chronik der Päpste. Vom Hl. Petrus bis Benedikt XVI. Mit 317 Abbildungen, davon 112 Farbbilder*, Koehler & Amelang, [1997], London], aktualisiert und erweitert 2006², Leipzig, pp. 17-18.

¹³ Sinaxar 24 Noiembrie: pomenirea Sf. Clement Romanul

În această lună, în ziua a douăzeci și patra, pomenirea celui între sfinți Părintelui nostru Clement, episcopul Romei.

Fericitul și preaînțeleptul Clement era prinț, roman de neam și os împărătesc, fecior al lui Faust și al Matildei. Deci, silindu-se la toată învățătura înțelepciunii elinești și aflând pe Apostolul Petru, a fost învățat de dânsul credința în Hristos cea adevărată și făcându-se propovăduitor al Evangheliei și scriind Așezămintele Sfinților Apostoli, a fost făcut și episcop al Romei. Însă fiind prins de împăratul Domițian, a fost chinuit și izgonit la o cetate pustie de lângă Cherson și acolo, legându-i de grumaji o ancoră de fier de cele de corabie, l-au aruncat în adâncul mării; și așa s-a sfârșit de trei ori fericitul. Iar Dumnezeu minunilor, și după moarte mărind pe sluga Sa, a făcut o mare și peste fire minune. Că de atunci și în urmă în fiecare an la pomenirea Sfântului Clement se depărta apa de la mal ca la trei mile, lăsând să meargă ca pe uscat pe cei ce se duceau acolo să prăznuiască șapte zile, făcând astfel mare bucurie celor ce nădăjduiau în Domnul.

Deci odată, depărtându-se marea și intrând poporul, și săvârșind zărnitul sfântului și ieșind, s-a întâmplat că a rămas acolo un copil mic, uitat de părinții lui. Iar marea întorcându-se și locul iarăși acoperindu-l, părinții copilului plângeau și se tânguiau pentru lipsa lui prin tot orașul, pricinuind și celorlalți cetățeni plângere și jale. Iar a fost în anul următor, când iarăși s-a retras marea în laturi, au mers și au aflat copilul sănătos, șezând lângă mormântul sfântului. Pe care întrebându-l cum s-a hrănit și cum a fost păzit nevătămat, au aflat că l-a hrănit sfântul cel ce zăcea acolo și l-a păzit cu darul rugăciunilor sale nevătămat de fiarele mării. Deci luându-l și mulțumind sfântului s-au dus la casa lor, slăvind pe Dumnezeu.

¹⁴ Cf.: Lupu, Aurel și Damian, Sorin Dan, „Viațile episcopilor Romei socotiți sfinți în Biserica Ortodoxă”, Editura Herald, București, România, 2009 (144 pagini), ISBN 978-973-111-120-9;

Luat din: https://ro.wikipedia.org/wiki/Papa_Clement_I

¹⁵ *Der Prolog von Ochrid*, p. 770 [Hl. Nikolaj VELMIROVIĆ, *Der Prolog von Ochrid. Ins Deutsche übertragen von Johannes A. WOLF*, Herausgeber: Johannes A. Wolf und Priesterrat der Serbischen Orthodoxen Diözese für Mitteleuropa. Orthodoxe Quellen und Zeugnisse, 2009, Apeln bei Hannover, Germania].

¹⁶ *Der Prolog von Ochrid*, p. 770.

¹⁷ Eusebiu de Cezareea, *Istoria Bisericească*, vol. I, partea a treia, IV, 9, p. 102:

EUSEBIU de Cezareea,

Scrieri partea întâi (vol.I), *Istoria Bisericească și Martirii din Palestina*, traducere, studiu, note și comentarii de Prof. Teodor BODOGAE, vol. I, Buc. 1987, 451 p;

Scrieri partea a doua (vol. II), *Viața lui Constantin cel Mare*, studiu introductiv de Prof. Emilian POPESCU, trad. și note de Radu ALEXANDRESCU, vol. II, Buc. 1991, 295 p.;

Editura Institutului Biblic și de Misiune al BOR, București, 1987, vol. I și 1991, vol. II (în Colecția PSB, Părinți și Scriitori Bisericești, nr. 13 și 14).

După mai bine de o jumătate de mileniu, un alt împărat, de data aceasta creștin, nu păgân, va surghiuni la Chersones [Justinian II, Ιουστινιανός Πινόμητος (685-695 și 705-711)], de care am amintit deja, precum și un alt Episcop al Romei Vechi, Sf. Martin I (649-655), pentru că a respins cezaropapismul și a condamnat erezia monotelită, susținută de Constans II Pogonatul (641-668).¹⁸ Împăratul Constans II Pogonatul (641-668), la rândul său, îl acuza pe Sf. Martin I de papocrație, de nesupunere față de Bazileu,¹⁹ adică față de „episcopul celor din afară al Bisericii” – ἐπίσκοπος τῶν ἔξω τῆς ἐκκλησίας – de colaborare cu saraceni păgâni care atacaseră Sicilia, precum și că n-ar cinsti-o pe Maica Domnului.²⁰

Înainte de-a fi fost ales Patriarh al Romei Vechi, pe data de 5 iulie 649, Sf. Martin I a fost doar diacon și îndeplinea misiunea diplomatică de apocrisiar la Constantinopol, începându-și pontificatul pe data de 21 iulie 649, după ce fusese hirotonit preot și arhiepiscop, apoi întronizat. El cunoștea foarte bine situația de la Curtea Imperială, de la Patriarhia Ecumenică, precum și problemele cu care se confrunta Orientul la vremea respectivă. Imperiul Romeu și Biserica Ortodoxă se confruntau în această perioadă de timp pe trei fronturi, cu monofiziții (armeni, sirieni și egipteni), cu noua erezie a monotelitilor și cu expansiunea islamică. În această situație, Patriarhul Ecumenic Paul II (641-653) l-a sfătuit pe împăratul Constans II să renunțe la *Ekthesis*-ul, Ἐκθεσις, Patriarhului Sergiu I (610-638) și al Împăratului Heraklios I (610-641), din anul 638, care era o mărturisire de credință „neutrală”, menită să păstreze unitatea bisericească și de Stat cu monofiziții, care s-au raliat cu musulmanii aflați în ascensiune și să publice, în anul 648, *Typos*-ul, Τύπος, tot o formulă de mărturisire de credință, de compromis, la fel ca și *Ekthesis*-ul, însă privind monotelitiile. Ce aveau în comun aceste două documente sau „mărturisiri de credință extinse” era că interziceau orice discuție privitoare la una sau două naturi ale lui Iisus Hristos (*Ekthesis*) sau la una sau două voințe ori una sau două energii (*Typos*) ale Mântuitorului. Numai că nici aceste măsuri n-au putut liniști Orientul aflat în fierbere. Profitând de ura monofiziților față de romei și față de Curtea Imperială, musulmanii au primit cu bucurie alianța cu toți vechii orientali pentru a lupta, de fapt, împotriva Creștinătății. Numai că de acest lucru monofiziții și nestorienii și-au dat seama mult mai târziu, când dominația Califilor s-a consolidat și extins și când au început ei înșiși să fie supuși aceluiași regim, intolerant și de islamizare, care le-a fost aplicat romeilor, adică ortodocșilor.

În acest context Sf. Martin I, după ce a fost ales, dar mai ales după ce a fost hirotonit preot și arhiepiscop și după ce a fost întronizat în scaunul patriarhal al Romei Vechi, fără să aibă confirmarea împărătească, în anul 649 a convocat un Sinod în Palatul Lateran (fostul Palat Imperial Roman), de lângă Basilica Patriarhală *Hristos Mântuitorul*²¹, la care au răspuns 105 episcopi din Sicilia și din restul Italiei de sud, de față fiind și egumeni, arhimandriți și preoți ai Bisericii Răsăritului, din acele părți. Numai că Martin I a pășit cu stângul în pontificatul său, ajungând de la bun început în conflict cu împăratul, pentru că a fost hirotonit arhiepiscop și întronizat, fără să fi cerut sau să fi avut, în prealabil, confirmarea din partea acestuia. Sinodul de la Lateran, din data de 5-31 octombrie 649 a condamnat erezia monotelită, precum și cele două documente imperiale: *Ekthesis* și *Typos*.²² Hotărârile – όροι [όρος] – acestui sinod, formulate în 20 de canoane – κανόνες [κανόν] – au fost copiate de diecii, scribii, conțopiștii, pisarii [писарь], grămăticii, γραμματικοί [γραμματικός],

¹⁸ Maurus SCHELLHORN, *Der Heilige Petrus und seine Nachfolger*. Eine Geschichte der Päpste, 328 Seiten und 39 Abbildungen, Amalthea – Verlag, Zürich – Leipzig – Wien, 1958, pp. 79-80.

P. G. MAXWELL – STUART, *Chronik der Päpste*. Vom Hl. Petrus bis Benedikt XVI. Mit 317 Abbildungen, davon 112 Farbbilder, Koehler & Amelang, [1997¹, London], aktualisiert und erweitert 2006², Leipzig, p. 58.

¹⁹ EUSEBIU de Cezareea, Scrieri partea a doua (vol. II), *Viața lui Constantin cel Mare*, Op. cit., p. 168: Cartea a IV-a, 24.

²⁰ *Der Prolog von Ochrid*, p. 247.

²¹ Basilica *Hristos Mântuitorul*, ο Χριστός Σωτήριος, Christi Redemptoris, Храм Христа Спасителя, Christ the Saviour, din Lateran este Catedrala canonică a Patriarhului Romei Vechi, tronul având cinci trepte. Tronul Ecumenic din Constantinopol are numai patru trepte, Tronul Alexandriei având doar trei, cel din Antiohia două, iar Scaunul Ierusalimului o singură treaptă.

²² Maurus SCHELLHORN, *Der Heilige Petrus und seine Nachfolger*, Op. cit., p. 80.

logofeții, λογοθέται [λογοθέτης], din *scriptoriile* Patriarhiei Romane și expediate episcopilor din răsărit și apus, precum și Împăratului Constans II, pe care Martin I l-a rugat să condamne erezia monotelită.²³ Înfuriat, Constans II i-a poruncit exarhului imperial Olympios de la Ravenna (649-652) să-l oblige pe „Papa Martin I întronizat necanonic” să accepte Typos, adică noua mărturisire de credință, care înlocuia Ekthesis-ul, iar dacă acest lucru nu va reuși, atunci *să-l ajute să ajungă mai devreme pe lumea cealaltă*. Planul însă n-a reușit, deoarece killer-ul plătit de exarh a orbit în momentul în care se apropiase de papă. Atentatul dând greș, Împăratul i-a poruncit lui Theodorus Calliopas (643-645, 653-666, c.678-686), urmașul lui Olympios, care murise în campaniile cu saracenii din Sicilia, să-l depună din scaun pe Papa Martin I, apoi să-l lege butuc și să-l aducă nevătămat la Constantinopol, pentru a fi judecat. Exarhul Theodorus a îndeplinit porunca împărătească și Martin I a fost condamnat la moarte, după multă suferință îndurată pe timpul călătoriei și a staționării în capitala romeică. Acuzele erau doar înscenări: n-a avut confirmarea alegerii din partea împăratului, ar fi colaborat cu saracenii care invadaseră Sicilia și că n-ar cinsti-o pe Maica Domnului. La rugămintea Patriarhului Paul II, aflat pe patul de moarte, Constans II i-a schimbat pedeapsa lui Martin I, hotărând să fie trimis în exil la Chersones – Crimeea, unde a și murit în data de 16 septembrie 655.

Sinaxar 14 Aprilie²⁴

În această lună, în ziua a paisprezecea, pomenirea celui între sfinți părintelui nostru Martin Mărturisitorul, papă al Romei.

Acest sfânt a trăit pe vremea împărăției lui Constantin, cel poreclit Pogonat, adică bărbosul, care Constantin a fost ucis în baia Dafnei în Sicilia, lovit în cap cu un vas. De aceea, pentru dreapta lui credință, trimițând împăratul, a adus de la Roma în capitală cu sila pe fericitul acesta, care a pățit multe necazuri la mergerea și la întoarcerea sa. Și fiind împăratul tot una și la un gând cu eresul monotelitilor, și punându-l în legături, ca și cum ar fi fost făcător de rele, l-au pus la închisoare; după aceea l-au trimis în surghiun în orașul Cherson unde, săvârșindu-și rămășița vieții ca un luptător, s-a mutat către Domnul.

Tot în această zi, pomenirea sfinților mărturisitori episcopi de Apus: Serghie, Pir și Teodor, care au fost împreună cu sfântul Martin.

*

Lucrarea standard de istorie bisericească și cronologie a istoricului francez Michel Le Quien (1661-1733), în volumul I, dedicat eparhiilor de sub jurisdicția Patriarhiei Ecumenice a Constantinopolului, menționează o listă de 16 episcopi „ai Bisericii Chersonesului”, Ecclesia Chersonnesi, încadrată atunci în provincia bisericească a Cercheziei sau Circassiei, în latină *Provincia Zichiae*. Între cei 16 episcopi din Chersones, Michel Le Quien îl menționează pe Efrem, *pentru Sciția*, adică având obligația să se ocupe și cu misiuni în afara eparhiei lui, în restul (nordul) peninsulei Crimeea. Primul dintre acești episcopi, Vasile, Basilius ar fi trebuit să-și înceapă activitatea în anul 300, adică în „al 16-lea an al împărăției lui Dioclețian”, conform sinaxarului de pe 7 martie, dată preluată și de Le Quien.²⁵ În lucrarea lui Michel Le Quien, teritoriul este numit *Provincia Zichiae*, Circassia (lat.), cu structură canonică la nivel de mitropolie și cu eparhii sufragane.²⁶ Biserica Chersonului avea locul al V-lea în dipticele Mitropoliei Circassiei, așa după cum Michel Le Quien prezintă documentația temei.

²³ Textul, însă numai în limba latină, a celor 20 de canoane este reprodus și în tratatul de drept canonic – *Enchiridion* – al lui Henricus Denzinger, pp. 171-175: ENCHIRIDION *Symbolorum, definitionum et declarationum de rebus fidei et morum* quod primum edidit Henricus Denzinger et quod funditus retractavit auxit notulis ornavit Adolffus Schönmetzer S.I., Editio XXXVI emendata, Herder Barcinone [Barcelona], Friburgi Brisgoviae [Freiburg/Br.], Romae, MCMLXXVI [1976], {Dep. legal Barcelona, 1976}, 954 p.

²⁴ Luat din *Mineiul* pe Aprilie, p. 127; vezi *Mineiul* pe Aprilie, ediția a cincea, București, 1977.

²⁵ Vezi *Mineiul* pe martie, ziua a șaptea, Sinaxar, p. 53, în *Mineiul pe luna martie*, tipărit în zilele păstoriei Prea Fericitului Patriarh Justinian al BOR, Cu aprobarea Sfântului Sinod, ediția cincea, București, 1977, p. 53. Prima sursă este „Ecclesia Chersonnesi”, coloana 1329, la Michaelis LE QUIEN, - *Oriens Christianus...*, Op. cit.

²⁶ Michaelis LE QUIEN, *Oriens Christianus...*, Op. cit., coloanele 1325–1346, din vol I, [Tomul Primus]: *Tres magnas complectens Dioecesis Ponti, Asiae, & Traciae Patriarchatui Constantinopolitano subjectas*, la: Simart. Luat și din: https://fr.wikipedia.org/wiki/Michel_Le_Quien

Cei 16 episcopi *Ecclesiae Chersonnesis* sunt:

1. Basilius (Vasile)
2. Eugenius
3. Elpidius
4. Agathodorus
5. Capito
6. Ætherius
7. Longinus
8. Stephanus
9. Ephræm [*Efrem al Sciției (Crimeea)*]
10. Georgius I
11. Georgius II
12. Paulus
- 13 Theodorus
- 14 Theophanes
- 15 Leo
- 16 ...(necunoscut)

Primii șase episcopi ai Chersonesului, împreună cu Efrem al Sciției (Crimeea), sunt trecuți în rândul sfinților, având slujbă, pomenire și sinaxar pe data de 7 martie.

Menționându-l pe Episcopul *Basilius* sau Vasile, Michel Le Quien confirmă că a luat datele din mineiul grec, din sinaxarul zilei de 7 martie:

Menæa Græca ad diem 7. Martii memoriam colunt sanctorum episcoporum Ephræm & Basili, quos ab Hermone Hierosolymitano in Tauro-Scythiam missos ferunt, ut Evangelium prædicarent; Ephræm quidem in Scythiam profectum, Basilium vero in Chersonam

*

Datele din lucrarea lui Michaelis LE QUIEN, volumul I [Tomul Primus]: *Tres magnas complectens Dioecesis Ponti, Asiae, & Traciae Patriarchatui Constantinopolitano subjectas*] trebuie cercetărilor ulterioare, întreprinse de părinții asumpționiști de la Paris.

Ca instrument de studiu următor, vom consulta lucrarea lui Jean DARROUZÈS, *Notitiae Episcopatum Ecclesiae Constantinopolitanae [Texte critique, introduction et notes, par..., Paris 1981, Institut Français d'Études Byzantines, Géographie Ecclésiastique de l'Empire Byzantine, Tome I]*, privitor la Patriarhia Ecumenică și la Patriarhiile Alexandriei, Antiohiei și Ierusalimului.

Notitia nr. 1, locul nr. 62 κδ' ἐπαρχία Ζηκχίας ὁ Χερσῶνος, arhiepiscopie, *cu doi sufragani: Bosporos și Nicopsia*; Notitia nr. 2, locul 66, aceiași sufragani; Notitia nr. 3, locul 82, cu sufragani la Bosporon și Sougdaon (Sudak); Notitia nr. 4; locul 63, plus Bosporon și Nikopsia; Notitia nr. 5, locul 67, Ibidem; Notitia nr. 7, locul 72, fără indicarea sufraganilor; Notitia nr. 8, locul 86, ca ținând tot de Mitropolia Zichias; Notitia nr. 11, locul 106, fără indicarea sufraganilor; Notitia nr. 12, locul 109, arhiepiscopie; Notitia nr. 14, locul 93; Notitia nr. 15, locul 139 și 189; Notitia nr. 16, locul 99, iar la nr 112 apare și Bosporos, dar deja ca arhiepiscopie;

Mitropolie, fără sufragani: Notitia nr. 17, locul 115; Notitia nr. 118, locurile 149, 150, 155; Notitia nr. 20, locul 46.

V. Ecclesia Chersonnesi²⁷

Hic de Chersonneso Taurica agitur, quam Graeci recentiores *Chersonem* Χερσῶνα, & Χερσόντιον dixere; nominatissima Isthmus est ad paludes Mæotides, ubi Borysthenes in Pontum Euxinum influit. Urbem habet, quæ *Chersonnesus* & *Cherson* dicta est. Heracleotarum colonia est Plinio, quin etiam Straboni, qui lib. 7. ait, *Navigantibus sinistra, pusilla quædam offertur urbs & alter Cherrhonneseitarum portus. Ingens quoddam in meridiem extenditur promontorium navigantibus, id autem totius Cherrhonnesei pars una est, ubi sita civitas existit, in quam Heraclienses Ponti accolæ coloniam deduxerunt, quæ Cherrhonneseus appellatur, à Tyra fluvio distans stad. quater millibus, et CCCC. cursu maris emetiendo. In ea virginis sacellum est Deæ cujusdem, cujus & nomen habet promontorium ante urbem jacens stad. C. Parthenium (id est virginem) appellatum, Deæque illius ædem habet & statuam. Inter urbem & promontorium tres jacent portus, postea antiqua Cherrhonneseus diruta, & post eam portus oris angusti.* Antiquam Strabo Chersonnesum dicit oppidum ipsum *vetus à Diana, si creditur, conditum & Nymphæo specu quod in arce ejus Nymphis sacratum est*, ut sert Mela. Atqui Chersonnesus primis Christianæ religionis sæculis martyrum confessorumque exiliis & necibus celebris fuit, in primisque S. Clementis I. Papæ, quod tamen Hieronymus siluit dum de scriptoribus Ecclesiasticis scriberet. In Notitia veteri una *Archiepiscopatus est vigesimus quintus, ac de provincia Zicchiæ κέ. ἡ Χερσῶνος*. In ea vero quæ Leonis Sapientis nomen præsert decimus-sextus ις' - ἡ Χερσῶνος. quum interim Zicchiæ nullus alter metropolita assignetur. Atqui Zicchia veteribus Asiæ censebatur, non Europæ, ut pote tractus trans Tanaïm existentis regio. Urbem Chersonnesum hodie Cazariam vocitari ferunt. Cæterum nullus episcopus in tota Isthmo sedet, nisi Caffæ quæ Theodosia Ptolemæo, aliisque priscis auctoribus, in qua ducentæ circiter Christianorum familiæ manere dicuntur.

Episcopi Chersonnesi

I. Basilus

Menæa Graeca ad diem 7. Martii memoriam colunt sanctorum episcoporum Ephræm & *Basilii*, quos ab Hermone Hiersolymitano in Tauro-Scythiam missos ferunt, ut Evangelium prædicarent; & Ephræm quidem in Scythiam profectum, Basilium vero in Chersonam.

II. Eugenius

III. Elpidius

IV. Agathodorus

V. Capito

VI. Ætherius

Basilio successerunt *Eugenius & Elpidius*, deinde *Agathodorus*, posthac *Capito*, quem Christiani missa ad Constantinum Magnum Legatione obtinuerant. Quæ quidem multis narrant

²⁷ Michaelis LE QUIEN, - *Oriens Christianus*, Op. cit., coloana 1329–1332.

Pomponius Mela a fost un geograf și cosmograf latin, din primul secol d.Hr., originar din Tingentera ?, pe malul Nordic al strâzii de la Gibraltar (Spania). În anii 43-44 a făcut o descriere a geografiei lumii, cunoscute pe vremea lui: *De chorographia libri tres; Cosmographia* sau *De situ orbis*;

De orbis situ: libri tres. Cum commentariis Ioachimi Vadiani. Christian Wechel, Paris 1530 și ediție online a Univ. din Düsseldorf.

De chorographia libri tres. Hrsg. von Carl Frick. Teubner, Leipzig 1880; Nachdruck: Teubner, Stuttgart 1968.

Kreuzfahrt durch die Alte Welt. Zweisprachige Ausgabe. Hrsg. von Kai Brodersen. Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt 1994, ISBN 3-534-12349-2.

Literaturä:

Gunnar Ranstrand: *Textkritische Beiträge zu Pomponius Mela*. Almqvist & Wiksell, Stockholm 1971.

Frank E. Romer: *Pomponius Mela's description of the world*. Univ. of Michigan Press, Ann Arbor 1998.

Renate Frohne: *Das Welt und Menschenbild des St.Galler Humanisten Joachim von Watt / Vadianus (1484–1551) - Dargestellt anhand ausgewählter Exkurse in den Scholien zu Pomponius Mela: De chorographica*, Basel 1522 (2te Auflage, Gardez-Verlag 2010).

Menæa illa die 7. Martii, ubi *Ætherium* illis adjiciunt, quem Capitoni præponunt; sed perperam: nam *Ætherius* Theodosio I. Imp. sedebat, quippe qui concilio Constantinopolitano generali adfuit, in cujus Patrum indice legitur *Ætherius Tersonitanus pro Chersonitanus*. Atqui Basilii aliorumque ejus successorum memoria quoque sit in antiquiori Menologio Sirletano Tom 2. Antiq. Lect. Henrici Canisii.

VII. Longinus

Synodo Constantinopolitanæ in qua Eutyches hæresis convictus fuit anno 448. adfuit & subscripsit *Longinus episcopus Chersonesi*, Λονγίνος ἐλέω Θεος ἐπίσκοπος Χερσωννίσου. Latina translatio habet *episcopus Chersonensis*. In eo quoque conventu in quo synodi gesta relecta sunt dicitur *episcopus civitatis Chersonnesitarum τῆς Χερσωννησιτῶν πόλεως*. Item Prædatoriae synodo Ephesinæ Longinus idem Chersonis aderat Λονγίνου Χερσῶνον, qui Eudoxio Bospori præmittitur.

VIII. Stephanus

In quinta synodo generali sedit & subscripsit *Stephanus misericordia Dei episcopus Chersonæ*.

IX. Ephræm

Narratio sancti Martyris Ephræm episcopi Chersonæ de miracolo facto in puerum à sancto Martyre et Apostolo Clemente quæ habetur apud Simeonem Metaphrastem. Sed quo tempore Ephræm ille vixerit, si tandem aliquando vixerit, incertum est.

X. Georgius I

Trulanæ synodi canonibus subscriptus legitur *Georgius episcopus Chersonis Dorantis*, Γεώργιος ἀνάξιτον ἐπίσκοπος Χερσῶνος τῆς Δόραντος. Quid vox τῆς Δόραντος Dorantis significet, me nescire fateor.

XI. Georgius II

Inter acta S.S. quæ Bollandi socii edidere ad diem 9. Martii, una cum vita SS. Cyrilli & Methodii, habetur historia translationis reliquiarum S. Clementis Papæ per Cyrillum, adjuvante *Georgio episcopo et metropolita civitatus ipsius quem Cyrillus invitarat, ut simul unitis precibus, præfati corporis locum cælitus edocerentur. Quadam die quæ 3. Kal. Janu. inscribitur, tranquillo mari navem ingressi... pervenerunt ad insulam, in qua existimabant sancti martyris corpus esse. Reperto corpore sanctus vir Cyrillus super proprium caput corpus levans, ad navim cum ingenti subsequentium tripudio detulit, deinde gloriam (Lego, Georgius) in metropolim cum hymnis et laudibus maximis transportavit. Obviavit Nicephorus Dux civitatis: Reliquias ob nimiam populi frequentiam quum urbem ingredi non potuissent, in Ecclesia S. Sozontis, quæ urbi contigua erat, deposuerunt, demum in Ecclesia S. Leontii, ac tandem ad Basilicam majorem venientes, in ea magno honore locaverunt*. Hæc spectant ad tempora Nicolai Papæ I. & Michaëlis III. Imp. Constantinopolitani. Clementis corpus Cyrillus in Moraviam secum tulit, tum subinde Romam Hadriano II. Pontifice.

XII. Paulus

In synodo Photiana inter metropolitas & archiepiscopos sedisse fertur *Paulus Chersonis*, Παύλου Χερσῶνος, Παῦλος Χερσῶνος.

XIII. Theodorus

In conventum episcoporum & procerum, in quo Alexio Comneno Imper. Decretum de sacris imaginibus instauratum est, inter episcopos sedebat *Theodorus Chersonis*, Θεόδωρος Χερσῶνος. Biblioth. Coislin. Pag. 104.

XIV. Theophanes

Anno 1147 Manuële Comneno Imp. Cosmas Atticus Patriarcha exauctoratus fuit in synodo, cui adfuit & subsripsit *Theophanes archiepiscopus Chersonis*, ὁ εὔτελής ἀρχιεπίσκοπος Χερσῶνος, Θεοφάνης. Allat. de Cons. lib. 2. cap. 12.²⁸

²⁸ Recte: „de Consens.“. Autorul Michaelis Le Quien face referire la lucrarea lui Leon Allatius, *De Ecclesiae Occidentalis atque Orientalis perpetua consensione libri tres*. Coloniae (sed re vera Amstelodami?) 1648.

XV. Leo

Joanne Becco Patriarcha, anno 1280. Mensis Mai die 3. Magnæ ecclesiæ Referendarius in synodo convictus fuit adulterati textus cujusdam Gregorii Nysseni, quo Spiritus Sanctus ex filio existere ferebatur. Sedebat *Leo Chersonis antistes, καὶ ὑπέρτιμον Λέοντος τοῦ Χερσῶνος*. Allat. de Cons. lib. 3. cap. 1. n. 5.

XVI. (necunoscut nominal)

Silvester Syropulus sect. 12. cap. 4. hist. concil. Florent. tradit metropolitam Chersonis primum illorum episcoporum fuisse, quos Metrophanes Cyzicenus Patriarcha constitutus ordinavit. ἀφ' οὗ [ἐγγέ?]νετο πατριάρχης αὐτὸς ὁ Κυζίκου ὅτε ωρῶτος ἐχειροτόνησε μητροπολίτω ὁ Χερσῶνος δὲ αὐτὸς (?ζ...)ῶ. Observat, aperto de more ad manuum impositionem sacro codice, in paginæ capite hæc Domini verba reperta esse: *Si cæcus cæco ducatum præstet, ambo in foveam cadunt; quod malo omni fuisse Syropulus censet.*

Regeste Patriarhale

Regest nr. 703 (680), din anul 919-920, înainte de luna iulie, Scrisoare trimisă de Patriarhul Ecumenic Nicolae I Misticul (912-925) unui General de armată, Στρατηγός, anonim, din Cherson.²⁹ Patriarhul îl compătinea pe strateg pentru dificultățile prin care a trecut, dar se bucura că a ajuns cu bine la Chersones. Privitor la Episcopul acestui oraș, Nicolae I Misticul îi reamintește strategului că venind o delegație de chazari la Constantinopol, pentru a cere un episcop, care să le hirotonească acestora preoți și să-i învețe adevărurile de credință ortodoxă, el le-a trimis acolo pe noul Arhiepiscop desemnat pentru scaunul de Chersones. Aceasta numai cu condiția ca, după ce-și va încheia misiunea la Chazari, să revină la scaunul său de la Chersones, pentru care a și fost numit. Patriarhul îi cere corespondentului său anonim să contribuie cu ajutorul său la întronizarea noului arhiepiscop de Chersones, pe scaunul său canonic, odată ce va încheia misiunea pe care o avea de împlinit la Chazari.

Regest nr. 722 (676), din anul 920 (*a doua jumătate a anului*) sau 921, Scrisoarea Patriarhului Nicolae I Misticul către Arhiepiscopul de Chersones. Acesta a trebuit să înfrunte pericolul maritim

Leo Allatius (c. 1586 – January 19, 1669), Λέων Αλλάτιος, Leo Allatius sau Allacius (lat.), istoric și teolog grec, din insula Chios, convertit la catolicism, fost bibliotecar privat al Cardinalului Francesco Barberini (1623-1661) și apoi al Bibliotecii Vaticane (1661-1669).

Opera selectivă:

(1629) S.P.N. *Eustathii Archiepiscopi Antiocheni et martyris in Hexahemeron commentarius, ac de Engastrimytho dissertatio adversus Origenem*; item Origenis de eadem Engastrimytho an videlicet anima ipsa Samuelis fuerit vere evocata incantationibus Pythonissae (de qua I. Reg. cap. 28). Lyon: Laurent Durand, 1629.

(1634) *De psellis, et eorum scriptis diatriba* at Google Books, Rome

(1640) *De patria Homeri*, p. PP5, at Google Books. Lyon: Laurent Durand

(1645) *De Graecorum hodie quorundam opinionibus*

(1648) *De Ecclesiae occidentalis et orientalis perpetua consensione*, p. PR1, at Google Books, Cologne:[13] Kalckhoven
Complete title: Leonis Allatii De ecclesiae occidentalis atque orientalis perpetua consensione libri tres, ejusdem dissertationes *De dominicis et hebdomadibus Graecorum*, et *De missa praesanctificationum*, cum Bartholdi Nihusii ad hanc annotationibus de communionem orientalem (1655) *De utriusque ecclesiae occidentalis atque orientalis perpetua in dogmate de purgatorio consensione*, p. PP5, at Google Books. Rome

(1666) *Drammaturgia*. Rome, 1666 Expanded edition to 1755 by Ioanne Cardoni, Venice: Giambattista Pasquali, 1755

(1882) *Relazione sul trasporto della Biblioteca Palatina da Heidelberg a Roma pubblicata per la prima volta da Giovanni Beltrani*. Florence: Bencini, 1882

Luat din: https://en.wikipedia.org/wiki/Leo_Allatius

²⁹ Fasc. II și III al regestelor patriarhale, p. 240: *LES RÉGESTES des actes du Patriarcat de Constantinople*, vol. I, Les actes des Patriarches, Fasc. II et III, Le Régestes de 715 à 1206, par Venance GRUMEL, Deuxième édition revue et corrigée par Jean DARROUZÈS, 1989, Paris, Institut Français d'Études Byzantines, 325-1202 régestes, 612 p. (=Le Patriarcat Byzantin, Serie I).

în timpul călătoriei făcute, pentru a veni să se bucure de unitatea Bisericii. El l-a anunțat și l-a și iertat pentru lipsa lui de curaj. Între altele, Patriarhul îl anunța că-l apreciază pe Arhiepiscop, pentru zelul său depus în slujba mântuirii neamului acestuia, înșelat de diavol (adică poporul chazar, n.n.) și-l încurajează că va vedea și recompensa Divină pentru aceste realizări sau fapte bune. Patriarhul îi încredințează grija de-a căuta un episcop de acest neam (chazar), iar după ce îl va găsi candidatul potrivit, să i-l trimită la Constantinopol, pentru a-l hirotoni într-un arhiepiscop. Numele Chazarilor nu apare menționat în această scrisoare, însă este dedus, din scrisoarea nr. 68, din registul nr. 703, aceasta fiind scrisoarea nr. 106: Nicolas I patriarcha constantinopolitanus, *Epistolae*, ediderunt R. J. H. JENKINS et L. G. WESTERINK (CFHB, VI), Washington, 1973.

Regest nr. 2289, de la sfârșitul lui august 1347, *γράμμα, concluzii, συνοδική πράξις*, (Lazăr I al Ierusalimului,? - ?, *prima oară*, către anul 1330, depus, *a doua oară*, î. 1341-1367 ?), *τόμος ἐπὶ καθαιρέσει*. Act sinodal al Patriarhului Isidor și al Sinodului, de condamnare la depunerea din scaun a mitropoliților care s-au opus la hirotonirea Patriarhului Isidor I al Constantinopolului (1347-1350). Acești mitropoliți pun în discuție și deciziile pe care le conțin cele două tomuri.

La 21 mai 1346, Patriarhul Lazăr I a fost chemat la Adrianopol, unde l-a încoronat basilevs pe uzurpatorul Ioan VI Cantacuzino și, tot acolo, împreună cu alți arhiepiscopi prezenți, l-au declarat depus din scaun pe Patriarhul Ecumenic Ioan XIV Caleca (1334-1347). Hotărârea acestora a rămas însă fără efect.³⁰

Documentul a fost redactat, aprobat și votat de patriarh și de mitropoliții prezenți (fără indicarea lor nominală), de *Vicina, Gottia, Chersones*, alături de cei ai Heracleei, Thesalonicului (Sf. Grigore Palama), Cizic, Philadelphia, Sebasteia, Heraclea Pontului, Prousa (Brussa), Traianoupolis, Mytilene, Ainos, Methymne, Garella, Kallioupolis, dându-li-se procură de vot – probabil prin alți arhiepiscopi prezenți la Sinod – și celor de Adrianopol, Christoupolis, Didymotic, Arkadioupolis, Selybria, Rhosion, Xanteia. Textul actului sinodal a fost recitat și în fața împăratului care ședea, avându-i alături pe Patriarhul Isidor și pe Patriarhul Lazăr I al Ierusalimului. Cele două tomuri în discuție erau deja menționate în regestele anterioare:

1. regest nr. 2288, din august 1347, *συνοδική πράξις*, Act sinodal, acordat de Patriarh și de Sinod, Mitropolitului de Traianoupolis, pentru a-și putea stabili reședința în Episcopia de Mosynopolis, sufragana acestuia;

2. regest nr. 2287, din august 1347, *συνοδική πράξις*, Act sinodal, emis de patriarh mitropolitului de Alania (Osetia), prin care se garanta uniunea dintre mitropolia acestuia și aceea de Soteropolis (vezi Alania).

p.uz. Ioan VI Cantacuzino (1295-1383), basilevs, împărat principal (între Ioan V și Matei Cantacuzino), avtocrator, 8 febr. 1347-1354 nov. 21, apoi face paretisis, înainte de termenul promis la încoronarea din data de 13 mai 1347, când a declarat că va renunța la diademă după zece ani de domnie, călugărindu-se, monahul Ioasaf, rămâne însă în co-regență, până în ianuarie 1355; Ioan V rămâne doar împărat de drept. A murit la Mistra, la 15 iunie 1383. El a vândut Imperiul Romaniei turcilor, în sensul că, apelând la serviciile lor, între alte favoruri, a populat și împrejurimile capitalei cu coloniști sau mercenari turci. În anul 1354, orașul Gallipoli a fost în întregime colonizat de turci pe care emirul Suleyman, fiul lui Orkhan, i-a trecut în grabă peste Bosfor, în Europa. S-a încoronat prima oară la Adrianopol, la data de 21 mai 1346, prin Patriarhul Lazăr I al Ierusalimului (?-î.1330? și î.1341-1367) și a doua oară în Constantinopol, în Capela Vlaherne, din Palatul imperial, la data de 13 mai 1347.³¹

³⁰ Vezi *Dipticon sau cronologie patriarhală...*, p. 237: Ioan Marin MĂLINAȘ, *Dipticon sau cronologie patriarhală și imperială* [Pentarhia, vol. I – Πενταρχίας, τόμος Ι], Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2006, 398 p., incl. il. + trei referate von Prof. Dr. Mircea Păcurariu, Prof. Dr. Constantin Voicu și Conf. Dr. Constantin Mălinaș.

³¹ Vezi Ioan Marin MĂLINAȘ, *Dipticon sau cronologie patriarhală...*, pp. 326-327.

Cei „șapte” sfinți din Cherson, Crimeea (secolul IV ?)³²

Sinaxar 7 Martie:

În această lună, în ziua a șaptea, pomenirea sfinților mucenici, care au fost episcopi în Cherson: Efrem, Vasilevs, Evghenie, Agatodor, Elpidie, Capiton și Eterie.

În anul al șaisprezecelea al împărăției lui Dioclețian, Hermon sau Hermas, episcopul Ierusalimului (300-314) a trimis episcopi la diferite neamuri, ca să propovăduiască Cuvântul Domnului. Astfel au fost trimiși de el și acești părinți purtători de Dumnezeu în ținutul taurosciților: Efrem în Scitia, iar Vasilevs în Cherson. Vasilevs ajungând în acea cetate și propovăduind îndreptarea vieții și schimbarea credinței păgânești, a fost socotit de cei care locuiau acolo ca vestitor al unui nou fel de viațuire și ca un stricător al obiceiurilor părintești și al credinței. Pentru aceasta l-au bătut și l-au alungat din cetate. Iar el a venit într-o peșteră care se numea Partenon, bucurându-se pe de o parte și simțind plăcere că a fost necinstit pentru Hristos, iar pe de altă parte necăjindu-se, amărându-se și tulburându-se din pricina învârtoșării și rătăcirii aceluia.

În starea aceasta găsimu-se și rugându-se pentru dânșii, a fost chemat iarăși la ei. Căci murind copilul conducătorului lor, care era cel mai de seamă om din cetatea aceea, părinții și rudele înmormântând trupul cel neînsuflețit și mai rămânând câțva vreme la mormânt, au văzut pe copil ca într-un vis stând înaintea lor și zicându-le: dacă vreți să vin din nou la viață, chemați pe străinul acela pe care l-ați necinstit și, crezând în învățătura lui, înduplecați-l să se roage pentru mine. Aceștia au făcut întocmai și copilul, prin rugăciunile sfântului și cu vărsare de apă sfințită, în chipul Botezului, întorcându-se din nou la viață, părinții lui, împreună cu toate rudele și cunoștii au primit credința în Hristos și au primit toți taina Botezului. Însă cei ce rămăseseră în necredință, ațâțați de iudei, la mânie, au târât pe sfânt pe drumuri și multă vreme fiind târât și-a dat duhul lui Dumnezeu.

Iar fericitul Efrem, propovăduind pe Hristos în locul în care fusese trimis, a fost prins de către închinătorii idolilor și i s-a tăiat capul.

După săvârșirea din viață a sfântului Vasilevs au venit la Cherson, iarăși, Evghenie, Agatodor și Elpidie, care fuseseră trimiși deopotrivă de episcopul Ierusalimului ca propovăduitori ai neamurilor, ca să le vestească mântuirea. Dar cei ce trăiau întru necredință, ridicându-se asupra lor și legându-i la oaltă fără de milă și bătându-i cât se poate de crud, i-au omorât la un an de la săvârșirea din viață a fericitilor Efrem și Vasilevs, adică tot în ziua a șaptea a lunii martie.

La mulți ani de la aceasta, iarăși a fost trimis aici de la Ierusalim, ca episcop, Eterie. Acesta văzând sălbăcia și răutatea poporului din Cherson, a plecat la Bizanț, ca să arate împăratului situația de acolo. Frânele împărăției romanilor le ținea pe atunci marele Constantin. Și găsind la acest împărat înțelegerea cuvenită, și păgânii fiind alungați din cetate cu puterea împăratului, alți locuitori, bărbați binecredincioși au venit acolo. Când fericitul Eterie, vrând să se întoarcă la Bizanț ca să mulțumească împăratului pentru cele ce se făcuse, pe drum a fost aruncat de păgâni în Dunăre și acolo și-a găsit sfârșitul vieții, ca un mucenic, în ziua a șaptea a lunii martie. După aceasta cei din cetatea Chersonului au trimis solie către marele Constantin și au primit de la el ca episcop pe Capiton.

Când a venit acesta, dreptcredincioșii din Cherson s-au bucurat, dar păgânii îi erau potrivnici. Aceștia, cerându-i semn, i-au cerut să intre într-unul din cuptoarele aprinse care se găseau la ei și apoi să iasă nevătămat și neaprins. Episcopul, îmbrăcându-se cu sfințele veșminte și punându-și omoforul, a făcut semnul crucii și a intrat în cuptor unde, rămânând timp îndelungat, a ieșit neșters, având felonul plin de cărbuni de foc. Și toți aproape îngrozindu-se de minunea aceasta după ce au primit credința în Hristos au fost botezați. Sfântul s-a mutat fericit din viață în ziua a douăzeci și doua a lunii decembrie.

³² Luat din: *Mineiul pe luna martie*, tipărit în zilele păstoriei Prea Fericitului Patriarh Justinian al BOR, Cu aprobarea Sfântului Sinod, ediția a cincea, București, 1977, p. 53.

1. *Fragment din:* Triptic din aur, argint, pietre prețioase, mărgăritare, email și lemn, de la Mănăstirea georgiană Khakhuli, ხახულის ბაზო (georg.) sau Chachuli, datând din secolele VIII-XII, decorat și amplificat în etape, dedicat Maicii Domnului, a cărei icoană se află montată în centru. Pe aripa din mijloc a tripticului, sus, deasupra icoanei Maicii Domnului, se află o plăcuță de aur, cu o bordură din mărgăritare și ilustrează evenimentul încoronării lui Mihail VII Dukas și al Mariei de Alania, în anul 1071. Deasupra portretelor perechii imperiale se află motivul *pantocrator*, Iisus Hristos care-i binecuvântează. Plăcuța aceasta trebuie să o fi trimis Împărăteasa Maria de Alania în Georgia, prin anul 1072, fiind ulterior fixată pe triptic.³³ Tripticul se află acum incomplet, în Muzeul de Artă Georgiană, din Tbilisi. Mănăstirea Khakhuli sau Chachuli, Haho (turc., sau *Hahul*) se află pe teritoriul istoric al Georgiei, cucerit de otomani, în secolul al XVI-lea, localizată azi în satul Bağbaşı (turc.), în nord-estul Turciei, în provincia Erzurum [*Țara Romeilor*, *Erzen ar-Rum* (în selgiucidă)], Arzen (arm.), Erzirom (kurd.). Mănăstirea a fost fondată în a doua jumătate a secolului al X-lea, de Regele David III cel Mare Curopalatul, Prinț de Tao-Klarjeti (966-1000/1) și Rege al Iberiei (978-1000/1). Pentru că icoana Maicii Domnului, de pe triptic, se zvonise că ar fi făcătoare de minuni, regele Demetrius I al Georgiei (1125-1156) a dispus ca întreg tripticul să fie mutat la Mănăstirea Gelati, din apropierea orașului Kutaisi.³⁴ Marea Regină a Georgiei, Tamar (1184-1213, co-regentă din 1178), a continuat să-l împodobască, pentru că cinstea foarte mult icoana Maicii Domnului de pe el. Se spune că a și folosit-o în lupta de la Shamkor, Şəmkir (azerb.), შამქორის ბრძოლა (georg.), din vestul Azerbaidjan-ului de astăzi, din anul 1195, unde trupele georgiene au fost comandate de Prințul din Alania David Soslan † 1207, al doilea prinț consort al Reginei Tamar. În anul 1859, tripticul a fost furat din Mănăstirea Gelati, iar în anul 1866 aceasta a primit o copie a lui, executată de meșterii aurari din Moscova. Maria (Marta) Bagrationi³⁵ sau *Maria de Alania* (c.1050-1118), Prințesă georgiano-alană, fiica Regelui Bagrat IV al Georgiei (1027-1072) și al Reginei Borena, Maria a devenit împărăteasă consortă și apoi co-regentă a Bizanțului, între anii 1071-1081. Maria a fost și sora viitorului Rege George II al Georgiei (1072-1089 și apoi numai nominal, până în 1112). Prințesă de Georgia și Alania, Maria se căsătorește prima oară cu Împăratul bizantin Mihail VII Dukas (1071-1078), înainte de încoronarea acestuia în anul 1071. În prima fază a fost trimisă de tatăl ei la Constantinopol ca și garant (ostatic), pentru bunele relații diplomatice dintre cele două state, având doar cinci ani și fiind încredințată Maicii Theodora sau *Împărătesei Theodora* [co împărăteasă cu sora ei Zoe, în anul 1042, apoi *primă* împărăteasă (avtocratoare), 1055-1056], pentru a se ocupa de educația ei.³⁶ După moartea acesteia, în anul 1056, a revenit în Georgia. Zece ani mai târziu, în 1066 a revenit la Constantinopol în calitate de mireasă aleasă pentru moștenitorul Tronului Imperial, dar căsătoria a avut loc mult mai târziu, în preajma urcării pe tron a lui Mihail VII, în anul 1071. Până atunci a fost luată în grijă de viitoarea soacră, Împărăteasa Eudocia Macrembolitissa. Eudocia era nepoata de soră a Patriarhului Mihail Cerularie (1043-1059) și văduva lui Constantin X Dukas (1059-1067), devenită regentă în anul 1067, pentru minorii Mihail (al VII-lea), Andronikos și Constantin Dukas, iar de la 1 ianuarie 1068 co-împărăteasă și consortă, în urma căsătoriei și a încoronării cu Roman IV Diogene (1068-1071). A fost o cinste deosebită pentru Georgia și pentru Dinastia de Bagrationi faptul că s-a decis căsătoria Mariei de Alania cu un moștenitor al tronului romeic, pentru că aceștia acceptau numai în cazuri rare, căsătoria împăraților lor cu prințese din afara Romaniei. Anna Comnena (1083-1154) avea numai cuvinte de laudă la adresa Mariei de Alania, laudând frumusețea, înțelepciunea și diplomația ei (*Alexiada*, cartea a treia). Maria de Alania s-a și ocupat câțiva ani de educația Annei Comnena. Prințesa Mariam, sora Mariei, s-a căsătorit cu Theodoros Gabras, guvernatorul Trapezuntului. Fiul Mariei de Alania a fost Constantin Dukas Porphyrogenetul, născut în anul 1074 și devenit în același an co-regent minor (1074-1078 și 1081-1087/8).³⁷ Maria de Alania a ajutat foarte mult Mănăstirea atonită Ivirion, a călugărilor georgieni.

³³ Amiranashvili, Sh. (1972), *The Khakhuli Triptych*. Tbilisi: Khelovneba. Online version from the National Parliamentary Library of Georgia, (Georgian, Russian, English).

³⁴ În antichitate, Kutaisi a fost capitala Regatului de Colchis, în vestul Georgiei. Între anii 979-1122, Kutaisi a fost capitala *Regatului reunit al Georgiei*, iar din secolul XV, până în anul 1810, Kutaisi a fost capitala Regatului Imeretiei, iar în anul 1508 a fost cucerit de otomani, în timpul domniei lui Selim I (1512-1520). Astăzi, Kutaisi este capitala legislativă a Georgiei, unde a fost transferat și sediul Parlamentului.

³⁵ Lynda Garland, *Byzantine Empresses: Women and Power in Byzantium AD 527–1204*, first edition (1999), Routledge, ISBN 0-415-14688-7, pages 180–186, și online.

³⁶ Privitor la Maria de Alania vezi: De Imperatoribus Romanis, DIR, *Mart'a-Maria 'of Alania'*, Lynda Garland University of New England, Australia, with Stephen H. Rapp Jr Georgia State University, Atlanta
Luat din: <http://www.roman-emperors.org/maryl.htm>

³⁷ Maria Bagrationi (byzantinische Kaiserin), Maria von Alanien, online, în: [https://de.wikipedia.org/wiki/Maria_Bagrationi_\(byzantinische_Kaiserin\)](https://de.wikipedia.org/wiki/Maria_Bagrationi_(byzantinische_Kaiserin))

2. Iisus Hristos binecuvântează a doua căsătorie și încoronarea Mariei de Alania, de acum co-regentă, cu Nikephoros III. Botaneiates (1078-1081). Miniatură din Homiliarul Sf. Ioan Hrisostom, păstrat în *Bibliothèque Nationale de France*, Manuscript Coislin 79 folio 2 bis verso. Manuscrisul trebuie să fi fost copiat între anii 1074-1081, iar miniatura trebuie să fi fost executată după anul 1078.³⁸

3. Tripticul de la Mănăstirea Khakhuli, vedere de ansamblu, așa cum arată astăzi, în copia din anul 1866.³⁹

1

2

1. Zelenchuksky Churches sau Нижне-Архызские храмы ori Biserica din Arkhыз, Зеленчукские храмы sau Catedrala Sf. Gheorghe a Eparhiei Alaniei, construită în anul 914, în contextul acțiunilor misionare din regiunea Caucazului și a Crimeei, conduse de Patriarhul Nicolae I Misticul. A servit ca și catedrală, până la dezastrul mongol, din secolul al XIII-lea. Biserica este construită din piatră de gresie, *sandstone*, în plan de cruce greacă închisă, cu trei abside spre răsărit (diaconicon, altar, proscomidiar) și o cupolă mică pe mijloc, nartexul având lungimea de 21 m, cu două pridvoare simple sau intrări acoperite, pe latura de vest și pe aceea de sud. Nartexul avea înainte și un Baptisteriu, a cărui fundație se mai poate vedea pe latura de sud a catedralei. Pictura interioară *in fresco* se mai putea vedea încă în secolul al XIX-lea și a fost descrisă. Privind localizarea acestei biserici-muzeu, numită și „biserica de nord”, pentru a fi deosebită de altele două: „biserica centrală” și „biserica de sud”, din zonă, se află într-un parc arheologic, la o distanță de circa patru km de Nizhnearkhызskoe gorodishche, din apropierea satului Arkhыз, Архыз, la o înălțime de 1400 m, unde Munții Caucaz ating peste 3000 m. Pe teritoriul șantierului arheologic de la Arkhыз, cu împrejurimile lui, se pare că poate fi localizată Maghas sau Maas, capitala Alaniei, cu cetatea și orașul din jur. Maghas se afla situată pe valea Большой Зеленчук, Valea Marelui Selentschuk, un râu afluent din partea stângă al fluviului Kuban, azi în Republica Karaciai-Cerchezia, între regiunea Krasnodar și Abhazia (Georgia).⁴⁰ Catedrala Sf. Gheorghe din Maghas, respectiv Arkhыз, seamănă foarte mult cu Biserica din satul Lykhny, secolele VI-VII, din Abhazia sau Abkhazia, dar este de dimensiuni mai mici decât aceasta din urmă.

Северный Зеленчукский храм (X в.) - Георгиевский кафедральный собор Аланской Епархии. Нижне-Архызский историко-архитектурный и археологический комплекс. Карачаево-Черкессия. Музей-заповедник. Снимок сделан с правой стороны.

Luat din: [https://en.wikipedia.org/wiki/North_Church_\(Alania\)](https://en.wikipedia.org/wiki/North_Church_(Alania))

2. Catedrala Arhiepiscopală, Mitropolitană, apoi Patriarhală Sf. Apostol Andrei, din Pitzunda sau Pițunda, დოჭობოს (georg.), Пицунда (abhaziană), Пицунда (rus.) secolul X, în plan de cruce greacă înscrisă, cu trei abside spre răsărit, vedere din sud-vest. Catedrala a fost construită în secolul al X-lea, de către regele Bagrat II al Abhaziei (978-1008), apoi ca Bagrat III al întregii Georgii (1008-1014). După dispariția Mitropoliei Alaniei, la Catedrala din Pitzunda a fost stabilit scaunul Catholicosului apoi Patriarhului Abhaziei, situație care s-a menținut până la începutul secolului al XIX-lea.

Biserica Domnească Sf. Nicolae, de la Curtea de Argeș, 1352, seamănă foarte mult cu Catedrala Patriarhală din Pitzunda (secolul X), dar este de dimensiuni mult mai mici decât aceasta din urmă.

În timpul regimului sovietic, Catedrala Sf. Apostol Andrei, din Pitzunda, a fost desacralizată și folosită ca și sală de expoziție, de concert și pentru alte festivități. După 1990 i s-a redat destinația ei de biserică ortodoxă, numai că guvernul abhaz consideră ilegală folosirea ei ca și biserică.

³⁸ Luat din: https://en.wikipedia.org/wiki/Maria_of_Alania#/media/File:Nicephorus_III_and_Maria_of_Alania_BnF_Coislin79_fol2bis.jpg

³⁹ Vezi link-ul: https://en.wikipedia.org/wiki/Khakhuli_triptych

⁴⁰ L'auteur arabe du Xe siècle Al Masû'dî mentionne cette capitale sous le nom de Ma'as, ou Maghas.

The Encyclopedia Americana. Grolier Inc., 1988. ISBN 0-7172-0112-0. Page 180. Voir: Les anciennes églises chrétiennes d'Alanie, en russe: <http://heritage.sai.msu.ru/history/hramy/sever/index.html>

Capitolul III

XI. Provincia Alaniae [Alania (Osetia)]

Un merit deosebit în opera de încreștinare a alanilor și-au câștigat misionarii din Georgia, pe lângă care nu putem să neglijăm și efectul legăturilor cu Imperiul Bizantin. Alianța și legăturile alanilor cu chazarii a dus și la o apropiere a celor dintâi de iudaism. La toate aceste realități nu putem trece cu vederea persistența locuitorilor în religia lor păgână, precum și ascensiunea islamului în regiunea Caucazului.⁴¹

Alanii sunt un popor nomad la origine și foarte vechi, indo-european, numiți și Alauni, Halani, Așii, Iașii, Iazigii, înrudiți cu roxolanii, în zona Caucazului fiind continuatorii triburilor massagete, sarmate și scite și au populat stepa dintre lacul Aral, Marea Caspică și Dunăre, timp de aproape două milenii. Începând cu secolul I au început să fie menționați și în izvoarele istorice. Istoricul roman, de origine grecească Ammianus Marcellinus, care a trăit în secolul al IV-lea, face o descriere a alanilor, în cartea sa *Res gestae*, cartea 31, cap. 2, din care reproducem un fragment în traducere germană, în *Anexa* de la sfârșitul acestui capitol.⁴²

Descendenții alanilor sunt oseții, osetinii sau ironii și trăiesc actualmente în nordul Georgiei, pe versantul nordic al Caucazul Mare, între Republica Autonomă Ingușeția, regiunea Stavropol, Republica Autonomă Kabardino-Balkară și Republica Georgia (la sud). Limba osetă (osetină) face parte din grupul nord-estic al dialectelor iranice (împreună cu avestana, bactriana, sogdiana și horezmiana; a se vedea și catalogul limbilor dispărute).⁴³

⁴¹ Despre Alani, vezi literatura:

Agustí Alemany, *Sources on the Alans: A Critical Compilation*. Brill Academic Publishers, 2000 ISBN 90-04-11442-4
Bernard S. Bachrach, *A History of the Alans in the West, from their first appearance in the sources of classical antiquity through the early Middle Ages*, University of Minnesota Press, 1973 ISBN 0-8166-0678-1.

Bachrach, Bernard S. "The Origin of Armorican Chivalry." *Technology and Culture*, Vol. 10, No. 2. (Apr., 1969), pp. 166–171.

Castritius, H. 2007. *Die Vandalen*. Kohlhammer Urban.

Golb, Norman and Omeljan Pritsak, *Khazarian Hebrew Documents of the Tenth Century*. Ithaca: Cornell Univ. Press, 1982.

Hill, John E. 2003. "Annotated Translation of the Chapter on the Western Regions according to the Hou Hanshu." 2nd Draft Edition.

Hill, John E. 2004. *The Peoples of the West from the Weilüe by Yu Huan: A Third Century Chinese Account Composed between 239 and 265 CE*. Draft annotated English translation.

Yu, Taishan. 2004. *A History of the Relationships between the Western and Eastern Han, Wei, Jin, Northern and Southern Dynasties and the Western Regions*. Sino-Platonic Papers No. 131 March 2004. Dept. of East Asian Languages and Civilizations, University of Pennsylvania.

⁴² Ammianus Marcellinus, *Res gestae* (operă în 31 de cărți), cartea 31, cap. 2. Citat după Ammianus Marcellinus, Buch 31, 2. Kapitel. Ammianus Marcellinus (332-395/400), general roman, de origine greacă, născut în Antiohia pe Orontes și mort la Roma, a fost și ultimul mare istoric latin. Alături de Procopius din Cezareea (500-c.562) a fost și printre ultimii istorici ai antichității târzii. Din lucrarea sa *Res gestae* se păstrează doar ultimele 18 capitole. Părțile păstrate tratează perioada de timp 353-378. Interesantă este viziunea istorică a lui Ammianus Marcellinus, privitoare la migrarea popoarelor și față de cei doi împărați, pe care i-a servit ca și general: Constanțiu II și Iulian Apostatul. El apreciază domnia lui Iulian Apostatul (360-363) și o critică pe aceea a lui Constanțiu II (337-361).

Ammianus Marcellinus, *Römische Geschichte*, Akademie-Verlag Berlin

Luat din: https://de.wikipedia.org/wiki/Ammianus_Marcellinus

⁴³ Luat din: <https://ro.wikipedia.org/wiki/Alani>

În secolele IV-VI alanii, în marea lor majoritate, au contribuit, în alianță cu alte popoare nomade, la migrația spre vestul Europei. După anul 370, când au fost învinși de huni, alanii în alianță cu slavii, care i-au asimilat, s-au deplasat spre centrul Europei, mai ales în zona Balcanilor. În decursul timpului s-au aliat cu aproape toate popoarele migratoare, cu vandalii, cu hunii, cu avarii, apoi cu pecenegii, cu suebii etc. Au ajuns până în Gallia și Hispania, iar de acolo, în anul 429, o parte au trecut strâmtoarea *Coloanele lui Hercule* (Gibraltar), ajungând în nordul Africii, la Cartagena, cu *Regatul vandalilor și alanilor*, din anul 528. Înainte au format *Regatul Alan, din Hispania*, în Iberia centrală, de răsărit și de apus (409-428). Imperiul Roman îi folosea pe alani și ca mercenari, alături de legiunile romane.

Alanii din Caucaz, ajunși sub influența Imperiului Romeu și grație misionarilor georgieni, s-au convertit la creștinism, mai ales în timpul domniei lui Justinian I cel Mare (527-565). Mai târziu, grație acțiunilor misionare întreprinse în regiunea Caucazului și în Crimeea de către Patriarhul Nicolae I Misticul, în timpul domniei împăraților Leon VI Înțeleptul (886-912), Constantin VII (913-919 și 944-959) și Roman I (919-944), au fost reluate și intensificate misiunile de încreștinare din aceste regiuni, precum și reorganizarea structurilor ierarhice.

Capitala Alaniei, în secolele X-XIII, a fost Maghas, numită și Maas, iar și mai popular era cunoscută sub numele de *Mags* sau *Maks*, fiind situată în partea de vest a Alaniei, la 70 km de țărmul Mării Negre, în regiunea Karaciai, din Republica Karaciai-Cerchezia. Orașul Maghas a fost distrus de mongoli, sub conducerea lui Batu Khan, nepotul lui Gînghis Han, în anul 1239.⁴⁴

Privitor la structurile de organizare canonică ale Bisericii din Alania, avem câteva date sigure, oferite tot de Jean DARROUZÈS, în lucrarea *Notitiae Episcopatum Ecclesiae Constantinopolitanae...*, Acest istoric menționează Alania între mitropoliile din Notitia 11, locul 63, iar notitia datează din anul c. 1094, în timpul domniei lui Alexie I Comnenul (1081-1118).⁴⁵ Data înființării acestei instituții, sau a promovării fostei Arhiepiscopii a Alaniei la rangul de Mitropolie, o cunoaștem din regestul patriarhal nr. 840, anul 1032.⁴⁶ Privitor la Arhiepiscopia Alaniei și fondarea acesteia, Jean DARROUZÈS pune la îndoială afirmația făcută de Venance Grumel, în regestul nr. 598 (a), din anul c.901-905, adică din primul Patriarhat al lui Nicolae I Misticul (901-907 și 912-925),⁴⁷ unde se invocă „absența Arhiepiscopului Alaniei”, fapt ce ne duce în mod indirect la concluzia că instituția *Arhiepiscopiei Alaniei* ar fi fost înființată în timpul celei de-a doua păstoriri a lui Nicolae I Misticul (912-925). Sinodul acesta și-a propus să clarifice ordinea de prezență a mitropoliților și a arhiepiscopilor, la lucrările Sinodului Endemic, de la Constantinopol. În scopul acesta, Nicolae I a formulat un decret, privind obligativitatea de prezență la sinod a ierarhilor din numai 51 de mitropolii, începând cu *Cezareea Capadociei* și terminând cu *Ευχάιτα, Euchaita* – Helenopontus (regiune din jurul orașelor Amasya *Ἀμάσεια* și Sinope, *Σινώπη*, azi în Turcia de

⁴⁴ Despre istoria generală din regiune, vezi:

Georges I. BRĂȚIANU, *La mer Noire. Des origines à la conquête ottomane*, München, 1969, 394 p. [S. A. D. = Societas Academica Dacoromana, *Acta Historica*, tomus IX].

Gheorge I. BRĂȚIANU, *Marea Neagră. De la origini până la cucerirea otomană*, Traducere de Michaela SPINEI, Ediție îngrijită, studiu introductiv, note și bibliografie de Victor SPINEI, Polirom, Iași-București, 1999, 502 p.

⁴⁵ Ibidem, p. 343, în: *Notitiae Episcopatum Ecclesiae Constantinopolitanae...*, Op. cit.

⁴⁶ Jean DARROUZÈS, *Notitiae Episcopatum Ecclesiae Constantinopolitanae...*, Op. cit., p. 122. Vezi și: Werner Seibt, *Metropolitan und Herrscher der Alanen auf byzantinischen Siegeln des 10.-12. Jahrhunderts*, în: *Sfragistika i istorij a kul'tury*. Sbornik naučnyh trudov, posjaš čennyj jubileju V. S. Šandrovskaia. St. Petersburg 2004, 50-59 (russisches Resumée 153-154).

⁴⁷ Regestul 598 (a) se află în Fasc. II-III al regestelor patriarhale de la Constantinopol (715-1206), pp. 177-178: *LES RÉGESTES des actes du Patriarcat de Constantinople*, vol. I, Les actes des Patriarches, Fasc. II et III, Le Régestes de 715 à 1206, par Venance GRUMEL, Deuxième édition revue et corrigée par Jean DARROUZÈS, 1989, Paris, Institut Français d'Études Byzantines, 325-1202 régestes, 612 p. (=Le Patriarcat Byzantin, Serie I).

nord)⁴⁸ și din 51 de arhiepiscopii, începând cu *Bizye*, Βιζύη, în Tracia de sud-est (azi Vize, în Turcia europeană) și terminând cu *Corfu*, Κέρκυρα – Κορυφώ.⁴⁹ Grumel este de părere că Arhiepiscopia Alaniei ar fi fost fondată în perioada primului patriarhat al lui Nicolae I Misticul, iar mitropolia în timpul celei de a doua păstoriri ?, afirmație pe care însă n-o confirmă și Jean DARROUZÈS.⁵⁰ În secolul al XII-lea, în tabelul întocmit de Jean DARROUZÈS, Mitropolia Alaniei avea locul 61, în anul 1274 avea locul 15, iar în anul 1285, locul 34.⁵¹ Același tabel, redactat în conformitate cu regestele patriarhale menționează Mitropolia Bitzinei la locul 35, iar după aceasta urmând a Zecchiei (Zicchya), pe locul 36.⁵² Patriarhul Nicolae I a avut în vedere distanța proximă de Constantinopol, precum și dificultățile de deplasare ale ierarhilor din regiunile ocupate de musulmani sau aflate în zonele de război cu necredincioșii sau alți dușmani ai Imperiului Romeu. Din timpul păstoriei Patriarhului Nicolae I, cunoaștem și un Arhiepiscop al Alaniei, Petru.⁵³

Fondarea Mitropoliei Alaniei o putem fixa în secolul al XI-lea, probabil în anul 1032. Din această epocă avem și un ierarh cunoscut cu numele, Gabriel, probabil un grec.⁵⁴

Notitia 11, din anul 1094 menționează Alania între mitropolii, la locul 63.⁵⁵

În conformitate cu opusculul *De Translationibus*, vezi regestul patriarhal nr. 990, din c. 1110, sub Patriarhul Nicolae III (1084-1111) se poate constata o nouă formă de arondare a mitropoliilor, cu titulatură dublă, a celor două scaune unite, contopite sau fuzionate. Câteva exemple de felul acesta sunt mitropoliile de Paros și Naxia, Sougda și Phoula, Alania și Soteropolis. În Notitia 7 chiar și listele sinodale din secolul al XII-lea, unde apare titulatura Sougdophoullon, pentru scaunul mitropolitan unificat de *Sougda și Phoula* – Σουγδαφούλλων.⁵⁶ Nu putem însă afirma cu certitudine cât de durabilă a fost această fuziune sau unificare a scaunelor mitropolitane sau arhiepiscopale.

Pe teritoriul actualei regiuni Krasnodar, Constantin VII Porphyrogenetul,

De Administrando Imperio – a localizat Provincia Zichia, în sud-vest (la nord de autonomia abtrunică Abhazia, din nord-vestul Georgiei);

Paragia, în centru, ca parte a actualei Republici autonome Adîgheia (Adîgă), Республика Адыгея, situată în mijlocul Krasnodarului, cu capitala la Маикоп, Майкóп, Мыекъуапэ (L. adîgă);

Alania în nord-vest și în nord-estul Krasnodarului.

La începutul secolului al XIV-lea, Mitropolitul [*Biținiei sau Viciniei, din Caucaz*], în realitate Mitropolitul scaunului despărțit ori reunit sau cu statut de epidosis al Alaniei – Soteriopolis⁵⁷ a mijlocit strângerea unei oști de 16.000 de luptători, care să vină în ajutorul împăratului bizantin, în lupta acestuia cu otomanii. Astfel că de Sfintele Paști ale anului 1302, co-regentul Mihail IX (1282-1328) și fiul lui Andronikos II (1282-1328) au pornit lupta împotriva turcilor, însă fiind încercuiți de aceștia în Magnezia s-au întors în fugă la Pergamon, de unde au și plecat, împreună cu oastea decimată.⁵⁸

⁴⁸ Euchaita, a fost un orașel, *polisma*, τó πόλισμα, în provincia Helenopontus, regiune din jurul orașelor Amasya Ἀμάσεια și Sinope, Σινώπη, azi în Turcia de nord (azi satul Beyözü, din provincia Çorum). Acolo a existat, din timpul domniei lui Anastasios I (491-518), o Episcopie, sufragană a Mitropoliei de Amasya, Ἀμάσεια, care a devenit Arhiepiscopie (autocefală de mitropolitul ei din Amasya), ulterior fiind ridicată la rangul de mitropolie, de către Leon VI Înteleptul (886-912). În anul 295, Diocletian a împărțit provinciile Bithynia și Pontus, din nord-vestul Asiei Mici, în trei provincii mai mici: Bithinia, Pontus și Diospontus. Fosta provincie Diospontus a devenit Helenopontus, sub Constantin I cel Mare, în memoria Mamei sale, Sf. Helena.

⁴⁹ Vezi regestele nr. 598 și nr. 598 (a), din aceeași perioadă de timp: 901-905, din primul patriarhat al lui Nicolae I.

⁵⁰ Jean DARROUZÈS, *Notitiae Episcopatum Ecclesiae Constantinopolitanae...*, Op. cit., p. 78, nota 1.

⁵¹ Jean DARROUZÈS, *Notitiae Episcopatum Ecclesiae Constantinopolitanae...*, Op. cit., p. 164, tabel.

⁵² Jean DARROUZÈS, *Notitiae Episcopatum Ecclesiae Constantinopolitanae...*, Op. cit., p. 164, tabel.

⁵³ Luat din: <https://en.wikipedia.org/wiki/Alania>

⁵⁴ *Pre-Modern Russia and its World*, Essays in Honor of S. Noonan, Edited by Kathryn L. Reyerson, Theofanis G. Stavrou and James D. Tracy, 2006, Harrasowitz Verlag, Wiesbaden, p. 39.

⁵⁵ Jean DARROUZÈS, *Notitiae Episcopatum Ecclesiae Constantinopolitanae...*, Op. cit., p. 127, nota nr. 2.

⁵⁶ Jean DARROUZÈS, *Notitiae Episcopatum Ecclesiae Constantinopolitanae...*, Op. cit., p. 343.

⁵⁷ A nu se confunda cu Vicina, din nordul Dobrogei.

⁵⁸ Prof. Dr. GELZER, *Pergamon unter Byzantinern und Osmanen*, 1903, Unikum Verlag, Basinghausen, 2011, p. 91.

XI. Provincia Alaniae.

I. Ecclesia Alaniae.

Metropolis

Alani Lazis vicini sunt Septemtrionem versus, jam olim, Procopio teste, Christianorum & Romanorum amici, ut & Abasgi, quos Justiniani ætate Christianam religionem amplexos narrat lib. 4. *de bello Gothico* cap. 3. Alaniam Ponticæ Diœcesi attributam fuisse tradit Zonaras in can. 28. Chalcedonensis synodi, ubi exponit quæ Barbaricæ gentes hoc canone significantur: *εἰσὶν οἱ Ἀλανοὶ καὶ Ροσσοὶ οἱ τῆς Ποντικῆς διοικήσεως, οἱ δὲ Ροσσοὶ τῆς Θρακικῆς συμω...ρκεῖντας ... Sunt isti Alani & Russi, quorum illi quidem Ponticæ diœcesi adjacent, hi vero Thraciæ.* Balsamon quoque in eundem canonem, *Episcopatus apud Barbaros esse dixit, Alaniam, Russiam & alios. Alani quippe Ponticæ diœcesis sunt, Russi vero Thraciæ οἱ Ἀλανοὶ τῆς Ποντικῆς εἰσὶ διοικήσεως, οἱ δὲ Ροσσοὶ τῆς Θρακικῆς.* Nimirum regiones ultra Tanaidem, ubi flumen hoc in paludem Mæotidem influit, Orientem versus positæ, Asiæ accensuerunt recentiores, ut proinde Ponticæ potius Diœcesis censerentur, ac non Traciæ. Procopii vero ætate Europe censebantur qui à dextris Phasidis fluminis habitabant; Asiæ autem qui à sinistris. Nicephorus Gregoras lib. 6 testatur Massagetæ, qui trans Istrum habitabant, à Byzantinis vulgo Alanos appellari, *Ἰσ[τ]ρον Μασσαγαετῶν Ἀλανοῖς κοινὴ κλεῖ διάλεκτος* qui jam olim Christiani erant, Scytharum vero tyrannide premebantur; sed in ejus textum mendam irrepsisse, ac pro *Ἀλανοῖς* legendum esse *Βλαχοῖς* verosimillimum mihi quidem videtur. In Notitia Leonis Imperatoris sexagesima secunda metropolis est Alania ζβ'. ἢ *Ἀλανία*.⁵⁹

Episcopi Alaniae

I. ... [Necunoscut nominal]⁶⁰

Synodo Michaëlis Oxitæ patriarchæ Constantinopolitani, in qua ad ordinem redacti sunt episcopi duo spurii, neque secundum Ecclesiæ regulas ordinati, Clemens Sasimorum [*videre Sasima, col. 405-406, n.n.: Inter Cæsaream & Tyana existebat...*] et Leontius Balbissæ [*videre Barbalissi, col. 407, n.n.*], aderat *metropolita Alaniae, τοῦ Ἀλανίας*. Allat. lib. 2. de Conf, cap. 12.

II. Georgius

In synodo Michaëlis Anchiali patriarchæ Constantinopolitani, in qua vetitum est, ne Clerici ex aliena diœcesi crearentur, sedebat *Georgius Alaniae metropolita, Γεοργίου Ἀλανίας*. Lib. 3. Juris Græco-Rom. pag. 227.⁶¹

III. ... [Necunoscut nominal]

Theodorus Balsamon in can. 30. Concilii in Trullo, quo prohibetur, ne regionum barbaricarum sacerdotes, qui communi uxorum suarum consensu inito, ab ipsarum consuetudine abstinent, cum eis in posterum habitare debeant, narrat se à variis episcopis, qui de Russia venerant, atque ab ipso *Alaniae metropolita* sciscitatum, *ἀλλὰ ... καὶ τὸν μητροπλίτον Ἀλανίας*, num apud ipsos statutum illud vigeret, accepisseque ipsorum sacerdotes etiam post ordinationem suam ab uxoribus sibi nequaquam temperare.

⁵⁹ Aici s-a strecurat o greșeală, credem fără voia autorului Michaelis LE QUIEN, - *Oriens Christianus*, Op. cit., coloanele 1347-1348. În realitate. Notitia 16, atribuită împăratului Leon IV Înțeleptul (886-912), menționează Mitropolia Alaniei la locul 61: ζα'. *Ἀλανία*. La locul 62 este menționată Mitropolia Αἴνος, Ενος (bulg.), Ænus (lat.), Enez (turc.), azi în Turcia europ., provincia Edirne (Adrianopol), la granița cu Grecia.

⁶⁰ Mihail II Kurcuas, Oxitul (1143-1146). Sinodul a avut loc la Constantinopol, în anul 1143, iar cei doi episcopi Clemens și Leontius, adepți ai bogomililor, au fost depuși din treaptă și anatematizați. Videre tom 21, coloanele 583-590, la: J. D. MANSI, *Sacrorum Conciliarum nova, et amplissima collectio* (Reprint, ediția 1903, Paris), Graz, 1961, Akademische Druck – U. Verlagsanstalt Graz.

⁶¹ Mihail III Anchialos (1170-1178).

IV. Theodorus⁶²

Tempore Germani II. Patriarchæ Constantinopolitani Alaniae episcopus sedebat *Theodorus*; quod narrat Dositheus Hierosolymitanus lib. 12. cap. 2. paragr. 10. καὶ ἐπὶ ζούτου τοῦ Γερμάνου ... ἐπίσκοπος Αλανίας Θεόδωρος.

V. ... [Necunoscut nominal]⁶³

Synodo quoque Byzantinæ, quæ in Becci causa sub Andronico seniore habita est aderant metropolitæ Alaniae, Soteriopolis & Zecchia, ut sert idem autor ibid.

VI. ... [Necunoscut nominal]

Apud Nicephorum Callistum lib. 14. c. 39. & in Jure Græco-Rom, ubi translationibus episcoporum, p. 295. sertur Alaniae episcopo traditam fuisse ecclesiam Soteriopolis, quam simul administraret, τῷ Αλανίας ἐδόθη ἡ Σωτεριούπολις; quod factum est Andronico juniore Palæologo Imperatore.

VII. Laurentius⁶⁴

Anno mundi 6855. Christi 1347. mense Septembri, Ind. xv. habita synodus est aliquot metropolitaram, qui relationem dederant Annæ Andronici II. seu junioris viduæ adversus Joannem Calecam patriarcham, ceu Barlaami & Acyndini placita sectaretur: subscripsit ὁ ταπεινὸς μητροπολίτης Αλανίας καὶ Σωτεριούπολις Λαυρέντιος, *humilis metropolita Alaniae & Soteriopolis Laurentius*. Hic anno insequenti, mense Febuario, subscripsit sententiæ excommunicationis & exauctorationis Joannis Calecæ patriarchæ, qui Palamitarum dogmatis non faveret ὁ ταπεινὸς μητροπολίτης πάσης Αλανίας καὶ Σωτεριούπολις Λαυρέντιος. Lamb. Bibl. Cæs. lib. 6. Cod. 6.

II. Ecclesia Bitzines⁶⁵

Bitzine. Alaniae, ut videtur, civitas fuit, quando Georgius Pachymeres testatur ab Alanis Bitzinae episcopum delegatum fuisse ad Andronicum Palæologum Imperatorem. Imo metropolitam fuisse constat ex sententia synodi, quam habuit Athanasius Constantinopolitanus adversus Joannem Drimyn.

Episcopi Bitzines

I. Lucas

Alani Bitzines episcopum oratorem miserunt ad Andronicum Palæologum Imperatorem Michaelis Palæologi filium, ut ipsos in militiam suam admitteret, ἀρχιερεῖ ὠροσελθόντες Βιτζίνιας, quod ei benignè concessit Imperator. Pachim. lib. 4. cap. 16. Atqui *Lucas* hic nominabatur, eodem Pachymere teste lib. 5 cap. 3. ubi narat Joannem Glycyn patriarcham anathema intorsisse eidem Imperatori, qui ad se accederet patriarchatus abdicationem adhortaturus. Aderant cum patriarcha Babylas Ancyranus, Nicephorus Cretensis, & *Lucas Bitzines*, καὶ ὁ Βιτζίνης Λούκας. Idem utique est metropolita Bitzines, qui synodo adsuit Athanasii Constantinopolitani, in qua Joannes Drimys Ecclesiae & Imperatori perduellis proscriptus fuit. Cod. Regius, olim Illustr. Archiep. Remensis, inter ejusdem Athanasii epistolas.

II. ... [Necunoscut nominal]

⁶² Gherman II (1223-1240).

⁶³ Ioan XI Veccos (Becos), 1275-1282.

⁶⁴ Ioan XIV Calecas (1334-1347).

⁶⁵ Athasie I (1289-1293 și 1303-1309).

Vezi coloanele 1349-1350, din vol I [Tomul Primus]: *Tres magnas complectens Dioecesis Ponti, Asiae, & Traciae Patriarchatui Constantinopolitano subjectas*, la:

Michaelis LE QUIEN, - *Oriens Christianus*, Unveränderter Nachdruck der 1740 in der Typographia Regia in Paris erschienenen Ausgabe, in 4°, 3 Bände, Akademische Druck - u. Verlagsanstalt, Graz - Austria, 1958.

Oriens christianus in quatuor patriarchatus digestus, in quo exhibentur Ecclesiae patriarchae caeterique praesules totius Orientis, *publié posthumément* (3 vols. Paris, 1740).

Anno M. 6849. Mense Augusti, Ind. IX. 1341. Sententia synodi Byzantinæ Barlaam & Acyndinus Palamiticæ hæresis impugnatores damnati fuere, cui subscripsit *Bitzines episcopus*, cujus nomen omissum est καὶ ὁ Βιτζίνης. Bibl. Caes. Lib. 6. cod. 6.

*

Lucrarea standard de istorie bisericească și cronologie a istoricului francez Michel Le Quien (1661-1733), în volumul I, dedicat eparhiilor de sub jurisdicția Patriarhiei Ecumenice a Constantinopolului, omite Eparhia Vicina sau Bitzina de pe Dunăre, din nordul Dobrogei. El menționează doar Vicina, Bitzina, Βιτζίνης „fantomă”, din Caucaz, respectiv Abhazia, în Georgia, după cum s-a putut constata din rândurile anterioare (Tom I), revezi subcapitolul privind Vicina de pe Dunăre, în Capitolul I al acestui volum.⁶⁶

Privitor la Vicina și localizarea ei pe Dunăre, în nordul Dobrogei, nu în Caucazul de vest, la Σωτεριοῦπολις [azi Pitsunda, *Bicivinta* (georg. ბიჭვინთა) Пицунда, (ca și colonie gr. secolul V îdHr.: Pityus, Πιτυοῦς, ^{genitiv:} Πιτυοῦντος), în Abhazia], Profesorul Ioan Rămureanu susține argumentele lui V. Laurent. În acest context, el scria următoarele:⁶⁷

Mai întâi Michael Le Quien, în voluminoasa sa lucrare *Oriens Christianus*, afirmă că Vicina s-ar afla undeva în Alania, pe râul Cuban, între Crimeea și Caucaz. După el, geograful german *Wiltsch*, apoi istoricul *H. Gelzer* au crezut că numele de Vicina e o deformare a vechiului nume *Bizonda* din hărțile medievale, ascunsă mai multe secole sub numele de Soteriopolis, care se află pe același mal al Cubanului. Opinia că Vicina trebuie așezată undeva în Cuban a fost combătută temeinic de bizantinologul francez V. Laurent.

*

III. Ecclesia Caucasi

Caucasus mons Asiæ notissimus inter Pontum-Euxinum ad occasum, & mare Caspium ad ortum. Ad medium usque montis plures reperiuntur pagi, teste Chardino in suo itinerario, quos Christiani Georgiani incolunt; sed & episcopalis sedes in eo monte, aut circa illum in aliqua ejusdem nominis civitatula ponitur in pluribus Notitiis ὁ Καυκάσου, *Episcopus Caucasi*.

Episcopi Caucasi

I. Basilius

Concilio Constantinopolitano, quod Joannis Becci causa, sub Andronico Palæologo seniore habitum est, aderat *Basilius Caucasi episcopus*, καὶ ὁ Καυκάσου Βασίλειος ut sert Dositheus Hierosolymitanus lib. 12. de Patr. Hieros. cap. 2. parag. 10.

Jean DARROUZÈS A.A., *Notitiæ Episcopatum Ecclesie Constantinopolitaneæ*. Texte critique, introduction et notes, par..., Inst. Franc. d'Études Byz., Paris, 1981, 521 p. [Géographie Ecclésiastique de l'Empire Byzantin, Tome I], passim.

▼

Sub numele de Alania, Ἀλανία μητρ., uneori Ἀλαμανία (*Notitia* 11, loc 63), apare în *Notitiæ* Arhiepiscopia apoi Mitropolia *Alaniei*, ulterior în uniune personală, cu scaunul de Soteropolis, Σωτηριοῦπολις (*Piṭunda*, Abhazia, Georgia), [p. 449].

⁶⁶ Despre acest mare istoric benedictin, vezi: Charles-Jean-Melchior de Vogüé, *Revue de l'Orient latin* - Vol. II., Paris, Ernest Leroux, 1894 (réimpr. 1964) (ISSN 2017-716X, lire en ligne [archive]), p. 190.

Vezi vol I, [Tomus Primus]: *Tres magnas complectens Dioecesis Pontii, Asiae, & Traciae Patriarchatui Constantinopolitano subjectas*, coloana 1349-1350, la: Michaelis LE QUIEN, - *Oriens Christianus...*, Op. cit.

⁶⁷ Prof. Ion Rămureanu, *Mitropolia Vicinei și rolul ei în păstrarea ortodoxiei în ținuturile românești*, în vol. *De la Dunăre la Mare...*, Op. cit., p. 151.

Αἱ Μητροπόλεις

Notitia 11, din anul 1094, loc. 63:

63, ξα' ἡ Ἀλανία ὁ Ἀλανίας

Aici apare cu numele denaturat *Αλαμανία*, vezi nota nr. 63, p. 343.

Notitia 12, datată d. 1189-1193, și înainte de 1204, loc 61:

61, ξα' ἡ Ἀλανία ὁ Ἀλανείας

Notitia 13, tot de la finele secolului al XII-lea, loc. 771 și 821:

771, ξγ' τῆ Ἀλανία θρόνος ὑποκείμενος οὐκ ἔστι. 63, ἡ Ἀλάνεια

821, οἱ ὑποκείμενος θρόνος οὐκ ἔχουσι καὶ ὁ Ἀλανείας ἀν τοῖς

ὑπ' αὐτὸν τελεῖ ὑπὸ τὸν Κωνσταντινουπόλεως.

Notitia 15, din jurul anului 1170, loc. 61, tot printre mitropolii:

61, ξα' ἡ Ἀλανία ὁ Ἀλανείας

Notitia 16, din jurul anilor 1189, loc. 61:

61, ξα' ἡ Ἀλανία

Notitia 17, a lui Andronic II cel Bătân (1282-1328), loc. 72 (și 73). Specificul acestei Notitia este că de fapt oferă *două notii*, pe coloane paralele. *Pe prima coloană* este dată Notitia lui Andronic II cel Bătrân, *pe a doua coloană* aceea a lui Andronic III (1328-1341).

a. la Andronic II: 72, οβ' ὁ Ἀλανίας καὶ αὐτή, ξα' οὔσα, οβ' γέγονεν

b. la Andronic III: 73, ἡ Ἀλανία, ξβ'/ ξγ' οὔσα, ογ'/οδ' γέγονεν

Notitia 18, după anul 1300, tot a lui Andronic III, loc. 72:

72, οβ' ὁ Ἀλανίας

Notitia 19, din c. 1330, tot a lui Andronic III, loc. 79:

79, νθ' ὁ Ἀλανείας

Notitia 20, finele secolului XIV, loc. 51:

51, (Ὁ δὲ Ἀλανίας μητροπολίτης γράφεται καὶ Σωτηρουπόλεως ἔχει δὲ νῦν καὶ τὸν τόπον τοῦ Σεβαστείας.)

*

Regeste patriarhale

Privitor la fondarea Arhiepiscopiei Alaniei, vezi *regestul nr. 598 a*, din 901-905 (primul patriarhat sau prima păstorire, al lui Nicolae I Misticul (901-907 și 912-925), Fasc. II-III, p. 177.⁶⁸

Regestul nr. 615 a, din 912, după repunerea în scaun a lui Nicolae I Misticul, acesta l-a trimis pe monahul Euthyme la o comunitate misionară din Alania, pe care o felicită pentru continuarea activității și după ce el a fost alungat din scaunul patriarhal și le mulțumește pentru rezultatele pe care le-au avut în via Domnului. Scrisoarea a fost expediată înainte de numirea lui Petru ca Arhiepiscop al Alaniei. Fasc. II-III, p. 191.

Regestul nr. 976 a, din c. 1105, *πρᾶξις συνοδική*, Act sinodal al Patriarhului Nicolae III Gramaticul (1084-1111), care, pe baza Hrisovului (chrysobulle), Χρυσόβουλλον, Bulla Aurea, Золотая бύлла, Χρυσόβυλ, emis de Împăratul Alexios I Comnenul (1081-1118), declară uniunea personală a scaunului mitropolitan al Alaniei, cu cel arhiepiscopal al cetății Soteropolis, Pițunda sau Pitzunda, Σωτηρόπολις, cf. *Notitia 17*, loc 72.⁶⁹

⁶⁸ Amănunte, despre acest regest, mai jos, la începutul capitolului, privind Biserica din Alania. Vezi și regestul anterior, 598, privind *Decretul de promulgare al prezenței mitropoliților și arhiepiscopilor la Sinodul* [Endemic, n.n.], *din Constantinopol*. Este vorba de o listă de 51 de mitropoliți și 51 de arhiepiscopi, care erau obligați să ia parte, cu rândul, la lucrările Sinodului Endemic, unde Patriarhul avea nevoie de arhieriei prezenți, pentru a putea vota sentințele și deciziile patriarhale.

⁶⁹ Jean DARROUZÈS, *Notitiae Episcopatum Ecclesiae Constantinopolitanae...*, Op. cit., p. 398.

Textul acestui act sinodal și hrisovul s-au pierdut. Anul 1105 nu este sigur, dar existența celor două instituții unificate apare menționată la data respectivă pe un colofoniu din manuscrisul *Vatoped nr. 925*: „mitropolit și arhiepiscop al Alaniei și Soteropolis”.

Pierzându-se documentele și ținând cont de conflictele dintre cele două scaune, al Alaniei și Soteropolis, care au început în secolul al XIV-lea, sub Patriarhul Ioan XIV Calecas (1334-1347), Jean DARROUZÈS înclină să creadă că această „uniune personală” n-a fost în realitate decât un epidosis, adică o cedare temporară a Arhiepiscopiei Soteropolis, către Mitropolia Alaniei, deoarece aceasta din urmă păstorind o populație nomadă și seminomadă nu avea nici reședință, nici venituri sigure și nici biserici prea multe. Argumentul forte al lui Jean DARROUZÈS, privitor la caracterul efemer al acestei „uniuni”, este faptul că titlul dublu al celor două scaune n-a trecut și la urmașul celui din anul c. 1105, adică la mitropoliții Alaniei din secolul al XII-lea. Situația s-a agravat mai ales după anul 1239, când mongolii au distrus așezarea Maghas, capitala Alaniei, unde se afla și Catedrala Mitropolitană Sf. Gheorghe și reședința mitropolitului, acesta ajungând să se adăpostească pe unde putea. Fasc. II și III, p. 434.

Regestul nr. 1427, din 12 august 1276 este un *răspuns sinodal* la 15 întrebări, pe care le-a pus Episcopul de Saraï, din Crimeea. La punctul 15, Episcopul de Saraï raportează că în ultimul timp, un mic număr de credincioși, din eparhiile vecine, Zicchia și Alania au trecut strămtoarea Bosforului Cimerian și s-au refugiat pe teritoriul eparhiei lui, iar episcopii locului vor acum să-i viziteze. El întreabă părinții de la Sinodul Endemic cum văd ei această intenție a vlădicilor din Alania și Zicchia. Răspunsul a fost foarte clar, de partea Episcopului de Saraï: dacă este vorba doar de un număr mic de imigranți din Alania și Zicchia, atunci lui îi rămâne în exclusivitate dreptul și obligația de-a se ocupa de acești oameni, iar episcopii din zona Caucazului n-au ce-i vizita pe teritoriul eparhiei lui și nici să se ocupe de ei. Fasc. IV, p. 215 (213-215).

Regestul nr. 2082, din sept. 1317 – aug. 1318, συνοδικὸν γράμμα, concluzii, Scrisoarea Patriarhului Ioan XIII Glykas (1315-1319), dată „mitropoliților vecini”, ca mandat de anchetă în conflictul iscat dintre mitropoliții de Gotthia (Doros, Theodoro, Mangoup) și Sougdaia, Sudak, în Crimeea. Cazul trebuia anchetat de Mitropoliții Alaniei, Bitzinei (Vicina) și Zecchia-și-Matracha, vezi Fasc. V, pp. 59-60.

*

Regest nr. 2287, din august 1347, συνοδικὴ πρᾶξις, Act sinodal, emis de patriarh mitropolitului Laurențius de Alania (Osetia), prin care i se garanta uniunea dintre mitropolia acestuia și aceea de Soteropolis, Σωτηρόπολις, azi Pițunda, Πιτυοῦς sau Πιτυοῦντος, დოჭვობოს (georgiană), Пипунда (rus.), din Abhasia, în Georgia.⁷⁰

Mitropolitul Laurențius al Alaniei a depus un memoriu la Cancelaria Sinodului Endemic, prin care explică faptul că mitropolia lui era unită cu aceea de Soteriopolis, „din timpuri imemorale”, dovedind acest drept, prin *act sinodal* și prin *hrisov* sau *chrisobul*, χρυσόβουλλος, pentru motivul că poporul alanilor era nomad, iar mitropolitul avea nevoie de o reședință. Aceste dispozițiuni au rămas în vigoare până când, în timpul păstoririi patriarhului precedent Ioan XIV Kalekas (1334-

⁷⁰ În zonă există două orașe cu numele de Soteriopolis, Σωτηριούπολις: Pițunda, în Abhasia și Pițunda, azi Borçka, în Lazica, din teritoriile georgiene aflate în Turcia. În anul 1364, Bourzo, acum Borçka, ținea de Imperiul din Trapezunt. Kazhdan, Alexander (1991). *"Soteriopolis"*. In Kazhdan, Alexander. *The Oxford Dictionary of Byzantium*. Oxford and New York: Oxford University Press. p. 1930. ISBN 978-0-19-504652-6.

Seibt, Werner; Jordanov, Ivan (2006). *"Στρατηγὸς Σωτηρουπόλεως καὶ Ανακουπίας. Ein mittelbyzantinisches Kommando in Abchasien (11. Jahrhundert)"*. In Cheynet, Jean-Claude. *Studies in Byzantine Sigillography*, Volume 9 (in German). Munich and Leipzig: K. G. Saur Verlag. pp. 231–239. ISBN 3-598-77927-5.

1347), a fost ales și hirotonit un mitropolit pentru scaunul de Soteriopolis, cu urmarea că Mitropolitul Alaniei nu mai are loc unde să rezideze. Prin raportul sau memoriul său, Mitropolitul Alaniei cere o decizie sinodală, pe baza dovezilor privind titlul de proprietate asupra Mitropoliei de Soteriopolis, garantate de actul sinodal și de chrisobul. La ordinul Patriarhului, documentele au fost citite în fața Sinodului. Actul sinodal, eliberat la această ședință, lăsa să se înțeleagă (intimait), sub amenințarea pedepsei în numele Preasfintei Treimi, de-a se păstra neatinse măsurile adoptate (édictait).⁷¹ Prin urmare, luându-se această decizie, de comun acord cu membrii Sinodului (*spațiu lăsat în alb, fără menționarea numelor acestora*), Patriarhul Isidor I a judecat că hirotonirea unui Mitropolit, numai pentru Soteriopolis, a fost injustă, măsura aceasta ultimă fiind acum luată în favoarea populației alane nomade și că ar trebui respectat decretul prevăzut și cu clauze penale, în cazul în care ar fi încălcat. Și, din acest motiv, mitropoliile Alaniei și Soteriopol se vor uni din nou, pentru totdeauna, în conformitate cu „termenii” din actele vechi, citite în fața sinodalilor, în sensul că mitropolitul, grație acestei reședințe din Soteriopolis, își poate exercita atribuțiile arhieresti. Astfel se va folosi o numire dublă a Mitropoliei: de *Alania și Soteriopolis*.

Act Sinodal care se eliberează ca și garanție Mitropolitului mai sus menționat, Laurentius de Alania și Soteriopolis. Semnătura prin [forma de] menologhion: Μηνὶ αὐγούστῳ ἰνδ. ιε' †

Se vede însă că realizarea acestei uniuni a celor două mitropolii de Alania-Soteriopol, a întâmpinat rezistență în teritoriu, probabil din partea Eparhiei de Soteriopol și al noului ei Mitropolit, pentru că abia în anul 1365 Patriarhul Philotei Kokinos (1364-1376) o decide (sau reconfirmă !), pronunțând drepturile Mitropolitului Simion al Alaniei, prin Actul Sinodal, de la regestul nr. 2502, din septembrie 1365.

Aici nu putem să aplicăm principiul canonic de *επίδοσις*, *epidosis*. Acest termen canonic însemna că un chiriarh își dădea eparhia spre suplinire, fără ca arhierul înlocuitor să fie întronizat, în calitate de episcop al locului, cu alte cuvinte, își arenda scaunul și eparhia, în schimbul unui beneficiu ori din alte interese, mai ales atunci când era titularul mai multor scaune eparhiale, practică atestată la Constantinopol, de prin secolul al XII-lea.⁷² În cazul lui Ieremia al Moldovei, Verliko Târnovo a fost o soluție fericită, găsită de Patriarhul Antonie IV (1389-1390 și 1391-1397), după eșecul acestuia de-a ocupa scaunul Moldovei, deci chiar și cutuma canonică de *epidosis*, în cazul lui Ieremia, la Târnovo, a putut fi aplicată numai parțial. Motivul este că Patriarhul Eftimie cel Sfânt a fost alungat de necredincioși din scaunul de la Târnovo, în anul 1393-1394 ?, nu în urma unei judecăți sau decizii sinodale ori a înțelegerii încheiate între doi arhierii (eparhiotul și suplinitorul) și sancționată de Patriarhul Ecumenic. Aadar, la Veliko Târnovo nu era vorba de o *sedis vacantă*, ci de faptul că chiriarhul locului – Eftimie cel Sfânt – era împiedicat de otomani să-și exercite funcția.

Incipit: Ὁ ἱρώτατος μητροπολίτης Αλανίας

Semnătura [standard sau prin menologhion]: Μηνὶ αὐγούστῳ ἰνδ. ιε' †

*Registru*⁷³: V 47, f. 130^v-131: MM I, n° 114, 258-260 (PG 152 omis), adică vol I, din:

Fr. Miklosich et J. Müller, *Acta et diplomata graeca medii aevi I-II*, Acta patriarchatus constantinopolitani, Vienne, 1860-1862 (pentru textul nostru vezi vol. I, nr. 171 și I, pp. 383-

⁷¹ Regestul nr. 2287, din 1347, Fasc. nr. V, pp. 231-232: *LES RÉGESTES des actes du Patriarcat de Constantinople*, vol. I, Les actes des Patriarches, Fasc. V, Le Régestes de 1310 à 1376, par Jean DARROUZÈS, Institut Français d'Études Byzantines, Paris, 1977, reg. nr. 2000-2681, 601 p. (= Le Patriarcat Byzantin, Serie I).

⁷² Această situație a evoluat în urma unor realități întâmplare în teritoriile cucerite de către necredincioși, unde numărul creștinilor era nu numai în scădere, din cauza islamizărilor forțate, dar ierarhii erau chiar și împiedecați de către autoritățile musulmane să activeze și să rezideze în eparhiile lor, de unde erau chiar și alungați, ori nu le puteau lua în primire. O parte dintre acești arhierii locuiau chiar în Constantinopol, unde participau la lucrările sinoadelor endemice, alții viețuiau prin mănăstiri, prin orașe, la părinți, rubedenii sau familii nobile sau prin case particulare.

Scaunul și reședința mitropoliților ruși era la Kiev, până în anul 1305, când reședința a fost mutată la Vladimir, unde a rămas până în anul 1326, când a fost mutată la Moscova. Abia din anul 1390, scaunul și titulatura mitropoliților ruși se stabilește definitiv la Moscova, und reședința se afla încă din anul 1326.

⁷³ Adică *Registrul Patriarhal* sau Codexul Sacru: Το ἱερόν κωδίκιον (1315-1402).

385; PG, 152, 1360-1362; E. de Hurmuzaki, *Documente privitoare la Istoria Românilor*, nr. 3, 1-3; V. Laurent, P.Ş. Năsturel, *Facsimile de texte și documente bizantine din veacurile XIV-XV privitoare la istoria bisericii române*, București, 1946, pl. II-III.

Pentru secolul al XIV-lea, lucrarea instrument de studiu – manual – rămâne cartea lui Jean DARROUZÈS, *Le registre synodal du patriarchat byzantin au XIVe siècle* (Étude paléographique et diplomatique), Paris, 1971, 503 p. [Colecția: Archives de l'Orient Chrétien, nr. 12], *Registrul Patriarhal* sau Codexul Sacru Το τερών κωδίκιον (1315-1402), Cod. Vind. Hist. gr. 47 și 48, (precum și copia acestuia: Cod. Vat. Urb. gr. 80).

Punctele din ediție corespund listei lăsate în alb de copist sau de notarul Sinodului, adică necompletate cu numele sinodalilor prezenți. Jean DARROUZÈS este de părere că numele acestora nu trebuie să difere de cele de la regestele vecine sau următoare, 2288 și 2290, unde sunt menționați mitropoliții Cizicului, Heracleei Traciei, Philadelphiei, Thesalonicului, Sebasteia, Heracleea Pontului, Prousa (Brussa), Traianopolis, Ainos, Garella, Kallioupolis.

Mențiune: Actele patriarhale din timpul lui Philotei, menționate însă în anul 1364, regist nr. 2502: MM I, 478⁵⁻⁷.

Critica textului:

Laurențius al Alaniei, în reclamația membrilor Sinodului Endemic [ținuți la distanță de patriarh], prezentată de registul nr. 2263, din septembrie 1346 și adresată împărătesei Ana de Savoia, văduva lui Andronic III (1297-1341), mama minorului Ioan V (1341-1391) și regenta acestuia, împreună cu co-regentul Ioan VI Cantacuzino (1341-1347, apoi avtocrator principal, 1347-1354), contra abuzurilor Patriarhului Ioan XIV Kaleka (1334-1347) semneză *Laurențius al Alaniei și Soteriopolis*. Prin semnătura pusă pe reclamație se vede că era și el un opozant al lui Ioan XIV Kaleka. După 2 februarie 1347, Laurențius a aplicat aceeași semnătură la declarația din 23 octombrie 1346, regist nr. 2264: se poate întâmpla că semnătura a fost făcută ulterior, pentru că cel puțin Athanasie al Cizicului și Laurențiu al Alaniei-Soteriopolis erau în octombrie încă în arest, după reclamația trimisă împărătesei în septembrie, fiind eliberați abia după 3 februarie 1347. Ei au participat la prima semnare a Tomosului, pe data de 8 februarie 1347 (regist nr. 2264). Numai că Jean DARROUZÈS susține în registul nr. 2287, la critica textului, că semnătura lui Laurențius, pe Tomosul din 1341 (regeste nr. 2212, 2213 și 2214), nu poate fi autentică. Menționarea Patriarhului Philotei contribuie cu un element la clarificarea actului patriarhal: Împăratul Ioan VI Cantacuzino a emis un *chrisobul*, menționat de Franz DÖLGER, în registul nr. 2019, prin care actul lui Isidor I, în conformitate cu procedura în uz, privind modificările teritoriale ale mitropoliilor ortodoxe, nu putea fi decât o confirmare, nu o decizie.⁷⁴ Spunem numai o confirmare, pentru că această problemă a arondării mitropoliilor cădea în competența împăratului, nu a patriarhului.

*

Regestul nr. 2308, din ? (probabil c. 1356 ?), conține o judecată sinodală în favoarea a trei preoți din orașul Tanaïs, Τάναϊς, Танаис [rus.], (situat la vărsarea Donului în Marea de Azov), umiliți pe nedrept de Mitropolitul Alaniei. Este vorba de protoiereul Mihail și de iereii Nicolae și Teodor din Tanaïs, care au depus o plângere la Sinod, contra Mitropolitului Alaniei, care i-ar fi spoliat de drepturile lor canonice. După confruntarea acestora cu mitropolitul, în fața instanței Sinodului Endemic și după mai multe ședințe, dreptatea s-a dovedit a fi de partea celor trei preoți, cărora li s-au restituit toate drepturile de care puteau să beneficieze, în conformitate cu cutuma

⁷⁴ Franz DÖLGER, *Regesten...*, Op. cit., partea a cincea, Regest nr. 2019, p. 15:

REGESTEN der Kaiserurkunden des Oströmischen Reiches von 565-1453, Bearbeitet von Franz DÖLGER, 5. Teil (Schluss) Regesten von 1341-1453, unter verantwortlicher Mitarbeit von Peter WIRTH, Verlag C.H. Beck München u. Berlin, 1965, 138 p., Regeste nr. 2863-3555 [Corpus der griechischen Urkunden des Mittelalters und der Neuere Zeit, Herausgegeben von der Akademien der Wissenschaften in München und Wien, REIHE A: Regesten..., *Regesten der Kaiserurkunden des Oströmischen Reiches*].

locală, din Tanaïs. Datarea regestului nu este posibilă, dar exista o mențiune în acest sens, din iulie 1356, în regestul nr. 2392. Nu se știe dacă acest Mitropolit, care a pierdut procesul cu cei trei preoți din Tanaïs, nu a fost chiar Simion al Alaniei, pe care Patriarhul Calist I (1355-1363) l-a depus din scaun, numind în locul lui pe Calist. Simeon, a fost urmașul lui Laurențiu în scaunul Alaniei, care a păstorit până la moarte. Fasc. V, pp. 250-251.

Regestul nr. 2890, din iunie 1391, *γράμμα, ένταλτήριον γράμμα* concluzii, adică un mandat al Exarhului Patriarhal dat lui Theodor Panaretos Mare Econom al Imperiului de Trebizonda, pentru administrarea drepturilor patriarhale din mitropoliile Trebizondei, Necezareei, Koloneei, Keltzenei, Alaniei și ale Arhiepiscopiei de Soteriopolis (Pițunda). Fasc. VI, pp. 178-179.

Regest nr. 3121, din primăvara 1400, Scrisoarea Patriarhului Matei I (1397-1410), trimisă Exarhului Patriarhal din Trebizonda, prin care îi prescrie modul în care trebuie ales și hirotonit întru arhiereu noul Mitropolit al Alaniei. Având în vedere pericolul pe care-l prezenta atunci o călătorie pe Marea Neagră, din cauza expansiunii otomane și a blocadei, pe care aceștia au făcut-o romeilor pe mare, izolând Constantinopolul pe Bosfor, de restul lumii (1392-1400), Megas Comnenul Manuel III al Trebizondei, *Μανουήλ Γ' Μέγας Κομνηνός της Τραπεζούντας* (1390–1416) cere Patriarhului Matei I permisiunea ca noul Mitropolit al Alaniei să fie hirotonit în Trapezunt, de către Mitropolitul locului Antonie, în Catedrala Sfânta Sophia de acolo. De la Trapezunt, noul Mitropolit al Alaniei urma să plece în Alania, să-și preia scaunul, în Catedrala Sf. Gheorghe din Maghas (azi Nijnii Arkhyz) și în Catedrala Arhiepiscopală Sf. Apostol Andrei din Soteriopolis, *Σωτηριούπολις*, (Pițunda, Pitzunda, Abhazia).

Regest nr. 3198, din martie-aprilie 1401, *πιττάκιον*, scrisoare adresată mitropolitului Antonie al Trebizondei, privitoare la hirotonirea simoniacă a mitropolitului Alaniei. Patriarhul Matei I îl dojenește pe Mitropolitul Trapezuntului pentru cele întâmplate și-i amintește acestuia consecințele simoniei, atât pentru cel hirotonit, cât și pentru cel care hirotonește, precizând că excepția de la regula alegerii și hirotonirii Mitropolitului Alaniei în Trapezunt și nu la Constantinopol, a fost făcută numai din cauza blocadei otomane de opt ani, a Bosforului, capitala putând comunica cu restul lumii doar pe uscat, prin Poarta de Aur, spre Tracia, adică cu Europa. Patriarhul a fost supărat și pe exarhul patriarhal, monahul Nathanael, pe care l-a și destituit din funcție, pentru că s-a implicat și el în această acțiune simoniacă. Matei I nici nu vrea să-i pronunțe numele și funcția Mitropolitului Alaniei, până când acesta nu va veni la Constantinopol, pentru a fi judecat în sinod. Aceleași cuvinte aspre le are Patriarhul și față de ieromonahul Ghedeon, egumenul Sfintei Sophii din Trapezunt, care a trimis la Patriarhie cinci burse (*σώμα*), pungi sau stipendii (donații), pentru cler și pentru kellia, *κέλλιον* sau *casa arhierească* (chilia), a patriarhului. Acesta recunoaște că el și Biserica din Constantinopol sunt săraci și avizați la pomană și milostenie, din toate părțile însă, pentru aceasta, el totuși n-ar tolera o iregularitate canonică, pentru nimic în lume, încheind cu textul din *Fapte 8, 20*: Dar Petru i-a zis: „Banii tăi să piară împreună cu tine, pentru că ai crezut că darul lui Dumnezeu s-ar putea căpăta cu bani!”.

Regest nr. 3236, din noiembrie 1401, *πιττάκιον*, scrisoare adresată Împăratului Trebizondei Megas Comnenul Manuel III, privitoare la: 1. ieromonahul Simeon, pe care monarhul l-a desemnat urmaș al Mitropolitului Antonie al Trebizondei, mort în lunile martie-aprilie 1401; 2. precum și la urmările nefericite ale hirotonirii simoniace a noului Mitropolit al Alaniei. Numele acestui mitropolit al Alaniei nu-l cunoaștem. Pentru prima jumătate a secolului al XV-lea ne este cunoscut doar un singur nume de Mitropolit al Alaniei. Este vorba de Meletios al Alaniei, mort în data de 23 mai 1447, conform unei notițe funerare. Privitor la Mitropolia Trebizondei, de la Curtea Megas Comnenilor, reiese din această corespondență că Patriarhul Matei I nu-i mai recunoaște Împăratului privilegiul de a-și desemna și numi singur episcopii, din teritoriul Statului său, a *mini*

Imperiului de Trapezunt. Patriarhul îi cere lui Manuel III să renunțe la prerogativa de numire a propriilor episcopi și să facă acest lucru în scris, către Sinodului Endemic. Tot în scris trebuia să se oblige să nu mai caute candidați la arhierie, chiar și pentru scaunele din afara statului său, cum a fost cazul cu Alania, pentru că este împotriva rânduielilor canonice ale Bisericii. Nu cunoaștem motivele sau interesele pentru care Manuel III s-a implicat în problema alegerii și hirotonirii Mitropolitului Alaniei, care se vede că a produs multă tulburare la Constantinopol, chiar dacă Mega Comnenul a mai trimis încă trei burse (pungi) de bani patriarhului, adaus la cele cinci, de dinainte. În schimb, se vede că Mitropolitul Alaniei n-a fost nici anatematizat, nici suspendat, decât în cazul în care ar refuza să se prezinte în fața Sinodului Endemic. Chiar și în scrisoarea către Împăratul Manuel III, Patriarhul Matei I este mai puțin dur decât în aceea anterioară, trimisă Mitropolitului Antonie al Trebizondei.

Regest imperial

Regest nr, 2919, din 17 mai 1354 noiembrie 22 – Χρυσόβουλλον (478,7) Crysoboulon pentru Mitropolitul Simeon al Alaniei și Soteriopolis (=Soteriupolis), prin care i se aprobă din partea împăraților Ioan V Paleologul (1341-1391) și Ioan VI Cantacuzino (1347-1354) toate drepturile cuvenite, în mod deosebit și pe cuprinsul Imperiului de Trapezunt. – D: Decretul Sinodal, din sept. 1364: MM I, 478, 7 . – E: Beck, *Kirche* 170; vezi Vailhé, *Dict, D'hist. et de géogr. eccl.* I (1912) Coloana 1337; K. Johannes VI Kantakuzenos ist als aussteller ausdrücklich genannt. Chron.: Der textlichen reihenfolge bei MM I, 478, 6 ff. Nach wohl nicht vor der erhebung Isidors zum ptr. von KPL. (17 mai 1347).⁷⁵

*

Anexă

Despre Alania și despre poporul alan (secolul IV și secolul XIII)

Die Alanen: Vgl. Ammianus Marcellinus, Buch 31, 2. Kapitel.⁷⁶

Ammianus Marcellinus, *Res gestae*, cartea 31, cap. 2:

Die Alanen sind fast alle schlanke und schöne Menschen mit ihrem mittelblonden Haar, furchterregend mit der gemäßigten Wildheit ihrer Augen und schnell infolge der Leichtigkeit ihrer Waffen. Sie sind in allem den Hunnen recht ähnlich, aber gemäßigter in ihrer Lebensart und Tracht. Raubend und jagend ziehen sie bis an den Mäotischen See, den Kimmerischen Bosphorus und ebenso nach Armenien und Medien. Wie ruhige und friedfertige Menschen sich Muße wünschen, so haben sie ihre Freude an Gefahr und Krieg. Den hält man für glücklich, der sein Leben in der Schlacht aushaucht; wer alt wird oder durch einen natürlichen Tod aus der Welt scheidet, den bedrängen sie mit heftigen Schmähungen als entartet und feige. Als höchsten Ruhm preisen sie es, einen Menschen zu töten, als rühmliche Beute, ihm den Kopf abzuschlagen und die Haut abzuziehen, die sie ihrem Pferd als Brustschmuck umhängen. Bei ihnen sieht man keinen Tempel und kein Heiligtum; nicht einmal eine mit Schilf gedeckte Hütte kann man bei ihnen irgendwo erblicken, vielmehr wird ein entblößtes Schwert nach barbarischer Sitte in den Boden gestoßen, und dies verehren sie gläubig als Kriegsgott und Beschützer der Gebiete, die sie bewohnen. Die Zukunft suchen sie auf merkwürdige Art zu erforschen. Sie sammeln gerade Weidenzweige und sortieren sie unter bestimmten geheimen Beschwörungsformeln zu einer festgesetzten Zeit, um auf diese Weise die Zukunft zu

⁷⁵ Ibidem, Franz DÖLGER, *Regesten...*, Op. cit., partea a cincea, Regest nr. 2019, p. 15.

⁷⁶ Ammianus Marcellinus, *Res gestae* (operă în 31 de cărți), cartea 31, cap. 2. Citat după Ammianus Marcellinus, în traducere germană: Buch 31, 2. Kapitel. Ammianus Marcellinus, *Römische Geschichte*, Akademie-Verlag Berlin
Luat din: https://de.wikipedia.org/wiki/Ammianus_Marcellinus

erkennen. Sklaverei ist bei ihnen unbekannt. Alle stammen aus edlem Geschlecht. Zu Häuptlingen wählen sie noch heute Männer, die durch langjährige Kriegserfahrung Ansehen erworben haben.

Compară aceste păreri ale lui Ammianus Marcellinus, despre alani, din secolul al IV-lea, cu cele ale călugărului latin Frater Riccardus, din secolul al XIII-lea: Raportul Fratelui Riccardus, *Despre descoperirea Ungariei Mari, din timpul Papei Grigore IX (1227-1241)*. Este vorba de *Magna Hungaria*, adică patria de origine a ungarilor, localizată în Bașchiria sau Republica Bașcortostan, Республика Башкортостан, situată la sud de Munții Urali, în partea europeană a Rusiei. În jurul anului 1220, Gingis Han a cucerit Bașchiria, iar triburile maghiare, din fosta Magna Hungaria au fost exterminate de mongoli.⁷⁷

Vgl. Bericht des Frater Riccardus: Über die Entdeckung Groß-Ungarns zur Zeit Papst Gregors IX.

»Dann kamen sie in ein Land, das man Alanien nennt und in dem Christen und Heiden gemischt leben. Es gibt dort so viele Fürsten wie Dörfer, und kein Fürst anerkennt die Oberhoheit eines anderen. Es herrscht dort ständiger Krieg der Fürsten und Dörfer untereinander. Zur Zeit des Anbaus und der Ernte kommen alle Männer eines Dorfes bewaffnet auf dem Felde zusammen. Auch auf dem angrenzenden Grundbesitz üben sie diesen Brauch und versammeln sich außerhalb der Dörfer in gleicher Weise bewaffnet, sei es, um Holz zu schlagen oder andere Arbeiten zu verrichten. Einzeln können sie, aus welchen Gründen auch immer, ihre Dörfer die ganze Woche über nicht verlassen, ohne sich persönlicher Gefahr auszusetzen, mit Ausnahme des Sonntags vom Morgen bis zum Abend. Der Sonntag wird bei ihnen so sehr geachtet, daß dann jeder, was auch immer er Böses getan oder wieviel Gegner er hat, sicher sein kann, ob er nun ungeschützt oder bewaffnet ist, und unbehelligt auch unter denen umhergehen kann, deren Blutsverwandte er getötet oder denen er anderes Unheil zugefügt hat.

Jene, die als Christen bezeichnet werden, essen oder trinken aus einem Gefäß, in dem eine Maus starb oder aus dem ein Hund fraß, nicht eher, als es von einem Priester geweiht wurde. Wer sich anders verhält, wird aus der Gemeinschaft der Christen ausgeschlossen.

Wenn jemand von ihnen einen Menschen tötet, so wird er dafür weder gestraft noch gelobt; gilt doch bei ihnen ein Totschlag nichts. Das Kreuz verehren sie so sehr, daß arme Leute – Einheimische wie Fremde –, die nicht mit großem Geleit reisen können, jederzeit unter Christen wie Heiden sicher einhergehen können, wenn sie nur irgendein Kreuz hoch erhoben an einer Fahnenstange tragen.«

⁷⁷ *Der Mongolensturm. Berichte von Augenzeugen und Zeitgenossen 1235-1250.* Verlag Styria Graz
Vezi: <https://de.wikipedia.org/wiki/Baschkortostan>

Tana, Tanais, Tanaïs, Танаис (rus.)

Τάναϊς, la grecii antici **Μαιώτις λίμνη**, **Palus Maeotis**, **Mæotis Lacus**, (lat.), în Sarmatia, la vărsarea Donului în Marea de Azov;

Situat la 20 km la nord de actualul oraș *Azov* (vulgo), **Asow**, **Азów** (rus.), **Asovia** (lat.), **Tana** (ital.);

la 30 km de actualul oraș **Rostov pe Don**, **Ростów-на-Донý**, **Rostovia ad Tanaim** (lat.), **Ροστόφ επί του Ντον**, **Дондагы Ростов** (tătară).

Tanais, **Τάναϊσα**, pe fluviul cu același nume (**Don**) fost o colonie grecească, fondată de grecii din Milet în secolul al VII-lea îdHr., ca și o piață înfloritoare de cumpărare a sclavilor, în relație cu sciții, de la care erau procurați, apoi vânduți în orașele grecești, orientale și romane. Conducătorul orașului era un *Archonte* ἄρχων (Domn). Tana sau Tanais a devenit un *emporion*, ἐμπόριον,⁷⁸ în timpul domniei Regelui Peirisades II al *Regatului Bosphorului* (284-250 îdHr.): Βασίλειο του Βοσπόρου, Regnum Bosphoranum, Боспорское царство.⁷⁹ Cu toate acestea, Tana a rămas o colonie grecească, nu bosphoriană. Bosphorienii au avut o colonie în delta Donului, aproape de Elizavetovka, distrusă de sarmați, la scurt timp după fondarea celei grecești, de la Tana. La o jumătate de secol după fondare, deasupra portului Tana a evoluat Polis-ul Tana, înconjurat de un zid de c. 2,50 m lățime. De prin anul 110 îdHr., Tana s-a aflat sub stăpânirea Regatului Pontului, iar probabil în anul 8 îdHr., orașul a fost distrus de regele Polemon I Eusebes al Pontului (37-8.7 îdHr.), al Armeniei Mici (34-30 îdHr.) și al Bosphorului (14-8/7 îdHr.).⁸⁰ După această distrugere, orașul nu s-a mai refăcut, rămânând timp de un secol fără importanță și cu un rest de populație care a continuat să viețuiască acolo în condiții extrem de grele. Orașul s-a refăcut în timpul protectoratului roman, decăzând din nou în jurul anilor 350, în urma atacurilor și jafurilor întreprinse de ostrogoți și de huni.

Orașul Tana a fost refondat de către Serenissima Veneția în secolul al XIV-lea, trecând ulterior sub stăpânirea genovezilor, care au format acolo o mare piață comercială, pe baza de relații cu Hoarda de aur, dar în anul 1392 a fost cucerită de Tamerlan, în anul 1471, de către Imperiul Otoman, în anul 1696 de Imperiul Rus. A revenit sub stăpânire otomană în anul 1711, dar în anul 1774, orașul a fost înglobat definitiv în Imperiul Rus.

Ca o curiozitate menționăm că venețienii au decis baterea de monede false de „aspri” la Tana, care imitau perfect aspri otomani, deci *contrabanda* și *frauda* sunt metehne vechi ale statelor și ale oamenilor.⁸¹

Nu avem din păcate nici o mențiune, privitoare la forma unei structuri eparhiale în Tana, înainte de anul 1453.

⁷⁸ ἐμπόριον, emporion, era în antichitate, începând cu Herodot, Ἡρόδοτος [Ἀλικαρνασσεύς] (490/80-424 îdHr.), o piață independentă și un loc comercial, dintr-un oraș aflat în afara patriei mame sau (și) pe teritoriul altei țări, cu drept de-a face comerț, de-a vinde și transporta marfă, un fel de port liber, care dispunea de oficiu de vamă, finanțe și drepturi proprii de comerț.

⁷⁹ Regatul Bosphorului, cu numele dat de Strâmtoarea Kerchi, care leagă Marea Neagră de Marea de Azov, a fost întemeiat în secolul al V-lea îdHr., de Dinastia Arheanactizilor, succedată de Dinastia Spartocizilor, din anul 438 îdHr., care s-a menținut până în anul 110 îdHr., când a intrat în stăpânirea lui Mitridate VI al Pontului (c.119-63 îdHr.), dușman temut al romanilor. După anul 63 îdHr. Regatul Bosphorului a intrat sub protectoratul Imperiului Roman, dar s-a prăbușit în urma atacurilor ostrogoților și apoi ale hunilor, de la jumătatea secolului al IV-lea.

Luat din: https://ro.wikipedia.org/wiki/Regatul_Bosforului

⁸⁰ Vezi: Tanais (Sarmatien), la: [https://de.wikipedia.org/wiki/Tanais_\(Sarmatien\)](https://de.wikipedia.org/wiki/Tanais_(Sarmatien))

⁸¹ Luat din: [https://ro.wikipedia.org/wiki/Tana_\(Tanais\)](https://ro.wikipedia.org/wiki/Tana_(Tanais))

XII. Provincia Abasgiæ. [Abhazia (Georgia)]⁸²

Abasgiam Procopius describit lib 4. *de bello Gothico*, cap. 3. superiori capite dixerat littus quod è regione est Petræ, in parte Europæ obtinere Apsilios sub Lazorum dominatu, à multo tempore Christianos, quemadmodum & vicinas nationes alias, quas illic memoravit. Atqui trans Apsilios & curvi, Lunæ instar, Euxini-Ponti recessus caput oram habere maritimam ait Abasgos ad usque Caucasum pertinentes, qui olim Lazorum ditionis censebantur, sub geminis Principibus popularibus suis. *Hi Barbari ad meam ætatem, inquit, lucos & sylvas coluerunt, barbara simplicitate arbores in Deorum ducentes numero, summa vero duorum Principum avaritia admodum vexabantur, cum ambo Reges quoscumque viderant elegantes pueros, à parentibus ablatos, virilibus exsectis, Romanis aliisque gentibus venderent; ita ut spadones inter Romanos agentes, etiam in aula Imperatoris, Abasgi essent. Tandem, principe Justiniano, omnia Abasgis in mitius meliusque conversa sunt. Nam & Christianam Religionem amplexi sunt, & missus ad eos quidam ex Eunuchis palatii, Abasgus genere, nomineque Euphratas, ipsorum Regibus difertè edixit, ne cui deinceps virilitatem exciderent. Tum Justinianus Augustus Deiparæ templum apud Abasgos condidit, ibique sacerdotibus constitutis, effecit ut ritus Christianorum omnes edocerentur.* Hæc Procopius. Quocirca Abasgia, sacrorum Christianorum principem habere cœpit, cujus sedes fuit Sebastopolis Lazicæ, eodem Procopio teste, ad Phasim fluvium, ejusque ofitium in littore Ponti, civitas à Justiniano Imp. refecta, quæ in Notitia veteri ecclesiastica inter archiepiscopatus habetur, & inter metropoles in recentioribus aliis, *ἐπαρχίας Ἀβασγίας* (neogr. Ἀμπχαζία – Abhasia, n.n.) ὁ Σεβαστοπόλεως, *Provinciae Abasgiæ Sebastopolitanus*. Ejus hodie nomen est *Syrmenæ*. Sebastopolim Procopius lib. 4. *de bello Gothico*, cap. 4. in Lazorum Sagidarum regione collocat, ut & Pityuntem. Eam à Justiniano Provinciae Ponti Polemoniacy attributam refert. Refecit hanc Justinianus, ut inexpugnabilis esset. Vide in Sebastopoli Armeniæ primæ.

*

Sfântul Ioan Gură de Aur [354 (344 ?) - 407] și țărmul de est al Mării Negre

Viața și activitatea acestui mare Părinte și Dascăl al Bisericii, reprezentant strălucit al Școlii Teologice din Antiohia [azi Antakya, Turcia], unde s-a și născut, a studiat, a activat ca diacon și ca preot, a predicat și a scris, ne este îndeobște cunoscută. Noi intenționăm doar să menționăm legătura lui cu aceste regiuni, din timpul celor două exiluri.⁸³ Sf. Ioan Hrisostom nu numai că ne-a lăsat textul Dumnezeieștii Liturghii care, de prin secolul al IX-lea s-a generalizat în toată lumea ortodoxă (ulterior și la uniții de rit bizantin), unde este pomenit de fiecare dată, atât la proscomidie, cât și la apolis-otput, dar i s-a mai consacrat și slujbă, cu sinaxar pe data de 30 ianuarie, de Praznicul Sfinților Trei Ierarhi, alături de Sfântul Vasile cel Mare și Sf. Grigorie de Nazianz sau Teologul. Tot în această zi se face și pomenirea Sf. Sfințit Ipolit Episcopul Romei. Sf. Ioan Zlataust mai este pomenit și pe data de 13 noiembrie, iar pe data de 27 ianuarie se prăznuiește *aducerea raclei cu Sfintele lui moaște, de la Comana Pontica, Κόμανα Ποντικής, la Constantinopol*, în anul 438, unde a fost depusă în *Biserica Sfinților Apostoli*, a doua ca mărime și importanță din capitală.⁸⁴

⁸² Luat din: Michaelis LE QUIEN, - *Oriens Christianus...*, Op. cit., coloana 1351-1352.

⁸³ Luat din: https://www.heiligenlexikon.de/Biographien/J/Johannes_Chrysostomus.html

⁸⁴ Baronii Cruciadei a IV-a au confiscat moaștele Sfântului Ioan Gură de Aur, în anul 1204 și le-au dus la Roma Veche, unde au fost așezate în Basilica Sf. Petru veche și ulterior, în aceasta actuală. În anul 2004, Papa Ioan Paul al II-lea le-a restituit Patriarhiei Ecumenice din Constantinopol, fiind așezate în Catedrala Sf. Gheorghe.

Data numirii lui în funcția de Arhiepiscop al Constantinopolului este 15 decembrie 397, însă hirotonirea întru arhieru a avut loc doar pe data de 26 februarie 398. Data morții este la 14 septembrie 407.

După Sinodul de la Stejar, acum un cartier al orașului Chalcedon [azi Kadiköy], în regiunea orașului Istanbul, de dincolo de Bosfor, în Anatolia, din anul 403, unde s-au strâns dușmanii săi, în frunte cu Teofil I al Alexandriei (385-412) și cei 26 de episcopi însoțitori, la care s-au mai raliat încă zece episcopi nemulțumiți din zonă și trei văduve, pentru a-l judeca și a-l depune din scaun pe Ioan Hrisostom. Împărăteasa Eudoxia [sau Aelia Eudoxia, Εὐδοξία, Εὐδοκία, soția lui Arcadius (395-408) și mama lui Teodosie II cel Tânăr (408-450)], care nu-l suporta pe Sântul Ioan Gură de Aur pentru criticile pe care i le aducea, ei și Curții Imperiale, convocase ea însăși acest sinod, pe care l-a și prezidat, în absența pârâtului, căruia i se aduceau 12 capete de acuzare. Sinodul l-a declarat depus din scaun pe Sf. Ioan Gură de Aur, decizie ratificată ulterior de Împăratul Arcadius, care a și decis trimiterea lui în exil, în Bitinia, Βιθυνία, în nord-vestul Asiei Mici [având capitalele istorice la Nicomedia (Reședința preferată a lui Constantin I cel Mare), apoi la Niceea].⁸⁵ Exilul în Bitinia n-a durat, grație protestelor populației capitalei și în urma cutremurului puternic din Constantinopol, iar Împăratul Arcadius l-a rechemat în scaunul de Arhiepiscop (recte Patriarh). S-a bucurat de o primire triumfală din partea populației, la Biserica Sfinții Apostoli, unde a și predicat, însă fără să facă referințe critice la adresa Curții Imperiale. Numai că pacea n-a durat mult și după afrontul făcut la adresa Împărătesei Eudokia, cu ocazia sărbătorilor dezvelirii unei statui de argint a acesteia, aproape de biserica unde slujea și predica Sfântul, a căzut iarăși în dizgrația Curții Imperiale, fiind trimis din nou în exil, de data aceasta la Arabissus sau Arabissos- Kucusus, în Armenia Mică, azi Afșin, în provincia Kahramanmaraş, din Turcia. Numai că dușmanii lui nu erau mulțumiți de locul în care își petrecea exilul, cu atât mai mult cu cât popularitatea Sf. Ioan Gură de Aur era în creștere. Sănătatea fiindu-i deja șubrezită, n-a găsit totuși milă la împărat, care ascultând de dușmanii Sfântului Ioan, l-a transferat pe acesta, de la Arabissos-Kucusus, la Pityum, Πιτυοῦς, Πιτυοῦντος, Pitiunt, Pițunda, ზოჭობოს (georg.), pe țărmul de est al Mării Negre, în provincia Abhazia – Georgia. Sf. Ioan Hrisostom n-a rezistat acestei călătorii, și moare la Comana Pontica, Κόμανα Ποντική,⁸⁶ lângă actualul sat Gümenek (situat pe valea râului Iris, azi Yeşilirmak, la 11 km amonte de orașul Tokat, pe strada care duce spre orașul Niksar, Turcia), din regiunea Trapezuntului, la data de 14 septembrie 407.

Corectura ce se cuvine făcută acestui detaliu din viața Sf. Ioan Gură de Aur este că el nu mai ajunsese pe țărmul estic al Mării Negre, adică la Pițunda, noul său loc de exil, cum cred unii, pentru că decedase pe drum, la *Comana Pontica*, Κόμανα Ποντική, din regiunea Trapezuntului. Acest oraș Pițunda, Σωτηριούπολις (secolele X-XII), [Пицунда (abhasă), ზოჭობოს (georg.), Пицунда (rus.)], la rândul său, nu trebuie confundat cu Suhumi, Sochumi, Σεβαστόπολις (la bizantini), [Akəa-Aqwa (abhasă), სოხუმი-Sochumi (georg.), Сухум (rus.)], actuala capitală a provinciei Abhazia.

Sinaxar 27 Ianuarie⁸⁷

În această lună, în ziua a douăzeci și șaptea, anul c. 438,
pomenirea aducerii moaștelor celui între sfinți părintelui nostru Ioan Gură de Aur,
arhiepiscopul Constantinopolului. [*Fragment*]

Acest dumnezeiesc părinte al nostru, de trei ori fericit, Ioan Gură de Aur, a fost mare luminător și învățător al lumii. El nu trecea cu vederea nedreptatea și nu căuta la fața

⁸⁵ Remus RUS, *Dicționar enciclopedic de literatură creștină din primul mileniu*, Editura Lidia, București, 2003, p. 404.

⁸⁶ A nu se confunda cu *Comana Cappadociae*, azi satul Şar în valea de la Göksu (Turcia).

⁸⁷ Luat din *Mineiul* pe ianuarie, pp. 415-416: *Mineiul* pe ianuarie, ediția a cincea, București, 1975.

oamenilor. Astfel chiar pe împărăteasa Eudoxia a înfruntat-o pentru fărâdelegile și nedreptățile ce le făcea, printre altele și pentru chipul tiranic cu care luase via unei văduve, numită Calitropia. De aceea a fost izgonit de două ori din scaun, și iarăși a fost chemat la păstoriții săi. Dar a treia și cea din urmă oară, a fost trimis la Cucus. De aici l-au dus la Aravissos și apoi la Pitius, orașe nu numai lipsite de cele trebuincioase, dar și totdeauna prădate de isauri, vecinii lor. Deci, aflându-se acest mare părinte și înger în trup acolo în Pitius, a fost chemat de Domnul și Stăpânul tuturor și s-a mutat la veșnicele lăcașuri, în anul 407. Iar sfintele lui moaște au fost îngropate în Comane, împreună cu moaștele sfinților mucenici Vasilisc și Luchian. Curând după îngroparea sfântului părinte Ioan Gură de Aur, Arcadie împăratul a părăsit viața pământească, împreună cu soția sa Eudoxia, urmându-le la împărăție fiul lor Teodosie. Mai târziu a ajuns patriarh al Constantinopolului, cu alegerea tuturor, Proclu (434-446), ucenicul și slujitorul sfântului Ioan. În al patrulea an al patriarhatului și după treizeci și trei de ani de la adormirea sfântului Ioan Gură de Aur, Proclu a înduplecat pe împăratul Teodosie să trimită să aducă moaștele sfântului. Dar sfântul nevrând să se lase înduplecat, și stând nemișcat, împăratul a trimis o epistolă de rugămintă, care avea acest cuprins:

Învățătorului a toată lumea și părintelui duhovnicesc, Sfântului Ioan Gură de Aur, patriarhul, scrie acestea Teodosie împăratul: „*Noi, cinstite părinte, socotind că trupul tău este mort ca al altora, am vrut fără multă chibzuială să-l ridicăm și să-l aducem iarăși la noi. Din cauza aceasta dorința noastră, pe bună dreptate, nu ni s-a împlinit. Dar tu, cinstite părinte, ca cel care ai învățat pe toți pocăința, iartă-ne greșeala și te dăruiește nouă ca unor fii iubiți de părintele lor, și veselește cu venirea ta pe cei ce te doresc*”.

Deci, când au dus scrisoarea aceasta și au pus-o pe racla sfântului, sfântul îndată s-a lăsat ușor. Purtătorii raclei au ridicat racla și au purtat-o fără osteneală. Când au ajuns de cealaltă parte de Constantinopol a trecut împăratul, cu tot senatul și patriarhul cu tot clerul, și au pus racla ce era cu trupul sfântului într-o corabie împărătească. Dar iscându-se furtună pe mare, celelalte corăbii s-au împrăștiat în toate părțile, numai corabia cu trupul sfântului s-a abătut la via văduvei aceleia, pe care o năpăstuiuse Eudoxia, precum s-a spus mai înainte. Iar dacă s-a dat văduvei îndărăt via, îndată valurile mării s-au liniștit. Moaștele sfântului au fost duse mai întâi la biserica apostolului Toma, numită a lui Amantie; după aceea la biserica sfintei Irina și aici au fost puse în sintronul său și strigară toți:

„*Primește-ți scaunul tău, sfinte*”. După aceea, fiind așezată racla într-o caretă împărătească, a fost dusă la biserica cea mare a Sfinților Apostoli, unde fiind așezată pe tronul cel sfințit, s-a auzit glas grăind: „*Pace tuturor*”. După aceasta racla cu sfintele moaște a fost îngropată în pământ, în altar, unde se află și acum, iar când se săvârșea sfânta Liturghie, se făceau minuni mari. Așa știe Dumnezeu să mărească pe aceia care Îl slăvesc prin viețuirea lor.

*

Despre Biserica Ortodoxă din Abhazia,

Αμπχαζία, Аҧсны/Аҧсны (abhaz.), აფხაზეთი/Archaseti (georg.), Абхазия (rus.)

Centrul bisericesc al Abhaziei a fost orașul Pițunda, Pizunda, Pitzunda, *Pitius*, Pityum, în secolele X-XII, fiind numit de bizantini Σωτηριούπολις.⁸⁸ Orașul este situat în partea de nord a țării, pe țărmul Mării Negre, fostă colonie grecească, fondată în secolul VI îdHr., cu numele de

⁸⁸ Soteriopolis (Greek: Σωτηριούπολις; "City of the Saviour") or Soteropolis (Σωτηρόπολις) was a Byzantine fortress in the southeastern Black Sea coast during the 10th–12th centuries. The name has been suggested to apply to two different localities, Pitsunda in Abkhazia and Borçka in Turkey. Luat din: <https://en.wikipedia.org/wiki/Soteriopolis>

Πιτυοῦς, Πιτυοῦντος Pitius, Pityuntos. Spre sfârșitul secolului al II-lea, Pityus a devenit oraș de graniță al Imperiului Roman unde, până la mijlocul secolului al III-lea își avea garnizoana și Legiunea XV Apollinaris.⁸⁹

A doua colonie grecească din Abhazia a fost Dioscurias, Διοσκουριάς (secolul IV îdHr.), devenită sub romani și sub bizantini Σεβαστόπολις, astăzi Suhumi, Sukhumi sau Sokhumi. După anul 1814, centrul bisericesc al Abhaziei va deveni Suhumi, nu Pitsunda. Numele turcesc al orașului Suhumi, în epoca de stăpânire otomană, din secolele XVII-XVIII, a fost *Suchum-Kalé* sau *Soghum Kala*. La Pițunda ar fi construit și Împăratul Justinian I cel Mare (527-565) o mănăstire, monarh care a și impulsionat dezvoltarea și organizarea ierarhică a Bisericii din aceste părți, desăvârșind astfel încreștinarea Abhaziei, de unde își și recruta tineri pentru contingentul de eunuci, din Palatul Sacru de la Constantinopol, scrie Michaelis Le QUIEN.⁹⁰

În secolele XIV-XV orașul-port Pitzunda a devenit o colonie genoveză, în cadrul Regatului Georgiei, cu numele de *Pizonda* sau *Bizonda*, iar în secolele XVI-XVIII s-a aflat sub stăpânire otomană, pînă în anul 1814.

Actualul teritoriu al provinciei autonome georgiene Abhazia, autoproclamată „Republică”, în anul 1992, a fost încreștinat în secolele IV-VI și ținea de Catholicozatul Regatului colhid Lazica,⁹¹ cu reședința și scaunul la Poti, de unde au fost mutate la Kutaissi. Pretențiile de autonomie ale Bisericii Abhaze au evoluat odată cu acelea de fondare a *Regatului Abhaziei*, în anul 780, prin Regele Levan II al (Egrisi-)Abhaziei. El a mutat capitala noului Regat, de la Anakopija (azi Noul Athos, Nowy Afon), în Abhazia, la Kutaissi, în Imeretia de astăzi, adică în noile teritorii pe care le-a cucerit. Această formă statală a fost posibilă prin uniunea dinastică a Caselor Domnitoare din Principatul său, adică al Abhaziei, și cel al „Egrisului cel Tânăr”, care corespunde regiunii Mingrelia, din vestul Georgiei, în Lazica (la sud de Abhazia). Forma statală (*Egrisi-)Abhazia* s-a menținut pînă în anul 1008, când Regele Bagrat II al Abhaziei (978-1008) a realizat Regatul Unificat al Georgiei, sub numele de Bagrat III (1008-1014), prin integrarea în granițele lui a tuturor teritoriilor și principatelor iberice. Bagrat III a fost fiul lui Gurgen I de Kartli (994-1008) și al Guranduht, fiica Regelui George II al Abhaziei (923-957).⁹²

Familia de Bagrationi a Georgiei, ai cărei descendenți mai trăiesc și astăzi în Tibilisi, este cea mai veche Dinastie europeană, atestată documentar încă din anul 314, prin Smbat I Bagrationi (*315-†374), Arhonte ἄρχων sau Principe de Sper, din Principatul Speri de Sus (400-800), din Armenia istorică,⁹³ pentru că mai există o altă unitate teritorială sau Principat *Speri de Jos*, în Georgia istorică. Dinastia de Bagrationi începe să se implice în istoria Georgiei istorice, din anul 813, prin Ducele Așot I cel Mare de Tao (Tayk, arm.) și de Calarzene (813-830) sau *Tao-Klarjétié*, când și începe separarea liniei „georgiene” de aceea „armeană” a familiei. Curopalatul Așot I cel Mare a fost primul rege al Georgiei, chiar dacă numai nominal, pentru că teritoriile erau divizate, în plus mai existând în această perioadă de timp și Emiratul Arabo-Musulman, de Tibilisi.

În acest context de dezvoltare și ascensiune a Abhaziei, de prin secolul al IX-lea, Mitropolitul locului a adoptat titlul de Catholicos, rămânând totuși subordonat juridic Catholicozatului Georgiei. Abia în secolul al XV-lea a avut loc despărțirea canonică de Catholicosul-Patriarh al întregii Georgii, iar din secolul al XVI-lea, Catholicosul Abhaziei, cu scaunul în Catedrala Sfântului Apostol Andrei, din Pitzunda – construită la sfârșitul secolului al X-lea, de către Bagrat II al Abhaziei (respectiv Bagrat III al Georgiei) – a adoptat și titlul de Patriarh. Cel mai important Catholicos-Patriarh al Abhaziei, de la Pitzunda, a fost Eudaimon I. Chkhetidze (1543–1578), care a înfiat și o comisie sinodală unită, georgiano-abhază, privitoare la restaurarea vieții și a textelor liturgice în această limbă.⁹⁴

⁸⁹ Luat din: <https://de.wikipedia.org/wiki/Pizunda>

⁹⁰ Luat din: <https://commons.wikimedia.org/wiki/Category:Pitsunda?uselang=de>
Vezi: Michaelis LE QUIEN, - *Oriens Christianus...*, Op. cit., col. 1351-1352.

⁹¹ Evoluția numelor acestor teritorii și forme statale de regate sunt Kolchis, Laz sau Lasika și Egrisi.

⁹² Despre istoria Bisericii Abhaze vezi link-ul: https://en.wikipedia.org/wiki/Abkhazian_Orthodox_Church

⁹³ Azi, Ispir, oraș și district din provincia Erzurum, în nord-vestul Turciei.

⁹⁴ Vezi: Abfalg: Georgien, II. Kirchengeschichte. In: Lexikon des Mittelalters (LexMA). Band 4, Artemis & Winkler, München/Zürich 1989, ISBN 3-7608-8904-2, Sp. 1284.

Catholicozatul-Patriarhie al Abhaziei s-a menținut până în anul 1814, când Țarul Alexandru I (1801-1825) și Sinodul Bisericii Ruse l-au dizolvat. În locul acestor structuri ierarhice abhaze a fost fondată o unică *eparhie Sochumi-Abhazia*, sub jurisdicția Bisericii Georgiene, mutilată și aceasta de ruși. În anul 1811, Țarul Alexandru I și Sinodul Bisericii Ruse au anulat statutul canonic de autocefalie al Bisericii din Georgia, din anul 487 (respectiv secolul XI), și au desființat Catholicozatul-Patriarhie de la Tbilisi, fiind înlocuit cu un *Exarhat*, pentru întreaga „Gubernie” Gruzină (=Georgia), și al cărui titular era rus, nu georgian. Așa a ajuns Regatul Georgiei o „gubernie” sau o provincie a Imperiului Rus, iar Patriarhia din Tbilisi „un exarhat”, ai căror titulari nu erau de neam georgian, ci rus, pentru ca rusificarea Țării și a Bisericii să se poată desfășura în mod nestingherit.

La data de 15 septembrie 2009 un grup de clerici, în frunte cu preotul Vissarion Apliaa, au declarat despărțirea canonică de Patriarhia Georgiei, decizie considerată de Biserica Georgiei ca un gest din partea unor uzurpatori și oameni puși pe rele. Această decizie nu este recunoscută nici de Tronul Ecumenic și nici de celelalte autocefalii, între care și Patriarhia Rusă. Numai că Biserica Rusă, în înțelepciunea ei imperialistă, poate face o îmbârligare a problemelor politice cu cele bisericesti, pornind de la autoproclamarea Republicii Abhaze și până la „dorul” de independență al Bisericii Abhaze sub omoforul ușor al Patriarhiei Moscovei, sub care a stat din anul 1814 și până în anul 1917.

*

Abhazia (Georgia), în *Notitiae*...

Jean DARROUZÈS A.A., *Notitiae Episcopatum Ecclesiae Constantinopolitanae*. Texte critique, introduction et notes, par..., Inst. Franc. d'Études Byz., Paris, 1981, 521 p. [Géographie Ecclésiastique de l'Empire Byzantin, Tome II], passim.

▼

Notitia 1, locul 72, din anul c. 640:

72. λδ' ἐπαρχία Ἀβασγίας ὁ Σεβαστοπόλεως, Dioscurias, Διοσκουριάς, Sebastopolis, azi Sukhumi sau Sokhumi, სოხუმი (georg), Ακθα, *Aqwa* (abhasă), Сухум[и] (rus.), Σουχούμι, capitala Abhaziei;

Notitia 2, (secolele VIII-IX), locul 76:

76. λε' ἐπαρχία Ἀβασγίας ὁ Σεβαστοπόλεως;

Notitia 3, d. 787 – î. 869, locul 94:

94. μ' ἐπαρχία Ἀβασγίας ὁ Σεβαστοπόλεως;

Notitia 3, locul 89: este o greșeală de redactare a notarului sau scribului, pentru că Nikopseos ținea de Mitropolia Zicchiei,

89. λε' ἐπαρχία Ἀβασγίας ὁ Νικόψεως;

Notitia 4, î. 869, locul 74:

74. ἐπαρχία Ἀβασγίας λδ' ὁ Σεβαστοπόλεως;

Notitia 5, finele secolului X, locul 77:

77. ἐπαρχία Ἀβασγίας λδ' ὁ Σεβαστοπόλεως.

Două împărătese călugărite și surori: Maica Ζωή, Zoe Porphyrogeneta (c.978-1050) și Maica Θεοδώρα γ', Theodora III Porphyrogeneta (980-1056).

1. Zoe a fost fiica Împăratului Constantin VIII (1025-1028), care a fost fratele lui Vasile II Bulgaroctonul (976-1025), amândoi co-regenți în perioada 963-069, apoi cezari co-regenți sub Ioan I Tzimiskes (969-976). Împărăteasa a devenit încă din anul 1028 șefa Dinastiei Macedoniene.⁹⁵ În timp ce era a doua oară căsătorită, de data aceasta cu Mihail IV (1034-1041),⁹⁶ a fost obligată să-l adopte pe nepotul acestuia, Mihail V (1041-1042) care, în anul 1041, a alungat-o de la Palatul Sacru, ajungând la Mănăstirea de pe Insulele Prinților, unde a fost călugărită cu forța, pentru a-și pierde drepturile ereditare și legitime la tron. Constantin IX Monomahul (1042-1055), căsătorit și el de două ori, a fost al treilea soț al bătrânei Zoe și cu accețiunea acesteia, în anul 1043 a adus-o la Palatul Sacru pe noua lui cucerire Skleraina, decedată în anul 1045. Zoe a făcut-o Sevastă, adică Augustă, devenind a patra în ierarhia Curții, după Constantin IX, Zoe și Theodora III. Poporul s-a revoltat însă împotriva metresei Skleraina și strângându-se în fața Palatului Sacru strigau: „N-o vrem pe Skleraina împărăteasă, să nu moară din cauza ei măicuțele noastre porphyrogenetele Zoe și Theodora”. Populația a rămas în fața palatului până când cele două măicuțe au apărut „nevătămate” la balcon.⁹⁷

Maica Zoe (978-1050), augustă din 1028, avtorator, 21 apr. – 1042 – iun. 12, † 1050, împărțind înainte de moarte mari sume de bani săracilor. Psellos scrie că Zoe era o bună cercetătoare în probleme de

⁹⁵ Maica Zoe Porphyrogeneta nu trebuie confundată cu o altă împărăteasă Zoe, care trăise cu un secol înainte, călugărită și aceasta, încă de două ori, în anul 914, de Nicolae I Misticul și în anul 919, după care a fost trimisă în exil, de unde n-a mai revenit. Este vorba de Maica Zoe Carbonopsima, Ζωή Καρβωνοψίμα, mama marelui Împărat Constantin VII Porphyrogenetul (913-919 și 944-959), fiul din a patra căsătorie a lui Leon VI Filosoful (886-912), monarh care a declanșat și disputa „tetragamică”, adică cearta privind interzicerea căsătoriei a patra.

Maica Zoe Carbonopsima, a patra soție a lui Leon VI, din aprilie 906, Augustă, din aprilie 906, mama lui Constantin VII, Regentă, febr. 914 – 919 martie 24. În toamna anului 919 a încercat să-l otrăvească pe Roman I (919-944), dar complotul eșuând, a fost îndepărtată de la regență și din Palatul Sacru, apoi a fost tunsă în monahism, pentru a doua oară (prima călugărie făcând-o în anul 914, de Nicolae I Misticul) și trimisă în exil, de unde n-a mai revenit.

Luat din: Ioan Marin MĂLINAȘ, *Dipticon sau cronologie patriarhală și imperială* [Pentarchia, vol. I – Πενταρχιας, τόμος Ι], Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2006, Op. cit., p. 315.

⁹⁶ Primul soț al lui Zoe a fost Roman III Argiros (1028-1034), nobil romeu și fostul eparh (=prefect) al Constantinopolului, căsătorie impusă de Constantin VIII și realizată în data de 20 noiembrie 1028. Roman III a murit otrăvit cu o otrăvă cu efect lent, care i s-a administrat, încă din anul 1033, cu știrea lui Zoe și a amantului acesteia Mihai (viitorul Mihai IV), fratele eunucului influent de la curte, Ioan. Roman III îl solicita și el pe Mihai să-i maseze picioarele, pentru că suferea de podagră. Zoe s-a căsătorit cu Mihai IV în data de 12 aprilie 1034, când Roman III zăcea încă neînmormântat. Al treilea soț a fost Constantin IX Monomahul, cu care s-a căsătorit în data de 12 iunie 1042. Vezi: S. B. DAȘKOV, *Dicționar de împărați bizantini...*, Op. cit., passim. După toate aceste grozăvii făcute de Zoe, surghiunul ei la Mănăstirea de pe arhipelagul Insulelor Prinților și călugărirea forțată, din anul 1041, sunt explicabile și justificate.

⁹⁷ Numai că epopeea, το έπος, încă nu se încheiase...

⁹⁷ S. B. DAȘKOV, *Dicționar de împărați bizantini...*, Op. cit., p. 284.

cosmetică, apartamentul ei dând mai degrabă impresia unui laborator, nu al unei locuințe imperiale. O altă preocupare permanentă a împărătesei era „împreunarea trupeză”, scrie Psellos.⁹⁸

co-regentă: Maica Theodora, augustă, 21 apr. – 1042 – iun. 12

2. Theodora III a fost sora mai mică a lui Zoe, însă mult mai serioasă și morală decât aceasta din urmă. Și totuși, populația capitalei le iubea pe amândouă deopotrivă, ele însele având o antipatie continuă una față de cealaltă, fiind incapabile să conducă sau să guverneze imperiul.⁹⁹ Domnia lor a fost o catastrofă pentru Imperiul Romeu. În anul 1032 tatăl ei, Constantin VIII, a obligat-o să se reîntoarcă în mănăstire.

Maica Theodora III (?-1056), augustă (1028-1030 și 1042-1050), avtocrator, basilisă, 7 sau 11 ian. 1055 – 1056 aug. 21. A fost ultima reprezentantă a dinastiei Macedonene. Patriarhul Mihail I Cerularie (1043-1058) și liderul militarilor Isaac Comnenul, viitorul împărat (1057-1059), erau în conflict permanent cu Maica Basilisă, sau Avtocratoare, Theodora III. Pe Comnen, Theodora I-a și destituit. Puterea reală în Stat o deținea Leon Paraspondylos, șeful administrației capitalei. La 31 aug. 1056, Maica Theodora a murit fără urmași, lăsând imperiul în mâinile slabe ale lui Mihail Stratiotikos, marioneta lui Leon Paraspondylos. Theodora era o femeie chibzuită, avară și de o înaltă moralitate, detestând desfrâul. Era opusul surorii ei, Zoe, dar talent de guvernare și administrare a Imperiului nu avea niciuna dintre cele două surori.¹⁰⁰

3. Fragmentul din Coroana lui Constantin IX Monomahul (1042-1055), datând din anul c. 1042, din atelierele de aurărie și email, din Constantinopol, azi în Muzeul Național Ungar, din Budapesta, *Magyar Nemzeti Múzeum*. Coroana a ajuns în Ungaria, în anul 1047, și a fost cerută de la Împăratul Constantin IX Monomahul, de delegația Regelui Andrei I al Ungariei (1046-1057, † 1060), pentru a putea fi încoronat. Vechea coroană regală Ungară, adică Coroana Sf. Ștefan I (1000-1038), a ajuns în anul 1045, între obiectele de pradă de război ale Împăratului Henric III (1028-1056, din 1046 Împărat al Sfântului Imperiu Roman), implicat în luptele pentru tronul Ungariei, concretizate în bătălia de la Menfő (lângă Győr), dintre trupele germane și cele ale Regelui Samuel Aba al Ungariei (1041-1044), antecesorul lui Andrei I. Coroana Sf. Ștefan ar fi fost trimisă la Roma, adică restituită Papei, așa că noul rege Andrei I nu putea fi întronizat, pentru că lipsea coroana regală, fiind obligat să aștepte aproape un an, până când i-a fost adusă de la Constantinopol Coroana Monomahă, în anul 1047. Cu această coroană a fost încoronat și Solomon al Ungariei (1063-1074), fiul lui Andrei I și asociat la tron, din anul 1057. În contextul luptelor ulterioare pentru tron, Solomon a ascuns Coroana Monomahă în anul 1074, fiind găsită în mod întâmplător abia în anul 1860, în satul Nyitraivánka (azi, *Ivanka pri Nitre*), din jumătatea de vest a Slovaciei.¹⁰¹

Nu trebuie confundată această coroană-fragment a lui Constantin IX Monomahul, cu aceea mult mai târzie, numită *Coroana Sf. Ștefan I cel Sfânt* (1000-1038, din 975 co-regent Mare Prinț al Ungurilor),¹⁰² sau *Szent Korona* (ung.), *Sacra, Angelica, et Apostolica Regni Hungariae Corona*, formată din două părți suprapuse: corona graeca, peste corona latina și datată de specialiști în jurul anului 1185, în timpul domniei Regelui Arpadian Bela III (1172-1196). *Szent Korona* este expusă permanent în Parlamentul de la Budapesta, împreună cu restul insinelor regale. Coroana lui Constantin IX Monomahul nu trebuie confundată nici cu *coroana*, „căciula” sau „șapca monomahă”, Шанка Мономаха, cu bordură din blană de samur (zibelină), σαμούρι, соболь, la bază, datând din secolul al XIV-lea, actualmente în Camera Tezaurului, din Kremlin, Moscova. *Șapca Monomahă* a fost folosită la încoronarea marilor cneji, apoi a țarilor ruși, de la Mihail I Fjodorowitsch Romanov (1613-1645), până la Petru I cel Mare (1682-1725). În anul 1721, când Petru I s-a încoronat Împărat al Rusiei, atunci a înlocuit coroana monomahă și celelalte insigne țariste, cu actuala coroană imperială, folosită de Romanovi, până în anul 1917. Coroana și insignele lui Mihai I Romanov, din anul 1627, care imitau forma căciunii monomahe, au rămas niște insigne private ale unui țar, cum au existat și în occident coroane „private”, Hauskrone, ale diferiților monarhi.

⁹⁸ Ioan Marin MĂLINAȘ, *Dipticon sau cronologie patriarhală și imperială* [Pentarhia, vol. I – Πενταρχιας, τόμος Ι]..., Op. cit., pp. 317-318.

⁹⁹ S. B. DAȘKOV, *Dicționar de împărați bizantini...*, Op. cit., p. 286.

¹⁰⁰ Ioan Marin MĂLINAȘ, *Dipticon sau cronologie patriarhală și imperială* [Pentarhia, vol. I – Πενταρχιας, τόμος Ι]..., Op. cit., pp. 317-318.

¹⁰¹ Informații luate din: <https://de.wikipedia.org/wiki/Monomachos-Krone>

¹⁰² Stephanus (Hungarice: István I; vixit 975–1038) fuit primus rex Hungariae qui fidem Catholicam Romanam in regno stabilivit.? Stephanus fuit rex Hungariae ab anno 1000 usque ad mortem. Postea sanctificatus anno 1083.

Capitolul IV

Scaune Episcopale pe teritoriul Peninsulei Crimeea

Επισκοπική καρέκλες το έδαφος της Κριμαίας χερσόνησο [ή της Ταυρική Χερσόνησος ή Χερσόνησος Ταυρική]

În general și ierarhii din Crimeea – cunoscută de vechii greci și de bizantini sub numele de *Khersonesos Taurica*, Ταύρος Χερσόνησο, Chersonesus Taurica (lat.), Corsunum (lat. mediev.)¹ – ca și cei din Zicchia și Alania se confruntau cu realitățile determinate de starea nomadă sau seminomadă a unei părți a credincioșilor lor, precum și de instabilitățile provocate de migrarea popoarelor din nordul Mării Negre și nordul Caucazului, precum și de incursiunile de pradă ale acestora, pe cuprinsul peninsulei. Migratorii auziseră de bogățiile coloniilor grecești, dar și de vinurile renumite din Crimeea, cu care – chora, η Χώρα – regiunea peninsulei și coloniile grecești de acolo se mândreau și-l exportau în toată lumea antică și la barbarii din nordul acelor timpuri. Viticultura, mai ales în regiunea Massandra,² a fost un factor important în economia Crimeei, din antichitate și până în secolul al XV-lea, când a ajuns sub dominație otomană, regenerând după integrarea ei în Imperiul Rus, în anul 1783.

Dintre scaunele episcopale de pe cuprinsul peninsulei Crimeea două au fost deja prezentate ca și sufragane ale Mitropoliei Zicchiei: Chersones și Bosporon [Kerci, Керчь (rus.)]. De aceea le vom menționa în treacăt, dar nu vom insista asupra lor, în acest capitol.

*

Ce constată Jean DARROUZÈS,

în *Notitiae Episcopatum Ecclesiae Constantinopolitanae [Texte critique, introduction et notes, par..., Paris 1981, Institut Français d'Études Byzantines, Géographie Ecclésiastique de l'Empire Byzantine, Tome I]*, privitor la Patriarhia Ecumenică și la Patriarhiile Alexandriei, Antiohiei și Ierusalimului.

Notitiae Episcopatum Ecclesiae Constantinopolitanae este o culegere de mai multe documente, din epoci diferite, strănse, prelucrate și editate de către marele bizantinolog asumpționist Jean

¹ I.I. Hofmannus, *Lexicon universale*, tom. I., p. 831.

Anokhin, V.A. *The Coinage of Chersonesus: IV century B.C.–XII century A. D.*. Oxford: British Archaeological Reports, 1980 (paperback, ISBN 0-86054-074-X).

Carter, Joseph Coleman; Crawford, Melba; Lehman, Paul; Nikolaenko, Galina; Trelogan, Jessica. "The Chora of Chersonesos in Crimea, Ukraine", *American Journal of Archaeology*, Vol. 104, No. 4. (2000), pp. 707–741.

Carter, Joseph Coleman; Mack, Glenn Randall. *Crimean Chersonesos: City, Chora, Museum, and Environs*. Austin, TX: David Brown Book Company, 2003 (paperback, ISBN 0-9708879-2-2).

Kozelsky, Mara. "Ruins into Relics: The Monument to Saint Vladimir on the Excavations of Chersonesos, 1827–57", *The Russian Review*, Vol. 63, No. 4. (2004), pp. 655–672.

Norwich, John Julius. *Byzantium: The Early Centuries*. New York: Alfred A. Knopf, 1989 (hardcover, ISBN 0-394-53778-5).

Saprykin, S.Yu. *Heraclia Pontica and Tauric Chersonesus before Roman domination: (VI–I centuries B.C.)*. Amsterdam: A.M. Hakkert, 1997 (ISBN 9025611095).

² Massandra, Массандра (rus.), situată lângă *Yalta*, a fost inițial o așezare de coloniști greci, viticultori.

DARROUZÈS A.A. Lucrările în care au fost publicate aceste documente, din volumul *Notitiae...*, sunt următoarele:

- Henricus Gelzer, *Georgii Cyprii Descriptio orbis romani*, Lipsiae (Leipzig), 1890;
 H. Gelzer, *Index lectionum Ienae* (Jena, 1892);
 Heinrich Gelzer, *Ungedruckte und ungenügend veröffentlichte Texte der Notitiae episcopatum*, in: *Abhandlungen der philosophisch-historische classe der bayerische Akademie der Wissenschaften*, 1901, München, 1900, pp. 529-641;
 Jacques de Rougé, *Géographie Ancienne de la Basse-Égypte*, Paris 1891;
 Gustav Parthey. *Hieroclis Synecdemus et notitiae graecae episcopatum*, Berolini (Berlin) 1866;

Aceste documente au fost apoi prelucrate și subdivizate pentru bisericile din:

Patriarhia Constantinopolului

1. *Ektesis* al lui pseudo-Epifanie, o versiune a unui document precedent *Notitia Episcopatum*, compilată probabil de către Patriarhul Ecumenic Epifanie (518-535) [sau prin dispoziția acestuia], în timpul domniei Împăratului Justinian I (527-565). Aceasta *Notitia* a fost ulterior diortosită și extinsă, în jurul anului 640, adică la sfârșitul domniei Împăratului Heraklios I (610-641).

2. O *Notitia*, care apare în primii ani ai secolului al IX-lea, deosebindu-se foarte puțin de versiunea precedentă, a lui pseudo-Epifanie.

3. *Notitia* Împăratului Vasile I Armeanul (867-886) a fost stilizată însă într-o perioadă de timp anterioară, adică între anii 820-842.

4. *Notitia* din anii 820-842, a lui Vasile I Armeanul, a fost compilată de către fiul acestuia, Împăratul Leon VI Înțeleptul (886-912), împreună cu Patriarhul Nicolae Misticul (901-907 și 912-925), între anii 901-907. Aceștia au modificat ordinea ierarhică a scaunelor, stabilită în secolul al VII-lea, datorită încorporării sub jurisdicția Constantinopolului a eparhiilor din Illyricum și din sudul Italiei.

5. *Notitiae episcopatum* a lui Constantin VII Porfirogenetul (913-919 și 944-956), anul c. 940; *Notitia* lui Ioan I Tzimiskes (969-976), din anul c. 980 ?; *Notitia* lui Alexios I Comnenul (1081-1118), din jurul anului 1084; *Notitia* lui Nil Doxapatris, din anul 1143; *Notitia* lui Manuel I Comnenul, din anul c. 1170; *Notitia* lui Isac II Anghelos (1185-1195), de la finele secolului al XII-lea; *Notitia* lui Mihail VIII Paleologul (1258-1282), din anul c. 1270; *Notitia* lui Andronic II Paleologul (1282-1328), din anul c. 1299 și *Notitia* lui Andronic III Paleologul (1328-1341), din anul c. 1330.

Toate aceste *notitiae* sunt publicate de Heinrich Gelzer, în *Ungedruckte und ungenügend veröffentlichte Texte der Notitiae episcopatum* (Monaco, 1900); Gelzer, *Georgii Cyprii Descriptio orbis romani* (Lipsia, 1890); Gelzer, *Index lectionum Ienae* (Jena, 1892);

Parthey, *Hieroclis Synecdemus* (Berlino, 1866). Ultimele *notitiae* sunt doar copii sau transcrieri ușor modificate și actualizate după NOTITIA lui Leon VI Filozoful, însă nu ilustrează situația reală și exactă a scaunelor vlădicești, tulburate și distruse de invaziile islamice și de ascensiunea musulmanilor spre vestul Asiei Mici și apoi în Balcani. După căderea Constantinopolului, în anul 1453, s-a constituit un nou stil de redactare a *notițelor episcopale*, care va oglindi situația reală a eparhiilor de sub jurisdicția Patriarhului Constantinopolului. Chiar și termenul tehnic a fost schimbat, grecii din secolele trecute preferându-l pe acela de *Syntagmation*, Συναγματίον.

Patriarhia Antiohiei

Pentru eparhiile din această Patriarhie se cunoaște o singură *Notitia episcopatum*, atestată prin secolul al VI-lea și diortosită de către Patriarhul Anastasie I al Antiohiei (559-570 și 593-598), vezi studiul lui Simon Vailhe, în *Echos d'Orient*, X, 1907, pp. 90-101, 139-145, 363-368.

Alte Patriarhii și Biserici locale:

Patriarhia Alexandriei, nu are astfel de *Notitia*, cu toate că Heinrich Gelzer a adunat unele documente, care ar putea să acopere în parte acest gol, vezi *Byz. Zeitschrift*, II, 23-40, iar Jacques de Rougé, *Géographie ancienne de la Basse-Egypte*, Paris, 1891, 151-61, cu un document al Bisericii Copte, care la data respectivă încă nu era studiat.

Patriarhia Ierusalimului nu are nici o *Notitia*.

Arhiepiscopia de Ahrida are studiile lui Heinrich Gelzer, din *Byz. Zeitschrift*, II, 40 66 și *Der Patriarchat von Achrida* (Lipsia, 1902).

Alte *Notitiae* cunoscute sunt pentru eparhiile Bisericii din *Cipru, Serbia, Rusă și Georgiană*.

Planul lucrării lui Jean DARROUZÈS,

Notitiae Episcopatum Ecclesiae Constantinopolitanae...

Lucrarea cuprinde 521 pagini, cu 21 de *Notitiae...*, împărțită în două părți distincte

[I. Introduction: *Tradition* manuscrite et contexte historique (al celor 21 de *Notitiae...*), pp. 1-198;

II. *Textul grecesc* al celor 21 de *Notitiae...*, pp. 199-421], precedată de o prefață și de o listă de „Sigles et Abréviations” și se încheie cu trei indici sau „Tables”, având o „Listă a manuscriselor”, un „indice grec” și un „indice francez”].

*

În general și ierarhii din Crimeea, ca și cei din Zicchia și Alania se confruntau cu realitățile determinate de starea nomadă sau seminomadă a unei părți a credincioșilor lor, precum și de instabilitățile provocate de migrarea popoarelor sau de incursiunile de pradă ale acestora.

Chersones

Acest scaun mitropolitan este prezentat în Capitolul II, X. *Provincia, Zichia*, Provincia mitropolitană Zichia, Sudul Crimeei și nord-estul Mării Negre, *subcapitolul V: Ecclesia Chersonesi*.

Fortăreața și orașul Doros – Mangup, încercare de reconstituire prin animație electronică:
luat din: <http://www.zverozub.com/gallery/piwigo/picture.php?/3567>

Doros – Gothia

**Mangop (Mangup), Gothia, Γοτθία, Gotthia, Theodoro, Marcopia,
Manğup (tătara crimeeană), Мангун-Кале (rus.)³
Principatul de Theodoro [Mangoup, Kale (Doros), Gothia]⁴ Θεόδωρο,
[Мангун- Манγουν (Δόρυ sau Δόρος)], Γοτθία, 1204-1475⁵**

Fortăreața Mangup-Kale (=fortăreață, turc.), cu orașul de pe platoul muntelui, la care se adaugă și așezarea rupestră din peretele vertical al acestuia, coboară până în secolul al III-lea. Așezarea a devenit capitala goților din Crimeea, sub numele de Δόρυ, Dory și este situată la câțiva kilometri de actualul Sevastopol, în sud și de fosta capitală tătară Bachtschysaraj, la nord. Așezarea și fortăreața se află pe „Muntele Mesei”, un platou imens, în formă de palmă cu patru degete [care ne duce cu gândul la peninsula Halkidiki, cu „trei degete”, între care se află și subpeninsula Athos, alături de Sithonia și Cassandra], cu o suprafață totală de aproape 90 ha și un diametru de circa 20.000 de pași, care dă impresia unei câmpii plane, la o înălțime de circa 3-400 m, crescute „ca din pământ” și semănând cu o „pălărie de ciupercă plană”, pe care crește multă iarbă și lalele. La marginea platoului se deschide prăpastia imensă, de jur împrejurul acestuia, deasupra văii care-l desparte de munții învecinați, care-l înconjoară. În „peretele” sau zidul natural al acestei prăpastii, adică a platoului, se află săpată în piatră așezarea rupestră, parcă te-ai afla în Capadocia. Zidurile de apărare ale fortăreței au o lungime totală de 1500 m. Întreg platoul este prevăzut cu întărituri de ziduri, de până la 20 m înălțime sau stânci – bariere naturale – de până la 70 m înălțime. Sistemul de întărituri de zid sau de stânci al platoului se desfășoară pe o lungime totală de până la 6600 m. Ce este și mai interesant, sunt numeroasele izvoare cu apă potabilă de pe cuprinsul platoului, care au făcut posibilă viața în acele locuri și au protejat militarii din fortăreață și populația civilă a orașul, în timpul asediilor barbare.⁶ Mai târziu, Împăratul Justinian I cel Mare (527-565) a ordonat construirea acestui punct de apărare, din Crimeea Gotică, Κριμαϊκοί Γότθοι, de la Δόρυ, Dory, când i s-a schimbat și numele în ^[Theo]DOROS, ^[Θεό]Δόρος, [de la Sf. Theodor Stratilat († 319, pe 8 febr.) sau Sf. Theodor Tiron, fratele de sânge al Sf. Gheorghe († 306, pe 17 febr.)], confundați de multe ori în pietatea populară:

³ Text reluat din volumul anterior, *Pentarhia*, II/5, pp. 213-215: [Pentarhia, vol. II/5.: Πενταρχία, τόμος II/5], Ioan Marin MĂLINAȘ, *Tronul Ecumenic, Ohrida și Biserica Românească, până în anul 1453*, Documente patriarhale și imperiale, de la Constantinopol, până în anul 1453, traduceri și comentarii; Οικουμενικού Θρόνου, Αχρίδα και Ρουμανική Εκκλησία, μέχρι το 1453, Πατριαρχική και αυτοκρατορικά έγγραφα από την Κωνσταντινούπολη μέχρι το 1453, μεταφράσεις και σχόλια, Cluj-Napoca, 2013, Κλουζ-Ναπόκα, Editura Presa Universitară Clujeană, Πανεπιστήμιο Εκδοτική Τύπου Κλουζ, 427 p., incl. il., pl., hărți.

⁴ Stema princiară a Ghotiei. Luat din: http://de.wikipedia.org/wiki/F%C3%BCrstentum_Theodoro

⁵ Literatură:

Васильев, А. В., Автушенко, М. Н.: *Загадка княжества Феодоро*, Севастополь 2006.

Фадеева, Т. М., Шапошников А. К.: *Княжество Феодоро и его князья*, Симферополь 2005.

Кесмеджи, П.А., Кесмеджи Г.П.: *Княжество Феодоро*, Симферополь 1999.

⁶ Mai vezi și:

Franz Tinnefeld: *Rezension von: Hans-Veit Beyer: История крымских готов как интерпретация Сказания Матфея о городе Феодоро*. (Istoriija krymskich gotov kak interpretacija Skazaniija Matfeja o gorode Feodoro. Geschichte der Krimgoten als Interpretation der Darlegung des Matthaios über die Stadt Feodoro.) *Jekaterinburg* 2001. In: *Byzantinische Zeitschrift*. Bd. 96, Heft 1, 2003, ISSN 0007-7704, S. 283–285, doi:10.1515/BYZS.2003.283.

Hans-Veit Beyer: *Die Erzählung des Matthaios von der Stadt Theodoro*. In: *Byzantinische Zeitschrift*. Bd. 96, Heft 1, S. 25–57, doi:10.1515/BYZS.2003.25.

Henryk Jankowski: *A historical-etymological dictionary of pre-Russian habitation names of the Crimea* (= Handbook of Oriental Studies. Sect. 8: Central Asia. Vol. 15). Brill, Leiden u. a. 2006. ISBN 90-04-15433-7.

Pritsak, Omeljan (1991). «Dory». Στο: Kazhdan, Alexander. *The Oxford Dictionary of Byzantium*. Oxford University Press, σσ. 654–655. ISBN 978-0-19-504652-6.

1. Άγιος Θεόδωρος ο Τήρων, „recrutul” sau soldatul simplu, originar din Euchaïta, Ευχάιτα (azi Avkat-Beyözü, Turcia), martirizat în Αμάσεια, Amasya, din regiunea Pontului, la vest de regiunea Trapezuntului, nu în Euchaïta, cum se credea, a fost general roman, Στρατηλάτης, comandantul garnizoanei din Heraclea Pontica [azi Karadeniz Ereğli, iar pe timpul otomanilor se numea *Bender-i Ereğli*, din nord-vestul Turciei, port la Marea Neagră], unde a și fost martirizat, din ordinul lui Liciniu;⁷

2. Άγιος Θεόδωρος ο Στρατηλάτης, originar din Euhaneia Ευχάνεια, azi Çorum, Τσορούμ, (nu Euchaïta, cum se credea), situată la vest de Amasya, în Turcia (Euhaneia a primit numele de Theodorupolis, Θεοδωρουπόλης, împreună cu Durostorum-Silistra, după războiul bizantinilor cu Sviatoslav, în anul 971);

În secolele VI și VII, la Doros-Gotthia, Δόρος-Γοτθία se afla cartierul general al garnizoanei bizantine, ai așa-numiților, *foederati*, φοιδεράτοι sau *aliați barbari* ai bizantinilor, în cazul de față: goți și alani. Așezarea a fost menționată în izvoarele bizantine ale secolelor VII-IX.

Misterioasa așezare Doros-Mangup a fost descrisă în cuvinte memorabile de călători străini, cum au fost: ambasadorul polonez Martin Broniewski, în anul 1578; otomanul Evlia Celebi, în secolul XVII; călătoarea engleză Maria Guthrie, în anul 1795, iar câțiva ani mai târziu, încă în secolul al XVIII-lea, de englezul Edward Daniel Clarke, acompaniat de ucenicul său, Peter Simon Pallas, renumitul savant în științe naturale germano-rus, de mai târziu. Până și generalul Mannstein, care conducea trupele de agresiune germană, din Crimeea, în al doilea război mondial, a fost fascinat de Mangup și de împrejurările acestei așezări. Și așezarea Mangup Kale a avut aceeași soartă în anul 1778, pe care a îndurat-o întreaga Crimee, fiind depopulată de creștini, acolo mai putând fi acum văzute doar ruinele, care amintesc de trecutul glorios al acelor locuri. În anul 1778, mitropolitul Iacob al Gotthiei, al cărui scaun era după anul 1475 la Mănăstirea Adormirea Maicii Domnului, Uspenskiy, de lângă Bakhchisarai, Lavra Athosului Crimeean, Свято-Успенский пещерный монастырь în marginea „Prăpastiei Miriam” a Munților Dere sau Mary Gorge a primit ordin, din partea Țarinei Ecaterina cea Mare (1762-1796) să organizeze exodul creștinilor din Crimeea, pentru a fi deportați în noul oraș Mariupol, la nord de Marea Azov, fondat de ea. Așa au fost puși pe drumuri peste 31.260 de creștini, care au fost obligați să-și înceapă de la zero existența sub flamura creștino-țaristă, ceea ce nu li s-a întâmplat în timpul dominației tătare sau otomane. Alți creștini au fost deportați în actuala regiune Krasnodar etc. Eparhia Doros-Gotthia a fost desființată de Țarină în anul 1786.

În secolele VIII și IX, Dorosul a ajuns sub stăpânirea chazarilor, care i-au mai adăugat câteva întărituri de apărare, însă i-au marcat și faza de decădere ulterioară, din secolele X-XIII. În această perioadă de timp, prin anii 786-787, a avut loc și o răscoală împotriva dominației chazare, condusă de Mitropolitul Ioan din Partenit, Παρθένιον⁸ al Gotthiei, de la Doros, împreună cu Domnul sau *Arhontele Gotthiei*, Ἄρχων της Γοτθίας, a cărui curte era localizată „pe Muntele Mangup”. Stăpânirea chazară asupra Dorosului a încetat pe la mijlocul secolului al IX-lea, iar așezarea își pierde tot mai mult din însemnătate.

⁷ În pietatea populară, a Bisericii Răsăritului, cei doi sfinți sunt de multe ori confundați. La romano-catolici sunt cinstiți, ca și cum ar fi una și aceeași persoană !

⁸ Partenit era o localitate din sudul Crimeei, din zona administrativă a orașului Alușta, Ἄλουστον, Αλύστρα (rus.), Alușta (tăt. crim.).

Principatul Gotthiei sau Principatul de Theodoro (d.1204-1475)

Numele oficial:

**Ἰπρίγκιπάτο της Θεοδορούς Ἀὐθεντία πόλεως Θεοδορούς
καὶ παραθαλασσίας 14ος αἰώνας – 1475**

Începuturile Principatului de Theodoro trebuiesc căutate în urmările dezastruoase suferite de romei, cauzate de cruciada a IV-a, din anul 1204, când Constantinopolul, fiind cucerit de „latinii creștini”, Imperiul Bizantin s-a dislocat în zece state succesoare:

Imperiul Latin de Constantinopol (1204-1261);

Imperiul Bizantin (cât a mai rămas) de la Niceea (1204-1261);

Imperiul de Trapezunt (1204-1461);

Regatul Latin al Thesalonicului (1204-1224);

Serenissima Republică Veneția pe insulele grecești;

Despotatul Epirului (1204-d.1386/1449);

Principatul de Creta, (1204-1212), apoi *Ducato* sau *Regno di Candia*, sub suzeranitate venețiană (1212-1669 otomanii);

Principatul Ahaiei, în Peloponez (1204-11432), recucerit parțial de bizantini, unde s-a format ulterior *Despotatul de Mistra*;

Ducatul Athenei (1204-1456, otomanii), Principatul Gotthiei sau de Theodoro (d.1204-1475);

Principatul Gotthiei, Theodoro sau Mangup s-a format după anul 1204, din restul de teritoriu al Themei bizantine Chersones-Klimata, din Crimeea, Το Θέμα Χερσονόος (τὰ Κλίματα) της Κριμαίας, care nu a fost ocupat de Hoarda de Aur, după anul 1237.

La început principatul de Gotthia se afla sub controlul Imperiului de Trapezunt. Populația din Crimeea, precum și de pe cuprinsul Principatului de Gotthia-Theodoro era multi-etnică: greci și grecizați, goți crimeeni, alani, kipceaki, slavi, bulgari, italieni (în coloniile genoveze și apoi venețiene), evrei, tătari și caraiți (minhaghim, ebr. pl.), „אֲרָק תִּוִּיִּת” o sectă dizidentă iudaică, dar de etnie turcă-turcmenă, însă marea majoritate a locuitorilor erau de religie creștină ortodoxă.⁹ Limba de cancelarie a Principatului era greaca. Lovitura de grație, privind faza de decădere a Dorosului, a fost dată de invazia mongolă, din prima jumătate a secolului al XIII-lea. Dorosul renaște în secolele XIV și XV, ca și capitală a Principatului de Theodoro (1204-1475), al cărui întâi *Print de Gotthia*, ο *Πρίγκιπας της Γοθθίας*, a fost menționat încă din timpul domniei Împăratului romeu Andronikos III Palaiologos (1328–1341).¹⁰ Cu această ocazie i se va fi schimbat și numele: adică din *Gotthia* în Theodoro, *Principatul de Theodoro*, de la numele capitalei *Doros*. Între anii 1420-1430 au avut loc ample lucrări de reconstrucție, întărire, extindere și renovare a orașului și al întăriturilor cetății. Marea basilică a fost și ea restaurată, iar linia zidurilor de fortificație și de apărare au fost întărite, în funcție de noua evoluție a arsenalului de asediu al dușmanului. Un lanț de trei rânduri de ziduri, cu turnuri de apărare au apărut de-a lungul perimetrului platoului de munte și la baza citadelei, dinspre valea din jur.

⁹ Luat din: https://de.wikipedia.org/wiki/F%C3%BCrstantum_Theodoro

¹⁰ Luat din: "Prince of Gothia" in the reign of Andronikos III Palaiologos (1328-1341).

Teodor al II-lea Gavras (Chowra, turc.), un descendent al Familiei de Gavras, de origine bizantină și armeană, a fost numit în funcția de themarh (logofăt) de Khersonos – Klimata. Familia de Gavras era de origine armeano-georgiano-bizantină, înrudită prin alianță și cu Comnenii și cu Paleologii, iar linia de la Doros se înrudea chiar și cu familia imperială a Asăneștilor, de la Velico-Turnovo: *Doamna Moldovei Maria de Mangup*

sau Prințesa *Μαρία Ασάνινα Παλαιολογίνα* a fost a doua soție a lui Ștefan III cel Mare (1457-1504), cu care s-a căsătorit la Suceava, în data de 14 septembrie 1472, după ce, pe data de 4 septembrie a ajuns în Moldova.¹¹

Prinții de Theodoro și Gotthia aveau bune legături de vecinătate cu Hoarda de Aur, dar probleme au creat coloniile genoveze, cu care ajungeau des la conflicte armate și care ocupaseră o întregă fâșie de teritoriu, din sud-estul Crimeei. Inițial, din teritoriul Principatului Gotthiei făcea parte și regiunea peninsulei, dinspre mare, adică „fâșia malului mării, ocupat de genovezi”, pe care autoritățile de la Doros au numit-o Parathalassia, Παραθαλασσία, după cum se poate constata și din titulatura oficială a Statului. Principatul de Theodoro îi rămăsese deschis doar accesul la riviera ponto-euxină, din sud-vestul peninsulei. Situația s-a înrăutățit și mai mult, după ce a fost construit portul Principatului de la Avlita, situat în perimetrul urban al actualului oraș Sevastopol. Portul Avlita făcea legătura cu linia comercială de pe „strada mătasei”, din Asia, pe direcția nordică și vestică a Europei și aducea însemnate venituri Statului Theodoro, precum și mărfuri pentru locuitorii lui: mirodenii, bijuterii, stofe scumpe din Orient, mătase, pietre prețioase, chihlimbar, tehnică, dar și sclavi, femei etc. Acest port princiar se afla în concurență cu „vama” genovezilor din portul Caffa, fapt care a amplificat conflictul armat dintre colonii și autoritățile de la Doros. După căderea Constantinopolului, în anul 1453, și a celorlalte state bizantine succesoare evenimentelor tragice, din anul 1204, Principatul de Theodoro a fost ultimul bastion al lumii romeice care a supraviețuit până în anul 1475.

Pe lângă realizările militare, gospodărești, comerciale și economice, Principatul de Theodoro a cultivat și acțiuni culturale. Între acestea menționăm și posibilitatea acordată călugărilor din Capadocia, fugiți din calea otomanilor, după anul 1328, care au găsit adăpost în mănăstirile rupestre ale Crimeei – a doua Capadocie – pe care le-au repopulat, îngrijit și amplificat, continuând astfel să dezvolte monahismul răsăritean, în formele lui autentice. Tot pe aici, prin Doros, au trecut în vizită și celebriți ca Andrei Rubliev, Theophan Grecul și Mihail Trivolis (Maxim Grecul) etc.

Mitropolia Gotthiei-Doros

sau

Mitropolia *Gotthiei și a Caffei*, Eparhia Gothia, Готская епархия (rus.), Mitropolia Dorosului, Доросская Митрополия (rus.), î. secolului VIII – 1786

Crimeea, la fel ca și toate regiunile de graniță, mărginașe sau din afara Imperiului Roman, apoi Bizantin, a dispus și ea de misionari, de preoți și de *episcopi in partibus infidelium*, care au permis răspândirea seminței creștine prin acele locuri.¹² După anul 1054, Roma Veche a continuat

¹¹ *Maria Asanina Paleologhina*, vezi: Constantin REZACHEVICI, *Cronologia critică a domnilor din Țara Românească și Moldova a. 1324-1881*, Vol. I, Editura Enciclopedică, București, 2001. ISBN 973-45-0387-1, pp. 557-565.

¹² *Liste d'archevêchés et d'évêchés titulaires. L'Annuaire pontificio du Saint-Siège* (2010) donne une liste de près de 2000 sièges titulaires.

să folosească același sistem și termeni de misionarism în teritoriile din interiorul ori de la marginea sau din exteriorul Imperiilor sau Regatelor creștine, cu *episcopi in partibus schismaticorum*, însă nu pentru a converti pe păgâni sau pe musulmani, cum ar fi fost de așteptat, ci pentru a dezbină și decima creștinătatea răsăriteană, folosind tot felul de metode și ademeniri ale celor *slabi de înger* sau aflați în conflict cu autoritățile de Stat locale ori cu ierarhia canonică ortodoxă. Această ideologie a dominat Biserica Romană până în secolul al XX-lea, când grație Conciliului Vatican II, revelația Sfântului Duh a fost altfel receptată.

Privitor la viața bisericească de la Doros-Mangup, Jean DARROUZÈS dă următoarele nume de arhierii:¹³

Ioan al Gotthiei, ? – menționat 786/7 - ?;

Constantin, î. 1173 - ?;¹⁴

Petru, ? - menționat în 1347 - ?¹⁵

Theodosie, ? – i. 1377 - †1385;¹⁶

Antonie, c. august 1385 – î. de iunie-oct. 1399¹⁷

Iacob sau *Ioan Holobolos*, chartophylax în Constantinopol, iunie-oct. 1399 - † iulie 1403 ?, fiind și topos - τόπος [*ține locul la, n.n.*] al Ephesului în Sinod; eu cred că rezida în Constantinopol și a fost numai titular de Gotthia, pentru a scuti Patriarhia de cheltuieli de salarizare, cum a fost și în cazul Ungrovlahiei, în a doua jumătate a secolului al XIV-lea;¹⁸
N, ? – menționat 1430 - ?;¹⁹

*

În Notitia 3, din anul d. 787 – î. 869, Gotthia avea locul 42, între mitropoliile, cu scaunul la Doros: 42, λζ' ἐπαρχία Γοτθίας ὁ Δόρος, fiind citată pe lista semnatarilor de la Sinodul VII Ecumenic, din anul 787. Interesant este faptul că ulterior, în Notitia 7, din 901-905, Doros-Gotthia deținea locul 97, însă *între arhiepiscopii*, nu între mitropoliile, adică a fost degradată. Abia în Notitia 12 din anul d. 1189-1193, înainte de 1204, *Gotthia* apare din nou pe lista mitropoliilor, pe locul 128, Sougdaia pe locul 129, Phoullon pe locul 130, Matrahon pe locul 136, Zicchia, pe locul 137.²⁰ Mitropolia Gotthiei din această perioadă avea episcopii misionare nomade sau seminomade afiliate, care se extindeau pe teritoriul imens de stepă al Imperiului Chazar, *in partibus infidelium*, până pe malul nord-vestic al Mării Caspice. Nu trebuie să ne mire acest lucru, pentru că și scaunul Mitropoliei Zicchiei, situat *in partibus*, adică pe malul estic al Mării Negre, în continuarea Abchaziei, în partea de vest a regiunii Caucazului se afla la Chersones, în sudul Crimeei, deci la o distanță mare de teritoriul sufragan și rupt geografic de acesta: vezi *Notitia 1, din anul c. 640, locul 62, Eparhia Zikhias – o Hersonos; 62 κδ' ἐπαρχία Ζηκχίας ὁ Χερσῶνος.*²¹

În Biserica Ortodoxă, arhierii titulari sunt hirotoniți și numiți pe seama unui sediu episcopal dispărut, de pe cuprinsul eparhiei, în care activează ca vicari. În cazul în care n-ar exista un astfel de nume de cetate, atunci li se conferă titulatura pe seama unui oraș mai important al eparhiei. Luat din: https://fr.wikipedia.org/wiki/Si%C3%A8ge_titulaire
Exemple historique, por l'Église Catholique:

Un exemple intéressant de diocèse *in partibus infidelium* ayant eu une certaine durée est celui de Bethléem. En 1168, le croisé Guillaume IV, comte de Nevers, avait promis à l'évêque de Bethléem que, si cette ville devait tomber aux mains des musulmans, il l'accueillerait, lui ou ses successeurs, dans la petite ville de Clamecy, sur ses terres de Bourgogne. Après la prise de Bethléem par Saladin en 1187, la volonté du défunt comte fut honorée et l'évêque de Bethléem élu domicile dans l'hôpital de Panthénor, à Clamecy, en 1223. Clamecy demeura le siège permanent de l'évêché *in partibus infidelium* de Bethléem pendant près de six cents ans, jusqu'à la Révolution française en 1789. Bethléem est toujours diocèse titulaire, même s'il est vacant (en 2013). Ibidem.

¹³ Vezi Fasc. VII (1410-1453), din regestele patriarhale, p. 107.

¹⁴ Vezi regestele nr. 1134 și 1126.

¹⁵ Vezi regestele nr. 2280, 2289, 2291.

¹⁶ Vezi regestele nr. 2685, 2741, 2744, 2786.

¹⁷ Vezi regestele nr. 2785, 2786, 2791, 2796, 2797, 2747-2749.

¹⁸ Vezi regestele nr. 3074, 3077-3079, 3087, 3284.

¹⁹ Vezi regestul nr. 3335.

²⁰ Jean DARROUZÈS, *Notitiae Episcopatum Ecclesiae Constantinopolitanae...*, Op. cit., passim.

²¹ Jean DARROUZÈS, *Notitiae Episcopatum Ecclesiae Constantinopolitanae...*, Op. cit., p. 206.

Astfel de structuri ierarhice artificiale au existat și aproape de vremea noastră, dacă ne gândim de pildă, la *Mitropolia Bucovinei și Dalmației* (1873-1918), cu două eparhii sufragane *Zara* (Zadar, Dalmația, azi Croația) și *Cattaro* (Korop, Kotor, Montenegro). Sinodul Mitropolitan și consultările pastorale ale ierarhilor se țineau la Viena, adică la jumătatea distanței dintre Arhiepiscopie și cele două episcopii.²²

Nu putem aprecia vechimea structurilor ierarhiei canonice de la Doros, dar Jean DARROUZÈS menționează în Notitia 3 scaunul Gotthiei pe locul 42, între mitropolii și din alte surse, se cunoaște și un nume de ierarh din această perioadă: mitropolitul Ioan.²³

Prin anii 786-787 Mitropolitul Ioan din Partenit, Παρθένιου al Gotthiei, de la Doros, ar fi condus și răscoala împotriva dominației chazare din peninsulă, ajutat fiind de Domnul sau *Arhontele Gotthiei*, Ἀρχων της Γοθίας, a cărui Curte era localizată „pe Muntele Mangup”. În altă ordine de idei, dacă în secolul al VI-lea, Justinian I cel Mare a dispus fortificarea așezării Dory, Δόρυ, devenită apoi Doros, Δόρος, pentru a putea stabili acolo garnizoana militară bizantină de „foederati”, atunci este de presupus că existau deja sau că au fost instituite cu această ocazie și niște structuri bisericești locale, demne de o astfel de instituție imperială.²⁴

*

Goții, Γόθοι,²⁵ în Gotică ΓΠΤΛNS unicond ΓΠΤΛNS, „Gutans” sau *Gothones* au fost un neam germanic, care ar fi părăsit Scandinavia (Suedia de astăzi) și s-ar fi așezat în regiunea Vistulei (Polonia), de unde au migrat mai departe, în căutare de terenuri agricole fertile, spre Europa de sud-est, în nordul Mării Negre, formând *Sciția Gotă*, Scythia, Σκυθική, din sudul Ucrainei și Rusiei de astăzi, pe care au numit-o Oium – *Țara apelor*, unde în jurul anilor 200 dHr., ar fi ocupat deja regiunea Basarabia și cetățile Tyras, pe Nistru și Olbia, pe Nipru. După relatarea legendară, capitala acestei *Sciții Gotice* ar fi fost *Árheimar*, pe Nipru.²⁶

Acești goți (din) Oium sau „goții nord-pontici”, din nordul Mării Negre, au avut două migrații, dinspre stepile de la nordul Caucazului și Mării de Azov spre Europa, până în nord-vestul României de astăzi și în Basarabia, după care s-au retras, din nou la nordul Mării Negre, unde s-au divizat în ostrogoți și vizigoți. De acolo, o parte au revenit în Dacia și Moesia, o altă parte au coborât prin Colchis (vestul Georgiei), pe coasta de răsărit a Mării Negre, până în Capadocia. Izvoarele istorice antice îi menționează pe goți în secolul I și II dHr., iar prin anul 238, prezența lor aproape de gurile Dunării, în Bugeac, a putut fi deja stabilită de istorici. Divizarea lor în Terwingen (vizigoți) și Greutungen (ostrogoți), după anul 200, dHr., era deja bine cunoscută lumii antice, în anul 291.

²² Marele canonist Nikodim Milaș al Dalmației, Никодим Милаш епископ далматински (1890-1912), a fost și el episcop de Zara, în această perioadă de timp, † 2 aprilie 1915, la Dubrovnik-Ragusa.

²³ Ю. М. Могаричев, А. В. Сазанов, А. К. Шапошников, *Житие Иоанна Готского в контексте истории Крыма "хазарского периода"*, 2007, samlib.ru (ГЛАВА V: Некоторые проблемы истории Крыма иконоборческого периода).

²⁴ Demetrius Kiminas, *The Ecumenical Patriarchate: A History of Its Metropolitanates with Annotated Hierarch Catalogs*, 2009, p. 19.

Cyril of Jerusalem, *Teachings of Catechesis*, 16:22 "Theophil, a bishop of the Goths, was present at the Council of Nicea in 325. *Codex Syriacus* ms. nr. 14528, British Museum. Alban Butler, 1838 p. 124. В. Н. Cowper, *Syriac Miscellanies*, 1861, preteristarchive.com

Herwig Wolfram, Thomas J. Dunlap, *History of the Goths*, 1998, p. 78.

4. John Jacob Maskov, *History of the Ancient Germans*, 1738, pp. 378-384.

Charles Archibald Andersson Scott, *Ulfilas, apostle of the Goths: together with an account of the Gothic churches and their decline*, Cambridge, 1885, p. 154.

Ю. М. Могаричев, А. В. Сазанов, А. К. Шапошников, *Житие Иоанна Готского в контексте истории Крыма "хазарского периода"*, 2007, samlib.ru (ГЛАВА V: Некоторые проблемы истории Крыма иконоборческого периода).

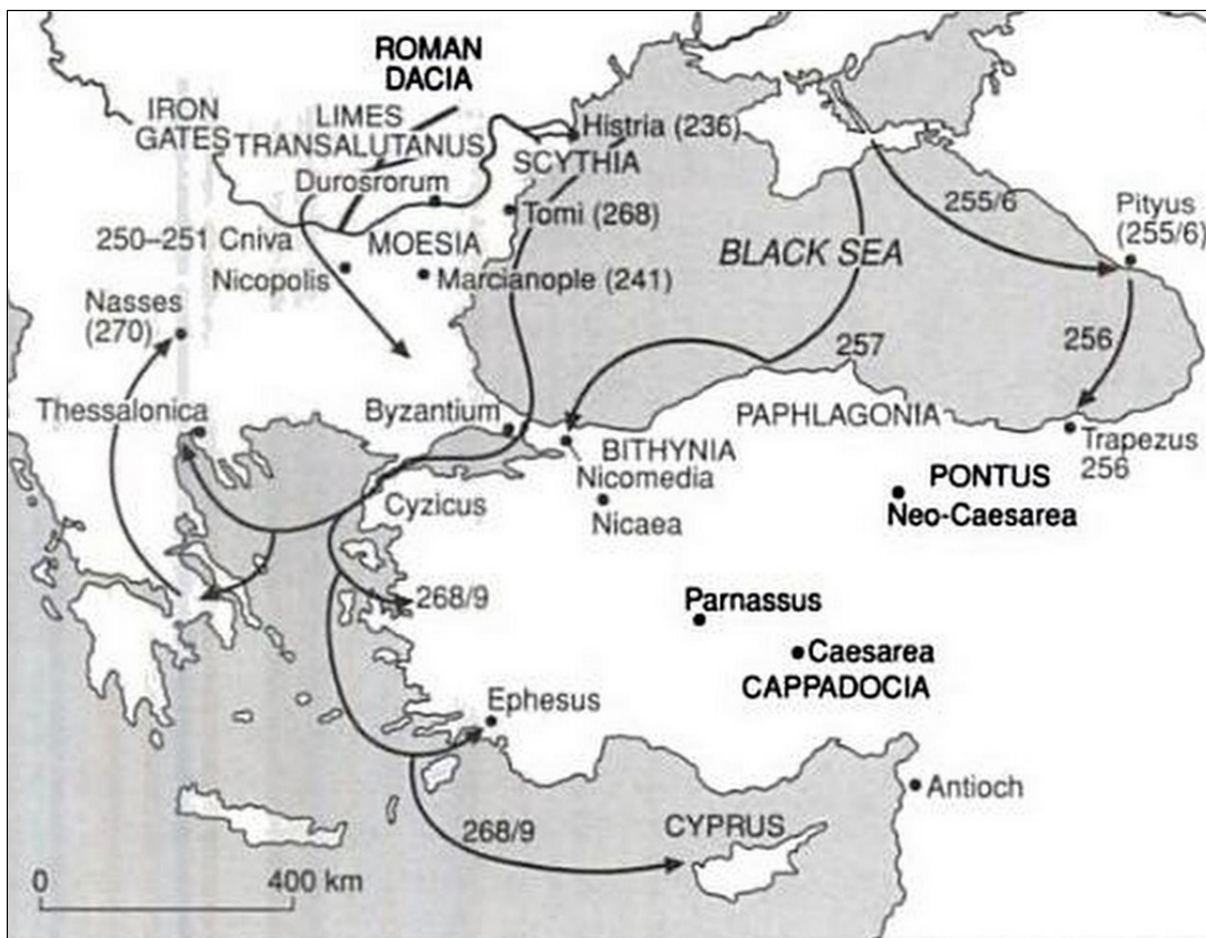
J. Shepard in: M. Mundell Mango (ed.) *Byzantine Trade, 4th-12th Centuries: The Archaeology of Local, Regional and International Exchange: Papers of the Thirty-Eighth Spring Symposium of Byzantine Studies*, St John's College, University of Oxford, March 2004, Ashgate Publishing, 2009, p. 424f.

Anders Magnus Strinnholm, *Svenska folkets historia från äldsta till närvarande tider*, Vol. 1, p. 78. Кулаковский Ю., "К истории готской епархии в Крыму в VII в." *Журнал Министерства народного просвещения* 1898. Ч.2. Науменко В.Е., "Византийско-хазарские отношения в середине IX века" *Хазары. М.-Иерусалим*, 2005. ISBN 5-93273-196-6.

²⁵ Luat din: <https://ro.wikipedia.org/wiki/Go%C8%9Bi>

²⁶ Luat din: <https://en.wikipedia.org/wiki/Goths>

În general, informațiile despre goți, pe care Jordanes le oferă în *Getica*, trebuie luate cu multă rezervă, ba chiar și respinse în parte, pentru că el pune pe seama goților fapte și evenimente, care aparțin geto-dacilor.²⁷

Prima invazie a Goților în Imperiul Roman, pe mare și pe uscat, în secolul al III-lea, prin patru direcții: Muntenia-Moesia, Histria-Byzantion-Thesaloniki, Crimeea-Bithynia, Crimeea-Abchazia-Pițunda, Colchis (Georgia), Trapezunt. Luat din: <https://en.wikipedia.org/wiki/Goths>

Reveniți în câmpia din estul Munteniei, care se afla în exteriorul granițelor imperiale, goții și-au stabilit centru în castrul și orașul abandonat de romani, Pietroasele,²⁸ de unde au început primele raiduri în această parte a Imperiului Roman, chiar și în Dacia Romană, precum și la sud de Dunăre, ajungându-se la bătălia de la Abrittus (azi Razgrad, Bulgaria), din anul 251. Prin Abchasia sau Abhazia și Colchis (vestul Georgiei și nordul Turciei de astăzi), o altă parte a goților, pornind din Crimeea, au intrat și ei pe teritoriul Imperiului Roman, din Asia Mică. În părțile

²⁷ Vezi *Getica*, de Jordanes, † d. 552: *De origine actibusque Getarum*, Περί της αρχής και των πράξεων των Γετών, redactată în limba latină, în anul 551, după modelul și după proiectul lucrării lui Cassiodor (c.485-c.580), *Historia Gothorum*, scrisă prin anul 520, în 12 cărți, care s-a pierdut. Bizantinii îi spuneau lui Jordanes „Alanul”, Ιορδάνης ο Αλανός. Cassiodor a scris lucrarea *Historia Gothorum*, din porunca Regelui Theodoric cel Mare al ostrogoților, de la Ravenna (474-526). Pentru această lucrare, Jordanes a mai folosit material și informații și dintr-o lucrare a lui Ablabius, pe care îl citează, însă textul ei a dispărut fără urmă. Nici despre viața lui Ablabius nu se știe nimic. Lucrarea lui însă trebuie să fi fost gata și cunoscută, cu mult înainte de anul 551, când Jordanes a scris *Getica*. Jordanes, care era pe jumătate got, a mai redactat înainte de *Getica*, o *Historia Romana*, iar în conceptul istoric al autorului, aceste două lucrări trebuiau să formeze un tot unitar, continuându-se și completându-se. Această lucrare masivă, *Getica*, Γετικά (rus.), se vrea a fi o istorie a goților, care sunt în mod intenționat confundați cu geții, adică cu dacii.

²⁸ Aici la *Pietroasa* sau *Pietroasele* s-a găsit în anul 1837 și tezaurul gotic *Cloșca cu puii de aur*, metal originar din *aurul de Urali*, fapt care dovedește că acești migratori l-au obținut cel puțin înainte de a doua lor migrație, dinspre Pontul nordic al Mării Negre, către nordul Dunării, în nord-estul Munteniei de astăzi.

noastre au mai avut loc cel puțin încă două invazii mari ale goșilor, în teritoriile imperiale, soldate cu conflicte armate și reacții de apărare din partea împăraților, în anii 269 și 275. Ultima a și declanșat retragerea autorităților romane din Dacia Traiană, la sud de Dunăre, așa-numita *retragere aureliană*.

*

Goții din Crimeea erau învecinați cu goții Oium sau Augium, din *Scythia Gothică*, care se întindea de la Marea de Azov, până la Sântana de Mureș (jud. Mureș) și până în estul Munteniei. Ei au rămas în Crimeea și în centrul nordic al Mării Negre, dar nu au fost așa de puternici, nici atât de cunoscuți cum s-ar fi crezut însă, în mod paradoxal, au reușit să aibă cea mai lungă durată de existență a comunităților lor.²⁹ Regatul Gotic, din Crimeea, cu capitala la Doros, a lăsat o serie de dovezi arheologice, adică arme, bijuterii, scuturi, nasturi, ace, artefacte personale etc. Arhiepiscopia Gotică este atestată între secolele V-IX, devenită ulterior mitropolie. Notitia 3, din anul d. 787-î. 869, acorda locul 42 între mitropolii.³⁰

Așa s-a împlinit istoria goșilor de Crimeea cu celelalte etnii de acolo, până în secolul al XIII-lea, când invazia mongolă a distrus în mod definitiv raportul de forțe și de conviețuire a acestora de pe peninsula.

*

Jean DARROUZÈS A.A., *Notitiae Episcopatum Ecclesiae Constantinopolitanae*. Texte critique, introduction et notes, par..., Inst. Franc. d'Études Byz., Paris, 1981, 521 p. [Géographie Ecclésiastique de l'Empire Byzantin, Tome I], passim. Cifrele grecești indică o altă ordine a scaunelor, diferită de aceasta ultimă, imperială.

▼

Notitia 3, din anul d. 787 – î. 869, avea locul 42 între mitropolii:

42, λζ' ἐπαρχία Γοτθίας ὁ Δόρου;
37

611, ΛΗ' ἐπαρχία Γοτθίας
α' Δόρος μητρόπολις, mitropolie, citată la Sinodul VII Ecumenic, 787;
777, ΛΗ' ἐπαρχία Γοτθίας

Notitia 7, din 901-905, locul 97, între arhiepiscopii !:

97, μς' ἡ Γοτθίας;

Notitia 8, din perioada 920-980, a lui Constantin VII, Leon VI și Nicolae I Misticul, având locul 114, Gotthia fiind pe locul 113, Sougdaia pe locul 114, Phoulloi pe locul 115, Sevastopolis, Σεβαστούπολις (azi Sochumi, capitala Abhasiei, Georgia), pe locul 116. Tamatarha apare pe locul 120, iar Zicchia, pe locul 121, toate între arhiepiscopii:

113, μς' ἡ Γοτθία 38, 39, 44 ἐπαρχίας { } ὁ Γοτθίας;

Notitia 11, din anul 1094, locul 132, Sougdaia pe locul 133, Phoulloi, pe locul 134, Sebastopolis-Sochumi, pe locul 135, (Ta)matarha, pe locul 139:

132, μς' ἡ Γοτθία 39, 35, 34, ἡ Γοτθία, 34 ὁ Γοτθίας;

Notitia 12, din anul d. 1189-1193, înainte de 1204, locul 128, Gotthia, Sougdaia 129, Phoulon 130, Matrahon 136, Zicchia 137:

128, λδ' 30 ὁ Γοτθίας 31 31 33 28 27 ἡ Γοτθία
129, λε' 31 ὁ Σουγδίας } 32³² } 35²⁹ 28 ἡ Σουγδία
130, λς' 31 ὁ Φούλλων } 32³³ } 35³⁰ 29 αἱ Φούλλοι

Notitia 14, din anul d. 1143, Syngramma lui Neilos Doxapatri, Gotthia, locul 113, Sougdaia locul 114, Phoulloi 115,

²⁹ Luat din: https://en.wikipedia.org/wiki/Crimean_Goths

³⁰ Jean DARROUZÈS A.A., *Notitiae Episcopatum Ecclesiae Constantinopolitanae...*, Op. cit., p. 231.

- 113, ἡ Γοθία ἡ Γοθία
114, ἡ Σουγδία ἡ Σουγδία

Notitia 15, din anul d. 1170, Gotthia pe locul 159, Sougdaia pe locul 160, Heraclea, pe locul 161, Bitzina, pe locul 162, Phoulloi 163:

- 159, κζ' 30 29 ἡ Γοθία 29 ἡ Γοθία
160, κη' 31 30 ἡ Σουγδαία

Notitia 16, din anul c. 1189, Gotthia pe locul 117, Sougdaia pe locul 118, iar Phoulloi pe locul 119, Soteropolis pe locul 109, Gotthia-Doros, pe locul 117, iar Matracha pe ultimul loc între arhiepiscopii, 122. Alania apare între mitropolii, pe locul 61:

- 117, λδ' ἡ Γοθία
118, λε' ἡ Σουγδαία

Notitia 17, din anul c. 1299, a lui Andronic II cel Bătrân (1282-1328), Mitropolie, loc 86:

- 86, πς' ὁ Γοθίας· καὶ αὐτὴ ἀρχιεπισκοπὴ οὗσα, μητροπολις γέγονεν
πε' ἡ Γοθία ἀρχιεπισκοπὴ οὗσα, μητροπολις γέγονεν
96. 4ε' ὁ Ζηκχίας· αὐτὴ ἀρχιεπισκοπὴ
οὗσα, μητροπολις γέγονεν -- ἡ Ζηκχία ἀρχιεπισκοπὴ οὗσα,
μητροπολις γέγονεν
99, 4θ' ὁ Σουγδαίας μητροπολις γέγονεν ἀπὸ ἀρχιεπισκοπῆς

[99, 4θ'] ἡ Σουγδαία ἀπὸ ἀρχιεπισκοπῆς μητροπολις γέγονεν

Notitia 18, de după anul 1300, Gotthia era între mitropolii, pe locul 86, Sougdaia era pe locul 99, Bitzina era pe locul 98, Zicchia pe locul 96 și Bosporon pe locul 97:

- 86, πε' (86) ὁ Γοθίας
99, 4η' (99) ὁ Σουγδαίας, între mitropolii

Notitia 19, din anul c. 1330, pe locul 111:

- 93, ο' ὁ Γοθίας

Notitia 20, de la finele secolului XIV, loc 46, Καὶ ἀπὸ μὲν ἀρχιεπισκόπων ἐγένοντο οὗτοι·

- (¹) ὁ Βιζύης (²) ὁ Μιλήτου (³) ὁ Σηλυδρίας (⁴) ὁ Ἄπρω
(⁵) ὁ Γαρέλλης (⁶) ὁ Βρύσεως (⁷) ὁ Δέρκω (⁸) ὁ Χερσῶνος
(⁹) ὁ Μεσημῶρίας (¹⁰) ὁ Γοθίας
(¹¹) ὁ Μετράχων ὃς καὶ Ζηκχίας λέγεται

(¹²) ἡ δὲ Σουγδαία καὶ αἱ Φούλλαι δύο ἦσαν ἀρχιεπισκόποι ἠνωθεῖσαι δὲ
ἐγένοντο μία μητρόπολις· διὸ καὶ ὁ Σουγδαίας καὶ Φούλλων λέγεται.

Notitia 21, de după 1453, dar înainte de anul 1650, Gotthia, pe locul 70:

- 70, ξε' ἡ Γοθία
71, ξς' ἡ Καφᾶ
72, ξζ' ἡ Χίος

Regest nr. 897, din 19 martie 1067, συνοδική σημείωσις (manuscris, document), Acord sinodal care confirma decretul sinodal anterior, din 26 aprilie 1066, regest nr. 896, din timpul păstoririi Patriarhului Ioan VIII Xiphilin (1064-1075). La ședința Sinodului Endemic din 19 martie 1067 a fost prezent și Arhiepiscopul Gotthiei, alături de cei de Selyvria și Rhousion, șezând după mării arhonți și mitropoliți ai Cezareei (Capadociei), Heracleei Tracice etc. (11 în total). Din păcate nu li se dă numele arhierilor prezenți, decât a scaunelor pe care le ocupau.

Regest nr. 1007, din mai 1140, σημείωσις (document), Sentință sinodală, din timpul Patriarhului Leon Stypes (1134-1143), care condamnă erorile lui Constantin Chrysomallos, ședință sinodală, la care a luat parte și arhiepiscopul Gotthiei, ignorat nominal, la fel cum a fost cazul și cu ceilalți participanți.

Regest nr. 1014, din 30 octombrie 1143, Act patriarhal al lui Mihail II (1143-1146) și sinodal, privind proin episcopii Leontie de Balbisa și Clement de Sasima (sau Sosandra) [cf. regest nr. 1012, din 1 oct. 1143], acuzați de bogomilism. Patriarhul a fost împuternicit de împăratul Manuel I Comnenul (1143-1180) să judece aceste cazuri, alături de marele sebastos și de Arhiepiscopul Autocefal al Ohridei, Ioan Comnenul (c. 1143-1158). Prezenți au fost arhonții patriarhali și ierarhi, din Efes, Ancyra, Cyzic, Pisidia, Alania, Methymne, Garela, Carabyzie și Gotthia, fără să li se indice numele.

Regest nr. 1075, între 6 mai 1166 și iulie 1167, ἔκθεσις, Expunere privitor la tot ceea ce se face pentru explicarea cuvântului Mântuitorului, după Ioan 14, 28: *‘Mă duc la Tatăl’, căci Tatăl este mai mare decât Mine*. De față se pare să fi fost și Luca, Arhiepiscop al Gotthiei, cf. versiunii regestului, după manuscrisul Vatican nr. 1176.³¹

Regest nr. 2082, din sept. 1317 – august 1318, συνοδικὸν γράμμα, Scrisoarea Patriarhului Ecumenic Ioan XIII Glykys (1315-1319), prin care-i dă mitropolitului vecin mandatul de-a ancheta conflictul ivit între Mitropolitul de Gotthia (Theodoro/Mangup) și cel de Sougdaia, în Crimeea.³²

Mitropolitul de Sougdaia; Sudak;, Soldaia italiană; Судак rusă; Sudaq mongolă/tătară, în Crimeea a depus o plângere la Sinodul Permanent, susținând că „exarhii” au rânduit așa (?) ca bisericile construite cu mult timp în urmă să fie considerate „patriarhale”. Mitropolitul mai raporta că: locuitorii eparhiei lui fiind alungați de tătari, în urma unei incursiuni a hoardelor acestora, după ce au revenit la casele lor, exarhii Mitropolitului de Gotthia au venit și au impus dări locuitorilor de la bisericile stavropighii, ale acestei Mitropolii, pretinzând și taxa „canonica” sau kanonikonul, împreună cu plocoanele care, de fapt, se cuvin Mitropolitului locului, adică celui de Sougdaia, nu celui al Gotthiei. Acesta din urmă cere o decizie sinodală care să clarifice acest caz. Patriarhul, împreună cu cei prezenți la Sinod, mitropoliții de Heracleia, Niceea, Philadelphia, Prousa (Brussa), Pegai, Serres, Dyrrachium, Attaleia, Arhiepiscopul de Mesene, ordonă constituirea unei comisii de anchetă, formată din mitropoliții vecini, care să se deplaseze la fața locului, prezent fiind și Mitropolitul de Gotthia, iar procesul verbal să fie înaintat Sinodului Permanent. Din comisia de anchetă făceau parte mitropoliții de Alania, de Vicina și de Zechia-Matracha. Mitropolitul a mai raportat că există căsătorii încheiate contra sfintelor canoane, privitor la gradele de rudenie și afinitate, mitropoliții din comisia de anchetă trebuind să se adreseze poporului creștin, ca o manifestare a grijii pentru suflete, pe care o poartă Patriarhia și unde va fi identificată o astfel de căsătorie necanonică sau ilicită, aceasta să fie anulată. Scrisoarea a fost expediată prin bunăvoință garantată. Semnătura este prin menologion †.

Incipit: "...oikodomisai mellontes Theious naous

Semnătura prin menologion: Μηϋὶ < > ἰϋδ. α' †

Mențiune la Migne, PG, 152, 1143-1144.

Critica textului

1. Actul acestui regest are aceeași listă cu prezența arhierilor la Sinod, de la regestul nr. 2083. Din lista regestului nr. 2083, numai Mitropolitul de Alania lipsește în regestul nr. 2082. Probabil a fost însă de față la Sinod, dar s-a abținut de la vot, pentru că era de partea Mitropolitului de Sougdaia și s-a întors în eparhia lui, înainte de luna august 1318, vezi regestul nr. 2085.

2. Lista mitropoliților de Sougdaia este cunoscută din notele de epitaf sau necrologe, titlul lor obișnuit fiind de „arhiepiscop”. Prin anii 1317-1318, ar fi trebuit să păstorească Clement, mort la 28 mai 1327. Succesiunea acestor mitropoliți, între anii 1301 și 1307 este însă destul de greu de stabilit.

³¹ *Regeste patriarhale*, Fasc. II și III, p. 522.

³² *Ibidem*, fasc. V, pp. 59-60: LES RÉGESTES des actes du Patriarcat de Constantinople, vol. I, Les actes des Patriarches, Fasc. V, Le Régestes de 1310 à 1376, par Jean DARROUZÈS, Institut Français d'Études Byzantines, Paris, 1977, reg. nr. 2000-2681, 601 p. (= Le Patriarcat Byzantin, Serie I).

3. Cea mai mare parte a mitropoliților din Crimeea n-a fost înregistrată de documentele Patriarhiei, decât mult mai târziu, grație catagrafiei „Notitia” împăratului Andronic II (1282-1328). Crimeea nu avea o organizare bisericească reală, mitropolii purtând și titlul de „sebaste”, σεβαστός,³³ superiorul lor trebuind să fie Arhiepiscopul din Gotthia/ Theodoro/ Mangup, care se vede însă că nu era ascultat ori nu se putea impune. În această situație și Sinodul era avizat la informațiile geografice ale exarhilor, care abuzau cu voie sau fără voie..., conflictele dintre episcopii din Crimeea durând pe tot parcursul secolului al XIV-lea.

4. Printre „vecinii” indirecti ai Mitropoliei de Sougdaia se afla și Mitropolia de Vicina, pe care mulți istorici au localizat-o spre zona Caucazului. În realitate, este vorba de Vicina, pe Dunăre, înainte de intrarea acesteia în Deltă. „Învecinarea” îndepărtată a Vicinei, cu Mitropolia de Sougdaia, se explică din cauza extinderii teritoriului ei de jurisdicție în Bugeac, până înainte de viitoarea Odesa, nu din motivul localizării acesteia în părțile Caucazului.

5. Din regist se mai poate constata și revenirea la lucrările Sinodului Permanent a Mitropolitului Teolipt al Philadelphiei. Prezența lui la Sinod înseamnă că el a renunțat să mai stea retras, perseverând în schismă cu Tronul Ecumenic, și după aproape zece ani, reia comuniunea cu Patriarhul (vezi critica de la registul nr. 2003).

Regest nr. 2543, din 4 octombrie 1368, ἔνταλμα ἑξαρχικόν (titlu), ἐνταλτήριον γράμμα (concluzii), Scrisoarea Patriarhului Philothei (1364-1376), pentru Mitropolitul Gotthiei, pentru administrarea Mitropoliei Chersonesului, în calitate de Exarh Patriarhal.

Prin prezenta scrisoare, Patriarhul acordă Mitropolitului Gotthiei administrarea Mitropoliei Chersonesului, cu titlul de Exarh (ἑξαρχίαν καὶ διοίκησιν), bucurându-se de toate drepturile chiriarhale locale, în afară de-a fi înscăunat în jilțul mitropolitan. Credincioșii trebuie să-l cinstească, în așa fel încât aceasta să ajungă până la (urechile, n.n.) patriarh și până la Dumnezeu Însuși, în caz contrar căzând sub pedeapsa sancțiunilor canonice. El va fi pomenit la slujbe, pe cuprinsul întregii Mitropolii a Chersonesului, în toate parohiile, după acela al Patriarhului, însă el nu va fi comemorat în dipticon (adică nu va fi trecut în lista ierarhilor locului). El trebuie să strângă toate drepturile (veniturile, n.n.) acestei mitropolii și să trimită beneficiile (εἰσόδημα) la Constantinopol, pentru kellia (cămara, vistieria) patriarhului.

Scrisoare de împuternicire, eliberată mitropolitului. Emisă pe 4. Semnătură prin menologion †
Text. Titlu: ἔνταλμα ἑξαρχικόν... Χερσῶνος ἐκκλησίας.

Incipit: Ἡ μετριότης ἡμῶν... τῷ... Γοθθίας

Data eliberării documentului: Ἀπελύθη τῇ δ'.

Semnătura: Μηνὶ ὀκτωβρίῳ ἰνδ. ζ' †

Registru V 47, f. 257: M M I, n° 240, 500-501; editare parțială

Critica. 1. Acest mandat patriarhal se aseamănă cu cel primit de Arhiepiscopul Saba de Maronia, din insula Thasos, Grecia (regist nr. 2496, din iulie 1365), pentru domeniul patriarhal de pe insulă, iar prin comparație, cu sistemul de epidosis, ἐπίδοσις sau proedros, πρόεδρος, pentru scaunul mitropoliei din insula Tenedos, Τένεδος (azi Bozcaada, Turcia, aproape de coasta de vest a Asiei Mici, înainte de intrarea în Dardanele), acordat în administrare Mitropolitului de Peritheorion, Περιθεώριον, aproape de Xanthi, Ξάνθη, în Tracia, din nord-estul Greciei: vezi registul următor, nr. 2544, din octombrie 1368, ἐκδοτικόν (titlu), γράμμα (concluzii), Scrisoare...

³³ Din acest titlu de sebaste, σεβαστός a evoluat și cel de Sebastocrator σεβαστοκράτωρ, precum și localitățile cu numele de Sébastopolis (Crimeea), Севастополь, Σεβαστούπολις sau derivatele acestei noțiuni [mai vezi și alte localități cu acest nume: Sochumi (Abhasia, Georgia); Sevastopol-Karien, Turcia; Sevastopol-Pontus, Sevaste, în vechea Armenia, azi Sulusaray, în Turcia; Sevastopol, în Tracia, azi Bulgaria]. Titlul de sebaste a căzut în desuetudine, odată ce împărații bizantini l-au adoptat pe acela de basileu, Βασιλεύς, Βασιλεύς αυτοκράτορ τῶν Ῥωμαίων, în secolul VII, prin Heraklios I (610-641), fiind actualizat ca titlu onorific, în secolul al XI-lea, mai ales de către Alexis I Comnenul (1081-1118). Din forma antică de Augustus-Caesar-Imperator (a împăraților romani) au evoluat în Imperiul Bizantin titlurile de Caesar-Augustus, tradus de greci prin Kaisar-Sebastos (venerabilul cezar), apoi Kaisar-Augustos, iar în forma finală Basilevs-Avtokrator. Regii Georgiei Bagrat IV (1027-1072) și Gheorghe II (1072-1089) au purtat și ei titlul bizantin de Sebaste, acordat lor de către împărații de la Constantinopol.

Numai că stilul acestei scrisori, din regestul nr. 2543 se deosebește canonic de acela al unui text pentru epidosis, decizie, care trebuia votată de sinod. În regestul de față se vede că Patriarhul Philotei scrie doar în numele său, fără să pomenească sinodul. De facto, Mitropolitul Gotthiei, în calitate de Exarh Patriarhal al Chersonului, avea puterea canonică a unui *proedros*.

2. În mod expres, scrisoarea precizează pomenirea liturgică a patriarhului și a mitropolitului exarh; interzicerea comemorării din diptice era consecvența directă, determinată de neinstalarea în scaun, din care să rezulte că ar fi arhiereul legitim al eparhiei Chersonesului. În acest caz, nici exarhul, nici *proedrosul* și nici epidosisul nu apar în listele cronologice (diptice) ale orașului de scaun al mitropoliei.

3. Jean DARROUZÈS constată că există o anomalie, o mare încurcătură canonică în problemele bisericesti ale Crimeei din acea perioadă, adică din jurul anilor 1368.

În anul 1365 exista un Mitropolit al Chersonesului, conform regestului nr. 2502, din septembrie 1365, prezent la ședința sinodală de la data aceea, unde s-a votat repunerea Mitropolitului Simion al Alaniei și Soteropolis, în vechile sale drepturi canonice.

Acest Mitropolit al Chersonesului reappare în anul 1370, la doi ani după ce al Gotthiei obținuse dreptul de *proedros* și exarh al Chersonesului, regest 2576, din c. iunie 1370, prezent la ședințele sinodale. Un an mai târziu, în 1371, era Mitropolitul Sougdaiei, care a primit aceleași prerogative canonice asupra Gotthiei și Ialita (Yalta), pe care acesta din urmă le-a primit în anul 1368 asupra Mitropoliei Chersonesului: regest nr. 2624, din 16 august 1371. Jean DARROUZÈS concludă: C'est un imbroglio que les documents connus ne permettent guère de démêler et qui continue sous le patriarcat de Nil: M M II, n° 367, 69-70.

Cronologic, putem să menționăm că în perioada 1368-1371, Mitropolitul Gotthiei devine Exarhul Chersonului;

Din 1371, Mitropolitul Sougdaiei a devenit Exarhul Gotthiei

Principesa Maria de Mangup (?-1476/7?), Doamna Moldovei (1472-1476/7)

Doamna Moldovei, Maria de Mangup sau Prințesa *Μαρία Ασάνινα Παλαιολογίνα* a fost a doua soție a lui Ștefan III cel Mare (1457-1504), cu care s-a căsătorit la Suceava, în data de 14 septembrie 1472 după ce, pe data de 4 septembrie, a ajuns în Moldova.³⁴ Doamna Maria de Mangup sau Mangop însăși își spunea *Maria Asanina Paleologhina*, pentru a indica apartenența la acea ramură a familiei imperiale a Bulgariei (Asăneștii), trecută în Imperiul Bizantin și 'adoptată' de Paleologi. Doamna Maria Asanina Paleologhina a Moldovei se înrudea atât cu Paleologii de la Constantinopol (1453), cât și cu Asăneștii, care au stăpânit la Veliko Târnovo (1393, resp. 1396), dar și cu Bagratizii din Georgia, ca să nu mai amintim și de relațiile de rudenie cu Familia Gabras sau Gabras-Comnen, de la Trapezunt (1204-1461).³⁵ Numele ei de prințesă de Theodoro sau *Maria Asanina Paleologhina, din Mangop*, însă deja Doamnă a Moldovei, apare sub formă de inscripție în limba slavonă, *Мария Мангунская* (rusă) și pe o icoană donată de ea, din Catholiconul – *Καθολικόν* – adică în biserica mare a Mănăstirii Osiou Grigoriou, *Μονή Οσίου Γρηγορίου*, din Sf. Munte Athos:³⁶ "the most pious Maria Asanina Palaiologina, lady of Moldovlachia", prayed there during her time as Princess consort."³⁷

³⁴ Constantin REZACHEVICI, *Cronologia critică a domnilor din Țara Românească și Moldova a. 1324 - 1881*, Vol. I, Editura Enciclopedică, București, 2001. ISBN 973-45-0387-1, pp. 557-565.

³⁵ Ștefan GOROVEI, „*Maria Asanina Paleologhina, doamna Moldovlahiei*” (II), în: Source:Studies and Materials of Medieval History (*Studii și Materiale de Istorie Medie* (SMIM)), issue: XIV /2006, pages: 55-80, on www.cceol.com.

³⁶ Vezi p. 416, la: Божилов, Иван (1994). *Фамилията на Асеневици (1186–1460). Генеалогия и просопография* [The Family of the Asens (1186-1460). Genealogy and Prosopography] (in Bulgarian). София: Издателство на Българската академия на науките. ISBN 954-430-264-6.

³⁷ Luat din: https://ro.wikipedia.org/wiki/Maria_de_Mangop

Domnitorul moldovean a fost căsătorit de trei ori: prima oară în data de 5 iunie 1463, cu Cheaghina *Evdokia*, sora Cneazului Simion al Kievului (1454-1471), vasal al Regelui Poloniei, care a murit în data de 25 noiembrie, 1467, înmormântată în Catedrala Mirăuți, din Suceava; *Maria* de Mangop, din anul 1472, până în data de 19 decembrie 1476/7, când a murit în timpul travaliului, adică ale nașterii și a fost înmormântată în necropola Bisericii Mănăstirii Putna, pe latura de nord;³⁸ *Maria Voichița*, fiica Domnitorului Radu cel Frumos al Țării Românești, cu care se va căsători în anul c. 1480. *Maria Voichița* a trăit până în anul 1511, fiind înmormântată la Putna, lângă mormântul lui Ștefan III cel Mare. Ștefan III cel Mare a avut zece copii legitimi: trei cu *Evdochia*, pe *Alexandru* († 1496), *Petru* († 1496) și *Elena* († 1505); patru, cu *Maria de Mangup*, doi gemeni, în anul 1473, *Ilie* (*Iliaș*, † 1475) și *Bogdan* († 1479), *Ana* *1475, devenită călugăriță la Mănăstirea Bistrița, care a trăit 60 de ani și *Maria* *1477 ?, care a trăit 43 de ani † 1518; trei cu *Maria Voichița*, pe *Bogdan*, viitorul Domn și urmaș la tron *Bogdan III cel Orb* (1504-1517, asociat din 1497), pe *Ana* și pe *Maria-Chiajna*. Între copiii nelegitimi ai lui Ștefan III cel Mare, îl menționăm doar pe Domnitorul *Petru IV Rareș* (1487-1546) al Moldovei (1527-1538 și 1541-1546), fiul *Mariei Răreșoia* o boieroaică foarte frumoasă.³⁹

„În anul 6985 (= 1477), luna decembrie 19, a răposat binecredincioasa roabă a lui Dumnezeu *Maria*, doamna binecredinciosului *Io Ștefan Voievod*, domnul Țării Moldovei, fiul lui *Bogdan Voievod*.”⁴⁰

Inscripția de pe lespede de mormânt a Doamnei *Maria Asanina Paleologhina*, din *Mangup* sau *Mangop*, de la *Putna*, ne oferă și ea câteva detalii referitoare la viața acestei mari prințese, care prin căsătoria ei cu Ștefan III cel Mare, îl ridică pe Domnitorul Moldovei la nivelul pretendenților legitimi la Tronul Constantinopolului, de după anul 1453, fapt care turcilor nu le era deloc indiferent. Pe de altă parte, Ștefan III cel Mare, înrudit acum cu familia princiară de la *Theodoro*, nutrea și gândul ascuns de-a anexa la Moldova acest principat din *Crimeea*, însă a renunțat la această intenție în anul 1475, când otomanii au cucerit *Mangopul*, după un asediu de șase luni al cetății.⁴¹

„Doamna *Maria Asanina Paleologhina Maria din Mangop* (după *Mangop*, numele turco-tătar al cetății *Doros*, Δόρος, capitala principatului bizantin din *Crimeea*) a fost sora lui *Alexandru*, fiul principelui *Alexios II* de *Theodosia* mort în decembrie 1475. *Maria de Mangop* este moștenitoarea pe linie directă a familiei lui *Demetrios Paleologos Gavras*, întemeietorul principatului bizantin din *Crimeea* (aprox. 1362). Această ramură a familiei *Paleologilor* era înrudită cu dinastia *Comnen*, cu cea a *Asaneștilor* din *Bulgaria*, cu familiile *voievodale* din *Moldova* și ulterior cu familia *cneazului Ivan al III-lea al Moscovei*, și prin acesta cu familiile *boierești rusești Golovin, Hovrin, Tretiakov și Gavrilov*.”⁴²

Despre *Acoperământul de mormânt* al Doamnei *Maria Asanina Paleologhina* (*Maria de Mongop*), de la Mănăstirea *Putna*, așa cum este descris de muzeul de acolo:⁴³

³⁸ Luat din: http://adevarul.ro/locale/suceava/cati-copii-avut-Stefan-marea-controversa-celor-opt-copii-flori-domnitorului-descoperit-istoricii-1_5586951ecf376e35813f6b/index.html.

³⁹ R. W. Seton-Watson, Constantin Ardeleanu (Note și traducere): „O istorie a românilor – Din perioada romană până la desăvârșirea unității”, Editura Istoros, Brăila 2009, p. 45.

Nicolae IORGA, *Istoria Bisericii Românești și a vieții religioase a Românilor*, Tipografia „Neamul Românesc”, Vălenii de Munte, 1908, p. 61.

Alexandru D. XENOPOL, *Istoria românilor din Dacia Traiană*, Editura Cartea Românească, București, 1925, vol. IV, pp. 226-265.

⁴⁰ Luat din: https://ro.wikipedia.org/wiki/Maria_de_Mangop

⁴¹ Luat din: https://en.wikipedia.org/wiki/Maria_of_Mangup

⁴² Luat din: https://ro.wikipedia.org/wiki/Maria_de_Mangop

⁴³ Vezi imaginea, pe coperta I (față). Luat din: [http://adevarul.ro/locale/suceava/cati-copii-avut-Stefan-marea-controversa-celor-opt-copii-flori-domnitorului-descoperit-istoricii-1_5586951ecf376e35813f6b /in dex.html](http://adevarul.ro/locale/suceava/cati-copii-avut-Stefan-marea-controversa-celor-opt-copii-flori-domnitorului-descoperit-istoricii-1_5586951ecf376e35813f6b/in dex.html).

[Pocrov sau *portret funerar sau autoportret ? al Mariei de Mangup*: Principesa Maria Asanina Paleologhina din Mangop (Doros, Δόρος sau Theodoro, Θεόδωρο) de Theodoro, Θεόδωρο sau Gothia Γοθία (?-1476/7), *Doamna Moldovei* (1472-1476/7), a doua soție a Domnitorului Ștefan cel Mare (1457-1504). Portretul sau *autoportretul?* Doamnei Maria de Mangop, pe *acoperământul de mormânt brodat*, pocrov, покров, τά καλίμματα, țol, lințoliu, linteolum (lat.), giulgiu, de la Mănăstirea Putna, o broderie cu fir de aur, argint și mătase colorată pe un fond de *atlas* roșu dublat cu pânză de in, în culoare naturală. Are o căptușeală din mătase albă. Dimensiuni: 190 x 102 cm, executat în atelierul de broderie al Mănăstirii Putna.

Monumental și sobru, somptuos și rafinat, faimosul portret funerar al Mariei de Mangop, brodat în chip gisant pe celebrul acoperământ păstrat la Putna, este considerat ca una dintre cele mai desăvârșite creații de acest fel din lume, „o capodoperă ce poate sta alături de opera lui Dürer sau Holbein (Cf. D. C., *Despre două expoziții recente* – Convorbire cu acad. Prof. G. Oprescu, anul XXVI, nr. 3891, din 26 aprilie 1957).

Pe un fond de atlas roșu, sub o arcadă trilobată, sprijinită pe două fascicule de câte trei colonete, Doamna Maria, cea de a doua soție a lui Ștefan cel Mare, fiica lui Ioan Olobei de Mangop și a Mariei Asan Paleolog, descendenți ai marilor împărați bizantini, își doarme somnul de veci. Mâinile îi sunt încrucișate pe piept, iar peste chipul ei oval, cu ochii închiși, cu sprâncenele ascuțite și cu trăsăturile foarte fine, plutește o liniște adâncă, liniștea desăvârșită a morții. O coroană măreață cu fleuroni înalți, bătută cu pietre scumpe îi împodobește capul....].

În tezaurul Sfintei Mănăstiri Putna se păstrează o icoană mare a Maicii Domnului (99x80 cm), în tempera, pe lemn, ferecată în argint aurit (șters), făcătoare de minuni, originară din Constantinopol, adusă în Moldova în anul 1472, odată cu zestrea Doamnei Maria de Mangup a Moldovei (1472-1476/7).⁴⁴ Icoana a fost adusă fie direct de la Constantinopol, fie de la Trapezunt, via Mangup, Doros, Δόρος –Theodoro, iar în anul 1488, Ștefan cel Mare a dăruit-o ctitoriei sale, Sfânta Monastire Putna, spre veșnică pomenire, împreună cu un alt odor: craniul Sf. Ierarh Ghenadie, mare făcător de minuni, ferecat în argint aurit, adus de la Mangup, tot de Doamna Maria.⁴⁵

⁴⁴ Bibliografie suplimentară:

Diez, Ernst (June 1928). „*Moldavian Portrait Textiles*”, în *The Art Bulletin* (College Art Association) 10 (4).

Gorovei, Ștefan S. (2006). „*Maria Asanina Paleologhina, doamna Moldovlahiei (II)*”. *Studies and Materials of Medieval History (Studii și Materiale de Istorie Medie (SMIM))* (in Romanian) (Bucharest: Nicolae Iorga Institute of History) (XIV). ISSN 1222-4766.

Iordachi, Constantin (2013). „*From imperial entanglements to national disentanglement: the “Greek question” in Moldavia and Wallachia, 1611-1863*”. In Roumen Daskalov, Tchavdar Marinov. *Entangled Histories of the Balkans: Volume One: National Ideologies and Language Policies*. BRILL. ISBN 9789004250765.

Vasiliev, Alexander A. (1936). *The Goths in the Crimea*. Cambridge, Massachusetts: The Mediaeval Academy of America.

⁴⁵ Vezi imaginea de pe coperta a IV-a (spate).

Luat din: <https://obiectivortodox.wordpress.com/2011/12/31/manastirea-putna/>

Luat din: <http://www.crestinortodox.ro/biserici-manastiri/manastirea-putna-67958.html>

Anexă (Doros)⁴⁶

Principatul de Theodoro [Mangoup (Doros), Gothia]
 Θεοδόρο, [Μανγυπ- Μανγούπ (Δόρυ sau Δόρος)], Γοθία, 1204-1475

Titulatura completă:

Lista principilor cunoscuți de Theodoro⁴⁷

Demetrios, d. 1362 – î. 1368 ?

Basilios, ? - ?

Ștefan, fiul lui Basilios, ? – 1402

Alexios I, fiul lui Ștefan, 1402–1434

Alexios II, fiul lui Alexios I, 1434–1444

Ioan (Olubey), fiul lui Alexios I, 1444–1460 ?

Isaak, fiul lui Alexios I, 1471–1474

Alexandru, fiul lui Alexios II,

iunie–decembrie 1475

Genealogia Familiei princiare de Gabras în Theodoro și Trapezunt

Chapter 11. GABRAS⁴⁸ The main source for this family is Bryer[195].

1. KONSTANTINOS Gabras (-979).
2. MIKHAEL Gabras (-1040 or after). Cedrenus records that “*Michael Gabras, Theodosius Mesanietes*” were blinded, accused of rebelling against Emperor Mikhael IV, dated to [1041] from the context^[196].
3. LEON Gabras . A seal dated to [1050] names “*Leon Gabras, imperial spatharokandidatos and ship’s captain*”^[197].
4. THEODOROS Gabras (-after 2 Oct 1098). *Dux* of Trebizond. The *Alexeiad* records that “*Theodore Gabras...from Chaldea, an aristocrat*” was made “*duke of Trapezus*”^[198]. M firstly ---. M secondly ([1091]) --- [of Georgia], daughter of --- [of Georgia] & his wife ---. The *Alexeiad* records the second marriage of Theodoros Gabras to “*an Alan of noble blood*”, commenting that “*she and the Sebastokrator’s wife were daughters of two brothers*”, which resulted in the termination of the betrothal of Theodoros’s son Gregorios as his projected marriage was thereby prohibited under ecclesiastical law^[199]. The precise identity and parentage of Theodoros’s second wife is not known. Theodoros Gabras & his first wife had one child:

- a) GREGORIOS Gabras . Zonaras names “*Gabræ...Theodori sebasti et martyris filio*”, when recording his marriage^[200]. Betrothed ([1091]) [MARIA] Komnene, daughter of IOANNES Komnenos, sébastokrator & his wife Irena

⁴⁶ Parte reluată din volumul anterior, *Pentarhia*, vol. II/5, pp. 213-215: Πενταρχία, τόμος II/5. Tronul Ecumenic, Ohrida și Biserica Românească, până în anul 1453, Documente patriarhale și imperiale, de la Constantinopol, până în anul 1453, traduceri și comentarii; Οικουμενικού Θρόνου, Αχρίδα και Ρουμανική Εκκλησία, μέχρι το 1453, Πατριαρχική και αυτοκρατορικά έγγραφα από την Κωνσταντινούπολη μέχρι το 1453, μεταφράσεις και σχόλια, Cluj-Napoca, 2013, Κλουζ-Ναπόκα, Editura Presa Universitară Clujeană, Πανεπιστήμιο Εκδοτική Τύπου Κλουζ, 427 p., incl. il., pl., hărți. Ilustrație luată din: Samhanin - Έργο αυτού που το ανεβάζει, sources are Coat of Arms of Gothia.png and Stone of Funa.jpg, Coat of arms of Gothia: Πριγκιπάτο της Θεοδωρούς, Wikipedia.

⁴⁷ Luat după: http://de.wikipedia.org/wiki/F%C3%BCrsten_tum_Theodoro

⁴⁸ Luat din: http://fmg.ac/Projects/MedLands/BYZANTINE%20NOBILITY.htm#_Toc204583723

of Georgia (-after 1091). Zonaras names “*Maria, Eudocia, Theodora*” as the three other daughters, stating that Maria married “*Gabræ...Theodori sebasti et martyris filio*”, the marriage being annulled for consanguinity, and afterwards married “*Phorbeni Catacalonis filium Nicephorum*”^[201]. The *Alexeiad* records the betrothal of “*Gabras’s son Gregory*” to one of the (unnamed) daughters of “*the Sebastocrator Isaakios Komnenos*” and states that the betrothal was terminated after the second marriage of Theodoros Gabras to the cousin of Isaakios’s wife, which meant that the marriage was thereby prohibited under ecclesiastical law^[202]. Sturdza identifies the daughter as Maria^[203], but the primary source on which this is based has not yet been identified. M (annulled) as her first husband, MARIA Komnene, daughter of Emperor ALEXIOS I & his first wife Eirene Doukaina (19 Sep 1085-after 1136). The *Alexeiad* records the birth of a second daughter before a son was born to Emperor Alexios, but does not name her^[204]. The primary source which confirms her first marriage has not yet been identified. She married secondly (before 1120) Nikeforos Euforbenos. In a later passage, the *Alexeiad* records that Nikeforos, son of Konstantinos Euforbenos, “*afterwards became my brother-in-law when he married my younger sister Maria Porphyrogenita*”^[205].

5. [--- Gabras . m ---.]

a) KONSTANTINOS Gabras . He may alternatively have been the son or brother of Theodoros Gabras^[206]. *Protosébastos. Dux* of Trebizond.

1. --- Gabras (-after 1121). The *Kamel-Altevarykh Chronicle* records that “*Balak petit-fils d’Ortok*” defeated and captured “*Gafras le Grec*” in A.H. 514 (1120/21)^[207]. He may be the same person as Theodoros Gabras, see above.
2. KONSTANTINOS Gabras . A seal dated to [1135] names “*Konstantinos Gabras, protonobelissimos*”^[208]. A seal dated to [1150] names “*Konstantinos Gabras*”^[209].
3. MIKHAEL Gabras (-after 1170). *Sébastos*. Ioannes Kinnamos records that “*Michael cognomento Gabras*” was granted “*sebasti honore cum Chaluphe*”^[210]. M ([1152/53]) as her second husband, EVDOKIA Komnene, widow of ---, daughter of ANDRONIKOS Komnenos, sébastokrator & his wife Eirene [Aideiadissa]. Niketas Choniates names “*Alexius, Andronicus et...Isaacius*” as the three brothers of Emperor Manuel, stating that Andronikos left daughters “*Mariam, Theodoram et Eudociam*”, adding that Eudokia became the mistress of her cousin Andronikos Komnenos (later Emperor Andronikos I) after the death of her husband^[211]. This must refer to a first marriage which is unrecorded elsewhere, as her marriage to Mikhael Gabras is recorded subsequent to her affair with Andronikos Komnenos. In a later passage, Niketas Choniates records the marriage of “*Eudocia Comnenia Andronici amica*” and “*Michæle...Gabra*”^[212]. Ioannes Kinnamos records that “*Michael cognomento Gabras*” married “*ex 203rater Manuelis neptim*”^[213].
4. KATAKALON Gabras . A seal dated to [1175] names “*Katakalon Gabras*”^[214].
5. IOANNES Gabras . A seal dated to [1200] names “*Ioannes Gabras sebastos*”^[215]. The primary sources which confirm the parentage and marriages of the following members of this family have not yet been identified, unless otherwise stated below.
 1. BASILEIOS Gabras . m ---. The name of Basileios’s wife is not known. Basileios & his wife had one child:
 - a) STEFANOS Gabras . Prince of Crimeea-Gothia. He went to Moscow in 1391/1403. He became a monk as SIMON. M ---. The name of Stephanos’s wife is not known. Stephanos & his wife had two children:

i) ALEXIOS Gabras (-killed in battle Balaklava [1444/47]). Prince of Gothia. M ---. The name of Alexios's wife is not known. Alexios Gabras & his wife had [three possible children]:

- (a) MARIA of Gothia. The Chronicle of Michael Panaretos records the marriage in Nov 1429 of “*the empress lady Maria...from Gothia, the daughter of Alexios from Theodoro*” and “*the pious despot...Lord David the Grand Komnenos*”^[216]. The Masarelli Vatican manuscript records that David married the daughter of the ruler of Gothia^[217]. [According to the 16th century historian Theodore Spandounes, writing in 1538, Emperor David married Helena, a sister of Eirene, whom he once calls Helena, of Serbia and Georgios Kantakouzenos. He does not specify her parents^[218], but logic would dictate that she would have been Helene Kantakouzene, daughter of Theodoros Palaiologos Kantakouzenos & his wife ---. He recounts that, after the death of her husband and sons, she was condemned to pay a fine of 15,000 ducats or face the same fate^[219]. The money was paid, but Helena put on sackcloth, built a hovel from straw beside the corpses outside the city walls, and secretly dug their graves with her own hands, dying a few days after completing the task. The earlier Masarelli Vatican manuscript does not mention her because it specifies that the empress of Trebizond who was Eirene's sister was Theodora, David's mother^[220]. Since David could not have married his aunt, it follows that Spandounes has confused the emperors in Trebizond. Spandounes's stories relating to Helene therefore must relate to Emperor David's known wife Maria, if indeed there is any truth in them at all.] m ([Nov] 1429) DAVID Megas Komnenos, son of ALEXIOS IV Emperor in Trebizond & his wife Theodora Kantakouzene (-beheaded Constantinople 1 Nov 1463). He succeeded in [1458/59] as DAVID Emperor in Trebizond.
- (b) IOANNES Gabras (-in Trebizond after 1447). Prince of Gothia. M ([1440/46]) MARIA Palaiologina Tsamplakinissa Asanina, daughter of --- (-in Trebizond after 1447). Ioannes & his wife had one child:
(1) ALEXIOS Gabras (-young).

© OLUBEI . Prince of Gothia.

- PRINCES of THEODORO and GOTHIA^[221].

ii) GREGORIOS Gabras . He went to Moscow with his father. Ancestor of the families Chovrin and Golovin^[222].

Note:

[195] Bryer, A. ‘The Gabras Family’, *Birmingham Historical Journal* 12, pp. 164-87, cited by Morris Bierbrier, in a private email to the author dated 6 Feb 2007.

[196] Cedrenus II, col. 263.

[197] “Leon 20249” in PBW (2006.2), citing Seal 2815.

[198] Alexeiad, Book 8, p. 265.

[199] Alexeiad, Book 8, p. 265.

[200] Zonaras XVIII, 22, p. 739.

[201] Zonaras XVIII, 22, p. 739.

- [202] Alexeiad, Book 8, p. 265.
- [203] Sturdza (1999), p. 247.
- [204] Alexeiad, Book 6, p. 197.
- [205] Alexeiad, Book 10, p. 301.
- [206] Morris Bierbrier, in a private email to the author dated 6 Feb 2007.
- [207] Extrait de la *Chronique intitulée Kamel-Altevarykh* par Ibn-Alatyr, RHC Historiens Orientaux I, p. 341.
- [208] “Konstantinos 20110” in PBW (2006.2), citing Seal 184.
- [209] “Konstantinos 20110” in PBW (2006.2), citing Seal 3926.
- [210] *Ioannes Kinnamos Liber V*, 8, p. 226.
- [211] Niketas Choniates, *Liber III Rerum a Manuele Comneno Gestarum*, 2, p. 135.
- [212] Niketas Choniates, *Liber IV Rerum a Manuele Comneno Gestarum*, 1, p. 173.
- [213] *Ioannes Kinnamos Liber V*, 8, p. 226.
- [214] “Katakalon 20105” in PBW (2006.2), citing Seal 3927.
- [215] “Ioannes 20186” in PBW (2006.2), citing Seal 749.
- [216] Kennedy, S. (trans.) (2008) *The Chronicle of Michael Panaretos*, 99, available at <<http://scotisc.blogspot.com/2008/12/history-of-michael-panaretos.html>> (6 Dec 2008).
- [217] Massarelli, A. *Dell’Imperadori Constantinopolitani* Vat. Lat. 12127 f. 349v-353. [MB]
- [218] Morris Bierbrier in a private email to the author dated 10 Dec 2006.
- [219] Theodore Spandounes (Spandugnino), *De la origine deli Imperatori Ottomani*, Sathas, C. N. (ed.) (1890) *Documents inédits relatifs à l’histoire de la Grèce au moyen âge*, IX (Paris), pp. 159-60, cited in Nicol, D. M. (1994) *The Byzantine Lady: Ten Portraits 1250-1500* (Cambridge University Press), p. 123.
- [220] Massarelli, A. *Dell’Imperadori Constantinopolitani* Vat. Lat. 12127 f. 349v-353. [MB]
- [221] ES III 173, extinct in the male line after 1514.
- [222] ES III 173.

Σουγδαία (numele bizantin), Sougdaia, azi Sudak, Судак (ukr. și rus.), Sudaq (tătara crimeeană), Soldaia, Sougdaia (ital.)

Orașul Sudak, așezat pe litoralul de sud-est al peninsulei Crimeea, a fost fondat de alani (oseți), în anul 212 d.Hr., care i-au dat un nume grecizat: *Sudeja*, dar cu etimologie alană totuși.⁴⁹ În dialectul osetian, *sugded* sau *sogdad* însemna *sacru, sfânt, pur, curat* etc.⁵⁰ Împăratul Justinian I cel Mare (527-565) a construit în Sudak-Σουγδαία, Sougdaia o fortăreață, care a fost refăcută și amplificată de genovezi, după anul 1365. În secolul al VII-lea, Sudakul a început să fie invadat și infiltrat de chazari, care în jurul anului 700 aveau acolo deja un guvernator, domn sau arhon, ἄρχων, din neamul lor, cu numele Gheorghe, adică era și creștin.

În secolele următoare, VIII-IX, Chersonesul și celelalte orașe grecești din Crimeea au ajuns sub influența Chazară, Χαζάροι, Хазары (rusă), Хăзәрләр (tătară) sau Hazarlar (tătara Crimeeană), nemaicontând pentru bizantini ca și avanposturi militare, ci doar ca și centre comerciale. În aceste condiții, iconodulii din Imperiu au putut să se refugieze în Crimeea, din fața persecuției iconoclaste a secolelor al VIII-lea și al IX-lea (726-843). În anul 830 în sudul peninsulei Crimeea a fost fondată Thema Cherson, θέμα Χερσονῶνος, numită la început Klimata, τὰ Κλίματα, cu capitala în orașul Chersones, de care a ținut și Sougdaia. Guvernatorul unei theme era un „Themarh” sau Strateg, Στρατηγός. Această unitate administrativă bizantină s-a menținut „cu urcușuri și coborâșuri”, până în anul 1204, adică până după dislocarea Imperiului Romeu, în urma cruciadei a IV-a, când Thema Chersones a trecut sub stăpânirea Imperiului de Trapezunt. Acest aranjament chazaro-bizantin trebuie înțeles ca un contraserviciu, după ce romeii, în anul 830, i-au ajutat pe chazari să-și construiască noua capitală și fortăreață la Sarkel, Саркел (rus.), situată la vărsarea Donului în mare, terminată către anul 838. După anul 965, Kneazul Sveatoslav I (942-972) i-a schimbat numele, din Sarkel – Cetatea Albă – în Bila Veja, Белая Вежа.⁵¹

Marele Cneaz Vladimir I cel Mare (971-1015) – Sf. Vladimir – a ocupat Chersonesul în anul 985, pentru a-l obliga pe împăratul bizantin Vasile II Bulgaroctonul (976-1025) să i-o dea de soție pe sora lui, Ana. Bazileul nu s-a arătat neinteresat de dorințele Marelui Cneaz, însă a condiționat căsătoria acestuia cu Prințesa Ana, de restituirea Chersonesului și de adoptarea creștinismului, pentru că Sf. Vladimir și supușii săi erau încă păgâni. Thema Chersonesului a continuat să se mențină până în anul 1204, când ajunge sub stăpânirea Trapezuntului.⁵²

În secolele XII-XIV, Sudakul a evoluat ca un important centru comercial, devenind din anul 1205 colonie venețiană, iar din anul 1365 colonie genoveză, până în anul 1475, când a ajuns sub

⁴⁹ Datele istorice sunt luate după: <https://de.wikipedia.org/wiki/Sudak>

⁵⁰ The place name «Sougdaia» derives either from the adjective sugda (=pure, holy) or from the word sugded or sogdad of the Ossetian dialect (Alanian branch of the Iranian languages). Cf. Νυσταζοπούλου, Μ., *Η εν τη Ταυρική χερσονήσω πόλις Σουγδαία από του ΙΓ' μέχρι του ΙΕ' αιώνος* (Δημοσιεύματα του Αρχαιολογικού Δελτίου 7, Athens 1965), pp.12-13, and de la Vaissière, E., „Saint André chez les Sogdiens: aux origines de Sogdaia, en Crimée”, in Zuckerman, C. (ed.), *La Crimée entre Byzance et le Khaganat khazar* (Centre de recherche d'Histoire et Civilisation de Byzance, Monographies 25, Paris 2006), pp. 171-180.

Luat din: <http://blacksea.ehw.gr/forms/fLemmaBodyExtended.aspx?lemmaID=11829>

Συγγραφή: Papageorgiou Angeliki (05.03.2008);

Μετάφραση: Loumakis Spyridon

Για παραπομπή: Papageorgiou Angeliki, „Sougdaia”,

Εγκυκλοπαίδεια Μείζονος Ελληνισμού, Εύξεινος Πόντος

URL: <<http://www.ehw.gr/l.aspx?id=11829>>

⁵¹ Luat din: <https://en.wikipedia.org/wiki/Sarkel>

⁵² Vezi orașul Cherson, de unde am reluat datele, pentru completarea evenimentelor legate de Sudak.

stăpânirea otomană. Aflându-se pe traseul nordic al „drumului mătăsii”, Sudakul era și un loc unde negustorii din Orient și din apusul și centrul Europei poposeau sau staționau o vreme, fapt care asigura aprovizionarea localnicilor cu tot felul de mărfuri și curiozități exotice, din vremea aceea. Starea înfloritoare a orașului a atras și lăcomia tătarilor-mongoli, care au jefuit Sudakul de mai multe ori în decursul secolelor XIII și XIV, începând cu data de 27 ianuarie 1223. În această perioadă, Sudakul a purtat câteva nume, ușor deosebite între ele: Suroș, Soldaja, Soldaia etc. După anul 1365, genovezii au amplificat și reconstruit *fortăreața justiniană* de la Sudak, care s-a păstrat în condiții destul de bune, până astăzi. În anul 1783 Sudakul a ajuns sub stăpânire rusească și va evolua ca un centru de vinificație. Acolo s-a deschis și prima școală de tehnologie a vinului – *uvologie* și *oenologie* – din întreaga Rusie, în anul 1804. Astăzi Sudakul este o stațiune balneară renumită și un centru viticol de industrie a șampaniei și a vinurilor de clasă din Crimeea.

*

Cele mai vechi mențiuni privitoare la organizarea bisericească în Sudak se păstrează în legătură cu Episcopul Ștefan, care ar fi fost prezent la sesiunile celui de al VII-lea Sinod Ecumenic, *semnând* deciziile luate. Întrebarea se pune la care din cele două sinoade: cel adevărat, adică iconodul, din anul 787 sau la cel iconoclast, convocat de Constantin V Copronimul (741-775, coregent din 720), de la Hieria (Ἱερέια, Ἱερία, Ἡρία), Conciliul Hierieiense, lângă Chalcedon, în anul 1754, 10 febr. – 8 august, la care s-au adunat 348 de episcopi, deciziile lui fiind făcute publice în forul din Constantinopol, la 29 august 1754, fiind și acesta numit „al șaptelea sinod ecumenic”. Situația a durat până în anul 787, când acest sinod a fost anatematizat și deciziile lui anulate de Sinodul al VI-lea Ecumenic de la Niceea. Întrebarea o punem pe baza datelor din diversele „vite” ale Sfântului:

The first report to the Sougdaia bishopric is attested in the Acts of the Seventh Ecumenical Council, which are signed by the bishop Stephan. The latter one was an adherent of the Iconophile party, having been imprisoned by Constantine V and reinstated by the empress Eirene. His *Vita* is preserved in various versions and mentions that Stephan was buried in the church of Hagia Sophia at Sougdaia, which was erected in the year 793 according to the local tradition.⁴

4. See Bogoyan, A., “La Vie arménienne de Saint Étienne de Sougdaia”, in Zuckerman, C. (ed.), *La Crimée entre Byzance et le Khaganat khazar* (Centre de recherche d'Histoire et Civilisation de Byzance, Monographies 25, Paris 2006), pp. 87-107, and Ivanov, S.A., “The Slavonic Life of saint Stefan of Surozh”, in Zuckerman, C. (ed.), *La Crimée entre Byzance et le Khaganat khazar* (Centre de recherche d'Histoire et Civilisation de Byzance, Monographies 25, Paris 2006), pp. 109-167.

Vita lui Ștefan de Sougdaia se păstrează însă, în mai multe versiuni și limbi. Așa se spune, printre altele, că ar fi fost înmormântat în *Catedrala Sfânta Sophia* din Sougdaia, care ar fi fost construită în anul 793.⁵³

Regestul patriarhal apocrif, nr. 341, din 767 !, redactat pe baza *sinaxarului* cu viața Sf. Ștefan al Sougdaiei, în versiune slavonă și grecească specifică un ψήφος, „Decret sinodal”, privind alegerea lui Ștefan în scaunul de la Sougdaia.⁵⁴

Mențiune: Vita brevis S. Stephani Sudg: V. Vasiljevskij, Russko-vizantijskija izledovanija, II, Sankt Petersburg, 1893, p. 76; Vita ejusdem slavice, c. 3-11: Idem 82-87.

Critica textului: Sur le caractère apocryphe et les contradictions chronologiques des deux Vies, grecque et slave, de Saint Étienne de Sougdée, voir l'Introduction de Vasiljevskij, pp. CCII – CCLXXIX.

⁵³ Vezi: <http://blacksea.ehw.gr/forms/flLemmaBodyExtended.aspx?lemmaID=11829#3>. The period of Genoese dominion (1365-1475) – Μεγάλη διαδουκτική ...

⁵⁴ Regest nr. 341, din Fasc. II et III, p. 9: II-III. *LES RÉGESTES des actes du Patriarcat de Constantinople*, vol. I, Les actes des Patriarches, Fasc. II et III, Le Régestes de 715 à 1206, par Venance GRUMEL, Deuxième édition revue et corrigée par Jean DARROUZÈS, 1989, Paris, Institut Français d'Études Byzantines, 325-1202 régestes, 612 p. (=Le Patriarcat Byzantin, Serie I).

Sinaxarul pe 28 noiembrie amintește de un Ștefan, surghiunit la Sougdaia, în timpul domniei împăratului Constantin V Copronimul, pentru că era iconodul, dar nu precizează că ar fi fost arhieru. În schimb, „un alt iconodul persecutat”, fără să i se dea numele, a fost exilat la Chersones, de unde a fugit în Chazaria, după care a ajuns chiar episcop.

*Tot în această zi, pomenirea Sfinților Mucenici, care au mărturisit împreună cu Sfântul Ștefan pentru sfintele icoane.*⁵⁵

Mulți din ostașii mai sus-zisului împărat Constantin Copronim, ortodocși fiind, s-au lepădat de lume și s-au făcut monahi. Pe aceștia pedepsindu-i nelegiuitul împărat, i-a scos din viața aceasta. Căci pe unul dintre ei, Vasile cu numele, mai întâi l-a orbit, apoi în urmă neplecându-se a se lepăda de închinarea la sfintele icoane, l-a lovit cu călcâiul în pânțece și i-a vărsat măruntaiele și așa s-a săvârșit. Altul, fiind închis la Soseniu și tăindu-i-se nasul, a fost surghiunit la Chersona. Și vrând a-l omorî a fugit în Hazaria, întru care și episcop făcându-se mai pe urmă s-a săvârșit. Iar altul, Ștefan cu numele, fiind surghiunit la Sugdaia și multora fiind de folos, a aflat sfârșitul vieții. Asemenea și doi Grigorie împreună cu mulți alții fiind surghiuniți, au adormit în Domnul. Dar și Ioan cel din Legatari fiind surghiunit la Dafnusia și de multe ori din porunca împăratului fiind bătut și-a dat duhul.

*

Documentele patriarhale înregistrează următoarele nume de ierarhi ai Sougdaiei:

Clement, Ștefan, Eusebiu, Luca, Theodor (primul mitropolit), Theoctist, unul neidentificat nominal (regist nr. 2452), Theophilact de Perga și Attalia, primește în epidosis, ἐπίδοσις, Mitropolia Sougdaiei și Phoulloi (regist nr. 3132, din 1400), un alt mitropolit, necunoscut cu numele, ales pentru Mitropolia Drama, transferat la Sougdaia-Phoulloi (regist nr. 3132, Critique 2).

*

Într-un colofoniu al unui manuscris din anul 1105 poate fi citită o titulatură curioasă: Ioan Monasteriotis „mitropolit și arhiepiscop de Alania Stauropolis”, care ar trebui să însemne *Soteriopolis*. Raportul dintre cele două titlaturi este confuz, pentru că Soteriopolis figurează în Notitia 7, 87 (aici 122), în timp ce Alaniei, ca Arhiepiscopie, i s-au trimis o serie de scrisori din partea Patriarhului Nicolae I Misticul (901-907 și 912-925), fără ca aceasta să fi figurat în listele arhiepiscopilor Patriarhiei, însă apare ca și Mitropolie, deci avansată, de pe la începutul secolului al XI-lea, având locul 61, după Mitropolia Rusiei.⁵⁶ Pentru situația de ansamblu a arhiepiscopilor sunt de luat în seamă listele sinodale (endemice), din anul 997, până în anul 1101 (Notitia 10, dublă), care dau cea mai exactă situație nominală și a dipticului, adică a ordinii de ședere la sinod.⁵⁷

În conformitate cu opusculul *De Translationibus*, vezi registul patriarhal nr. 990, din c. 1110, sub Patriarhul Nicolae III (1084-1111) se poate constata o nouă formă de arondare a mitropoliilor, cu titulatură dublă, a celor două scaune unite, contopite sau fuzionate. Câteva exemple de felul acesta sunt mitropoliile de Paros + Naxia, Sougda + Phoula (azi Sary Krym, în Crimeea), Alania + Soteriopolis. În Notitia 7, apar încă despărțite, locul 98 Sougda și locul 99 Phoulloi, însă în listele sinodale din secolul al XII-lea apare titulatura unificată: Sougdophoullon, pentru scaunul mitropolitan unificat de *Sougda și Phoula* – Σουγδαφούλλων.⁵⁸

⁵⁵ Acest Ștefan a trăit în Constantinopol, în timpul domniei Împăratului *Atanasie*, recte Anastasios II (713-716) și a Patriarhului Gherman I (715-730), a nu fi deci confundat cu Ștefan de la Sougdaia.

Vita este luată din *Mineiul pe noiembrie*, p. 387, București, 1983, ediția a cincea.

⁵⁶ P. 127, la: Jean DARROUZÈS A.A., *Notitiae Episcopatum Ecclesiae Constantinopolitanae*. Texte critique, introduction et notes, par..., Inst. Franc. d'Études Byz., Paris, 1981, 521 p. [Géographie Ecclésiastique de l'Empire Byzantin, Tome I].

⁵⁷ Jean DARROUZÈS A.A., *Notitiae Episcopatum Ecclesiae Constantinopolitanae...*, Op. cit., p. 125.

⁵⁸ Ibidem, p. 127, nota nr. 2.

*

Privitor la ierarhia din Sougdaia, menționăm și cazul Mitropolitului Luca de Sougdaia care, între anii 1329-1339, a fost și proedros, πρόεδρος,⁵⁹ al Eparhiei Lakedaimonos, din sudul Peloponezului.⁶⁰ O μητροπολίτης Σουγδαίας Λουκάς, ήταν βυζαντινός ιερωμένος του 14ου αιώνα στη Σουγδαία της Ταυρικής (σημερινή Κριμαία) καθώς και διετέλεσε πρόεδρος της μητρόπολης Λακεδαιμόνος την περίοδο 1329-1339, după cum susținea în secolul al XVIII-lea un succesor în acest scaun, Ananias Lambardis (1750-1764):

Ο Ανανίας Λαμπάρδης μητροπολίτης Λακεδαιμονίας (1750-1764, april 15) τον περιλαμβάνει στον κτητορικό κώδικα της μητρόπολης, τον οποίο συντάξε, τρίτο κατά σειράν προεδρεύσαντα, αναφέροντας "καταλαβών εξ ορισμού του κρατίστου και αγίου μου αυτοκράτορος και της Θείας και Ιεράς Συνόδου επί τω προεδρεύειν, και μεγάλας υπηρεσίας προσενεγκών"⁶¹

*

Proedros a fost o funcție la Curtea bizantin, πρόεδρος, însemnând „președinte”, devenind din anul 960 și un titlu onorific, acordat unui nobil. Președintele Senatului din Constantinopol se numea proedros, πρόεδρος, iar împăratul Roman II (959-963) l-a creat ca titlu onorific. Ulterior a fost adoptat și de Biserică, având un sens similar cu cel de epidosis, επίδοσις. Primul titlu onorific de proedros a fost acordat lui Vasile Lekapenos, eunucul *parakoimōmenos*, παρακοιμώμενος Βασίλειος Λεκαπηνός (925-c.985), numit și Vasile Bastardul, Βασίλειος ο Νόθος, copilul nelegitim al Împăratului Roman I Lekapenos (919-944), castrat la vârsta de 19 ani, din ordinul tatălui său, în anul 944, pentru a-și pierde dreptul unei eventuale ascensiuni la tronul României. Vasile Lekapenos a fost *parakoimōmenos* și prim ministru al imperiului, între anii 947-985, sub mai mulți împărați: Constantin VII Porfirogenetul,⁶² Nichifor II Phokas, Ioan I Tzimiskes, Vasile II. În secolul al XI-lea titlul a evoluat mai departe, prin forma de *prōtoproedros*, πρωτοπρόεδρος. Forma feminină a titlului, pentru Curtea Imperială era de *proedrissa* προέδρισα.

Proedros, în cadrul Bisericii, poate fi comparat cu titlul de *epidosis*, επίδοσις, dar numai în parte, pentru că la proedros decidea Patriarhul și Sinodul, pe când la epidosis putea fi și o înțelegere între doi ierarhi, cu eventuala confirmare din partea patriarhului sau a Domnitorului. Proedros putea deveni un episcop numai în cazul în care eparhia a doua, „pentru titlul de proedros”, era vacantă, de la care arhiereul putea încasa beneficiile cuvenite, fără să fie însă întronizat ca și Chiriarh deplin al locului, după cum era cazul și la epidosis.

Regeste patriarhale

Regest nr. 970 (942), din 15 noiembrie 1101 sau 1086, σημείωμα συνοδικόν (Balsamon), συνοδικόν σημείωμα (Vlastares), a Patriarhului Nicolae III Grămăticul (1084-1111), Declarație sinodală, privitoare la „canonica” – κανονικόν (taxele ierarhilor, față de vistieria Patriarhiei, ploconul de hirotiesire și de hirotonire pentru arhiereu, taxele clerului și ale parohiilor față de

⁵⁹ The term *proedros* was often used for a bishop, who was naturally the president of the local clergy, and in some rare cases for metropolitan bishops. In the 13th century, however, it acquired a more specific meaning: it was given to bishops who at the same time held jurisdiction over a vacant episcopal see. As the *proedros* of the vacant episcopal see, that bishop ran its administration, but was differentiated from the regular bishop, since he was never officially installed into that episcopal see. As in the court, the term *proedros* was also used to denote precedence among a group of officials.

Luat din: <http://www.digplanet.com/wiki/Proedros>

⁶⁰ Επαρχία Λακεδαιμόνος Lacedaemon, în provincia Laconia, Λακωνία, din sudul Peloponezului.

⁶¹ Νίκος Α. ΒΕΗΣ, Ο μητροπολίτης Σουγδαίας και πρόεδρος Λακεδαιμονίας Λουκάς και αι επιγραφαι Αγίου Δημητρίου Μυστρά, Δελτίον Χριστιανικής Αρχαιολογικής Εταιρείας, (ΑΧΑΕ), Athena, 2|1936, pp. 158-160, ediție online.

⁶² Bine cunoscut prin lucrările scrise:

De Administrando Imperio, Πρὸς τὸν ἴδιον υἱὸν Ῥωμανόν;

De Ceremoniis, Περὶ τῆς Βασιλείου Τάξεως;

De Thematibus, Περὶ θεμάτων Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως;

Vita Basilii I, Βίος Βασιλείου;

Vezi și lucrarea Annei Comnena, Άννα Κομνηνή (1083-c.1154), *Alexiada* sau *Alexias*, Ἀλεξιάς, scrisă în anul 1148, pentru perioada de timp din 1067, până în anul 1118. Anna Comnena Porphirogeneta, era fiica mai mare a lui Alexios I Comnenul (1081-1118).

chiriarhul locului etc.). Între arhierii prezenți la ședința sinodală endemică se număra și „arhiepiscopul de Soudgeea”, fără a i se da numele, urmând după cel de Leontopolis, dar înaintea celui de Rhousion, care stăteau după mitropoliții Ancirei, Cizicului, Claudiopolis, Christianopolis și Rusiei. O serie de ierarhi se considerau foarte tulburați de ordonanța sinodală a Patriarhului Alexis Studitul (1025-1042), care le cam tăia din drepturile la venituri, ordonanță conformă

regestului nr. 851, din ?, text pierdut, menționat de Nicolae III Grămăticul, cf. regestului nr. 942, din iunie 1087, *συνοδικόν ἐπίσταλμα* (mențiune despre *κανονικόν*-canonica). Conform acestei ordonanțe patriarhale, preotul trebuia să dea chiriarhului *un sou d'or* (un ban de aur, o monedă de aur), însă diaconul și hipodiatonul erau scutiți de canonicon. Cu prilejul hirotonirilor, arhierul hirotonisitor primea de la un candidat, care era deja lector, un ban de aur, ca să devină diacon, dacă era diacon și trebuia hirotonit preot, plătea trei monede de aur, dări prevăzute pentru întreținerea centrului eparhial și al ierarhului.

Aceștia susțineau că ordonanța lui Alexis s-ar afla în contradicție cu chrysobulul imperial apărut ulterior, pentru că acesta din urmă prescria un surplus de dare: pentru diaconie trei bani de aur și pentru preoție încă alți trei. În plus, chrysobulul imperial supunea și laicii la o dare, către chiriarhul locului, în funcție de posibilitățile financiare ale fiecăruia dintre mireni, adică nu se fixa o limită minimă sau maximă pentru a-i asigura episcopului locului sursele de venituri, din care să trăiască și apoi să contribuie, la rândul său, față de superiorul ierarhic, către arhiepiscop, acesta către mitropolit și cel din urmă, către vistieria patriarhală.

Regest imperial, nr. 1127, din septembrie 1085, al lui Alexios I Comnenul (1081-1118), *Χρυσόβουλλον τυπικόν* (titlu); *Χρυσόβουλλος λόγος; διάταγμα; πρόσταγμα* (Nicolae), detalii, privitoare la taxele stolare și la contribuția de cult, ordonate de Curtea Imperială, pentru a se evita abuzurile, dar și pentru asigurarea veniturilor necesare întreținerii ierarhilor și a centrelor eparhiale.⁶³

1. Episcopii de la țară, *Επίσκοποι από τη χώρα*, trebuie să primească următorul *κανονικόν*-canonica anual, în naturalii:
 - de la comunități (parohii) cu până la 30 de familii *κάπνοι*, li se cuvine 1 ban de aur, cu efigia lui Alexios I, doi bani de argint, 1 berbec, 6 banițe (vici) de orz⁶⁴, 6 măsuri de vin (vedre), 6 banițe de făină de grâu, 30 de pui de găină (buni de tăiat), [sau echivalentul în bani];⁶⁵
 - de la parohii până la 20 de familii 2/3 din contribuția în bani, menționată la parohiile cu 30 de familii, 10 milaresia sau *miliarense* (moneda de argint, 1 milaresie = 100 \$, 14 ușoare, 18 grele monede de milaresia făceau un *solidus*), 1/2 de berbec, 4 banițe de orz, 4 măsuri de vin, 4 banițe de făină de grâu, 20 de pui de găină;
 - de la parohiile cu zece familii se lua 5 milaresia, 1 miel, 2 banițe de orz, 2 măsuri de vin, 2 banițe de făină de grâu, 10 pui de găină.
2. Pentru hirotoniri, episcopii de țară nu trebuie să încaseze mai mult de 7 bani de aur, pentru o formă completă (hirotosiri, hirotonia în diacon, în preot și prohirisirea pentru duhovnicie), adică pentru hirotosirea ca lector și hipodiaton 1 ban de aur, pentru diaconie 3 bani de aur, pentru preoție tot 3 bani de aur (total 7 monede de aur).
3. Pentru încheierea căsătoriilor rămâneau valabile deciziile lui Constantin Monomahul (1042-1055), formulate în regestul imperial nr. 923, ?, *Τυπικόν*,⁶⁶ unde se prevedea că episcopului de sat i se cuvenea 1 ban de aur de la mire, de la mireasă o bucată de pânză de 12 coți lungime.

⁶³ Franz DÖLGER, *Regesten...*, Op. cit., partea a doua, 2. Teil, regest nr. 1127, p. 34.

⁶⁴ O baniță varia între 20 și 34 de litri, în cele trei provincii românești. În Ardeal era echivalentul unei vici.

⁶⁵ Nobilii apuseni și parohii romano-catolici, din Ardeal, pretindeau de la iobagi, ca dare anuală, claponii, adică cocoși castrați, care erau ușor de îngrășat și aveau carne mai multă.

⁶⁶ Franz DÖLGER, *Regesten...*, Op. cit., partea a doua, 2. Teil, regest nr. 923, p. 11.

4. Privitor la ἀερίκόν, adică pedepse canonice, pentru abateri grave, întâmplate între clerici, s-a decis că ele cad în competența arhiepiscopului, respectiv a episcopului locului, dacă abaterile privesc un cleric și un mirean, atunci trebuie să judece atât episcopul, cât și judecătorul laic, iar dacă vina este de partea clericului, atunci sentința trebuie lăsată în seama judecătorului spiritual, adică ecleziastic, iar dacă este de partea laicului, atunci să decidă praktor-ul sau judecătorul laic. Procesele clericale sau consistoriale, mai ales cele legate de concubinaj și de căsătorie, συνουκεία, sunt de competența tribunalelor spirituale, adică eparhiale.

A (textul grecesc, din locuri necunoscute): Leunel. I 123/4=RhPV, 280/1=Jus III, c. 4, n. 27: p. 366/7= Mi. P.Gr. 127, 925/8. –D (mențiuni în izvoare), Nicolae ptr. Ἀπόφ. Συν. 3: RhP V, 60/61 passim. E (literatură): Chal. 1, 295; 299; Monn. Ἐπιβ. 16, 511; Panč., Viz. Vr. 3 (1896), 511; Milaš 541 u.; Zhishm. Eher. 62; 695; Mur. II, 59; cu 4): Zach. GGRR 383; Jakov. Immun. 70 – Chr.: comp. Jus III, p. 366, A. 2. – Inc.: Ὁ κατὰ καιροῦς θεοφιλής.

Regest patriarhal nr. 1003 a, din vara 1117, γνώμη (document), Vot sinodal privind sancționarea lui Eustratie de Niceea. Patriarhul Ioan IX Agapetos a fost obligat de Sinodul Endemic să-l pedepsească pe mitropolit, deși acesta și-a recunoscut vina și s-a arătat și dispus pentru îndeplinirea penitenței impuse. Pentru tema noastră, acest regest prezintă importanță numai din cauza faptului că apare documentată uniunea personală sau contopirea scaunului arhiepiscopal de Sougdaia, cu cel episcopal de Phouloi. Așa apare Arhiepiscopul de Sougdophoullon, ignorându-i-se numele, alături de mitropoliții de Efes, Heraclea, Cyzic, Nicomedia, Neocezarea, Apamee etc., care acceptau iconomia propusă de Patriarh, dar cereau suspendarea pe viață a dreptului de-a mai sluji, al Mitropolitului Niceei.

Regest nr. 1075 a, de vineri, 10 noiembrie 1167, semnat de Patriarhul Luca Chrysoberges (1157-1170), ședință la care a participat și Arhiepiscopul de Sougdophouloi, dar notarul sinodal îi ignoră numele, lui și tuturor arhierilor prezenți.

Regest nr. 1077, din 24 ianuarie 1168, Proces-verbal, sinodic, privind depunerea din treaptă a diaconului Vasile Hagiopaulites pentru erezie, vinovat că ar fi scris împotriva dogmelor, privind textul scripturistic Ioan 14, 28: *‘Mă duc la Tatăl’, căci Tatăl este mai mare decât Mine.* Și la această ședință sinodală a fost de față Arhiepiscopul de Sougdophouloi, ignorându-i-se numele.

Regest nr. 1424, din anul 1275, după luna mai, Constantinopol, ποιμενάρχην...⁶⁷ προεχειρίσατο, mențione cu privire la alegerea și hirotonirea întru arhieru a lui Theodor, ca primul mitropolit, ποιμενάρχης de Sougdaia, Σουδαία.

Text pierdut.

Mențiune: în prima scrisoare dogmatică, pe care Patriarhul Ioan XI Beccos a adresat-o noului ales mitropolit, înainte de plecarea acestuia din Constantinopol, pentru a-și prelua Mitropolia, în Crimeea (vezi PG, CXXI, 289 B)

Cronologie: Conform cu scrisoarea anterior amintită, Theodor a fost promovat după o așteptare destul de lungă, pentru că predecesorul său era deja mort din data de 9 sau 10 ianuarie 1274 (cf. Maria NYSTAZOPOULOU, ... Σουδαία..., Sougdée, Athena, 1965, 92, 93). Unul dintre primele acte realizate de Ioan XI, după întronizarea lui, în data de 26 mai 1275, ar fi fost completarea acestui scaun vacant, pe care l-a ridicat la rangul de scaun mitropolitan.

⁶⁷ Ποιμενάρχης, Arhipăstor sau Întâiul Păstor, era un termen specific al cancelariei patriarhale, pentru desemnarea și definirea mitropoliților, pentru că Sougdaia a fost înainte de Teodor doar arhiepiscopie. Vezi regestul 1424, din fasc. IV: LES RÉGESTES des actes du Patriarcat de Constantinople, vol. I, Les actes des Patriarches, Fasc. IV, Le Régestes de 1208 à 1309, par V. LAURENT, Paris 1971, reg. 1203-1782 + append. cu 12 regeste, 634 p. (=Le Patriarcat Byzantin, Serie I).

Nota 1. Jean DARROUZÈS este de părere că ridicarea scaunului de Sougdaia la rangul de Mitropolie ar fi avut loc imediat după hirotonirea întru arhieru și după *numirea prealabilă a lui Theodor ca arhiepiscop*, pentru a i se putea elibera și o nouă gramata canonică, care să ridice scaunul arhiepiscopal la rang mitropolitan și să-i confere drepturile arhieresti în arhiepărhia lui, dar și pe aceea de jurisdicție mitropolitană, față de sufragani. Până în anul 1274, Sougdaia nu era decât o arhiepiscopie, iar Ioan XI, prin forma de adresare față de Theodor, *ποιμενάρχην*, a vrut să sublinieze că Sougdaia, prin noul hirotonit, a devenit o Mitropolie. *Ποιμενάρχης* era un termen de cancelarie aplicat doar mitropoliților: V. Laurent, *Le Corpus des sceaux de l'empire byzantine*, V, I et 2, L'Eglise, 1963 et 1965. Pe de altă parte, această evoluție a lui Theodor se argumentează și printr-o notiță a lui, din documentul *Codicelui Halki*, Hagia Trias, 75 (la NYSTAZOPOULOU, ... Σουγδαία..., 124, nr. 57, care-l numește *ὁ ἀπὸ ἀρχιεπισκόπων*.

2. Chersonesul Tauric și Crimeea, în general, au devenit un bastion de rezistență împotriva acțiunilor unioniste cu Roma Veche. Din acest motiv, Theodor a crezut de cuviință să-i ceară Patriarhului Ioan XI Beccos lămuriri și explicații privitoare la politica lui unionistă, ceea ce s-a și întâmplat, prin cele trei scrisori dogmatice, editate de Migne, PG, CXLI, 289-338. Mitropolitul Theodor a murit destul de devreme, la 5 februarie 1282 (cf. NYSTAZOPOULOU, ... Σουγδαία..., 124), scăpând astfel de depunerea din scaun, pedeapsă care-i aștepta pe toți arhierii unioniști, colaboratori ai lui Ioan XI Beccos și mai ales ai Împăratului defunct Mihail VIII (1259-1282), conform Tomosului Sinodal, *τόμος καταδίκην* (la Metokitul), *τόμος καταίρεσιν* sau *συνέδριον* sau și mai grav *σύνοδον ληστρικήν*, din regestul nr. 1463, din 19-26 april 1283, al Patriarhului Grigore II Cipriotul (1283-1289).

Redirecționare de la Doros !

Regest nr. 2082, din sept. 1317 – august 1318, *συνοδικὸν γράμμα*, Scrisoarea Patriarhului Ecumenic Ioan XIII Glykys (1315-1319), prin care-i dă mitropolitului vecin mandatul de-a ancheta conflictul ivit între Mitropolitul de Gotthia (Theodoro/Mangup) și cel de Sougdaia, în Crimeea.⁶⁸

Mitropolitul de Sougdaia; Sudak; Soldaia italiană; Судак rusă; Sudaq mongolă/tătară, în Crimeea a depus o plângere la Sinodul Permanent, susținând că „exarhii” au rânduie așa (?) ca bisericile construite cu mult timp în urmă, să fie considerate „patriarhale”. Mitropolitul mai raporta că: locuitorii eparhiei lui, fiind alungați de tătari, în urma unei incursiuni a hoardelor acestora, după ce au revenit la casele lor, exarhii Mitropolitului de Gotthia au venit și au impus dări locuitorilor de la bisericile stavropighii, ale acestei Mitropolii, pretinzând și taxa „canonică” sau *kanonikonul*, împreună cu plocoanele care, de fapt, se cuvin Mitropolitului locului, adică celui de Sougdaia. Acesta din urmă cere o decizie sinodală, care să clarifice acest caz. Patriarhul, împreună cu cei prezenți la Sinod, mitropoliții de Heracleia, Niceea, Philadelphia, Prousa (Brussa), Pegai, Serres, Dyrrachium, Attaleia, Arhiepiscopul de Mesene, ordonă constituirea unei comisii de anchetă, formată din mitropoliții vecini, care să se deplaseze la fața locului, prezent fiind și Mitropolitul de Gotthia, iar procesul verbal să fie înaintat Sinodului Permanent. Din comisia de anchetă făceau parte mitropoliții de Alania, de Vicina și de Zechia-Matracha. Mitropolitul a mai raportat că există căsătorii încheiate contra sfintelor canoane, privitor la gradele de rudenie și afinitate, mitropoliții din comisia de anchetă trebuind să se adreseze poporului creștin, ca o manifestare a grijii pentru suflete, pe care o poartă Patriarhia și unde va fi identificată o astfel de căsătorie necanonică sau ilicită, aceasta să fie anulată. Scrisoarea a fost expediată prin bunăvoință garantată. Semnătura este prin menologion, †.

Incipit: ”...oikodomisai mellontes Theious naous

Semnătura prin menologion: Μηνὶ < > ἰβδ. α' †

Mențiune la Migne, PG, 152, 1143-1144.

⁶⁸ Ibidem, fasc. V, pp. 59-60: LES RÉGESTES des actes du Patriarcat de Constantinople, vol. I, Les actes des Patriarches, Fasc. V, Le Régestes de 1310 à 1376, par Jean DARROUZÈS, Institut Français d'Études Byzantines, Paris, 1977, reg. nr. 2000-2681, 601 p. (= Le Patriarcat Byzantin, Serie I).

Critica textului

1. Actul acestui regist are aceeași listă cu prezența arhierilor la Sinod, de la registul nr. 2083. Din lista registului nr. 2083, numai Mitropolitul Alaniei lipsește în registul nr. 2082. Probabil a fost însă de față la Sinod, dar s-a abținut de la vot, pentru că era de partea Mitropolitului de Sougdaia și s-a întors în eparhia lui, înainte de luna august 1318, vezi registul nr. 2085.
2. Lista mitropoliților de Sougdaia este cunoscută din notele de epitaf sau necrologe, titlul lor obișnuit fiind de „arhiepiscop”. Prin anii 1317-1318, ar fi trebuit să păstorească Clement, mort la 28 mai 1327. Succesiunea acestor mitropoliți, între anii 1301 și 1307 este însă destul de greu de stabilit.
3. Cea mai mare parte a mitropoliților din Crimeea n-au fost înregistrați de documentele Patriarhiei decât mult mai târziu, grație catagrafiilor „Notitia” 17 și 18 ale împăratului Andronic II cel Bătrân (1282-1328). Crimeea nu avea o organizare bisericească reală, mitropoliții purtând și titlul de „sebaste”, σεβαστός,⁶⁹ superiorul lor trebuind să fie Arhiepiscopul din Gotthia/ Theodoro/ Mangup, care se vede însă că nu era ascultat ori nu se putea impune. În această situație și Sinodul Endemic era avizat la informațiile geografice ale exarhilor, care abuzau cu voie sau fără voie..., conflictele dintre episcopii din Crimeea durând pe tot parcursul secolului al XIV-lea.
4. Printre „vecinii” indirecti ai Mitropoliei de Sougdaia se afla și „Mitropolia fantomă” de Vicina, confundată cu aceea de Pitzunda-Soteropolis, Σωτηριούπολις (azi Pițunda, în Abhazia, Georgia), pe care mulți istorici au localizat-o spre zona Caucazului. În realitate, este vorba de Vicina, pe Dunăre, înainte de intrarea acesteia în Deltă. „Învecinarea” îndepărtată a Vicinei cu Crimeea și, în mod indirect, cu Mitropolia de Sougdaia, se explică prin extinderea teritoriului ei de jurisdicție în Bugeac, până înainte de actuala Odesa, nu din motivul localizării acesteia în părțile Caucazului, în Alania.
5. Din regist se mai poate constata și revenirea la lucrările Sinodului Permanent al Mitropolitului Teolipt al Philadelphiei. Prezența lui la Sinod înseamnă că el a renunțat să mai stea retras, perseverând în schismă cu Tronul Ecumenic și, după aproape zece ani, reia comuniunea cu Patriarhul (vezi critica de la registul nr. 2003).

Regist nr. 2184, de la finele anului 1338 (după noiembrie), Formular tip, impus noilor mitropoliți, prin care se angajau că după hirotonirea într-un arhieru sau după instalarea în scaunul mitropolitan, vor rămâne în eparhiile lor, în ciuda faptului că acel teritoriu se află sub ocupația necredincioșilor sau a păgânilor (turci sau tătari, n.n.).

Cei care au fost aleși mitropoliți de către Biserica Lui Dumnezeu, mai ales aceia destinați unui popor necredincios, trebuie să aibă prezent în gând Cuvântul lui Dumnezeu, Care-I trimite ca pe niște oi printre lupi.⁷⁰

Fiind aleși cu acest scop (la Side, Cherson, Vicina) pentru Mitropolia care este sub stăpânirea păgânilor necredincioși, cum aș putea să mă gândesc, că după hirotonirea mea într-un arhieru, să nu mă întorc acolo sau că după plecare (de la Patriarhie), aș reveni în capitală, pentru aceasta eu fac prezenta promisiune scrisă, către patriarh și către Sinod: eu

⁶⁹ Din acest titlu de sebaste, σεβαστός a evoluat și cel de sebastocrator σεβαστοκράτωρ, precum și localitățile cu numele de Sébastopolis (Crimeea), Севастополь, Σεβαστούπολις sau derivatele acestei noțiuni [mai vezi și alte localități cu acest nume: Sochumi (Abhazia, Georgia); Sevastopol-Karien, Turcia; Sevastopol-Pontus, Sevaste, în vechea Armenie, azi Sulсарay, în Turcia; Sevastopol, în Tracia, azi Bulgaria]. Titlul de sebaste a căzut în desuetudine, odată ce împărații bizantini l-au adoptat pe acela de basileu, Βασιλεὺς, Βασιλεὺς αυτοκράτωρ τῶν Ῥωμαίων, în secolul VII, prin Heraklios I (610-641), fiind actualizat ca titlu onorific, în secolul al XI-lea, mai ales de către Alexis I Comnenul (1081-1118). Din forma antică de Augustus-Caesar-Imperator (a împăraților romani) au evoluat în Imperiul Bizantin titlurile de Caesar-Augustus, tradus de greci prin Kaisar-Sebastos (venerabilul cezar), apoi Kaisar-Augustos, iar în forma finală Basilevs-Avtokrator. Regii Georgiei Bagrat IV (1027-1072) și Gheorghe II (1072-1089) au purtat și ei titlul bizantin de Sebaste, acordat lor de către împărații de la Constantinopol.

⁷⁰ Ibidem, *Regeste patr.*, fasc. V, pp. 141-142.

declar în mod ferm că, după hirotonire, nu voi zăbovi pe aici și că, după plecarea mea, nu voi reveni aici, părăsindu-mi turma, în afară de cazuri de extremă necesitate, pe care o va judeca Patriarhul și Sinodul; iar în acest din urmă caz, eu nu voi încerca să obțin cârmuirea unei alte eparhii, ci voi sta liniștit, până când se va ameliora situația (din eparhia mea, n.n.). Dacă voi ajunge să încalc această promisiune, eu accept sentința pe care o va face Patriarhul, împreună cu Sinodul. Promisiune semnată cu garanție, adică în original.

Incipit: Oi eklegomenoi para tis

Registru de expediție: Chiril de Side, Ieremia de Cherson, Macarie de Vicina;

Critica textului:

Data: Chiril era deja ipopsifiu pentru Mitropolia de Side, adică data este canonică (înainte de hirotonirea întru arhiereu), pe când semnăturile celorlalți doi (de Cherson și de Vicina) a fost făcută după instalarea lor în scaunul mitropolitan, dar înaintea celui de Side. Probabil că patriarhul și Sinodul au constatat această abatere și tendință, la cei doi mitropoliți, fiind obligați să-i cheme la ordine. Mitropoliții de Cherson și de Vicina se pare că au fost hirotoniți întru arhiereu la Constantinopol, în vara anului 1338 ?, iar a celui de Side, după noiembrie 1338 ?

Critică: 1. În ce privește observațiile referitoare la promisiunea lui Macarie de Vicina, trebuie adăugate două indicii furnizate de epoca de păstorire a lui Matei al Efesului și a lui Luca de Sougdaia. Conform acestor formulare de angajament, Matei al Efesului și-a câștigat Eparhia spre toamna anului 1339. Al doilea, Luca de Sougdaia, în februarie 1338 era încă prezent la Sinodul Permanent din Constantinopol, decedând la Caffa, în data de 24 april 1339.

2. Textul formularului de angajament este același pentru toți arhieriei, cu excepția câtorva schimbări de cuvinte, ordonate probabil de Sinod. Registrul acestor formulare neglijează atât actele de alegere, cât și pe cele de hirotonire, considerate probabil de la sine înțeles, concentrându-se doar asupra evidenței promisiunilor făcute de episcopi.

Regest nr. 2280, din c. iulie 1347, Declarație Sinodală de adeziune a noilor mitropoliți, adăugată la Tomosul din februarie, privind judecarea și depunerea din scaun a lui Ioan XIV Kalekas (1334-1347), urmașul său fiind Isidor I (1347-1350). Printre cei prezenți se numără și Chiril de Vicina, care a fost și el de curând ales și hirotonit Mitropolit pentru acest scaun, alături de Filotei al Heracleiei Traciei, Grigorie al Thesalonicului, Iacob de Sebaste, Ierotei de Proussa (Brussa), Gherasim de Traianoupolis, Marcian de Mytilene, Daniel de Ainos, Eusebie de Sougdaia, Petru al Gotthiei, Ioanichie de Garella, Iosif de Kallioupolis.⁷¹

Regest nr. 2452, din martie 1363, μετάθεσις (titlu), συνοδική πράξις, Act sinodal de transfer canonic al Mitropolitului de Sougdaia, în scaunul Mitropoliei de Ainos, Αίνοσ, Enez (turc.), din Tracia de răsărit, în provincia Adrianopol (Edirne), din Turcia europeană. Mitropolitul Sougdaiei a fost boicotat de anumite persoane la autoritățile din Caffa de așa manieră încât n-a mai putut să rămână în eparhia lui, fiind obligat să caute refugiu în capitală, unde se află deja de șase ani. Din acest motiv, patriarhul a crezut de cuviință să-l transfere în scaunul vacant din Ainos, aproape de capitală, putând astfel să participe și la lucrările periodice ale Sinodului Endemic. Documentul nu dă numele acestui mitropolit.

Regest nr. 2455, din april 1363, παρκέλλευσις, Scrisoare – ordonanță – adresată de Patriarhul Calist I (1355-1363), Mitropolitului Smyrnei (Izmir), cu îndemnul categoric de-a părăsi Thesalonicul și de-a reveni în eparhia lui. Între mitropoliții prezenți la ședința Sinodului Endemic a fost și Mitropolitul Sougdaiei, neidentificat nominal, alături de cel al Heracleei, Cizicului, Chalcedonului, Heracleea Pontică, Traianoupolis, Brysis, Rhosion.

⁷¹ Ibidem, *Rregeste patriarhale*, fasc. V, pp. 226-227.

Regest nr. 2519, din 6 iulie 1366, γράμμα, dispoziție, scrisoare Patriarhului Philotei (1364-1376) de garantare a statutului patriarhal al Mănăstirii Sf. Petru din Caffa.

În vechiul port se află din vechime o mică mănăstire, de drept patriarhal, cu hramul Sf. Petru, care livrează anual beneficiul sau canonicul (canonica), către kellionul patriarhului., *vezi mai jos regestul pe larg, la Caffa !*

Menționarea exactă a datei într-un document patriarhal este ceva nou și se datorează Patriarhului Philotei Kokkinos. Jean DARROUZÈS constată că sub Patriarhul Philotei apare în acte formula ἀπελύθη (+ data). Numele mitropolitului de Sougdaia este și de data aceasta ignorat.

Regest nr. 2560, din 3 septembrie 1369, πράξις συνοδική, act sinodal, privind transferul canonic al lui Nil de Milet, în scaunul Mitropoliei Sozopolis. La această ședință a participat și Mitropolitul Sougdaiei, ignorat nominal.

**Mitropoitul de Sougdaia primește în anul 1371 drepturi de exarh,
pentru administrare în Ialitta (=Yalta) și drepturi patriarhale
asupra Mitropoliei de Gotthia (Doros, Mangup, Theodoro)**

Regest nr. 2624, din 16 august 1371, ένταλμα (titlu), έντατήριον γράμμα (concluzie), Gramată sau *Scrisoare de împuternicire* acordată de Patriarhul Philotei Kokkinos (1364-1376), Mitropolitului de Sougdaia, privind administrarea exarhală a Ialittei (Yaltei), precum și drepturi patriarhale asupra Mitropoliei de Gotthia. Acest decret patriarhal va provoca o mare încurcătură în sistemul de jurisdicție local, ulterior anului 1371, pentru că Mitropolitul de Gotthia avea drepturi exarhale și patriarhale asupra celui de Chersones. Acum se vor suprapune cele două privilegii patriarhale (ale Gotthiei și ale Sougdaiei), fără să se mai știe ce este de făcut și ce este canonic, provocând certuri la nivel local, între mitropoliți, iar consecințele răsfângându-se asupra succesorilor lui Philotei, mai ales asupra Patriarhului Nil (1380-1388), care a și fost obligat să încerce să le clarifice și să le rezolve.⁷² Mitropoliile de Chersones, de Sougdaia, de Gotthia și mai puțin aceea de Zecchia-Matracha (Tmutarkan), cu un teritoriu redus, înghesuite în Crimeea și la nord de Abhasia și pe peninsula Taman (aceea a Zicchiei) au dezvoltat între ele un conflict amplu și de durată, alimentat direct sau indirect atât de patriarhii din capitală, cât chiar și de Curtea Imperială. Obiectiv vorbind, pentru Crimeea era suficientă o singură mitropolie, cu eparhii sufragane. Fondarea mai multor mitropolii avea ca scop încasarea de mai multe ori a taxei „canonica”, canonicul, κανονικόν, către Patriarhie, precum și a taxelor de numire în scaun, către vistieria imperială. Toate aceste măsuri măreau veniturile secătuite ale celor două instituții de bază, din imperiu, de care aveau cu atât mai mare nevoie, cu cât Paleologii pierdeau tot mai multe din teritoriile Romaniei, pe care le cucereau otomanii, în ascensiune. Pe de altă parte, din cauza distanței mari geografice, Sinodul Endemic nu prea putea controla veridicitatea informațiilor și a argumentelor care veneau din Crimeea, ajungând chiar în situația să ia decizii false, contradictorii sau nedrepte care, ulterior, erau revocate, adâncând și mai mult dușmănia locală între eparhii.

*

Regest nr. 2685, din 1377 – 1378, al Patriarhului Macarie (1377-1379, prima oară).
Redirecționare de la Episcopiile Elissos și Kinsanous, *infra !*

Regest nr. 2741, din septembrie 1382, al Patriarhului Nil (1380-1388).
Redirecționare de la Episcopiile Elissos și Kinsanous, *infra !*

⁷² Ibidem, *Rregeste patriarhale*, fasc. V, pp. 527-528.

Regest nr. 3132, din mai 1400, *συγλιλωδες γραμμα*, Scrisoare sigilată, dată Mitropolitului Theophilact de Perga și Attaleia, proedros, *πρόεδρος*, de Sougdaia-Phouloi, adică privind împuternicirea de suplinire, locotenență sau epidosis, *επίδοσις*, al Mitropoliei de Sougdaia-Phouloi.⁷³

După formula de intitulare a Patriarhului Matei I (1397-1410), regestul consemnează consumarea evenimentelor privind decesul fostului Mitropolit de Sougdaia-Phouloi și, ținând cont de faptul că Theophilact s-a înfățișat la Patriarhie, pentru că nu mai putea rămâne în eparhia lui, din cauza ferocității și a lipsei de respect manifestate de arhonții locului, pentru a veni în ajutorul eparhiei pline de credincioși a Sougdaiei-Phouloi, îl numește acolo pe acest arhiereu alungat din scaunul său canonic, pentru a administra, în calitate de suplinitor – în epidosis, *κατ'ἐπίδοσιν* – scaunul mitropolitan din Crimeea. Decizia lui a fost agreată și de Împăratul Ioan VII, care avea ultimul cuvânt în problema mitropoliilor de sub jurisdicția Constantinopolului, chiar dacă acestea nu se mai aflau pe cuprinsul Imperiului Romeu. Theophilact primea din partea patriarhului întreaga *potestas ordinaria*, prevăzută de canoane pentru treapta de mitropolit, în afara aceleia de-a fi instalat sau înscăunat în scaunul mitropolitan, pe care-l suplinea, conform măsurilor similare, aplicate și în cazul altor eparhii de pe cuprinsul Patriarhiei Ecumenice, cf. regestelor nr. 3077-3079. Scrisoarea sigilată a fost predată Mitropolitului de Perga și Attaleia, proedros de Sougdaia și Phouloi, în anul 6908. Semnătură prin menolog - † - .

Incipit: *Τῆς ἁγιωτάτης μητροπόλεως Σουγδαίας καὶ Φούλλων θανάτῳ*

Signature: *Μηνὶ μαΐῳ ἰνδ. η' †*

Registre: Le registre synodal du patriarcat byzantin au XIVe siècle, *To ιερὸν κωδίκιον* (1315-1402):⁷⁴ V 48, f. 157^v-158; M M II, n. 574, 389-390; editorul regestului nu a reprodus toate formulele puterii de jurisdicție; f. 157^v, manuscrisul trădând o schimbare a mâinii copistului, a grămaticului, a notarului sau secretarului, cu un cuvânt al hartophilaxului, *χαρτοφύλαξ* sau arhivarului sinodal sau patriarhal.

Literatură: Maria NYSTAZOPOULOU, *Σουγδαία...*, Sougdée, Athena, 1965, 97.

Vitalien Laurent, *Le Trisépiscopat du patriarche Matthieu Ier (1397-1410)*, în REB = *Revue des études byzantines*, 30, 1972, Paris, 1972, pp. 5-166 și în extras, păstrând paginația din revistă + index (167-186); p. 105.

Critique: 1. Jean DARROUZÈS susține că la sfârșitul secolului al XIV-lea se înregistrează o mai mare independență a patriarhului față de Sinodul Endemic, astfel că avea mână liberă să elibereze un astfel de act, fără să depindă de votul sinodal, asigurându-se, în prealabil, că decizia este agreată și de împărat, care avea ultimul cuvânt în problemele legate de mitropoliți: DARROUZÈS, *Ekthesis...*, 82⁽³¹⁵⁾. În cazul de față, DARROUZÈS este de părere că agrearea imperială ar fi precedat chiar decizia patriarhului. Theophilact a fost hirotonit întru arhiereu în anul 1397 (regest nr. 3042, din 22 martie 1397)⁷⁵ și s-a luptat timp de trei ani să-și mențină scaunul, într-o zonă cucerită de otomani, încă din anul 1391.

2. După Macarie Mitropolitul Ancirei, mărturie citată de V. Laurent, Patriarhul Matei I ar fi transferat la Sougdaia un episcop-ales pentru scaunul din Drama, *Δράμα* (nordul Greciei, în regiunea Tracia), însă a fost hirotonit întru arhiereu pentru Mitropolia Sougdaiei. Acest lucru ar fi avut loc în vara sau toamna anului 1403, cf. regestului nr. 3265, din toamna anului 1403. Jean

⁷³ Proedros a fost o funcție la Curtea bizantină, *πρόεδρος*, însemnând „președinte”, devenind din anul 960 și un titlu onorific, acordat unui nobil. Președintele Senatului din Constantinopol se numea proedros, *πρόεδρος*, iar împăratul Roman II (959-963) l-a creat ca titlu onorific.

⁷⁴ Pentru secolul al XIV-lea, lucrarea instrument de studiu – manual – rămâne cartea lui Jean DARROUZÈS, *Le registre synodal du patriarcat byzantin au XIVe siècle (Étude paléographique et diplomatique)*, Paris, 1971, 503 p. [Colecția: *Archives de l'Orient Chrétien*, nr. 12].

To ιερὸν κωδίκιον (1315-1402) Cod. Vind. Hist. gr. 47 și 48 (precum și copia acestuia: Cod. Vat. Urb. gr. 80).

⁷⁵ Regestul nr. 3042, din 22 martie 1397, *συνοδικὴ πρᾶξις*, Act sinodal, privind decizia de alegere și hirotonire întru arhiereu a ieromonahului Theophilact, pentru Mitropolia Attaliei (azi Antalya, pe riviera mediterană a Turciei) și proedros de Side, Pamphilia (azi Selimiye, la riviera pe Mediterană a Turciei), pronunțându-se în același timp unirea celor două mitropolii.

DARROUZÈS susține că menționarea unui mitropolit de Sougdaia în anul 1401 este iluzorie, după cum dovedește și regestul nr. 3221, din iulie 1401. A patra critică se referă la faptul că mitropolitul citat mai sus, este cel din 1394, adică Theoctist, mort înainte de luna mai 1400, căruia i-a succedat Theophilact.

Regest nr. 3221, din iulie 1401, *πιττάκιον* (forma documentului), *συνοδικὴ διαγνώσις καὶ ἀπόφασις* (textul doc. 519¹², *γραφὴ* 519²⁵, srisoare amenințătoare, adresată Mitropolitului din Thesalonice, privitoare la uzurparea de către acesta a bunurilor călugărilor de la mănăstirile Akapniou și Prodromul. Între mitropoliții prezenți la sinod a fost și cel de Sougdaia, ignorat nominal.

Regest nr. 3263, din vara sau toamna anului 1403, privind transferul canonic al episcopului Matei de Rhaidestos în scaunul mitropolitan al Selybriei, votat de mitropoliții Niceei, Berrhoia și Chama, sub păstoria Patriarhului Matei I (1397-1410). Ne aflăm în momentul în care mitropoliții Gotthiei, Heracleei, Cizicului și Seberion refuzau încă să participe la ședințele Sinodului Endemic. Numai că mitropolitul Gotthiei decedase în anul 1402 sau 1403 (vezi regestul următor nr. 3265, din toamna anului 1403).

Regest nr. 3265, din toamna anului 1403, *συνοδικῶς πρᾶξις* (Parisin, 1379, f. 71^v, Gramată sau act de hirotonire într-un arhiereu, pentru noul mitropolit de Sougdaia, care inițial a fost ales pentru Drama, *Δράμα* (πόλη), în provincia cu același nume, din nord-estul Greciei continentale, ulterior transferat și hirotonit arhiereu pentru Sougdaia.

Menționare: Dans le traité de Macaire d'Ancyre, chapitre 10, inédit dans Parisin. 1379: cf. Vitalien Laurent, *Trisépiscopat*, p. 105:

Dată: Macarie al Ancirei zicea că acest transfer a avut loc înaintea Sinodului din Palat, adică din decembrie 1403. Jean DARROUZÈS crede că este posibil ca acest act să fie datat dintr-o perioadă anterioară (1400-1401), însă Registrul Sinodal, *Το ἱερόν κωδίκιον* (1315-1402), nu face nici o mențiune privitoare la Drama sau Sougdaia, care să permită stabilirea unei date. În actul sinodal, regest nr. 3221, mitropolitul Sougdaiei este citat sau menționat după o listă anterioară, după a celei din ianuarie 1394, cf. regestului nr. 2994, din mai 1395, *πιττάκιον* (forma), *γράφομεν* (text), răspuns adresat voievodului Ștefan Mușat al Moldovei, care cerea ridicarea sancțiunilor impuse episcopilor moldoveni. Mitropolitul Sougdaiei era mort înainte de anul 1400, atunci când Theophilact de Perga și Attalia a fost numit administrator, proedros al scaunului de Sougdaia, în epidosis. Din contextul tratatului lui Macarie al Ancirei, poate mai degrabă să se înțeleagă că această numire este puțin anterioară *marelui sinod din palat*, care a reunit 33 de episcopi, având ca scop să constituie o nouă majoritate.

Critica textului: 1. Ceea ce-i reproșază Macarie al Ancirei, Patriarhului Matei I nu este transferul canonic în sine: Drama→Sougdaia, ci hirotonirea într-un arhiereu, făcută fără ca decizia patriarhului să fi fost supusă din nou la vot. Dacă *votul face episcopul*, conform teoriei lui Macarie, atunci s-ar putea crede că mitropolitul Sougdaiei, hirotonit într-un arhiereu, fără vot (*ἀψηφίστως χειροτονηθέντος*), nu era arhiereu în sensul adevărat al cuvântului.⁷⁶ Acceptând părerea lui Macarie, Patriarhul Matei I, pe care el nu-l suporta, ar fi manipulat acest act în sinod: *παρὰ τοὺς συνοδικοὺς ὄρους συνεσκεύαζε συνοδικῶς δόλω.*

Acesta ar vrea să spună mai puțin că a avut loc o intervenție sinodală similară celei de la hirotonirea într-un arhiereu a lui Matei I, pentru scaunul mitropolitan de la Cyzic, cf. regestului nr. 2829, precum și că sinodalii nu împărțeau deloc părerea lui Macarie, privitoare la efectul votului.

⁷⁶ Despre Macarie al Ancirei, vezi studiul lui: Vitalien Laurent, *Le Trisépiscopat du patriarche Matthieu Ier (1397-1410)*, în REB = *Revue des études byzantines*, 30, 1972, Paris, 1972, pp. 5-166 și în extras, păstrând paginația din revistă + index (167-186).

2. Printre celelalte acte definitive în jurul acestei date trebuie reținută și:

- acordarea rangului Cezareei, adică topos - τόπος [*fine locul la, n.n.*], lui Matei de Serres, Σέρρες, Σέρραι, în Macedonia din Grecia, lucru făcut deja la finele anului 1403;
- semnarea tomosului de reabilitare, regist nr. 3267, § 9, din decembrie 1403, prin care – conform datelor lui Macarie al Ancirei – erau respinse toate atacurile potrivnice legitimității transferului canonic al Patriarhului Matei I, din scaunul de mitropolit, pe tronul ecumenic;
- *Cronica pe scurt*, la *Chronique Brève, Kleinkroniken*, menționează rolul lui Iacob al Gotthiei, în acțiunile de expulzare a patriarhului întâmplată în același an 6911 (1402/1403), dar și despre Sinodul de la Pantocrator și privitor la moartea mitropolitului; Schreiner, vol. I, p. 114, (§ 14), vol. II, pp. 378-379 [P. Schreiner, *Die byzantinischen Kleinkroniken*, vol I, (Introducere și texte), vol II, (comentariu istoric), Wien, 1975-1977];
- fără îndoială, în acest loc, data de 7 iulie, nu poate să fie aplicată scrisorii de ziua reîntoarcerii împăratului Manuel II (1391-1425), însă nimic nu poate să ne împiedice să admitem că ar fi vorba de data reală a morții Mitropolitului Iacob al Gotthiei-Doros;
- Mitropolitul de Serres, Σέρρες sau Serai, Σέρραι (Macedonia de est, Grecia), Сяр (bulg.), Serez (turc.), a asistat la înmormântarea lui Iacob, care a avut loc la Constantinopol, împreună cu Patriarhul Matei I și cu Mitropolitul de Berrhoia, Βέρροια, azi Verria, Βέρροια, Βερ (bulg.), Karaferya (turc.), în Macedonia centrală, Grecia: cf. Migne, PG, 160, 100^A;

3. Din cauza lipsei listelor suficiente, nu pot fi stabilite toate schimbările care au avut loc în jurul acestei date. Singura listă existentă, până la sfârșitul păstoririi lui Matei I, este aceea din TOMOS-ul din anul 1409, vezi registul nr. 3284, din august 1409. Privitor la nou-alesul Episcop Ioachim, originar din Monembasia, Μονεμβασία, la Mediterană, în capul de sud-est al Peloponezului, din regiunea Laconia, candidat care s-a produs într-un mod nedemn în Sf. Sophia, din capitală, în timpul Dumnezeieștii Liturghii (Schreiner, *Kleinkroniken*, 98, § 47), fapt care explică, în mod greu de crezut, că ar fi fost ales episcop, în săptămânile care au urmat după revenirea în capitală a împăratului, cu excepția că ar fi fost ales de către opozații din Sinodul Endemic, care au votat în favoarea lui, însă n-a fost confirmat de patriarh. S-a întâmplat de multe ori ca sinodalii să boicoteze sau să blocheze o intenție a Patriarhului. Numai că această ipoteză este puțin probabilă, motiv pentru care Jean DARROUZÈS consideră că această alegere ar fi putut avea loc mai degrabă la începutul anului 1402, vezi registul nr. 3258, din 1402, înaintea verii, un *Act de alegere și hirotonire* întru arhieru a mitropoliților Trebizondei și Patrasului.

Privitor la Critica textului, nr. 2, Jean DARROUZÈS precizează că, chiar dacă nou-alesul Episcop de Patras nu este citat printre membrii Sinodului Endemic, ai celor 18 opozați, cf. registului nr. 3262, din 10-13 iunie 1403, care l-au declarat pe Patriarhul Matei I depus din scaun, excomunicat și anatematizat, un lucru este sigur: Ioachim nu a fost hirotonit întru arhieru, cel puțin până înainte de anul 1409, data extremă a mărturiei lui Macarie al Ancirei.

*

Jean DARROUZÈS A.A., *Notitiae Episcopatum Ecclesiae Constantinopolitanae*. Texte critique, introduction et notes, par..., Inst. Franc. d'Études Byz., Paris, 1981, 521 p. [Géographie Ecclésiastique de l'Empire Byzantin, Tome I], passim. Cifrele grecești indică o altă ordine a scaunelor, diferită de aceasta ultimă, imperială.

Notitia 3, din anul d. 787 – î. 869, Σουγδαία, Sougdaia, azi Sudak, avea locul 84, ca și sufragana a Mitropoliei Zicchiei, pe locul 82, iar eparhia Bosporon- Kerki avea locul 83. Eparhiile de la locul 82–84 erau pe lista provinciilor autocefale: οἱ ἀὐτοκεφάλου:

82, κη' ἐπαρχία Ζηκχίας ὁ Χερσῶνος

83, κθ' ἐπαρχία τῆς αὐτῆς ὁ Βοσπόρου

84, λ' ἐπαρχία τῆς αὐτῆς ὁ Σουγδάων

Notitia 7, din anul c. 901-905, Sougdaia pe locul 98, în lista arhiepiscopiiilor, sufragana a Zicchiei, apoi mitropolie fără sufragani, adică sinodalo-imperială, ulterior în uniune personală cu scaunul de la Phoulloi, Φούλλοι sau Phoulla, Phoullai Φούλλαι [apoi Solkhat, Solkhad, Solghad, Şulgāt, secolele XIII-XV], azi Sary Krym], în Crimeea,⁷⁷ având titulatura de Sougdouphoulloi, Σουγδουφοῦλλοι. Sougdaia apare după Gotthia (Doros), care este pe locul 97, dar înaintea scaunului de Phoulloi, care era pe locul 99:

98, μζ' ἡ Σουγδία

Notitia 8, din perioada 920-980, a lui Constantin VII, Leon VI și Nicolae I Misticul, Sougdaia având locul 114, Gotthia fiind pe locul 113, Phoulloi pe locul 115, Sevastopolis, Σεβαστούπολις (azi Sochumi, capitala Abhasiei, Georgia), pe locul 116. Tamatarha apare pe locul 120, iar Zicchia, pe locul 121, toate între arhiepiscopii:

114, μζ' ἡ Σουγδία 39, 40, 44 ἐπαρχίας { } ὁ Σουγδίας

Notitia 11, din anul 1094, locul 133, Gotthia, pe locul 132, Phoulloi, pe locul 134, Sebastopolis-Sochumi, pe locul 135, (Ta)matarha, pe locul 139:

133, μζ' ἡ Σουγδία 40, 36, 35, ἡ Σουγδαία, 35 ὁ Σουγδίας

Notitia 12, din anul d. 1189-1193, înainte de 1204, locul 129, Gotthia 128, Phoulon 130, Matrahon 136, Zicchia 137:

129, λε' 31 ὁ Σουγδίας } 32³² } 35^{29 28} ἡ Σουγδία

130, λς' 31 ὁ Φούλλων } 32³³ } 35^{30 29} αἱ Φούλλοι

Notitia 14, din anul d. 1143, Syngamma lui Neilos Doxapatri, locul 114, Gotthia 113, Phoulloi 115,

114, ἡ Σουγδία ἡ Σουγδία

Notitia 15, din anul d. 1170, pe locul 160, Heraclea, pe locul 161, Bitzina, pe locul 162, Phoulloi 163:

160, κη' 31 30 ἡ Σουγδαία

Notitia 16, din anul c. 1189, pe locul 118, iar Phoulloi pe locul 119, Soteropolis pe locul 109, Gotthia-Doros, pe locul 117, iar Matracha pe ultimul loc între arhiepiscopii, 122. Alania apare între mitropolii, pe locul 61:

118, λε' ἡ Σουγδαία

Notitia 17, din anul c. 1299, a lui Andronic II cel Bătrân (1282-1328), loc 96:

96. 4ε' ὁ Ζηκχίας ἡ αὐτῆ ἀρχιεπισκοπῆ

οὔσα, μητροπολις γέγονεν -- ἡ Ζηκχία ἀρχιεπισκοπῆ οὔσα, μητροπολις γέγονεν

99, 4θ' ὁ Σουγδαίας μητροπολις γέγονεν ἀπὸ ἀρχιεπισκοπῆς

[99, 4θ'] ἡ Σουγδαία ἀπὸ ἀρχιεπισκοπῆς μητροπολις γέγονεν

Notitia 18, de după anul 1300, era pe locul 99, Bitzina era pe locul 98, Zicchia pe locul 96 și Bosporon pe locul 97:

99, 4η' (99) ὁ Σουγδαίας, între mitropolii

Notitia 19, din anul c. 1330, pe locul 111:

111, πζ' ὁ Σουγδαίας

Notitia 20, de la finele secolului XIV, loc 46, Καὶ ἀπὸ μὲν ἀρχιεπισκόπων ἐγένοντο οὗτοι ·

(1) ὁ Βιζύης (2) ὁ Μιλήτου (3) ὁ Σηλυδρίας (4) ὁ Ἄπρω

(5) ὁ Γαρέλλης (6) ὁ Βρύσεως (7) ὁ Δέρκω (8) ὁ Χερσῶνος

(9) ὁ Μεσημδρίας (10) ὁ Γοτθίας

(11) ὁ Μετράχων ὃς καὶ Ζηκχίας λέγεται

(12) ἡ δὲ Σουγδαία καὶ αἱ Φούλλαι δύο ἦσαν ἀρχιεπισκόποι ἠνοθεῖσαι δὲ ἐγένοντο μία μητρόπολις · διὸ καὶ ὁ Σουγδαίας καὶ Φούλλων λέγεται.

⁷⁷ Sary Krym, Старый Крым (rus.), Eski Qırım (tătara crimeiană), Eski Kırım (turc.).

Herson, pe Nipru, înainte de intrarea în deltă, Херсѡн (rus. și ukr.), Χερσώννα, Херсон (tatară), Herson (turc.)

Oraș portuar, reședință a Regiunii Herson – Херсонская область – în nordul Mării Negre, între Odessa și la nord de peninsula Crimeea, iar din a doua jumătate a secolului XV, până în anul 1774, a făcut parte din Hanatul Crimeii. Prin Istmul Perekop (5-7 km lățime), după numele cetății tătare Perikop, din zonă, Regiunea Herson se leagă la sud-est cu Peninsula Crimeea, care le unește. Regiunea Herson este străbătută de râul Nipru, iar la începutul gurii sau deltei de vărsare în Marea Neagră este situat orașul Herson, fondat în anul 1778, din porunca Țarinei Ecaterina a II-a și la propunerea Prințului Grigori Alexandrowitsch Potjomkin, colaboratorul apropiat și sfătuitorul împărătesei.

Chiar dacă numele „Herson”, poate fi derivat de la grecescul Χερσώνησος, Hersonesos (Chersonesus) – *peninsulă* – acest oraș nu trebuie confundat cu anticul Chersonesos [Херсонес (rus.), Χερσώνησος], oraș-port la Marea Neagră, din sudul peninsulei Crimeea, de pe teritoriul fostului Principat de Theodoro sau Mangup (Mangop), învecinat cu actualul Sevastopol, fondat în anul 1783.

Kaffa, Θεοδοσία, Κάφφας

Caffa, Kaffa, Καφα, Θεοδοσία (gr. veche), Κάφφας (gr. mediev.), Theodosia, Феодосия (rus.), Kefe (tătara crimeeană și turcă), azi Feodosia, face parte tot din lanțul de colonii grecești, fondată în secolul VI îdHr., de orașul Milet, Μίλητος sau Μίλατος, primind numele de Theodosia, și devenind un polis, πόλις, *urbs*, mai bine zis un πόλη-κράτος [ή (sau)], πόλις-κράτος.⁷⁸ În ordine cronologică, Theodosia a fost sub stăpânire grecească, bosporiană, romană, gotă, bizantină, rusă, mongolă (Horda de Aur), venețiană, genoveză, otomană, tătaro-crimeeană, rusă, ucraineană. Mai

⁷⁸ Vezi link-ul: <https://de.wikipedia.org/wiki/Feodossija>

William Bernstein: *A Splendid Exchange. How Trade shaped the World*. Atlantic Books, London 2009, ISBN 978-1-84354-803-4, p. 130.

Literatură despre Theodosia, însă mie neaccesibilă, vezi:

Э. Б. Петрова. *Античная Феодосия* (научное издание). — Симферополь: Сонат, 2000. — 264 с. — 2000 экз. — ISBN 966-7347-66-4.

Евгений Марков. *Очерки Крыма: Картины крымской жизни, истории и природы* = СПб; М.: Т-во Вольф, 1902. - 520с.; — переиздание 3-го издания (1902 года). — Киев: Стило, 2006. — 512 с. — ISBN 966-8518-53-5.

Ирина Лезина. «Споря с легендами» // *Крымские каникулы* (краеведческий сборник) / Л. А. Литвинова. — Симферополь: Таврия, 1985. — Т. Кн. 2. — 352 с. — 50 000 экз.

Ростислав Лихотворик. *Киммерия. — Феодосия*: ЭКМА+, 2003. — 180 с.

Владислав Рябчиков. *На рубежах памяти* (Незавершенная книга по истории Крыма) / Сост. и ред. Л. А. Рябчиков. — Симферополь: Сонат, 2003. — 248 с. — 2500 экз. — ISBN 966-8111-03-6.

А. П. Чехов. *Собрание сочинений в двенадцати томах* / В. В. Ермилова. — Букинистическое издание. — М.: Государственное издательство художественной литературы, 1963. — Т. 11. — 696 с. — (А. Чехов. Собрание сочинений в двенадцати томах). — 588 000 экз.

В. Г. Зарубин, Б. П. Грушецкий // *История Крыма с древнейших времен до наших дней*. — 3-е. — Симферополь: Атлас-Компакт, 2007. — 408 с. — ISBN 966-572-621-8.

Viktor F. Gajdukevič: *Das Bosporanische Reich*. 2. Auflage, Akademie-Verlag, Berlin 1971 (zur antiken Geschichte).

Michel Balard: *Caffa*. In: *Lexikon des Mittelalters (LexMA)*. Band 2, Artemis & Winkler, München/Zürich 1983, ISBN 3-7608-8902-6, Sp. 1370–1371.

Sergej P. Karpov: *La navigazione veneziana nel Mar Nero*. XIII-XV sec. Edizioni del Girasole, Ravenna 2000, ISBN 88-7567-359-4.

J. Vincey: *Mein Feodossia*. Books on Demand, Norderstedt 2005, ISBN 3-8334-3340-X.

târziu Varegii (numele grecesc și slav al Vichingilor), din nord, foloseau portul Theodosiei pentru *îmbarcarea sclavilor* spre piețele din orașele bizantine, romane și orientale. Din anul 355 îdHr., Theodosia a fost integrată în Regatul Bosporului, apoi din anul 107 îdHr. în Regatul Pontului, iar din anul 63 îdHr. în Imperiul Roman, odată cu stabilirea statutului de vasalitate a Regatului Bosporului, Regnum Bospori. În secolul IV d.Hr., Theodosia a fost distrusă de huni, iar în secolul al V-lea s-a creat acolo colonia alană Ardabda (șapte zei), distrusă de hazari sau chazari, în secolul al VI-lea. Cea mai veche biserică ortodoxă din oraș datează din secolul al VII-lea sau al VIII-lea. În anul 1239 a fost instaurată stăpânirea mongolă asupra Crimeei și cu aprobarea Hanului Hoardei de Aur, în anul 1266, genevezii au obținut dreptul de-a construi o colonie lângă vechiul oraș-port Theodosia, pe care au numit-o Caffa. Numai că mongolii suspicioși și invidioși pe evoluția coloniei Caffa au asediat-o în anul 1307, genevezii apărându-o până în anul 1308, când s-au predat, dar înainte au incendiat tot orașul.

Se presupune că aici, la Caffa, a izbucnit și epidemia de pestă sau *ciuma neagră*, „moartea neagră”, *μύθη πανώλης*, produsă de virusul *Yersinia pestis*, care a produs ravagii printre locuitorii Europei din secolul al XIV-lea. Se presupune că genevezii au fost infectați cu această boală, după un asediu al mongolilor din anul 1346/7; epidemia s-a extins pe tot traseul drumurilor comerciale ale coloniilor geneveze. Foarte mulți dintre tătari au fost infectați cu această boală și atunci când voiau să oblige o cetate sau un oraș să li se predea, iar aceștia nu voiau, luptătorii aruncau cadavre de oameni infectați în orașul asediat, obligând capitularea. Genevezii din Caffa, după anul 1308, au reconstruit orașul și portul, adăugând încă două ziduri concentrice de apărare, astfel încât au reușit să-și asigure supremația asupra coloniei și a hinterlandului acesteia, până spre jumătatea secolului al XV-lea. În secolele XIV-XVII orașul adăpostea o imensă piață de sclavi, oferiți de tătari, în urma incursiunilor lor de pradă prin vestul, nordul și estul Mării Negre.

Conflictele orașului Caffa cu tătarii au continuat totuși, însă situația s-a înrăutățit din anul 1475, când Crimeea a capitulat în fața otomanilor, cărora autoritățile comunale le plăteau deja tribut, încă din anul 1455. Sub otomani, Caffa s-a numit Kefe, continuând însă să rămână scena de desfășurare a numeroase operațiuni militare, conduse de *cazacii zaporojeni*, *запорожские казаки*, care asediau orașul, pentru a elibera sclavii creștini, luați în captivitate de către tătari și de turci, în urma raidurilor de pradă ale acestora, pentru a fi apoi vânduți pe piețele din Orient, după cum s-a întâmplat în anii 1616, 1628, 1667 etc. În anul 1783, Kefe a fost integrat în Imperiul Rus, când s-a revenit la numele inițial al orașului *Theodosia* – Feodosia.

Privitor la viața bisericească din Caffa, am amintit că cea mai veche biserică din oraș datează din secolele VII-VIII, având hramul „Intrarea în Biserică a Maicii Domnului”, iar din punct de vedere al jurisdicției, ultima oară înainte să devină Mitropolie, a fost anexată de Mitropolia de Sougdaia, Sudak, *ὁ Σουγδαίας*. Această anexare a Caffei la Mitropolia Sougdaiei a rămas însă nemenționată de actele patriarhale ale secolului al XIV-lea, pentru că înainte ținea de Mitropolia de Doros – Gotthia, aflându-se pe vechiul teritoriu al Themei *Klimata-Hersones*, din care a evoluat apoi Principatul de Theodoro, după anul 1204.⁷⁹

*

Notitia 18, de după anul 1300, Gotthia era între mitropoliile pe locul 86, Sougdaia era pe locul 99, Bitzina era pe locul 98, Zicchia pe locul 96 și Bosporon pe locul 97:⁸⁰

⁷⁹ Jean DARROUZÈS A.A., *Notitiae Episcopatum Ecclesiae Constantinopolitanae...*, Op. cit., p. 188 (comentariu).

⁸⁰ Jean DARROUZÈS, *Notitiae Episcopatum Ecclesiae Constantinopolitanae...*, Op. cit., p. 407, la note face următoarea mențiune:

99 ἀπὸ ἀρχιεπισκοπῆς μητρόπολις γέγονεν ἡνώθησαν αὐτῇ καὶ ὁ Καφῶς καὶ αἱ Φοδῆλαι add. S. Aggallianos, adică în conformitate cu Théodor Agallianos, Θεόδωρος Ἀγαλλιανός (c.1400 – 1474), fost diacon, apoi mare hartophilax la Sfânta Sophia, iar după anul 1453 la Biserica Sf. Apostoli, apoi la Mănăstirea Maicii Domnului „Pammakaristos”, toate din Constantinopol, devenit Mitropolit de Medeea, sub numele de Teophan (1468-1474?), azi Kırıköy, în Tracia, adică în Turcia europeană, pe malul Mării Negre. Lucrarea lui principală, care interesează tema de față este:

Χρονικὸν σημείωμα περὶ τῶν ὑπὸ τῶν Τούρκων ἐπενεχθέντων κακῶν, în care cuprinde: *o notitia*, o catagrafie sau o listă a mitropoliilor Patriarhiei Ecumenice, din timpul domniei lui Andronic II (1282-1328); 17 scrisori, dintre care

86, πε' (86) ὁ Γοτθίας
 99, η' (99) ὁ Σουγδαίας, între mitropolii

Notitia 21, de după 1453, dar înainte de anul 1650, menționează Caffa pe locul 71, între mitropolii, chiar și înaintea Ungrovlahiei, care era pe locul 76 (numită în *Notitia* 21: Οὐγγροβλαχία ἤτοι Μπουγδανία / Ungrovlahia, adică Bougdania), iar Moldova era pe locul ultim, 77, numită de *Notitia* 21: și a Mountoblahiei / καὶ ἡ Μουντοβλαχία. Înainte, cele două mitropolii românești au fost pe locul 71 și 72, după cum se poate constata din numerotarea cu cifre (=litere) grecești.

70, ξε' ἡ Γοτθία
 71, ξς' ἡ Καφᾶ
 72, ξζ' ἡ Χίος
 76, οα' ἡ Οὐγγροβλαχία ἤτοι Μπουγδανία
 77, οβ' καὶ ἡ Μουντοβλαχία

*

Regest nr. 2519, din 6 iulie 1366, γράμμα, Scrisoarea Patriarhului Philotei (1364-1376), prin care se garanta statutul de drept patriarhal (de stavropighie) al Mănăstirii Sfântul Petru din Caffa, situată la intrarea în vechiul port al orașului. Această mănăstire mică achita către *kellion*-ul (vistieria) Patriarhului beneficiile anuale, însă acum, egumenul Varlaam a adresat un raport Patriarhului Philotei, prin care îi cere prezenta scrisoare, pentru a se putea apăra împotriva abuzurilor mitropolitului de Sougdaia, sub a cărui jurisdicție se afla Caffa. Egumenul voia sa-și aibă reconfirmată independența canonică față de chiriarhul locului, adică statutul de mănăstire exemptă sau stavropighie. Patriarhul îi dă o astfel de scrisoare, prin care interzice orice amestec al mitropolitului și al clerului său în problemele mănăstirii, iar beneficiul anual, către *kellion*-ul patriarhal, să-l trimită în continuare Varlaam, nu Mitropolia: "... et que l'higoumène Barlaam envoie lui-même la redevance canonique annuelle."⁸¹ Probabil că așa izbucnise conflictul dintre mitropolit și egumen, cel dintâi cerându-i banii pentru *kellion*ul patriarhal.

Regest nr. 2787, din august 1385, γράμμα, Scrisoarea Patriarhului Nil (1380-1388), prin care confirmă donația Mănăstirii Sf. Gheorghe, document acordat unuia dintre epitropii conventului din Caffa, ctitorit de Arhontele local Asthlanes. Ctitorul a încredințat prin testament administrarea mănăstirii unui grup de șapte epitropi (curatori), cu clauza că, în cazul decesului unuia dintre ei, restul membrilor să-l aleagă pe succesor. Epitropii cer acum Patriarhului ajutorul și-i cedează acestuia dreptul de *ctitor*, κτήτωρ și *ephor*, ἔφοροι, al mănăstirii, pentru care vor să aibă și o scrisoare de garanție a acestei tranzacții canonice. Patriarhul a cercetat plângerea și eliberează prezenta scrisoare de garanție, pentru Mănăstirea din Caffa, și decide ca de acum înainte

două către Mitropolitul Pahomie al Amasiei, din anii 1441-1445, restul datând din perioada otomană a Constantinopolului, adică după anul 1453, dintre care cinci le-a scris în calitate de Mitropolit de Medeea. Lui i-au fost trimise trei scrisori, din partea lui Gheorghe Amiroutzes (1468-70), privitoare la tratatul lui Théodor Agallianos, *Επί της Θεσίας Προνοίας...*, „*Despre Pronia Divină...*”. Amiroutzes îi transmisese, împreună cu epistolele lui, și pe aceea a lui Mihail Critoboulos, referitor la aceeași temă.

Vezi link-ul: https://fr.wikipedia.org/wiki/Th%C3%A9odore_Agallianos

Literatură privind Théodore Agallianos (recte Théophane de Médeia):

Théodore Agallianos (Théophane de Médeia), *Sur la Providence, contre ceux qui pensent que s'ils fuient les lieux où soufflent les airs pestilentiels ils seront sauvés, et s'ils y demeurent et les respirent ils mourront*, éd. Sophronios Eustratiadès, Catalogue des manuscrits de Lavra I, Paris, 1925, pp. 427-433.

Christos G. Patrinellis, *Ὁ Θεόδωρος Ἀγαλλιανὸς ταυτιζόμενος πρὸς τὸν Θεοφάνη Μηδείας καὶ οἱ ἀνέκδοτοι λόγοι του*, Athènes, 1966.

Christopher J. G. Turner, « Notes on the Works of Theodore Agallianos Contained in the Codex Bodleianus Canonicus Græcus 49 », *Byzantinische Zeitschrift* LXI, 1968, pp. 27-35.

Marie-Hélène Blanchet (éd. et trad.), *Théodore Agallianos. Dialogue avec un moine contre les Latins (1442)*, Publications de la Sorbonne n°27, Paris, 2013.

⁸¹ Vezi Fasc. V, pp. 433-434: LES RÉGESTES des actes du Patriarcat de Constantinople, vol. I, Les actes des Patriarches, Fasc. V, Le Régestes de 1310 à 1376, par Jean DARROUZÈS, Institut Français d'Études Byzantines, Paris, 1977, reg. nr. 2000-2681, 601 p. (= Le Patriarcat Byzantin, Serie I).

Mănăstirea Sf. Gheorghe să se bucure de protecția directă a patriarhului, iar acesta și urmașii săi devin ctitorul și eforul conventului, fiind scoasă de sub jurisdicția mitropolitului locului, care va fi doar pomenit la slujbe, după numele patriarhului. Mănăstirea va fi administrată în continuare de către cei șapte epitropi și dorește ca această înaltă decizie să nu întâmpine opoziție din partea familiei ctitorului, sub amenințarea pedepsei cu excomunicarea. Dosarul a fost dus la Constantinopol, prin bunăvoință, de către ieromonahul Isidor.

De precizat este faptul că Mănăstirea Sf. Gheorghe n-a fost declarată de drept patriarhal sau stavropighie, ci numai sub „protecție patriarhală”, din moment ce la slujbe era pomenit și chiriarhul locului. Într-o mănăstire cu *drept de statut patriarhal*, nu mai era comemorat un alt episcop, decât Patriarhul Ecumenic.⁸²

Phoulloi, Φούλλοι

Phoulloi sau Phoulla, Φούλλοι, Phoullai, Φούλλαι, azi Sary Krym (Vechea Crimee), Старый Крым (rus.), Eski Qırım (tătara crimeeană) este o localitate din estul peninsulei, situată la o distanță de aproximativ 25 km la vest de Feodosia – Caffa. În secolul al XIV-lea, Phoullai – Sary Krym a mai purtat și numele de *Solkhat* (*Solkhad*, *Solghad*, *Şulğāt* صلغات) sau *Qrim* (*al-Qirim* القرم). Nu se știe de unde provine acest nume, dar este cunoscut faptul că în secolul al XIII-lea, Sary Krim atestată cu acest nume din 1502, a devenit capitala Hanatului tătar al Crimeei, până în anul 1532 când a fost mutată la Bachtșissaray – *Palatul grădinii* – Бахчисарай (rus.), Bağçasaray (tătară), în timpul domniei Hanului Sahib I. Giray (1521-1525 și 1532-1351), unde a rămas până în anul 1783.⁸³ Această capitală, [Sary] *Krim* a fost dătoarea numelui pentru întreaga peninsulă Crimeea, înlocuindu-l pe acela de *Taurida*, *Taurica*, Ταυρίς, Ταυρίδα sau *Hersonesul Tauric*, Ταυρική Χερσόνησος ή Χερσόνησος Ταυρική, Таврика (Тавρίда, Таврия) [rus.], Tawrida, Tawrika, Tawriä (tătară). La câțiva kilometri de orașul Sary Krym se află Mănăstirea armeano-gregoriană „La Sfânta Cruce”, Սուրբ Խաչ վանք (arm.), Монастырь Сурб Хач (Крым) [rus.], aflată încă în funcțiune, fiind ctitorită în anul 1358. Tot în apropiere de Sary Krym se mai află și ruinele unei Mănăstiri ortodoxe georgiene, Sfântul Ștefan.

Scaunul de Phoulloi este menționat de notitia 15, din anul c. 1170, în uniune personală cu acela de Sougdaia: Sougdouphoullon. Notitia 16, din anul c. 1189, îl menționează din nou separat.

*

Privitor la organizarea bisericească avem câteva mențiuni despre scaunul de Phoulloi, în *Notitiae Episcopatum Ecclesiae Constantinopolitanae...*, Op. cit.:⁸⁴

Notitia 3,⁷⁷⁸; 7,⁹⁹; 8,¹¹⁵; 11,¹³⁴; 12,¹³⁰; 14,¹¹⁵; 15,¹⁶³; 16,¹¹⁹ și 114; 18,⁹⁹ și 136; 20,⁴⁶;

Notitia 3, din anul d. 787 – î. 869,

777, ΔΗ' ἐπαρχία Γοτθίας, Mitropolie

778, α' ὁ Χοτζίρων σίνεγγυς Φούλλων καὶ ἐνῶ λέγεται τὸ Μάυρον Νερόν

82, κη' ἐπαρχία Ζηκχίας ὁ Χερσῶνος

83, κθ' ἐπαρχία τῆς αὐτῆς ὁ Βοσπόρου

84, λ' ἐπαρχία τῆς αὐτῆς ὁ Σουγδάων

⁸² Vezi Fasc. VI, pp. 91-92: LES RÉGESTES des actes du Patriarcat de Constantinople, vol. I, Les actes des Patriarches, Fasc. VI, Le Régestes de 1377 à 1410, par Jean DARROUZÈS, Institut Français d'Études Byzantines, Paris, 1979, reg. nr. 2681a-3286, 541 p. (= Le Patriarcat Byzantin, Serie I).

⁸³ Vezi link-ul: https://en.wikipedia.org/wiki/Sary_Krym precum și: <https://en.wikipedia.org/wiki/Crimea>

⁸⁴ De Jean DARROUZÈS A.A., passim.

Notitia 7, din anul c. 901 – 905, locul 99, în lista arhiepiscopiiilor, sufragana a Zicchiei:

99, μη' αὶ Φούλλοι;

Notitia 8, din perioada 920-980, a lui Constantin VII, Leon VI și Nicolae I Misticul, având locul 115:

115, μη' αὶ Φούλλοι 40, 41, 46 ἐπαρχίας { } ὁ Φούλλων

Notitia 11, din anul 1094, locul 133, Gotthia, pe locul 132, Phoulloi, pe locul 134 (arhiepiscopie), Sebastopolis-Sochumi, pe locul 135, (Ta)matarha, pe locul 139:

134, μη' αὶ Φούλλοι 41, 37, 36, αὶ Φούλλοι 36 ὁ Φούλλων

Notitia 12, din anul d. 1189-1193, înainte de 1204, locul 129, Gotthia 128, Phoullon 130, Matrahon 136, Zicchia 137:

130, λς' 32 ὁ Φούλλων } 32³³ } 35^{30 29} αὶ Φούλλοι

Notitia 14, din anul d. 1143, Syngramma lui Neilos Doxapatri, locul 114, Gotthia 113, Phoulloi 115, arhiepiscopie,

115, αὶ Φούλλοι αὶ Φούλλοι

Notitia 15, din anul d. 1170, pe locul 160, Heraclea, pe locul 161, Bitzina, pe locul 162, Phoulloi 163:

163, κθ' 33 31 αὶ Φούλλοι 31 ὁ Σουγδοουφούλλων

Notitia 16, din anul c. 1189, pe locul 118, iar Phoulloi pe locul 119, Soteropolis pe locul 109, Gotthia-Doros, pe locul 117, iar Matraha pe ultimul loc între arhiepiscopii, 122. Alania apare între mitropolii, pe locul 61:

119, λς' αὶ Φούλλοι

Notitia 18, de după anul 1300, Phoullon este pe locul 136 – arhiepiscopie – Sougdaia era pe locul 99, între mitropolii, la fel ca și Bitzina, pe locul 98, Zicchia, pe locul 96 și Bosporon, pe locul 97:

136, κδ' ὁ Φούλλων între arhiepiscopii

Notitia 20, de la finele secolului XIV, loc 46, καὶ ἀπὸ μὲν ἀρχιεπισκόπων ἐγένοντο οὗτοι ·

(¹) ὁ Βιζύης (²) ὁ Μιλήτου (³) ὁ Σηλυδρίας (⁴) ὁ Ἄπρω
(⁵) ὁ Γαρέλλης (⁶) ὁ Βρύσεως (⁷) ὁ Δέρκω (⁸) ὁ Χερσῶνος

(⁹) ὁ Μεσημδρίας (¹⁰) ὁ Γοθθίας

(¹¹) ὁ Μετράχων ὅς καὶ Ζηκχίας λέγεται

(¹²) ἡ δὲ Σουγδαία καὶ αἱ Φούλλαι δύο ἦσαν ἀρχιεπισκόποι ἠνωθεῖσαι

δὲ ἐγένοντο μία μητρόπολις · διὸ καὶ ὁ Σουγδαίας καὶ Φούλλων λέγεται.

Misiunea creștină la Chazari

Chazarii, khazarii, hazarii, כוזרים (kuzarim, ebraică), hazarlar (turcă), Хазары (rus.), Xäzär plur. Xäzärlär (tătară crim.), Χαζάρου/Χάζαρου, خز (arabă), خزر (persană) „Gazari”, „Cosri” sau Gasani (lat.), sunt un popor turc, nomad și seminomad, cu ascendență scită, amestecat probabil și cu triburi germane, au oscilat între iudaism, creștinism și islam, cu victoria finală a acestuia din urmă, în secolul al XI-lea.⁸⁵ Numele de „hazar” se pare că vine de la forma verbului turcic „a umbla”, *gezer*, în turca modernă: *gezer* → *hezer* → *hazar* → *chazar* etc. Monumentul de limbă chazară este *Corespondența chazară*, datată ulterior secolului al XII-lea, purtată, se crede, în

⁸⁵ Vezi vol I, p. 351 la: *Istoria Bisericească Universală*, pentru Institutele teologice, vol. I, (1-1054), ediția a II-a, București, 1975, 447 p.; vol. II (1054-1982), Edit. Inst. Biblic și de Misiune al B.O.R., București, 1993, 606 p. [autori: Ioan RĂMUREANU, Milan ȘESAN, Teodor BODOGAE].

Vezi vol. I, pp. 619-620, la: Profesor Evsevie POPOVICIŪ, *Istoria Bisericească*, Traducere din germană, de Athanasie Episcopul Râmnicului Noului Severin și Gherasim Episcopul Argeșului, vol. I-II, București, Tipografia Cărilor bisericești, vol. I, 1-1054, 1900, 730 p., vol. II, 1054-1900, 1901, 559 p.

perioada de timp din 954-960, între Hasdai ibn Șaprut sau Hisdai ben Șafrut [ministrul și medicul curant al Califului Abd ar-Rahman al III-lea de Cordoba (912-961)] și Iosif hanul chazarilor.⁸⁶ Khaganatul sau Khanatul (Hanatul) Chazar (650? – 1048?) a constituit un scut, un stat tampon, între frontierele de nord și nord-est ale Imperiului Bizantin și celelalte popoare nomade și seminomade, din stepele euro-asiatice.

Chazarii au fondat în secolul al VII-lea un Khaganat, un imens stat independent, cu populație încă nomadă și seminomadă, în nord-estul Mării Caspice, care se întindea până spre Lacul Aral, în răsărit, și până în nordul Caucazului, Crimeea (după anul 653) și sudul Rusiei, în apus. De prin secolul al VIII-lea Khanul chazar și autoritățile acestuia au generalizat iudaismul, ca și religie de stat, în tot imensul lor teritoriu. Într-un mod decisiv au fost influențați chazarii, pentru adoptarea religiei mozaice, de către comunitățile de evrei din Crimeea, stabilite în peninsulă după revolta lui Simon Bar-Kohba (recte *Ben Koshiba?*), din anii 132-135, împotriva autorităților imperiale romane.⁸⁷

Nu putem să știm în ce măsură această religie mozaică a fost îmbrățișată de cea mai mare parte a populației sau a fost generalizată doar la vârfurile societății nomade și seminomade chazare, la nobilimea tribală, mai ales că pe acest teritoriu imens mai erau și adepți ai creștinismului, ai islamului și ai religiilor șamaniste locale. Se presupune că în Imperiul de stepă Chazar erau și episcopi și structuri canonice creștine, afiliate scaunelor episcopale din Crimeea. Statul chazar a început să piardă teritorii în răsărit și să fie împins de alte popoare nomade spre vest, în sudul Rusiei de astăzi, între Volga și Nipru, Ucraina de est etc. Chazarii practicau comerțul cu sclavi, cu mirodenii și alte produse din orientul îndepărtat, pe strada mătăsii și pe strada chihlimbarului (Bernstein), pe care le și controlau. Aceștia erau și buni luptători, motiv pentru care bizantinii aveau tot interesul să-i aibă aliați pe chazari. Chazarii i-au ajutat pe bizantini în luptele cu Imperiul Sasanid și cu Califatul Arab. Statul și puterea militară a Chazarilor au fost distruse de Rusia Kieveană, la sfârșitul secolului al X-lea. Știrile despre chazari au dispărut din istorie, după invazia mongolilor, adică de prin a doua jumătate a secolului al XIII-lea. Există și teza că evreii din

⁸⁶ Luat din: <https://ro.wikipedia.org/wiki/Hazar>

Literatură privind chazarii:

1. Marquart, J., *Osteuropäische und ostasiatische Streifzüge*. Ethnologische und historisch-topographische Studien zur Geschichte des 9. und 10. Jahrhunderts (ca. 840-940), („Studii istorico-topografice privind secolele IX-X”), Leipzig, 1903, pp. 5-27 și 270-305
2. Melich János, *A honfoglaláskori Magyarországnak* („Ungaria din epoca descălecatului”), Budapeșt 1925-1929, p. 357.
3. Göckenjan, Hansgerd, *Hilfsvölker und Grenzwächter im mittelalterlichen Ungarn* („Popoare auxiliare și grănicerești din Ungaria medievală”), Wiesbaden, 1972, pp. 35-44.
4. Koestler, Arthur, *The Thirteenth Tribe* („Al 13-lea trib: hazarii”), London, 1976.
5. Koestler, Arthur, *The Thirteenth Tribe* (.PDF)
6. *Lexikon des Mittelalters*, vol. II, München și Zürich, 1981-1982, pp. 1783-1788.
7. Brătianu, I. Gheorghe, *Marea Neagră*, vol. I, București, 1988, pp. 271-310.
8. Rezachevici, Constantin, *Evreii în Țările Române în Evul Mediu*, în: Magazin Istoric, București, august 1995.
9. *Neues Lexikon des Judentums* (editor Julius H. Schoeps), Gütersloh, 2000, p. 162.
10. Bury, John Bagnall, *History of the Later Roman Empire*, Macmillan & Co, Ltd, 1923.
11. Obolenski, Dmitri, *Un Commonwealth medieval: Bizanțul. Europa der Răsărit 500-1453*. București, 2002, p. 43, 46, 50 și passim.
12. *Jewish history and Romania; from the Khazars?*
13. Poliak, Abraham N., Kazariyah: *Toldot mamlakha yehudit be'europa* (Hazaria: istoria regatului evreiesc în Europa), Tel Aviv, 1943-1944 (ed. a II-a 1951).
14. Artamonov, Mihail, Ilarionovici, *Istoriia hazar*, 1962 (monografie; ed. a II-a: Sankt Petersburg, 2002, editura Facultății de Filologie a universității Sankt-Petersburgskogo Gosudarstvennii Univ., seria „Klassiki Ermitaja”, ISBN ISSN-ISMN 5-8465-0032-3).
15. Dunlop, Douglas M., *The History of the Jewish Khazars*, Princeton University Press, 1954.
16. Mircea Georgescu: *Al treisprezecelea trib: Khazarii*, Editura ANTET, București, 2010.

⁸⁷ Surse:

Cassius Dio: *Römische Geschichte*. 69.12-14,3

Justin der Märtyrer: *Apologien* 1.31

Eusebius von Caesarea: *Kirchengeschichte* 4.6

Hieronymus: *Commentarius in Zachariam zu 11, 5 und Commentarius in Jeremias 31, 15*

Chronicon Paschale zur 224. Olympiade

Europa răsăriteană ar avea ca ascendenți, adică ar fi urmașii vechilor chazari, de după secolul al XIII-lea, ceea ce nu este deloc sigur și nici posibil.⁸⁸

Legăturile chazarilor cu Imperiul Bizantin au început după anul 653, adică după ce hoardele lor au ocupat cu încetul peninsula Crimeea, fără să fi riscat un conflict deschis cu Constantinopolul. Orașele Sudak (Sougdaia), Bospor (Kerci) și Phangoreia, situat vizavi de acesta din urmă, însă pe peninsula Taman, au început, încă de prin anul 704, să aibă guvernatori chazari. Pe la mijlocul secolului al VIII-lea, goții din Crimeea s-au răsculat împotriva chazarilor, însă au fost învinși de către aceștia din urmă, care le-au și ocupat capitala Doros sau Gotthia, astăzi Mangup-Kale. Armata bizantină a reușit să păstreze doar Chersonesul în Crimeea, cu hinterlandul acestuia. Dușmanul comun al bizantinilor și al chazarilor erau pe timpul acela arabii, cu atacurile și raidurile de pradă ale acestora, în zona Caucazului de sud, motiv pentru care ambele puteri aveau tot interesul să nu se hazardeze în conflicte armate reciproce și inutile. Împăratul Justinian II, după prima lui domnie (685-695) a fost exilat la Chersones, în Crimeea, de unde, prin anul 704, a reușit să fugă în teritoriul chazar al peninsulei, la Curtea Hanului Busir, care l-a primit cu onoruri și cu a cărei soră Țîțak (Florica) s-a și căsătorit. Aceasta a primit numele de Theodora la botez, după numele Theodorei, soția lui Justinian I, pe care Justinian II îl imita, și pe care și l-a adoptat chiar și ca model de guvernare. Numai că Justinian II era departe de-a putea fi comparat cu idolul său Justinian I cel Mare. Grație Theodorei, Justinian II a reușit să scape de complotul urzit de Busir, împreună cu al doilea uzurpator al tronului său, cu Tiberiul III (698-705)⁸⁹ și să fugă la Tervel, fiul hanului bulgar Asparuh. Acesta l-a și ajutat pe Justinian II, în anul 705, să-și recapete tronul (705-711). Copilul cuplului imperial (Justinian II și Theodora), Tiberios, născut în anul 705, în Phangoreia, în exil, a fost co-regentul lui Justinian II, din anul 706, până în anul 711, când a fost detronat și ucis în Palatul Vlaherne. Numai că acțiunile intrigante ale lui Busir, împotriva lui Justinian II, nu s-au oprit aici, pentru că l-au ajutat pe generalul rebel Bardanes să-l detroneze și să-i dea posibilitatea ca acesta să se încoroneze sub numele de Philippikos (711-713). Relațiile dintre Bizanț și Chazari s-au ameliorat în timpul domniei lui Leon III iconoclastul (717-741), mai ales după lupta împotriva arabilor de la Ardabil, din anul 730, când a și încheiat o alianță cu Hanul Bihar, consimțind ca fiica acestuia, pe care o chema tot Țîțak (tot Florica) să se căsătorească cu fiul său Constantin, moștenitorul tronului romeic, viitorul Constantin V Copronimul (741-775). Țîțak s-a botezat, primind numele de Irina, devenind celebră la Curte, prin rochia de mireasă pe care a purtat-o. Cu această ocazie s-au confecționat în Constantinopol robe bărbățești, numite tzitzakion (țîțakion) și care au devenit populare în capitală. Copilul Irinei și al lui Constantin V, Leo IV era mai bine cunoscut sub numele de „Leon Chazarul” (775-780, co-regent din anul 750).⁹⁰

Prin anii 856-860, Hanul Chazar din Crimeea, numită pe atunci *Chersonesul tauric*,⁹¹ nu știa pentru care religie să se decidă și a acceptat misionari din toate trei: iudaism, creștinism și islam. În acest context s-a adresat și Împăratului Mihail III Bețivul (842-867), pentru a-i cere misionari creștini. În anul 860, Împăratul și Patriarhul Photie I cel Mare (858-867 și 877-886) l-au trimis acolo pe Constantin Filosoful (826-869), devenit Chiril, abia înainte de moarte, după ce a fost călugărit la Roma, în anul 869, cu câteva zile înainte de moarte. În drum spre chazari, Constantin s-a oprit în Chersones, unde a învățat limba chazară, gotă și ebraică, timp în care a descoperit și moaștele Sf. Clement al Romei. Privitor la descoperirea de la Cherson, Constantin a redactat în grecește trei lucrări: *historica narratio*, *sermo declamatorius* și *hymnus*.

⁸⁸ Luat din: <https://starwarlord.wordpress.com/2012/12/27/ave-casar-moituri-te-salutant-die-chasaren-khasaren-kuzarim-hazarlar-xazarlar-gazari-cosri/>

Vezi articolul online: *Ave Cäsar, moituri te salutant* – Die Chasaren, Khasaren, Kuzarim, Hazarlar, Xäzärlär, Gazari, Cosri Veröffentlicht am 27. Dezember 2012 von starwarlord

⁸⁹ Primul uzurpator al tronului lui Justinian II a fost Leontios (695-698).

⁹⁰ Ibidem, articolul online: *Ave Cäsar, moituri te salutant* – Die Chasaren, Khasaren, Kuzarim, Hazarlar, Xäzärlär, Gazari, Cosri.

⁹¹ A nu fi confundat termenul cu orașul-port Chersones, din sud-vestul peninsulei, pe malul Mării Negre.

Constantin a studiat în Constantinopol; după încheierea studiilor și după ce a fost hirotonit diacon, în anul 848, a devenit *hartophilax* (bibliotecar, arhivar și secretar) al Patriarhului Ignatie I cel Mare, în perioada primei păstoriri (847-857). Constantin era fratele de sânge al lui Mihai (827-885), devenit Metodie, prin călugărire la Mănăstirea Olimp: frații Chiril și Metodie. Pentru Constantin activitatea din Crimeea a fost deja a doua misiune creștină și diplomatică pe care a efectuat-o, pentru că prima de acest fel, 850-851 a avut loc la Curtea Califului Abbasid Al-Mutawakkil (847-861), din Bagdad, pentru a discuta principiile dogmei Preasfintei Treimi, *de sanctissimae Trinitatis mysterio*, το Δόγμα της Αγίας Τριάδας, Святая Троица, căutând astfel, pe bază teologică și prin metodă diplomatică, să apropie cele două religii, creștină și islamul, precum și să îmbunătățească relațiile dintre Imperiul Bizantin și Califat. După întoarcerea de la Bagdad, Constantin s-a retras la Mănăstirea de pe Muntele Olimp, din Asia Mică, lângă Brussa, unde era închinoviat fratele său Mihail, ieromonahul Methodiu.

Chiril stăpânea bine limbile arabă, ebraică și slavă, era un bun orator și un teolog profund. Constantin s-a străduit foarte mult în timpul misiunii desfășurate la chazari, a învățat limba acestora, însă a rămas un insucces, pentru că Hanul s-a decis în final, pentru adoptarea iudaismului, ca religie de stat, și acesta a revenit la Constantinopol, aducând cu el și o parte din reliquiile Sf. Clement I Papa Romei † 101, surghiunit la Chersones, de Împăratul Traian (98-117), unde a și murit, încă în timpul domniei acestuia, moaște pe care le-a adus la Constantinopol, de acolo le-a purtat cu sine prin Moravia și ulterior le-a dus la Roma unde, în decembrie 867, le-a predat Papei Hadrian II (867-872).⁹² În misiunea de la Bagdad și de la Chazari, Constantin nu a

⁹² Istoricii de limbă germană au stabilit și studiat următoarea listă a traducerilor operelor lui Constantin – Chiril: Luat din: https://de.wikipedia.org/wiki/Kyrrill_von_Saloniki

Traduceri, Übersetzungen:

Einige altkirchenslawische Handschriften enthalten Texte, die möglicherweise von Kyrill verfasst wurden

Perikopen aus dem Johannes-Evangelium: 862 noch im Byzantinischen Reich übersetzt, gefunden im Codex Assemanianus (Anfang des 11. Jh, Mazedonien, glagolitisch) und in der Savvina kniga (11. Jh, kyrillisch, Nordostbulgarien)

alle vier Evangelien des Neuen Testaments (zusammen mit Method): wohl 862 noch im Byzantinischen Reich übersetzt, gefunden im Codex Zographensis (Anfang des 11. Jh., Mazedonien, glagolitisch) sowie im Codex Marianus (Anfang des 11. Jh., Nordostmazedonien, glagolitisch)

Euchologion [Liturgievorschriften nach dem byzantinischen Ritus]: in Mähren übersetzt, gefunden im Euchologium Sinaiticum (11. Jh., glagolitisch)

Brevier: in Mähren übersetzt, Stundengebete für Priester, gefunden im Brevier des Priesters Mavra (15. Jhd.)

Zakon sudnyj ljudem [Gerichtsgesetzbuch für Weltliche] (wohl zusammen mit Method): in Mähren übersetzt, das Bürgerliche Gesetzbuch des Mährerreichs, gefunden im Novgorodskij spisok (1280, Russland)

Missale (zusammen mit Method): in Mähren übersetzt, eine durch byzantinische Elemente ergänzte Petrus-Liturgie (d. h. des westlichen Gottesdienstes), gefunden in den Kiewer Blättern (9./Anfang des 10. Jh. Mähren/Plattensee-Fürstentum/Bulgarien, glagolitisch)

Psalterium (zusammen mit Method): in Mähren übersetzt, gefunden im Psalterium Sinaiticum (11. Jh., glagolitisch)

ein Apostolar (Apostelgeschichte, Briefe des Neuen Testaments) (zusammen mit Method): in Mähren übersetzt, gefunden im Apostolus Christinopolitanus (13. Jh.)

Oktoich (Osmiglasnik): in Mähren übersetzt, Sammlung byzantinischer liturgischer Gesänge, gefunden im Strumicki oktoich (12.–13. Jh.)

Lucrări proprii, Eigene Werke:

Die Chersoner Legende (d. h. „Die einen historischen Bericht enthaltende Rede über die Übertragung der Überreste des ruhmreichen Clemens“), 2. Hälfte des 9. Jh., besteht aus der Rede und dem historischen Bericht, gefunden in einer schlecht erhaltenen kirchenslawischen Übersetzung (16. Jh.) des ursprünglichen griechischen Textes, der die drei Teile *historica narratio* (historischer Bericht), *sermo declamatorius* (gehaltene Rede) und *hymnus* (zu Ehren des Hl. Clemens) enthielt. [*historica narratio, sermo declamatorius et hymnus*].

Disput über den rechten Glauben mit den Juden, 2. Hälfte des 9. Jh., von Method aus Konstantins griechischem Text übersetzt, gekürzt enthalten in der Vita Cyrilli (Leben des Konstantin; stammt aus der Zeit um 870, die älteste erhaltende Fassung aus dem 15. Jh.)

Proglas, 863-867, Vorwort zur Evangeliumübersetzung, das erste slawische Gedicht, zu den Fundstellen siehe oben unter Übersetzung der vier Evangelien

Lob zu Ehren des Hl. Gregors von Nazianz, 2. Hälfte des 9. Jh., Gedicht, gefunden in der Vita Cyrilli Kanon zu Ehren des Hl. Demetrios von Saloniki, 864–867, nach manchen Forschern von Method geschrieben, Gedicht, gefunden in ?

Gebet vor dem Tod, 2. Hälfte des 9. Jh., rhythmisierte Prosa, enthalten in der Vita Cyrilli

Vorwort zum Evangeliar, 2. Hälfte des 9. Jh., die erste slawische Abhandlung zu Problemen der Übersetzung und der Literaturtheorie, ein Bruchstück der altkirchenslawischen Übersetzung des griechischen Originals ist im Hilferdingschen Blatt aus dem 11./12. Jh. (Bulgarien) erhalten

fost însoțit de fratele său Methodiu, după cum relatează unele legende. Abia la misiunea din Moravia, după anul 862, cei doi frați vor pleca și vor activa împreună. La chasari, Constantin a reușit să boteze doar 200 de persoane, și ca răsplată pentru activitatea desfășurată acolo, acesta ar fi cerut Hanului liberarea a două sute de sclavi creștini greci.⁹³ Despre Methodiu, Profesorul bucovinean Evsevie POPOVICIŪ (1838-1922) scrie că ar fi fost duhovnicul prințesei bulgare, sora lui Bogoris sau Boris (852-888), luată în captivitate de către romei, în timpul războiului bizantino-bulgar, și dusă la Constantinopol, unde a acceptat să se boteze. După eliberarea din captivitate, Methodiu ar fi însoțit-o pe prințesă în Bulgaria, în calitate de duhovnic al ei, dar nu se știe cât timp a petrecut acesta la curtea lui Boris.⁹⁴

*

Jean DARROUZÈS menționează Chazaria, Χαζαρίας, în Notitia 3, din anul d. 787 – î. 869, locul 779

777, ΑΗ' ἐπαρχία Γοθθίας, Mitropolie

778, α' ὁ Χοτζίρων σίνεγγυς Φούλλων καὶ τοῦ Χαρασίου ἐνῶ λέγεται τὸ Μάυρον Νερὸν (Karasu sau Charasion)

779, β' ὁ Ἀστήλ, ἐνῶ λέγεται ὁ Ἀστήλ ὁ ποταμὸς τῆς Χαζαρίας, ἔστιν δὲ κάστρον.

37 (grupa, DARROUZÈS, *Notitiae Episcopatum...*, pp. 241-242)⁹⁵

611, ΑΗ' ἐπαρχία Γοθθίας,

α' Δόρος μητρόπολις

612, β' ὁ Χοτζίρων

613, γ' ὁ Ἀστήλ

614, δ' ὁ Χουάλης

615 ε' ὁ Ὀνογούρων

616, ς' ὁ Τρετέγ

617, ζ' ὁ Οὔνων

618, η' ὁ Ταμάταρχα

De această eparhie (adică provincie mitropolitană) țineau așadar opt episcopii sufragane, după cum se poate constata din Notitia 3: 611 Doros, Mitropolia, 612 Hotziron, 613 Astil, 614 Houalis, 615 Onogouron, 616 Reteg, 617 Ounon, 618 Tamatarha.

Nu se știe ce s-a întâmplat în sistemul de evidență, după care s-au luat datele pentru această catagrafie ori listă a scaunelor Mitropoliei Gotthiei, dar este posibil ca hartophilaxul (bibliotecar, arhivar și secretar) cancelariilor Patriarhiei sau (și) cel al Curții Imperiale să fi făcut o confuzie între *provincia mitropolitană* sau Eparhia Gotthiei, ca entitate canonică, și *formațiunile de stat și*

Geschriebenes über den rechten Glauben, 2. Hälfte des 9. Jh., Traktat, gefunden in ?

Alphabetisches Gebet, 2. Hälfte des 9. Jh., Gedicht, wird manchmal Konstantin von Preslaw zugeschrieben

Beichtordnung im Euchologium sinaiticum (vielleicht zusammen mit Method)

zwei Gebete in Form von Gedichten in den drei Sinaier Blättern im Euchologium sinaiticum (die ersten Poesieversuche Konstantins)

die Kiewer Blätter werden manchmal Konstantin zugeschrieben

der Text des Mazedonischen kyrillischen Fragments wird Konstantin zugeschrieben.

⁹³ Vezi link-ul: https://de.wikipedia.org/wiki/Kyrrill_von_Saloniki

⁹⁴ Evsevie POPOVICIŪ, *Istoria Bisericească*, Op. cit., vol. I, p. 620.

⁹⁵ Privitor la Eparhia Gotthias, locurile 611 – 618, DARROUZÈS face nota următoare, la pagina 241:

611-618. L'éparchie est entièrement nouvelle, mais sans aucun fondement dans les sources ecclésiastique, excepté le nom de Gotthia cité au concile de 787 entre Reggio et Catane (liste A), entre Euchaïta et Séleukeia (liste E), entre Reggio et Sougdaïa (F, signature): DARROUZÈS, Liste de 787, pp. 19-20, 62. Une fois, mais peut-être par simple variante de copie, apparaît l'ethnique Γοθθων. DVORNIK, Slaves, p. 144, n. 2) a fait remarquer que trois noms de la liste sont des ethniques: 612, Χοτζίρων, 615 Ὀνογούρων, 617 Οὔνων; mais Gotthia désigne aussi une nation, de même qu'Alania sous Nicolas Ier sera le titre du premier métropolitite des Alanoi. S'il y eut des évêques de ces peuplades de la liste dès le VIIIe siècle, ce qui reste à prouver pour les noms autres que Gotthia, une éparchie organisée est invraisemblable: Introduction, p. 31.

Luat din: Jean DARROUZÈS A.A., *Notitiae Episcopatum Ecclesiae Constantinopolitanae...*, Op. cit., pp. 241-242.

etniile celor două popoare: goții și chazarii. Avem de pildă cazul eparhiei Astil sau Atel, Ἰτίλ, Ἄστίλ, care este situată foarte departe de Crimeea, la nord-vest de Marea Caspică și a fost capitala Chazariei Mari, înainte de anul 838, când a fost mutată la Sarkel, Саркел (rus.), pe Don, aproape de intrarea în deltă. După anul 965, Kneazul Sveatoslav I (942-972) i-a schimbat numele, din Sarkel (Cetatea Albă, în chazaro-turcă), în Bila Veja, Белая Вежа. Se poate întâmpla ca grecii să fi folosit vechiul nume al capitale Astil, pentru Sarkel. Cancelariile constantinopolitane aveau o preferință pentru vechii termeni geografici și istorici, după cum s-a putut constata și în cazul Peninsulei Balcanice, cu Moesia, Μοισία, Missia, Scythia, Σκυθική, Sciția etc.⁹⁶

Din cele opt scaune vlădicești ale Gotthiei sau *episcopi in partibus infidelium*, Juan Signes Codoñer consideră că Doros se afla în Crimeea, Chotzirōn, Χοτζίρων și Astil, Ἄστίλ (Atil, Itil, Atel) se aflau cu siguranță în Chazaria, Onogouron, Ὀνογοῦρων și Ounon sau Ounoi, Οὐνων se aflau în Magna Hungaria, Tamatarha, Ταμάταρχα se afla pe peninsula Taman, vizavi cu orașul Kerçi (Crimeea), Reteg, Ρετέγ nu a fost încă identificat, iar Chouales, Χουάλης, Chalyzians, Khalyzians, Khalis, Khwalis, ar fi un rest din Khasaria Magna, cu un popor de origine turco-chazară, situat pe Volga inferioară, care s-a răsculat împotriva Hanatului Chazar, constituindu-se într-un stat propriu de stepă, imens și aliat cu ungurii din Magna Hungaria. Erau și aceștia tot de religie mozaică, creștină, șamanistă și islamică, dar în final s-au islamizat toți. Chouales sau Khwalis, Chorasnia Khalyzians a fost menționat în secolul al XII-lea, de istoricul bizantin Ioan Kinnamos, Ἰωάννης Κίνναμος. sau Κίναμος (1143-1185), secretarul personal (hartophilax) al împăraților Manuel I (1143-1180), Alexios II Comnenul (1180-1183) și Andronic I Comnenul (1183-1185).⁹⁷

Explicația cea mai aproape de adevăr privind cele opt eparhii, este că ele erau episcopii afiliate sau episcopii misionare, răspândite prin imperiile de stepă, nomade și seminomade, din estul Europei și din vestul Asiei, care aveau nevoie de un suport canonic, după cum am mai constatat și cu alte ocazii, pe parcursul acestei lucrări. Pentru studiul istoriei bisericești este însă un aspect cu totul nou și nestudiat încă în mod temeinic: problema eparhiilor afiliate unui scaun mitropolitan stabil și recunoscut în mod canonic, chiar dacă teritoriul acestor episcopii se aflau rupte de teritoriul provinciei mitropolitane, la distanță de sute sau mii de kilometri de aceasta din urmă.

Episcopiile Elissos și Kinsanous, Crimeea

Despre aceste scaune episcopale avem mențiuni în regestele 2685, 2741 și 2880, pentru Elissos, ajunsă sufragana a Mitropoliei Sougdaia (Fasc. VI) și 2685, 2711, 2744, 2796 și 2880, pentru Kinsanos, ajunsă sufragana a Gotthiei, Doros (Fasc. VI). Înainte, ambele scaune episcopale au fost sufragane ale Arhiepiscopiei de Chersones care, la finele secolului al XIV-lea, și le revendică în Sinodul Endemic. Grație acestei dispute, dintre cele trei mitropolii a fost posibil ca cele două scaune episcopale să fie menționate de actele patriarhale, altfel treceau neobservate de documentele vremii.⁹⁸

⁹⁶ Juan Signes Codoñer, *The Emperor Theophilus and the East, 829–842: Court and Frontier in Byzantium during the Last Phase of Iconoclasm*, în vol. 13, din *Birmingham Byzantine and Ottoman Studies*, Ashgate Publishing, Ltd., 2014, 522 p. (online), pp. 336-337. Vezi întreg subcapitolul 19. 3: The Thema of the Klimata and the Province of Gotthia, p. 335 u.

⁹⁷ Ioan Kinnamos I-a și însoțit pe Ioan Kinnamos în cadrul competițiilor militare din Europa și din Asia. Vezi: Augustus Meineke, ed., *Ioannis Cinnami Epitome rerum ab Ioanne et Alexio Comnenis gestarum*; Nicephori Bryennii Commentarii. Bonnæ: Weber, 1836 (Corpus scriptorum historiae Byzantinae, 26) Textus (Graece, Latine), pregătită și editată după aceea a lui C. Tollius, Utrecht, 1652.

⁹⁸ Vezi și elencul autorilor și a lucrărilor – lista: Libri rerum gestarum Byzantarum.
⁹⁸ LES RÉGESTES des actes du Patriarcat de Constantinople, vol. I, Les actes des Patriarches, Fasc. VI, Le Régestes de 1377 à 1410, par Jean DARROUZÈS, Institut Français d'Études Byzantines, Paris, 1979, reg. nr. 2681a-3286, 541 p. (= Le Patriarcat Byzantin, Serie I).

Elisson, Ἐλισσὸς

Notitia 17, din 1299, locul 156:⁹⁹

156, ({{θ}} τὸ Ἀσπρόκαστρον εἰς τὸ στόμιον τοῦ Ἐλισσὸς ποταμοῦ),¹⁰⁰

identificată probabil cu Sarkel (Cetatea Albă, în chazaro-turcă), situată înainte de intrarea Donului în deltă și terminată către anul 838, numită ulterior de ruși, după anul 969, Bila Veja, Белая Вежа ?

Regest nr. 2685, din 1377-1378, γράμμα, συνοδική πράξις, scrisoarea Patriarhului Macarie (1377-1379 și 1390), acordată Mitropolitului Vasile? al Chersonesului, Episcopia Elissos, prin protocol sinodal de donare.¹⁰¹

Mitropolitul Chersonesului s-a adresat Patriarhului, explicându-i starea de sărăcie a acestei eparhii și ascultând și mărturiile câtorva membri din Sinodul Endemic, care se pronunțau în favoarea vechilor drepturi ale acestei mitropolii, adică asupra Episcopiei Elisonului, mai ales că mitropoliile Gotthiei și Sougaiei erau îndeajuns înzestrate cu venituri, patriarhul a decis revenirea sub jurisdicția Chersonului a scaunelor episcopale Elisson și Kinsanous, în momentul de față sufragane ale Mitropoliilor de Gotthia (Kinsanous) și Sougdaia-Sudak (Elisson). Prin actul sinodal prezent, Mitropolitul Chersonesului primește toate drepturile canonice care i se cuvin asupra acestor două cetăți sufragane.

Mențiuni: Actele sinodale, din timpul Patriarhului Nil (1380-1388), regestele nr. 2741, 2796): M M II, 43³⁻⁷; Actele sinodale din timpul Patriarhului Macarie, regest nr. 2880: M M II, 148¹⁵ – 149⁶, 150¹⁴⁻¹⁶.

Literatură: Dölger,¹⁰² regest nr. 3154, din 1376 august, 12 – 1379 iulie 1, Πρόσταγμα, pentru Mitropolitul Chersonesului, numele fiind necunoscut, prin care Cancelaria Imperială a lui Andronic IV (1376-1379), Ioan V (1376-1391) și Manuel II (co-regent din 1373, 1391-1425) confirmă decizia sinodală, prin care localitățile Kinsanoi și Elissos, care în momentul respectiv se aflau sub jurisdicția mitropoliilor de Gotthia și Sugdaia, să fie restituite mitropolitului de Chersones. D (menționare în sursa): Decretul Sinodului Endemic din august 1390: M M II, 149, 7 (=Fr. Miklosich et J. Müller, *Acta et diplomata graeca medii aevi I-II, Acta patriarchatus constantinopolitani*, Viena, 1860-1862, vol. II...).

Critica textului: Aprecierea exagerată a actului sinodal, emis de Macarie, de către urmașul său, Patriarhul Nil, contrazice importanța pe care însuși autorul lui (Macarie) i-a acordat-o ulterior, în a doua păstorire, din anul 1390, conform regestului 2880, unde reconfirmă actul din regestul 2685 și-l anulează pe cel dat de Nil, în anul 1382, regestul nr. 2741. Jean DARROUZÈS consideră că este vizibil că acest act sinodal reproduce considerentele și dispozitivul actului său ulterior, din 1390, prin care a luat o atitudine contrară atât deciziei formulate de Patriarhul Philotei (1354-1355 și 1364-1376), în favoarea Mitropoliei Gotthiei, regest 2680, cât și a celei formulate de Nil, regest nr. 2741, din 1382. Cu un cuvânt, ceea ce au confirmat patriarhii Philotei (2680) și Nil (2741), care s-au poziționat de partea mitropoliilor de Gotthia și Sugdaia, a anulat Patriarhul Macarie, în prima și în a doua păstorire, acordând câștig de cauză Chersonesului (2685 și 2880, vezi Fasc. V).

⁹⁹ Jean DARROUZÈS A.A., *Notitiae Episcopatum Ecclesiae Constantinopolitanae...*, Op. cit., p. 403.

¹⁰⁰ Acest Asprokastron să nu fie confundat cu Cetatea Albă, de pe Nistru, din sudul Basarabiei.

¹⁰¹ Toate aceste regeste, privitoare la Elisson, Ἐλισσὸς, sunt luate din Fascicolul VI al regestelor patriarhale: LES RÉGÈSTES des actes du Patriarcat de Constantinople..., Op. cit., passim.

¹⁰² *REGESTEN der Kaiserurkunden des Oströmischen Reiches von 565-1453*, Bearbeitet von Franz DÖLGER, 5. Teil (Schluss) Regesten von 1341-1453, unter verantwortlicher Mitarbeit von Peter WIRTH, Verlag C.H. Beck München u. Berlin, 1965, 138 p., Regeste nr. 2863-3555 [Corpus der griechischen Urkunden des Mittelalters und der Neuere Zeit, Herausgegeben von der Akademien der Wissenschaften in München und Wien, REIHE A: Regesten..., *Regesten der Kaiserurkunden des Oströmischen Reiches*].

Michaelis LE QUIEN, - *Oriens Christianus*, Unveränderter Nachdruck der 1740 in der Typographia Regia in Paris erschienenen Ausgabe, în 4°, 3 Bände, Akademische Druck - u. Verlagsanstalt, Graz – Austria, 1958.

1. Lista episcopilor de Chersones, din contextul actelor sinodale, de la începutul celei de a doua păstoriri a lui Macarie, 1390, oferă trei nume: Chiril, Ignatie și Vasile: M M II, p. 150¹¹. Aceștia au fost toți trei predecesorii direcți ai lui Thadeus Mitropolitul, care în luna August 1390 a semnat reabilitarea lui Macarie, pentru a fi repus în scaun, conform regestului 2879. Privitor la cei trei antecesori ai lui Thadeus, Ignatie Episcop de Nyssa, în Capadocia, transferat în scaunul mitropolitan al Chersonului (regist nr. 2499, din 1365) era deja mort, când Chersonesul a fost dat în epidosis, ἐπίδοσις Mitropoliei Gotthiei, în data de 4 octombrie 1368, conform regestului nr. 2543, din: *decret patriarhal al lui Philotei Kokkinos, dat mitropolitului Gotthiei, pentru administrarea Mitropoliei Chersonesului, în calitate de exarh patriarhal, adică κατ'ἐπίδοσιν*. Vasile trebuie să fi păstorit între Ignatie și Thadeus. Jean DARROUZÈS consideră că actul patriarhal, din anii 1377/78 (registul nr. 2685) putea fi înmănat lui Vasile, însă nu există nici un indiciu care să ne ajute să fixăm sfârșitul păstoririi lui Vasile și începutul activității lui Thadeus ai Chersonesului. Mai târziu, în anul 1390, în a doua păstorire a Patriarhului Macarie, restituirea făcută Mitropoliei de Chersones dă de înțeles că Thadeus ar fi fost numit între anii 1377-1379, adică în timpul primei lui păstoriri. Nil ar fi anulat decizia lui Macarie, pentru a se răzbuna pe predecesorul său și pe Thadeus, care-i rămăsese fidel.

2. După transferarea lui Eusebiu al Sougdaiei în scaunul Mitropoliei de Ainos, Αίνοσ [în preajma Constantinopolului, azi Enez, în Tracia de est, în provincia Adrianopol, Edirne, la granița Turciei cu Grecia], întâmplată în luna martie 1363 (regist nr. 2452), scaunul Sougdaiei și-a pierdut din importanță, rămânând probabil vacant, până la începutul păstoririi lui Nil, fapt care l-a favorizat pe Macarie să decidă restituirea Episcopiei Elisos, Mitropoliei Chersonului. Situația s-a schimbat din anul 1382, când Nil a dispus revenirea scaunului Elisos, sub jurisdicția Mitropoliei de Sougdaia, regist nr. 2741.

3. Din această evoluție a evenimentelor se poate constata o nesiguranță, privitoare la granițele diocezan, din Chersonesului Tauric, dar și o lipsă de coerență și de consecvență între deciziile luate de patriarhii ecumenici.

Regest nr. 2741, din septembrie 1382, συνοδική διάγνωσις καὶ ἀπόφασις, Sentință sinodală a Patriarhului Nil, privind conflictul dintre mitropoliile Sougdaia – Phoullon și Chersones, privitor la Episcopia Elisos, care decide revenirea acestei episcopii sub jurisdicția Sougdaiei. Patriarhul Nil i-a convocat pe toți mitropoliții din Crimeea la Constantinopol. Cerându-se din partea mitropolitului Chersonesului contra-argumente, care să infirme această nouă decizie a lui Nil, el a invocat doar actul sinodal al lui Macarie (regist nr. 2685), care trecea scaunul Elisosului sub jurisdicția Chersonului, din motive de sărăcie lucie a acestei mitropolii. La sinod au fost de față mitropoliții Heracleei; Antim al Ungrovlahiei (1380-d.1401) și topos – τόπος [*fine locul la, n.n.*] al Nicomidiei; Laodiceea; Kotyaeion, Κοτύαιον, ἢ Κοτυάειον [Cotyaeum (lat.), azi Kütahya, în Turcia de vest]; Gotthia și Zicchia. Decizia finală a fost că Elisos devine din nou sufragană a Mitropoliei de Sougdaia-Phoullon, iar Mitropolitul Chersonesului nu are nici un drept asupra acestei Episcopii.

Regest nr. 2880, din august 1390, πρῶξις (titlu), συνοδική πρῶξις (concluzii), Act sinodal al Patriarhului Macarie, care confirmă sau reconfirmă decizia din actul anterior, din registul nr. 2685, din 1377-1378, în favoarea mitropolitului de Chersones și anulează deciziile Patriarhului Nil, din anul 1382, conform regestului nr. 2741.

Actul sinodal începe cu o problemă foarte importantă și acută pentru acele vremi: intangibilitatea actelor și deciziilor sinodale și a decretelor patriarhale, anterioare și posterioare. Pornind de la conflictul dintre cele trei mitropolii din Crimeea (Chersones, Sougdaia-Phoullon și Gotthia-Doros), care s-a menținut în toată jumătatea a doua a secolului al XIV-lea, Patriarhul Macarie, în a doua lui păstorire scurtă, de un an, 1390 – ianuarie 1391, își exprimă dorința pentru ca decretelor patriarhale și deciziile sinodale să nu fie abolite și modificate la fiecare schimbare de patriarh, sub influența judecății partinice și a împrejurărilor și circumstanțelor de moment, ci să aibă continuitate și să rămână intangibile: „...que les actes postérieurs resteraient eux-mêmes intangibles.” În această perioadă de timp, Imperiul și Patriarhia treceau printr-o mare criză, otomanii erau deja în Europa, unde își fixaseră capitala la Adrianopol – Edirne (1365-1453),

finanțele se împuținaseră, granițele statului erau în continuă comprimare, puterea și influența politică a Constantinopolului erau doar amintiri de domeniul trecutului, pentru că din anul 1371 Imperiul plătea tribut turcilor, devenind vasalul acestora, în anul 1373. La toate aceste evenimente nu trebuie să uităm blocada timp de opt ani a Constantinopolului, cu întreruperi, făcută în anul 1394 de sultanul Baiazid I Fulgerul (1389-1402), după succesele militare pe care acesta le-a avut, prin cucerirea Macedoniei în anul 1392, a Bulgariei – 1393, a Tesalonicului în 1394, a Vidinului în 1396, ca să nu mai amintim dezastrul de la Nicopole, din același an. Data cucerii Ohridei de către otomani nu se cunoaște cu siguranță (1385-1408), probabil 1392-1393 ? Blocada Constantinopolului, de către otomani a fost precedată de ultimatumul lui Baiazid I, făcut vasalului său Manuel II (1391-1425, co-regent, din 1373), în anul 1394, pe care acesta din urmă nu-l putea îndeplini.

Sultanul îi cerea lui Manuel II ca „în cazul litigiilor cu musulmanii, și populația creștină a capitalei să intre sub jurisdicția cadului (judecătorului) din cartierul musulman al Constantinopolului. „Iar dacă nu vrei să mi te supui – glăsuia sultanul –, încuie porțile orașului tău și cârmuiește înlăuntru, iar dincolo de ziduri totul este al meu. *Împăratul, firește, a refuzat și Bayazid a început războiul. Aproape 8 ani (cu întreruperi) a durat blocada capitalei grecești.*”¹⁰³

După mai bine de o jumătate de secol, după data de 7 mai 1453, Mehmed II Cuceritorul (1451-1481) îi propunea lui Constantin XII Dragases (1449-1453), să-i preda Constantinopolul și restul ce mai rămăsese din Imperiu, în schimbul unui fief sau a unei feude în Moreea, cu drept ereditar de stăpânire, al cărei inviolabilitate o garanta prin jurământ.¹⁰⁴ În luna mai 1453, basileul Constantin XII Dragases (1449-1453), în timp ce Constantinopolul era asediat, a trimis o solie la Sultanului Mehmed II Cuceritorul (1451-1481), rugându-l să renunțe la asedierea Constantinopolului și să încheie o pace cu acesta. Constantin XII s-a arătat dispus să împlinescă orice dorință a sultanului și să-i plătească tribut, adică haraci. Sultanul, însă, i-a dat basileului un ultimatum, să-i predea Constantinopolul. Răspunsul basileului, la ultimatum-ul sultanului este de-a dreptul impresionant. *Împăratul îi scria sultanului că este decis să trăiască în pace cu el, să-i restituie orașele și moșiile pe care le-a reluat în stăpânirea sa. Pentru orașul Constantinopol, de asemenea dispus este să plătească haraciul cerut, până la limita maximă a puterii lui financiare. Totul este dispus basileul să-i dea sultanului, dar să-i predea capitala imperială, el ca împărat legitim al acesteia și al Imperiului, atât cât a mai rămas din el, nu poate face, nu are voie să o facă, preferând mai bine să moară, după cum s-a și întâmplat.*¹⁰⁵

În continuare, actul sinodal face o trecere în revistă a cronicii litigiului dintre Chersones și celelalte două mitropolii. Așa se menționează că, în urmă cu câțiva ani, Mitropolitul Chersonesului a venit la Constantinopol pentru a se plânga patriarhului de mizeriile pe care trebuie să le rabde, *se plindre au patriarhe de son dénûment*, deoarece Mitropolitul Gotthiei a primit Kinsanos și celelalte localități, care au ținut înaintea de Chersones, iar Mitropolitul Sougdaiei a primit Elissos, împreună cu celelalte localități vecine. Din acest motiv, Smerenia Noastră (Patriarhul Macarie,

¹⁰³ Luat din: S. B. DAŠKOV, *Dicționar de împărați bizantini...*, Op. cit., p. 397.

¹⁰⁴ S. B. DAŠKOV, *Dicționar de împărați bizantini...*, Op. cit., pp. 413-414.

¹⁰⁵ Ioan Marin MĂLINAȘ, *De te voi uita Constantinopol! If I forget you Constantinople!*, Sedan Publishing Haus, Cluj-Napoca, 2004, p. 54 și 56.

Un răspuns demn, de Sfânt, de erou, de patriot și mai ales de creștin. Pe timpul acela, și chiar mai târziu, cucerirea Constantinopolului de către Sultan însemna nu numai sfârșitul unui imperiu sau preluarea unui oraș de vază, bogat și cu un trecut ilustru în epocă ci, în mod indirect, simboliza mai ales victoria islamului asupra Creștinismului, superioritatea credinței musulmane, asupra celei creștine. Basileul bizantin nu accepta să-i dea această satisfacție sultanului, și acest lucru, esențial, nu l-au înțeles statele creștine apusene și nici măcar papii epocii respective, altfel s-ar fi străduit să-i ajute pe bizantini în lupta contra turcilor. Aceasta cu atât mai mult cu cât Ierusalimul și Locurile Sfinte se aflau deja, de mult timp, în stăpânirea musulmanilor. Pentru atitudinea lui demnă, credința ortodoxă fermă, curajul și spiritul de sacrificiu manifestat față de Constantinopolul aflat în agonie, împăratul Constantin XII ar merita, pe drept, să fie cinstit ca Sfânt Mărturisitor, alături de miile de creștini care și-au pierdut viața pentru apărarea Cetății Maicii Domnului, sau a acelor creștini care, după 29 mai, supraviețuind căderii orașului, au fost prinși, deposedați de bunurile lor, maltratați, omorâți, violați, deportați ori vânduți ca sclavi, de către învingătorii păgâni.

n.n.), luând în considerare mărturiile membrilor sinodului, a decis restituirea [drepturilor] acesteia, ca nu cumva mitropoliile (celelalte două, n.n.) să nu se îmbogățească, în detrimentul celorlalte, care este lipsită de apărare (Chersonesul, n.n.). Acest act (decizie, n.n.) a fost confirmat și de Părintele (Andronic IV, 1376-1379) împăratului meu Ioan VII (1390), numai că bietul Macarie se sprijinea pe protecția unor împărați rebeli, *antiîmpărați*, care au ajuns la tron și la co-regență prin uzurpare, nerezistând însă decât foarte puțin timp. Împăratul legitim, timp de o jumătate de secol, a fost Ioan V Paleologul (1341-1391), cu o poziție destul de ambiguă, superficial și ușuratic.

După revenirea lui Macarie la tronul ecumenic, situația s-a schimbat și cei doi mitropoliți, al Gotthiei și al Sougdaiei, au venit la Constantinopol, pentru că erau îngrijorați de ceea ce s-ar putea întâmpla cu eparhiile lor. Actul sinodal, privitor la drepturile Mitropoliei de Chersones, decise de Macarie în regestul nr. 2685, din 1377/78 au fost abrogate de Patriarhul Nil și de sinodul său, în două etape, regest 2741, din 1382 și regest nr. 2786, din 1385, acum venind timpul să i se facă dreptate celui năpăstuit, de la Chersones. Mitropolitul Chersonesului rezida la Constantinopol, din motivul că în eparhie era lipsit de orice sursă de existență, nedreptățirea care i s-a făcut fiind recunoscută prin mandat imperial, grație unei *prostagma*, care-i confirma vechile drepturi, obținute prin actul din regestul 2685 (din 1377/78). Pe de altă parte, chiar și clericii din Episcopia Kinsanos au prezentat sinodului un raport, cerând cu insistență să fie redați ascultării canonice a mitropoliei lor legitime, adică a celei din Chersones.

După citirea în plenul sinodului a prostagmei imperiale, a actului sinodal (probabil cel din 1377/78 ?) și a raportului clericilor kinsaniți (Kinsanos), împreună cu mitropoliții Heracleei, al Cizicului, al Nicomidiei, al Niceei, al Chalcedonului, al Monembasiei, al Serresului, al Medeei și al Dramei, Patriarhul Macarie a decis să fie aplicată decizia „praxis-ul” anterior, din prima lui păstorire, adică cel din regestul nr. 2685, din 1377/78. Patriarhul mai mărturisește că, încă înainte de această dezbateră sinodală, aflase și de alte localități, care au aparținut Mitropoliei Chersonesului: Kinsanos, împreună cu Phouna, Alania, Alousta, Lampadoparthenita, Sykita, Chrichari, pe care cei doi predecesori ai noștri (Nil și Antonie IV) le-au detașat de la Mitropolia Chersonului, pentru a le acorda mitropoliilor Gotthia și Sougdaia. Sinodul decide acum că aceste localități se cuvin Mitropolitului Chersonesului, de care s-au bucurat și predecesorii acestuia Chiril, Ignatie și Vasile, acesta din urmă ridicând o biserică nouă la granița eparhiei lui cu aceea a Sougdaiei, dar aflându-se încă pe teritoriul propriei lui mitropolii, a Chersonesului. În același context de procedură canonică i se atribuie Mitropoliei Chersonesului și Elissos-ul, după cum s-a specificat în praxis-ul sinodal anterior, din regestul nr. 2685. Și aici arhiepiscopul din Chersones își va exercita toate drepturile legitime, fără ca mitropoliții Gotthiei și Sougdaiei să poată face apel împotriva lui, sprijiniți pe deciziile nedrepte din anii 1382 și 1385, care le-au fost atunci eliberate, fie din dușmănie față de Smerenia Noastră (Macarie), fie ca o favoare față de cei doi mitropoliți, fie prin înșelăciune, adică dezinformare, constituind, toate împreună, un motiv suficient pentru fi anulate.

Act sinodal, eliberat Mitropolitului Chersonesului, în august, indictionul 13, anul 6898, cu semnătură nominală

Text: Πράξις τοῦ Χερσῶνος.

Incipit: Ὡν μὲν ἀρα προσικόν ὁμοῦ καὶ δικάιον

Signature: Μακάριος ἐλέω Θεοῦ

Registru: V 48, f. 57^{r-v}: M M II, nr. 419, 148-150; prooimion: Mazal, nr. 394

Literatură: Vezi regestele nr. 2741, 2786, 2796; *πρόσταγμα*, prostagma imperială a lui Ioan VII (149¹⁷⁻²⁰ de-a se înscrie în regest.

Critica textului: Jean DARROUZÈS consideră foarte probabil, chiar dacă acest lucru nu reiese din forma de redactare a actului sinodal, că Thadeus al Chersonesului a fost mitropolitul care ar fi beneficiat de *συνοδική πράξις*-ul lui Macarie, din anul 1377/78, cf. regestului nr. 2685. Antonie de Gotthia și Theoctist de Sougdaia erau mitropoliți făcuți de Nil (1380-1388), fiind și favorizați de către acesta, în detrimentul celui de Chersones, despre care Macarie spune că i-a redat în a doua păstorire ceea ce i se cuvenea și ceea ce i s-a luat pe nedrept după ce a fost îndepărtat de la cârma Patriarhiei Ecumenice, în anul 1379. Jean DARROUZÈS mai constată că cei doi

mitropoliți, al Sougdaiei și al Gotthiei, s-au fofilat în timpul celei de-a doua păstoriri a Patriarhului Macarie, evitând o confruntare directă cu acesta, în schimb cel al Sougdaiei a reapărut la Constantinopol, încă din luna mai a anului 1391 (regist nr. 2906), când Macarie nu mai era deja în scaun, pentru că Antonie IV a fost reabilitat și reînscăunat în martie 1391 și n-a mai părăsit capitala. Pe de altă parte, Mitropolitul Chersonesului, care a semnat reabilitarea lui Macarie și repunerea lui în scaun, n-a venit la Constantinopol cu această intenție, regist nr 2880, din august 1990. El aștepta o revizuire a cazului său dar, în același timp, lua sinodul în zeflema, pentru că știa că Macarie îi este dator să-i rezolve cazul. În acest context, motivele invocate de Macarie pentru revenirea la deciziile lui anterioare, din prima păstorire, privitoare la drepturile Mitropoliei Chersonesului, sunt foarte nobile și pentru elaborarea lor era necesar să se dispună de tot felul de acte, de informații și să se cunoască situația la bază, adică acolo în Crimeea, pentru a se putea constata că deciziile luate în 1377/78 și în anul 1390 au fost singurele imparțiale și canonice, însă confuziile sau inadvertențele se datorau de la bun început informațiilor unilaterale, primite din Crimeea, care la Constantinopol, din cauza distanței, nu puteau fi verificate cu exactitate.

Kinsanous

Despre Kinsanous nu găsim nici o mențiune în *Notitiae Episcopatum Ecclesiae Constantinopolitanae...*,¹⁰⁶

Regest nr. 2685, din 1377-1378, γράμμα, συνοδική πράξις, scrisoarea Patriarhului Macarie (1377-1379 și 1390), acordată Mitropolitului Vasile? al Chersonesului, Episcopia Elissos, prin protocol sinodal de donare. *Vezi mai sus, textul regestului în întregime, la Episcopia Elissos !*

Regest nr. 2711, din 1380, finele anului 1381, μετακαλεσαμέν, Convocare la Sinodul Endemic, făcută de Nil, mitropoliților de Gotthia și de Cherson, pentru elucidarea conflictului dintre ei, privitor la Kinsanos.

Menționare: Acte, regist nr. 2796, din martie 1386: M M II, 72¹⁵⁻²⁰.

Literatură: vezi regestele nr. 2744, din toamna anului 1382 și 2796.

Critica textului: Jean DARROUZÈS constată că acest conflict coboară la un act, la o decizie a lui Macarie, care ar fi acordat Chersonesului teritorii ale Gotthiei și Sougdaiei, conform regestului nr. 2685. Convocarea de prezentare în fața Sinodului Endemic datează de la începutul păstoririi lui Nil (1380-1388), dar a fost precedată de mai multe demersuri, care au rămas fără succes. Grupul mitropoliților din Crimeea s-a reunit la Constantinopol, în septembrie 1382, conform regestului nr. 2741. Pe timpul acela, o corespondență, dus-întors, între Constantinopol și Crimeea, necesita aproximativ șase luni, după cum s-a putut constata în anii 1384-1385, când o comisie de anchetă, numită de Patriarhie în noiembrie 1384 (regist nr. 2779), a reușit să-și depună raportul de investigație la Sinodul Endemic, abia în august 1385 (regist nr. 2786). Jean DARROUZÈS concludă că este probabil că această convocare a mitropoliților Crimeei să fi plecat din Constantinopol abia după tratatul de pace, dintre împărații Ioan V și Andronic IV, din luna mai 1381, conform regestului nr. 2717.

Regest nr. 2744, din toamna anului 1382, κατάστασις 68³, κατέστησε δια γραμμάτων 69¹⁰, δικαίωμα 69²⁹, γράμμασιν ἐκάτερον ἐφοδιάσασα 72³⁴, Scrisoare sinodală a Patriarhului Nil, de confirmare a acordului încheiat între mitropolițiile Gotthiei și Chersonesului privitoare la conflictele proprietăților în litigiu.

Regest nr. 2880, din august 1390, πράξις (titlu), συνοδική πράξις (concluzii), Act sinodal al Patriarhului Macarie, care confirmă sau reconfirmă decizia din actul anterior, din regestul nr. 2685, din 1377-1378, în favoarea mitropolitului de Chersones și anulează deciziile Patriarhului Nil, din anul 1382, conform regestului nr. 2741. *Vezi mai sus, textul regestului în întregime, la Episcopia Elissos !*

¹⁰⁶ Jean DARROUZÈS A.A., *Notitiae Episcopatum Ecclesiae Constantinopolitanae...*, Op. cit., passim.

Epilog

Volumul III, din seria *Pentarhia*, este de fapt volumul al VII-lea, dacă socotim cele cinci tomuri ale volumului al II-lea [II/1, II/2, II/3, II/4, II/5].

Fiecare volum editat, precum se întâmplă cu orice lucrare tipărită, reflectă nivelul de informare al autorului din momentul respectiv. În decursul anilor, aprofundând mereu temele legate de această serie *Pentarhia Patriarhilor*, am ajuns să observ unele greșeli care s-au strecurat în volumele anterioare, pe unele dintre ele reușind să le corectez, prin reluarea sau reîncadrarea materialului fragmentar, în volumul următor. Desigur, acest lucru n-a fost posibil cu întreg textul celor șapte volume. Din acest motiv, cititorul e bine să preia nivelul de informație în forma ulterioară, adică să le compare, acolo unde ele există, cu cele din volumul sau volumele ulterioare. Astfel se explică și toate diortosirile, amendările, corecturile, adăugirile și omisiunile întreprinse de noi, pe parcursul redactării acestor volume. Acest stil de diortosire și îmbunătățire a nivelului de documentație noi l-am numi *corectură progresivă*, adică de la un volum la celălalt.

Cititorul va constata nu numai o participare activă a mitropoliților Vicinei, Alaniei, Zicchiei (Circassiei), Sougdaei, Gothiei și Chersonesului, la ședințele Sinodului Endemic, din Constantinopol, ci și o implicare a acestora în problemele canonice și disciplinare locale. Așa, de pildă, Mitropolitul Vicinei, căruia i se ignoră numele¹ [să fi fost Luca (î. 1302 – d. 1306, atestat prin 1304-1305), *greu de spus*], conform registului nr. 2082, din sept 1318 (redirecționat de noi, de la Gotthia și Sougdaia), este delegat de Patriarhul Ioan XIII Glykys (1315-1319) și de sinodali, în calitate de „mitropolit vecin”, să participe, împreună cu cel al Alaniei și Zechia-Matracha (Zicchia-Circassia), la o anchetă canonică, privind un conflict ivit între Mitropolitul Gotthiei – Theodoro – și cel de Sougdaia, în Crimeea.²

Mitropolitul de Sougdaia; Sudak; Soldaia italiană; Судак rusă; Sudaq mongolă/tătară, în *Crimeea* a depus o plângere la Sinodul Permanent, susținând că „exarhii” au rânduit așa (?) ca bisericile construite cu mult timp în urmă să fie considerate „patriarhale”. Mitropolitul mai raporta că: locuitorii eparhiei lui fiind alungați de tătari, în urma unei incursiuni a hoardelor acestora, după ce au revenit la casele lor, exarhii Mitropolitului de Gotthia au venit și au impus dări locuitorilor de la bisericile stavropighii, ale acestei Mitropolii, pretinzând și taxa „canonica” sau kanonikonul, împreună cu plocoanele care, de fapt, se cuvin Mitropolitului locului, adică celui de Sougdaia. Acesta din urmă cere o decizie sinodală, care să clarifice acest caz. Patriarhul, împreună cu cei prezenți la Sinod, mitropoliții de Heracleia, Niceea, Philadelphia, Prousa (Brussa), Pegai, Serres, Dyrrachium, Attaleia, Arhiepiscopul de Mesene, ordonă constituirea unei comisii de anchetă, formată din mitropoliții vecini, care să se deplaseze la fața locului, prezent fiind și Mitropolitul de Gotthia, iar procesul verbal să fie înaintat Sinodului Permanent.

Statutul de „vecinătate” al Mitropoliei Vicinei cu cele din Crimeea este un pic exagerată de către Cancelaria Patriarhală din Constantinopol, însă conține și un sâmbure de adevăr.

Acest fapt confirmă în mod indirect și aria de extindere a teritoriului eparhial al Mitropoliei Vicinei, din nordul Dobrogei, Bugeac – Буджак, până spre delta Bugului, de-a lungul țărmlui

¹ Adică nu a fost menționat de *Registrul sinodal* sau Το ἱερόν κωδίκιον, din care s-au păstrat doar documentele secolului al XIV (1315-1402). Pentru secolul al XIV-lea, lucrarea instrument de studiu – manual – rămâne cartea lui Jean DARROUZÈS, *Le registre synodal du patriarcat byzantin au XIVe siècle (Étude paléographique et diplomatique)*, Paris, 1971, 503 p. [Colecția: *Archives de l'Orient Chrétien*, nr. 12].

Το ἱερόν κωδίκιον (1315-1402) Cod. Vind. Hist. gr. 47 și 48 (precum și copia acestuia: Cod. Vat. Urb. gr. 80).

² Luat din: fasc. V, pp. 59-60: LES RÉGESTES des actes du Patriarcat de Constantinople, vol. I, Les actes des Patriarches, Fasc. V, Le Régestes de 1310 à 1376, par Jean DARROUZÈS, Institut Français d'Études Byzantines, Paris, 1977, reg. nr. 2000-2681, 601 p. (= Le Patriarcat Byzantin, Serie I).

maritim, unde se afla și colonia grecească Olbia, Ολβία Ποντικῆ, Ольвия [pe care Regele Burebista (82 – c. 44 îdHr.) a inclus-o în Regatul Dacic], precum și prestigiul de care se bucura Mitropolia Vicinei, în acest spațiu de geografie ecleziastică.

O altă problemă pe care cititorul o va constata este aceea a *repetării* regestelor patriarhale și imperiale, din motivul că documentația noastră se bazează pe informațiile din aceste surse, în toate volumele seriei *Pentarchia*. Unele regeste au fost repetate și redată integral, parțial sau nominal, în funcție de legătura pe care o aveau cu tema abordată. La fel este cazul și cu celelalte contribuții științifice din seriile bizantinologilor asumpționiști francezi: *Publications de l'Institut Français d'Études Byzantines*, precum și *Archives de l'Orient Chrétien*.

Cuprins

† Dr. Virgil Bercea – Cuvânt înainte	7
Prof. univ. dr. Remus Rus – Referat.....	9
Lista volumelor, cuprinzând regestele patriarhale și imperiale, de la Constantinopol, traduse, reproduse și folosite în acest volum	11
Bibliografie de specialitate.....	18
Introducere	29
Geografia ecleziastică a scaunelor episcopale din vestul, nordul și estul Mării Negre.....	29
Scaune de mitropoliți, arhiepiscopi și episcopi fără destinație precisă, adică pe seama unei cetăți sau oraș de reședință, ci pe seama unei regiuni sau țări	33
Canonul 28 de la Chalcedon (451) și pronomiile Patriarhului Ecumenic al Constantinopolului <i>Κανόνας κη' (28) της Χαλκηδόνος (451) και τα προνόμια</i> των Οικουμενικού Πατριαρχείου της Κωνσταντινουπόλεως	37
Textele canonului 28, sinodul IV Ecumenic, 451.....	38
Comentariul canonistului Prof. Dr. Ioan N. Floca, Sibiu (reproducere).....	39
Poziția autorului acestui volum	41
Canon 28, în versiunea românească a <i>Pidalionului</i>	44
Canonul 28, din anul 451, text, comentariu și note din <i>Pidalion</i> , dar în textul grecesc original: <i>text în facsimil</i>	47
Acordul în nouă articole, din anul 1380-1382 (regist nr. 2699).....	52
Regest patriarhal nr. 2699, de la începutul anului 1380: <i>Acord în nouă articole</i>	52
Mănăstiri anterioare anului 1453, din nordul Mării Negre și din Crimeea	58
Mănăstiri rupestre sau <i>Capadocia</i> Crimeei.....	58
Alte vechi mănăstiri și schituri chinovite și idioritmice din Crimeea	61
Capitolul I. Scaune episcopale românești, din regiunile de vest ale Mării Negre.....	63
a. Tomis și Justiniana Prima, <i>Τόμις και Πρώτη Ιουστινιανή</i> «Justiniana Prima»	63
Introducere privitor la sistemul ierarhiei din sudul Dunării, cu scaunele de la Tomis, Justiniana Prima, Durostorum, Ohrida, Peć și Veliko Târnovo, înainte de anul 1359.....	63
1. Arhiepiscopia Tomisului, <i>Ιερά Αρχιεπισκοπή Τόμις</i>	67
2. Arhiepiscopia Justiniana Prima, <i>Η Αρχιεπισκοπή Πρώτης Ίουστινιανής</i> [azi Царичин град, Caričin Grad, Taricin Grad (Orașul Împărătesei), în Serbia].....	72
3. Ohrida – Ahrida ca și continuatoarea a Primei Justiniane (1018-1767).....	77
3 <i>Συγγίλλια</i> sau cele trei privilegii decretate de Împăratul Vasile II Bulgaroctonul (976-1025)	78
I. <i>Συγγίλλιον</i> , înainte de anul 1020, probabil 1019 ?.....	80
II. <i>Συγγίλλιον</i> , după luna mai 1020	83
III. <i>Συγγίλλιον</i> , după luna mai 1020.....	84

b. Vicina. <i>Mitropolia Vicinei</i> (c.1215-1359)	85
Vicina, din Caucaz [Soteropolis, Σωτηρόπολης, azi <i>Pitzunda</i> , în nordul Abhaziei (Georgia)] sau Vicina de pe Dunăre ?	85
Despre Vicina.....	88
Mitropolii Vicinei și Sinodul Endemic.....	97
c. Brăila. <i>Mitropolia Proilaviei</i> [ἡ Προίλαβος (<i>i Proilavos</i>)] (î. 1580-1840) și sufragana acesteia <i>Episcopia Hotinului</i> [1757 (1758) – (1806) 1810]	99
Episcopia Hotinului [1757(1758) – 1806 de facto și 1810 în mod canonic], cu doi episcopi cunoscuți: Neofit (? - ?, menționat în anul 1765) și Amfilohie (1767/69 - 1770/72, † c. 1800).....	101
Ce constată Jean Darrouzès, în <i>Notitiae Episcopatum Ecclesiae Constantinopolitanae</i>	102
d. Cetatea Albă (<i>Belugrad</i> , în regeștele patriarhale)	107
Istoria pe scurt a orașului.....	108
e. Schema de reconstituire a listei ierarhilor din Mitropolia sinodalo-imperială a Ungrovlahiei, între Curtea de Argeș, Ohrida, Halici și Constantinopol, d.1371? – 1500.....	113
a. Primul al Ungrovlahiei, la Câmpulung/Argeș ?, din anul 1359 1. kir Iachint, Υάκινθος, Mitropolit al Ungrovlahiei (12 mai 1359 – 1372 î. de vară)	113
b. Al doilea al Ungrovlahiei, la Severin, din anul 1370	114
c. Cazul proin Mitropolitului kir Daniel, Даниил [דניאל, Δανιήλ, دانيسال] al Vidinului (1365-1389)	115
Mitropolitul Antim Critopol al Ungrovlahiei și Sinodul Endemic de la Constantinopol (1370 – c.1401 sau ult.).....	115
f. Schema de reconstituire a listei ierarhilor din Mitropolia sinodalo-imperială a Moldovei, între Curtea de Argeș, Ohrida, Halici și Constantinopol, d.1371? – 1500	118
Cazul Mitropolitului Ieremia al Moldovei (conform regeștelui 2968, <i>Critica textului</i>).....	122
Episcopia Rădăușilor, din anul 1402	128
Capitolul II. X. Provincia, Zichiaë	131
Provincia mitropolitană Zichia, Sudul Crimeii și nord-estul Mării Negre, Circassia (lat.), Ζιχία, Ζηκχία, Черкесия (Черкессия, Черкэсия, адыг. Адыгэ Хэку), «Касогия», «Зихия» (rusă), Çerkesya (turc.).....	131
Zichia [Ζηκχια, Ζιχια,] și Alania [Αλανίας, Алания] localizare geografică și cadrul istoric Zichia, Ζιχια, Ζηκχια	133
I. Ecclesia Zichiaë Metropolis.....	137
II. Ecclesia Phanagoriae.....	140
III. Ecclesia Bospori	142
IV. Ecclesia Nicopsis.....	147
V. Ecclesia Chersonnesi, Chersones.....	148
Regeștele patriarhale.....	158
Cei „șapte” sfinți din Cherson, Crimeea (secolul IV ?) Sinaxar 7 Martie.....	160

Capitolul III. XI. Provincia Alaniae [Alania (Osetia)]	163
I. Ecclesia Alaniae. Metropolis	166
II. Ecclesia Bitzines	167
III. Ecclesia Caucasi	168
Regeste patriarhale	169
Regest imperial.....	174
Anexă. Despre Alania și despre poporul alan (secolul IV și secolul XIII)	174
Tana, Tanaïs, Tanaïis, Танаис (rus.)	176
XII. Provincia Abasgiae [Abhazia (Georgia)]	177
Sfântul Ioan Gură de Aur [354 (344 ?) - 407] și țărmlul de est al Mării Negre.....	177
Despre Biserica Ortodoxă din Abhazia, Αμπχαζία, Апсны/ Apsny (abhaz.), ὄχβςῶησο /Archaseti (georg.), Абхазия (rus.).....	179
Abhazia (Georgia), în <i>Notitiae</i>	181
Capitolul IV. Scaune Episcopale pe teritoriul Peninsulei Crimeea, Επισκοπική καρέκλες το έδαφος της Κριμαίας χερσόνησο [ή της Ταυρική Χερσόνησος ή Χερσόνησος Ταυρική]	185
Ce constată Jean Darrouzès, în <i>Notitiae Episcopatum Ecclesiae Constantinopolitanae</i>	185
Chersones	187
Doros – Gothia – Mangup.....	188
Principatul Gotthiei sau Principatul de Theodoro (d.1204-1475)	190
Mitropolia Gotthiei-Doros sau Mitropolia <i>Gotthiei și a Caffei</i>	191
Principesa Maria de Mangup (?-1476/7?), Doamna Moldovei (1472-1476/7)	199
Anexă (Doros), Principatul de Theodoro [Mangoup (Doros), Gothia] Θεοδόρο, [Мангуп- Μανγουπ (Δόρυ sau Δόρος)], Γοτθία, 1204–1475.....	202
Σουγδαία (numele bizantin), Sougdaia, azi Sudak, Судак (ukr. și rus.), Sudaq (tătara crimeiană), Soldaia, Sougdaia (ital.)	206
Regeste patriarhale	209
Herson, pe Nipru, înainte de intrarea în deltă	220
Kaffa, Θεοδοσία, Κάφφας.....	220
Phoulloi, Φούλλοι	223
Misiunea creștină la Chazari.....	224
Episcopiile Elisos și Kinsanous, Crimeea	229
Elisson, Έλισσός.....	230
Kinsanous	234
Epilog.....	235

1.

2.

3.

4.

5.

